BIBLIOTEKA SZKOLNA

PISARZY GRECKICH I RZYMSKICH.

II.

C. JULIUS CÆSAR

DE BELLO GALLICO.

C. JULII CAESARIS

COMMENTARII

DE BELLO GALLICO.

WSTĘPEM OPATRZYŁ I PRZYPISAMI OBJAŚNIŁ

dla

UŻYTKU UCZĄCEJ SIĘ MŁODZIEŻY

STANISŁAW SOBIESKI

Prof. Gimnaz. Wyż.

WARSZAWA.

Nakład i druk S. Orgelbranda Księgarza i Typografa.

1867.

Wolno drukować pod warunkiem złożenia po wydrukowaniu prawem przepisanéj liczby egzemplarzy w Komitecie Cenzury.

Warszawa d. 23 Lipca (4 Sierpnia) 1866 r.

Starszy Cenzor, **Lachmanowicz.**

WIELMOŻNEMU PANU

EUZEBIUSZOWI CZERKAWSKIEMU,

DOKTOROWI FILOZOFII, C. K. RADCY SZKOLNEMU, INSPEKTOROWI SZKÓŁ GYMNAZYALNYCH, MĘŻOWI W ROZSZERZENIU OŚWIATY I PODNIESIENIU W NASZYM KRAJU UMIEJĘTNOŚCI,

NAJGORLIWSZEMU I NAJSUMIENNIEJSZEMU

W DOWÓD

RZETELNEGO I NIEZACHWIANEGO POWAŻANIA

tę pracę poświęca

AUTOR.

PRZEDMOWA.

Już prawie czterdzieści lat dochodzi od ostatniego, ile mi wiadomo, wydania u nas dzieł Cezara. (*) Ta jedna okoliczność byłaby może dostateczną do usprawiedliwienia mojej pracy.

Zachodziły atoli jeszcze inne powody. Wydawnictwo dzieł klasyków odbywało się u nas dotąd albo bardzo obojętnie, albo z wielką powierzchownością. Rzadki to był wypadek u nas, klasyk nowo wydany, a daleko rzadszem wydanie, któreby odpowiadało stanowisku i wymaganiom umiejętności. Nie zamierzam ja tem twierdzić, jakobym ja w mojem dziełku temu

(*) C. J. Caesaris comment. de bello gall. et civ. In usum quintae classis. Varsaviae. typis P. P. Schol. Piar. 1827.

wszystkiemu zadosyć uczynił, lecz in magnis voluisse satis est. — Stąd poszło, że uczniowie nasi chcący głębiéj poznać jakiego klasyka, widząc niedostateczności krajowego wydawnictwa, musieli się udawać do wydań niemieckich lub francuzkich filologów. Że to jest wielką niestosownością i szkodliwie, na to dowodów niepotrzeba. Aby więc temu przynajmniej w małej cząstce zaradzić, wydaję dla użytku szkolnego niniejszego Cezara. W opracowaniu tegoż w pierwszym rzędzie przewodniczył mi cel szkoły i potrzeba ucznia, w drugim rzędzie stały potrzeby uczącego.

Dla tego w ułożeniu tekstu sumiennie trzymałem się najlepszych wydań krytycznych, Krahnera, Nipperdeya i najnowszego Frigella, przy czem szczególnie i zawsze zachowałem tekst kodeksów, i tylko w jednem miejscu VI. 33. pozwoliłem sobie pójść w konjekturze za Gölerem.

W opracowaniu „Wstępu," użytkując z najcelniejszych w tych przedmiotach dzieł, Drumanna, Niebuhra, Mommsena, Rüstowa, Gölera, Krahnera wreszcie i tom. I. Napoleona III, badania tam złożone zastosowałem do pojęć mło-

docianego umysłu, nie wchodząc w głębokie rozprawy, dla ucznia bezkorzystne.

Objaśnienia, czyli komentarz, wynikły częścią ze szkolnéj praktyki, częścią z poszukiwania w dziełach pod tym względem najlepszych, Krahnera, Scheidera, Doberenza, Herzoga, Helda, Seyfferta, Oudendorpa, Lipperta, i innych. W wyłożeniu na polskie zwrotów pomocnem mi było tłomaczenie Wargockiego (W.), który często bardzo dokładnie myśl oddaje. Ponieważ dotychczas—mówię to z zastrzeżeniem—nie mamy gramatyki łacińskiéj tak dokładnej, by do niej paragrafami można się odnosić w objaśnianiu gramatycznem i stylistycznem klasyków; uważałem za stósowne te względy albo samemu objaśnić, albo o łatwiejsze z nich samego ucznia się zapytać i tym sposobem rozbudzić jego samodzielność, albo—szczególnie w budowie zdań i w rzadszych zwrotach, odnieść się do cennego dzieła stylistycznego Nägelsbacha. Nadto—ile mi były dostępne—poszukiwałem czasopisma filologiczne, programy, monografie, tyczące się mego przedmiotu.

Wszystko to co powiedziałem o sposobie mo-

jego opracowania, niech łaskawi mężowie zawodowi nie raczą uznawać za zalecanie i chwalbę mego dzieła, lecz za to, czem istotnie jest: za dobrą chęć i szczerą wolę, stać się naszéj młodzieży uczącéj się użytecznym.

Lwów w Kwietniu 1865.

Stanisław Sobieski.

WSTĘP.

I. CEZAR AŻ DO WOJNY DOMOWEJ.

1. Młodość.

Cajus Julius Caesar urodził się r. 652. a. u. (102. przed nar. Chr.) dnia 12 Lipca (*) *(Quintilis* zwanego, a potem *Julius)*, kształcił się wybornie w naukach i wyszczególnieniem się w nich do wielkich pobudzał nadzieji. K. Maryusz, mając jego ciotkę za sobą, kiedy Sulla wojował z Mitrydatem, wprowadził go w życie publiczne przez to, iż go wspólnie z konsulem Cynną kazał obrać na kapłana Jowisza, *flamen dialis*. Po roku Maryusz umarł. W owych burzliwych czasach nie przyłączył się był Cezar do

(*) Zwykle podają jako rok jego urodzenia 654. a. u. 100 przed Chr. albowiem podług świadectw historyków umierając (710. 15. marca) miał mieć lat 56, a podczas proskrypcyi Sullańskiej (672) 18. Z temi podaniami stoi jednak w sprzeczności, że Cezar w r. 689 edylstwo, 692 preturę, 695 konsulat

żadnego stronnictwa otwarcie, a nawet potęga nieograniczona i srogość Sulli w tem jego postanowieniu żadnéj nie wywarła zmiany. Bystrym wzrokiem zgłębił on położenie towarzystwa rzymskiego, widział, że rzeczpospolita się przeżyła: postanowił stronnictwo jedno przez drugie zwalczyć, a potem nad obydwoma zapanować. Lecz wprzódy chciał się dać poznać. Sposobności do tego nie brakło.

Ożenił się z Kornelią córką L. Cynny, przeciwnika najzjadliwszego Sulli. Ten każe mu się z Kornelią rozwieść. Podobnego rozkazu usłuchali M. Piso i Pompejusz. Cezar się oparł. Za to został z kraju wywołany, stracił posag żony i własny majątek; sam chory błąkał się w Sabińskiem, pojmany okupił swoję wolność dwoma talentami; aż wreszcie na wstawienie się znakomitych osób został ułaskawiony. Jednakże Sulla przeczuwając w nim potężnego ducha, gdy mu Cezara młodość i niedoświadczenie przedstawiano, wyrzekł pamiętne owe

---

osiągnął, a te urzędy podług ustaw rzymskich można było dostąpić najwcześniéj mając lat $^{37}/_{38}$, $^{40}/_{41}$, $^{43}/_{44}$; i ztego wynika, że Cezar nie w r. 654 lecz 652 się urodził, i że umarł mając lat 57 i 8 miesięcy. Do tego nakłaniają jeszcze i te okoliczności, że odnoszące się podania historyków do roku urodzenia nawet najznakomitszych osób często się nie zgadzają, i że żadnéj wzmianki nigdzie nie ma, żeby Cezar przed ustanowionym wiekiem wszystkie godności kurulskie był objął.—Napoleon III twierdzi, że Cezar urodził się r. 654, gdyż—przy osobach znakomitych własności—nie trzymano się ściśle tych postanowień wieku urzędowego. Tak Lentulus i Pompejusz dostąpili byli swych godności przed wiekiem urzędowym.

słowa: że w tym młodym chłopcu więcéj niż jeden Maryusz siedzi; i żeby się optymaci strzegli przed tym źle podpasonym chłopcem.

Nie mając na ten czas żadnych widoków w Rzymie, opuścił miasto, udając się do Azyi, i zaciągnął się pod chorągiew propretora M. Minucyusza Terma. Pod Mitylenami złożył pierwszą próbę swojej waleczności, i tak się odznaczył, mianowicie uratowaniem życia jednego obywatela, że został koroną obywatelską udarowany. Z tąd poszedł na flotę pro konsula P. Serwiliusza, walczącéj z rozbójnikami morskimi, — lecz wkrótce dowiedziawszy się o śmierci Sulli—wrócił do Rzymu.

Tutaj dokładnie rozpoznał, że sprawa ludu w nieudolnych spoczywała rękach, dla tego też nie przyjął wezwania M. Lepida do połączenia się z nim. Lepidus pokonany od Kw. Katula umarł wywołańcem w Sardynii. Inną drogą starał się Cezar uzyskać u ludu wziętość. Wystąpił jako oskarżyciel Kn. Dolabelli o zdzierstwo *(repetundarum)* w Macedonii. Wymowa młodego Cezara wszystkich wprawiła w podziwienie, jednak pomimo niezbitych zbrodni dowodów, optymaci wpłynąwszy na wyrok sądowy, zdołali Dolabellę uwolnić od winy. Nienawiści optymatów uchodząc, i chcąc się daléj kształcić w wymowie, udał się na wyspę Rhodu, gdzie wówczas sławny retor Molo uczył. W drodze na morzu schwytany przez rozbójników zdołał swoje uwolnienie okupić. Pobyt Cezara u Molona był krót-

ki, albowiem trzecia wojna z Mitrydatem powołała go do Azyi, gdzie na własną rękę zebrawszy garstkę ludzi, miasta niektóre w małéj Azyi utrzymał w posłuszeństwie do Rzymian. Atoli wnet musiał wracać do Rzymu. Wuj jego C. Aurelius Cotta, zeszłoroczny konsul, był umarł, a na jego miejsce Cezar w swéj nieobecności został obrany jako *pontifex*.

Przyjechawszy do Rzymu rozpoznał szybko położenie. Lud i jego potęga była słabą, nie było ręki kierującéj. Zbliżył się Cezar ku niemu, a jego dobroczynność, hojność, rozdzielanie zboża przychyliły mu serca ludu. Zadłużył się był Cezar, lecz kasy bogaczów stały dla niego otworem; przyszłe jego godności zapewniały im zwrotu pożyczonych pieniędzy. W skutek tego obrał go lud na trybuna wojennego.

2. Cezar jako mąż stanu.

W r. 70 wszedł był w bliższe stosunki z potężnym Pompejuszem, który wtenczas razem z Krassem bogatym dzierżył konsulat. Pompejusz z powodu swéj dumy i przepychu od własnego stronnictwa nie bardzo lubiany szukał teraz także u ludu podpory swéj potęgi. Tu zetknął się z Cezarem, który pozornie podając mu pomocną rękę, zaślepionego wiódł na drogę, po któréj sam tylko umiał chodzić i sam tylko odnosił korzyści. Za jego powodem przywró-

cił Pompejusz zniesioną przez Sullę władzę trybunów ludowych. Zostawszy kwestorem r. 68 stracił żonę Kornelię i Julię, siostrę ojca, niewiasty krwią połączone z partyą dawną ludową Maryusza i Sulli. Na ich pogrzebach Cezar odezwał się z mowami pogrzebowemi, były to raczéj mowy na pochwałę owych wielkich kierowników ludowych. Lud unosił się z radości, widząc Cezara, potomka boskich Juliuszów chwalącego i przez to łączącego się z ludźmi prostego gminu.

Jako kwestor towarzyszył Cezar pretorowi Antystyuszowi Wetusowi do Hiszpanii, i sprawował tam swój urząd sumiennie i rzetelnie. Tu odwidził Gades, gdzie w świątyni Herkulesa widząc posąg Alexandra Wielkiego, mocno się zawstydził, iż dotychczas żadnym sławnym czynem się nie wyszczególnił, poczem miał sen, jakoby obejmował swojemi ramionami ziemię, swoją matkę. I wrócił do Rzymu. Nieprzyjaciele jego chętnie by mu byli szkodzili, jednakże nie mogli tego inaczej uczynić, jak tylko w ścisłem połączeniu się z Pompejuszem, lecz temu połączeniu się umiał Cezar przeszkodzić. Pompejusz bowiem usiłował panowanie swoje oprzeć na senacie i na ustawach prawnych, przez to jednak wpadał w podejrzenie owładnięcia rządu jako samorządca, opierano mu się więc, on też zniewolony tem przechylał się do stronnictwa ludowego. A tu natrafiał na Cezara, zawsze mu pozornie usłużnego. Tak Pompejusz chwiejąc się mię-

dzy dwiema stronnictwami żadnego nie zadowolił. R. 67 ożenił się z Pompeją, wnuczką Sulli i Kn. Pompejusza, konsula z r. 88. i tym sposobem spowinowacił się z domem Pompejusza. Tym krokiem Cezar optymatów zupełnie zbałamucił; nie pojmowali, z kim on właściwie trzyma, czy z nimi, czy też jak dotąd z ludem. Lecz na tem nie poprzestał. Nastała wojna przeciw rozbójnikom morskim, lud żądał, by w niej Pompejuszowi oddano dowództwo. Przelękli się optymaci, sądząc, że Pompejusz ufając na swoje zgromadzone siły zażąda także i dowództwa przeciw Mitrydatowi. Opierali więc się temu; lecz Cezar przemógł swoim wpływem u ludu, i życzenie Pompejusza spełniło się; ten czuł się Cezarowi obowiązanym, a partya senatorska poniosłszy tę klęskę — czem raz więcej oddalała się od niego. — Po rozgromieniu rozbójników trybun Maniliusz r. 66. wniósł, aby Pompejuszowi powierzyć naczelnictwo w wojnie przeciw Mitrydatowi. Nowe oburzenie senatu, nowe poparcie ze strony Cezara. Pompejusz poszedł na Mitrydata.

Przed obraniem Cezara na edyla kurulnego r. 65 nastąpiło pierwsze sprzysiężenie Katyliny. Chciano 1. stycznia a potem 5. lutego konsulów Kottę i Torkwata i kilku senatorów zgładzić. Crassus miał objąć dyktaturę, Cezar naczelne dowództwo jazdy, jako *tribunus equitum*. Zamachu tego nie zdołano wykonać. Uczestnictwo w tem sprzysiężeniu Cezara, jakkolwiek nie jest udowodnione faktami, jednak z mnogich skazó-

wek prawie jest pewne. I tak zażądał Cezar właśnie w owym czasie, aby go wysłano do Egiptu, pod pozorem przywrócenia na tron wygnanego Króla Ptolomeusza. Zarzuty czynione mu przez jego przeciwników tyczące się tego udziału w sprzysiężeniu, i późniejsze jego wystąpienie z obroną za schwytanymi spiskowymi, by ich od kary śmierci ocalić; to wszystko wskazuje, że Cezar z Krassem mieli zamiar podczas niebytności Pompejusza utworzyć dyktaturę wojskową, któréj podstawą działania miał być Egipt, i że do wykonania tych wielkich celów Katylina był tylko narzędziem w rękach Cezara i Krassa. — Będąc edylem używał swego stanowiska do utwierdzenia się a osłabienia partyi przeciwnéj i swego kolegi Bibula. Wystąpił teraz z hojnością, rzec można z rozrzutnością, która wszelką miarę przechodziła. Dawał igrzyska ludowe, dary, podarunki, wspomożenia,— długi jego dochodziły do 1300 talentów. Dnia 4. kwietnia wyprawił igrzyska megaleńskie, a w wrześniu igrzyska w Cyrku. Forum przepysznie ozdobione, świątynie i Kapitol obrazami i posągami ożywione, nowo wybudowane trybuny i galerye z nagromadzonemi podarunkami dla ludu; 320 par szermierzy w srebnych pancerzach— wszystko to wprawiło lud w podziwienie i w uwielbienie swego dobroczyńcy, a w gniew i oburzenie optymatów. — Atoli ledwie co optymaci byli się uspokoili po tych festynach, nowem zajściem do tym głębszego pobudzeni zostali gniewu. Oto dowiedzieli się, że trofea

odnoszące się do zwycięztw Maryusza w wojnie jugurtyńskiej i cymbryjskiej, a przez Sullę zburzone, razem z posągiem Maryusza na Kapitolu zostały odnowione. Potoczył się lud na Kapitol, weterani z radości płakali a lud pod niebiosą wynosił Cezara. W zgromadzonym Senacie wyraźnie Kn. Lutacyusz Catulus wyrzekł z oburzeniem, że Cezar już nie ukrytemi drogami senat podkopuje, lecz wyraźny szturm przypuszcza. A wycieczki te przeciw optymatom ponawiał Cezar przy każdej sposobności. Tak w r. 64 P. Servilius Rullus, jako trybun, za wpływem Cezara podał wniosek do prawa rolnego *(lex servilia)*, dla optymatów strasznego, a zawierającego niepodobne do przeprowadzenia warunki, iż sam Cezar wiedział, że wniosek upaść musi. Chciał on jednak przez to poznać, jak optymaci wniosek przyjmą, którzy z nich najsilniej przeciw temuż wystąpią, jakie siły rozwiną, aby po temu i swoje mógł obliczyć. Najzacięciej wystąpił Cycero, konsul i zbijał tę marę wniosku sądząc, że wielki czyn spełnia. Przy tem wszystkiem pokazał Cycero że wymową swoją umiał przeciwnika słabą stronę pochwycić, a słuchacza przekonać. Zapamiętał sobie to Cezar. A prawo to rolnicze — w odmiennej formie r. 59 wniósł sam Cezar jako konsul do ludu, zostało ono uchwalone, a Cezar zaprosił Cycerona być mu pomocnym przy wykonaniu tegoż.

Dalej wytoczył proces K. Pisonowi, konsulowi z r. 67 a namiestnikowi *Galliae narbonensis* o zdzier-

stwo *(repetundarum)* na Transpadanach. Był bowiem Cezar patronem tego ludu. Cycero bronił i obronił Pisona. Lecz Cezarowi wcale nie szło o to, czy zostanie potępiony Pizo, czy uwolniony. Celem jego było okazać przez wystąpienie przeciw Pisonowi, jako optymatowi, niechęć ku partyi możnych, a przychylność ku ludowi. Z tego to powodu zawrzał Piso zemstą, wsparty przez Kn. Lutacyusza Katula. Obaj ubiegali się o dostojeństwo najwyższego kapłaństwa, *pontifex maximus*; a w tém ubieganiu się wystąpiły w szranki dwa główne stronnictwa, skutek miał pokazać, które było silniejsze. Cezar użył wszystkich sprężyn, rozrzucił ogromne summy pieniędzy między lud. Oprócz Katulla, konz. z r. 78, wystąpił Kn. Servilius Isauricus konz. z r. 79 jako kandydat. Obaj mężowie i wiekiem i stanem i zasługami przewyższający Cezara. Catullus proponował Cezarowi spłacenie jego ogromnych długów, byleby tylko odstąpił od współubiegania się. Cezar propozycyę odrzucił, — a 5. marca obrano go jako *pontifex maximus*. Jak dalece mu szło o ten wybór, widać z tego, że z rana z domu wychodząc na wybór, rzekł matce: zobaczysz mię albo najwyższym kapłanem, albo nigdy.

Wkrótce potem obrany został pretorem. Atoli nie był on już teraz do tego stopnia silnym, żeby się nie potrzebował zasłaniać powagą Pompejusza; widząc dobrze, że ten szkodliwym mu się nie stanie, pokąd zostanie w swojem dwóznacznem stanowisku, między

optymatami a ludem. Dla tego to kadząc dumie Pompejusza, kazał uchwalić, aby ten podczas igrzysk w cyrku, wieniec wawrzynowy i oznaki tryumfu nosił a podczas przedstawień teatralnych wieniec i pretextę przywdziewał. Tem dogodził próżności Pompejusza, optymatom klin w głowę zabił, a Katō, człowiek dawnych obyczajów, sądził—że tą uzurpacyą cała rzeczpospolita się przewróci. —

Nastąpił proces przeciw Katylinarczykom uwięzionym; senat radził, co z nimi czynić, jak ich ukarać. Optymatom naturalnie zależało, aby ich zgładzić — bo głównie przeciw nim był zamach wymierzony. Cezar w świetnéj mowie bronił sprzysiężonych, nie chcąc dopuścić, żeby śmiercią karani zostali. Przegłosowano go wprawdzie, rycerze rzymscy na wychodzącego z senatu nawet miecze dobyli,—lecz swojem postępowaniem jawnie okazał się przeciwnikiem optymatów, a ludu obrońcą.

Znowu jako pretor r. 62 razem z M. Bibulem uczynił wniosek, aby nie Kn. Katulus, który dopuścił się był sprzeniewierzenia w powierzonych mu pieniądzach lecz Pompejusz Kapitolium odnowił i poświęcił, i swoje imię na téj budowie wyryć kazał. Pochlebił tem Pompejuszowi, a w osobie Katula obrażeni zostali optymaci i prawdopodobnem było, że senat oprze się wnioskowi Cezara. Tego tylko życzył sobie Cezar: rozdwojenia nieprzyjacielskich sił. — W tym czasie przyjechał z obozu Pompejusza Kn. Metellus Nepos —

i zostawszy trybunem — gromił mocno postępowanie Cycerona przeciw Katylinarczykom, czem optymatów naprowadził na myśl, że to nie on, lecz sam Pompejusz przez jego usta takie zdanie wyrzeka, a tem samem Katylinie sprzyjając — wywrócenia obecnego porządku, królestwa, cesarstwa lub czegoś podobnego pragnie. Metellus za sprawą Cezara, uczynił wniosek do prawa, aby Pompejusz z wojskiem powrócił dla przeszkodzenia, żeby obywateli bez wyroku i prawa nie zabijano. Strach ogarnął optymatów. Cycero ustąpił. Jeden Kato postanowił temu zamachowi czoło stawić. — Podczas odczytania wniosku przyszło do zaburzeń — lud zgromadzony na forum rzucił się na optymatów i zmusił ich do ucieczki, ci przed głosowaniem przybyli z większą siłą i spędzili stronnitctwo ludowe. Senat, na znak niebezpieczeństwa publicznego — przywdział żałobę, a Metellus i Cezar mieli złożyć swoje urzęda.

Metellus zapowiadając zemstę wrócił do Pompejusza, a Cezar zagrożony, opuścił swój sądowy trybunał, rozpuścił swoich liktorów, zrzucił pretextę i ukrył się w swoim domu. Stan Rzymu był niebezpieczny: osoba nietykalna, trybun zmuszony do ucieczki, pretor ukrywający się przed senatem. Oburzone pospólstwo ruszyło przed dom Cezara, oświadczając, żeby ku swojéj obronie rozrządzał jego ramieniem. Zgromadzony senat drżał — aż nareszcie przyszła wiadomość, iż sam Cezar uspokoiwszy lud, kazał mu do domu się rozejść.

Teraz sami optymaci udali się do niego z podziękowaniem, zaprosili go do kuryi — i oddali mu napowrót preturę.

Przy końcu roku 62. powrócił Pompejusz z Azyi do Italii. Wszystko gotowało się w Rzymie do przyjęcia nowego monarchy, bo tak sądzili wszyscy o nim, że mając ogromne wojsko, posiędzie najwyższą władzę. Lecz Pompejusz nie miał na tyle odwagi, by sięgnąć po koronę. Wylądowawszy w Brundisium, rozpuścił swoje legiony, a z początkiem r. 61 stanął z małym orszakiem pod Rzymem. Odetchnęły stronnictwa. Stanowisko jego było tak niejasne i tak zwichnięte, że mu nadano przydomek *Gnaeus Cicero*. Stronnictwo ruchu widziało w nim swego przeciwnika, demokraci niedogodnego przyjaciela, M. Crassus rywala, arystokracya jawnego nieprzyjaciela, bogaci i zamożni niepewnego obrońcę. Tak to Cezar zagmatwał rzeczy, że Pompejusz nie wiedział —którędy na przód iść, jak się do rzeczy wziąść. Pomimo to był on zawsze najpotężniejszym jeszcze w Rzymie. W takim stanie rzeczy mógł Cezar bez żadnéj obawy udać się do swéj prowincyi Hiszpanii. Za długi jego zaręczył Krassus; wyjechał więc z Rzymu. W drodze przez Alpy miał on w jakiemś małem miasteczku powiedzieć, że wolałby tu być pierwszym, niżeli w Rzymie drugim; co jednak z założonym Cezara planem mało ma za sobą prawdopodobieństwa. Wszedłszy do Hiszpanii popodbijał ludy tamtejsze, zbogacił skarb publiczny, swoich

żołnierzy i siebie samego: wojsko uznało w nim imperatora, senat mu dziękował, miał prawo do odprawiania tryumfu. W administracyi cywilnéj postępował jak najsłuszniéj, dla tego zdołał sobie uskarbić względy i przywiązanie mieszkańców.

Wtem zbliżała się w Rzymie chwila wyborów nowych konsulów. Cezar ubiegał się i o tryumf i o konsulat. Lecz ponieważ nie wolno mu było przed tryumfem wejść do miasta, a ubieganie się o konsulat wymagało osobistéj obecności, prosił o uwolnienie go od tego prawnego warunku. Lecz przeciwnicy jego w senacie odmówili mu to, sądząc, że Cezar świetności tryumfu, do którego z wielkim kosztem przygotowania już poczyniono, nie zechce się pozbawić. Lecz zawiedli się. Cezar zrezygnował na tryumf i wszedł do miasta. — Nikt już teraz nie wątpił, że lud Cezara obierze. Aby więc przynajmniéj jego moc zrównoważyć — zebrano i rozrzucono ogromne sumy — i przy ogromnem wytężeniu Bibulus został obok Cezara drugim konzulem. Pomimo to jednak wpływ Bibula był tak nieznaczny a Cezar umiał go tak w bezwładności utrzymać, że dowcipkując mówiono, iż konsulami są Juliusz i Cezar.

Było więc teraz w Rzymie trzech mężów najpotężniejszych: Pompejusz jako tryumfator nad rozbójnikami, nad Mitrydatem t. j. „nad całym światem; Krassus, jako najbogatszy z Rzymian, i Cezar, jako głowa najzdolniejsza i naczelny przewódca ludu całego,

postrach senatu, a ulubieniec pospólstwa. Każdy z nich miał swoje plany. Pompejusz potrzebował potwierdzenia swoich rozporządzeń i ustaw w Azyi, jako też rozdzielenia ról pomiędzy swoich weteranów; Krassus bogaty pragnął większych bogactw i stosownéj do nich posady; Cezar miał swój cel — nikomu tylko jemu samemu jasny i wiadomy. Nastąpiło więc połączenie się tych trzech mężów w związek tajemny którego celem było: *ne quid ageretur in republica, quod displicuisset ulli e tribus;* a który zwykle nazywają pierwszym tryumwiratem. Naturalnie jeden drugiego używał do swoich celów. Wiedzieli oni to dobrze, lecz było to między nimi niejako jawną tajemnicą.

R. 59. objął Cezar z Bibulem konsulat, i wystąpił z wnioskiem do prawa rolnego *(l. Julia)* — było to to samo prawo, które Serwiliusz wniósł był, lecz nieco zmienione. Tym czasem umocnił Cezar związek swój z Pompejuszem, dając mu swoję córkę Julię w małżeństwo. Wreszcie prawo rolne Cezara pomimo ogromnego ze strony Bibula i Katona oporu, przy którym przyszło nawet do zaburzeń, zostało przyjęte, i 20,000 weteranom (szczególnie Pompejuszowym) i ubogim rzymskim obywatelom wyznaczono role w Kampanii. Przyjęciem tego prawa zadał Cezar silny cios arystokracyi, przekonała się ona teraz dopiero, co to ta potężna trójka znaczy — i jak słaby już stał się ich wpływ własny. Tem prawem zadowolnił Cezar i Pompejusza i biedny lud rzymski. Lecz i rzymsikch ry-

cerzy umiał sobie Cezar zobowiązać. Oto przez wojnę Mitrydatesową rycerze, jako dzierżawcy podatków, wielkie straty ponieśli; Cezar więc czyni wniosek, ażeby im trzecią część sumy z dzierżawy opuścić. Wniosek przyjęto, a rycerze sławili Cezara, jako swego dobroczyńcę. Wreszcie kazał Cezar rozporządzenia Pompejusza w Azyi potwierdzić. Oprócz tego przeprowadził Cezar wiele innych praw, mianowicie *l. de repetundis*.

Dotąd Cezar służył właściwie innym: ludowi, rycerzom, Pompejuszowi, wpadł w ogromne długi, chcąc bowiem pospólstwu dogodzić urządzał przepyszne igrzyska swoim kosztem. Teraz potrzebował prowincyi, a to takiej, którąby mu zwycięstwo nad przyjacielem i nieprzyjacielem zabezpieczyła. Stało się temu życzeniu zadosyć. Vatinius, przychylny mu trybun, postawił wniosek, aby Cezarowi dano namiestnictwo Gallii cisalpejskiej wraz z Illyricum z trzema legionami na lat 5. Lud z radością przyjął ten wniosek, a senat widząc niemożliwość oporu dodał mu dobrowolnie za wpływem Pompejusza i Krassa jeszcze Gallię transalpejską i jeden legion — *ne si ipsi negassent, populus ei hanc daret.* — Dla czegożto Cezar Gallię właśnie obrał sobie za prowincyę? — Oto spodziewane tam ciężkie wojny miały mu wyrobić żołnierza bitnego i jemu tylko zobowiązanego; dochodziły wieści do Rzymu, że Gallowie, jakoteż Germanie tam się buntują, zamierzają nawet targnąć się na ziemie rzymskie:

zwyciężając te narody, oswobadzał Cezar Rzym od strachu; zresztą ta prowincya nie zbyt odległa od Rzymu dozwalała, że Cezar Rzym, a Rzym Cezara zawsze mógł mieć na oku. Za Alpami otwierało się szerokie pole bitew, i dostatne źródła bogactw; przed Alpami były spokojne dla legionów Cezara leże zimowe. Nie pomiarkowano tego wszystkiego, oddając te kraje pod namiestnictwo Cezara, sam Pompejusz nieprzewidział i zapomniał, że zostawszy jako prokonsul Hiszpanii pod Rzymem, między sobą a swoją prowincyą usadowił swego rywala.

Cezar otrzymał więc, czego żądał, a Pompejusz i Krassus ani się domyślali, do jak potężnego stanowiska jemu dopomogli. Owszem myśleli — że oddalając Cezara na tak długi czas od ogniska wszelkich obywatelskich czynności, oddalą jego wpływ, i sami pochwycą ster państwa.

Konsulami na rok przyszły obrano L. Pizona, teścia Cezara, i A. Gabiniusza, poplecznika Pompejusza.

Pomijając działania Cezara wojenne w Galli — gdzie w ustawicznych bojach — podbijał szczep za szczepem naród za narodem pod władzę rzymską — dodamy tylko pogląd na wyższe historyczne znaczenie tych podbojów i ich najwyższy cel. Mocnoby ten błądził, ktoby Gallię uważał jedynie jako pole ćwiczeń dla wojowników Cezara do przyszłéj wojny domowéj. Owszem Cezar uważał podbicie Gallii za środek do swe-

go wielkiego celu, ile że przez rozwinięcie swojéj potęgi za Alpami, potęga jego w samym Rzymie wzrosła i się ustaliła. Zdobycie Gallii, uważał Cezar za kwestyę żywotną swej ojczyzny. Ze zburzeniem potęgi Kartagów posiadł Rzym panowanie morza Śródziemnego; na Wschodzie zwalczeniem Mitrydata i innych, jakoteż przez zabór prowincyi nad Pontem i Syryi zabezpieczono krańce Eufratu. Pozostawało, aby jeszcze od północy i zachodu granice państwa zabezpieczyć — i rozpierającemu się szczepowi italskiemu i cywilizacyi heleńskiéj nową dziedzinę otworzyć. Tego zadania dokonał Cezar podbojem Gallii. Już teraz przeczuwało państwo rzymskie znaczenia ruchów ludu germańskiego i dążenie jego ku zachodowi i południowi; trzeba więc było temu parciu od północy wschodniej już za Alpami tamę położyć i spokój sobie zabezpieczyć. Lecz i ten wzgląd na zewnętrzne stanowisko państwa nie był ostatecznym celem i powodem, dla którego Gallia przez Cezara została zdobyta. Naród rzymski był zaborczy, zaborem tylko się rozszerzał, rósł, żył; z odjęciem mu sposobności do tego, odjętoby mu warunki życia, zmarniałby, znikczemniałby i umarłby. Takie odrętwienie życia narodowego w Rzymie ożywiała często li tylko wojna zagraniczna, prowadzona celem podbicia innego ludu. I teraz życie polityczne w Rzymie uspokoiło się było — bo wojny zagraniczne ustały — państwo marniało, co się okazywało w rozstrojeniu czem raz większem sto-

sunków socyalnych. Dla tego było to myślą ducha wielkiego, poprowadzić Rzymian przez Alpy, otworzyć im tam nowe obszerne pole do działania i tym sposobem odrodzić swoję ojczyznę — nadając jéj szerszą podstawę do rozwijania swoich sił rozpierających dawną swoję siedzibę.

Lud i Senat dali byli Cezarowi cztery legiony. On z własnéj woli pomnożył tę liczbę. I tak leg I. pożyczył był mu Pompejusz; miał potem l. V. nazwany *alauda*, utworzony w Gallii transalpejskiej; potem l. VI. l. VII. VIII. IX. leg. X. najwierniejszy i najwaleczniejszy; — leg. XI. XII. XIII. XIV. i l. XV. Z tych l. I. i XV. oddał późniéj Cezar Pompejuszowi do wojny z Partami, chociaż wiedział, iż to było tylko pozorem do odjęcia mu tych wojsk, albowiem oba legiony zatrzymano w Italii.

W zimie roku następnego 57 — 56 zjechali się tryumwirowie na wniosek Cezara do Luki. Wielu innych znacznych i znakomitych mężów przybyło, tak że przed mieszkaniem Cezara naliczono 120 *fasces*, i więcéj niżeli 200 senatorów. Tutaj zrobili układ tajemny i wzajemne zobowiązania się. Pompejuszowi i Krassowi zapewniono konsulat na rok przyszły, a po konsulacie prowincyę i wojsko; zaś Cezar zastrzegł sobie przedłużenie swego prokonsulatu w Gallii na dalsze 5 lat. — Pomimo najzaciętszego oporu przeciw tym tajemnym postanowieniom, rzecz przyszła do skutku: Pompejusz

i Krassus zostali konsulami, pierwszemu zapewniono namiestnictwo Hiszpanii, drugiemu Syryi na pięć lat, tudzież obaj konsulowie wyrobili dla Cezara przedłużenie jego namiestnictwa w Gallii. Prócz tego posłano mu nadzwyczajną liczbę, bo aż dziesięć legatów, i uchwalono wielką kwotę na żołd ze skarbu publicznego. Tak podług prawa Watyniusza objął był Cezar Gallię od r. 58. do 54, a przez wdanie się konsulów od r. 53 do 49. Zajmował jednak to stanowisko tylko 9 lat, albowiem z początkiem dziesiątego roku wybuchła wojna domowa.

3. Charakter Cezara osobisty.

Pochodząc, jak wiadomo, z jednego z najstarożytniejszych rodów Latyńskich, lata dziecinne i młodociane przepędził, jak to zwykli byli czynić znakomici młodzi ludzie, w Rzymie. I on także zakosztował tego modnego życia sposobu; inny byłby może zanurzył się w nie i utonął, było ono bowiem bardzo ponętne, ciału i zmysłom dogadzające — i dozwalające jaśnieć w towarzystwach dystyngwowanych. Lecz sprężysta jego istota nie uroniła niczego ani ze świeżości ciała ani z tęgości ducha. I owszem, dozwoliła mu przypatrzeć się z bliska podkopanemu życiu towarzystwa rzymskiego, by później go użyć do wielkich i szczytnych swioch celów. Udało to się tylko takie-

mu jeniuszowi, jak Cezar; inni zdoławszy się chwilę w tym zamęcie zmysłów i ducha utrzymać, — później porwani — ginęli na jego ciemnem dnie. W sztuce szermierskiej, w jeżdzeniu na koniu każdego ze swoich żołnierzy przewyższał, a zwinnością w pływaniu pod Alexandryą uratował się od utonięcia; nadzwyczajna szybkość w podróżach, zwykle nocnych, wzbudzała podziwienie wszystkich i niemało przyczyniała się do dopięcia jego zamiarów. Tej dzielności ciała wtórowała tęgość ducha. Bystrość jego poglądów, szybkość w rozpoznawaniu położenia, pewność i dosadność jego rozporządzeń, trafność jego rozkazów nawet tam, gdzie sam nie był obecny — były nadzwyczajne. Pamięć ogromna dozwalała mu równocześnie zająć się kilkoma sprawami równie dokładnie, jak gdyby każdą z osobna po kolei robił. Chociaż arystokrata z rodu i monarcha — był pełen uczucia. Matkę swoję Aurelię czcił i szanował wysoko, kochał swoje żony, a szczególnie swoję córkę Julię. Z najdzielniejszymi mężami swego czasu stał w bliskim przyjaźni stosunku, i nigdy ani ich zaufania, ani wierności nie zawiódł. Był jednak Cezar—także człowiekiem namiętnym — lecz namiętnościom swoim nigdy nie dozwolił górować nad rozumem.

Literaturą trudnił się przez długi czas i szczerze, zastanawiał się nad kwestyami gramatycznemi swego języka, t. j. nad odmianą rzeczowników i czasowników; pisał także wiersze, lecz słabe, szczególnie zajmowa-

ły go studia astronomiczne i przyrodnicze. Przyszedłszy do lat dojrzałych, w biesiadach i wesołych towarzystwach umiał ustrzedz się zawsze od przebrania miary i wszystkie uciechy towarzyskie, które inni uważali za jedyny cel swego żywota, Cezar jako lekką i nie zawsze potrzebną przyprawę poważnego życia oceniał. Trzymał on się rzeczy, które miały wartość wewnętrzną, rzetelną, był on realistą kierującym się głównie rozumem; dla tego do czegokolwiek się wziął, wszystko przeniknął jasnością swego jeniuszu. Jéj to zawdzięcza on tę okoliczność, że zawsze i wszędzie energicznie w najstosowniejszej chwili działał, jej tę wszechstronność swego ducha, którym wszystko przeniknął, co rozum pojął, a co wola zmogła; jej tę łatwość nie tylko w mowie i w piśmie, lecz także w układaniu swoich wojennych planów; jéj tę zadziwiającą wesołość, która go ani w złéj ani w dobréj doli nigdy nie opuszczała; jej tę samodzielność i niezawisłość, która nikomu i nigdy żadnego wpływu na niego nie przypuszczała. Atoli pomimo tej samowiedzy o swym przenikliwym rozumie i jasnowidzeniu, nigdy to uczucie w jego piersiach nie ustało, że we wszystkich sprawach szczęście i przypadek wiele przyczynia się do pomyślnego skutku. A czując się jego ulubieńcem, liczył na nie często więcéj, niżeli na swoje wyrachowanie rozumowe — i dla tego często nastawiał obojętnie swoję osobę z bezprzykładną odwagą na niebezpieczeństwo śmierci.

Z tego wszystkiego, z tego ogromnego zasobu najszczytniejszych zdolności, niczem innem nie mógł się stać Cezar — jak tylko mężem stanu. I zaprawdę, od pierwszéj swojéj młodości był Cezar mężem stanu; i założył sobie zadanie wielkie: polityczne, wojskowe, duchowe i moralne odrodzenie rozstrojonego towarzystwa i państwa rzymskiego. Celu tego nigdy nie spuszczał z oka, chociaż środki były różne. Szkoła polityczna, którą przeszedł w swojéj młodości za dyktatury Sulli — nauczyła go, jakich sposobów używać, by dojść do zamierzonego celu. W czasach, gdzie jako przewódca ludu i jako sprzysiężony musiał wić się drogami tajemnemi, inne były te środki — inne, których używał, będąc na stanowisku najwyższéj władzy jako konsul a potem jako samowładca. A wszystkie te wszystkich czasów środki tworzą z kolei jeden wielki ściśle ze sobą zespojony łańcuch — nie mając nic w sobie innorodnego, wszystkie jego czynności tworzą jedność — żadna nie jest czemś pojedyńczem bez pewnego i ścisłego związku z drugą. Dla tego to nie można prawić — o jakichś pojedyńczych sprawach Cezara, o pojedyńczych jego zajęciach, nic on nie utworzył pojedyńczego i osobnego. Słusznie chwalą Cezara jako świetnego mówcę, rozgrzewającego słowem serca słuchaczów; słusznie podziwiamy Cezara jako niezrównanego w swoim układzie pisarza, jego prostotę, czystość i jasność wysłowienia; słusznie najwięksi wojownicy wszystkich czasów sławią Ceza-

ra mistrzem wojownictwa, lecz to wszysko jest u Cezara rzeczą podrzędną. Był on mówcą świetnym, pisarzem niezrównanym, wojownikiem wielkim, ale tem wszystkiem stał on się, ponieważ był ukończonym mężem stanu.—W jego osobie strona wojenna — podrzędną jest rzeczą, różni on się tem od podobnych mu mężów: Aleksandra, Hanibala, Napoleona, że on nie jako wojownik, lecz jako przewódca ludu rozpoczął swój zawód polityczny. Podług jego planu — sądził on że celu swego bez oręża dosięgnie i 18 lat jako naczelnik ludu zajmował się przeprowadzeniem tego pokojowego sposobu w przekształceniu państwa rzymskiego. Dopiero w dojrzałym wieku odmienił środki, mając już prawie lat 40 stanął na czele armii. — Z tego to powodu nawet później, gdzie oręż i wojna prowadziła go do celu — był on pomimo tego zawsze więcej mężem stanu, niżeli wojownikiem i wodzem, i dla tego to niektóre z jego wojennych działań były mniéj dokładne i nie bez nagany. Bo też zadanie męża stanu jest w sobie samem ogólniejsze i wszechstronniejsze; dobijając się najrozmaitszych i najodleglejszych rzeczy, sprowadzał je bez wyjątku do tego samego zjednoczenia i ku temu jedynemu celowi, któremu wiernie i konsekwentnie służył. Będąc najtęższym wojownikiem i czując tę wyższość, czynił przecież nadzwyczajne usiłowania dla od rócenia wojny domowej — będąc założycielem rządu i porządku opartego na wojsku, z bezprzykładną w dziejach spręż-

żystością nie dopuścił, by górował wojskowy żywioł nad świeckim; i oprócz innych cnót obywatelskich nad wszystkie przenosił zasługi w umiejętnościach i sztukach.

W rządzeniu państwem umiał zachować najzupełniejszą harmonię wszystkich warstw społeczeństwa. Talent jego organizacyjny był nadzwyczajny; nigdy żaden mąż stanu najróżnorodniejszych związków nie umiał tak długo i wiernie dla siebie utrzymać, żaden wódz armii swojéj z różnych szczepów i pokoleń złożonej w jednę całość skojarzyć, żaden panujący tak szybko i jasno srodków potrzebnych dostrzedz i stosownie użyć. Będąc monarchą nie występował nigdy jako pan nieograniczony, lecz zawsze jako przewódca stronnictwa, giętki i gibki, przyjemny w pożyciu, uprzedzający dla każdego, był on tylko *primus inter pares*. Nigdy nie przeniósł bezwzględności wojskowéj do działania swego politycznego, nigdy nie użył przeciw senatowi szorstkiej przewagi lub okrutnego gwałtu swoich dyktatorskich poprzedników. Był on monarchą w pełnem tego słowa znaczeniu— tyranem nigdy. Jest on może jedynym mężem, który w sprawach swoich nie podług humoru i skłonności, lecz podług powinności panującego działał; jedynym, który politycznego taktu panowania aż do końca statecznie i konsekwentnie dochował i nie zachwiał się w postępowaniu swojem nawet wtedy, kiedy doszedł był do szczytu założonego celu.

4. Cezar jako pisarz.

Cezar jest jednym z tych wielkich mężów, który obszerną politykę z głębokim zmysłem dla umiejętnego wykształcenia łączył. Był on zarazem jednym z pierwszych, który czynność praktyczną swoję w państwie w połączeniu z literaturą wykonywał, i prawa literatury i dobrego stylu słowem i czynem wyznawał. W młodości swej świetniał jako mówca nadobnością mowy i dzielnością wysłowienia; w kwiecie wieku nie odstąpił od ulubionego swego zatrudnienia umysłowego — pomimo zaburzeń politycznego życia i nieustannych wojennych wypraw—owszem zajmował się piśmiennictwem i to w różnych gałęziach, w historyi, w gramatyce *(de analogia l. II)*. w publicystyce (*epistolae*), w polemice *(Anticatones l. II)*. i kilku próbach wierszowych.

Najpiękniejszem dziełem Cezara są obecnie jego *Commentarii de bello Gallico l. VII.* i *de bello civili l. III.*

Commentarii C. J. Caesaris.

Prawie dowiedzioną jest rzeczą, że *comm. d. b. G.* nie częściowo lecz w całkowitości na jaw wyszły; a to przed wybuchem wojny domowéj w r. 703. (51.) Te pamiętniki są właściwie sprawozdaniem wojen-

nem wodza dla narodu, który mu to dowództwo nadał. Dążeniem tego pisma było usprawiedliwienie się ze swych czynności, po części nielegalnych, dotyczących zdobywania wielkiego kraju bez nakazu, i ustawicznego mnożenia wojska. Tyczy to się szczególnie ustępu opisującego wojny z Celtami aż po rok 702. (**52**). a ogłoszonego w rok póżniéj (51). w którym Cezara wezwano, aby swoje wojska rozpuścił i sam się do odpowiedzialności stawił.

Mniemanie, jakoby jakowyś „dziennik" Cezara, tak zwane ἐφημερίδες były pierwszą podstawą dzisiejszych „pamiętników" okazało się o tyle mylnem, ile że tenże dziennik właśnie tem samem jest, co pamiętniki. Miał Cezar dostateczny materyał do swoich pamiętników w urzędowych pismach swoich kwestorów i jenerałów, a własne jego sprawozdania do senatu i listy jego do przyjaciół dostarczały mu dosyć obfitą osnowę do pamiętników; nie potrzebował jej czerpać z domniemywanego dziennika. Spisał te pamiętniki Cezar jednym ciągiem, szybko i bez przerwy, czego dowodem są słowa Hircyusza (*praef. 6.*) Wybuchnięcie wojny domowéj przeszkodziło dokończeniu całego dzieła dla tegoto, co wydane zostało i co dostało się do rąk publiczności, obejmując w siedmiu księgach przeciąg tylko siedmiu lat. Po wojnie domowéj opisanie tejże saméj ważniejszem wydawało się Cezarowi, tak iż dokończenia pierwszego dzieła zaniechał a w trzech księgach wojnę domową opowiedział.

To dzieło, ile sądzić można—nie zostało ukończone przed r. 46 i okazało się dopiero po śmierci Cezara.

Pamiętniki te stały się źródłem do historyi ówczesnéj. I zaprawdę, jeżeli na jakiem źródle można się opierać, to pewnie na tych pamiętnikach. Nikt nie mógł szczerszéj prawdy wypowiedzieć, jak Cezar, a że chciał ją wypowiedzieć, o tem nie mamy powodu wątpić; chociaż przypuścić zarówno trzeba, że tam, gdzie o jego własną sprawę szło — nie potrzebywał swoich błędów i słabych stron odkrywać. Jednem słowem można powiedzieć, że fakta, plany, sposób doprowadzenia ich do końca — zasługują na zupełną wiarogodność, zaś przedłożenie wszystkich tych przedsięwzięć, jako sprawiedliwych i koniecznych, sposób postępowania z zwyciężonymi i t. p. rzeczy, czy rzeczywiście w sposób przedmiotowo prawdziwy są opowiedziane, osądzić trudno. Zresztą musiał Cezar polegać na sprawozdaniach i opowiadaniach swoich jenerałów—którym, nie będąc sam wszędzie obecnym— zawierzyć na słowo musiał. Z tem wszystkiem — pojąwszy jasną i czystą osobistość Cezara — nie możemy przypuścić umyślnego przekręcania prawdy; — takowe postępowanie sprzeciwiałoby się charakterowi tego wielkiego męża — wyższego nad wszystko drobnostkowe ukrywanie i zacieranie prawdziwych wypadków.

Jakkolwiek więc sądy o treści tych pamiętników zawsze były i pozostaną chwiejne i różne podług podmiotnego każdego sędziego zapatrywania się —;

o stronie formalnej, stylistycznej zgodny wszystkich panuje sąd. Już spółcześni Cezara, a między nimi Cycero najtęższy stylista, nader pochlebny sąd wydali o tych pamiętnikach. Cic. Brut. 75. 262. *Nudi enim sunt et venusti, omni ornatu orationis tamquam veste detracta.* Są one istotnie pracą—po mistrzowsku wykończoną, z z którą nic w literaturze rzymskiej porównać nie można. Przedstawienie zawsze skrzętne — a przecież nigdzie nie zaszczupłe, pojedyńcze zawsze—a wszędzie pilne i dokładne; — żywe i zajmujące w każdym ustępie, a przecież bez przesady i sztucznego naciągania; mowa czysta, jasna, klasyczna, wolna od archaizmów zastarzałych i wyrażeń gminnych; słowem, jestto pomnik najczystszej prozy rzymskiej, która w pojedynczości i czystości w pięknym stoi stosunku z naturalną swobodą i żywością opowiadania. Nikt z historyków rzymskich nie prześcignął go w przedmiotowości przedstawienia, w jasności prawie plastycznej, która zimna i bez namiętności nie ubiega się o zajęcie czytelnika i pogardza wszelkiem obrazowem wysłowieniem się. W tym względzie wyjawia nam Cezar najgłębszą istotę swojej własnej osoby, swojego charakteru w tej odosobnionéj właściwości utrzymującej się zawsze i wszędzie nad wypadkami, ocenia on z całą przytomnością ducha i przenikliwością umysłu tak rzeczy jak osoby; jasna i wybitna budowa zdań i okresów uzazasadnia jego jasność i wybitnośc myśli, jako też stanowiska

taczających go okoliczności; zewnętrzny tok opowiadania zdaje się w spokojnym spadzie toczyć się powierzchownie po zdarzeniach, a jednak głębokie na czytelniku zostawia wrażenie całości.

Dokończenie *Belli Gallici* zawdzięczamy, podług powszechnie teraz przyjętego mniemania Auluszowi Hircyuszowi. Żył on w przyjaźni z Cezarem i był jego towarzyszem w wojnach w Gallii. W wojnie domowej odbył jak się zdaje wojnę w Grecyi, po bitwie pod Farzalem był w Achaji, prawdopodobnie uczestnikiem był także wojny z Farnacesem. W r. 46 był pretorem i z tego powodu nie był w wojnie afrykańskiej. W r. 45. był namiestnikiem w Gallii. W chwili zamordowania Cezara był *consul designatus*. Potem przyłączywszy się do stronnictwa Pompejuszowego padł przeciw Antoniuszowi w bitwie pod Mutyną r. 43. — Zważając na jego przedmowę do ósmej księgi § 2. zdawałoby się, że on dokończył w całości historyę wojny domowej aż do Cezara śmierci; zważając jednak, że list do Balba (8. c. 1.) podług którego spodziewać się można opowiadania całej wojny domowej, początkowo był wprawdzie napisany, a rzeczywistemu dopełnienia zamiaru wczesna śmierć nagle przeszkodziła;—powszechnie przyjęto, że tylko ósma księga *belli Gall.* i *bellum Alexandrinum* z jego pióra pochodzą; zaś *bellum Africanum* i *bellum Hispaniense* napisane zostały za jego powodem przez innych jakichś niższych wojskowych, których

prac on może miał zamiar użyć—jako źródeł do swego opracowania. Obie księgi Hircyusza—są co do stylu i wysłowienia się prawie jednakowe, — druga — odznacza się większą lekością i żywością — wynikłą z wprawy na pierwszej księdze; a jakkolwiek przyznać trzeba, że nie dorównywa Cezarowi—to jednak język jego w ogólności jest czysty—i znamionuje człowieka wykształconego. Przeciwnie *bellum Africanum* okazuje inny i rozwlekły tok mowy i wiele innych właściwości; a *bellum Hispaniense* — co do stylu najniższe, niedokończone, z przerwami—widocznie pisane jest przez człowieka płytkiego — wysłowieniem prostem i gminnem — bez żadnych znajomości mowy wykształconej.

II. Gallia czasów Cezara.

W rozwijaniu się państwa rzymskiego, jego potęgi materyalnej i moralnej, wielką rolę odgrywa kraina położona między Pyreneami a Renem, między morzem śródziemnem a oceanem atlantyckim, kraina Keltów czyli Celtów zwykle Gallią zwana. Wszedł był do niej Cezar r. 696 —Część jej tak zwana *Gallia provincia* (p. Spis gieogr.) prawie sześćdziesiąt lat przed jego wnijściem zawojowana wprawdzie, ustawicznie przy różnych sposobnościach za broń chwytała, i Rzymian

niepokoiła; aż około r. 693 Gajus Pomptinus zdołał kraj ten uspokoić.

Gallia provincia była dla Rzymian z wielu względów bardzo ważną. Ziemia obfita i urodzajna, bliskie morze, stosunki tego kraju z właściwą Gallią, a przez tę z Brytanią, nadały tej krainie niezrównaną wartość dla Italii. Zresztą miasto Massilia, rozkwitające nietylko w handel lecz także w sztuki i umiejętności—wszystko to spowodowało, że prócz osadników publicznych wielka ilość Rzymian dobrowolnie przenosiła się tutaj na stałą siedzibę, i powoli tak się rozgospodarowali, że żadna sprawa bez pośredniczenia tychże się nie działa. W takich okolicznościach łatwo się stało, że zrzymianienie czyli ucywilzowanie mieszkańców co raz szerzej i głębiej dokonywało się.

Inny stan rzeczy był we właściwej Gallii, w kraju wolnych jeszcze Celtów. Z narodem tym Rzymianie już byli się przedtem poznali na polach bitw, nad Tybrem i Padem — byłto bowiém naród szeroko rozsiedlony, pokolenia jego sięgały aż do Małéj Azyi, ale tu w Gallii skupił on się był gęściej i założył wolną swoję siedzibę, puszczając odnogi do zachodniej Germanii, do Helwecyi i do Brytanii. Pomimo niejakiej różności pojedyńczych szczepów w mowie, w obyczajach i w religijnych obrzędach, czuł się ten naród jednym należącym do jednéj wielkiéj rodziny.

Podług starożytnych wiadomości, Gallia była stosunkowo na owe czasy dobrze zaludniona; 900 do 1100

głów na milę kwadratową. Rolę uprawiano; jednakże rolnictwo—jako rzecz wolnego Celta niegodna—na niskim stopniu było; o wiele wyżéj stał chów i hodowla bydła, mianowicie w północnych częściach kraju. Uprawę oliwy i wina wnieśli dopiero Rzymianie. Znane było wyrabianie piwa z jęczmienia.

Mieszkańcy mieszkali po wsiach i miastach, wtedy już bardzo licznych; sama Helwecya miała czterysta wsi a 12 miast; jednak w okolicach północnych n.-p. u Nerwiów dla bezpieczeństwa przed napadem osiedlali się w borach i moczarach. Kraj cały przerzynały drogi i mosty, a żegluga po rzekach Rodanie, Garumnie, Loarze i Sekwannie przyczyniała się do ułatwienia wewnętrznej komunikacyi. W żegludze morskiej Celtowie prawie przewyższali Rzymian, bo oprócz statków wiosłowych używali także żaglowych. Przy tym ruchu wewnętrznym, przy takiej znajomości w żegludze, handel, rzemiosła i przemysł szerokie miały pole do rozwinięcia się. To też Celtowie w Brytanii umieli wydobywać cynę w kopalniach i przewozili ją aż do Masylii; rybołówstwo zatrudniało wiele nadmorskich szczepów i odbywało się na wielką stopę, nie tylko dla wyżywienia siebie samego lecz dla prowadzenia handlu.

Rzemiosła i przemysł, jako u ludu od cywilizacyi oddalonego, a w życiu pojedyńczego—nie stały wysoko. Rzymianie dopiero wprowadzili tkanie lnianych wełnianych materyj. Jedne tylko wyroby z kruszcu jako to: naczynia miedziane, pieniądze, pobielanie cy-

ną, posrebrzanie—pierwotnie znajdowały się u Celtów. Z tem połączona była sztuka wydobywania kruszców w licznych kopalniach t. j. górnictwo.

Sztuki i umiejętności znajdowały się u Celtów dopiero w kolebce. Jedna tylko poezya w wielkiem była poszanowaniu, połączona z obrzędami religijnemi. Pismo powszechnie znane było kapłanom, a to po części greckie po części łacińskie.

W państwowem urządzeniu podstawę stanowiła rodzina i ród — około tego gromadzą się członkowie w powiaty *(vicus)*, z księciem na czele, z radą najstarszych *(senatus)*, i z gromadą mężów zdolnych do broni. To urządzenie powiatowe *(vicus)* jest stałem — trwa długi czas niezmiennie; nie przetwarza się w urządzenie miastowe. Miasta u Celtów mają odrębne stanowisko, jako miejsca handlu i położenia strategicznego.—Lec w części południowej przewodniczyła ludowi szlachta często bardzo starożytna, i powoli zdołała usunąć urządzenie powiatowe, owładnąwszy ster i otoczywszy się liczną drużyną sobie zobowiązanych ludzi *(clientes)*. Z tego stosunku często między powiatami a szlachtą lub jej naczelnikiem wszczynały się sprzeczki a nawet boje, w których powoli sami naczelnicy powiatów t. j. książęta upadali — tym sposobem rzeczywiście zniesieni zostali. Lud zawsze dążył do tego, by mieć na czele księcia, szlachta temu stawiła opór, i tak dwa te stany zawsze ze sobą żyły w spo-

rze. Zamiast księcia obierano teraz tak zwanego rozjemcę sądowego, *vergobretus*.

Z tem wszystkiem, pomimo tych sporów — w narodzie Celtów budził się duch ku zjednoczeniu. Najwięcéj skłaniały do tego napady zewnętrzne, mianowicie parcie Rzymu i czem raz większe rozszerzanie się tego państwa ku zachodowi. Doznał tego Cezar podbijając mozolnie te bitne ludy. Drugim jednoczącym węzłem była wspólna religia. Kapłaństwo celtyjskie, Druidowie, łączyło wszystkie ludy w jednę całość, rozciągało się po całej Gallii i Brytanii. Naczelnik ich obierany był z grona kapłanów, mieli własne szkoły, mieli pewne przywileje, i przeważny wpływ w różnych wewnętrznych sprawach. Lecz pomimo tego poczuwania się narodu do jedności nie przyszło nigdy do tego, aby to poczucie zupełnie zostało urzeczywistnione. Zjednoczenia się były tylko miejscowemi związkami kilku powiatów w jednę całość, np. związek ludów aremoryjskich, arwerńskich, belgijskich, hedujskich. Na czele takich związków przewodniczył zawsze powiat najpotężniejszy, reszta była pod jego opieką (*clientes*). Zdarzało się jednak często, że w takim związku powstawały spory o przewodnictwo, stronnictwa tworzyły się przeciwne, a nieprzyjaciel z tego korzystał.

Najważniejszą siłę zbrojną stanowiła u Celtów jazda, składająca się zwykle ze szlachty. Piechota niewiele się zmieniła od owéj, z którą Rzymianie w Italii

i Hiszpanii mieli do czynienia. W wojnie wielki rząd wozów, pachołków i ciurów towarzyszył wojsku, obozów na sposób rzymski nie używali, lecz z za taboru bronili się.

Aby dokładnie poznać w jakim stanie Cezar zastał ludy celtyjskie przy swojem wejściu do kraju, pozostaje nam jeszcze rozpatrzeć się, w jakich stosunkach zewnętrznych te ludy zostawały z narodami sąsiedniemi.

Po nad Pyreneami aż do Garumny Akwitanie spokojnie posiedli tę część Galii, nie było tu już żadnych zbrojnych ruchów wewnętrznych, lud koło ludu, szczep koło szczepu, Iberyjczyk obok Celta siedział spokojnie; ujście tylko Garumny zostawało w posiadaniu jednego szczepu czysto celtyjskiego Biturygów—Wiwisków.

Daleko ważniejsze było zetknięcie się Celtów z Rzymianami. Powolnym postępem Rzymianie odparli Celtów od Pyreneów i od południowego morza, a rzymska oświata, handel, przemysłowość torowały przyszłym podbojom drogę.

Silniejsze i gwałtowniejsze niżeli Rzymian było naparcie Germanów. Ludy te w owych czasach jeszcze nie miały zawsze stałych siedzib, od oświaty jeszcze dalekie, rolnictwem mało jeszcze się trudniące, prowadziły z małemi wyjątkami życie koczujące i zmieniały często swoje siedziby. Przez nichto Celtowie zostali z prawego brzegu Renu wyparci, a w siódmem stuleciu przed Chr. zastajemy tam już ludy germańskie, które

podług swojego dzikiego sposobu wojowania, odgraniczały się od sąsiadów puszczą kilka mil w okręgu szeroką. Nie poprzestali jednak Germanie na tym zaborze. Różne ich szczepy przesiedliły się koło dolnego Renu i rozpostarły swe panowanie nad podbitemi szczepami Celtów, i zamierzały przenieść się na lewy brzeg tej rzeki.

Stosunki te między Celtami a Germanami nie były dla Rzymian obojętne, zwłaszcza że Rzymianie z Celtami już weszli byli w rozliczne stosunki, mając w Prowincyi pod swoim rządem liczne szczepy Celtów, i dla tego bacznem okiem śledzili, co z tych zatargów jeszcze do tych czas prawie biernych wyniknie, aby w stosownej chwili wdać się w te ważne sprawy. Już dawniej zawarli byli Rzymianie z potężnym szczepem celtyjskim, z Heduami, sojusz w tym celu, aby przez nich Arwernów, walczących z Heduami o przewodnictwo, zwalczyć. I rzeczywiście nie tylko zdołali poniżyć Arwernów, lecz zarazem złamali potęgę Allobrogów, i oddali Heduom przewodnictwo okolicznych szczepów. Tak Celtowie widocznie z jednej strony parci przez Germanów z drugiej przez Rzymian, dwóch nieprzyjaciół mając do zwalczenia, u jednego z nich przed drugim szukali pomocy. Tak Sekwanie, szczep Rzymianom nieprzychylny, a z Heduami w niesnaskach żyjący, wprowadził ku swej obronie około r. 683 giermańskiego wodza Aryowista z 15000 Germanami do Gallii. Kilka lat toczyła się z odmiennem powodzeniem wojna,

aż zaszła bitwa walna pod Admagetobrygą, w której Heduowie ogromną poniosłszy klęskę prawie całą swoję szlachtę stracili, poddali się przewodnictwu Sekwanów i zakładników stawić i haracz płacić Aryowistowi zobowiązali się. W tem nieszczęsnem położeniu *Divitiacus*, znakomity Hedujczyk, a z powodu przechylania się do Rzymian z kraju wywołany, udaje się do Rzymu z prośbą o pomoc. Lecz senat rzymski zajęty własnemi sprawami wewnętrznemi, pięknych obiecanek nietylko czynem nie poparł, lecz z powodu niewiadomości stosunków, Aryowista królem i przyjacielem nazwał. — Uniesiony dumą German rozpoczął w Gallii jakby u siebie gospodarować, i zamyślał nie tylko tych ludzi, których ze sobą sprowadził, ale i późniejsze bardzo liczne tłumy germańskich szczepów, które za nim Ren przebyły — w obfitej i urodzajnej Gallii osiedlić, i tu założyć dla siebie panowanie nad Celtami. Do tego przyszło, że sami Sekwanie, którzy Aryowista ku swojej pomocy wezwali byli, zmuszeni byli dla jego ludów ziemi ustępować.

W innej części Gallii podobnie się działo. Koło dolnego Renu—wiele szczepów ściśniętych przez Suebów chcąc nie chcąc zamierzało przejść rzekę, a sami Suebowie groźne zajęli stanowisko nad Renem i czekali tylko sposobnego czasu, by wkroczyć do Gallii.

Nakoniec Celtowie, mieszkający przy górnym Renie, t. j. Helwetowie, tak natarczywie od Germanów byli napastywani, że postanowili opuścić swoje siedziby i wejść

po za górami Jura do Galli. Z nimi połaczyli się z tej samej przyczyny Raurakowie i szczątki Bojów.

Widoczna więc, że wzdłuż całego Renu rozpoczął się ruch Germanów, który zagrażał niepodległości Celtów.

W takim stanie rzeczy przybył nowy namiestnik Cezar w r. 696. na wiosnę do *Gallia Narbonensis*, któráto część uchwałą senatu dołączoną została do jego właściwej prowincyi, obejmującej Gallię z tej strony Alp, Istryę i Dalmacyę. Władza jego początkowo na 5 lat nadana, potem na dalsze 5 lat przedłużona, dozwalała mu mianować 10 dowódców stopnia pretorskiego, legiony swoje dopełniać i nowe zaciągać.

Tak umocowany rozpoczął swoje wojenne i polityczne działania w Gallii.

III. Urządzenie wojska rzymskiego.

1. *Do czasu Maryusza.*

§ 1. Armia Romulusa składała się z jazdy: 300 *celeres* pod trybunami *(tribuni celerum)* i z 3000 piechoty. Z początku jazda składająca się z patrycyuszów stanowiła siłę wojska. Tuliusz Hostyliusz pomnożył wojsko, a Serwiusz Tuliusz tak je urządził, iż piechota stanowiła jego siłę.

§. 2. Szykiem zwykłym bojowym była *phalanx*

t. j. szereg. W. 1. i 2. szeregu stała pierwsza klasa (Serwiuszowa), w 3. i 4. druga, w 5. i 6. trzecia, w 7. i 8. czwarta. Piąta klasa stanowiła oddział, zwany *rorarii*, wojsko lekkie, a z tymi połączeni byli *accensi velati*.

§. 3. Reorganizacya tego urządzenia wojskowego zaszła z początkiem rzeczypospolitej rzymskiej. Podstawą stał się legion; a Camillus pierwszy zmienił szykowanie falangami na szykowanie manipułami — co aż do Maryusza pozostało.

Legion składał się pospolicie z 4200 piechoty i 300 jazdy. Za Cezara liczba zwykła była 5000 ludzi, jednak i nad tę liczbę składano legiony.

Za podstawę podziału przyjęto już nie klassy (Serwiuszowe) lecz uzbrojenie, wiek i bitność żołnierza. Za czasów wojen punickich taki był skład jednego legionu:

1200 *hastati*, ludzie młodzi,
1200 *principes*, starsi i wytrwalsi,
600 *triarii*, żołnierze starzy i doświadczeni,
1200 *velites*, wojsko lekkie z ostatnich klas.

4200.

§. 4. *Manipuli* (początkowo po sto ludzi) dzieliły się na dwie roty, *centuriae* pod dwoma centuryonami, skrzydła prawego *centurio prior*, i lewego *centurio posterior*, i dwoma *subcenturiones;* pierwszy dowodził całym manipułem.

§. 5. Trzy pierwsze gatunki broni t. j. *hastati*, *principes* i *triarii* dzieliły się na 30 manipułów po 120 ludzi t. j. 60 centuryj po 60 ludzi, przy czem jednak manipuły tryarów (600) miały tylko po 60 ludzi, a centurya ich po 30 l.—*Velites* dołączeni byli do manipułów, po 20 do każdej centuryi. Więc skład legionu manipułami:

hastati, 10 manipułów po 120 ludzi = 20 centuryj po 60 ludzi = 1200

principes, 10 manipłuów po 120 ludzi = 20 centuryj po 60 ludzi = 1200

triarii, 10 manipułów po 60 ludzi = 20 centuryj po 30 ludzi = 600

3000

do tego *velites* po 20 do 60 centuryj 1200

4200

§. 6. Szyk bojowy legionu (nie armii) była *acies triplex*, w trzy rzędy; manipuły ustawione były w szachownicę: (p. obraz)

§. 7. 300 *equites* każdego legionu dzieliły się na 10 *turmae* po 30 ludzi, każda *turma* pod trzema *decuriones*, dziesiętnikami z dodanymi trzema *optiones*.

2. *Od czasów Maryusza i za Cezara.*

§. 8. Wielki wojownik Maryusz był reorganizatorem wojska i taktyki rzymskiej. Od jego czasów ważne zmiany zaszły. Stan obywateli możniejszych usuwał się od służby wojennej, a legiony, jakkolwiek jeszcze dopełniały się z obywateli, jednak tylko z klas najniższych. Ci dla zarobku i korzyści osobistej zaciągali się do wojska, a tym sposobem zaginął w wojsku rzymskiem dawny duch obywatelskiej i narodowéj powinności, a z wojska obywatelskiego stali się żołnierze płatni czyli żołdacy. Najwięcej upadł stan oficerski, dawniej z samej arystokracyi rzymskiej złożony. Albowiem stany wyższe jak senatorski i rycerski, odwykały co raz więcej od broni i rzadko już tylko widzieć można było oficera odznaczającego się walecznością i hartem wojennym, zwłaszcza z klas wyższych. (por. *Caes. b. g.* I. 39.)

§. 9. Ta sama zmiana zaszła i w jeździe. Jazda dawna składająca się z samych rodowitych Rzymian zaginęła, i utrzymała się tylko jako *cohors praetoria*, straż przyboczna. Sam Cezar nie posiadał jazdy rzymskiej lecz *auxilia* (p. niżej).

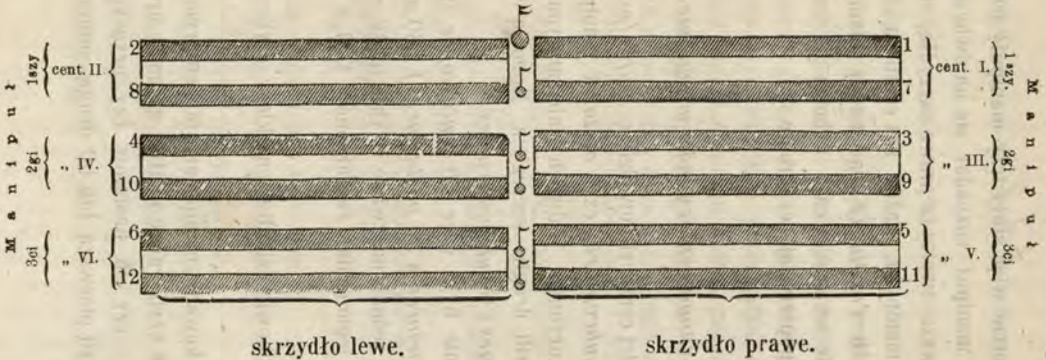
§. 10. Z powodu więc żołdu wchodzili w skład legionu także *socii*, a wojsko rzymskie złożone było 1) z rzymskich obywateli w legionach i 2) z *auxiliis* do których należała jazda.

§. 11. Maryusz zaprowadził szykowanie kohortami. Legion miał 10 kohort, kohorta 3 manipuły, t. j. jeden tryaryów, jeden pryncypów, a jeden hastatów, manipuł 2 centurye, centurya 80 ludzi; stąd legion składał się z 10 kohort po 480 ludzi czyli 4800 legionistów, oprócz tego miał jeszcze koło 300 *antesignani* (p. niżej).

Szyk bojowy legionu (nie armii) złożonego kohortami była także *acies triplex*, trzy rzędy: 4 kohorty w pierwszym rzędzie, a po trzy w drugim i trzecim w następnym porządku. (p. obraz.)

§. 12. Manipuły trzy w każdej kohorcie stały jeden za drugim, a to ludzie najbitniejsi w pierwszym *(triarii)*, *principes* w drugim, *hastati* w trzecim. Dowódca pierwszego nazywał się *pilus* (jak za czasów szykowania manipułami, (p. niżej), drugiego *princips*, trzeciego *hastatus*.

Do liczb bocznych patrz klasyfikowanie niżéj tablica § 17.

chorąży kohortowy; *vexillarius*.

§. 13. W kohorcie więc stały trzy manipuły jeden za drugim, każdy manipuł rozpadał się na dwie centurye, z tych pierwsza tworzyła prawe skrzydło, druga lewe skrzydło manipułu, każda zaś centurya stała w dwóch szeregach *(ordines)* stąd każdy manipuł również dzielił się na dwa, a cała kohorta na sześć szeregów. (p. na poprzedzającéj stronie.)

3. *Stopnie i ranga centuryonów w legionie.*

§. 14. W każdej centuryi dowodził *centurio (prior* lub *posterior)* i *subcenturio* czyli *optio*, w manipule było dwóch centuryonów i dwóch subcenturyonów. Ci ostatni dowodzili drugim szeregiem. Kohorta więc miała 6 *centuriones* i 6 *subcenturiones*.

W całym legionie było więc 60 *centuriones*, (t. j. 30 *centuriones priores* a 30 *posteriores)* i 60 *subcenturiones*, tych jednak nazywano zwykle także *centuriones*. Przeto legion miał centuryonów 120, a kohorta 12.

§. 15. Centuryonowie dzielili się na klasy czyli stopnie, *ordines*.

Za czasów szykowania manipułami 60 centuryonów mieli różne stopnie czyli rangę podług gatunku broni, do której należeli, czy do hastatów czy pryncypów czy tryaryów, i czyli pierwszą lub też drugą manipułu

centuryą dowodzili, stąd ich też nazwa *prior* i *posterior*.

Stopnie wojskowe za czasów szykowania manipulami.

Każda z dawnych trojakich broni miała 10 manipułów a 20 centuryj więc 20 *centuriones* t. j. 10 *centuriones priores* i 10 *cent. posteriores*, Każdy n. p. *centurio* z hastatów przechodzić musiał szereg najprzód *posteriorum* a potem *priorum* swojéj broni, potem tą samą koleją szedł u pryncypów i tryaryów— jeśli przypuścimy iż został najstarszym.

Stopniowanie centuryonów i ich nazwy w legionie były:

Najmłodszy t. j. 60ty, *centurio* jest *decimus hastatus posterior*.

59. 58—51ty *centurio* jest *nonus*, *octavus*—*primus hastatus posterior*

50. 49. 48.—41 *centurio* jest *decim. non. octav.*— *primus prior*.

40. 39. 38.—31 „ „ „ „ „ *primus princeps posterior*

30. 29. 28.—21. *centurio* „ „ „ „ *primus principes prior*.

20. 19. 18.—11. *centurio* „ „ „ „ *primus pilus posterior*.

10. 9. 8. — 2. *centurio* „ „ „ „ *secundus pilus prior*.

pierwszy centuryo pierwszego manipułu—czyli centuryo pierwszej centuryi tryaryów jest *primus pilus* (z opuszczemiem *prior*), lub *primipilus*, *primi pili centurio*.

Uw. Nie mówiono *decimus*, *nonus* etc. *triarius*, lecz *pilus*, albowiem *triarii* zwali się *pilani*, a każdy ich *ordo* nazywał się *pilus*.

§. 16. Stopnie wojskowe od czasu szykowania kohortami.

Uw. Nazwy *triarius* a raczej *pilus*, *princeps*, *hastatus* zatrzymano, chociaż tych gatuntów broni już teraz nie rozróżniano, i w stopniach i w awansie i w tytułach trzymano się dawnych nazw.

I tutaj dzielili się centuryonowie na klasy czyli *ordines*, a to na 12 klas t. j. 6. klas *centurionum*, a 6 klas *subcenturionum*.

Już wyżej wspomniano, że dowódca pierwszego manipułu każdej kohorty nazywał się *pilus*, średniego czyli drugiego manipułu *princeps*, ostatniego czyli trzeciego manipułu *hastatus*,

Otóż do tych nazw dodane *primus*, *secundus* etc. aż do *decimus* oznaczało, czy manipuł wymienionego centuryona stał w pierwszéj, drugiej i t. d. w dziesiątej kohorcie, nadto dodane *prior* lub *posterior*, czy dowodził pierwszą (prawą), czy też drugą (lewą) centuryą manipułu; tak iż te trzy wyrazy oznaczające tytuł centuryona zaraz wyrażają jego dowództwo i stanowisko w legionie.

§. 17. Podług tego ułożone jest następujące klasyfikowanie:

CENTURIO.

Klasa	Tytuł czyli nazwa	Kohorta	Manipuł	Centurya
Isza.	*Primus pilus (prior)* 1.)	1.	1.	1.
„	*Secundus* „ „	2.	1.	1.
„	*Tertius* „ „	3.	1.	1.
	i t. d. aż do			
„	*Decimus* „ „	10.	1.	1.
II.	*Primus pilus posterior* 2.)	1.	1.	2.
„	*Secundus* „ „	2.	1.	2.
	i t. d. aż do			
„	*Decimus* „ „	10.	1.	2.
III.	*Primus princeps prior* 3.)	1.	2.	1.
„	*Secundus* „ „	2.	2.	1.
	i t. d. aż do			
„	*Decimus* „ „	10	2.	1.
IV.	*Primus princeps posterior* 4.)	1.	2.	2.
„	*Secundus* „ „	2.	2.	2.
	i t. d. aż do			
„	*Decimus* „ „	10.	2.	2.
V.	*Primus hastatus prior* 5.)	1.	3.	1.
„	*Secundus* „ „	2.	3.	1.
	i t. d. aż do			
„	*Decimus* „ „	10.	3.	1.
VI.	*Primus hastatus posterior* 6.)	1.	3.	2.
„	*Secundus* „ „	2.	3.	2.
	i t. d. aż do			
„	*Decimus* „ „	10.	3.	2.
VII.	*Subcenturio primi pili prioris* 7.)	1.	1.	1.
.	*Subcenturio secundi* „ „	2.	1.	1.
	i t. d. aż do			
„	„ *decimi* „ „	10.	1.	1.

Klasa.	Tytuł czyli nazwa	Kohorta	Manipul	Centurya
VIII.	*Subcenturio primi pili posterioris* 8.)	1.	1.	2.
„	*Subcenturio secundi* „ „	2.	1.	2.
	i t. aż do			
„	*Subcenturio decimi* „ „	10.	1.	2.
IX.	*Subcenturio primi principis prioris* 9.)	1.	2.	1.
„	*Subcenturio secundi* „ *prioris*	2.	2.	1.
	i t. aż do			
„	*Subcenturio decimi* „ *prioris*	10.	2.	1.
X.	*Subcenturio primi principis posterioris* 10.)	1.	2.	2.
„	*Subcenturio secundi* „ *posterioris*	2.	2.	2.
	i t. d. aż do			
„	*Subcenturio decimi* „ *posterioris*	10.	2.	2.
XI.	*Subcenturio primi hastati prioris* 11.)	1.	3.	1.
„	*Subcenturio secundi* „ *prioris*	2.	3.	1.
	i t. d. aż do			
„	*Subcenturio decimi* „ *prioris*	10.	3.	1.
XII.	*Subcenturio primi hastati posterioris* 12.)	1.	3.	2.
„	*Subcenturio secundi* „ *posterioris*	2.	3.	2.
	i t. d. aż do			
„	*Subcenturio decimi* „ *hastati*	10.	3.	2.

To jest: 10 *centuriones priores pilani* czyli tryaryów tworzyli I. klasę.
10 *centuriones posteriores pilani* czyli tryaryów tworzyli II. klasę
„ „ *priores principes* „ „ III. „

10 *centuriones*	*posteriores principes*	tworzyli	IV klasę
„ „	*priores hastati*		V. „
„ „	*teriores*		VI. „

a podług tego tworzyli *subcenturiones* znowu 6 klas.

Dziesięć centuryonów pierwszéj klasy są *primorum ordinum centuriones (Caes. b. g.* I. 41.*)* lub *pili priores*; — dziesięć centuryonów szóstéj klasy są *infimorum ordinum*. Centuryonowie pierwszej klasy byli nietylko dowódcami swojej centuryi i manipułu, lecz oraz całej swojej kohorty; a *primipilus* był zwykle także przewódzcą całego legionu stojącego w linii.

4. *Skład armii.*

§. 18. Armia rzymska składała się za czasów Cezara:

1. z legionów, *legiones*, (*piechoty*),
2. z jazdy, *equites*,
3. z posiłków, *auxilia*,
4. z oddziałów rzemieślniczych, *fabri*,
5. z dział, *tormenta*,
6. z taboru, *impedimenta*,
7. ze sztabu czyli buławy wodza.

Uw. O legionie mówiliśmy wyżej.

§. 19. Jazdę za czasów Cezara składały same posiłki, *auxilia*, z Gallów, Hiszpanów i Germanów. Dzieliła się na pułki, *alae* z 300 a razem z dowódcami z 330 koni.

Alae dzieliły się na szwadrony *turmae* z 33 a te na dziesiątki *decuriae* z 11 koni. Dówódcami jazdy byli *praefecti equitum* i *decuriones*.

§. 20. Posiłki piesze, *auxilia peditum*, co do liczby zwykle wyrównywały wojsku rzymskiemu, i stanowiły wojsko lekkie, *milites levis armaturae*, (gdy przeciwnie legioniści byli *milites gravis armaturae)* i składały się z procników, *funditores*, którzy kamienie *(lapides missiles)* lub kule ołowiane *(glandes)* rzucali; potem z łuczników, *sagittarii*.

§. 21. Wszystkie *auxilia* miały zwykle broń swoję narodową, szykowano je zwykle w falangi *(Caes. b. g.* I. 24. 52) lub w kliny, *cunei* (ibid. VIII. 14.) lub nawet także kohortami, a wtedy nazywano je *cohortes alariae* lub *auxiliariae*.

22. Oddziały rzemieślnicze (podobne do teraźniejszych saperów, pionierów i t. p.) *fabri* używano do zakładania obozu, stawiania mostów, do robót oblężniczych i fortyfikacyjnych, do utrzymania broni w dobrym stonie. *Fabri cunicularii* byli minery, *lignarii* sapery, *ferrarii* kowale i t. p. Przełożonym ich był *praefectus fabrúm*.

§, 23. Działa, *tormenta*, wszystkie u Rzymian urządzone były jak łuki, t. j. siła rzutna polegała na cięciwach z powrozów lub włosieni. Te machiny pomiotne były albo *catapultae*, albo *ballistae*, albo *scorpiones*.

Catapultae wysadzały pocisk (kamień lub ogromną strzałę lub belek) więcej w kierunku poziomym; *ballistae* raczej w kabłąk. Machin tych używano tak do obrony twierdz, okopów, jako też do natarcia na mury, szańce i t. p. obsługiwali je zwykle *fabri*.

§. 24. *Tabor*. Toboły i pakunki, juki armii, z wyjątkiem tego, co żołnierz na sobie niósł, *sarcina*, transportowano na koniach i mułach—*jumenta*, jako też na furgonach. Z taborem szło mnóstwo ciurów i pachołków, *calones*, potrzebnych do opatrywania zwierząt, do pakowania, sług oficerskich; potem poganiaczów, *agasones*, i markietanek, *lixae*.

§. 25. Tabor—stając się często przeszkodą w pochodzie, a szczególnie w bitwie, podczas której potrzebował osobnej zasłony, *praesidium*, zwali Rzymianie *impedimenta*, rozumiejąc pod tem szczególnie ciężkie pakunki dla różnicy od lekkich, (*sarinae*,) odpowiadających teraźniejszym tornistrom i t. d.

§. 26. *Sztab* czyli *buława* wodza:

Naczelnym wodzem armii dawniej był król, za rzeczy pospolitej konsulowie, preterowie, dyktatorowie, jako *duces belli*, od żołnierzy po odniesionem walnem zwycięztwie *imperatores* zwani.

§. 27. Pod jego rozkazami stali *legati*, bylito jego zastępcy, jeneralni adjutanci, używani oraz jako dowódcy większych części armii. Jeżeli zaś wodza nieobecnego zastępowali, to nazywali się *legati pro praetore*.

§. 28. Równy rangą legatowi był kwestor, *quaestor*, byłto jeneralny intendent, zarządzał kasą wojenną, sprzedawał zdobycz, jeńców, zakupywał żywności, konie etc. Czasem używany, podobnie jak legat, do dowodzenia większych hufców. *Caes. b. g.* I. 53. VIII. 2.

§. 29. Każdy legion miał 6 trybunów wojennych, *tribuni militum* lub *militares* dodanych do pomocy częścią legatom, częścią kwestorowi. Obowiązkiem ich było przez swoich podwładnych urzędników wojskowych *librarii* et *codicillarii*, utrzymywać w porządku spisy, udzielać uwolnienienia od służby wysłużonym, *exauctoritas emeritorum*, urlopów, nadzorować żywność i dowóz, pielęgnować chorych, utrzymywać porządek i karność w obozie, przeglądać czaty, rozdzielać hasło. Czasem używano ich jako adjutantów. *Caes b. g.* II. 26. Bylito zwy le młodzi ludzie z dobrych domów, którzy z różnych pobudek towarzyszyli wodzowi, i takowi zwali się *tribuni majores*. Lecz tej godności dostępywali także i zwykli centuryonowie, i zwali się *tribuni minores*. *Caes b. g.* III. 5.

§. 30. Do buławy należeli jeszcze gwidy, *speculatores*, używani jako wywiadacze i szpiegi. Od tych odróżnić należy *exploratores*, są to oddziały rozpoznawcze, rekonesansy, patrole, nie zaś ludzie pojedyńczy.

§. 31. *Veteranus* jest każdy wysłużony żołnierz, chociażby jeszcze zostawał w służbie; temu przeciwny

żołnierz młody, rekrut, *tiro. Caes. b. g.* I. 24.

§. 32. *Beneficiarius* (zawisły dla dobrodziejstwa, zobowiązany) był żołnierz, który doznawał pewnego uwzględnienia w służbie — protegowany — albo pełniąc obowiązki przy wyższym oficerze, albo wolny od robót fortyfikacyjnych, lub jako *emeritus* obdzielony rolą, i należący do ewokatów. Prawdopodobnie *beneficiarii* obdarowani rolami mieli obowiązek, na wezwanie wodza stawić się do wojska i nazwani byli *evocati.* Inni zaś wysłużeni żołnierze, jeżeli *evocati erant*, własną wolą i chęcią wiedli się do posłuchania lub odmówienia wezwaniu: ci to także nazywali się *voluntarii.*

§. 33. *Antesignani* mieli nazwę od swego przeznaczenia: przy natarciu, kiedy znaki wojenne naprzód niesiono, przed temi znakami postępować. Tak za czasów szykowania manipułami pierwszą linię bojową nazywano *antesignani*, bo ta wysuwała się *ante signa.* U Cezara *antesignani* znaczy wojsko wyborowe. Ci bowiem odwagą swoją dodawali otuchy postępującym za nimi szeregom. Prawdopodobnie byli to sami *veterani.* Tym przed znakami walczącym *antesignanis* odpowiadali *subsignani* t. j. wszyscy legioniści, którzy w kohortach—*sub signis* —stali; *postsignani* zwykle były *auxilia*, które za legionami *post signa* stały.

5. *Uzbrojenie i inne przybory wojenne.*

§. 34. Broń służyła jedna do obrony, zbroja; druga do ataku, oręż.

Zbroje. Legioniści pod pancerzem, *lorica* mieli wełniany żupan (bez rękawów) *tunica;* płaszcz, *sagum;* tarczę podłużną (2' szeroką 4' długą), hełm spiżowy, *cassis*; skórzany, *galea;* oficerowie na hełmie mieli pióropusz, *crista*, zwykle przynajmniej na prawej nodze nagolenice, *ocreae.*

§. 35. *Oręż.* Miecz hiszpański, *gladius*, do prawego boku przypasany, 2—3 cale szeroki a na łokieć polski długi obosieczny.

Rohatyna, *pilum* p. *Caes. b. g.* I. 25. Przed Maryuszem *pilum* mieli *hastati* i *principes*, a *hasta* była orężem tryaryów. Maryusz wszystkim legionistom nadał jednostajnie *pilum*, a nadto grot krótki, *verutum* do ciskania.

§. 36. Znaki wojenne, *signa*, podobne do naszych chorągwi, dzieliły się na właściwe *signa* i na *vexilla* (chorągiewki) i były daleko liczniejsze jak u nas.

Każdy manipuł miał swój znak, więc w kohorcie było znaków trzy; znak pierwszego manipułu był oraz znakiem kohorty, a znak pierwszej kohorty był oraz znakiem całego legionu.

Znakiem czyli chorągwią legionową był orzeł, *aquila*, srebrny lub złoty osadzony na drzewcu.

Przy marszu frontowym znaki kohortowe kilka kroków przed linią niesiono, stąd *signa proferre*; przy natarciu działo się to samo; dla tego znaki najprzód w szyki nieprzyjacielskie wchodziły, stąd *signa inferre*. Znaków obrońcami byli *antesignani*.

Zamiast znaków ozdobionych postaciami zwierząt, jakich używały oddziały legionowe, miały oddziały weteranów, jazdy i inne chorągiewki lub sztandary, *vexilla*.

Oprócz tych znaków była jeszcze wielka chorągiew bojowa czyli wodza, także *vexillum* zwana, którą jako znak do rozpoczęcia walki na namiocie wodza — wystawiano. *Caes. b. g.* II. 25.

Podług tego rozróżniano chorążych: *aquilifer*, *signifer*, *vexillarius*. Prócz tego przy każdym manipule był drugi chorąży. Więc razem wszystkich w jednej kohorcie było 6.

§. 37. Narzędzia muzyczne dla dawania sygnałów były: *buccina*, ze spiżu podobna do naszej trąby myśliwskiej; *cornu*, z rogu tura ze srebrną treską; *tuba* prosta trąba; *lituus*, trąbka kawaleryi.

Muzykę wojskową stanowili *aeneatores*, lecz Cezar wspomina tylko *buccinatores* i *tubicines*; *classicum canere*, znak zboru dawano rogiem, *cornu*, na alarm lub przy wykonaniu kary śmierci.

6. *Szyk bojowy armii i jej części.*

§. 38. Rozróżnić trzeba szykowanie legionu od szykowania armii i jej części — obie rzeczy miały u Rzymian jednę nazwę: *acies*.

Szykowanie armii do boju działo się, dzieląc ją na kilka części i naznaczając każdej pewne stanowisko; części te również nazywały się *acies*. A dzielono armię całą zwykle na 2 lub 3 główne części czyli dywizyony, któremi dowodzili legaci, a szyk bojowy nazywał się wtedy *acies duplex*, lub *acies triplex*. Jeśli armia była nieliczna, to niedzielono jej, a wtedy była *acies simplex*. Przed rozdzieleniem ustanawiono, które legiony razem połączone mają tworzyć dywizyony; legiony z różnych dywizyonów jako do siebie nie należące nazywa Cezar *legiones diversas* bell. g. II. 22. Najzwyklejszym szykiem była *acies triplex*, w trzy dywizyony.

§. 39. W rozciągłości swej tworzyły te główne działy takiej *acies triplex*: prawe skrzydło *cornu dextrum*, lewe, *sinistrum* i środek czyli centrum, *acies media*. Od tego odróżnić należy trzy szyki stałe jeden za drugim stojące, z których pierwszy zwał się *acies prima*, drugi czyli średni *acies secunda* (nie *media*) ostatni czyli tylny *acies tertia*.

§. 40. Szyki mniejszych części armii były następujące:

Cuneus (właściwie klin) szyk klinowaty, był to oddział wojska uporządkowany, kolumna, która we formie trapezu ze wszystkich czterech stron frontem stawać mogła do nieprzyjaciela; nie należy wyobrażać sobie przy tem regularnej formy klina lub trójkąta.

Orbis, koło, byłto odział wojska w koło uszykowany z próżnym środkiem, na około frontem do nieprzyjaciela; rozumie się, iż koło regularnem nie było, albowiem stósowało się do położenia miejsca. *Caes. b. g.* V. 33.

Testudo, szyk żółwi, żółw był to gatunek klina, *cuneus*, kolumna do szturmu, w której żołnierze ścisnąwszy szeregi, pierwsi trzymając tarcze przed piersiami, inni nad głowami, szli do szturmu.

Globus, kupa, bez pewnego porządku ani w linii ani w szeregach.

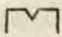
Exercitus quadratus albo *quadrus* oznacza armię równym frontem z dokładnem dotrzymaniem odstępów między szeregami i oddziałami w linii stojącą (nie czworobok lub kare). Tak uszykowana armia jeśli jest w marszu, zowie się *agmen quadratum*, a *agmen* w tym razie nie znaczy kolumnę, lecz że wojsko jest w marszu. *Hirt.* c. 8. 4.

8. *Fortyfikowanie i obóz.*

§. 41. Fortyfikacye, oszańcowania, okopy w ogólności nazywały się *munitiones;* z pracą połączone:

opera, zasadzały się głównie na usypaniu ziemi, *agger*, wał, na którym osadzono napiersień, *lorica*, składający się z cieńkich ostrokołów, palisad, *valli*, stąd poszło, że *agger* każdy czy miał ostrokół czy nie, nazywano *vallum*. Obrońcy wału byli *propugnatores*. Zamiast ostrokołu stawiano płoty, *plutei. Caes. b. g.* VII. 72.

§. 42. Napiersień, z ziemi i darni lub z kamieni wystawiony, razem z wałem zwał się *murus*, zewnętrznie podobny był do prawdziwego muru. *Caes. b. g.* I. 8. wewnątrz miał szkarpy, terasy i schody.

§. 43. Rów, *fossa*, był 15 do 22 stóp szeroki (*b. g.* II. 5.) a 9 do 20 głęboki (*b. g.* VII. 72.); głębokość na 9 stóp była zwykła, a rów taki nazywał się *fossa legitima*. Rów, którego obie ściany były pochyłe, *fossa fastigata*, którego jedna ściana pochyła a druga prostopadła, była *fossa punica*. *Fossa duplex lateribus directis* (b. g. VIII. 9.) nie były to dwa rowy, lecz rów szeroki, na którego dolnym poziomie szedł garb przedzielający cały rów na dwie części w kształcie

Ściany rowów i wału wykładano albo darniami, albo kamieniami, albo prętami i gałęziami u góry rozszczepionemi (*cervoli*) a innemi poprzecznemi ze sobą połączonemi.

§. 44. Przed rowem robiono czasem inne przeszkody do zbliżania się; jako *cippi*, zasieki, *lilia* wilcze doły; *stimuli*, ostre pale ukryte w małych ukrytych rowach.

§. 45. Jeżeli rozciągłość fortyfikacyj czyli szańców stanowiła dłuższą linię, to wzmacniano ją okopami, *castella.*

§. 46. Najczęściej zastosowywano fortyfikacye do obozów, te bowiem w sztuce wojennej u Rzymian stanowią zawsze podstawę każdej bitwy; (p. obraz na str 71.)

Otoczenie obozu składało się z wału i rowu zwykle w kształcie czworoboku lub równoległoboku, któreto kształty zwykle miewały obozy. — *castra quadrata*, *castra tertiata* (o $^1/_3$ dłuższy jak szeroki).

§. 47. Każda z czterech stron obozu miała główny wchód czyli bramy, właściwie otwory, a to od strony nieprzyjaciela, *porta praetoria E*; tylna, *p. decumana F*; prawa, *p. principalis dextra G*; lewa, *p. principalis sinistra H*. Oprócz tych głównych bram były inne mniejsze. Szerokość bram głównych wynosiła stóp 40 do 50.

§. 48. Od każdej bramy głównej do drugiej były 50' szerokie ulice, a na około obozu już bezpośrednio opierając się o wał i o namioty była przestrzeń wolna na 60 do 200 stóp szeroka. Przed każdą bramą zewnątrz obozu był okop broniący wchodu zwany *clavicula*, a składający się z ostrokołu, *lorica* i krótkiego rowu *titulus* wształcie półkola; rów i półkole to z jednej strony dla wchodu i wychodu były przerwane.

We wszystkich wejściach t. j. w samych otworach były wrota, *fores*, baryery, rogatki, kobylice kolczate *ericiie* i t. p.

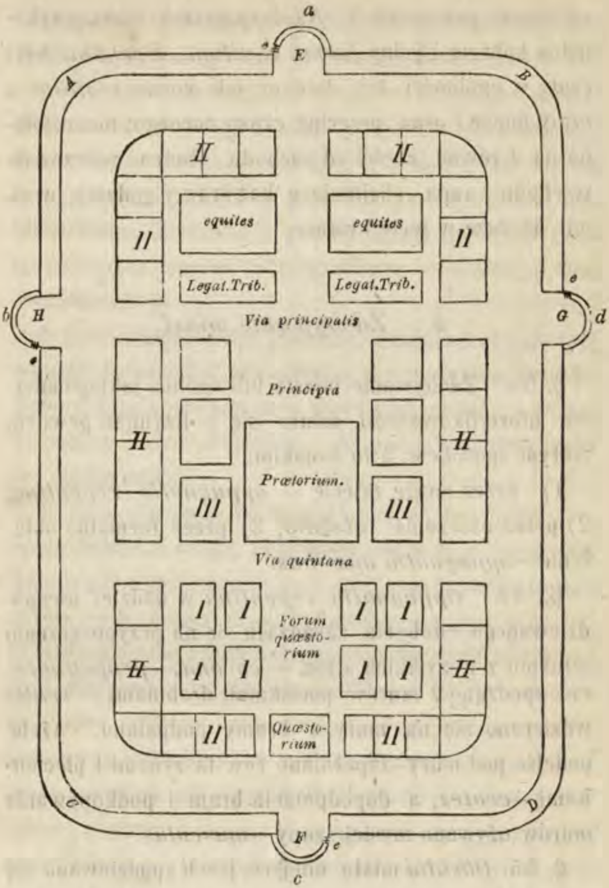
Cztery rogi obozu były zaokrąglone. Dla lepszej obrony wznaszano na wale dla dział *tormenta*, kopce czyli wzniesione miejsca *tribunalia* i wieże *turres*.

§. 49. Obóz wewnętrzny dzielił się na trzy części: 1) cała przestrzeń po prawej i po lewej namiotu wodza, *praetorium*, stojącego prawie w środku obozu, nazywała się *latera praetorii*; 2) przestrzeń przed *praetorium* zwano *praetentura* i 3) w tyle tegoż zwana *retentura*. Te wszystkie przestrzenie dzielono w równoległoboki, w każdym miał jeden manipuł swoje namioty — rzędy lub szyk namiotów *strigae*; rzędy namiotów dla centuryi jednej *hemistrigium*.

§. 50. Oprócz dwóch głównych ulic: *via praetoria* i *v. principalis* była *v. quintana* między *v. principalis* a *porta decumana*. Między *via principalis* a *v. quintana* w środku stał namiot naczelnego wodza, *tabernaculum;* tu była główna kwatera, *praetorium*. Przed *prvetorium* było wolne miejsce dla zbierania się wojska — *principium* lub *principia*, potem *ara*, *augurale*, *auguratorium* i *tribunal* podwyższony; poza tem miejscembyły namioty legatów i trybunów. W tyle za *praetorium* było *forum quaestorium* targowisko obozu, a zatem koło *p. decumana* był namiot kwestora, *quaestorium*.

§. 51. Początkowo strażą wału byli *velites*, którzy przed obozem w polu rozkładali się *(procubitores)* Po zniesieniu welitów oddziały wojska różnej siły *ex-*

§. 52. OBRAZ OBOZU RZYMSKIEGO.

A B C D wał z rowem
a b c d *claviculae*
E *porta praetoria*
F. „ *decumana*
G. „ *princ. dextra*

H. *porta princ. sinistra*
e. *ericii*
I. *auxilia*
II. *strigae*
III. sztab

cubabant pro castris. Na forpocztach stała zwykle jedna kohorta i jedna *turma equitum*. *Excubiae* były czaty w ogólności tak dzienne jak nocne; *vigiliae* są czaty nocne i oraz przeciąg czasu nocnego; noc dzielono na 4 równe części od zachodu słońca wieczór do wschodu z rana, obejmujące każda trzy godziny, w zimie dłuższe w lecie krótsze.

8. *Zdobywanie miast.*

§. 53. Zdobywanie miasta lub ogólnie jakiego miejsca ufortyfikowanego działo się u Rzymian pewnym stałym sposobem, a to trojakim:

1) przez nagłe zajęcie — *oppugnatio repentina*; 2) przez osaczenie —*obsidio*; 3) przez formalne oblężenie—*oppugnatio operibus*.

§. 54. *Oppugnatio repentina* w nadziei niespodziewanego zdobycia zasadzała się na przypuszczeniu szturmu z wszystkich stron — *corona*,—*propugnatores* spędzano z murów pociskami; drabinami — *scalis* wdzierano się na mury, a bramy podpalano. Ażeby podejść pod mury zapełniano rów faszynami i plecionkami—*crates*, a dopodpalania bram i podkopywania murów używano mysiej szopy—*musculus*.

§. 55. *Obsidio* miała miejsce, jeżeli spodziewano się zmusić miasto dla braku żywności do poddania się, lub jeżeli położenie jego nie dozwalało przystąpić do formalnego oblężenia *operibus Caes. b. g.* VII. 36. —

Otaczano więc miasto oddziałami—*praesidiis*, które się zwykle okopywały w okopach — *castellis*. Te okopy potem łączono przez linie fortyfikacyjne—*munitiones* między sobą, a *castella* razem z *munitiones* tworzyły kontrawalacyę. Dla zabezpieczenia się od zewnętrznego napadu n. p. od innego wojska nieprzyjacielskiego, otaczano w pewnej odległości linię kontrawalacyjną jeszcze cyrkumwalacyą — a między temi stawiano obozy.

§. 56. *Oppugnatio operibus* rozpoczynało się jak, *obsidio* otoczeniem *praesidiis*, wystawieniem kontrawalacyi i cyrkumwalacyi, a przed kontrawalacyą robiono osobne dzieła oblężnicze, aby pod ich zasłoną zbliżyć się ku miastu.

§. 57. Zasłonę tę dawały pospolicie winnice, *vineae*, jedna za drugą posuwane pod miasto, ponieważ jednak położenie zwykle było nierówne i utrudzało posuwanie się winnic, to sypano groblę—*agger*, a do tego używano albo szopy żółwie—*testudines Caes b. g.* II. 2. albo szopy mysie—*musculi*, pod których zasłoną *fabri* (sapery) pracowali nad usypaniem grobli i czem raz zbliżali się ku miastu. Groblę — *agger* stawiano podobnie jak u nas;boki wzmacniano wbijaniem palów i prętami a między nie sypano ziemię, kamienie, rumowisko i t. p. Szerokość u góry takiej grobli nie przechodziła stóp 20, powierzchnię jej prowadzono jak najdokładniej poziomo, aby po niej toczyć można machiny. Doprowadziwszy groblę do rowu miastowego

zasypywano i równano go faszynami, darniami, ziemią.

Tym sposobem groblę pod sam mur doprowadziwszy, przytoczono pod niego szopę mysią, *musculus*, i albo podkopywano go, albo walono i rozwalano taranem, *aries*, i robiono wyłom.

§. 58. Aby nad murami miasta górować, toczono na grobli wieże ruchome, *turres mobiles* lub *ambulatoriae*. Jeżeli zaś miasto było bardzo wysoko położone lub na swoich murach miało wieże, to grobla nie szła poziomo, lecz pochyło. Wieże więc toczono pod górę tym sposobem, że przednie wałki były cieńsze od tylnych. W takich groblach pochyłych spodem szły lochy wyłożone belkami *cuniculi*, aby z nich podstąpiwszy mur podkopywać.

§. 59. Owóż więc machiny oblężnicze były:
Testudo, żółw czyli szopa żółwia, różnego rozmiaru: *testudo arietaria*, sz. taranowa, w której taran, *aries* t. j. belek 60 do 180 stóp długości z łbem żelaznym barana na przodzie — na linach wolno wisiał, żołnierze ukryci pod dachem, rozmachiwali taran i walili nim w mur. W marszu machinę rozbierano.

Tu należą *falces murales*, sierpy wojenne, murowe, ogromne na długich drzewcach, żerdziach przymocowane, któremi rozrywano mury.

Plutei, zasłony z chrustu, pokryte skórą surową. *Caes. b. g.* VII. 25.

Vineae, winnice wojenne, podobne do altanek o czte-

rech słupach z pokryciem, w kształcie podłużnego zworoboku, z zabudowanemi bokami.

Musculus, szopa mysia, dla dwojakiego użytku dwojaka: jedna do wysypywania grobli, równania dołów, większa jak vinea, silniej zbudowana, z dachem na przodzie; druga do podwalania murów, mniejsza lecz dobrze zabezpieczona przed pociskami i ogniem, bez dachu na przodzie, do kopania lochów podziemnych (*cuniculi*).

Były jeszcze: *terebra*, świder murowy, *sambuca* most spadający, *toleno*, żuraw t. j. na sposób naszych studni, a zamiast wiadra podnoszono w ogromnym koszu żołnierzy na mur.

C. JULII CÆSARIS

DE

BELLO GALLICO

COMMENTARIUS PRIMUS.

TREŚĆ.

Wojna w r. 58 prz. Chr. Opisanie położenia i ludów Gallii, c. 1. Helwetowie wpadają do Gallii, Cezar rozgramia ich. 2—29. Skargi Gallów przed Cezarem na Giermanów, iż ci za powodem Aryowista role i majętności Sekwańskie posiedli. Cezar wysyła legatów do Aryowista dla ułożenia sprawy; układy zerwane: 30 — 36. Cezar ciągnie przeciw Giermanom. Rzymski żołnierz najprzód bardzo się lęka Giermanów, lecz zagrzany przemową Cezara nabiera serca. Obaj wodzowie schodzą się na spólne rokowanie, jednak nic nie sprawiwszy rozpoczynają bój. Giermanowie zupełnie rozbici, szczątki ich cofają się za Ren. 37—54.

Cap. I. Gallia est omnis divisa in partes tres, quarum unam incolunt Belgae, aliam Aquitani, tertiam qui ipsorum lingua Celtae, nostra Galli

2 appellantur. Hi omnes lingua, institutis, legibus inter se differunt. Gallos ab Aquitanis Garumna flumen, a Belgis Matrona et Sequana
3 dividit. Horum omnium fortissimi sunt Belgae, propterea quod a cultu atque humanitate provinciae longissime absunt, minimeque ad eos mercatores saepe commeant atque ea, quae ad
4 effeminandos animos pertinent, important; pro-

Opisanie gieograficzne Gallii Cap. I. **Gallia omnis** = G. wszystka W. w całości, nie tylko *G. celtica*, w rozumieniu ogólnem; dla podniesienia tego znaczenia *omnis* rozłączone od *Gallia* — **tres** umieszczone przy końcu dla ważności. — **unam, aliam, tertiam** = jednę, inną, trzecią; nie *alteram*, bo Cezar nie chce określać dokładnie. — **ipsorum**, dla dobitnego wyrażenia osoby. — **nostra Galli app. Galli** w ściślejszem rozumieniu, imię u Rzymian powszechne.

2. **lingua, institutis, legibus**, bez spójników: tak zawsze *nomina* a nawet całe zdania, w wyliczaniu albo bez żadnego spójnika stoją, albo przy każdem stoi spójnik; jak niżéj: *continentur Garumna, Oceano, finibus Belgarum*. Czasem stoi przy ostatniéj części *que* dla połączenia dwóch ostatnich wyrazów. — **dividit**, nie *dividunt*, ponieważ każda z tych rzek z osobna dzieli.

3. **longissime absunt**, nie w przenośnem lecz właściwem, miejscowem znaczeniu oddaleni są od prowincyi wykwintnéj *(cultu)* i oświeconéj *(humanitate)*. [*Cultum et humanitatem* zawdzięczała prowincya szczególnie Marsylii, a pod *mercatores* rozumiemy również kupców Marylijskich, którzy bardzo rozległe stosunki utrzymywali]. **minime saepe** = *admodum raro*. — **commeant**, tam i sam jeździć, odwiedzać. Adverbia te: tam . sam, często w złożonéj prepozycyi *cum* są zawarte.

4. **pertinent**, dotyczą się. — **incolunt** bezwzględnie t. j. bez przedmiotu chociaż jest transitivum. — **qui - quibuscum.** bez żadnego spójnika, bo pierwsze zdanie wzgl. należy do *Germanis*, *(qui trans Rhenum incolunt)*, a drugie i należy do *Germanis* i jest bliższem określeniem pierwszego. — **quotidianis proeliis** wyraża sposób wojowania; nie były to wielkie, długie wojny, lecz wzajemne, częste wycieczki; dla tego c 2. 4. *his rebus fiebat, ut,* — *minus facile finitimis bellum inferre possent*. — **cum prohibent** =

ximique sunt Germanis, qui trans Rhenum incolunt, quibuscum continenter bellum gerunt. Qua de causa Helvetii quoque reliquos Gallos virtute praecedunt, quod fere quotidianis proeliis cum Germanis contendunt, cum aut suis finibus eos prohibent, aut ipsi in eorum finibus bellum gerunt. Eorum una pars, quam 5
Gallos obtinere dictum est, initium capit a flumine Rhodano; continetur Garumna flumine, Oceano, finibus Belgarum; attingit etiam ab Sequanis et Helvetiis flumen Rhenum; vergit ad septentriones. Belgae ab extremis 6
Galliae finibus oriuntur: pertinent ad inferio-

---

quod cum faciunt, aut etc. t. j. w takim razie, kiedy.— **suis finibus prohibent; suis** =swój własny, **eorum** ich. Cezar składa *prohibere* trojako: a) z Abl. *prohibere aliqua re;* b) z Accus. przedmiotu, *B. civ.* 3. 44. *munitiones prohibere.* c) z Acc. c. Inf. *B. civ.* 3. 5. *ut mare Caesarem transire prohiberet.*—

5. **Eorum** odnosi się do wszystkich Gallów t. j. do ich trzech szczepów.—**quam ... dictum est** = którą, jak wspominano, Gallowie zajmują; lub o któréj wsp. że ją Gallowie zajmują. *Constr. Acc. c. Inf.* nie *Nom. c. Inf.* bo tu nie o rzeczy ogólnéj, lecz o pewnéj, już wspomnianéj się mówi.—**continetur**=właś. zawartą jest, tutaj jednak z téj tylko strony więc: odgraniczona jest.—**finibus**=krajina, powiat. — **ab Sequanis, ab**=od, ze strony; podobnie *a tergo, a fronte, ab latere, a parte, a dextro, a sinistro cornu* i t. p.—**vergit** = skłania, chyli, zwraca, ciągnie się.— **septentriones** = *septem triones; triones* pospolicie są *boves;* więc właściwie wóz złożony z siedmiu gwiazd w wielkiéj niedźwiedzicy, który sobie wieśniacy przedstawiali jako *plaustrum.* Daléj oznacza się przez to także północ, bo w téj stronie zgwiażdżenie to jest położone.

6. **Oriuntur** = *initium capiunt,* poczynają się W. — **pertinent,** właśc. należą, a więc: sięgają, dochodzą W.— *spectant* właśc. poglądają, tutaj *sita est,* dla tego *inter.* Więc nazwy gieograficzne: *pertinere, vergere, oriri, spectare, porrigere, attingere, pergere, patere* i t. p.

rem partem fluminis Rheni; spectant in septen-
7 trionem et orientem solem. Aquitania a Garumna flumine ad Pyrenaeos montes et eam partem Oceani, quae est ad Hispaniam, pertinet; spectat inter occasum solis et septentriones.

Cap. II. Apud Helvetios longe nobilissimus et ditissimus fuit Orgetorix. Is M. Messala et M. Pisone consulibus regni cupididate inductus, coniurationem nobilitatis fecit et civitati persuasit, ut de finibus suis cum omnibus
2 copiis exirent: perfacile esse, cum virtute omnibus praestarent, totius Galliae imperio poti-
3 ri. Id hoc facilius eis persuasit, quod undique loci natura Helvetii continentur: una ex parte flumine Rheno, latissimo atque altissimo, qui agrum Helvetium a Germanis dividit; altera ex parte monte Jura altissimo, qui est inter Sequanos et Helvetios; tertia lacu Lemano et

---

7. **ad Hispaniam**=koło, przy, w pobliżu.

Powody do wojny z Helwetami.

Cap. II. **nobilissimus,** u Cez. tyczy się to zwykle rodu.—**M. Messala et M. Pisone cons.** t. j. 693. m. 61. przed Chr. Zwykle w tem połączeniu *et* się nie kładzie. c. 6. 4.—**regni**, nie imperii?—**inductus**=wiedziony; lub się wcale nie tłomaczy.—**nobilitatis,** u Cez. zwykle *collectivum*=*nobilium*, jak *civitati*=*civibus*, dla tego też **exirent** nie *exiret*.—**persuasit civitati**:tak zawsze u Cez. z Dat. osoby: *persuadere, ut*=namówić do rzeczy; *persuadere* z *Inf.*=przekonać o rzeczy.—**de finibus exirent,** aby je na zawsze opuścić; *ex finibus* byłoby, gdyby mieli zamiar powrotu.—**cum omnibus copiis,** ze wszystkiem, t. j. ze zdolnymi do boju, z żonami i dziećmi.

2. **perfacile esse,** zależy od *persuasit*, po którem pierwéj następowało *ut*; więc zmiana konstrukcyi: od Conj. przechodzi do *orat. obl.* z *Inf.*—**præstarent**; jak składa się *præstare*?—

3 **continentur** nie w tem

flumine Rhodano, qui provinciam nostram ab
Helvetiis dividit. His rebus fiebat, ut et mi- 4
nus late vagarentur et minus facile finitimis
bellum inferre possent; qua ex parte homines
bellandi cupidi magno dolore afficiebantur.
Pro multitudine autem hominum et pro gloria 5
belli atque fortitudinis angustos se fines habe-
re arbitrabantur, qui in longitudinem milia pas-
suum CCXL, in latitudinem CLXXX patebant.

Cap. III. His rebus adducti et auctoritate Orgetorigis permoti, constituerunt ea, quae ad proficiscendum pertinerent, comparare, iumentorum et carrorum quam maximum numerum coëmere, sementes quam maximas facere, ut in itinere copia frumenti suppeteret, cum pro-

---

znacz. jak c. 1. 5. lecz ścieśniać, ograniczyć.—**una . altera . tertia**; *altera* nie *alia*, bo tutaj o pewnéj znanéj stronie mowa. — **qui est inter etc.** która się wznosi; tak często *est*=leży, znajduje się, wznosi się i tym podobne czasowniki miejscowości.

4. **fiebat ut**; właściwy językowi łacińskiemu zwrot; w polsk. można z opuszczeniem tegoż wyłożyć.—**qua ex parte**=z tego względu.—**afficiebantur**; *Imperf.* bo już przez dłuższy czas.

5. **pro multitudine**; **pro** = w stosunku, ze względu; bacząc zaś na W. Ludność Helwetów c 29. 2.—**angustos** po **pro**=wstosunku, w positiwie jest: za ciasne; tak zwykle po *pro* w powyższem znaczeniu.—**belli atque fortitudinis**= *bellicæ fortitudinis*; dwa pojęcia zamiast jednego; *hendiadys.*—**milia . . patebant.** Około 48 gieogr. mil długości, 36 szerokości. 1000 passus, czyli rzymska mila=$^1/_5$ mili gieogr.=$^1/_{75}$ stopnia równikowego. Passus=5 stóp. Podług tego opisania, zdawałoby się, że Cezar granice Helwetów umyślnie przesadnie rozszerzył; co jednak jest nieprawdopodobnem, albowiem Cezar nie podług własnego naocznego rozmierzenia, lecz podług podań ustnych geograficzne opisy najczęściéj podaje.

Cap. III. **constituerunt**= postanowili. — **quæ . . . pertinerent** Conj? — **jumentorum** są to konie, woły, pociągo-

ximis civitatibus pacem et amicitiam confirmare. Ad eas res conficiendas biennium sibi
2 satis esse duxerunt: in tertium annum profec-
3 tionem lege confirmant. Ad eas res conficiendas Orgetorix deligitur. Is sibi legationem
4 ad civitates suscepit. In eo itinere persuadet Castico, Catamantaloedis filio, Sequano, cujus pater regnum in Sequanis multos annos obtinuerat et a senatu populi Romani amicus appellatus erat, ut regnum in civitate sua occupa-
5 ret, quod pater ante habuerat; itemque Dumnorigi Haeduo, fratri Divitiaci, qui eo tempore principatum in civitate obtinebat ac maxime plebi acceptus erat, ut idem conaretur, persuadet eique filiam suam in matrimonium dat.

---

we i juczne.— **carrorum**: u Cez. zawsze *carrus*, i w *Bell. Hisp.* 6. *carra*. — **comparare, coëmere, facere, confirmare**, c. 1. 2.—**cum proximis civitatibus** rozumie się *Galliae*, co z następującego wynika.—**confirmare**, utrwalić, nie na nowo zawrzeć.—**lege**= uchwałą, **confirmant**=obwarowali. W.

2. **in tertium annum**=na pyt?

3. **Ad eas res conficiendas**; powtórzenia tych samych wyrazów napotykamy u Cezara często w jego prostéj i niewymuszonéj mowie. — **sibi suscepit**, na się wziął legacyę. W. ażeby przez swój wpływ osobisty wyjednał, co potrzeba było.

4 **persuadet . . . ut occuparet; ut conaretur . . . persuadet.** Skrzyżowanie zdań: *persuadet* są członki zewnętrzne; *ut-ut* wewnętrzne. *Chiasmus*. Do składni c. 2. 2. — **in Sequanis**; nazwa ludu zamiast kraju,= *apud Sequanos*. —**amicus**; tytuł, który tak jak *rex*, był zaszczytem, o który obcy książęta się ubiegali. Dawał go sam senat albo za położone w obec narodu rzym. zasługi, albo dla pochlebienia i zobowiązania sobie bardzo potężnych książąt; jak np. Aryowistowi c. 43. 4. VII. 31. 5.

5. **principatum**. Było to przewództwo nabyte rodem, majątkiem i osobistemi zdolnościami, lecz prywatne i krótkiéj często trwałości; *regnum* zaś na całe życie —

Perfacile factu esse illis probat conata perfice- 6
re, propterea quod ipse suae civitatis imperium
obtenturus esset: non esse dubium, quin totius 7
Galliae plurimum Helvetii possent; se suis co-
piis suoque exercitu illis regna conciliaturum
confirmat. Hac oratione adducti inter se fi- 8
dem et iusiurandum dant et regno occupato
per tres potentissimos ac firmissimos populos
totius Galliae imperio sese potiri posse sperant.

Cap. IV. Ea res est Helvetiis per indicium enuntiata. Moribus suis Orgetorigem ex vinculis causam dicere coëgerunt; damnatum poenam sequi oportebat, ut igni cremaretur. Die

---

in civitate c. 2. 1.—**plebi,** Dat?

6. **Perfacile factu esse ... perficere;** podwójny *pleonasmus: factu* i *perficere.*—**probat;** *alicui probare aliquid* nie jest: dowodzić, lecz przedstawić możliwość wykonania czegoś; *probare aliquid* = coś za dobre uważać.

7. **totius Galliæ plurimum ... possent;** rzadki *Gen. part.* zawisły od *plur. posse* jakoby = *potentissimum esse.* p. 5. 3.—**totius Galliae ... Helvetii** rzecz. z osobą porównana = *totius Galliae populorum .. Helvetii.*—**copiis** = potęga.

8. **adducti ... dant.** Niedokładna mowa: albowiem *adducti* odnosi się tylko do Kastyka i do Dumnoryga, zaś *inter se fidem dant* równie także do Orgetoryga. Więc: *adducti cum Orgetorige conjurant* i t. d. — **potiri posse sperant.** *Sperare* i podobne zwykle z *Inf. fut.* lub *fore, ut,* rzadko zamiast tego *Inf. præs.* IV. 21. 5. lecz ponieważ *posse* już w sobie mieści znaczenie przyszłości, to przy *sperare* i podobnych stoi zawsze w *Inf. præs* nie zaś *fore-ut possit* V. 26. 4. V. 36. 2.

Cap. IV. **Ea res;** t. j. że chciał *regnum* posiąść i zmówił się z innymi przeciw państwu.—**enunciata** = odkryta.—**ex vinculis** = z kajdan = z więzienia; = okuty = będąc w więzieniu; *ex equis* = z konia = konno; *ex muro;* jaka różnica: *in vinculis?*—**causam dicere** = bronić się przed sądem, usprawiedliwić się—**damnatum pœnam sequi oportebat.** *Imperf.* wskazuje, że to całe zdanie ma znaczenie ogólne: więc partic. *damnatum* da się rozwiązać: wrazie gdyby zo-

2 constituta causae dictionis Orgetorix ad iudicium omnem suam familiam, ad hominum milia decem, undique coëgit et omnes clientes obaeratosque suos, quorum magnum numerum habebat, eodem conduxit: per eos, ne causam
3 diceret, se eripuit. Cum civitas ob eam rem incitata armis ius suum exsequi conaretur,
4 multitudinemque hominum ex agris magistratus cogerent, Orgetorix mortuus est; neque abest suspicio, ut Helvetii arbitrantur, quin ipse sibi mortem consciverit.

Cap. V. Post ejus mortem nihilo minus Helvetii id, quod constituerant, facere conantur, ut e finibus suis exeant. Ubi iam se ad eam

---

stał skazany... *Oportet*=należy się, wynika z prawnéj lub moralnéj konieczności. Indicat. *oportebat*, dla czego? — **igni cremaretur;** *pleonasmus.* Inne przykłady kary ogniowéj, I. 53 7. VI. 16. 4. VII. 4. 10.

2. **Die constituta.** fem? — nie *Abl. abs.* bo w tedy byłoby: *die causæ dictionis constituta.* — **familiam**=domownicy; dworzanie, słudzy i niewolnicy. — **ad**=około, blizko, do. **clientes,** od niego zawisłych *(cluere*=należeć), którzy z powodu ciężkich podatków, jako dłużnicy popadli w niewolę u szlachty p. *soldurii* III. 22. 1. — **obaeratosque** jego dłużnicy, lecz jeszcze nie *clientes* VI. 13. 2. — **ne causam diceret;** opisanie *substantivi* przez zdanie z *ne*=od usprawiedliwienia się. Nägllelsb .str. 112. **se eripuit** w znacz. przenośnem=wywinął się, uwolnił się. Rozwinięciem téj ogromnéj massy swoich ludzi wprawił obywatelstwo w trwogę i nie dopuścił *ad causam dicendam.* Trzymano go jednak w więzieniu, a skoro się wzięto do natarczywszych środków, aby sąd odbyć, zdaje się, iż Orgetoryx trucizną życie sobie odebrał.

3. **ob eam rem** t. j. właśnie opór, stawiany jéj w przeprowadzeniu prawa. — **incitata**=rozjątrzony. — **jus exsequi**=prawa dokonać, bronić. W.

4. **cogerent,** u Cez. często w znaczeniu pierwotnem: zbierać.

Cap. V. [**nihilo minus conantur,** dla ustawicznego napierania Giermanów i z innych przyczyn, byli przymuszeni do przesiedlenia się]. — **ut ... exeant;** *Epexegesis,* zdanie objaśniające, zwykle w polskiem wprowadza się słówkami: mia-

rem paratos esse arbitrati sunt, oppida sua 2
omnia, numero ad duodecim, vicos ad quadringentos, reliqua privata aedificia incendunt,
frumentum omne, praeterquam quod secum 3
portaturi erant, comburunt, ut domum reditionis spe sublata paratiores ad omnia pericula subeunda essent, trium mensium molita cibaria sibi quemque domo efferre iubent. Per- 4
suadent Rauracis et Tulingis et Latovicis finitimis suis ut eodem usi consilio oppidis suis vicisque exustis una cum iis proficiscantur, Boiosqe, qui trans Rhenum incoluerant et in agrum Noricum transierant Noreiamque oppugnarant, receptos ad se socios sibi adsciscunt.

Cap. VI. Erant omnino itinera duo, quibus itineribus domo exire possent: unum per Se-

---

nowicie, to jest i t. p. które w łac. się nie tłumaczą. c. 13. 2.—V. 4. 4. VI. 14. 4. i częściéj.

2. **oppida** *(opem- dare* lub *opes recondere)* zwykle ufortyfikowane; p. Wstęp. Gal. cz. Cez. — przeciwnie *vici* były miejsca otwarte składające się z mieszkań połączonych; *reliqua privata ædificia*, pojedyncze zabudowania. *Castella* dla celów wojennych, obwarowane miejsca.

3. **præterquam**=wyjąwszy, u Cez. tylko jeszcze VII. 77. 6.—**domum reditionis**, *substant. verbale* zatrzymuje przypadek *verbi*. — **molita cibaria**= *molitum frumentum* = *farina*=mełte zboże=mąka.— **trium mensium** = na trzy mies. tak często u Cez. Genit tego czasu, na którego przeciąg coś obliczono; **trium** nie *distrib.* albowiem rozdzielenie już innym wyrazem *sibi quemque* jest oznaczone; w którym razie *distrib.* się nie kładzie.—

4. **cum iis** nie *secum*, bo nie stoi *suadent*, lecz *persuadent*—tak, iż to nie jest z myśli ich, lecz z myśli opowiadającego, stawiającego rzecz już w skutku, nie w przeciągu jéj. — **Bojos**, których część w pochodzie nadaremnie usiłowała zdobyć Noreję, i od Helwetów przyjęta (**receptos**, roz. *ex itinere*) i za towarzyszów wzięta została (**socios adsciscunt**).

Cap. VI. **itinere, quibus itineribus** § 4. **diem, qua die**

quanos angustum et difficile, inter montem Juram et flumen Rhodanum, vix qua singuli carri ducerentur; mons autem altissimus impende-
2 bat, ut facile perpauci prohibere possent: alterum per provinciam nostram, multo facilius atque expeditius, propterea quod inter fines Helvetiorum et Allobrogum, qui nuper pacati erant, Rhodanus fluit, isque nonnullis locis vado transitur. Extremum oppidum Allobrogum est proximumque Helvetiorum finibus Genava.
3 Ex eo oppido pons ad Helvetios pertinet. Allobrogibus sese vel persuasuros, quod nondum bono animo in populum Romanum viderentur, existimabant, vel vi coacturos, ut per suos fi-
4 nes eos ire paterentur. Omnibus rebus ad profectionem comparatis diem dicunt, qua die ad ripam Rhodani omnes conveniant. Is dies erat

---

I. 3. 3. — **omnino** przy wyrażeniach liczbowych = w ogóle = wszystkiego, cały... **quibus possent,** nie *poterant;* tego rodzaju drogi, że. — **vix qua** nie *qua vix* dla ważności słówka *vix;* **qua** *Abl. viae,* kierunku. — **ducerentur,** podobny Conj. jak *possent,* z dodaniem znaczenia możliwości. **impendebat** = z wierzchu wisiała. W. nad głowami. — **prohibere** roz. *transitu.*

2. **nuper pacati** = podbici przed dwoma laty przez pretora Pomptyna, kiedy się byli pod dowództwem Katygnata przeciw Rzymianom zburzyli. **vado transitur,** w bród przejść przebrnąć. *Abl. intstr.*

3. **pertinet;** nazwa gieogr. zamiast *porrigitur, extenditur* = ciągnie się, dotyka, i t. p. **Allobrogibus vel persuasuros, vel vi coacturos;** w czem polega tutaj konstrukcya zwichnięta? VII. 81. 3. *dat signum suis, atque ex oppido educit* V. 17. 3. **eos ire;** właściwie stać powinno albo *se* albo *ipsos;* lecz wzgląd na zrozumiałość po poprzedzającem *suos,* spowodował odstąpienie od reguły, a słowa *ut eos ire pat.* można uważać, jako niezawisły dodatek pisarza.

4. **diem dicunt, qua die;** zwykłe powtórzenie c. 3. 3. — **qua die;** fem? **Is dies** *masc.* pierwsze jest dzień naznaczony, termin; drugie zwykły dzień. — **V. Kal. Apr.** 28 Marca, jeżeli to nie był rok przestępny, a **16** lub **17** Marca,

a. d. V. Kal. Apr. L. Pisone, A. Gabinio consulibus.

Cap. VII. Caesari cum id nuntiatum esset, eos per provinciam nostram iter facere conari, maturat ab urbe proficisci et quam maximis potest itineribus in Galliam ulteriorem contendit et ad Genavam pervenit. Provinciae toti 2
quam maximum potest militum numerum imperat (erat omnino in Gallia ulteriore legio una), pontem, qui erat ad Genavam, iubet rescindi. Ubi de ejus adventu Helvetii certio- 3
res facti sunt, legatos ad eum mittunt nobilissimos civitatis, cujus legationis Nammeius et Verucloetius principem locum obtinebant, qui

---

jeśli był rok przestępny, — r. 58 prz. Chr.

Cap. VII. **cum id nuntiatum esset, eos conari;** c 5.— **ut exeant;** *id* odnosi się na poprzedzające rzeczy: **eos .... conari** jest *epexegesis*, czyli dokładniejsze określenie, jak często u Cezara. **Nuntiatum esset**, albowiem w tedy Cezar był po złożeniu swego konsulatu pod Rzymem, otrzymawszy tę wiadomość, tak spiesznie wyruszył, iż w ośmiu dniach stał już pod Genewą **(ad Genavam pervenit)**, nie do samego miasta, lecz pod, blisko, w okolicę tegoż, dla tego *ad*), prawdopodobnie już w Lutym.—**maturat proficisci,** *maturare* zawsze albo z *Infinit*, przedmiotnym, jako *intransitivum;* lub z *Accus*. imienia n. p. *mortem alicui maturare* jako *transitivum*.— **Galliam ulteriorem**=*transalpinam; G. citerior*=*cisalpina;* zapatrując się z Italii.

2. **Provinciae toti** roz. *Galliae ulteriori*. — **quam maximum potest** (powtórzone); *quam* wzmacniające — *potest* tyle, ile ta prowincya była w stanie stosownie do zaludnienia swego i innych okoliczności. - **imperare,** wyrażenie przyjęte w administracyi rzym. dla oznaczenia dostawy ludzi, żywności etc.—**legio una** t. j. *decima* pod Labienem. — **imperat, pontem jubet rescindi;** bez spójnika, dla wyrażenia pośpiechu w działaniu. *Asyndeton*.—*jubet* odmiennie składa się od polskiego każę; każę składa się albo z *Dat.* osoby i z *Inf.*— lub ze zdaniem z aby; albo

dicerent, *sibi esse in animo sine ullo maleficio iter per provinciam facere, propterea quod aliud iter haberent nullum: rogare, ut
4 *eius voluntate id sibi facere liceat.* Caesar, quod memoria tenebat, L. Cassium consulem occisum exercitumque eius ab Helvetiis pulsum et sub iugum missum, concedendum non puta-
5 bat; neque homines inimico animo data facultate per provinciam itineris faciundi temperaturos ab iniuria et maleficio existimabat.

---

z samym *Inf.* — *jubeo* nie składa się z żadnym przypadkiem, tylko z następującem zdaniem z *Infinitivem;* dla tego zdania polskie mieszczące w sobie słowo kazać, należy najpierw ułożyć podług składni łacińskiéj; tak tutaj byłoby: kazał, aby most zniesiono, zaś *pontem milites jubet rescindere* = kazał, aby żołnierze most znieśli; stąd różnica dwojakiego Infinitywu *Pass.* i *Act;* to samo tyczy się słowa *veto.*

3. **legatos mittunt;** przed zebraniem się swojem nad Rodanem; **cujus legationis** = *quorum legatorum.* — **mittunt qui dicerent, esse in animo facere,** — **propterea quod haberent, rogare,** — **ut liceat:** następstwo czasów poprzeplatane; podług jakiéj zasady? por. VI. 9. 7. — VII. 15. 4. — VII. 20. 7. — Pamiętać należy, że po *Praes. hist.* tak *Praes.* jak *Imperf.* nastepywać może; a jeżeli nowe *verbum regens,* lub nowe zdanie (*rogare*) przychodzi, to często następuje zmiana następstwa (*liceat*) — **rogare** roz. *se;* tak często opuszczają się *pron. me, te, se,* (rzadziéj *nos, vos*) *eum, eos,* jeżeli oba zdania mają jednakowe podmioty, lub w dłuższéj *orat. obl.*

4. **L. Cassius Longinus** r. 107. przed Chr. był przez Tygurynów i Ambronów koło jeziora Genewskiego zwyciężony i zabity; legat C. Popilius, dawszy zakładników, uprowadził niedobitki. — **jugum** jarzmo, znamię niewoli: *tribus hastis jugum fit, humi fixis duabus, superque eas transversa una deligata.* Liv. 3. 28. Pierwszy, który to poniżające postępowanie z pobitym nieprzyjacielem zaprowadził, miał być L. Kwinkcyus Cyncynatus, ów sławny wojownik i rolnik, po zwycięstwie nad Wolskami „*Ne quid a rustici operis imitatione cessaret, victos more pecudum sub jugum misit.*"

5. **neque** = jakoteż nie, ró-

Tamen, ut spatium intercedere posset, dum 6
milites, quos imperaverat, convenirent, legatis respondit, *diem se ad deliberandum sumpturum: si quid vellent, ad Id. April. reverterentur.*

Cap. VIII. Interea ea legione, quam secum habebat, militibusque, qui ex provincia convenerant, a lacu Lemanno, qua in flumen Rhodanum influit, ad montem Juram, qui fines Sequanorum ab Helvetiis dividit, milia passuum decem novem murum in altitudinem pedum
sedecim fossamque perducit. Eo opere perfe- 2
cto praesidia disponit, castella communit, quo facilius, si se invito transire conarentur, pro-
hibere possit. Ubi ea dies, quam constituerat 3

---

wnie nie. — **temperaturos;** zwykle *sibi temperare* z następ. *quin.* I. 33. 7. tutaj bez względnie *ab aliqua re* = wstrzymać się od czego = *abstinere*.

6. **spatium** u Cez. zwykle bez dodatku; tutaj = zwłoka. W. — **dum — convenirent** Conj? **diem** = *certum temporis momentum.* — **Ad Id. Apr.** = 13 Kwietnia, lub podł. c. 6. 4. = 1 Kwietnia.

Walki koło Genawy.

Cap. VIII. **ea legione militibusque** *Abl. instr.* przy wyrażeniach wojennych bez *cum.* **a lacu Lemanno ... perducit;** wał ten (nie mur, Urz. w. rzymsk. §. 42). ciągnął się na lewym brzegu od południowego końca jeziora wzdłuż Rodanu aż do tego miejsca, gdzie koło Fort de l' Ecluse prawy brzeg z górami Jura się styka *(ad montem Juram).* — **qua in flumen Rhod. influit;** sprzeczne z naszem zapatrywanie się, jakoby jezioro spływało do rzeki, nie rzeka wpływała do jeziora. — **milia passuum** Acc. przestrzeni, łączyć należy z *perducit.* — **decem novem;** zwykle jak?

2. **castella,** były fortyfikacye, baszty, reduty, okopy, zwykle czworoboczne, wyskakujące z linii fortyfikacyjnej służące do obrony główněj linii, Urz. w. rz. §. 45. **communit** = opatrzył. W. — **si conarentur - possit;** *Imperf. conj.* w *orat. obl.* powstało tutaj z *Fut. indic.* w *orat. recta;* — tak stawia się *Plusquprf. conj.* za *Fut. ex.* jednakże stoi także *Praes. conj.* za *Fut.* III. 11. 2. — **se invito** = bez, przeciw, mimo jego woli.

cum legatis, venit, et legati ad eum reverte-
runt, negat *se more et exemplo populi Romani*
posse iter ulli per provinciam dare et, si vim
4 *facere conarentur*, *prohibiturum* ostendit. Hel-
vetii ea spe deiecti navibus iunctis ratibusque
compluribus factis, alii vadis Rhodani, qua
minima altitudo fluminis erat, nonnunquam
interdiu, saepius noctu, si perrumpere possent,
conati operis munitione et militum concursu
et telis repulsi hoc conatu destiterunt.

Cap. IX. Relinquebatur una per Sequanos via,
qua Sequanis invitis propter angustias ire non
2 poterant. His cum sua sponte persuadere non

---

3. **negat se posse**=*declarat ostendit, dicit—se non posse.*— **ulli,** tutaj rzeczownikowo (rzadko) częściéj *ullius* i *ullo*, zwykle *quisquam.* — **prohibiturum** roz. *se.*

4. **Helvetii—alii.** Główna siła Helwetów *(Helvetii)* usiłowała przeprawić się na tratwach *(ratibus)* i na pomostach łyżwowych (*navibus junctis*); mniejsza ich część (*alii*) szła w bród. – **si—possent**=*num—possent*, =czy też nie; to znaczenie ma *si* po słowach usiłowania i oczekiwania II. 9. 1. VI. 29. 4. VI. 37. 4. — **operis munitione** = *opere munitissimo*, czyli = przez samo to obwarowanie; *munitione* odpowiada następującemu *concursu et telis* jako substantywom. — **concursu et telis** nie jest *hendiadys*=*militum concurentium;* albowiem *concursus* jako wyraz wojenny znaczy: starcie się, zetknięcie; widocznie więc, że Rzymianie czynili wycieczki, w tych następywały *concursus* i tu użyto *tela.* — **Helvetii destiterunt,** uporządkuj: *Helvetii — dejecti — conati* (zdanie główne)—*navibus junctis—factis, alii vad. Rh. qua, noctu, si possent, destiterunt hoc conatu, operis munitione etc.*

Helwetowie ciągną nad Saonę. Cezar prowadzi posiłki.

Cap. IX. **Relinquebatur ... poterant.** Droga przez Sekwanów ciągnąca się wąwozami między prawym brzegiem Rodanu i stokami gór; [od Fort de l'Ecluse przez Chatillon i Nantua do Lugdunu i Maçon]. - **una** = jedna tylko, jedyna. — **per Sequanos.** c. 3. 4.—**qua**—c. 6. 1.—**Sequanis invitis,** c. 8. 2.

possent, legatos ad Dumnorigem Haeduum mit- 2
tunt, ut eo deprecatore a Sequanis impetra-
rent. Dumnorix gratia et largitione apud 3
Sequanos plurimum poterat et Helvetiis erat
amicus, quod ex ea civitate Orgetorigis fi-
liam in matrimonium duxerat, et cupidita-
te regni adductus novis rebus studebat, et
quam plurimas civitates suo beneficio habe-
re obstrictas volebat. Itaque rem suscepit et 4
a Sequanis impetrat, ut per fines suos Helve-
tios ire patiantur, obsidesque uti inter sese
dent, perficit: Sequani, ne itinere Helvetios
prohibeant, Helvetii, ut sine maleficio et iniu-
ria transeant.

Cap. X. Caesari renuntiatur, Helvetiis esse

---

2. **sua sponte**=sami=*per se,* temu przeciwne *eo deprecatore.* — **eo deprecatore** =za jego wstawieniem się, *Abl. abs.* substantywów słownych. — **mipetrarent,** roz. przedmiot *hoc.*

3. **gratia**=wziętość, zachowanie. W. — **Helvetiis amicus;** nie *Helvetiorum?* — **ex ea civitate**=*ex eorum civitate*; c 3. 5. — **regni adductus;** c. 2. 1. — **novis rebus studebat**=nowe miał zamysły. W. dążyć do przeistoczenia istniejącego porządku. — **habere obstrictas;** zwykle *obstrictas habere*, tutaj tak, dla ważności wyrazu.

4. **Itaque**=*quamobrem*=tedy. W. **inter sese;** u Cez. rzadkie zdwojenie przed prepozycyą.—**sine maleficio et injuria,** nie każda *injuria* jest koniecznie także i *maleficium* (szkoda); dla tego nie *hendiadys.*

Cap. X. **Renuntiatur;** właściwie *re — nuntio*, na powrót donieść; więc na podstawie jakiejś wiadomości, lub zlecenia—coś donieść; tak tutaj: Cezar dał polecenie swoim szpiegom, a ci mu donieśli. [*non longe a Tolosatium finibus absunt.* Cezar żadnego prawa nie miał przeszkadzać Helwetom przejścia przez wąwozy Jury i przez Sekwanów; stara on się więc usprawiedliwić swój zamiar t. j. przekroczenie granic swojéj prowincyi, koniecznością zasłonięcia jéj przed możliwem niebezpieczeństwem. W tym celu przesadza on to niebezpieczeństwo, przedstawia-

in animo, per agrum Sequanorum et Haeduorum iter in Santonum fines facere, qui non longe a Tolasatium finibus absunt, quae civi-
2 tas est in provincia. Id si fieret, intellegebat magno cum periculo provinciae futurum, ut homines bellicosos, populi Romani inimicos, locis patentibus maximeque frumentariis fini-
3 timos haberet. Ob eas causas ei munitioni, quam fecerat, T. Labienum legatum praefecit; ipse in Italiam magnis itineribus contendit, duasque ibi legiones conscribit et tres, quae circum Aquileiam hiemabant, ex hibernis educit et, qua proximum iter in ulteriorem Galliam per Alpes erat, cum his quinque legionibus ire
4 contendit. Ibi Centrones et Graioceli et Ca-

---

jąc umyślnie gieograficzne położenie Santonów (przy zachodniéj Akwitanii) bliżéj prowincyi. Z tem wszystkiem wtargnięcie Helw. zawsze zagrażało posiadłościom rzymskim *locis patentibus* t. j. nie zasłoniętym ani przyrodzonemi granicami ani twierdzami]. **quae civitas**=*quorum civitas* c. 9. 3.

2. [**magno cum periculo** jaka byłaby różnica; bez *cum?*]

3. **Ob eas cusas** właściwie była tylko jedna przyczyna t. j. *periculum provinciae*, jedna potrójna, zawarta w: 1) *homines bellicosos;* 2) *pop. Rom. inimicos,* 3) *locis patentibus.*—**T. Lab. legatum.** *Titus Attius Labienus,* który będąc młodzieńcem razem z Cezarem służył wojskowo pod P Serwiliuszem; r. 591 jako trybun ludowy całkiem oddany był Cezarowi, a potem jeden z najdzielniejszych jego wodzów był w Gallii, stał się w wojnie domowéj najzaciętszym jego przeciwnikiem i przeszedł do obozu Pompejusza. por. VIII. 52. 3.—**in Italiam;** roz. Gallię tę którą późniéj §. 5. nazywa *citerior provincia*, gdzie w okolicy Akwileji (dla swéj zamożności zwana: *Roma Secunda)*, mieście potężnie ufortyfikowanem przeciw Gallom i Illyrom, stało kilka legionów rzym. — **duasque.... et tres educit.** Cztery legiony dał mu senat, dwa sam spisał, tak że w początkach wojny miał już sześć legionów.—**quą**—c. 6. 1. – **proximum iter** t. j. przez Alpy Grajskie i Mały Bernard, po-

turiges locis superioribus occupatis itinere
exercitum prohibere conantur. Compluribus 5
his procliis pulsis ab Ocelo, quod est citerio-
ris provinciae extremum, in fines Vocontiorum
ulterioris provinciae die septimo pervenit; in-
de in Allobrogum fines, ab Allobrogibus in Se-
gusianos exercitum ducit. Hi sunt extra pro-
vinciam trans Rhodanum primi.

Cap. XI. Helvetii iam per angustias et fines
Sequanorum suas copias traduxerant et in Hae-
duorum fines pervenerant eorumque agros po-
pulabantur. Haedui, cum se suaque ab iis 2
defendere non possent, legatos ad Caesarem
miltunt rogatum auxilium: *Ita se omni tem-* 3
*pore de populo Romano meritos esse, ut pene
in conspectu exercitus nostri agri vastari, libe-
ri eorum in servitutem abduci, oppida expu-
gnari non debuerint.* Eodem tempore (Hae- 4

---

tem od Ocelum przez Mont Genèvre do południowo wschodniéj Galii, koło Lugdunu. **ire contendit,** podobnie *maturat proficisci* c. 7. 1. c. 23. 1.

4 **locis sup. occupatis,** *Loca superiora* są zwykle u Cezara *colles*, pagórki, wyżyny, wzgórza.

5 **Compl. his proeliis pulsis.** Zestawienie jednakowych przypadków, różnego znaczenia częste u Cez. III. 6. 3. VII. 73. 2.—**his** odnosi się do? — **extremum** = na krańcach; temu przeciwni są: *hi sunt . . . primi (Segusiani)* — **fines Vocontiorum ulterioris provinciae,** wyrażenie krótkie zam. *fin. Voc. qui sunt*, lub *quae est civitas ult. prov.*—**ab Allobr. in Segus.** III. c. 3. 4. — **extra provinciam.** Cezar bez nakązu lub zezwolenia senatu przekracza granice swojéj prowincyi, podobnie jak samowolnie armię swoję mnożył; do tego kroku chętnie przyjął skargi i użalenia się Heduów i Allobrogów. - **primi**—przy końcu?

Cap. XI. **Per angustias** c. 6. 1. i 9. 1.

3 **Ita se . . . meritos esse;** od czego zawisł *Acc. c. Inf?* — **in conspectu** = w oczach. — **exercitus nostri** roz. *Romano-*

dui) Ambarri, necessarii et consanguinei Hae-
duorum, Caesarem certiorem faciunt, sese de-
populatis agris non facile ab oppidis vim ho-
stium prohibere. Item Allobroges, qui trans 5
Rhodanum vicos possessionesque habebant, fu-
ga se ad Caesarem recipiunt et demonstrant,
sibi praeter agri solum nihil esse reliqui.
Quibus rebus adductus Caesar non exspectan- 6
dum sibi statuit, dum omnibus fortunis sociorum
consumptis in Santonos Helvetii pervenirent.

---

rum.—**liberi eorum;** Cez. dodał raczej tutaj *pronomen*, niżeli do *agri*, chociaż i bez *pron.* rzecz byłaby jasna; a to ażeby *liberi* nie zdawało się być *adject.*= wolni. Jednak podług reguły powinno stać *sui* albo *ipsorum*. Atoli Cez. w używaniu pron. *is* często postępuje sobie właściwym sposobem, przechodząc często nagle z osoby mówiącego (*Haedui*) za pomocą tego pronominu w osobę opowiadającego (Cezar jako autor) c. 5. 4. — **ut... debuerint;** a *debuissent*? *Debere* bardzo dokładnie oddaje tutaj myśl. *Debere* oznacza to, co z powinności wynika; *oportet* to, co z słuszności. Rzymianie właśnie mieli ku Heduom powinności i zobowiązania.

4. **necessarii et consanguinei;** widocznie t y l k o w znacz. częściowem, niestosującem się do całego narodu, z którego tylko pojedyńczy mogli być *necess. et consang.* — *Necessarii* zwykle przez stosunki familijne lub urzędowe; *consanguinei*, są właściwi krewni, rodzeństwo; *propinqui*, którzy nam są bliscy, szczególnie przez pokrewieństwo; *affines* są powinowaci przez małżeństwo; *cognati* powinowaci z bocznej linii. — **depopulatis;** w znaczeniu biernem. *Populari* i *depopulari* właśc. wyludnić, pustoszyć bez zniszczenia mienia; *vastari* pustoszyć, wyniszczyć razem z mieniem. — **non facile** = *difficillime* c. 2. *minus late*, sposób takiego wyrażenia nazywa się *Litotes (tenuitas)* lub *Meiosis* (*imminutio*), słowa zdają się mniej wyrażać, niżeli w istocie wyrażają.

5. **vicos;** c. 5. 2. — **agri solum,** właśc. ziemia roli, więc nie role, które są uprawione, tylko goła ziemia; okrom pustej ziemi. W.

6 **statuit;** nie: postanowił — **fortunis** = mienie, majątek.

Cap. XII. Flumen est Arar, quod per fines Haeduorum et Sequanorum in Rhodanum influit incredibili lenitate, ita ut oculis, in utram partem fluat, iudicari non possit. Id Helvetii ratibus ac lintribus iunctis transibant. Ubi per exploratores Caesar certior factus est, 2 tres iam copiarum partes Helvetios id flumen traduxisse; quartam fere partem citra flumen Ararim reliquam esse, de tertia vigilia cum legionibus tribus e castris profectus ad eam partem pervenit, quae nondum flumen transierat. Eos 3 impeditos et inopinantes aggressus magnam

---

Santonos; tak *Santoni* jak *Santones*. VIII. 46. 4. — **dum pervenirent**; Conj.? Stosowniejszem zdawałoby się *pervenissent*. Owóż i to i owo jest stosowne podług stosunku opowiadającego. Jeśli opowiadający sam przenosi się w ów czas, więc czynność dla niego trwa, w tedy *Imperf*; jeśli zaś on stawia się poza obrębem czynności, to czynność przedstawia się jako dawniej odbyta w tedy *Plusqprf*.

Cezar rozbija Helwetów nad Saoną.

Cap. XII. **Flumen est Arar, quod**; zwykle Cez. odnosi *relativum* do *nom. appellativum*. II. 5. 4. II. 9. 3. — Lecz inaczej c. 2. 3 Miejsce przeprawienia się Helwetów różnie podają; jedni pod Maçon, inni powyżéj Lyonu między Trevoux i Villefranche; Napoleon koło Chalons sur Saône. — **fines** w pierwotnem znaczeniu: granice, ponieważ ta rzeka istotnie dzieli Heduów od Sekwanów. — **lenitate** = bieg spokójny. — **oculis** — **judicari** = okiem rozeznać; — **utram partem**; dla czego nie *quam partem?* — **transibant**; Imperf.?

2. **tres partes Helvetios id flumen traduxisse**; podwójny *Acc*. przy *traduco* i podobnych: przedmiotu *(tres partes)* i miejsca, przez które czynność się odbywa (*id flumen*). — **Ararim** od *Araris;* c. 13. 1. *Arare* od drugiej formy *Arar*. — **reliquam esse** = *relictam esse*. — **de tertia vigilia**; z, w czwartej straży nocnej; Urz. w. rz. § 51. *De* czasowe oznacza, że z pewnego przeciągu część upłynęła a więc, że czynność jeszcze w ten przeciąg wpada; tak: *de media nocte, multa de nocte, de die*. **e castris**, który

partem eorum concidit: reliqui sese fugae mandarunt atque in proximas silvas abdide-
4 runt. Is pagus appellabatur Tigurinus: nam omnis civitas Helvetia in quattuor pagos di-
5 visa est. Hic pagus unus, cum domo exisset patrum nostrorum memoria, L. Cassium consulem interfecerat et eius exercitum sub iu-
6 gum miserat. Ita sive casu sive consilio deorum immortalium, quae pars civitatis Helvetiae insignem calamitatem populo Romano in-
7 tulerat, ea princeps poenas persolvit. Qua in re Caesar non solum publicas, sed etiam privatas iniurias ultus est, quod eius soceri L. Pisonis avum, L. Pisonem legatum, Tigurini eodem proelio, quo Cassium, interfecerant.

---

był u Segusianów pod Lyonem. c. 10. 5.

3 **Eos aggressus magnam partem eorum;** mowa niezaokrąglona: przedmiot *participii* (*eos*) z powodu nowego przedmiotu (*mag. part.*) głównego czasownika (*concidit*) powtórzony (*eorum*) c. 54. 1. II. 10. 2. II. 11. 4; II. 23. 1. III. 19. 4. i częściéj.—**impeditos;** przeciwnie *expeditus; imped.* jest ten, który szczególnie w wolnem poruszaniu się jest przeszkodzony, a to czem bądź; czy to niosąc ciężkie rzeczy, pakunki, czy idąc trudną do przebycia drogą, w wodzie, w bagnach; czy będąc wprawiony w nieporządek, zamieszanie i t. p. Do każdego takiego położenia winno się tłumaczenie zastosować.

4 **Is pagus**=*ea pars Helvetiorum;* tak *pagus* powiat; kosz. W. często u Cez. w znaczeniu mieszkańców powiatu. **omnis civitas;** c. 2. 1.

5 **patrum nostrorum mem.** =za pamięci (wieku W.) ojców naszych. **L. Cassium;** c. 7. i c. 13. 2; **sub jugum;** c. 7. 4. **et ejus** zwykle *ejusque.*

6 **Ita... persolvit;** uporządkuj: *Ita persolvit, sive—immort, ea pars civ. Helv, quae intulerat, princeps poenas.* Cez. użył szyku przestawnego, stawiając przed zdaniem wskazującem zdanie względne, i biorąc do tego podmiot zdania wskazującego (pars)—**princeps**=*prima*=pierwsza lub najpierw.

7 **publicas injurias,** tyczące się całego państwa

Cap. XIII. Hoc proelio facto reliquas copias
Helvetiorum ut consequi posset, pontem in A-
rare faciendum curat atque ita exercitum tra-
ducit. Helvetii repentino eius adventu com- 2
moti, cum id, quod ipsi diebus XX aegerrime
confecerant, ut flumen transirent, illum uno
die fecisse intellegerent, legatos ad eum mit-
tunt; cuius legationis Divico princeps fuit, qui
bello Cassiano dux Helvetiorum fuerat. Is ita 3
cum Caesare egit: *Si pacem populus Romanus
cum Helvetiis faceret, in eam partem ituros at-
que ibi futuros Helvetios, ubi eos Caesar con-
stituisset atque esse voluisset; sin bello persequi* 4
*perseveraret, reminisceretur et veteris incom-
modi populi Romani et pristinae virtutis Hel-
vetiorum. Quod improviso unum pagum ador-* 5
*tus esset, cum ii, qui flumen transissent, suis
auxilium ferre non possent, ne ob hanc rem aut
suae magnopere virtuti tribueret aut ipsos despice-*

(klęska Kassyusza); **p ivatas,** jego osoby, które następują. — **ejus** (*Caesaris*) **soceri L. Pisonis avum.** *L. Piso* konsul r. 58 (c. 6. 4.) z którego córką Kalpurnią przed rokiem Cezar się był ożenił; **ejus soceri,** zwykle *soceri ejus*. - **eodem proelio, quo** = w téj saméj bitwie, co.

Cezar prze Helwetów ku północnéj stronie.

Cap. XIII. **Hoc proelio facto** = po téj bitwie; po téj potrzebie. W. *facto* nie tłumaczy się.

2. **ut flumen transirent** c. 5. 1. = aby przejść mogli; Conj. możliwości. — **legatos,** a następuje **ejus legationis** c. 3. 3 — **bello Cassiono;** c 12. 5. — **cum Caes. egit;** *agere cum aliquo;* czynić z kim, rokować, traktować.

3 **ubi constituisset et voluisset;** jaki czas w *orat. recta?*

4 **sin — perseveraret** roz. *Caesar;* zmiana podmiotu, częsta w mowie ożywionéj. — **incommodi** t. j. *cladis Cassianae* = porażka; Cezar umyślnie przedstawia tę rzecz w łagodniejszém świetle (*euphemismus*).

5 **Quod adortus esset;** *quod* stoi często odnosząc się do zdania następnego w znacz:

6 *ret. Se ita a patribus majoribusque suis didicisse, ut magis virtute quam dolo contende-*
7 *rent aut insidiis niterentur. Quare ne committeret, ut is locus, ubi constitissent, ex calamitate populi Romani et internecione exercitus nomen caperet aut memoriam proderet.*

Cap. XIV. His Caesar ita respondit: *Eo sibi minus dubitationis dari, quod eas res, quas legati Helvetii commemorassent, memoria teneret, atque eo gravius ferre, quo minus merito popu-*
2 *li Romani accidissent: qui si alicuius iniuriae sibi conscius fuisset, non fuisse difficile cavere; sed eo deceptum, quod neque commissum a se intellegeret, quare timeret, neque sine causa timendum putaret. Quod si veteris contumeliae*

---

co się tyczy, że, lub: że zaś, jeśli zaś; Iżeś niespodzianie etc. W.—**magnopere—tribueret**=*multum* lub silniéj *nimium trib. Tribuere* bezwzględne znaczy: na karb liczyć, przypisywać. W.

6 **didicisse** tyle co późniejsze c. 14 **institutos esse.** — **virt. dolo contendere**; męstwem ... mierzyć się, wojować.

7 **ubi constitissent**=stanąć=zetknąć się. — **memoriam proderet**=*memoriam calamitatis ad posteros propagaret*=pamięć ... uwiecznić.

Cap. XIV. **His** nie Neutr. bo wtedy zwykł Cez. mówić: *ad haec.* c. 36. 1. II. 32. 1. **Eo ... minus—dari**; **eo**=*hoc*=tem; **minus**, *Accus. neutr.* **dubitatio**=wahanie się; **dari**=*concedi;* **quod**, że. — **legati Helvetii**; dodanie podmiotu, przez się zrozumiałego, da się usprawiedliwić, usiłowaniem Cezara, być w swojéj mowie jasnym i dokładnym; co tem więcéj wymaga *oratio obl.* — **eo gravius ferre**; zam. *eo gravius eas res se ferre.* c. 7. 3. —**merito**; z winy=żadnéj przyczyny nie dawszy. W.

2 **si alicujus**; nie jak zwykle po *si* bez *ali; si cujus*=téj lub owéj; *si alicujus*=jakiéj pewnéj. —**conscius f.**=poczuwać się. W.—**non fuisse difficile cavere; qui, si fuisset, non fuisse** roz. *ei diff. cav.* lub jako zwichnięta składnia, *Anacoluthon* zam. *cui, si fuisset, non fuisse difficile cav.* **cavere** zwykle *sibi cav.* — **neque commissum, quare**=*propter quod*, z czego należy dopełnić podmiot

3 *oblivisci vellet, num etiam recentium iniuria-*
rum, quod eo invito iter per provinciam per
vim temptassent, quod Haeduos, quod Ambarros,
quod Allobrogas vexassent, memoriam depone-
4 *re posse? Quod sua victoria tam insolenter*
gloriarentur, quodque tam diu se impune tulis-
se iniurias admirarentur, eodem pertinere.
5 *Consuesse enim deos immortales, quo gravius*
homines ex commutatione rerum doleant, quos
pro scelere eorum ulcisci velint, his secundio-
res interdum res et diuturniorem impunitatem

---

w zdaniu pierwszem. — **timeret**=miałby się bać.

3 **num... deponere posse**; pytanie pozorne (retoryczne) gdzie w *orat. recta* stałaby pierwsza lub trzecia osoba, kładzie się w *orat. obl.* w *Acc. c. Inf.* *Accus.* podmiotu *se* i tutaj opuszczony, por. VII. 37. 5. — **quod eo invito**; c. 6. 3. *invito* c. 8. 2. **per prov. per vim**=*per prov. idque per vim*; jaka różnica *vi?* **iter temptassent**; *temptare* składa się zwykle z *Inf.* lub z *ut*, tutaj z *Acc. iter*, jak się też mówi *fortunam, spem temptare*. — **Allobrogas**; forma? p. c. 26. *Lingonas*. Uważaj na połączenie zdań: **quod, quod, quod, quod**; *Anaphora*. — **sua vict. gloriarentur**, a *in sua victor. glor.?*

4. **quodque tam diu se impune tulisse injurias admirarentur**. O téj okoliczności nie wspomniał Diwiko w swojéj przemowie; podnosi jednak takową Cez. ze względu na ową butę Helwetów, pyszniących się swojém zwycięstwém tak długo niepomszczonem. Myśl: że te rzeczy tak długo im bezkarnie uchodziły, łączy się do tych powodów (*eodem pertinere*), dla których on na ich żądania zezwolić nie może. — **eodem pertinere**=właśc. odnosi się do... czyli przyczynia się do... — Dotąd używał Cez. w *orat. obl. Imperf. conj.* teraz przechodzi do *Praes. conj.* co daje się wytłumaczyć rozdzieleniem tych dwóch części przez zdanie ogólne zawarte w słowach: *Consuesse* i t. d. i mieszczące w sobie ostateczne rozstrzygnięcie i wyrok w sprawie Helwetów.

5 **consuesse**; *consuevi* ma znaczenie *Praesentis*, jak polskie: zwykłem=*soleo*. — **quo gravius**=*ut eo*, aby tem, zdanie celowe. — **ex commut. doleant**; *dolere* zwykle z samym *Abl.* — **pro scelere**; **pro**

6 *concedere. Cum ea ita sint, tamen, si obsides ab iis sibi dentur, uti ea, quae polliceantur, facturos intellegat, et si Haeduis de iniuriis, quas ipsis sociisque eorum intulerint, item si Allobrogibus satisfaciant, sese cum iis pacem esse*
7 *facturum.* Divico respondit: *Ita Helvetios a maioribus suis institutos esse, uti obsides accipere, non dare consuerint: eius rei populum Romanum esse testem.* Hoc responso dato discessit.

Cap. XV. Postero die castra ex eo loco movent. Idem facit Caesar equitatumque omnem ad numerum quattuor millium, quem ex omni provincia et Haeduis atque eorum sociis coactum habebat, praemittit, qui videant, quas in
2 partes hostes iter faciant. Qui cupidius novissimum agmen insecuti alieno loco cum equitatu Helvetiorum proelium committunt; et pauci de nostris cadunt. Quo proelio sublati

---

= podług = więc tutaj tyle, jak *pro magnitudine sceleris.*

6 **Cum** = chociaż, dla następ. *tamen.* — **si dentur, et si satisfaciant;** *conj. praes.* powstałe z *Fut. indic.* c. 8. 2. — **ea, quae polliceantur** = zamiast jednego susbt. = przyrzeczenia. — **de injuriis; de** = względem.

7. **uti consuerint;** nie *consuevissent?* — **ejus rei pop. R. esse testem.** c. 7. 4. wtedy bowiem Rzymianie musieli dać Helwetom zakładników.

Cap. XV. **equitatum, omnem quem habebat.** Nie była to jazda z Rzymian złożona, lecz z Gallów. p. Urz. w rz. § 9. — **ad numerum** c. 4. 2. — **coactum habebat** = *coëgerat et apud se habebat,* silniéj niż *coëgerat.* — **videant;** Conj? odnosi się na *equitatus,* a *Plur?*

2. **Qui** ma w sobie znaczenie przeciwnicze = ci zaś - **cupidius;** za . . . **novissimum agmen,** lub *extremum; novus* nie tylko = najbliższy obecnéj chwili, obecnego czasu, lecz także miejscem najbliższy, więc *agm. nov.* ostatni hufiec = tylna straż. **inescuti** = dogonić, napierać. — **alieno loco** = *iniquo.* — **et pauci** = a tutaj; . . . **pauci** = kilku. — **de nostris;** nie *nostrum?*

Helvetii, quod quingentis equitibus tantam 3
multitudinem equitum propulerant, audacius
subsistere nonnumquam et novissimo agmine
proelio nostros lacessere coeperunt. Caesar 4
suos a proelio continebat ac satis habebat
in praesentia hostem rapinis, pabulationibus
populationibusque prohibere. Ita dies circiter 5
quindecim iter fecerunt, uti inter novissimum
hostium agmen et nostrum primum non amplius quinis aut senis milibus interesset.

Cap. XVI. Interim quotidie Caesar Haeduos
frumentum, quod essent publice polliciti, flagitare. Nam propter frigora, quod Gallia sub 2
septentrionibus, ut ante dictum est, posita est,
non modo frumenta in agris matura non
erant, sed ne pabuli quidem satis magna copia
suppetebat: eo autem frumento, quod flumine 3

---

3. **sublati** = *elati*. — **quingentis equitibus** c. 8. 1. *ex legione*. - **propulerant** = napędzić. — **nonnumquam** należy do *subsistere*, nie do słów następujących, bo wtedy *et* byłoby = *etiam*, czego Cezar nie czyni. - **novissimo agm**; *Abl.* z tój saméj przycz. co *quingentis equit*. — **proelio** = napad, zaczepny bój.

4. **in praesentia** = na teraz; lub: dosyć miał na tem. W. **rapinis, pabulationibus, populationibusque**; c. 1. 2. *rapina*, rabowanie i plądrowanie rzeczy, pieniędzy, mienia, ludzi i bydła; *pabulatio*; zabieranie żywności dla koni i bydła, picowanie; W. *populatio*, pustoszenie szczególnie w zbożach, zasiewach wyrządzone.

5. **non amplius quinis aut senis mil**; mówi się *amplius (plus, minus) quinque milia intersunt* (VIII. 10. 4.) tak, że *amplius* nie wpływa na przypadek; lub *amplius quinis milibus interest*, wtedy *amplius* jest *Nom.* lub *Accus.* i składa się podobnie jak *comparativa* z *Ablat.* liczb. c. 23. 1. II. 7. 4. Dla czego nie *quinque* aut *sex?*

Cap. XVI. **Haeduos frumentum—flagitare**; podwójny *Acc.?* **quod essent—polliciti**; Conj. jako myśl obca okazuje, że się Cez. o zboże to upominał, oprócz *flagitare* = usilnie prosił; w którym

Arare navibus subvexerat, propterea minus uti poterat, quod iter ab Arare Helvetii averterant, a quibus discedere nolebat.
4 Diem ex die ducere Haedui: conferri, comportari, adesse
5 dicere. Ubi se diutius duci intellexit et diem instare, quo die frumentum militibus metiri oporteret, convocatis eorum principibus, quorum magnam copiam in castris habebat, in his Divitiaco et Lisco, qui summo magistratui praeerat, quem vergobretum appellant Haedui, qui creatur annuus et vitae necisque in suos habet potestatem, gravi-

---

to *Inf. histor.* jest pewien rodzaj *orationis obliquae.* Cezar zawsze mówi tylko *polliceri* nie *promittere*, używając dobitniejszego wyrazu. *Polliceri* jest przyrzec (na pewne); *promittere*, obiecać (podług okoliczności). — **publice** = w imieniu państwa. — **flagitare** *Inf. hist.* jako też i następne **ducere, dicere.** Uważać należy, że Cezar nie używa tak często tego *Inf.* jak inni pisarze rzymscy n. p. Liwiusz lub Tacyt; mianowicie używa on tego zwrotu z pewnych widocznych przyczyn, bądź to dla skreślenia pewnego stanu umysłowego I. 32. 3. lub jak tutaj dla owéj pozornéj gorliwości Heduów.

2 **frigora**; *Plur.* dla wzmocnienia znaczenia, tyle jak: ustawiczne, dotkliwe zimna, mrozy. — **sub septemtrionibus, ut ante dictum est** c. 1. 5. *vergit ad septemtriones.* — **non modo non, sed ne quidem**; a kiedy zamiast tego można położyć: *non modo, sed nequidem?* — **frumenta**; tak zawsze w *Plur.* mówi Cez. o zbożu na pniu.

3. **Arare** c. 12. 2. — **minus uti** = *non uti* c. 11. 4. — **iter averterant**; zwrócili ku północnozachodniéj stronie w dolinę Loiry. —

4 **Diem ex die ducere** = dzień ode dnia zwlóczyli. W. Przedmiotem słowa *ducere* nie jest *diem*, lecz albo *Caesarem* (jak późniéj *se duci*) albo rzecz sama (VII. 11. 4. *longius eam rem ductum iri*). — **conferri, comportari**; *conferre* = odstawiają pojedyńczy; *comportare*, zwożą razem do pewnych miejsc zwozowych.

5. **diem... quo die**; c. 3. 3. — **metiri** tyczy się odmierzenia zboża żołnierzom miesięcznego (*menstruum*. Liv. XLIV. 2.); pieszy dostawał 4 *modios* pszenicy, jeździec

ter eos accusat, quod, cum neque emi neque 6
ex agris sumi posset, tam necessario tempore, tam propinquis hostibus ab iis non sublevetur; praesertim cum magna ex parte eorum precibus adductus bellum susceperit, multo etiam gravius, quod sit destitutus, queritur.

Cap. XVII. Tum demum Liscus oratione Caesaris adductus, quod antea tacuerat, proponit: *Esse nonnullos, quorum auctoritas apud plebem plurimum valeat, qui privatim plus possint*
quam ipsi magistratus. Hos seditiosa atque 2
improba oratione multitudinem deterrere, ne frumentum conferant, quod praestare debeant: si

---

12 *mod.* pszenicy i 42 *mod.* jęczmienia, lecz dawano im co ½ miesiąca. — *Metiri* nie potrzeba uważać jako *Inf.* w znacz. biernem, ponieważ Cezar, chociaż zwykle używa *oportet* z *Acc. c. Inf.* tutaj, jako też c. 23. 1. z opuszczeniem podmiotu sam tylko *Inf.* kładzie. — **in his.** *Pron. demonstr.* i *relativa*, jeżeli stoją w znaczeniu działkowem *(partit).* nie przybierają *inter* lecz *in* = między. — **Divitiaco et Lisco** jest appozycya do *principibus*, wynika to z następ. *praeerat* (nie *praeerant*). — **quem** nie odnosi się do samego najwyższego urzędu *(summus magistr.)*, lecz do tej osoby, która ów urząd w tym roku dzierżyła, a tym był *Liscus.* — **vergobretum**; p. Wst. Gallia cz. Cez. słowo to pochodzi od celtyckiego **guerg** — *efficax* i **breth** (**breath**) = *judicium*, więc sprawiający sądy. — **quem** — **appellant, qui, creatur** c. 1. 4. — **qui praeerat,** zdanie ogólne. z którego widać, że ten urząd najwyższy zawsze jeden tylko mąż piastował. —

6. **cum posset**; w zdaniu, które jest podrzędne zdaniu zawisłemu od *Praes. hist.* stoi często zam. *Praes. Imperf. conj.* — **necessario tempore**; *necessarius* w znacz. biernem jest potrzebny, konieczny; czasem ma znacz. czynne = potrzebny (ten, co potrzebuje), trudny, ciężki. — **praesertim** = zwłaszcza.

Cap. XVII. **Tum demum** = wtedy dopiero. — **quod tacuerat**; *tacere* użyte jako *transit.* przy *Neutr. pron.* co się często dzieje. — **proponit** = wyłożyć. — **privatim** = wpływ osobisty, jako ludzie prywatni.

3 *iam principatum in Gallia obtinere non possint, Gallorum quam Romanorum imperia praefer-*
4 *re, neque dubitare debeant, quin, si Helvetios superaverint Romani, una cum reliqua Gallia*
5 *Haeduis libertatem sint erepturi. Ab eisdem nostra consilia, quaeque in castris gerantur, hostibus enuntiari: hos a se coërceri non posse.*
6 *Quin etiam, quod necessariam rem coactus Caesari enuntiarit, intellegere sese, quanto id cum periculo fecerit, et ob eam causam, quam diu potuerit, tacuisse.*

Cap. XVIII. Caesar hac oratione Lisci Dumnorigem, Divitiaci fratrem, designari sentiebat, sed, quod pluribus praesentibus eas res iactari nolebat, celeriter concilium dimittit, Li-
2 scum retinet. Quaerit ex solo ea, quae in

---

2. **ne conferant**, — podmiot wypływa z *multitudo debeant.*

3. **principatum** c. 3. 5. — **praeferre** (roz. *se*) **neque dubitare.** *Acc. c. Inf.* jako zdanie owych *nonnulli.*

4. **neque dubitare, quin, si — superaverint, — sint erepturi**; *superaverint* Conj. z *Fut. ex.* tak zawsze lub *Plusqumperf.* jeżeli *Futur. ex.* zdania pobocznego *(superaverint)* zawisło od innego *Fut. (sint erepturi).* A *superavissent?* — **una cum reliqua Gallia Haeduis**; *una cum* zwykle = *et* z *Nom.* lub *Accus.* tutaj *una cum* jest *et* z *Dat.* = *reliquae Galliae et Haeduis.*

5. **quaeque**, ogólnie = i to wszystko, co; i co tylko. — **enuntiari**; c. 4. 1.

6. **Quin** = nawet. — **quod — enuntiarit**; c. 13. 5. — **necessariam rem coactus** = naglącą rzeczą przymuszony; **necessarius** c. 16. 16. — **quanto cum periculo**; a bez *cum?* **quod ... fecerit**; zdanie główne między dwa zdania poboczne różnego stopnia wtrącone. Näglsb. str. 432.

Cap. XVIII. **sentiebat, nolebat**; Imperf.? — **praesentibus** = w obecności. — **jactare** = szerzéj rozwodzić się. W. — **concil. dimittit, Liscum retinet**; zdania krótkie zawierające wzajemne przeciwstawienia stoją zwykle bez spójników przeciwniczych. *Asyndeton adversativum.*

2. **Quaerit ... Dicit**, zmiana podmiotów. — **Quaerit exsolo**;

conventu dixerat. Dicit liberius atque auda-
cius. Eadem secreto ab aliis quaerit; re-
perit esse vera: *Ipsum esse Dumnorigem, sum-* 3
ma audacia, magna apud plebem propter libe-
ralitatem gratia, cupidum rerum novarum.
Complures annos portoria reliquaque omnia
Haeduorum vectigalia parvo pretio redempta ha-
bere, propterea quod illo licente contra liceri
audeat nemo. His rebus et suam rem familia- 4
rem auxisse et facultates ad largiendum ma-
gnas comparasse: magnum numerum equitatus 5
suo sumptu semper alere et circum se habere,
neque solum domi, sed etiam apud finitimas

---

tak zwykle; późniéj *ab aliis quaerit*; także *de*.

3. **secreto** (od *secerno*) właść. = oddzielnie, z osobna; potajemnie; bez świadków. — **Ipsum esse Dumnorigem**; Cezar dorozumiewał się, że Liscus o tym człowieku mówi; tym sposobem na jego przypuszczenie odpowiedź wypada jakoby: tak jest rzeczywiście, tenże sam Dumn. i t. d. przez co Dumn. staje się osobą główną, która często przez pron. *ipse* się wykłada. — **summa audacia, magna — gratia, cupidum rerum novarum**; są Appozycye do *Dumnorigem*; Ablat. przy których rozumie się *virum* lub *hominem*. II. 6. 4. V. 35. 7. **rerum novarum** c. 9. 3. — **portoria reliquaque vectigalia**. *Vectigalia* były w ogólności trojakie: a) *Portorium* (od *portus*) portowe t. j. cło od wprowadzanych i wywożonych rzeczy. b) *Decuma*, dziesięcina od zboża. c) *Scriptura*, dochód od pastwisk. Tak było u Rzymian, a podobny stan opodatkowania, zdaje się, był u Heduów. — **redempta habere** p. c. 15. 1. = miał zadzierżawione, w dzierżawie; podobnie jak w Rzymie *publicani*, dzierżawcy koronni, którzy biorąc dochody państwa w dzierżawę, z góry umówioną kwotę skarbowi płacili. — **illo licente contra liceri**; *liceri* tutaj: licytować, *contra liceri*, przeciw komu licytować, wyżéj dawać. — **audeat nemo**; *nemo* przy końcu?

4. **magnas**, na dobitnem miejscu postawione dla ważności.

5. **suo sumptu** = własnym kosztem. — **domi** a temu prze-

6 *civitates largiter posse, atque huius potentiae*
causa matrem in Biturigibus homini illic nobi-
7 *lissimo ac potentissimo collocasse, ipsum ex*
Helvetiis uxorem habere, sororem ex matre et
8 *propinquas suas nuptum in alias civitates col-*
locasse. Favere et cupere Helvetiis propter eam
affinitatem, odisse etiam suo nomine Caesarem
et Romanos, quod eorum adventu potentia eius
9 *deminuta et Divitiacus frater in antiquum lo-*
cum gratiae atque honoris sit restitutus. Si
quid accidat Romanis, summam in spem per
Helvetios regni obtinendi venire; imperio populi
Romani non modo de regno, sed etiam de ea,
10 *quam habeat, gratia desperare.* Reperiebat

---

ciwne **finitimae civitates**, więc = w swojéj ojczyźnie, u siebie. — **apud fin. civit.** nie *in?* w jakiem więc znaczeniu *civitates?* — **largiter posse**; *posse* bezwzględnie = *potentem esse, valere* (rzadko), dla tego z *Adverbium*; p. XIII. 10.

6. **in Biturigibus**; c. 3. 4. *Dumnorigi — filiam suam in matrimonium dat.*

7. **sororem ex matre**, z matczynéj strony, więc ciotkę. — **propinquos** c. 11. 4. — **nuptum in alias civitates collocasse**; *collocare* i podobne zwykle składają się z *in* z *Ablat. (in Biturigibus)*; stoi jednak przy tych czasownikach także *in* z *Acc.*, jeżeli podnosi się w nich głównie znaczenie poruszenia, zmiany miejsca, lub jeżeli w przenośnem znaczeniu się używają, jak tutaj; *nuptum collocare* jest = *nuptum dare*; dla tego to znaczenia tego czasownika (poruszenia) stoi także *supinum*.

8. **affinitatem**; c. 11. 4. — **suo nomine**; z osobistych względów; z swojéj osoby. W. — **locum** = *statum, conditionem*; **gratiae** = wziętość.

9. **Si quid accidat**: *accidit malum, contingit bonum, evenit utrumque;* więc roz. *si quid adversi accidat;* jeśliby się Rzymianom nie powiodło; W. Zresztą jest to *euphemismus*, wyrażenie łagodniejsze, mieszczące w sobie znaczenie największego nieszczęścia, śmierci, klęski i t. p. — **in spem — regni venire** = mieć nadzieję czegoś; **regnum** c. 3. 5. — **imperio p. R.** temu przeciwne **si quid accidat Romanis**, przeto zdanie to imiesłowowe powstało z wa-

etiam in quaerendo Caesar, *quod proelium equestre adversum paucis ante diebus esset factum, initium eius fugae factum a Dumnorige atque eius equitibus* (nam equitatui, quem auxilio Caesari Haedui miserant, Dumnorix praeerat): *eorum fuga reliquum esse equitatum perterritum.*

Cap. XIX. Quibus rebus cognitis, cum ad has suspiciones certissimae res accederent, quod per fines Sequanorum Helvetios traduxisset, quod obsides inter eos dandos currasset, quod ea omnia non modo iniussu suo et civitatis, sed etiam inscientibus ipsis fecisset, quod a ma-

---

runkowego: *si imperium* i t. d. jest to *Ablat. absol.* przy którym albo rozumie się *imp. durante* — *p. R.* lub imperio =*imperante*.

10. **quod proelium equestre adversum** — **esset factum, initium ejus fugae factum**; składnia jak c. 13. 5. *quod adortus esset;* więc bezpośrednio od *reperiebat* zawisło *initium ejus fugae* etc. gdzie *ejus fugae* stoi zamiast *post illud proelium fugae*, tak iż *ejus* nie odnosi się do *fugae*, lecz do *proelium*, a wtedy *proelii fuga* tyle znaczyłoby, co *fuga in proelio* lub *post proelium*; (VI. 71. *frumentum dierum triginta* c. XXX. *bellum Helvetiorum*) =początek do ucieczki w niéj (bitwie) poszedł od Dumnor. Albo można tym sposobem wyjaśnić: Ponieważ ta utarczka konna przez ucieczkę czyli pierzchanie stała się *(factum)* niepomyślną *(adversum)*, odpowiadają wyrazom: *proelium adversum* jako dobitniejsze powtórzenie wyrazy: *ejus fugae;* wtedy *ejus* nie zawisło jako Genit. od *fugae*, lecz jest *adjectivum pronominale*, a wtedy *ea fuga* =owa ucieczka; co się tyczy tego, że utarczka konna—wypadła niepomyślnie, to początek ucieczki (tam wydarzonéj) uczynił Dumnorix. — **Equestre proelium** jest właściwie jednym wyrazem, **adversum** jest tegoż orzeczeniem — **eorum fuga** etc. zdanie bez spójnika. *Asyndeton*, jak c. 15 *nonnumquam ex noc.*

Cap. XIX. **quod,—quod,—quod, — quod;** — c. 14. 3.— **quod traduxisset, curasset, fecisset, accusaretur;** są to oskarżenia w duszy Cezara się znajdujące, dla tego jako myśli obce w conj.—**inscientibus ipsis**=*Caesare et civita-*

gistratu Haeduorum accusaretur, satis esse causae arbitrabatur, quare in eum aut ipse ani-
2 madverteret aut civitatem animadvertere iuberet. His omnibus rebus unum repugnabat, quod Divitiaci fratris summum in populum Romanum studium, summam in se voluntatem, egregiam fidem, iustitiam, temperantiam cognoverat: nam, ne eius supplicio Divitia-
3 ci animum offenderet, verebatur. Itaque prius quam quicquam conaretur, Divitiacum ad se vocari iubet et quotidianis interpretibus remotis per C. Valerium Procillum, principem Galliae provinciae, familiarem suum, cui summam omnium rerum fidem habebat, cum eo
4 colloquitur: simul commonefacit, quae ipso praesente in cōncilio Gallorum de Dumnorige sint dicta, et ostendit, quae separatim quisque de
5 eo apud se dixerit. Petit atque hortatur, ut

---

te.—**magistratu Haeduorum**; c. 16. *qui summo magistratui praeerat*; rozumie się tutaj *vergobretus.*—**in eum animadverteret**; *animadvertere* właść. zwrócić na coś swego ducha, swoję uwagę; tutaj = *punire*, ukarać i to zwykle z nakazu urzędowego; **aut, — aut**; a *vel,—vel?* lub *sive.—sive?*

2. **unum repugnabat**, to jedynie, ta tylko okoliczność stała na przeszkodzie. c. 9. 1. — **studium**, przywiązanie, życzliwość. — **studium sum. vol. fidem, just. temp.** c. 1. 2. — **Divitiaci animum**; tak zwykle zamiast *Divitiacum*; *animus* = miłość braterska, serce brata.

3. **priusquam conaretur**; Conj.? — **quicquam** zwykle tylko w zdaniach zaprzeczonych, dla tego i tutaj ukrywa się pewien rodzaj przeczenia.—**C. Val. Proc.** c. 40. i 53. — **principem**, a c. 53. nazywa go *homo honestissimus*. —**cui omnium rerum fidem habebat** = *cujus fidei omnes res credebat.*

4. **simul** nie wiąże się z poprzedzającem *colloquitur* lecz z następ. *et ostendit*: *simul commonefacit — et ostendit*, bo te obie rzeczy są ostatecznym celem rozmowy *(colloquitur)*.

5. **petit,—ut statuat, —jubeat**; właściwą Cezarowi zwięzłością wyrażone, który prosi o dopełnienie tego, co do-

sine eius offensione animi vel ipse de eo causa cognita statuat, vel civitatem statuere iubeat.

Cap. XX. Divitiacus multis cum lacrimis Caesarem complexus obsecrare coepit, *ne quid gravius in fratrem statueret: Scire se illa esse* 2
vera, nec quemquam ex eo plus quam se doloris capere, propterea quod, cum ipse gratia plurimum domi atque in reliqua Gallia, ille minimum propter adolescentiam posset, per se crevisset; quibus opibus ac nervis non solum ad 3
minuendam gratiam, sed pene ad perniciem suam uteretur. Sese tamen et amore fraterno et existimatione vulgi commoveri. Quod si quid 4
ei a Caesare gravius accidisset, cum ipse eum locum amicitiae apud eum teneret, neminem existimaturum non sua voluntate factum; qua ex re futurum, uti totius Galliae animi a se averteren-

---

piero i tylko za zezwoleniem proszonego stać się może, więc = *ut ipsi (Caesari) statuere — vel jubere liceat*; Conj. jako *modus potentialis*. — **sine ejus offensione animi**; *off. animi* jako jeden wyraz, od którego *ejus (Divitiaci)* zawisło = bez jego naruszenia. W.

Cap. XX. **gravius** — c. 15. 2.

2. **domi atque in rel. G.** c. 18. 5. — **cum — posset** — właściwie *potuisset*, lecz *Imperf.* rzecz przeszłą przeciąga w teraźniejszość, i tutaj dla dobitniejszego wyrażenia stoi. — **per se** roz. *Divitiacum*.

3. **quibus... uteretur**: zdanie względne przypuszczające z powodu następującego *tamen*. — **nervis** = *viribus, potentia*. — **non solum, — sed,** z opuszczonem *etiam;* dzieje się to, jeżeli zdanie drugie obejmując w sobie poprzedzające tak ważne jest, że się pierwsze nie uwzględnia. — **gratiam** c. 18. 8. — **uteretur,** jako zdanie pozornie, poboczne może się w *oratio obl.* składać także w *Acc. c. Inf.* c. 40. *ex quo judicari posset.* — **existimatione vulgi** = opinia publiczna.

4. **Quod si** = (przeto) gdyby... — **a Caesare — accidisset**: przy czasownikach niejakich *(neutra)* wyraża się przez praepos. *a*, przyczyna działająca. — **si quid — accidisset** c. 13. 4. — **non sua**: *non* na dobitniejszem miejscu dla ważności. — **futurum** zam. *factum iri* = stanie się. — **Galliae**

5 *tur*. Haec cum pluribus verbis flens a Caesare peteret, Caesar eius dextram prendit; consolatus rogat, finem orandi faciat; tanti eius apud se gratiam esse ostendit, uti et rei publicae iniuriam et suum dolorem eius volunta-
6 ti ac precibus condonet. Dumnorigem ad se vocat, fratrem adhibet; quae in eo reprehendat, ostendit, quae ipse intellegat, quae civitas queratur, proponit; monet, ut in reliquum tempus omnes suspiciones vitet; praeterita se Divitiaco fratri condonare dicit. Dumnorigi custodes ponit, ut, quae agat, quibuscum loquatur, scire possit.

Cap. XXI. Eodem die ab exploratoribus certior factus hostes sub monte consedisse milia passuum ab ipsius castris octo, qualis esset natura montis et qualis in circuitu ascensus, qui cognoscerent, misit. Renuntia-

---

animi = *Gallorum animi*, a to zam? c. 19. 2.

5. **rogat, — faciat**; Conj. z wypuszczonem *ut*, przy czasownikach proszenia. — **tanti — esse**; Gen.? **esse** znaczy? — **reipublicae injuriam**; Genit. *obj*. **suum dolorem** = jemu wyrządzona, własna, osobista obraza. — **voluntati et precibus**; *Dat. ethicus.* nie na pyt. komu? lecz = z uwagi na jego życzenie i prośby: k' woli. W. — **condonet** = darować, przebaczyć.

6. **adhibet** = przyzwał. — **intellegat** = *sciat*. — **Divitiaco**; *dat. commod.* więc nie Diwicyakowi, lecz: dla miłości Div. — *custodes* = nadzorca, lub abstr. nadzór.

Cap. XXI. **exploratoribus**; p. Urz. w. rz. §. 30. — **sub monte** t. j. pod, czyli za górą. — **consedisse** = *castra posuisse*, bo c. 22. stoi: *castra movisse*. — **qualis... misit**; uporządkuj: *misit, qui cognoscerent, qualis* etc. szyk zdań w polskiem nie zwykły: dwa zdania poboczne, niższego i wyższego stopnia przed zdaniem głównem. Näglsb. str. 430. — **Renuntiatum**; c. 10. 1. — **facilem esse**, roz. *ascensum*.

2. **Tit. Lab. legatum pro praetore.** Labienus między legatami Cezara był najpierwszy i najdzielniejszy. Jemu to Cezar, udając się do Italii,

tum est facilem esse. De tertia vigilia Titum 2
Labienum, legatum pro praetore, cum duabus legionibus et iis ducibus, qui iter cognoverant, summum iugum montis ascendere iubet; quid sui consilii sit, ostendit. Ipse de quarta vigi- 3
lia eodem itinere, quo hostes ierant, ad eos contendit equitatumque omnem ante se mittit.
P. Considius, qui rei militaris peritissimus ha- 4
bebatur et in exercitu L. Sullae et postea in M. Crassi fuerat, cum exploratoribus praemittitur.

Cap. XXII. Prima luce, cum summus mons a Labieno teneretur, ipse ab hostium castris

---

powierzył nadzòr i dowództwo nad szańcami koło Genawy (c. 10.), nad zimowemi leżami (54), i gdziekolwiek coś ważniéjszego do wykonania było, jego na swojem miejscu zostawiał; dla tego chcąc go tutaj wyszczególnić nadaje mu tytuł, *legati pro praetore*; którego legat używał tylko w nieobecności naczelnego wodza, obejmując przytem tegoż władzę, a który Labienowi Cezar w swojej nieobecności nadawszy, po powrocie nie odbiera, lecz jako wyszczególnienie zostawia. — **cum duabus legionibus**, a miał wszystkiego sześć leg. c. 7. i 10. — **cognoverant** = którzy drogę opatrzyli. — **quid sui consilii sit**; *sui consilii* zawisło od *sit* nie od *quid* i dorozumiewa się *res;* więc = co było jego planem = jaki był jego plan; (VI. 7. 8. VII. 77. 12.)

3. **de quarta vigilia** - a przedtem **de tertia vigilia**; c. 12. 2. — **eodem itinere, quo**; Ablat. *viae* na pyt. którędy? — **ad eos** = *adversus, contra eos*. — **ante se mittit**: rzadko *ante* używa się, jak tutaj, o poruszeniu lub kierunku ku pewnemu miejscu, zwykle tylko o spokojnym stanie na pewném miejscu.

4. **qui rei militaris peritissimus habebatur** t. j. dotąd i to przez długi czas *(Imperf.)* Cez. umyślnie to dodaje, najpierw aby usprawiedliwić wybór męża do tak ważnéj sprawy, potem aby okazać, że ten sam człowiek, na którego doświadczenie wojenne się spsucił, cały jego plan zniweczył: — **M. Crassi**; jako legat Sulli pobił Samnitów, jako *praetor* zadał Spartakowi klęskę. Konsidyusz zdaje się podczas wojny z Spartakiem od Sulli do Krassa był przeszedł.

Cap. XXII. **Prima luce**;

non longius mille et quingentis passibus abesset, neque, ut postea ex captivis comperit, aut ipsius adventus aut Labieni cognitus esset,
2 Considius equo admisso ad eum accurrit, dicit montem, quem a Labieno occupari voluerit, ab hostibus teneri: id se a Gallicis armis at-
3 que insignibus cognovisse. Caesar suas copias in proximum collem subducit, aciem instruit. Labienus, ut erat ei praeceptum a Caesare, ne proelium committeret, nisi ipsius copiae prope hostium castra visae essent, ut undique uno tempore in hostes impetus fieret, monte occupato nostros exspectabat proelioque abstinebat.
4 Multo denique die per exploratores Caesar co-

---

adjectivum nie należy do całéj rzeczy przez *substantivum* oznaczonej, lecz tylko do jéj części; *prima lux* jest *lucis prima pars.* Tak rozumieją się wyrażenia V. 45. *a prima obsidione;* VI. 3. *primo vere;* VIII. 30. *prima defectione Galliae*, VI. 35. *primos Eburonum fines adeunt;—primo concursu.*— Podobnego znaczenia *summus mons=summa pars montis;* III. 1. *ad summas Alpes;* II. 26. *in summo colle;* I. 21. *summum jugum;* VII. 72. *summa labra fossae;* VI. 27. *summa species.*—**longius mille et quing. passibus**; c. 15. 5·—**aut Labieni** roz. *adventus.* Takie substantivum wspólne nigdy nie zastępuje się w łacińskiem przez pron. lecz albo się całkiem opuszcza, albo powtarza; c. 28. 4. *fines.*

2. **equo admisso**=przypuściwszy konia=cwałem; silniejsze wyrażenie: *equo incitato, concitato.* — **quem occupari voluerit**; a *occupatum?*—**a Gallicis armis**—**cognovisse**; zwykle *ex* lub sam *Abl.* *a* oznacza źródło poznawania jako też kierunek, stronę, z któréj to poznawanie poszło.—**insignibus**; *insignia* nie są chorągwie *(signa)* lecz odznaki i ozdoby na zbrojach, szczególnie na hełmach i tarczach.

3. **subducit** naturalnie skrycie, więc = podsunął; **aciem instruit**; *Asyndeton* dla wyrażenia pośpiechu.—**proelium committeret**; we właściwém znaczeniu bitwę rozpocząć, wszczynać.—**ipsius** roz. Cezara—**uno**=*uno eodemque.*

4. **multo denique die** = aż nie rychło na dzień. W.

gnovit et montem a suis teneri et Helvetios ca-
stra movisse et Considium timore perterritum,
quod non vidisset, pro viso sibi renuntiasse.
Eo die quo consuerat intervallo hostes sequitur 5
et milia passuum tria ab eorum castris ca-
stra ponit.

Cap. XXIII. Postridie eius diei, quod omni-
no biduum supererat, cum exercitui frumen-
tum metiri oporteret, et quod a Bibracte, oppi-
do Haeduorum longe maximo et copiosissimo,
non amplius milibus passuum XVIII aberat, rei
frumentariae prospiciendum existimavit: iter ab
Helvetiis avertit ac Bibracte ire contendit. Ea 2
res per fugitivos L. Aemilii, decurionis equi-

---

podobnie mówi się *multo adhuc die*=wcześnie; *ad* lub *in multam noctem*=w późną noc, do późnéj nocy. c. 26. 3.

5. **quo consuerat** c. 15. 5. — **milia tria**; c. 43. *passibus ducentis*. Ablat. i Accus. kładzie się nie tylko przy czasownikach oddalenia (c. 41. *abesse*), lecz także przy oznaczeniu odległości, w jakiéj się coś dzieje. c. 48. *consedit*.

Klęska Helwetów pod Autun.

Cap. XXIII. **Postridie ejus diei**; *ejus diei* możnaby bez zmiany znaczenia wypuścić. Lecz Cezar z właściwą sobie dokładnością zawsze tak mówi; podobnie *pridie ejus diei*. — **biduum supererat, quum—oporteret**=tylko dwa dni do tego dnia,—w którym; więc *cum* etc. jest właściwie zdanie wyrżające skutek wynikający z jakości rzeczy — w jakich zawsze stoi Conj. VI. 24. *fuit tempus, cum — superarent*. — **frumentum metiri** c. 16. 5. — **amplius milibus** c. 15. 5. koło dzisiejszego Chateau Chinon. — **rei frumentariae** = sprawa zaopatrzenia w żywność=sama żywność.— [**avertit, ac B. ire contendit**· Cezar założył sobie wojsko w żywność zaopatrzyć i dla tego *avertit* i *contendit*; te dwie czynności stanowią tylko jednę, dla tego oba te czasowniki łącząc się ściśle z sobą, stanowiąc całość, wyrażają wynik czasownika *existimavit*. To oznacza *ac;* bo gdyby *avertit* a *contendit* stanowiły dwię odrębne czynności, stałoby *et*.] — **ire contendit** c. 10. 3.

2. **fugitivos**, nie są zbie-

3 tum Gallorum, hostibus nuntiatur. Helvetii
seu quod timore perterritos Romanos discedere a se existimarent, eo magis, quod pridie superioribus locis occupatis proelium non commisissent, sive eo, quod re frumentaria intercludi posse confiderent, commutato consilio atque itinere converso nostros a novissimo agmine insequi ac lacessere coeperunt.

Cap. XXIV. Postquam id animum advertit, copias suas Caesar in proximum collem subducit equitatumque, qui sustineret hostium
2 impetum, misit. Ipse interim in colle medio triplicem, aciem instruxit legionum quattuo veteranarum, ita uti supra se in summo iugo duas legiones, quas in Gallia citeriore proxime conscripserat, et omnia auxilia collocaret ac

---

gowie *(transfugae)* lecz zbiegli niewolnicy, a **L. Aemilii** jest *Genit. possessoris* c. 27. *servos, qui profugissent.*—**decurionis.** Urz. w rz. §. 19.

3. **quod — existimarent**; właść. *quod existimabant*, ponieważ nie mniemanie, rozumienie, lecz treść tego mniemania jest z myśli obcéj. Jest to jednak właściwością języka łać. że słowa mówienia, mniemania i t. p. przy *quod* zwykle składa z Conjunct. p. c. 27 *quod — existimarent.* — V. C. 6. *quod impediri sese diceret.* VI. 14. 4.—**eo,—quod** =*propterea quod.* — **superioribus locis occupatis**, powstało ze zdania przypuszczającego; chociaż etc. — superioribus locis; p. c. 10. 4. — **intercludi posse** roz. *eos (Romanos).* — **a novissimo agmipe**; p. c. 15. 2.

Cap. XXIV. **id animum advertit** zam. *animadvertit*; zwykle nie sam Acc. *(id)* lecz *ad;* albowiem = umysł zwrócić do, na... uważać na; składa się jednak także, lecz rzadziéj, jako zwykłe transitivum z *Acc.* — **Postquam .... subducit.** Podmiot wspólny stawia łacinnik zwykle w zdaniu głó wnem, w polskiem zwykle w zdan. pobocznem: Skoro Cezar i t. d.

2. **in colle medio** i późniéj *in summo jugo* c. 22. 1. = środek stoku, pochyłości tego pagórka. — **triplicem aciem.** Urz. w. rz. §. 38. — **supra se,** więc nad tą *triplex acies.* — **legionum quattuor.** 7. 8. 9. 10. legion. —

totum montem hominibus compleret. Inter 3
ea sarcinas in unum locum conferri et eum ab
iis, qui in superiore acie constiterant, muniri
iussit. Helvetii cum omnibus suis carris secu- 4
ti impedimenta in unum locum contulerunt;
ipsi confertissima acie reiecto nostro equitatu, 5
phalange facta sub primam nostram aciem successerunt.

Cap. XXV. Caesar primum suo, deinde omnium ex conspectu remotis equis, ut aequato omnium periculo spem fugae tolleret, cohortatus suos proelium commisit. Milites e loco 2
superiore pilis missis facile hostium phalangem

---

veteranarum a później **auxilia.** Urz. w. rz. §. 31. i 20.— **in Gallia citeriore** c. 7. 1. i 10. **ac totum** etc.; *ac* wyraża następstwo, jakie z tego rozlokowania wynikło; więc = i tym sposobem.

3. **Inter ea** t. j. *inter auxilia et duas legiones*, albowiem *sarcinae* nie podczas rozlokowania, lecz przed niem, mianowicie między wojska na pagórku ustawiano, składano. — **sarcinas** a później **impedimenta.** Urz. w. rz. §. 24. i 25.— **in superiore acie**; są to żołnierze dwóch nowo zaciężnych legionów, które stały *in summo iugo.*

4. **carris**; c. 3. 1. Helvetowie ciągnęli za Rzymianami z wszystkiemi wozami i furgonami i zgromadzili je na jednem miejscu dla taboru.— **ipsi** w przeciwstawieniu z *impedimenta.*

5. **confertissima acie**; Abl. modi — w ściśnionych kolumnach; gęstym szykiem. W. — **reiecto nostro equitatu, phalange facta**; dwa Ablat. absol. połączone = *cum reiecto nostro equitatu phalangem fecissent;* zwykle pierwszy z tych Ablat. wyraża bliższe okoliczności, lub czas lub powód drugiego. II. 11. 5.— II. 26. 3. — **phalange**; Urz. w rz. §. 2.—**sub primam nostram aciem**. Urz. w. rz. § 39. — **successerunt** = podemknęli się. W. albowiem pod górę, dla tego *sub — aciem.*

Cap. XXV. **primum suo** roz. *equo*. — **omnium equis**, nie wszystkich jeźdźców, lecz tylko swojego sztabu i świty, czyli oficerów wyższych, — dla przykładu i dodania odwagi. — **proelium commisit**; c. 22. 3.

2. **Milites** w przeciwsta-

perfregerunt. Ea disiecta gladiis destrictis
3 in eos impetum fecerunt. Gallis magno ad pugnam erat impedimento, quod pluribus eorum scutis uno ictu pilorum transfixis et colligatis, cum ferrum se inflexisset, neque evellere neque sinistra impedita satis commode pugnare,
4 poterant, multi ut diu iactato brachio praeoptarent scutum manu emittere et nudo corpore pu-
5 gnare. Tandem vulneribus defessi et pedem referre et, quod mons suberat circiter mille passuum,
6 eo se recipere coeperunt. Capto monte et succedentibus nostris Boii et Tulingi, qui homi-

---

wieniu z poprzedzającem **nostro equitatu** są piesi czyli legioniści.— **e loco superiore** roz. *quam in quo loco hostes erant*. — **pilis**, rohatynami. W.—*Pilum* —pocisk — składał się z drzewca trzy stopy długiego — czterokątnego, dość grubego; na jednym końcu żelazo, także czterokątne również na trzy stopy długości, koniec tylko był stalowy, reszta z miękkiego żelaza, giętka.

3. **Gallis** = *Helvetiis*. — **ad pugnam erat impedimento**; *ad* oznacza wzgląd przeszkody do pewnéj czynności (ze względu na): II. 25. 1. VII. 10. 1. IV. 19. 4. — **pluribus scutis transfixis**, z powodu szykowania w falangę, w któréj tarcza o tarczę się opierała. — **cum ferrum se inflexisset** = w każdym razie, kiedy; Conjunct Plusqprf. dla wyrażenia powtarzającéj się czynności, przeciw zwyczajowi Cezara III. 12. 1. VII. 6. 3. III. 4. 2.

4. **multi ut**; szyk? — **nudo corpore** = bez tarczy, odsłonięty.

5. **circiter mille passuum**. *Mille* użyto tutaj,—co bardzo rzadko, — jako substantivum, zam. *mille passus* (Acc. odległości) c. 22. 5. żadną miarą nie można tego Genit. uważać jako Genit. *qual.* = góra tysiąca stóp = tysiącstopowa.

6. **hominum milibus**; zam. *cum milibus*; Abl. *modi*. c. 8. 1. — **praesidio erant** = zasłaniali. — **ex itinere**, bezpośrednio z drogi, z marszu. Więc Bojowie i Tulingowie, idąc w 15000 ludzi za głównem wojskiem w straży tylnej — ledwie tylko przybyli na plac, natychmiast przeszli do ataku; uderzyli na niezasłoniętą stronę *(latere aperto agressi)* Rzymian i zaczęli ich

num milibus circiter XV agmen hostium claudebant et novissimis praesidio erant, ex itinere nostros latere aperto aggressi circumvenire, et id conspicati Helvetii, qui in montem sese receperant, rursus instare et proelium redintegrare coeperunt. Romani conversa signa 7
bipartito intulerunt: prima et secunda acies, ut victis ac submotis resisteret, tertia ut venientes sustineret.

Cap. XXVI. Ita ancipiti proelio diu atque acriter pugnatum est. Diutius cum sustinere nostrorum impetus non possent, alteri se, ut coeperant, in montem receperunt, alteri ad impedimenta et carros suos se contulerunt. Nam hoc 2
toto proelio, cum ab hora septima ad vesperum pugnatum sit, aversum hostem videre nemo potuit. Ad multam noctem etiam ad im- 3

---

nawet z tyłu oskrzydlać *(circumvenire)*. Oskrzydlenie jednak nie udało się, dla tego Cez. dodaje *coeperunt*.

7. **conversa signa bipartito intulerunt**; *signa infere*— właśc. chorągwie wnieść = napaść, natrzeć, **bipartito** t.j. uczyniwszy zwrot w dwie przeciwne strony (dla tego także *conversa*) pierwsza i druga linia bojowa mając czynić z napadem Helwetów od czoła, trzecia z natarciem Bojów i Tulingów od tyłu i boku; więc pierwsze dwie stały niezwrócone, trzecia zwróciła się częścią w tył częścią w bok—**victis ac submotis** roz. *Helvetiis*.-**venientes** roz. *Bojos et Tulingos*.

Cap. XXVI. **ancipiti proelio**; w rozumieniu właściwem = na dwu stronach —**impetus**; Pluralis dla wyrażenia częstych i różnych napadów. — **alteri — alteri**; czemu nie: *alii—alii?*—**impedimenta**; Urz. w. rz. §. 25.

2. **Nam... nemo potuit**; objaśnienie słów *receperunt*, *contulerunt*, wskazujące, że nie w popłochu uciekali *(fugerunt)* lecz w porządku się i zwolna cofali — **aversum** = *fugientem* = tylem obróconego.—**cum** = chociaż. — **ab hora septima**; dzień od wschodu do zachodu słońca dzielił się na 12 godzin, więc było to koło g dziny pierwszej z południa.

3. **Ad multam noctem**; c.

pedimenta pugnatum est, propterea quod pro vallo carros obiecerant et e loco superiore in nostros venientes tela coniciebant, et nonnulli inter carros rotasque mataras ac tragulas sub-
4 iciebant nostrosque vulnerabant. Diu cum esset pugnatum, impedimentis castrisque nostri potiti sunt. Ibi Orgetorigis filia atque
5 unus e filiis captus est. Ex eo proelio circiter milia hominum CXXX superfuerunt eaque tota nocte continenter ierunt: nullam partem noctis itinere intermisso in fines Lingonum die quarto pervenerunt, cum et propter vulnera militum et propter sepulturam occisorum nostri triduum morati eos sequi non potuissent.

---

22. 4.—**pro vallo carros obiecerant**; zamiast walu, szańców, wozami się otoczyli =za taborem się bili—jak to dawniej i Polacy byli zwykli. Tutaj mieściły się żony i dzieci *(filia Orgetorigis)*. — **e loco superiore** roz. z wozów. — **mataras ac tragulas**; *matara (mataris, materis)*= włócznia. W. Gallom właściwa do ręcznego ciskania; **tragula**=darda. W. u Gallów i Hiszpanów V. 48. 5. z rzemieniem, *amentum* do silniejszego pomiotu.— **subjiciebant** =spodem wozów rzucali, z pod spodu; *conjicere*=z góry.

4. **unus e filiis** nie *filiorum?*—**captus est** nie *capti sunt?*

5. **milia CXXX**. porówn. c. 29 — **nullam partem noctis itinere intermisso**; *nullam partem* jak *magnam partem* III. 12. 5. Accus. czasu przysłówkowy. [*Nullam noctis partem iter intermittere* ze względu na poprzed. *eaque tota nocte cont. ierunt* trzeba tak rozumieć: Po cofnięciu się Helwetów, z zapadającą nocą, obie części tak Rzymianie jak Helw. zatrzymali swoje stanowiska (Cezar ich nie ścigał: *nostri sequi non potuissent).* W nocy pod zasłoną ciemności, wyruszyli, szli całą tę noc bez ustanku, a czwartego dnia przyszli do Lingonów.]—**die quarto**. Bitwa była w okolicy miasta *Bibracte* (Antun), jednak nie bardzo blisko tegoż, albowiem Cez. *non amplius milibus passuum XVIII. aberat* — gdzie go Helwetowie napadli; więc około 4 mil; *in fines Lingonum* znaczy nie: na granicę Lingonów; lecz: do Lingonów,

Caesar ad Lingonas litteras nuntiosque misit, 6
ne eos frumento neve alia re iuvarent: qui si iuvissent, se eodem loco, quo Helvetios, habiturum. Ipse triduo intermisso cum omnibus copiis eos sequi coepit.

Cap. XXVII. Helvetii omnium rerum inopia adducti legatos de deditione ad eum miserunt.
Qui cum eum in itinere convenissent seque ad 2
pedes proiecissent suppliciterque locuti flentes pacem petissent, atque eos in eo loco, quo tum essent, suum adventum exspectare iussisset, paruerunt. Eo postquam Caesar pervenit, obsi- 3
des, arma, servos, qui ad eos profugissent, poposcit. Dum ea conquiruntur et conferuntur 4
nocta intermissa, circiter hominum milia VI

---

w głąb kraju. [Zliczywszy te wszystkie odległości można przyjąć 15 do 18 mil drogi, którą Helwetowie, odsadziwszy się w pierwszéj nocy dość daleko od Cezara—w czterech dniach przebyli].

ad Lingonas, forma grecka na *as*, któréj Cez. używa jeszcze w *Allobrogas*, *Atrebatas*, *Curiosolitas*. — **qui si juvissent,—se habiturum** zam. *quos si j.* etc. relativum odnosi się do zdania pobocznego, zamiast do czasownika zdania głównego (*habiturum*) jako tegoż przedmiot, który da się dopełnić z owego relat. — **eodem loco** bez *in*, jak zwykle przy *locus* w znaczeniu przenośnem. VI. 13. 1. lecz Cezar kładzie także *in*; c. 42. 6. — Podobnie też *numero* i *in numero*, *honore* i *in honore habere*; c. 28. 1. VI. 6. 3. V. 27. 2. VI. 13. 1. V. 54 4. — **si juvissent** Conj. z jakiego czasu powstało? — **triduo intermisso**; t. j. czwartego dnia po bitwie.

Następstwa bitwy pod Autun.

Cap. XXVII. **Omnium rerum inopia** = *niedostatek wszystkiego* — **de deditione**; *de*=względem. c. 14. 6.

2. **eum convenissent**; *convenire aliquem* zawiera w sobie znaczenie zamierzonego, umyślnego, *convenire cum aliquo*, przypadkowego zejścia się. — **petissent, atque — jussisset**; nagle przejście do innego przedmiotu; c. 18. 2. — **eos** roz. *Helvetios*. — **quo tum essent**; Conj?

3. **obsides, arma, servos**, c. 1. 2. — **servos qui profu-**

ejus pagi, qui Verbigenus appellatur, sive timore perterriti, ne armis traditis supplicio afficerentur, sive spe salutis inducti, quod in tanta multitudine dediticiorum suam fugam aut occultari aut omnino ignorari posse existimarent, prima nocte e castris Helvetiorum egressi ad Rhenum finesque Germanorum contenderunt.

Cap. XXVIII. Quod ubi Caesar resciit, quorum per fines ierant, uti conquirerent et reducerent, si sibi purgati esse vellent, imperavit:
2 reductos in hostium numero habuit; reliquos omnes obsidibus, armis, perfugis traditis in de-
3 ditionem accepit. Helvetios, Tulingos, Latobrigos in fines suos, unde erant profecti, reverti iussit et, quod omnibus frugibus amissis domi nihil erat, quo famem tolerarent, Allobrogibus imperavit, ut iis frumenti copiam facerent; ipsos oppida vicosque, quos incende-

---

gissent—23 2.—*profugissent* Conj. dla przedstawienia ogólnego: tacy, którzy (że) prawdopodobnie zbiegli. II. 33. 4. *qui jacerent*.

4. **Dum ea**; *ea* neutr. odnoszące się i na rzeczy i na osoby (c. 29. *Quarum omnium rerum* etc) lecz z różnemi orzeczeniami: *conquiruntur* (osoby), *conferuntur* (rzeczy) —**nocte intermissa** = o pierwospach. W. t. j. podczas gdy *ea conquir. et conf.* zapadła noc; to samo co niżéj: *prima nocte*. — **quod existimarent** p. c. 23. 3.—**in tanta multitudine** = *cum tanta multitudo esset;* takowe *in* = przy, z Ablat. zastępuje zdanie poboczne określające bliższe okoliczności.

Cap. XXVIII. **ubi resciit** c. 10. 1. — **sibi purgati** = przed nim, w jego oczach — **in numero** c. 26. 6

2. **obsidibus, armis, perfugis**; p. c. 27. 3.

3 **Helvetios, Tulingos, Latobrigos**. Nie wspomina tutaj Cez. Rauraków, którzy podług c. 5. 4. razem byli wyruszyli. Ponieważ jednak VII 75. 3. wspomnieni są razem z Bojami, przyjąć wypada, że resztki ich podobnie jak Bojowie w jakiejś okolicy Gallii osiadły. — **frugibus**

rant, restituere iussit. Id ea maxime ratione 4
fecit, quod noluit eum locum, unde Helvetii dis-
cesserant, vacare, ne propter bonitatem agro-
rum Germani, qui trans Rhenum incolunt, a
suis finibus in Helvetiorum fines transirent et
finitimi Galliae provinciae Allobrogibusque es-
sent. Boios petentibus Haeduis, quod egre- 5
gia virtute erant cogniti, ut in finibus suis col-
locarent, concessit: quibus illi agros dederunt,
quosque postea in parem iuris libertatisque
conditionem, atque ipsi erant, receperunt.

Cap. XXIX. In castris Helvetiorum tabulae repertae sunt litteris Graecis confectae et ad Caesarem relatae, quibus in tabulis nominatim

---

amissis; tyczy się to zniszczenia umyślnego ogniem c. 5. 2.— **frumenti copiam facere**; **copia** = *facultas, occasio, opportunitas*, więc: dać im sposobność nabycia żywności.

4. **Id** = to wszystko. — **qui trans Rhenum incolunt** c. 1. 4.—**ex suis finibus in H. fines**; c 22. 1. — **Galliae provinciae** = roz. *provinciae Romanae*.

5. **Bojos . . . petentibus**; uporz. *Haeduis petentibus, ut Bojos, quod-cogniti, in fines— collocarent*. — *Bojos* jako wyraz najważniejszy na pierwszém miejscu; przeciwny poprzedz. *Helvetios*, *Tul. Latobr.* — **quod— erant** jest dodatek pisarza, dla tego w Indic; nie jako myśl Heduów — **egregia virtute** podobne do c. 18. 3. — tudzież V. 6. 1. Genit. — *quod eum (virum) magni animi, magnae auctoritatis cognoverant*. — **quibus** = tak więc . . . im . . *quosque* = i . . ich.— **in parem juris libertatisque conditionem**. Heduowie przyjęli dzielnych Bojów dla własnego wzmocnienia się jako wolnych osadników, przyznając im równe prawa obywatelskie, co zwykle przy takich osiedleniach się nie działo. Jednakowoż i ci zowią się VII. 10. 1. *stipendiarii Haeduorum*. — **in parem conditionem, atque**; dla czego *atque*?

Cap. XXIX. **tabul**, a później **quibus in tabulis**, c. 3. 39.—**litteris Graecis confectae**; rozumieć należy to tylko o literach czyli piśmie greckiém, nie o mowie; jakkolwiek bowiem w Marsylii literaturę rzymską i grecką uprawiano i znano, nie zaszla ona aż do Helwetów, znali

ratio confecta erat, qui numerus domo exisset eorum, qui arma ferre possent, et item separa-
2 tim pueri, senes mulieresque. Quarum omnium rerum summa erat capitum Helvetiorum milia CCLXIII, Tulingorum milia XXXVI, Latovicorum XIIII, Rauracorum XXIII, Boiorum XXXII ex his, qui arma ferre possent, ad mi-
3 lia nonaginta duo. Summa omnium fuerunt ad milia CCCLXVIII. Eorum, qui domum redierunt, censu habito, ut Caesar imperaverat, repertus est numerus milium C et X.

Cap. XXX. Bello Helvetiorum confecto totius fere Galliae legati, principes civitatum, ad Cae-

---

ją tylko kapłanie gallijscy i może wyższa szlachta; inni mieli tylko znajomość powierzchowną pisma.—**ratio** = spisy; rejestry. W. — **qui numerus** = *quot* — **pueri senes mulieresque**=dopełnić należy: *nominati*, *perscripti erant*.

2. **Quarum omnium rerum**; opisanie przez *res*, którego Cez. często używa zamiast zaimka, odnosi się tutaj także do osób; = wszystkiego razem było i t. d.—**qui arma ferre possent** t. j. z takich, którzy (że) mogli... zdolnych do broni.

3. **Summa — fuerunt — milia**; tutaj na Plur. *fuerunt* wpłynęło orzeczenie *milia*. Cez. mówi tutaj summa fuerunt, a wyżej summa erat, Imperf. o czynności podczas przeglądania spisów; Perf. o wyniku tego przeglądania. [Podług tego spisu było:

263,000	Helwetów,
36,000	Tulingów,
14,000	Latobrygów,
23,000	Rauraków
32,000	Bojów.

Razem 368,000 głów, między temi zdolnych do broni 92,000. — Po bitwie zostało z tych wszystkich tylko 130,000. Jednakże ta ostatnia liczba nie podaje nam żadnego oparcia, aby stanowczo wypowiedzieć, ilu zginęło. — Albowiem nad Saoną (c. 12.) mieli Helwetowie 92,000 zdolnych do broni. Z tych czwarta część *(quartam partem)* albo rozbita, albo w pień wyciętą została *(concidit—fugae mandarunt)*— pod Autun więc mniej więcej walczyło 65,000.—Caesar miał wszystkiego legionistów

sarem gratulatum convenerunt: *Intellegere sese, tametsi pro veteribus Helvetiorum iniuriis populi Romani ab his poenas bello repetisset, tamen eam rem non minus ex usu terrae Galliae quam populi Romani accidisse, propterea quod eo consilio florentissimis rebus domos suas Helvetii reliquissent, uti toti Galliae bellum inferrent imperioque potirentur locumque domicilio ex magna copia deligerent, quem ex omni Gallia opportunissimum ac fructuosissimum iudicassent, reliquasque civitates stipendiarias haberent.* Petierunt, *ut sibi concilium totius Galliae in diem certam indicere idque Caesaris voluntate facere liceret: sese habere quasdam*

2
3
4

---

i posiłkowych prawie równą liczbę (do 60,000), jednak tylko 20,000 piechoty i 4,000 jazdy do boju wprowadził. Z tego można w zbliżeniu stratę Helwetów obliczyć. P. Göler].

Wojna z Aryowistem.

Wstęp.

Cap. XXX **Bello Helvetiorum.** c. 18. 10. — **totius Galliae** roz. celtyckiej, to samo tyczy się wyrazów późniejszych: *terrae Galliae, toti Galliae, totius Galliae* i c 31. 3. *Galliae totius* i t. p — **principes** c. 12 6.

2. **Intellegere sese** etc. Accus. c. Inf. od domyślnego w zdaniu poprzedz. *dicentes.* — **tametsi** u Cez. zwykle z następującem *tamen.* — **Helvetiorum injuriis populi Romani**; *Helvetiorum* jako Genit. subject. *populi Rom.* jako Genit. object. zawisłe od jednego imienia, więc właściwie = krzywda, którą Helwetowie narodowi Rz. wyrządzili. VII. 76. 2. — **eam rem** c. 29 2. — **non minus, — quam**; a *non magis, — quam*? — **ex usu**; *ex* = stosownie, odpowiednio, zgodnie dla dobra; *usus* nie jest tutaj co *commodum*, lecz *id quod usui est* = istotna potrzeba. — **terrae Galliae**; Nominat. jest *terra Gallia* więc *Gallia* appositio = krajina Gallijska; III. 7. 2. *mare Oceanus*

3. **florentissimss rebus** c. 16. 6. Ablat. absol. — Tutaj rzecz inaczéj przedstawiona, inaczéj c. 2. — **res** = stan państwa, kraju. — **ex magna copia** roz. *locorum.* — **judicassent** czas?

4. **concilium totius Galliae.** Takie zbory czyli sejmy

res, quas ex communi consensu ab eo petere vellent.
5 Ea re permissa diem concilio costituerunt et iureiurando, ne quis enuntiaret, nisi quibus communi consilio mandatum esset, inter se sanxerunt.

Cap. XXXI. Eo concilio dimisso idem principes civitatum, qui ante fuerunt, ad Caesarem reverterunt petieruntque, uti sibi secreto in occulto de sua omniumque salute cum eo agere li-
2 ceret. Ea re impetrata sese omnes flentes Caesari ad pedes proiecerunt: *Non minus se id contendere et laborare, ne ea, quae dixissent, enuntiarentur, quam uti ea, quae vellent, impetrarent, propterea quod, si enuntiatum esset, summum in cruciatum se venturos viderent.* Locutus

---

Gallii celtyckiej odbywały się często i wynikały z urządzenia politycznego kraju, nie potrzebowały więc zezwolenia *(voluntate)* Cezara. Nie chciano jednak teraz tego uczynić, by żadnego podejrzenia na się nie rzucić. — **diem certam**; c. 4. 2. — **ex communi consensu** = z, *w skutek* uchwały powszechnéj.

5. **Ea re**, c. 29. 2. — **jurejurando** — **sanxerunt**, nie *in concilio*, na tym sejmie, lecz przed nim, skoro otrzymawszy pozwolenie dzień naznaczyli. Obawiali się bowiem Aryowista, aby się o tym sejmie nie dowiedział. Przeto nikomu nie wolno było tej rzeczy dalej rozgłaszać *(enuntiare)* krom tych, *(nisi (ii), quibus)*, którymby to z uchwały ogólnéj *(communi consilio)* polecono *(mandatum esset)*, roz. aby ci innych do udziału w tym sejmie wzywali.

Cap. XXXI. **ad Caesarem** = *apud Caesarem* III. 9. 3 IV. 16. 7. VI. 38. 1. — **reverterunt**; *reverti* jest forma Perfecti używana przed wiekiem Augusta od *revertor*, później mówiono *reversus sum* — **secreto**; c. 18. 3. — **cum eo agere** c. 13. 2

2 **Non minus se id contendere etc.** od czego zawisła orat. obl.? — **quae dixissent** c. 30. 3. *judicassent*, to samo tyczy się **si enuntiatum esset**, przeto **ne ea enuntiarentur** i **uti impetrarent** mieści w sobie pewne znaczenie przyszłości — **ea, quae vellent** jest to zwykle opisanie brakującego w łacinie substant: życzenia. — **pro his** = w ich imieniu.

est pro his Divitiacus Haeduus: *Galliae totius fac-* 3
tiones esse duas: harum alterius principatum
tenere Haeduos, alterius Arvernos. Hi cum tan- 4
topere de potentatu inter se multos annos con-
tenderent, factum esse uti ab Arvernis Sequa-
nisque Germani mercede arcesserentur. Ho- 5
rum primo circiter milia XV Rhenum transis-
se: posteaquam agros et cultum et copias Gal-
lorum homines feri ac barbari adamassent,
traductos plures: nunc esse in Gallia ad centum
et XX milium numerum. Cum his Haeduos 6
eorumque clientes semel atque iterum armis
contendisse; magnam calamitatem pulsos acce-
pisse, omnem nobilitatem, omnem senatum,
omnem equitatum amisisse. Quibus proe- 7
liis calamitatibusque fractos, qui et sua
virtute et populi Romani hospitio atque

---

3. **factiones.** *Factio* jest stronnictwo mające w zamiarze dopięcie pewnych celów politycznych. — **duas**; szyk? **principatum.** c. 3. 5.

4. **potentatu** tylko tutaj u Cez. używany wyraz = *principatu.* — **factum esse ut** c. 2. 4 = *contenderent, ab Arv. Seq. que Germani arcessiti sunt.*

5. **primo** = *initio* = z początku, temu przeciwne *post* i *postea* (jak tutaj: *posteaquam).* Jeżeli się oznacza następstwo w czasie, stopniu, miejscu, to stoi *primo*; jeżeli zaś wyliczają się powody, dowody, zdania i myśli, to stoi *primum.* — **agros et cultum et copias**; c. 1. 2. *cultus* c. 1. 3. *copiae* = zamożność; dostatki. W. — **plures**; czemu nie *complures*.? — **ad numerum**; c. 4. 2. co w tem zdaniu jest podmiotem?

6. **eorumque clientes**; c. 4. 2. — Mniejsze i słabsze państwa udawały się w opiekę potężniejszych, ten stosunek opiekuńczy nazywał się *clientela*; za obronę obowiązane były spólnie iść na wojnę i pewien haracz płacić — **semel atque iterum** jak w polsk. raz i drugi. W. — **nobilitatem** c. 2. 1 — **senatum,** właściwego senatu, jak u Rzymian. Gallowie nie mieli. Cezar przenosi tutaj nazwę rzymską na stosunek obcy = starszyzna.

7. **Quibus proeliis . . . co-**

amicitia plurimum ante in Gallia potuissent, coactos esse Sequanis obsides dare nobilissimos civitatis et iureiurando civitatem obstringere, sese neque obsides repetituros neque auxilium a populo Romano imploraturos neque recusaturos, quo minus perpetuo sub illorum
8 *dicione atque imperio essent. Unum se esse ex omni civitate Haeduorum, qui adduci non potuerit, ut iuraret aut liberos suos obsides da-*
9 *ret. Ob eam rem se ex civitate profugisse et Romam ad senatum venisse auxilium postulatum, quod solus neque iureiurando neque ob-*
10 *sidibus teneretur. Sed peius victoribus Sequanis quam Haeduis victis accidisse, propterea quod Ariovistus, rex Germanorum, in eorum finibus consedisset tertiamque partem agri Sequani, qui esset optimus totius Galliae, occupavisset et nunc de altera parte tertia Sequanos decedere iuberet, propterea quod paucis mensibus ante Harudum milia hominum XXIV ad*

---

actos esse; Acc. c. Inf. w zdaniu względnem? więc *quibus*=? — **qui . . . potuissent**= oni, co przecież i t. d. *plurimum posse*=przodkować. W. sua odpowiada **populi Romani**. — **hospitio**. *Hospitium publicum* był to stosunek zasadzający się na prawie narodowem i ówczesnych państw udzielnych, zawarty uroczystym sojuszem. **Amicitia, amici pop. R.** stosunek przyjacielski. *Hospitium* uprawniało do wzajemnego przyjmowania uczciwego podejmowania gości w mieście w mieszkaniach, do wzajemnych darów (gościn) — a to wszystko na koszta publiczne *(lautia)*. — **neque recusaturos, quo minus**?

8. **ex omni civitate**; p. c. 2. 1. — **qui adduci non potuerit**; jaki czas i tryb w orat. recta?

9. **Ob eam rem — profugisse et Romam — postulatum.** Do rzeczy p. Wst. Gall. cz. Cez. przy końcu i VI. 12. 5.

10. **pejus** jest neutr. adject. nie adverbium = gorsze rzeczy. — **victoribus Sequanis**; substant. *victor* jako domiot *(attributivum)* Czyli każde

eum venissent, quibus locus ac sedes pararentur. Futurum esse paucis annis, ut omnes ex 11 *Galliae finibus pellerentur atque omnes Germani Rhenum transirent: neque enim conferendum esse Gallicum cum Germanorum agro, neque hanc consuetudinem victus cum illa comparandam. Ariovistum autem, ut semel Gal-* 12 *lorum copias proelio vicerit, quod proelium factum sit Admagetobrigae, superbe et crudeliter imperare, obsides nobilissimi cujusque liberos poscere et in eos omnia exempla cruciatusque edere, si qua res non ad nutum aut ad voluntatem eius facta sit. Hominem esse barbarum,* 13

---

substantivum może być tak użyte? — **victoribus** odpow. **victis, Sequanis** odpow. **Hæduis**: *Chiasmus.* c. 3. 4. — **Ariovistus, rex Germanorum**; t. j. Suebów jako szczepu germańskiego wówczas najznakomitszego, którzy istotnie największą siłę jego wojska stanowili (c. 37. 4.). Miał on swoję siedzibę koło górnego Renu, tu dotykali Sekwanowie granic germańskich, i tędy zdaje się przeprawiały się ludy germańskie do Gallii. — **de altera parte tertia** = druga część trzecia. — **paucis mensibus ante.** Ablat. kładzie się przy tych zwrotach, jeżeli mowa jest o chwili, która poprzedniczyła lub nastąpiła po zdarzeniu jakiemś; jeżeli zaś liczymy od chwili, w której podmiot mówi, to kładzie się przy *ante* i *post* Accus. — **Harudum milia hominum**; *Harudum* nie zawisło li tylko od *hominum*, lecz od *mil. hom.* *XXIV* więc *Harudum* = *ex Harudibus*. — **quibus pararentur** Conj. ze znaczeniem potrzeby, konieczności, prawie co *parandae essent.*

11. **Futurum esse, uti — pellerentur — atque transirent**, opisanie, zamiast czego? — **omnes** roz. *Galli* nie tylko *Sequani.* tego samego obawia się Cezar c. 33. 3. — **neque enim**; *neque* nie odpowiada następującemu *neque*, jest tylko łączące. — **Gallicum** roz. *agrum.* — **hanc consuetudinem cum illa** = *horum cum illorum*; **cosuetudo victus** = sposób życia. W. — Dla czego tutaj nie stosuje się prawidło z c. 22. 3 *Lab. adventus.*

12. **ut — vicerit**; co znaczy *ut*, i jak byłoby w orat. recta? — Odtąd zmienia Cezar-

iracundum, temerarium, non posse eius im-
14 *peria diutius sustinere. Nisi si quid in Cae-*
sare populoque Romano sit auxilii, omnibus
Gallis idem esse faciendum, quod Helvetii fe-
cerint, ut domo emigrent, aliud domicilium, a-
lias sedes, remotas a Germanis, petant fortu-
namque, quaecumque accidat, experiantur.
15 *Haec si enuntiata Ariovisto sint, non dubitare,*
quin de omnibus obsidibus, qui apud eum sint,
gravissimum supplicium sumat. Caesarem vel
auctoritate sua atque exercitus vel recenti vi-
ctoria vel nomine populi Romani deterrere pos-
se, ne maior multitudo Germanorum Rhenum
traducatur, Galliamque omnem ab Ariovisti
iniuria posse defendere.

---

jak często — następstwo czasów — przedtem *praeterita*, teraz *praesentia*, ażeby tem dosadniej odmalować obecny (podczas mowy) stan Sekwanów nieszczęśliwych — **proelio** — **quod proelium**? c. 3. 3. — **Admagetobrigae** p. Słow. gieogr. — **imperare**, — **poscere et** — **edere** tutaj nie trzy członki, lecz dwa tylko (jak c. 23. 1.) po ogólnem wyrażeniu *imperare* następuje przez Asyndeton szczegółowe tego określenie, dla tego stoi *et* przed ostatniem — **exempla cruciatusque**: *exempla* bez określającego Genitywu są kary dla przykładu odstraszającego, mające mniej więcej za sobą jakowyś cień prawny: *cruciatus* są tyrańskie niesłuszne męki. **edere exempla** podobnie jak się mówi: *edere caedem, stragem, facinus* = wykonać, *in aliquem* = wyrządzać przeciw komu, na kim. — **si non**; nie *nisi?*

13. **non posse sustinere** roz. *se.* — **imperia**; Plur. rzeczownika oderwanego *(abstracti)* c. 16. 2. = rozkazywania. W. = okrutne, ciężkie rozkazy.

14. **Nisi si** = musieliby nieodzownie opuścić kraj, wyjąwszy jeśliby im Cez. dopomógł; bez *nisi* = jeśliby im Cez. nie dopomógł, musieliby opuścić. Dobitniej więc przez *nisi* jest stan Gallii opisany — a jedyna pomoc w Cezarze. — **ut domo emigrent** p. c. 5. 1.

15. **si enuntiata sint**; jaki czas w orat. recta? — **non dubitare** roz. *se.*

Cap. XXXII. Hac oratione ab Divitiaco ha-
bita omnes, qui aderant, magno fletu auxilium
a Caesare petere coeperunt. Animadvertit 2
Caesar unos ex omnibus Sequanos nihil earum
rerum facere, quas ceteri facerent, sed tristes
capite demisso terram intueri. Eius rei quae 3
causa esset, miratus ex ipsis quaesiit. Nihil
Sequani respondere, sed in eadem tristitia taci-
ti permanere. Cum ab his saepius quaereret
neque ullam omnino vocem exprimere posset,
idem Divitiacus Haeduus respondit: *Hoc esse* 4
*miseriorem et graviorem fortunam Sequanorum
quam reliquorum, quod soli ne in occulto qui-
dem queri nec auxilium implorare auderent
absentisque Ariovisti crudelitatem, velut si co-
ram adesset, horrerent, quod reliquis tamen fu-
gae facultas daretur, Sequanis vero, qui intra* 5
*fines suos Ariovistum recepissent, quorum op-
pida omnia in potestate eius essent, omnes
cruciatus essent perferendi.*

Cap. XXXIII. His rebus cognitis Caesar Gal-

Cap. XXXII. **omnes qui aderant**, zamiast subst. = wszyscy przytomni; c. 31. 2.

2. **unos—Sequanos** = *sami tylko, jedynie*; **unus** nie jako liczbownik, lecz jako przymiotnik = *solus* — używa się w Plur. III. 13. 7. IV. 16. 5. VI. 5. 4. Równie też jako liczbownik stoi w Plur. przy *pluralibus tantum.*

3. **Ejus . . . quaesiit**; uporządkuj: *miratus ex ipsis quæs. quae causa ejus rei esset.* — **quæsivit ex**, później *ab.* c. 18. 2.—**respondere**,—**permanere**: *Inf. hist.* p. c. 16. 1.— **vocem exprimere** = słowa wycisnąć, wymódz.

4. **Hoc miseriorem,—quod** podobnie jak c. 2. 3. *hoc facilius,* — *quod.* — **quam reliquorum** roz. *fortunam* p. c. 22. 1. *Lab. adventus.*—**coram adesset**; osobiście przytomny. — **crudelitatem** – **horrere**; *horrere* z Aaccus. strachać, lękać się czego. -- **tamen** = *saltem*=przynajmniej.

5. **omnes cruciatus** = wszelkie męki.

Cap. XXXIII. **Gallorum**

lorum animos verbis confirmavit pollicitusque est sibi eam rem curae futuram: magnam se habere spem, et beneficio suo et auctoritate adductum Ariovistum finem iniuriis facturum. Hac oratione habita concilium
2 dimisit. Et secundum ea multae res eum hortabantur, quare sibi eam rem cogitandam putaret, imprimis quod Haeduos fratres consanguineosque saepenumero a senatu appellatos in servitute atque in dicione videbat Germanorum teneri eorumque obsides esse apud Ariovistum ac Sequanos intellegebat; quod in
3 tanto imperio populi Romani turpissimum sibi et rei publicae esse arbitrabatur. Paulatim autem Germanos consuescere Rhenum transire et in Galliam magnam eorum multitudinem venire populo Romano periculosum vi-
4 debat: neque sibi homines feros ac barbaros

---

animos = *Gallos*; c. 19. 2.— **sibi eam rem curae fut.** = będzie miał o téj rzeczy staranie.— **beneficio suo**; c. 35. 2. c. 42. 3. c. 44. 5. — por. Wst. Gall. cż. Cez. przy końcu, tudzież c. 3. 15. — Nadanie Aryowistowi tytułu króla ściągało się tylko na Giermanów, nie udzielając mu przez to żadnego prawa w Gallii; **suo** ponieważ za konsulatu Cezara r. 59. prz. Chr. nazwany został Aryowist królem i przyjacielem narodu rzymskiego.

2. **Et secundum ea**; *et* ma prócz zwykłego łączącego znaczenia tutaj oraz znaczenie przeciwnicze: *a*: **secundum** we właściwem znaczeniu od *sequor* = następnie, potem.— **multae res**, — **quare** — **eam rem**; zwykłe powtórzenia; c. 3. 3.— **quare** bez względu na złożenie z *re* stało się i jest tutaj adverbium = dla czegoby; podobnie c. 14. 2. lecz jak tutaj po Plur. rzadziej p. V. 31. 3. *omnia quare*.— **cogitandam**; *cogitare* = rozważać, wziąść pod rozwagę. — **fratres consanguineosque** p. c. 11. 4. — **apud** = *penes* = w ręku. — **in tanto imperio**; — *in* = przy. p. c. 27. 4. — **sibi** jako namiestnikowi Gallii.

3. **consuescere** — **transire** — **venire**; Infinitywy w

temperaturos existimabat, quin, cum omnem Galliam occupavissent, ut ante Cimbri Teutonique fecissent, in provinciam exirent atque inde in Italiam contenderent, praesertim cum Sequanos a provincia nostra Rhodanus divideret; quibus rebus quam maturrime occurrendum putabat. Ipse autem Ariovistus tantos 5
sibi spiritus, tantam arrogantiam sumpserat, ut ferendus non videretur.

Cap. XXXIV. Quamobrem placuit ei, ut ad Ariovistum legatos mitteret, qui ab eo postularent, uti aliquem locum medium utriusque colloquio deligeret: velle sese de re publica et summis utriusque rebus cum eo agere. Ei legationi Ariovistus respondit: *Si quid ipsi a* 2

---

miejscu podmiotu zawisłe od nieosobowego wyrażenia *periculosum videbat*.

4. **sibi** — **temperaturos**, — **quin** c. 7. 5. — **occupavissent**; jaki czas w orat. recta? — **Cimbri Teutonique**. Odnosi się to do r. 113. aż do r. 101. przed Chr. Cymbrowie i Teutonowie naszli r. 113. prz. Chr. północno-wschodnią Italię i wojowali znosząc kilkakrotnie wojska rzymskie szczęśliwie, r. 102. Maryusz pobił Teutonów pod Aquae Sextiae (Aix), a r. 101. tenże sam z prokonsulem Q. Lutacyuszem Katulem znieśli Cymbrów pod Vercellae. *Teutones* p. VII. 77. 12. II. 4. 2. — **praesertim**; c. 16. 6. — **Rhodanus divideret**, który podług c. 6. *nonnullis locis vado transitur*, i dla tego przejście ułatwiał. — **Ipse** dla podniesienia osoby samego Aryowista w przeciwstawieniu z jego ludami *homines feros ac barbaros*.

5. **tantos spiritus**: nadętość, dumę przybierać; i w tem znaczeniu zwykle w Plur. jak *animi* p. II. 4. 3. — **ut ferendus non videretur**; że zdawał się być nie do zniesienia; Part. fut. pass. ma tutaj jako w zdaniu zaprzeczonem znaczenie możliwości.

Cap. XXXIV. **placuit ei, ut**; przy jednakowych podmiotach kładzie się w tym razie zwykle Inf. p. III. 3. 4. jednak tutaj przebija znaczenie zamiaru, jakoby po *censeo*, *statuo*, dla tego *ut*. — **locum medium utriusque** = miejsce w pośrodku obu dwóch; t. j. takie, do którego

Caesare opus esset, sese ad eum venturum fuisse; si quid ille se velit, illum ad se veni-
3 *re oportere. Praeterea se neque sine exercitu in eas partes Galliae venire audere, quas Caesar possideret, neque exercitum sine magno commeatu atque molimento in unum lo-*
4 *cum contrahere posse. Sibi autem mirum videri, quid in sua Gallia, quam bello vicisset, aut Caesari aut omnino populo Romano negotii esset.*

Cap. XXXV. His responsis ad Caesarem relatis iterum ad eum Caesar legatos cum his

---

każdemu z nich jednakowo było daleko. *utriusque* zależy od *medium* (rzadko i tylko u poetów) a **colloquio** jest Dat. przeznaczenia. — **de re publica** = sprawy publiczne. — **cum eo agere** p. c. 13. 2.

2. **a Caesare**; **a** = ze strony, od. — **venturum fuisse.** Jeżeli zdanie główne warunkowe wyrażające niemożliwość warunku (Imperf. i Plusqmprf). staje w Acc. c. Inf. to Inf. tylko z Conjug. periphr. się bierze na *urus*; a to Imperf. przechodzi w Infin. na *urum esse*, Plusqmprf. w Inf. na *urum fuisse*. — **si quid se velit** = jeżeli czego od niego chce — wyrażenie używane często w mowie potocznéj — dla tego stosowne w ustach grubego Aryowista. Do konstr. *se velit* przyłącza się przedmiot wyrażony przez neutr. *quid*, jak to bywa przy intransitiwach. Podług prawidła powinno stać *vellet*, stoi jednak wyjątkowo w Praes. dla oznaczenia warunku możliwego: Aryowist przyjmuje rzeczywiście, że Cezar coś od niego chce. — Inaczéj ma się z *opus esset*, ponieważ Aryowist nic nie chciał mieć do czynienia z Cez. Zresztą u Cezara, który od czynu do czynu z nadzwyczajną szybkością przechodził, ta sama strona odbija się w mowie, w któréj przez używanie Praesentis w oratio recta—ten sam czas często w orat. obl. zachowany bywa. — **oportere**; nie *debere!* c. 11 3.

3. **sine magno commeatu** = *magna commeatus copia.* — **molimento** = trudy, trudności, zachody.

4. **sua Gallia**; *sua* dla ważności poprzedzającego — jej własna.

Cap. XXXV. 2. **Quoniam** = *quom (quum) jam* = kiedy więc—używa się odnosząc się

mandatis mittit: *Quoniam tanto suo populique Romani beneficio affectus, cum in consulatu suo rex atque amicus a senatu appellatus esset, hanc sibi populoque Romano gratiam referret, ut in colloquium venire invitatus gravaretur neque de communi re dicendum sibi et cognoscendum putaret, haec esse, quae ab eo* 2
postularet: primum ne quam hominum multitudinem amplius trans Rhenum in Galliam traduceret; deinde obsides, quos haberet ab Haeduis, redderet Sequanisque permitteret, ut, quos illi haberent, voluntate eius reddere illis liceret; neve Haeduos iniuria lacesseret, neve his sociisque eorum bellum inferret. Si 3

---

do rzeczywistego jakiegoś zdarzenia, jako powodu: *quia* podaje samę przyczynę; *quod* jest raczéj objaśniające.—**suo pop. R. beneficio**; p. c. 33. 1.—**in consulatu** nie *consulatu*, nie idzie tutaj o trwanie, lecz o pewną chwilę konsulatu. — **gravaretur** = trudności czyni, ociąga się. — **de re cognoscendum**; *cognoscere de re* = wiadomość powziąść o ... oświecić się w ... — **haec esse, quae postularet** zam. *haec postulare*.

3. **primum**; p. c. 31. 5.— **multidud. hom. trans Rh. in G. traduceret**; *traducere* i podobnie zwykle z podwójnym Acc. c. 12. 2. jeżeli jednak wyrażone jest miejsce, do którego *(in Gall)* się czynność odbywa, to powtarza się *trans*, albo kładzie się Ablat. —**permitteret—ut—liceret**; mowa bardzo oględna i uprzejma, w któréj dostrzegamy zbytek wyrazów, *Pleonasmus*. — **illi — illis** t. j. *Sequanis*, ponieważ Sekwanowie dla Cezara, teraz kiedy mówi o Heduach, są osoby podrzędne, które łacinnik wyraża przez *ille*, główne przez *hic;* dla tego później mówi *neve his* o Sekwanach - bo po skończonéj mowie o Heduach, Sekwanowie stają się znowu główną osobą; *illis* nie zależy od *reddere* lecz od *liceret*, tu bowiem jako też przy poprzedzającem *redderet* Dat. pron. wypuszczony.

4 **Si id ita fecisset**; jaki czas w erat; recta? — **si non** nie *nisi*? **si non impetraret** —nie zwykle po **si fecisset** — i spodziewamy się **impetravisset**: stoi więc Imperf. zam. Plusqmprf. w miejscu brakującego Conj. Fut. ex. – Cezar bowiem mówi tutaj o sobie

id ita fecisset, sibi populoque Romano perpetuam gratiam atque amicitiam cum eo futuram: si non impetraret, sese, quoniam M. Messala, M. Pisone consulibus senatus censuisset, uti, quicumque Galliam provinciam obtineret, quod commodo rei publicae facere posset, Haeduos ceterosque amicos populi Romani defenderet, sese Haeduorum iniurias non neglecturum.

Cap. XXXVI. Ad haec Ariovistus respondit: *Jus esse belli, ut, qui vicissent, iis, quos vicissent, quemadmodum vellent, imperarent: item populum Romanum victis non ad alterius praescriptum, sed ad suum arbitrium*
2 *imperare consuesse. Si ipse populo Romano non praescriberet, quemadmodum suo iure uteretur, non oportere sese a populo Romano in*

---

i o swojem położeniu. Jeśli więc sobie tę rzecz przedstawimy przeszłą i dokonaną, to stałoby Plusqmprf. a wtedy następujące Fut. *(neglecturum)* wyrażałoby następstwo pewne; jeśli stoi Imperf. wtedy Fut. wyraża tylko możliwe następstwo z tego, coby się stać mogło = gdyby się stało, nie gdyby się było stało. Przy *impetr.* zmiana podmiotu.– **M. Mess. M. Pis.** c. 2. 1.— **censuisset, uti,** tak zwykle z *ut* o uchwałach senatu wyrażających cel lub zamiar.—**quod commodo reipubl. facere posset; quod** = *quantum* = o ile; **commodo** Ablat. nie Dat. VI. 44. 1.— z korzyścią; wyrażenie to zawierało zwykle polecenie dla namiestników. — **sese** powtórzone z powodu dłuższego przerwania zdania — **Hæduorum injurias;** c. 20. 5.— [Tem ostatniem zdaniem usiłuje Cezar usprawiedliwić swoje późniejsze postępowanie samowolne, jakoby od woli senatu zawisło].

Cap. XXXVI. **Jus esse, ut** —inna składnia kiedy? — **qui vicissent, — quos vicissent** opisanie zamiast *victores victis*, jak stoi c. 44. 2 —**quemadmodum vellent** = wedle woli. W. — **ad alt. præscriptum**=*secundum*=podług. *alterius* odpowiada *suum*; *ad praescriptum* odp. *arbitrium* =upodobanie, widzimisię.

suo iure impediri. Haeduos sibi, quoniam 3
belli fortunam temptassent et armis congressi
ac superati essent, stipendiarios esse factos.
Magnam Caesarem iniuriam facere, qui suo 4
adventu vectigalia sibi deteriora faceret. Hae-
duis se obsides redditurum non esse, neque 5
iis neque eorum sociis iniuria bellum illatu-
rum, si in eo manerent, quod convenisset,
stipendiumque quotannis penderent; si id non fe-
cissent, longe iis fraternum nomen populi Ro-
mani affuturum. Quod sibi Caesar denuntia- 6

---

2. **oportere**; c. 11. 3.

3. **quoniam**; p. c. 35. 1.— **temptassent**; c. 14. 3. — **stipendiarios**; *stipendium* tutaj znaczy haracz—nie żołd wojskowy. *Stipendiarii* lub *tributarii*, na których po zwyciężeniu nałożono opłatę; zwyciężeni, którym zostawiono część kraju z obowiązkiem płacenia podatków i dziesięcin są *vectigales*.

4. **injuriam facere** bez Dat. jest = *injuste facere*; *injuriam alicui facere* = wyrządzić komu krzywdę.—**qui faceret**; zdanie przyczynowe; jaki modus byłby w orat. recta?—**vectigalia**; c. 18. 3. = **deteriora facere** właść. = mniej dobremi czynić, a o podatkach: uszczuplać.

5. **non esse**; przy końcu dla dobitności: — **neque iis neque**; pierwsze *neque* jest łączące i oraz correlativum = a, ani, — ani. III. 3. 2. — 14. 1. VII. 52. 1.—**injuria** = niesprawiedliwie; VII. 28. 2. **silentio**. — **quod convenisset** = na co się zgodzono; II. 19. 6. *Convenire* w różnych znaczeniach różnie się składa: *conv. aliquem* i *cum aliquo* c. 17, 2. *convenit alicui, in, ad aliquem* = godzi się komu, stosowna dla kogo; *mihi cum aliquo convenit* = zgadzam się w czemś z kim; *hoc inter nos convenit*, zgodziliśmy się na to. — **si non fecissent**: jaki czas w orat. recta? a *nisi?* — **longe iis affuturum** właść. dla nich daleko odległe: dlatego *longe abesse* = nie pomagać, nie bronić; jak przeciwnie *adesse alicui*, pomagać komu, bronić kogo.—**fraternum nomen populi Romani** = *nomen fratrum*. Genit. *populi Rom.* nie zawisł od *nomen*, lecz od rzeczownika zawartego w adjekt. *fraternum* = *nomen fratrum populi Romani;* jakoby: imię: „bracia“ nar. rzymskiego.

6. **Quod** — **denuntiaret**; c 13. 5 **neminem contendis-**

ret, se Haeduorum iniurias non neglecturum, neminem secum sine sua pernicie contendisse.
7 *Cum vellet, congrederetur: intellecturum, quid invicti Germani, exercitatissimi in armis, qui inter annos XIV tectum non subissent, virtute possent.*

Cap. XXXVII. Haec eodem tempore Caesari mandata referebantur, et legati ab Haeduis et
2 a Treveris veniebant: Haedui quaestum, quod Harudes, qui nuper in Galliam trasportati essent, fines eorum popularentur: sese ne obsidibus quidem datis pacem Ariovisti redimere
3 potuisse; Treveri autem, pagos centum Suebo-

---

se, do zrozumienia tego zdania dopełnić sobie można przed niem: to niech zważa, lub: to zapewnia, że .... — **sua**=*propria*=własny.

7. **intellecturum** roz. *eum*. — **invicti Germani**; podob. IV. 7. =**qui inter annos XIV. tectum non subissent**; nie trzeba tego brać dosłownie=również jak inne przechwałki Aryowista; rozumie się tutaj o ustawicznem życiu koczowniczem Giermanów bez stałych siedzib. *Inter XIV annos* nie =*intra* w przeciągu, lecz podczas, przez. [Nie można z tego wnosić, jakoby Giermanowie przed 14 laty t. j. r. 72. prz. Chr. byli wkroczyli do Gallii; i owszem już przed laty wiele szczepów Giermańskich w różnych miejscach Ren przekraczało i mnożyło się w Gallii. Por. Momsen].

Cezar ciągnie od Autun do Besançon.

Cap. XXXVII. **Haec eodem tempore—referebantur; et veniebant**; nacisk jest na *haec* i na *legati*, dla tego na czele zdań postawione; zwykły szyk byłby: *eodem tempore haec mand. — referebantur, et veniebant*. — **ab Haeduis et a Tr**. *a* powtórzone wyraża, że osobno od Heduów a osobno od Trew. — **veniebant** jako równoczesne z **referebantur**; donoszono—schodzili się.

2. **Harudes, qui nuper in Galliam trasportati essent** t. j. przez Aryowista — **fines eorum**; zam. suos, ze stanowiska Cezara, jako opowiadającego; p. c. 5. 4. — **pacem Ariovisti**; pokój był to istotnie Aryowista, bo od niego tylko zawisł, był jego jakoby własnością.

3. **Treveri autem**, rozu-

rum ad ripas Rheni consedisse, qui Rhenum transire conarentur; his praeesse Nasuam et
Cimberium fratres. Quibus rebus Caesar ve- 4
hementer commotus maturandum sibi existimavit, ne, si nova manus Sueborum cum veteribus copiis Ariovisti sese coniunxisset, minus
facile resisti posset. Itaque re frumentaria 5
quam celerrime potuit comparata magnis itineribus ad Ariovistum contendit.

---

mie się?—**pagos centum Sueborum.** p. VI. 10. 1. Swebowie czyli Swewowie tutaj pierwszy raz w historyi występują. *Centum pagos*. — Trudno tu oznaczyć czyli te *centum pagi* były li tylko wojskiem Swebów — czyli wszyscy Swebowie w pochodzie do przesiedlenia się w Gallii. [Cezar IV. 1. podaje ogólnie, że Swebowie mają sto powiatów, a z każdego z nich wychoozi 1000 zbrojnych na potrzeby wojenne, reszta zostaje w domu i uprawia rolę. Takie samo urządzenie miało być, podług Tacyta, u jednego szczepu Swebów, u Semnonów. Rzecz pozostaje więc niejasna, czyli to wszyscy Swebowie czy tylko Semnoni stanęli nad Renem. Jednakże zważywszy że w owych czasach szczepy germańskie bądź z potrzeby, bądź ze zwyczaju ciągnęły ze wszystkiem ku zachodowi, że Aryowist stanąwszy sam na ziemi Gallijskiéj ściągał dla własnego wzmocnienia się (c. 43. *sui muniendi*) i dla oparcia się pewnie przewidzianego napadu Rzymskiego, ile tylko mógł ludów swoich na stałe siedliska do siebie, że Swebowie dowiedziawszy się o klęsce Aryowista nie podążyli mu w pomoc — co byliby uczynili, gdyby z samych tylko wojowników byli się składali — lecz cofnęli się w głąb swego kraju — prawdopodobnie dla tego, iż byli z całym taborem, z żonami, dziećmi i trzodami, co byłoby ich akcyę wojenną bardzo utrudziło; zważywszy to wszystko — przyjąć można, iż to byli Swebowie zamierzający się ze wszystkiem przesiedlić do Gallii].— **ad ripas**; roz. na prawym brzegu; Plur. oznacza brzeg po różnych miejscach c. 54. 1.— II. 5. 5. VII. 58. 6.

4. **si — conjunxisset**; jaki czas w orat. recta? — **minus facile**; p. c. 11. 4.

5. **ad Ariovistum contendit**; było to z końcem czerwca lub z początkiem lipca, mówi bowiem Cez. c. 40. *jamque esse in agris frumenta matura*.

Cap. XXXVIII. Cum tridui viam processisset, nuntiatum est ei, Ariovistum cum suis omnibus copiis ad occupandum Vesontionem, quod est oppidum maximum Sequanorum, contendere, triduique viam a suis finibus profe-
2 cisse. Id ne accideret, magnopere sibi prae-
3 cavendum Caesar existimabat. Namque omnium rerum, quae ad bellum usui erant, sum-
4 ma erat in eo oppido facultas, idque natura loci sic muniebatur, ut magnam ad ducendum bellum daret facultatem, propterea quod flumen Dubis ut circino circumductum paene to-
5 tum oppidum cingit; reliquum spatium, quod

Cap. XXXVIII. **tridui viam;** dla czego Genit? i Acc. *viam?* — **occupandum Vesontionem;** *Vesontio* jak *Hippo* i *Narbo* masc. Czyli *occupandum* dowodzi z niezbitą koniecznością, że *Vesontionem* jest masc? por. Liv. 40 29. *ad depopulandum Celtiberiam.* —**quod** odnosi się do następ. **oppidum;** por. II. 1. 1. VII. 68. 1. jednak V. 11. 8. — **nuntiatnm est,**—**Ariovistum** —**contendere;** *nuntior* złożone tutaj nieosobowo z Acc. c. Inf. jako w czasie złożonym (z *partic.* i *sum)* potem, ponieważ nie o ogólnéj wieści, lecz o pewnem zdarzeniu mowa.— **a suis finibus** roz. *a finibus Sequanorum, in quibus consedisset.*—**profecisse**— naprzód się posunął.

2. **Id** roz. co?

3. **omnuim** = wszelaki; **omnium rerum, quae ad bellum usui erant** = wszelakich potrzeb wojennych. W.

4. **facultas** = właść. łatwość sposobność otrzymania = dostatek, *copia.* III. 9. 6. — 12. 3.—**muniebatur;** Imperf. describens. ma wzgląd na rzecz, jak się oczom przedstawia; *munitum erat,* - jak było wtedy. — **ad ducendum bellum** c. 16. 4. Cezar starał się koniecznie ubiedz Vesontio; albowiem to miasto mogło dostarczyć wszelkich potrzeb wojennych, a potem naturalnem położeniem utwierdzone mogło posłużyć za podstawę dalszych operacyj wojennych, co wszystko dawało *facultatem ad ducendum bellum.* — **facultatem** — po *facultas?* c. 3. 3. — **propterea, quod . . . conjungit.** Opisanie to zupełnie zastosowuje się do położenia tego miasta jeszcze po dziś dzień. [Rzeka Doubs otacza prawie do koła miasto. Miejsce, gdzie rzeka nie pły-

est non amplius pedum sexcentorum, qua flumen intermittit, mons continet magna altitudine, ita, ut radices montis ex utraque parte ripae fluminis contingant. Hunc murus 6
circumdatus arcem efficit et cum oppido conjungit. Huc Caesar magnis nocturnis diur- 7
nisque itineribus contendit occupatoque oppido ibi praesidium collocat.

Cap. XXXIX. Dum paucos dies ad Vesontionem rei frumentariae commeatusque causa moratur, ex percontatione nostrorum vocibusque Gallorum ac mercatorum, qui ingenti magnitudine corporum Germanos, incredibili virtute atque exercitatione in armis esse prae-

---

nie — na 600 stóp — zajmuje *(continet)* góra, tak że jéj pod nóża z obu stron dotykając rzeki—zamknięcia dopełniają. Nadto mur, tę górę opasując, czyni z niej twierdzę i służy do połączenia tego miejsca z samem miastem].

5. **amplius pedum sexc.** I. 15. 5.—**qua flumen intermittit** = gdzie rzeka ustaje, nie płynie; *intermitto* tutaj jako intransitivum. VII. 17. 1. — **ita ut radices** (Accus). **montis ex utraque parte** (gdzie rzeka zaczyna otaczać miasto i gdzie oddala się od miasta) **ripae** (Nom). **contingant.**

6. **Hunc** roz. *montem*; **murus circumdatus** (podmiot) = otaczający (go) mur — czyni tę górę twierdzą (**arcem**).

7. **nocturnis diurnisque itineribus**; w porządku przewrotnym, bo zwykle mówi **się** *dies noctesque*, (VII. 9. 4.) więc dla dobitności i podniesienia marszów nocnych, które Cez. w nagłych potrzebach dla silnéj dywersyi zwykł czynić. p. Wst: z innego powodu V. 38. 1. Stosunek adjectivi *magnis* podobny jak c. 18. 10. przy końcu.

Rokosz wojska pod Besançon.

Cap. XXXIX. **ad Vesontionem**; imię miastowe z praepos.?—**rei frumentariae commeatusque**; podobnie c. 48. 2. III. 23. 7. — **commeatus** od *meare*, chodzić, — oznacza właściwie swobodne chodzenie do obozu i w ulicach obozu, lub od składów i magazynów do obozu; potem oznacza przeprawę (transport) ludzi (V. 23.); żywności dla ludzi i paszy dla bydła,

dicabant, — saepenumero sese cum his congressos ne vultum quidem atque aciem oculorum dicebant ferre potuisse,— tantus subito timor omnem exercitum occupavit, ut non medio-
2 criter omnium mentes animosque perturbaret. Hic primum ortus est a tribunis militum, praefectis reliquisque, qui ex urbe amicitiae causa Caesarem secuti non magnum in re mi-
3 litari usum habebant: quorum alius alia causa illata, quam sibi ad proficiscendum necessariam esse diceret, petebat, ut ejus volunta-

---

*dla tego rozróżnia się *frumentum* od *commeatus*. VII. 38. II. 9. III. 6. i 7. — nakoniec oznacza urlop. Tutaj *commeatus* wszystko to wyraża, co oprócz *re frumentaria* było potrzebne, więc = inne potrzeby wojenne. — **ex** (w skutek) **percontatione**; *percontatio* jest usilne, troskliwe, szczegółowe wybadywanie i wypytywanie się; [wyrażenie bardzo stósowne do stanu owoczesnego wojska rzymskiego.] **vocibusque**; c. 16. 2. = krzyki. — **ingenti magnitudine**, — **incred. virtute atque exercitatione**, p. c. 18. 3. — **praedicabant**, ciągle i ustawicznie, dla tego Imperf. wysławiali. W. — **saepenumero — sese congressos potuisse**; Accus. c. Inf zawisły o'? — **sese** rozumie się tylko *Gallos* nie *mercatores*, bo *congressos* (congredi) tyczy się tylko spotkania, zetknięcia zbrojnego, jako też *vultum aciem oculorum* do kupców odnosić się nie może. — **non mediocriter**; p. c. 11. 4. — **mentes animosque**; *mens*, rozum, władza myślenia = umysł, duch (tworząc sobie fałszywe o Giermanach wyobrażenie); *animus* = wola, czucie — czyli jak zwykle mówimy, serce, dusza; III. 19. 6. VI. 5. 1.

2. **Primum** etc. a dalszy ciąg tego *Horum vocibus* etc. — **a** (ze strony) **tribunis militum, praefectis reliquisque**. p. Wst. Urz. w. rz. §. 29. i 19. Wyraz *praefectus* miał wielorakie znaczenie, i nie oznaczał pewnego stopnia, tak jak polski przełożony, naczelnik. - *Reliqui* są także młodzi ludzie szlachta, którzy około wodza byli w celu ćwiczenia się w sztuce wojennéj: jako *contubernales*, *comites imperatoris*, w straży przybocznéj, *cohors praetoria*. — **usum** = doświadczenie.

3. *alius alia causa illata petebat;* także i Plural? *cau-*

te discedere liceret; nonnulli pudore adducti, ut timoris suspicionem vitarent, remanebant. Hi neque vultum fingere, neque inter- 4
dum lacrimas tenere poterant: abditi in tabernaculis aut suum fatum querebantur, aut cum familiaribus suis commune periculum miserabantur. Vulgo totis castris testamen- 5
ta obsignabantur. Horum vocibus ac timore paulatim etiam ii, qui magnum in castris usum habebant, milites centurionesque quique equitatui praeerant, perturbabantur. Qui se ex 6
his minus timidos existimari volebant, non se hostem vereri, sed angustias itineris, magnitudinem silvarum, quae intercederent inter ipsos atque Ariovistum, aut rem frumentariam, ut satis commode supportari posset, timere

---

sam inferre, przyczyny wymyślać. W — **necessariam** w znacz. czynnem=zniewalająca, przymuszająca, konieczna.—**quam—diceret**; c. 23. 3.—**ut . . . liceret** roz. *ipsis*.— **pudore adducti**, c. 2. 1.— *inductus*.

4. **vultum fingere**=właść. twarz ułożyć=twarzą pokryć. W. — **tenere** = *retinere*. — **fatum** nie tylko przeznaczenie, lecz niezmienne przeznaczenie, nieszczęsny los.

5. **Vulgo** = *passim* = tu i tam=wszędzie=po wszystkim obozie. W. — **totis castris** bez *in? castra* tu nie tyle sam obóz—ile=w obliczu nieprzyjaciela. — **testamenta** tutaj tak zwane *in procinctu*, przed bitwą — nie zawsze, jak tutaj, pisemne. — **magnum in castris usum habebant** odpowiada poprzed? — **milites** tu=*pedites* — bo przeciwstawiają się oficerom (qui praeerant) *equitatus*.

6. **quae intercederent** w polsk. imiesłów. — **aut rem frum. ut — supportari possent, timere dicebant**; zam. *timebant, ut res frumentaria supportari posset*. Jest to *Antiptosis*, w której w dwóch zdaniach ze sobą połączonych, imię należące do zdania następnego przeciąga się do pierwszégo, i od tegoż słowa zawisłem się staje. Dzieje się to częściej w mowie potocznej. — **satis commode**; p. c. 11. 4. albowiem w téj składni po *timere* zawarte

7 dicebant. Nonnulli etiam Caesari renuntiarant, cum castra moveri ac signa ferri iussisset, non fore dicto audientes milites neque propter timorem signa laturos.

Cap. XL. Haec cum animadvertisset, convocato consilio omniumque ordinum ad id consilium adhibitis centurionibus, vehementer eos incusavit: *primum quod aut quam in partem aut quo consilio ducerentur, sibi quaerendum*
2 *aut cogitandum putarent. Ariovistum se consule cupidissime populi Romani amicitiam appetisse: cur hunc tam temere quisquam ab*
3 *officio discessurum iudicaret? Sibi quidem persuaderi, cognitis suis postulatis atque aequitate condicionum perspecta, eum neque suam neque populi Romani gratiam repudia-*
4 *turum. Quod si furore atque amentia impulsus bellum intulisset, quid tandem vererentur?*

---

jest w zdaniu *non*, więc *non satis*=*parum*.—**timere** roz. *se*.

7. **renuntiarant**; Plsqmprf. jako czynność sama dla siebie osobna ze względu na postanowienia Cezara w cap. 40.—**cum jussisset**; Conj. nie od *cum* zawisły, lecz jako myśl obca; jaki czas byłby w Indicat. (następuje *fore*)?

Cap. XL. **convocato consilio**; *consilium* tutaj nie rada wojenna, lecz zgromadzenie, albowiem do rady wojennej przybierano tylko (oprócz legatów i trybunów) *centuriones primorum ordinum*; tutaj zaś są *omnium ordinum*, Urz. w rz. §. 14.—15. t. j. *priores* i *posteriores* czyli *optiones*, z każdego legionu po 60 *priores* a 60 *posteriores*. p Göler.—**convocato consilio, ad id consilium** po *consilio*— c. 3. 3.—**incusavit**, wyrzucać, wyrzuty czynić; strofować. W. Cezar używa tego słowa tylko jeszcze II. 16. 5.—Cicero nigdy.—**sibi quaerendum** etc. *sibi* na czele zdania?

2. **se consule . . . appetisse**; c. 33. 3. — **cur** — **quisquam** c. 19. 3. — **ab officio** = powinność wdzięczności.

3. **sibi persuaderi** = być tego przekonania.—**conditionum** = wniosek, propozycya.

4. **Quod si** etc. c. 20. 4. = jeżeli więc: przeto, jeżeli.

aut cur de sua virtute aut de ipsius diligen-
tia desperarent? Factum eius hostis pericu- 5
lum patrum nostrorum memoria, cum Cimbris
et Teutonis a Gaio Mario pulsis non mino-
rem laudem exercitus quam ipse imperator
meritus videbatur; factum etiam nuper in Ita-
lia servili tumultu, quos tamen aliquid usus
ac disciplina, quae a nobis accepissent, suble-
varent. Ex quo iudicari posse, quantum ha- 6
beret in se boni constantia, propterea quod,
quos aliquamdiu inermos sine causa timuis-
sent, hos postea armatos ac victores superas-
sent. Denique hos esse eosdem, quibuscum 7

— **intulisset** Fut. ex. więc *vererentur* ma znaczenie przyszłości; jakim sposobem? — **de sua** = *propria.* — **diligentia** = sumienność, sumienne wykonywanie obowiązków.

5. **ejus hostis** = albo: taki, tego rodzaju; lub zwykle: ten. — **patrum nostrorum memoria**; c. 12. 5. — **cum — videbatur.** Niezwyczajny Indicat. — wśród orat. obliq. Cezar jako opowiadający stawia to zdanie jako fakt historyczny niezawisły; nie jako dowód zawisły od swego zapatrywania się na tę rzecz. **Cum** = *eo tempore*, wtedy kiedy. — **Cimbris... pulsis**; c. 33. 4. — **nuper** — **servili tumultu**; r. 73. — 71. prz. Chr. Mowa tutaj o wojnie niewolników czyli gladyatorów pod naczelnictwem Spartaka, w której największy udział mieli niewolnicy — jeńcy giermańscy — wzięci w niewolę przez Maryusza. — *tumultus* oznacza zwykle walkę wewnętrzną, w bliskości Rzymu, w Italii lub w bliskiéj jakiej prowincyi = rozruchy. — **quos**, jakby poprzedzało *servorum* (constr. ad sensum). — **aliquid**; Acc. przysłówkowy; = nieco, trochę, w pewnym względzie. — **usus ac disciplina, quae**; Neutr. odnoszące się do dwóch imion różnego rodzaju — rzadkie u Cez. — *usus* = wprawa doświadczenie; *disciplina* = karność. — **sublevarent** nie *sublevassent* — Imperf. oznacza równoczesność trwania téj czynności podczas rozruchu.

6. **Ex quo judicari posse**, — nie *posset*? c. 31. 7. — **inermos** (także *inermis*); tyczy się to lichego ich uzbrojenia. — **armatos ac victores**, Appos. = jako.

7. **Denique** = słowem. —

saepenumero Helvetii congressi non solum in suis, sede tiam in illorum finibus plerumque superarint, qui tamen pares esse nostro exerci-
8 *tui non potuerint. Si quos adversum proelium et fuga Gallorum commoveret, hos, si quaererent, reperire posse diuturnitate belli defatigatis Gallis Ariovistum, cum multos menses castris se ac paludibus tenuisset neque sui potestatem fecisset, desperantes iam de pugna et dispersos subito adortum magis ratione et consilio quam*
9 *virtute vicisse. Cui rationi contra homines barbaros atque imperitos locus fuisset, hac ne ipsum quidem sperare nostros exercitus capi*
10 *posse. Qui suum timorem in rei frumentariae simulationem angustiasque itineris conferrent, facere arroganter, cum aut de officio*

---

quibuscum congressi—superarint, zam. *quos, cum iis congressi, superarint*; lub — *quibuscum congressi — eos superarint*; c. 26. 6. Do rzeczy c. 1. 4.—**tamen** wyjaśnić należy przez domyślenie się stosownego zdania przypuszczającego.—**potuerint** — jak poprzed. **superarint**— następstwo czasów? por. c. 31. 12.

8. **adversum proelium et fuga Gallorum**; tyczy się tego, co Eduowie opowiadali. c 31. 12. — **defatigatis Gallis** przy tym Abl. absol. uwagi godna, że jego podmiot Galli powtarza się jako przedmiot Infinitywu *vicisse*, stąd właściwie stačby powinno: *defatigatos Gallos atque desperantes* etc; por. V. 4. 3. i 44. 8. VI. 4. 4. VII. 4. 1. i częściéj.—**sui potestatem fecisset**; dosł. = sposobność swojéj osoby uczynić; tutaj=dać sposobność do bitwy; pola dać. W. — **sui** jaki Genit? — **ratione** = sztuką, **consilio** = podstępem.

9. **Cui rationi — hac** zam. *hac ratione, cui*. Łacinnik przeciąga substantivum zdania wskazującego do zd. względnego i zgadza z pron. relat — **ipsum** roz. Ariovistum. — **capi** = podejść, podchwycić.

10. **suum timorem in rei frumentariae simultationem conferrent**; *conferre in aliquem* = zwalać na kogo, na co; (por. VIII. 22. 2.) swoję własną winę podsuwaniem czego inngo ukrywać; dla tego *timorem conferre in simulationem rei frumentariae* =

imperatoris desperare aut praescribere viderentur. Haec sibi esse curae: frumentum Sequanos, Leucos, Lingones subministrare, iam- 11
que esse in agris frumenta matura; de itinere ipsos brevi tempore iudicaturos. Quod non fo- 12
re dicto audientes neque signa laturi dicantur, nihil se ea re commoveri: scire enim, quibuscumque exercitus dicto audiens non fuerit, aut male re gesta fortunam defuisse aut aliquo facinore comperto avaritiam esse convictam: suam innocentiam perpetua 13
vita, felicitatem Helvetiorum bello esse perspectam. Itaque se, quod in longiorem diem 14
collaturus fuisset, repræsentaturum et proxima nocte de quarta vigilia castra moturum, ut

---

swoje wewnętrzne *(suus)* tchórzostwo przez kłamliwe podsuwanie przeszkód tyczących się wyżywienia i drogi chcieć ukrywać; Genit. zawisły od *simulatio* (częsty) trzeba stosownemi zwrotami wykładać; VI. 8. 2. *simulatio itineris*. VIII. 43. 1. *sim. moenium occupandorum*.—Imperf. *conferrent* — oznacza nie dokonanie, lez chęć, staranie. Imp. *conatus*. — **officium** = sumienne wypełnianie powinności.

11. **jamque esse—matura**. c. 37. 5.—**de itinere** = co się tyczy, względem... c. 14. 6.

12. **Quod dicantur** c. 13. 5. — **nihil** jako wzmocnione przeczenie = wcale nie. — **defuisse**. roz. *iis*. IV. 7. 3. — **male re gesta**; *rem gerere* w opowiadaniu o sprawach wojennych jest — *bellum gerere*; więc po nieszczęśliwie (toczonéj) wojnie; po złych skutkach w wojnie. W. — **avaritiam** (roz. *eorum*) **esse convictam**. *convincere* = przekonać,—zwykle z Genit. *(conv. aliquem alicujus rei)*, lecz związek z poprzedzającą konstrukcyą *(fortunam)* i przeciwstawienie z następującem *(innocentiam)* spowodowały odstąpienie od prawidła.

13. **innocentiam** = bezinteresowność.—**perpetua vita** = przez całe życie. — **Helvetiorum bello** c. 30. 1.

14. **in longiorem diem** = na późniejszy dzień, na później. — **collaturus fuisset** powstało z Indicat. *collaturus eram (fui)*, miałem zamiar (chciałem) odłożyć. — **repræsentaturum** = natychmiast u-

quam primum intellegere posset, utrum apud eos pudor atque officium, an timor valeret.
15 *Quod si præterea nemo sequatur, tamen se cum sola decima legione iturum, de qua non dubitaret, sibique eam prætoriam cohortem futuram*. Huic legioni Caesar et indulserat praecipue et propter virtutem confidebat maxime.

Cap. XLI. Hac oratione habita mirum in modum conversae sunt omnium mentes, sum-
2 maque alacritas et cupiditas belli gerendi innata est, princepsque decima legio per tribunos militum ei gratias egit, quod de se optimum iudicium fecisset, seque esse ad bel-
3 lum gerendum paratissimam confirmavit. Deinde reliquae legiones cum tribunis militum et primorum ordinum centurionibus egerunt, uti Caesari satisfacerent: se nec umquam dubitasse neque timuisse neque de summa belli suum iudicium, sed imperatoris esse exi-

---

czynić. — **de quarta vigilia**. c. 12. 2.— **officium** = poczucie powinności .— = **valeret** przeważać, górę brać.

15. **Quod si**; §. 4.—**sequatur** przeciw zwykłemu prawidłu zam. *sequeretur*. c. 34. 2. *velit.*—**praetoriam cohortem** = straż przyboczna —zwykle z ludzi najdzielniejszych złożona. [Tą mową nie tylko Cez. zobowiązał sobie legion dziesiąty na zawsze, lecz zawstydził wszystkie inne. Odtąd jego wojsko nigdy podobnego rokoszu nie podniosło]. — **Huic legioni** — **confidebat**; *confidere* u Cez. stoi z Dat. tylko osób, którym ufamy; a rzeczy zaufanie wzbudzające stoją w Ablat.

Cezar ciągnie w reńską dolinę i schodzi się z Aryowistem.

Cap. XLI. **alacritas** = ochota, zapał. — **innata est** = wstąpiła.

3. **tribunos militum et primorum ordinum centuriones** c. 39. 2. i c. 40. 1. — **cum trib. egerunt** = umówili się z. c. 13. 2. — **satisfacerent** = *se excusare alicui*. **summa belli** = naczelnictwo

sitimavisse. Eeorum satisfactione accepta et 4
itinere exquisito per Divitiacum, quod ex aliis ei maximam fidem habebat, ut milium amplius XC. circuitu locis apertis exercitum duceret, de quarta vigilia, ut dixerat, profectus est. Septimo die, cum iter 5
non intermitteret, ab exploratoribus certior factus est, Ariovisti copias a nostris milibus passuum quattuor et XX abesse.

Cap: XLII. Cognito Caesaris adventu Ariovistus legatos ad eum mittit: quod antea de colloquio postulasset, id per se fieri licere, quoniam propius accessisset, seque id sine pe-

---

w wojnie—**suum judicium esse meum judium est** = do mnie należy sąd, mam prawo sądzić.

4. **itinere exquisito per Divitiacum**. Cezar polecił Diwicyakowi, ktòremu najwięcéj ufał, wyszukać najstosowniejszą drogę.—**ex aliis** = *inter alios*; II. 3. 1. *ex Belgis*. — **ut duceret**; zdanie zawisłe od *exquirere* = skoro usprawiedliwienie się przyjął, i Diwicyak taką drogę wynalazł, że wojsko otwartem polem prowadzić mógł, wyruszył. — **circuitu** jaki Ablat? w polsk. = *z* nałożeniem . . . — **milium amplius XC** roz. *passuum*. Inni czytają mniej stosownie *XL*, inni *L*. — [Najkrótsza droga, aby się z Aryowistem w równinach Alzacyi spotkać, była doliną rzeki Doubs. Lecz unikając cieśninę i borów owych okolic, pociągnął Cez. dłuższą lecz bezpieczniejszą drogą —prowadzącą przez Vesoul do Lure i Befort w reńską dolinę aż w bliskości Dannemaire. Bez odpoczynku *(quum iter non intermitteret)* stanął tam siódmego dnia *(septima die)*. Do odbycia marszu siedmiodniowego bez odpoczynku niestosownie małą jest liczba XL i L *passus*, gdy przeciwnie liczba XC*p*. = 17½ mili geogr. rozłożonych na dni siedm, daje zwykły marsz dzienny po 2½ mili.] — **duceret** ze znaczeniem możliwości; c. 6. 5.

5. **exploratoribus**; c. 21. 1.—**milibus**; Ablat. odległości przy *abesse* i *distare* — rzadki — zwykle stoi Accusativus; częściéj używa Cez. Ablat. wyrazów *spatium* lub *intervallum*—c. 43. 1.

Cap. XLII. **de colloquio**; Cezar często przedmiot przy

2 riculo facere posse se existimare. Non respuit conditionem Caesar iamque eum ad sanitatem reverti arbitrabatur, cum id, quod antea petenti denegasset, ultro polliceretur,
3 magnamque in spem veniebat, pro suis tantis populique Romani in eum beneficiis cognitis suis postulatis fore, uti pertinacia desiste-
4 ret. Dies colloquio dictus est ex eo die quintus. Interim saepe ultro citroque cum legati inter eos mitterentur, Ariovistus postulavit, ne quem peditem ad colloquium Caesar adduceret: vereri se, ne per insidias ab eo circumveniretur: uterque cum equitatu veniret; alia ratione sese non esse venturum. Caesar, quod neque colloquium interposita causa tolli vole-

---

transitivis, zamiast w Accus kładzie z *de* = względem; I. 44. 4. V. 32. 1. V. 41. 3. VII. 43. 4. IV. 28 1. IV. 13. 5. V. 36. 3. V. 49. 6 VI. 11. 1. III. 3. 1. VII. 26. 4. częściéj *cognoscere* I. 35. 2. IV. 11. 5. V. 3. 3. V. 45. 5. VII. 1. 1. VII. 12. 1. VII. 55. 4. VII. 81. 2. — **per se** = ze swojéj strony; *per* przy osobach oznacza współczynność = *ope*, *auxilio*; a jeżeli zdanie jest twierdzące, jak tutaj, to wyraża przypuszczenie, zezwolenie; w zdaniach zaprzeczonych zaś, przeszkodę. — **quoniam propius accessisset** roz. Cezar. Tą mową chce dumny Gierman odepchnąć pozór, jakoby on zniewolony się czuł do téj rozmowy; co jednakże wielce prawdopodobnem było, gdyż Aryowist spodziewał się Cezara zupełnie z innéj strony.

2. **conditionem**; c. 40. 3. —**ad sanitatem**; = do rozumu, —**petenti** roz. *sibi*.

3. **veniebat**; Imperf.? — **pro**—**beneficiis** = w stosunku, ze względu c. 2. 5.—**fore, uti desisteret**, dla czego opisane przez *fore*? — **dies, ex quo die**—c. 3. 3.—

4. **ultro citroque** = tam i sam. — **uterque veniret**, skąd Conj.?

5. **interposita causa** = jakimkolwiek sposobem. — **salutem** = *vitam* = swoje życie, swoję osobę. — **Gallorum equitatui**. Jazda Cezara składała się z samych Gallów, którym on nie zupełnie dowierzał. p. Wst. Urz. w. rz.

bat neque salutem suam Gallorum equitatui committere audebat, commodissimum esse statuit omnibus equis Gallis equitibus detractis eo legionarios milites legionis decimae, cui quam maxime confidebat, imponere, ut praesidium quam amicissimum, si quid opus facto
esset, haberet. Quod cum fieret, non irridi- 6
cule quidam ex militibus decimae legionis dixit: *plus quam pollicitus esset, Caesarem facere: pollicitum se in cohortis praetoriae loco decimam legionem habiturum, ad equum rescribere.*

Cap. XLIII. Planities erat magna et in ea tumulus terrenus satis grandis. Hic locus aequo fere spatio ab castris Ariovisti et Caesaris

---

§. 19.—**omnibus equis Gallis equitibus detractis.** Wziął wszystkim jezdcom gallijskim *(equit. Gallis.* Dat.) wszystkie konie; było ich podług c. 15. 1. 4000 — mógł więc ledwie cały legion dziesiąty (koło 5000 ludzi) nań wsadzić. — **eo** = nań; adverbium odnosi się do substantywu, jak często u Cezara; c. 51. 3. V. 14. 5. III. 15. 3. — **legionarios milites**, sami Rzymianie, którzy w legionach—jako piechota—stanowili siłę armij rzymskich. — **si quid opus facto esset**; *quid* jest Accus. przysłówkowy = w czém, w jakim względzie; c. 40. 5.— **opus esset facto** zwykła składnia przy *opus est;* dosł. = jeżeliby w czem potrzeba było czynu = jeśliby się jaka okazała potrzeba. W. = na przypadek obrony, napadu lub t. p.

6. **Quod cum fieret**; właściwe łacinnikom opisanie zam. = podczas tego.—**non irridicule**; c. 11. 4. *Litotes.* nie bez dowcipu, trafności.— **in loco**; c. 26. 6. — **ad equum rescribere**; dowcip zawarty jest w dwóznacznéj myśli słów: *ad equum rescr.* znaczących: wpisać do jazdy, konnym uczynić, jako też podnieść do stanu rycerskiego, co w dawniejszych czasach, gdzie sama szlachta rzymska *(equites Romani)* jazdę stanowiła — jedno i to samo znaczyło, teraz zaś, gdzie u Cezara żadnéj jazdy rzymskiéj nie było — dwie rzeczy różne oznaczało.

Cap. XLIII. [**Planities erat magna** et. Idąc od Dan-

aberat. Eo, ut erat dictum, ad colloquium venerunt. Legionem Caesar, quam equis devexerat, passibus ducentis ab eo tumulo constituit. Item equites Ariovisti pari intervallo
3 constiterunt. Ariovistus, ex equis ut colloquerentur et praeter se denos ut ad collo-
4 quium adducerent, postulavit. Ubi eo ventum est, Caesar initio orationis sua senatusque in eum beneficia commemoravit, *quod rex appellatus esset a senatu, quod amicus, quod munera amplissime missa; quam rem et paucis contigisse et pro magnis hominum of-*
5 *ficiis consuesse tribui docebat; illum, cum neque aditum neque causam postulandi iustam haberet, beneficio ac liberalitate sua ac sena*

---

nemaire ku Ensisheim, wchodzi się w okolicę pagórkowatą; przeprawiwszy się koło Niederaspach przez strumyk wpadający do Dollery natrafia się tylko jedna falowata wyniosłość,- ciągnąca się wedle strumyka ćwierć mili długa — *(tumulus terrenus— satis grandis)*; ku północy wzgórze to spływa z ogromną płaszczyzną koło Cernay— którój srodek zwie się „wole pole.“ Na owem to wzgórzu odbyły się rokowania między królem Swebów i imperatorem rzymskim. P. Göler]— **tumulus terrenus** (jeden wyraz) dla tego *satis grandis* bez spójnika; p. c. 18. 10. przyk.— **æquo spatio**; c. 41. 5. ost.

2. **ut erat dictum**=*constitutum*.--**devexerat**= sprowadził (na koniach). — **passibus ducentis**; Ablat. i Accus. odległości stoi nie tylko przy słowach wyrażających oddalenie lub odległość, lecz także dla wyrażenia, w jakiéj odległości czynność się odbywa. p. c. 22. 5.

3. **ex equis**; c. 4. 1. – **denos** nie *decem?*

4. **commemoravit** przypomniał, napomknął. **quod,— quod,—quod**; c. 14. 3. **munera amplissime missa**; przy nadawaniu tytułu króla, posyłano w darze koronę złotą, krzesło kurulskie, berło słoniowe, togę wyszywaną i t. p. **amplissime** = nadzwyczajnie, nader hojnie. **quam rem** = *quod*; c. 29. 2. **docebat**; c. 40. 10. *conferrent*.

5. **cum**=chociaż, lub przez zdanie imiesłowowe przeczą-

tus ea præmia consecutum. Docebat etiam, 6 *quam veteres quamque iustæ causæ necessitudinis ipsis cum Hæduis intercederent, quae senatusconsulta quotiens quamque honorifica* 7 *in eos facta essent, ut omni tempore totius Galliæ principatum Hædui tenuissent, prius etiam quam nostram amicitiam appetissent. Populi* 8 *Romani hanc esse consuetudinem, ut socios atque amicos non modo sui nihil deperdere, sed gratia, dignitate, honore auctiores velit esse: quod vero ad amicitiam populi Romani attulissent, id iis eripi quis pati posset?* Postulavit deinde ea- 9 dem, quae legatis in mandatis dederat, *ne aut Hæduis aut eorum sociis bellum inferret; obsides redderet; si nullam partem Germanorum domum remittere posset, at ne quos amplius Rhenum transire pateretur.*

Cap. XLIV. Ariovistus ad postulata Caesaris

---

ce = nie mając. **aditum** właśc. przystępu = prawo = uprawnienie. **praemia**=wyszczególnienie.

6. **quam veteres . . . appetissent.** Odnosi się do tego, co powiedziano w c. 11. 3. i c. 31 7. **necessitudinis**; c. 11. 4. **intercederent** = zachodzą.

7. **in eos** w rozumieniu przyjaźném = dla nich.—**ut**= jak, albowiem po verba declarandi.

8. **Populi Romani**, na czele zdania? – **consuetudinem, ut?**—**gratia, dignitate, honore**; c. 1. 2. **auctiores**; *auctus* tak z Ablat. rzeczy jako też bez tegoż, używa się do oznaczenia osób w znaczeniu przenośnem, wyniesionych do wyższéj potęgi lub powagi.— **quod attulissent** roz. *libertatem et principatum.* **quis pati posset**; jaki czas i tryb w orat. recta? czy może stać także Accus. c. Inf. czy stosuje się tutaj? c. 14. 4. V. 29. 5.?

9. **in mandatis dederat**= co im w poleceniach swoich dał=*pro mandatis*=*mandatorum loco.*—**obsides redderet**; od czego zawisł Conjunct? czyli koniecznie z poprzedzającego *ne* należy tutaj dopełnić *ut?* — **at** = to przynajmniej.

Cap. XLIV. **respondit, de**

pauca respondit, de suis virtutibus multa prae-
2 dicavit: *Transisse Rhenum sese non sua sponte, sed rogatum et arcessitum a Gallis; non sine magna spe magnisque præmiis domum propinquosque reliquisse: sedes habere in Gallia ab ipsis concessas, obsides ipsorum voluntate datos; stipendium capere iure belli, quod victo-*
3 *res victis imponere consuerint. Non sese Gallis, sed Gallos sibi bellum intulisse: omnes Galliæ civitates ad se oppugnandum venisse ac contra se castra habuisse; eas omnes copias a*
4 *se uno proelio pulsas ac superatas esse. Si iterum experiri velint, se iterum paratum esse decertare; si pace uti velint, iniquum esse de stipendio recusare, quod sua voluntate ad id*
5 *tempus pependerint. Amicitiam populi Romani sibi ornamento et præsidio, non detrimento esse oportere, idque se ea spe petisse. Si per populum Romanum stipendium remittatur et dediticii subtrahantur, non minus se libenter*

---

suis etc. przeciwstawienia bez spójników, *Asyndeton*. — **prædicavit**; c. 39. 1.

2. **spe magnisque præmiis**; Hendiadys = *non sine* = (cum *magna spe magnorum praemiorum*. — **ipsis** — **ipsorum**; wybitne wyrażenie osoby; *ipsorum voluntate*: tak przedstawia tę rzecz Aryowist, inaczéj (c. 31. 10. — 13). Gallowie. — **stipendium** — c. 36. 3. **capere**=pobiera; roz. *se*. — **consuerint**, c. 14. 5.

3. **ad se oppugnandum** = na jego zagładę, zgniecenie. — **ac contra**; *ac* przed *c* u Cez. w bell. gall. tylko tutaj. — **contra se castra habuisse**=w obozach stanęły. W. w pole wyruszyły.—**uno proelio**; . 31. 12.

4. **paratum esse decertare**; Inf. przy *paratus* stoi często u Cez. II. 3. 3.— Zwykła składnia z *ad* jest I. 5. 3, c. 41. 2. II. 21. 5. V. 5. 2. z *ut* II. 9.— **de stipendio recusare**; c. 42. 1. — **ad id tempus** = *usque ad* — aż do téj chwili.

5. **idque** nie *eamque*, albowiem nie odnosi się do po-

se recusaturum populi Romani amicitiam, quam appetierit. Quod multitudinem Germa- 6
norum in Galliam traducat, id se sui muniendi, non Galliæ impugnandæ causa facere: eius rei testimonium esse, quod nisi rogatus non venerit, et quod bellum non intulerit, sed defenderit. Se prius in Galliam venisse quam populum Romanum. Numquam ante hoc tempus exercitum populi Romani Galliæ provin-
ciæ fines egressum. Quid sibi vellet? cur in 8
suas possessiones veniret? Provinciam suam hanc esse Galliam, sic ut illam nostram. Ut ipsi concedi non oporteret, si in nostros fines impetum faceret, sic item nos esse iniquos,
quod in suo iure se interpellaremus. Quod 9
fratres a senatu Hæduos appellatos diceret, non se tam barbarum neque tam imperitum esse rerum, ut non sciret neque bello Allobrogum proximo Haeduos

---

edyńczego wyrazu *amicitia*, ecz do całéj poprzed. myśli. — **stipendium remittatur** = upuszczać, znosić — **et dediticii**; *et* = a tym końcem; albowiem konieczność płacenia haraczu wynikała z oddania Aryowistowi zakładników. Żądaniem Cezara c. 43. *obsides redderet*, upadłaby była ta konieczność.

6. **Quod—traducat**; c 14. 4. *quod glioriarentur*, **quod venerit, intulerit, defenderit**: Perff. logica — **nisi rogatus non** = tylko proszony = li tylko na prośby; *nisi* odnosząc się do negacyi jest właść. = nie (inaczéj), — jak; a obie negacye znoszą się i = tylko; zwykle wtedy *non* od *nisi* się rozdziela i *nisi* poprzedza, jak tutaj.

8. **Quid sibi vellet?** c. 34. 2. **vellet, cur veniret**; c. 14. 3. — **oporteret**, temu przeciwne **esse iniquos**; c. 4. 1. — **interpellaremus** właść. przerywać w mowie = przeszkadzać, niepokoić.

9. **Quod fratres**; c. 13. 5. *fratres*; c. 33. 2. 36. 5. — **diceret** zmiana podmiotu. — **imperitum rerum** = nie

Romanis auxilium tulisse neque ipsos in his contentionibus, quas Hædui secum et cum Sequanis habuissent, auxilio populi Ro-
10 *mani usos esse. Debere se suspicari simulata Cæsarem amicitia, quod exercitum in*
11 *Gallia habeat, sui opprimendi causa habere. Qui nisi decedat atque exercitum deducat ex his regionibus, sese illum non pro amico, sed*
12 *hoste habiturum. Quod si eum interfecerit, multis sese nobilibus principibusque populi Romani gratum esse facturum: id se ab ipsis per eorum nuntios compertum habere, quorum omnium gratiam atque amicitiam eius morte*
13 *redimere posset. Quod si discessisset et liberam possessionem Galliæ sibi tradidisset, magno se illum præmio remuneraturum et quæ-*

świadom rzeczy. W. nieobeznany ze stanem rzeczy. **ut non** a inna conjunctio?—**bello Allobrogum**; Gen. obj. c. 30. 1. do rzeczy c. 6. 2. **proximo**; *proximus* zwykle używa się częściéj o przeszłości; niż o przyszłości; prócz tego używa się *prox.* nie tylko o rzeczy najbliższéj i bezpośredniéj, lecz tak że o dalekiéj i dawnéj, jeżeli między nią a drugą w pośrodku nie zaszło nic rozłączającego. — **Haeduos** — **neque ipsos, quas Hædui**: właść. *neque Haeduos, quos ipsi*, albo *Hædui* po *quas* jest zbyteczne; jednak czyni to Cez. dla właściwéj mu dokładności.

10. **Debere se suspicari** nie oportere? c. 11. 3. **habeat** — *habere* a poprzedzało *habuissent*: zwykłe. c. 3. 3.

11. **decedat—deducat**; jaki czas w orat. recta? tu następują Praesentia —, aż do *interjecerit*, (Fut ex). potem Praeterita. **illum** a późniéj także **se illum remuneraturum**; jaka osoba w orat. recta?—**non pro amico, sed hoste**, umyślne opuszczenie prepozycyi przy drugim wyrazie dla dobitniejszego przeciwstawienia; p. VI. 11. 2.

12. **Quodsi eum interfecerit** etc. Widocznie Aryowist podbechtany od stronnictwa Cezarowi przeciwnego takie rzeczy wyjawia, które jednak Cez. dobrze znał i się na baczności miał. **quorum—posset**; a *posset* c. 31. 7. i c. 40. 6.

cumque bella geri vellet, sine ullo eius labore et periculo confecturum.

Cap. XLV. Multa ab Caesare in eam sententiam dicta sunt, quare negótio desistere non posset: *neque suam neque populi Romani consuetudinem pati, uti optime merentes socios desereret, neque se iudicare, Galliam potius esse Ariovisti quam populi Romani. Bello superatos esse Arvernos et Rutenos ab Q. Fabio* 2
Maximo, quibus populus Romanus ignovisset neque in provinciam redegisset neque stipen-

---

13. **discessisset** (Fut. ex.) a przedtem **decedat**, co jest= zupełnie opuścić; *discedere*, odejść, dla tego bliżéj określone: *liberamque* etc. **magno præmio remuneraturum** = sowicie wynadgrodzić. — **vellet** Imperf. zam.? jaki czas w orat. recta? **confecturum** roz. *se*. [Cała ta mowa tchnie dumą i grubijaństwem. Aryowist wcale nie wchodzi w to, co Cezar mu w swojéj mowie przedstawił, i owszem pomijając to wszystko, chwali swoję moc i potęgę, i stara się pozornemi powodami usprawiedliwić swoje gwałty i okrucieństwa.

Cap. XLV. **in eam sententiam** = w myśl tego zdania.—**negotio**=sprawa.=**quarè non possèt.** Celem Cezara było okazać Aryowistowi że nie może odstąpić.— **neque — pati**; zmiana składni.—**pati, ut**; *patior* zwykle z Inf. rzadko z *ut*.—**optime merentes** nie *meritos* = zasłużonych i zasługujących się jesze teraz.

2. **Bello superatos esse Arvernos et Rutenos a Q. F. M.** *Q. Fabius Maximus Aemilianus* r. 633. (121 prz. Chr). walczył z Arwernami i Rutenami nad spływem Izary z Rodanem.— **neque in provinciam redegisset,—neque stipendium imposuisset.** Rzymianie nie nałożyli na nich haraczu i zostawili im własne ich prawa. Pronomen, które w poprzed. zdaniu stoi w Dat. (*quibus*), nie jest tutaj powtórzone w odpowiednych przypadkach: t. j. w Accus. i Dat. jak c. 28. 4. IV. 21. 4. Pron. rel. mając oraz siłę łączącą, musi stać na czele każdego zdania, tylko *et* może stać przed niem. Ale przy *neque*, w którem oprócz siły łączącéj zawarta jest także negacya *(et non)* należąca do orzeczenia; relativum, któreby po niem następywało, byłoby

3 *dium imposuisset. Quod si antiquissimum quodque tempus spectari oporteret, populi Romani iustissimum esse in Gallia imperium; si iudicium senatus observari oporteret, liberam debere esse Galliam, quam bello victam suis legibus uti voluisset.*

Cap. XLVI. Dum haec in colloquio geruntur, Caesari nuntiatum est, equites Ariovisti propius tumulum accedere et ad nostros adequitare, lapides telaque in nostros conii-
2 cere. Caesar loquendi finem facit seque ad suos recepit suisque imperavit, ne quod om-
3 nino telum in hostes reiicerent. Nam etsi sine ullo periculo legionis delectae cum equitatu proelium fore videbat, tamen committen-

---

wykluczone z obrębu zdania, i nie stałoby na czele. Dla tego w takim razie nie powtarza się relat. w odpowiednim zdaniu przypadku, lecz opuszcza się — i musi być w myśli dopełnione.

3. **Quod si — imperium**; t. j. jeżeli w rozstrzygnięciu o prawo posiadania, długość czasu (gdyż Aryow. mówił: *se prius in G. venisse quam p. R.* c. 44. 7). ma być uważana, w jakiéj każdy z nich w kraju występował, — to Rzymianie zwycięstwem r. 63. mają prawo pierwszeństwa. — **iudicium**=zdanie, na którem uchwała senatu polegała, nie uchwała = *consultum, auctoritas*. — **quam bello victam suis legibus uti voluisset**; por. 2. 2. Zdanie względne zawiéra przyczynę, jakoby= ponieważ chciał; *victam* ze zdania przypuszczającego.

Cap. XLVI. **Dum haec in coll. geruntur**, słowem: podczas tej rozmowy. — **propius tumulum**; Cezar składa *proximus* tak z Acc. jak z Dat. por. c. 54. *proximi Rhenum*; III. 7. *proximus mare Oceanum*. III. 11. *proximi flumini Rheno;* II. 12. *proximi Remis*. — **accedere et adequitare**, jeden członek, **lapides conjicere**, drugi bez spójnika por. c. 23. 1. 31. 12. — a cap. 50. 1. — **ad nostros — in nostros** — później **ad suos, suisque**, umyślnie dla dobitności c. 3. 3.

2. **facit** a potem nagle przejście **imperavit**, dla wyrażenia naglego zerwania rozmowy.

3. **etsi — videbat** — przypu-

dum non putabat, ut pulsis hostibus dici posset eos ab se per fidem in colloquio circumventos. Posteaquam in vulgus militum ela- 4
tum est, qua arrogantia in colloquio Ariovistus usus omni Gallia Romanis interdixisset, impetumque in nostros eius equites fecissent, eaque res colloquium ut diremisset, multo maior alacritas studiumque pugnandi maius exercitui iniectum est.

Cap. XLVII. Biduo post Ariovistus ad Caesarem legatos mittit: *Velle se de his rebus quae inter eos agi coeptae neque perfectae essent, agere cum eo: uti aut iterum colloquio diem constitueret aut, si id minus vellet, e suis legatis aliquem ad se mitteret.* Colloquen- 2

---

szczenie rzeczywistego wypadku; *quamqam* pozostawia rzecz nierozstrzygniętą; *quamvis* podaje osobiste indywidualne zdanie. — **sine ullo** = bez najmniejszego. — **periculo legionis**; 44. 9. *bello Allobrogum*. — **pulsis hostibus — eos** — jakby powinno być regularnie? Abl. abs., w którym przedmiot verbi finiti (*circumventos*) jako podmiot się znajduje, kładzie się zwykle, jeżeli zawiera oznaczenie czasu lub inne ważne poboczne wydarzenie. — **per fidem** = dosł. przez wiarę, którą im dali, więc = złamanie słowa; tak często *fides* łączy się z *circumvenire*, *decipere*, *fallere*.

4. **elatum est**; VI. 14. 4. *efferri*. VII. 1. 2. = *enuntiari*, *divulgari*. — **omni Gallia Romanis interdixisset**; ta składnia *alicui interdicere aliqua* jest zwyklejsza, niżeli *alicui — aliquid*. — **impetumque — fecissent** zawisło od domyślnych słów: *qua arrogantia usi*, nie od domyślnego *ut*, które dopiero Cezar w trzeciem zdaniu położył. — **eaque res**; tak u Cez. zwykle zam. neutr. pron. c. 29. 2. — **ut**; c. 43. 7. — **alacritas studiumque** c. 41. 1. *studium* = serce. — **injectum est** inaczéj c. 41. 1.

Cap. XLVII. **Velle se etc.** Accus. c. Inf. zawisł od? — **inter eos** zam. *ipsos* lub *se*, ponieważ to odnosi się do obu; p. c. 6. 3. - 11. 3. — **quae agi coeptae essent** = których układy poczęto, poczęły się; tak zwykle stoi przy Inf. czasownika czynne-

di Caesari causa visa non est, et eo magis, quod pridie euis diei Germani retineri non poterant, quin in nostros tela coniicerent.
3 Legatum (e suis) sese magno cum periculo ad eum missurum et hominibus feris obiectu-
4 rum existimabat. Commodissimum visum est Gaium Valerium Procillum, C. Valeri Caburi filium, summa virtute et humanitate adolescentem, cuius pater a Gaio Valerio Flacco civitate donatus erat, et propter fidem et propter linguae Gallicae scientiam, qua multa iam Ariovistus longinqua consuetudine utebatur, et quod in eo peccandi Germanis causa non esset, ad eum mittere, et M. Metium, qui

---

go polskiego (układać) *coeptus sum* z Inf. *pass.* przy czem przedmiot Inf. activi podmiotem się staje.—**neque parfectæ** zam. *neque tamen* t. j. pojedyńcze przeczące połączenie zamiast wyraźnego przeciwstawienia. IV. 26. 5. **neque longius prosequi potuerunt.** VII. 45. 4. V. 6. 2. — [Z tych słów pokazuje się usiłowanie Aryowista okazania pozoru, jakoby on w owem zajściu opisanem w poprzed. rozdziele żadnego nie miał udziału]. —**si id minus vellet**=mniej skłonnym być do... wyrażenie zupełne zamiast eliptycznego *sin minus*; II. 9. *si minus* stoi zwykle zam. *si non* jako Litotes — w łagodniejszem znaczeniu — *sin minus* stoi zwykle bez powtórzenia czasownika. — **e suis legatis aliquem**; *legatus* nie jest tutaj dowódca wojskowy, jak się to z wysłania G. Walerego Procyla okazuje — lecz po prostu: poseł, pełnomocnik.

2. **visa non est**; co znaczyłoby: *non visa est? (videtur=placet).* — **et eo magis** zwykle *eoque magis*; 12. 5, V. 45. 1. — **eo magis—quod** c. 14. 1. **pridie ejus diei**; c. 23. 1.

4. **G. Valer. Proc.** c. 19. 3.—53. 3. — **summa virtute et humanitate**; dzielność umysłu i wykształcenie.—**a G. Val. Flacco**, namiestnika Galli z r. 83. — **qua multa utebatur**; ponieważ poprzednio *linguæ gallicæ scientia* (znajomość) posiadał G. Val. Proc. to słowa *qua multa utebatur* nie na *scientia*, lecz na *lingua* się odnoszą; adj. *multa* stoi zam. *multum* —

hospitio Ariovisti utebatur. His mandavit, 5
ut, quae diceret Ariovistus, cognoscerent et
ad se referrent. Quos cum apud se in castris 6
Ariovistus conspexisset, exercitu suo praesente conclamavit: quid ad se venirent? an speculandi causa? Conantes dicere prohibuit et in catenas coniecit.

Cap. XLVIII. Eodem die castra promovit et milibus passuum sex a Caesaris castris sub
monte consedit. Postridie eius diei praeter 2
castra Caesaris suas copias traduxit et milibus passuum duobus ultra eum castra fecit eo consilio, uti frumento commeatuque, qui ex Sequanis et Haeduis supportaretur, Caesarem in-

---

często. **longinqua consuet**; *longinquus* zwykle o odległości miejscowéj lecz także o czasowéj = *diuturnus*; por. V. 29. 4.—**in eo peccandi** = porwanie, targnięcie się na niego. — **non esset**; Conj. z myśli Cezara wysyłającego. —**utebatur**: Imperf. = jeszcze ciągle.

5. **cognoscerent** = uważali, baczyli. **referrent**; z powinności i z urzędu zdać sprawozdanie; *deferre* z własnéj woli donieść do urzędu.

6. **conclamavit** w głos zawołał. W. aby wojsko jego słyszało i ażeby usprawiedliwienie się posłów jako nietykalnych uczynił niepodobnem.—**an specul. causa?** = czy może na zwiady. *an* stoi tutaj odnośnie do innego domyślneo pytania. —**nantes dicerge**, zapewne chcących się przedstawić jako posłów, których prawo narodów od wszelkiéj obrazy broniło.

Obóz obojga wojsk pod Cernay.

Cap. XLVIII. [**castra promovit** etc. Aryowist zwinął swój obóz pod Ensisheim i stanął u podnóża Wogezów koło teraźniejszego miasteczka Sultz, dwie mile od Cezara. **Postridie — intercluderet.** Nazajutrz pociągnął w południowym kierunku—przeszedł koło Alt-Thann rzekę Thur i rozbił swój obóz nad strumykiem pod miastem Oberaspach; a to w tym celu, aby odciąć Cezarowi dowozu z Sekwanów i Heduów. Obszedł więc Cezara. P. Göller.]—**milibus sex**; c. 21. 1. Ablat. nie Accus. odległości, jak często u Cezara.

3 tercluderet. Ex eo die dies continuos quin-
que Caesar pro castris suas copias produxit
et aciem instructam habuit, ut, si vellet Ario-
vistus proelio contendere, ei potestas non de-
4 esset. Ariovistus his omnibus diebus exerci-
tum castris continuit, equestri proelio quoti-
die contendit. Genus hoc erat pugnae, quo
5 se Germani exercuerant. Equitum milia e-
rant sex, totidem numero pedites velocissimi
ac fortissimi, quos ex omni copia singuli sin-
gulos suae salutis causa delegerant: cum his
6 in proeliis versabantur. Ad eos se equites
recipiebant: hi, si quid erat durius, concurre-
bant, si qui graviore vulnere accepto equo de-
7 ciderat, circumsistebant; si quo erat longius
prodeundum aut celerius recipiendum, tanta
erat horum exercitatione celeritas, ut iubis
equorum sublevati cursum adaequaerent.

---

2. **castris** a później **castra, castra, castris.** c. 3. 3.—**praeter** = poprzed. — **frumento commeatuque** c. 39. 1. — **ex Sequanis**; ludu nazwa zamiast kraju.

3 **instructam habuit.** 15. 2.—**ut non deesset** zam. *ne* lub *ut ne*—uważając to zdanie jako celowe, co jednak rzadko, a tutaj chyba dla tego, że **non deesse**=*adesse*, więc=*ut ei esset*; jednak można raczej uważać to zdanie jako skutkowe=tak, że Ariowistowi i t. d.

4. **exercitum** — piechota, bo następuje *equestri proelio*. **genus hoc** = następujący; o tym sposobie wojowania IV. 12. VII. 65. VIII. 13.

5. **ex omni copia**=z wszystkiego wojska. W. — **salutis causa**=dla obrony.

6. **si quid erat durius** = jeżeli szło nieco uporczywiej; *durus* wyraża trudność położenia. V. 29. 6. — **concurrebant**=spiesznie nadbiegać.— **si qui** (rzadko) zam. *si quis*; po *si, nisi, ne, num* używa się *qui* częściej przymiotnikowo niż rzeczownikowo; VI. 13. 6. i 9. — **circumsistebant** roz. *eum*.

7. **si quo erat recipiendum**; mówi się zwykle *se recipere* = cofać się; jednak *se* zwykle opuszcza się przy gerund. VII. 52. 1. — **jubis equorum cursum** roz. *equo-*

Cap. XLIX. Ubi eum castris se tenere Caesar intellexit, ne diutius commeatu prohiberetur, ultra eum locum, quo in loco Germani consederant, circiter passus sexcentos ab iis, castris idoneum locum delegit, acieque triplici instructa ad eum locum venit. Primam et 2
secundam aciem in armis esse, tertiam castra munire iussit. Hic locus ab hoste circiter 3
passus sexcentos, uti dictum est, aberat. Eo circiter hominum numero sedecim milia expedita cum omni equitatu Ariovistus misit, quae copiae nostros perterrerent et munitione prohiberent. Nihilo secius Caesar, ut ante con- 4
stituerat, duas acies hostem propulsare, tertiam opus perficere iussit. Munitis castris 5
duas ibi legiones reliquit et partem auxiliorum, quattuor reliquas in castra maiora reduxit.

---

rum; wyraz wspólny raz tylko położony. c. 22. 1. *adventus.* — **sublevati;** partic. powstałe z jakiego czasu?

Cap. XLIX. **castris se tenere;** c. 40. 8. [**ultra eum locum** etc. Aby niedostatku w dowozie, odciętym przez Aryowista, nie mieć, wybrał C. na owem wzgórzu, na którem rokowania się odbyły, dogodne miejsce do obozu, i posunął się marszem flankowym ku temu miejscu. Tu pierwszy i drugi szyk stanął pod bronią—trzeci obwarowywał obóz. P. Göler]. — **locum** pięć razy powtórzone; tudzież dwa razy **passus sexcentos.** c. 3. 3. — **acieque triplici;** Szykowanie w boju. p. Wstęp Urz. w. rz. §. 38. = trzema hufcami, diwizyonami.

2. **tertiam;** asyndeton adversativum.

3. **numero** = w liczbie = niemal. c. 5. 2. 48. 4. II. 4. 5. *hominum numero* ma znaczenie przysłówkowe: dla tego między *circiter* i tegoż wyrazem. — **sedecim milia expedita** zam. *expeditorum* jak II. 4. 5. V. 49. 1 — **expedita** = lekko uzbrojone, lekkie. II. 19. 2. gotowe do boju; bez pakunków. — **opus** = fortyfikacye. — [**duas legiones reliquit** t. j. z pewnego skrzydła **sinistra acies.**] — [Obóz

Cap. L. Proximo die instituto suo Caesar
e castris utrisque copias suas eduxit paulum-
que a maioribus castris progressus aciem in-
struxit, hostibus pugnandi potestatem fecit.
2 Ubi ne tum quidem eos prodire intellexit, cir-
citer meridiem exercitum in castra reduxit.
Tum demum Ariovistus partem suarum co-
piarum, quae castra minora oppugnaret, mi-
3 sit. Acriter utrimque usque ad vesperum pu-
gnatum est. Solis occasu suas copias Ario-
vistus multis et illatis et acceptis vulneribus in
4 castra reduxit. Cum ex captivis quaereret
Caesar, quam ob rem Ariovistus proelio non
decertaret, hanc reperiebat causam, quod apud
Germanos ea consuetudo esset, ut matres fa-
miliae eorum sortibus et vaticinationibus de-
clararent, utrum proelium committi ex usu
esset necne; eas ita dicere: non esse fas Ger-

---

ten mniejszy zasłaniał dowozy Cezara od strony Sekwanów i Heduów, oprócz tego obóz większy przerywał komunikacyę Aryowista z swoim krajem. P. Göler.]

Cap. L. **instituto suo** = podług założonego planu, nie podług zwyczaju; sam Abl. VII. 24. 5. II. 19 2. VI. 36. 1. **eduxit paulumque—instruxit, potestatem fecit**; p. 46. 1. *accedere* etc.

2. **circiter meridiem**—*circiter* w znaczeniu rzadkiem præpos. = około. — **Acriter pugnatum est**, pomimo tego następuje, **quam ob rem Ar. proelio non decertaret**—było to bowiem tylko częściową walką rzecz nie rozstrzygającą.

3. **Solis occasu**; tak używają się substantiva niektore verbalia, nie oznaczające czasu — jako wyrazy czasowe w samym Ablat = po, z; tak *adveñtu*, *discessu*. V. 54. 2. VII. 65. 5.

4. **proelio decertare** = w stanowczą bitwę się wdawać, walną bitwę stoczyć. — **reperiebat**, Imperf. dla wyrażenia nieustannego dochodzenia. — **consuetudo esset, ut**: c. 43. 8. — **matres familiae** nigdy u Cez. *familias*. VI. 19. VII. 26. 47. — **sortibus** = losami. U Germanów były to ponadcinane znakami

manos superare, si ante novam lunam proelio contendissent.

Cap. LI. Postridie eius diei Caesar praesidium utrisque castris, quod satis esse visum est, reliquit, omnes alarios in conspectu hostium pro castris minoribus constituit, quo minus multitudine militum legionariorum pro hostium numero valebat, ut ad speciem alariis
uteretur; ipse triplici instructa acie usque ad
castra hostium accessit. Tum demum neces- 2
sario Germani suas copias castris eduxerunt

---

patyczki. — Por. Tac. Germ. c. 10. **vaticinationibus** = wróżeniem z różnych znaków. — **ex usu** c. 30. 2. — **non esse fas** = nie godzi się. bogowie nie pozwalają. — **si contendissent**, jaki czas w orat. recta?

Cap. LI. **Postridie ejus diei**; c. 23. 1. — **quod satis esse visum est**, roz. *praesidii* lub *militum*; *quod*=*quantum*. III. 16. 1. **omnes alarios**; *alarii* tyle co *auxilia*, lecz z rzymskich (nie pozarzymskich) prowincyj; nazywano je *cohortes alariae* lub *auxiliariæ*, bo szykowano je podobnie jak wojsko italskie kohortami; zwykle po skrzydłach *(alæ)*—**quo minus** zam. zwykłego *quod minus*; tym sposobem przyczyna czyli powód czynności nie podaje się w zwykłej pojedyńczéj formie z *quod*, lecz powód i to co z tego powodu wynika, stawia się w stosunku porównawczym (im więcéj powodu, tem więcej staje się to, co on spowoduje), = a to tem więcéj, ile że mniej i t. d. *quo minus* odpowiada następującemu *pro* - **pro** — **numero**; *pro*=w stosunku; c. 2. 5. —**ut ad speciem alariis uteretur**; *alarii* stali przy zwykłem szykowaniu na skrzydłach, Cez. zaś stawia ich tutaj *in conspectu hostium pro castris*, dla omylenia nieprzyjaciela, aby ten uważając *alarios* za legionistów, Cezara za silniejszego, niżeli w istocie był, cenił; więc *ad spectem alariis uti*, użyć wojska posiłkowego dla nadania pozoru . . . [Kiedy tym sposobem Aryowist wysuniętych przed mały obóz alarjów uważał za owe dwa legiony, te tylną bramą wyszedłszy niepostrzeżenie z Cezarem się połączyły]. **triplici acie** 49. 2.

2. **necessario**; przez pod-

generatimque constituerunt paribusque intervallis, Harudes, Marcomanos, Triboces, Vangiones, Nemetes, Sedusios, Suebos, omnemque aciem suam redis et carris circumdede-
3 runt, ne qua spes in fuga relinqueretur. Eo mulieres imposuerunt, quae in proelium proficiscentes passis manibus flentes implorabant, ne se in servitutem Romanis traderent.

Cap. LII. Caesar singulis legionibus singulos legatos et quaestorem praefecit, uti eos testes
2 suae quisque virtutis haberet; ipse a dextro cornu, quod eam partem minime firmam hostium esse animadverteret, proelium commi-
3 sit. Ita nostri acriter in hostes signo dato impetum fecerunt, itaque hostes repente cele-

---

sunięcie się Cezara pod sam obóz Aryowista. — **Germani suas copias eduxerunt**; sposób mówienia także w polskiem zwykły — Przedmiot *copiæ* są sami *Germani*, którzy w ogólności jako podmiot są czynnymi; więc podmiot przedstawia się tu w pewnym względzie także jako przedmiot: V. 22. 2. *nostri suos eduxerunt*. V. 26. 3. —**generatimque**=pokoleniami. — **omnemque aciem**; roz. z tyłu.

3. **eo** c. 42. 5. **passis manibus**; *passae manus* jako ruch i oznaka błagających — ręce wzniesione. II. 13. 3. VII. 47. 3. Tutaj niewiasty z wozów, na których stały, raczéj ruchami, niżeli słowami, wzywały mężów *ne... traderent*

Walna bitwa i klęska Germanów.

Cap. LII. **singulis legionibus singulos legatos et qæstorem**; p. Urz. w. rz. §. 26. 27. 28. Tutaj: 5 legionów dostało po jednym legacie a szósty kwestora. V. 25. 5. V. 24. 3. VIII. 2.

2. **ipse**; Cezar sam zachowując sobie naczelne kierownictwo bitwy—stanął przy swojem prawem skrzydle. — **a dextro cornu**; *a* = od; c. 1. 5. — **eam partem** = część na przeciw jego skrzydła prawego t. j. lewe skrzydło Germanów.

3. **Ita**,— **itaque** = *atque ita*; więc: z taką natarczywością, — a z taką nadzwyczajną szybkością.—**signo dato** roz. chorągwią, *vexillo*. Urz. w.

riterque procurrerunt, ut spatium pila in ho-
stes coniiciendi non daretur. Reiectis pilis 4
comminus gladiis pugnatum est. At Germani
celeriter ex consuetudine sua phalange facta
impetus gladiorum exceperunt. Reperti sunt 5
complures nostri milites, qui in phalangas in-
silirent et scuta manibus revellerent et de su-
pero vulnerarent. Cum hostium acies a sini- 6
stro cornu pulsa atque in fugam conversa es-
set, a dextro cornu vehementer multitudine
suorum nostram aciem premebant. Id cum 7
animadvertisset Publius Crassus adolescens,
qui equitatu praeerat, quod expeditior erat,

---

rzym. §. 36. — **pila**; c. 2 —**non daretur** = *concederetur*.

4. **ex consuetudine** —zwyczajem swoim. W. **ex** podług. c. 30. 2. **phalange facta** —c. 24.

5. **complures nostri milites** właśc. *compl. nostrorum militum*, jednak Cezar zwykle kładzie pron. possess. albo samo dla siebie, albo z substantywem w równym przypadku z liczbownikiem lub z adjec. partit. jeżeli nie części całości, lecz ilość tych części ma być oznaczona; VII. 47. 7. IV. 12. 2. III. 27. 2. **qui insilirent, revellerent-vulnerarent**; dla czego Conjunct?

6. **a sinistro cornu** — później **a dextro c.** roz. *Germanorum*. [Lewe skrzydło było słabsze a prawe mocniejsze. Stało to się fortelem użytym przez Cezara, albowiem Ar. uważając rzeczywiście owych *alarios* za legiony, obawiając się oskrzydlenia, z lewego skrzydła kilka hufców na wzmocnienie zagrożonego prawego (od owych alariów) przeciągnął]

7. **P. Crassus adolescens** = młody Kr. syn tryumwira dla odróżnienia od ojca. Publiusz, brat Marka, który był kwestorem przy Cezarze V. 24. 3. Jest on jednym z tych, których C. c. 39. pod nazwą *reliqui* obejmuje, a którym czasem w miarę ich zdolności dowództwa poruczał. P. Krassus był jednym z najdzielniejszych. III. 7. 2. III 27. 1.—Poległ z ojcem w wojnie przeciw Partom. – **qui equitatui præerat**; jednym wyrazem? — **expeditior**; t. j. wolniejszy był, bo jeszcze nie brał udziału w bitwie, i dla

quam ii, qui inter aciem versabantur, tertiam aciem laborantibus nostris subsidio misit.

Cap. LIII. Ita proelium restitutum est, atque omnes hostes terga verterunt neque prius fugere destiterunt, quam ad flumen Rhenum milia passuum ex eo loco circiter quinque per-
2 venerunt. Ibi perpauci aut viribus confisi transnatare contenderunt aut lintribus inventis
3 sibi salutem repererunt. In his fuit Ariovistus, qui naviculam deligatam ad ripam nactus ea profugit: reliquos omnes equitatu con-
4 secuti nostri interfecerunt. Duae fuerunt Ariovisti uxores, una Sueba natione, quam ab domo secum eduxerat, altera Norica, regis Voc-

---

tego łatwiéj stan rzeczy przejrzał, niżeli inni w bitwę wmieszani dowódcy. — **inter aciem versabantur**, w zamieszaniu bitwy się znajdywać. — **tertiam aciem misit**, prawdopodobnie trzecią linię bojową środka i prawego skrzydła, które stały w odwodzie, rezerwie. Göler].

Cap. LIII. **omnes hostes terga verterunt;** Germanowie nie znając sztuki wojennej, wszystkie swoje siły stawili na jeden rzut, z rozbiciem tychże nie mając żadnego oparcia się, poszli w rozsypkę. — **milia passuum quinque** t. j. bitwę stoczono pod Cernay. [Teraz jest wprawdzie od Cernay, gdzie tę bitwę stoczono w Alzacyi wyższéj daléj, bo cztery mile geogr. nie 5000 kroków czyli $1^1/_3$; lecz dowiedzioną jest rzeczą, że w owych czasach rzeka Ill tworzyła ramię Renu, zwanego Renem gallijskim – i do tego to Renu uciekali Germanowie, i przebyli go koło Mühlhausen. P. Göler]. Napoleon I. twierdzi, że ta bitwa zaszła koło Belfort u wschodniego stoku Wogezów.

2. **lintribus inventis — repererunt;** *invenire*=znaleść lecz prypadkowo;—*reperire* znaleść umyślnie szukając; więc *invenire*=napotkać, nadybać i t. p.

3. **profugit;** V. 29. 3. wspomina Cezar o jego śmierci, musiał więc wkrótce potem umrzeć. **equitatu consecuti nostri.** podobnie c. 51. 2. *Germani suas copias*

cionis soror, quam in Gallia duxerat a fratre
missam; utraeque in ea fuga perierunt. Duae
filiae harum, altera occisa, altera capta est.
Caius Valerius Procillus, cum a custodibus 5
in fuga trinis catenis vinctus traheretur, in
ipsum Caesarem hostis equitatu persequen-
tem incidit. Quae quidem res Caesari non 6
minorem quam ipsa victoria voluptatem attu-
lit, quod hominem honestissimum provinciae
Galliae, suum familiarem et hospitem, erep-

---

eduxerunt; *equitatu* bez *cum*?

4. **duae uxores**. Tacyt Germ. c. 18. mówi, że ogólnego wielożeństwa u Giermanów nie było, z wyjątkiem nie wielu znakomitych, których dla zaszczytu żądano na mężów, i którzy z tego powodu więcéj niż jednę żonę mieli. Tak Aryowistowi brat swoję siostrę za żonę przysłał. **Sueba natione** nie *gente;* albowiem *gente* (naród) była ona Germanką, *natione* (pokolenie, szczep) była Suebką. **domo**=z Germanii.— **in Gallia duxerat**=*matrimonio sibi conjunxerat*; poprzedzające *duxerat;* po prostu =przyprowadził. — **a fratre** roz. *hujus sororis*. – **utraeque** właść. *utraque*, albowiem plur. *utrique* stoi, jeżeli obie strony zawierają więcéj przedmiotów; sing. *uterque*, jeżeli po obu stronach tylko po jednym przedmiocie jest, tak jak tutaj jedyny raz u Cezara. — **Duae filiae harum, altera altera**; *duae filiae*, Nominat. stoi jakoby temu odpowiadało wspólne orzeczenie; ponieważ jednak dwa różne następują orzeczenia połączone przez *altera – altera*, to powinienby stać Genit. *duarum filiarum*. Ponieważ jednak przez liczbownik *duae* całość jest już niejako na dwie części podzielona więc stoi tutaj (jak często) całość w równym przypadku z wyrazem dzielącym partitywem c. 52. 4.; stąd *altera*=jedna córka, nie z córek; *altera*=druga córka, nie z córek. Prócz tego na Nominativus wpłynęły widocznie i inne okoliczności: poprzedzający Nom. *utraeque*; przykre jednakowe zakończenia trzech genit. *duarum filiarum harum*, wynikająca z tego niezrozumiałość zaimka *harum;* nakoniec pomimo

tum e manibus hostium sibi restitutum videbat, neque eius calamitate de tanta voluptate et gratulatione quidquam fortuna deminuerat.
7 Is se praesente de se ter sortibus consultum dicebat, utrum igni statim necaretur, an in aliud tempus reservaretur: sortium beneficio se esse incolumen. Item M. Metius repertus et ad eum reductus est.

Cap. LIV. Hoc proelio trans Rhenum nuntiato Suebi, qui ad ripas Rheni venerant, domum reverti coeperunt; quos ubi, qui proximi Rhenum incolunt, perterritos senserunt, insecuti magnum ex his numerum occiderunt.
2 Caesar una aestate duobus maximis bellis confectis maturius paulo, quam tempus anni po-

---

szczególowej różnicy *occisa* a *capta* wspólność pewna w nieszczęśliwym losie obu córek.

5. **G. Val. Procillus** i §. 8. **M. Metius** wspominany w c. 47. 4. — **trinis catenis** bo *catenæ* zwykle używa się w plur. – nie *ternis*; *trinis* = potrójny; *ternis*, po trzy. — **equitatu** §. 3. przy końcu.

6. **Quæ quidem res**; c. 29. 2. — **provinciæ Galliæ**; c. 19. 3. — **calamitate** = *morte*, jeśliby była nastąpiła. — **gratulatione** = wewnętrzna radość, zadowolnienie, jak *sibi gratulari* lub samo *gratulari* = sobie winszować = cieszyć się, radować się. — **deminuerat** = uszczupliło. VII. 31. 1.

7. **ter**; liczba święta u Germanów. — **sortibus**; c. 50. 4 — **sortium beneficio**; *beneficium* = łaska, szczęśliwy traf.

Cap. LIV. **Suebi** etc. c. 27. 3. — **ad ripas**; c. 37. 3. — **quos**, — **ex his**; c. 12. 3. — **quos ubi** roz. *ii*. — **proximi Rhenum** c. 46. 1. **incolunt**; c. 1. 4.

2. **duobus bellis**; jakie to dwie wojny? **in hiberna** = leże zimowe; zimową porą nie zwykli byli Rzymianie wojny toczyć.

3. **ad conventus agendos**; dla przewodniczenia w trybunałach sądowych. W zakresie władzy prokonsulów, mianowicie porą zimową, było sprawowanie sądów w pewnych miejscach, zwykle głównych miastach. Ku temu

stulabat, in hiberna in Sequanos exercitum
deduxit; hibernis Labienum praeposuit: ipse 3
in citeriorem Galliam ad conventus agendos
profectus est.

---

powoływano, na pewne dnie trybunały *(indicere conventus)*. Zresztą chciał się Cezar zbliżyć do Rzymu, aby się rozpatrzył działaniom tamtejszych stronnictw.

[Bitwa pod Cernay i klęska Giermanów ogromne za sobą pociągnęła następstwa. Ren stał się naturalną granicą między Gallią a Germanią; a Gallia niezdolna sama pokierować swoim losem, już od wpływu na wpół dzikich Giermanów uwolniona, ulega potędze oświeconego Rzymu.

COMMENTARIUS SECUNDUS.

TREŚĆ.

Wojna w r. 57. prz. Chr. Belgowie wszyscy, z wyjątkiem Remów zmawiają się i przysięgami wiążą przeciw narodowi rzymskiemu Cezar wiedzie wojsko na nich i miasto remskie Bibrax, przez nich oblegane uwalnia, c. 1.—10. Belgowie odstępują oblężenia i wracają do domów; Cezar ich goni, po wielkiéj części gromi, Swessyonów, Bellowaków, Ambianów w obronę i opiekę przyjmuje. —c. 11. — 15. Wojna z Nerwiami, c. 16—28. Aduatukowie poddają się. c. 29.—33. P. Krassus ciągnie do państw aremoryckich. c. 34. Giermanowie szlą posłów do Cezara. Ten udaje się do Italii, wojska zaś na zimowe leże. W Rzymie nabożeństwa dziękczynne wyprawiają. c. 35.

Cap. I. Cum esset Caesar in citeriore Gallia, ita uti supra demonstravimus, crebri ad eum rumores adferebantur, litterisque item Labieni certior fiebat omnes Belgas, quam tertiam esse Galliae partem dixeramus, con-

tra populum Romanum coniurare obsidesque inter se dare. Coniurandi has esse causas: 2
primum quod vererentur, ne omni pacata Gallia ad eos exercitus noster adduceretur; deinde, quod ab nonnullis Gallis sollicitarentur, partim qui, ut Germanos diutius in 3
Gallia versari noluerant, ita populi Romani exercitum hiemare atque inveterascere in Gallia moleste ferebant, partim qui mobilitate et levitate animi novis imperiis studebant, ab non- 4
nullis etiam, quod in Gallia a potentioribus atque iis, qui ad conducendos homines facultates habebant, vulgo regna occupabantur, qui minus facile eam rem imperio nostro consequi poterant.

Wyprawa przeciw Belgom.
Wstęp.

Cap. I. **in citeriore Gallia**; p. I. 7. 1. — 24. 2. — 54. 3. — **Belgas, quam tertiam — partem dixeramus**; relat. odnosi się do następującego orzeczenia; I. 38. 1. VII. 68. 1. Przeciwnie V 11. 8. **dixeramus**; podobne przypomnienia odnoszące się li tylko do mówiącego (Perf. log). stoją zwykle w Perf. jak poprzed. *demonstravimus*, IV. 4. 1. VII. 17. 1. II. 22. V. 2. 1. II. 29. 1. III. 10. 1. i t. p. jednak przychodzi w C. także Plsqmprf. II. 24. 1. — 28. 1. IV. 27. 2. przez które takowe zdania objaśniające stawiają się jako przedwczesne zdarzenie historyczne z całem opowiadaniem w stosunku. [**contra p. R. conjurare**; tak zapatrując się ze stanowiska Rzymian, którym połączenie się ludów dla utrzymania swéj wolności *conjuratio* było]. — **obsidesque inter se dare** = *sibi inter se*.

2. **Conjurandi** dla jasności powtórzone, zamiast jakiegoś przysłówka? — **pacata**, I. 6. 2. — **ad eos** zam. *se*. I. 5. 4. *se* stałoby, gdyby powiedziano *deduceretur*; z resztą u C. często I. 6. 3. — 11. 3. — 14. 3. **ad** w rozumieniu nieprzyjaznem. I. 46. *ad nostros*.

3. **partim qui** = *quorum pars constabat iis, qui*... Następujące Indikatiwy okazują, że zdania nie wynikają z obcej myśli, t. j. *rumores*, z pogłosek, lecz że Cezar przytacza je jako rzeczywiste fa-

Cap. II. His nuntiis litterisque commotus Caesar duas legiones in citeriore Gallia novas conscripsit et inita aestate, in interiorem Galliam qui deduceret, Quintum Pedium legatum misit.
2 Ipse, cum primum pabuli copia esse inciperet, ad exercitum venit. Dat negotium Senonibus reliquisque Gallis, qui finitimi Belgis
3 erant, uti ea, quae apud eos gerantur, cognoscant seque de his rebus certiorem faciant. Hi

---

kta.—**noluerant**; t. j. pierwej, kiedy jeszcze Rzymianie nie weszli do Gallii, a następuje **ferebant** ze względu na obecne okoliczności.—**partim qui — studebant**; podział owych *nonnulli* na stronnictwa. — **mobilitate et levitate**; taki sąd wydaje Cez. o charakterze owoczesnych Gallów; III. 10. 3. IV. 5. 1 VII. 42. 2. - co za Ablat? **novis imperiis stud.** = zmiana rządu.

4. **ab nonnullis etiam** (roz. *sollicitabantur*) tu wprowadza Cez. inne stronnictwo — dla tego nie ciągnie dalej przez *partim qui*. [Dwa więc były podług Cezara powody *conjurandi*; jeden: miłość wolności *(ne omni... adduceretur)*, drugi: namowy i poduszczenia stronnictw *(nonnulli)*. Dwa były stronnictwa. Jedno chciało zmiany rządu, byleby nie byli ani pod Giermanami ani pod Rzymianami i woleli pod innymi Gallami zostawać *(partim... studebant)*; pobudką tego była niechęć ku najezdnikom a potem usposobienie ruchliwe i niestateczne. Drugie składające się z panów zamożnych, dążących do pochwycenia naczelnictwa, czemu rządy Rzymian byłyby przeszkodziły *(ab nonnullis etiam... poterant)*.] — **ad conducendos**: *conducere* u Cez. zawsze = *cogere* = zgromadzić; tutaj jednak jako z *facultates* = środki — połączone znaczy nająć — na żołdzie utrzymywać; t. j. utworzyć sobie za pieniądze stronników. - **regna**; I. 3. 5.—**occupabantur**, t. j. ustawicznie; Imperf. conatus. 1. 40. 10. - **qui** = *hi autem*.—**minus facile**; I. 11. 4.—**eam rem**; I. 29. 2. - **imperio nostro**; I. 18. 9.

Cezar wysyła wojsko i sam staje nad rzeką Aisne.

Cap. II. **duas legiones** t. j. 13. i 14. miał tylko 8 legionów — **citeriore Gallia** II. 1. 1.—**inita aestate** = od *initur aetas*; tak zwykle u Cez. nigdzie *ineunte aestate*; c. 35. 2 III. 7. 1. — **in in-**

constanter omnes nuntiaverunt manus cogi, 4
exercitum in unum locum conduci. Tum ve-
ro dubitandum non existimavit, quin ad eos
proficisceretur. Re frumentaria comparata 5
castra movet diebusque circiter quindecim ad
fines Belgarum pervenit.

Cap. III. Eo cum de improviso celeriusque
omni opinione venisset, Remi, qui proximi
Galliae ex Belgis sunt, ad eum legatos Iccium
et Andecamborium, primos civitatis, mise-
runt, qui dicerent, se suaque omnia in fidem 2
atque in potestatem populi Romani permitte-
re, neque se cum Belgis reliquis consensisse
neque contra populum Romanum coniurasse,

---

teriorem Galliam = w głąb Gallii, — gdzie wojska miały się zgromadzić; nie jest to = *in ulteriorem G.* t. j. *transalpinam*. czyli prowincya. I. 7. 1.—**qui deduceret**; szyk zdań przest(a)wny; a naturalny?

2. **cum primum pab. cop. esse inciperet**; niezwykły Conj. po *cum primum*; Imperf. Conj. wynikło z połączenia dwóch wyobrażeń *cum primum incepit* (czasowe) i *cum primum inciperet* (przyczynowe).

3. **cognoscant**; I. 47. 5.

4. **constanter** = ustawicznie, zgodnie. — **Tum vero** = wtedy zaiste, już.—**quin**; chociaż **dubitare** tutaj = wahać się (nie wątpić), a przecież następuje *quin*, widocznie zdanie zawisło od zaprzeczonego wyrażenia: *non existimavit*.

5. **Re frumentaria**; I. 23. 1.—**diebusque quindecim — pervenit**; 60 mil odbył Cez. w piętnastu dniach; z odliczeniem trzech dni na odpoczynki robił C. 5 mil co dzień. Ta nadzwyczajna szybkość spowodowała poddanie się Remów opowiedziane w następującym rozdziale.

Cap. III. **celeriusque omni opinione** = nad wszelką nadzieję, dobitniéj niż *cel. omnium opinione* = nad wszystkich nadzieję. **proximi Galliæ**; roz. od strony, z któréj Cezar się zbliżał; I. 46. 1. **ex Belgis** jak I. 41. 4. *ex aliis*.—**primos civitatis** = *principes*; I. 12. 6. II. 13. 1. Tak C. wyrazy te naprzemian używa.

2. **se suaque omnia —per-**

3 paratosque esse et obsides dare et imperata facere et oppidis recipere et frumento ceterisque rebus iuvare; reliquos omnes Belgas in
4 armis esse, Germanosque, qui cis Rhenum incollunt, sese cum his coniunxisse, tantumque esse eorum omnium furorem, ut ne Suessio-
5 nes quidem, fratres consanguineosque suos, qui eodem iure et isdem legibus utantur, unum imperium unumque magistratum cum ipsis habeant, deterrere potuerint, quin cum his consentirent.

Cap. IV. Cum ab his quaereret, quae civitates quantaeque in armis essent et quid in bello possent, sic reperiebat: plerosque Belgas esse ortos ab Germanis Rhenumque antiquitus traductos propter loci fertilitatem ibi consedisse Gallosque, qui ea loca incolerent, expu-

---

mittere; *se* jest przedmiot zdania; podmiot *se* jak często opuszczony. c. 31. 3. V. 20. 2. VI. 40. 6. VII. 89. 2.

3. **paratosque esse—dare**; I. 44. 4. **imperat facere**, wyrażenie zwykłe zamiast = *sese dedere*, z którem czasem bywa połączone. V. 20. 2. **recipere et juvare**; tu opuszczony przedmiot *(Romanos)* ławo domyślny, bo mowa do Cez. zwrócona. — **et, — et, — et, — et**; I. 1. 1. — **rebus** — potrzeby.

4. **Germanosque**; c. 4. 10. — **furorem** — zaślepienie, zapalczywość.

5. **fratres consanguineosque**; I. 11. 4. **jure et legibus** = prawa i ustawy. W. *jus* (c. 50. 4.) odnosi się do prawa niespisanego, *lex* zwykle do ustaw spisanych; *leges* — odnośnie do *jus* jako prawa prywatnego są publiczne ustawy państwa. — **utantur — habeant**; asyndeton dla retorycznego podniesienia tego ścisłego związku między nimi, a który pomimo tego został bez wpływu. — **imperium**; tutaj naczelnictwo wojenne. — **magistratum**, naczelnictwo cywilne I. 19. 1. *magistratu Haeduorum*.

Cap. IV. **quæ civitates**; Cezar chce wiedzieć nazwiska tych państw; więc quæ od *quis* czy od *qui?* — **quantæ** = jak potężne. — **sic reperiebat** nie *haec*, więc = taki

lisse solosque esse, qui patrum nostrorum me- 2
moria omni Gallia vexata Teutonos Cimbros-
que intra fines suos ingredi prohibuerint;
qua ex re fieri, uti earum rerum memoria 3
magnam sibi auctoritatem magnosque spiri-
tus in re militari sumerent. De numero eo- 4
rum omnia se habere explorata Remi dicebant,
propterea quod propinquitatibus affinitatibus-
que coniuncti, quantam quisque multitudi-
nem in communi Belgarum concilio ad id bel-
lum pollicitus sit, cognoverint. Plurimum inter
eos Bellovacos et virtute et auctoritate et homi-
num numero valere: hos posse conficere armata 5
milia centum; pollicitos ex eo numero electa
sexaginta, totius belli imperium sibi postu-

---

stan rzeczy; I. 13. *ita didicisse*. Imperf. *reperiebat* odpowiada częstemu wypytywaniu się — **plerosque Belgas** nie *Belgarum*, jak *complures* I. 8. 4. i 52. 5. — **ortos ab Germanis**; VI. 32. 1. t. j. Belgów wielka część pochodziła od Giermanów, którzy w te kraje dawniejszemi czasy wtargnęli i tu osiedli — **propter loci fertilitatem** — dla żyznych pól. W. **qui colerent**; zdanie przyczynowe.

2. **patrum nostrorum memoria**; I. 13. 5. — **omni Gallia**; roz. cała Gallia, nie tylko celtycka, albowiem jak wiadomo równie i Akwitania i Prowincya rzymska zostały przez Cymbrów i Teutonów spustoszone. **Teutones Cimbrosque**; I 33. 4 — **ingredi prohibuerint**; I. 1. 4.

3. **qua ex re fieri**. Accus. c. Inf.? I. 31. 7. **fieri uti** p. I. 2. 4. — **memoria**: jaki Ablat.? **spiritus**; I. 33. 5

4. **de numero**=siła: I. 42 — 1. **habere explorata**; I. 15. 2. — **propinquitatibus. affinitatibusque**; I. 11. 4 — **quisque**; tyczy się to albo każdego wysłannika każdego z tych ludów, albo każdego ludu (*quæque pars Belgarum*); c. 10. 4. — **cognoverint** a przedtem **dicebant**, zmiana czasów dla różnoczesności w odbywaniu się czynności.

5. **conficere**=wystawić. — **armata milia**; I. 49. 3. V. 49. 1. **pollicitos** — przyrzekłszy ponieważ ofiarowali,

6 lare. Suessiones suos esse finitimos; latissimos feracissimosque agros possidere. Apud eos fuisse regem nostra etiam memoria Divitiacum, totius Galliae potentissimum, qui cum magnae partis harum regionum, tum etiam Britanniae imperium obtinuerit: nunc esse regem Galbam: ad hunc propter iusticiam pru-
7 dentiamque suam totius belli summam omnium voluntate deferri; oppida habere numero XII, polliceri milia armata quinquaginta; totidem Nervios, qui maxime feri inter ipsos
8 habeantur longissimeque absint; quindecim milia Atrebates, Ambianos decem milia, Morinos XXV milia, Menapios VII milia, Caletos X milia, Velliocasses et Veromanduos totidem, Aduatucos decem et novem milia; Condrusos,
10 Eburones, Caeroesos, Paemanos, qui uno nomine Germani appellantur, arbitrari ad XL milia.

---

więc zdanie imiesłowowe powstałe z przyczynowego.
que—i dla tego; *que* wyraża następstwo: III. 19. 1. ża 23. 5. V. 16, 4. VI. 34. 3.

6. **Suessiones suos** roz. *Remorum*. — **regem** nie król lecz? I. 3.5. **nostra etiam memoria** §. 2.

7. **belli summam deferri**; naczelnictwo, prowadzenie wojny zdać, tak mówi się: *deferre summum imperium*, *summam rerum*, *ad aliquem*; w innych zwrotach jak *magistratum*, *honores* (z Dat). *alicui deferre*. — **milia armata quinquaginta** § 5.

8. **longissimeque absint** —bardzo odlegli, nie najodleglejsi, albowiem Nerwiowie nie byli najpólnocniejszym ludem Belgii; stąd także **maxime feri** nie = (*ferissimi*), lecz nadzwyczajnie, bardzo dzicy.

10. **Germani**; c. 3. 4. VI. 32. 1. **appellantur**; Indicat: jak dodatek piszącego. — **arbitrari** roz. *se* — *Remos*.

[Wszystka siła tych ludów razem była 306,000 zbrojnych, dowódzcą ich był Galba. Przeciw takiéj ogromnéj sile miał C. ośm legionów, z których sześć dawniejszych w bitwach już straty poniosły —

Cap. V. Caesar Remos cohortatus liberali-
terque oratione prosecutus omnem senatum
ad se convenire principumque liberos obsides
ad se adduci iussit. Quae omnia ab his dili-
genter ad diem facta sunt. Ipse Divitiacum
Haeduum magnopere cohortatus docet, quan-
to opere rei publicae communisque salutis in- 2
tersit manus hostium distineri, ne cum tanta
multitudine uno tempore confligendum sit.
Id fieri posse, si suas copias Haedui in fines 3
Bellovacorum introduxerint et eorum agros
populari coeperint. His mandatis eum ab se
dimittit. Postquam omnes Belgarum copias
in unum locum coactas ad se venire vidit, ne- 4
que iam longe abesse ab iis, quos miserat,
exploratoribus et ab Remis cognovit, flumen
Axonam, quod est in extremis Remorum fi-
nibus, exercitum traducere maturavit atque

---

więc koło 35,000, do tego tyleż posiłków Gallijskich więc 70,000].

Stanowisko obojga wojsk nad rzeką Aisne.

Cap V. **liberaliterque oratione prosecutus**; *liberaliter* = łaskawie, mile; IV. 18. 2. *prosequi aliquem* w rozumieniu nieprzyjaznem = ścigać, prześladować, w przyjaznem = towarzyszyć: w przenośnem = okazać się dla kogo łaskawym, miłym, z uszanowaniem; sposób i środek jak i czem to się dzieje oznacza się albo przez adverbia, albo przez Ablatywy, *laudibus*, *beneficiis*, *liberalitate*. **senatum** I. 31. 6. **diligenter** = troskliwie, dokładnie. **ad diem** = na dzień wyznaczony = na godzinę: V. 1. 8.

2. **rei publicae** roz. *Romanae*: **communisque salutis** roz. *Romanorum et Haeduorum*, **communis salutis intersit — distineri**; rzeczą, na której zależy, jest *distineri*, a rzeczą ze względu na którą zależy jest *comm. salut.* a ta stoi zwykle z *ad*; lecz Cezar umyślnie stawia Genit. podobnie jak *rei publicae*, dla nadania pozoru, iż na tej rzeczy tak zależy. Rzymianom jako i Heduom. **distineri** = rozerwać.

3. **suas** — ich własne. — **introduxerint — coeperint**; jaki

5 ibi castra posuit. Quae res et latus unum castrorum ripis fluminis muniebat et post eum quae essent, tuta ab hostibus reddebat et, commeatus ab Remis reliquisque civitatibus ut sine periculo ad eum portari possent, efficiebat. In eo flumine pons erat. Ibi
6 praesidium ponit et in altera parte fluminis Q. Titurium Sabinum legatum cum sex cohortibus relinquit; castra in altitudinem pedum XII vallo fossaque duodeviginti pedum munire iubet.

Cap. VI. Ab his castris oppidum Remorum nomine Bibrax aberat milia passuum octo. Id ex

---

czas w orat. recta?

4. **ad se** c. 1. 2. — **venire vidit**; *vidit* = intellexit, dla tego Inf. *venire;* kiedy stałoby Partic.? — **exploratoribus**; I. 21. 1. — **flumen Axonam exercitum traducere** p. I. 35. 3. — **quod**; p. I. 12. 1. V. 11. 8. **in extremis finibus**; I. 22. 1. *prima luce*. - **traducere maturavit**; I. 7. 1. *maturat proficisci*. — **castra posuit**. Zakładanie obozu; Urz. w. rz. §. 41. i t. d.

5. **Quæ res** roz. *fluminis trajectio*, dla tego właściwsze byłoby passivum; nadto por. I. 29. 2. tutaj możnaby *res* = to stanowisko.—**muniebat**; I. 38, 3. — **quæ post eum essent**; jednem słowem: tyl. Conj.? por. c. 35. 1. — **ab hostibus**; *ab* = ? I. 1. 5. — **commeatus**; I. 39. 1. —**commeatus ... efficiebat**, a w naturalnym szyku?

6. **in altera parte** t. j. na lewym brzegu, gdzie obóz stał.—**pedum**; Genit?—**fossaque duodeviginti pedum** roz. szerokim, bo tylko pod względem szerokości różniły się przekopy, pod względm głębokości były zwykle jednakowe *(fossa legitima)* na dziewięć stóp. Urz. w. rz. §. 43. —**munire jubet**; I. 7. 2. Inf. act. jak często u Cez. dla opuszczonego Akuzatywu podmiotu, którego łatwo dorozumieć się można; tutaj n. p. *milites*; p. V. 33. 3.—34. 1. — [Miejsce, na którem Cezar swój obóz rozbił,—i tu opisał, odpowiada jak najdokładniej wzgórzu wznoszącemu się koło Berry au Bac między rzekami Aisne i Miette].

Cap. VI. **ex itinere**; I. 25. 6.

2. **sustentatum est** = opierano się = trzymano się; więc

itinere magno impetu Belgae oppugnare coe-
perunt. Aegre eo die sustentatum est. Gallo- 2
rum eadem atque Belgarum oppugnatio est
haec. Ubi circumiecta multitudine hominum
totis moenibus undique in murum lapides ia-
ci coepti sunt murusque defensoribus nuda-
tusest, testudine facta portas succendunt mu-
rumque subruunt. Quod tum facile fiebat. Nam 3
cum tanta multitudo lapides ac tela conice-
rent, in muro consistendi potestas erat nulli.
Cum finem oppugnandi nox fecisset, Iccius
Remus, summa nobilitate et gratia inter suos, 4
qui tum oppido praefuerat, unus ex iis, qui le-

---

sustent. w znacz. bezwzględnem VII. 86. 2. jak późniejsze §. 4. *sustinere;* inaczej V. 39. 4. *dies sustentatur*. cap. 14. 6. — **eadem atque;** nie *quam?* — **oppugnatio**=sposób oblęgania. Substantiva verbalia na *io* transitiva, oznaczają często sposób czynności, — lub możliwość takowéj jak VI. 21. *occultatio*. Nägelsb. str. 158. **circumjecta multitudine hominum;** *circumjicere* na podobieństwo słów *circumdare*, *circumfundere* użyte bezwzględnie; więc =rozrzuciwszy mnóstwo ludzi. — **totis moenibus** jest Ablat. jak VII. 72. 4. *turres toto opere circumdedit;* =zewsząd naokoło murów. — **jaci coepti sunt;** a *coeperunt?* por. I. 47. 1. — **murusque** a przedtem **in murum?** c. 3. 3. — **testudine facta;** o tym szyku p. Urz w rz. §. 39, — **portas succendunt;** tak raczéj niżeli *succedunt*. VII. 11. 8. Cezar bowiem opisuje sposób zdobywania; więc tu, jakim sposobem bramy i jakim mury podchodzą. [succedunt nie ma po sobie nic coby wskazywało, co po tem zbliżeniu czynią — bo *murum subruere* nie należy rozumieć li tylko o murze koło bramy, lecz także po innych częściach.]

3. **fiebat;** Imperf. czynności rozpoczętéj i niedokończonéj; jak się okazuje z następ. *finem oppugnandi nox fecisset.* — **multitudo conjicerent;** I. 2. 1. *exirent.* — **consistendi potestas**=podobieństwo utrzymania; I. 28. 3. *copiam*. — **nulli;** dla czego na końcu zdania; I. 7. 3. *nullum*. I. 18. 3. *nemo.*

4. **summa nobilitate;** I. 18. 3. *summa audacia.* — **qui**

gati de pace ad Caesarem venerant, nuntium ad eum mittit: nisi subsidium sibi submittatur, sese diutius sustinere non posse.

Cap. VII. Eo de media nocte Caesar isdem ducibus usus, qui nuntii ab Iccio venerant, Numidas et Cretas sagittarios et funditores Baleares subsidio oppidanis mittit; quorum adventu et Remis cum spe defensionis studium
2 propugnandi accessit, et hostibus eadem de causa spes potiundi oppidi discessit. Itaque paulisper apud oppidium morati agros-
3 que Remorum depopulati omnibus vicis aedificiisque, quos adire potuerant, incensis ad castra Caesaris omnibus copiis contenderunt

---

præfuerat, — jednym wyrazem? Plusqmprf. wskazuje, że Iccius już przedtem był dowódcą, nie wyłączając i tego, że i wtedy nim był = *praepositus fuerat et tum praeerat*; podob. c. 24. 1. III. 7. 2. VIII. 2, 1. — **de pace**; *de* = względem. — **submittatur**; jaki czas w orat. recta? — **sustinere** §. 2. *sustentare*.

Cap. VII. **Eo** = *in eum locum* t, j. *in urbem*. — **de media nocte**; I. 12. 2. *de tertia vig.* — **usus**; Partic. Perf. zam. Praes. pomimo równoczesnéj czynności; jak często przy Deponentia. — **Numidas** — **Cretas** (zam. *es*) **Baleares**. Wszyscy ci stanowili wojsko lekkie — *levis armaturae*. Numidowie konni i piesi, u Cezara piesi, uzbrojeni w pociski; kreteńscy łucznicy — mieli łuk — *arcus* a zamiast tarczy tylko *manicas*. Balearscy procownicy ciskali kamienie — *lapides missiles*, i kule olowiane — *glandes*.

2. **propugnandi** = zaczepna walka. — **accessit**, temu przeciwne **discessit**. — **potiundi oppidi**; podob. III. 6. 2. *potiundorum castrorum*; właściwie jak powinno być? — więc na jaką składnię wskazuje ten zwrot?

3. **viciis aedificiisque**: I. 5: 2. — **quos**; właściwie powinno być? tu odnosi się do wyrazu ważniejszego. — **ad castra**; II. 1. 2. *ad eos* (tak często). — **omnibus copiis** = wszystką siłą. W. I 24. 4. *confertissima acie.* Oprócz tego do **hostes omnibus copiis contenderunt** I. 51. 2. *nostri suas copias eduxerunt*.. — c. 19. 6. IV. 1. 1. — **ab milibus duobus**. Jeżeli miej-

et ab milibus passuum minus duobus castra po-
suerunt; quae castra, ut fumo atque ignibus si- 4
gnificabatur, amplius milibus passuum octo in
latitudinem patebant.
Cap. VIII. Caesar primo et propter multi-
tudinem hostium et propter eximiam opinio-
nem virtutis proelio supersedere statuit; quo- 2
tidie tamen equestribus proeliis, quid hostis
virtute posset et quid nostri auderent, peri-
clitabatur. Ubi nostros non esse inferiores 3
intellexit, loco pro castris ad aciem instru-
endam natura opportuno atque idoneo, quod is
collis, ubi castra posita erant, paululum ex
planicie editus tantum adversus in latitudi-
nem patebat, quantum loci acies instructa
occupare poterat, atque ex utraque parte

---

sce, od którego odległość się oblicza, nie jest oznaczone, to stoi tylko *ab* przy wyrazie miary· tak cap. 30. 3. IV. 22. 4. V. 32. 1. VI. 7. 3. — tutaj stoi *ab*, ponieważ odległość od tamtąd (od niego = Cezara) się oblicza, więc = w odległości dwóch tys. — od niego. — **castra** a później **quae castra?**

4. **amplius milibus**; I. 15. 5. Ablat. nie dla samego oznaczenia przestrzeni, lecz dla poprzedzającego comparatywu.

Cap. VIII. **primo** nie *primum?* I. 31. 5. — **eximiam opinionem virtutis**, dla nadzwyczajnego rozgłosu ich waleczności; *virtutis*, jaki Genit? tak cap. 24. 4. — 35. 1. VI. 24. 3. — **proelio supersedere**; *proelium* = stanowcza bitwa; I. 50. 4. *supersedere* trojako się składa: *a*) z Ablat. najczęściéj; *b*) z Dat. *c*.) z Infinit. na podobieństwo słowa *praetermittere*.

2. **loco oportuno atque idoneo** = *cum locus opportunus atquae idoneus esset*; więc Ablat. absol. — **paululum ex planicie editus** = nieco z równiny wyniosły. W. — **tantum quantum** = tylko tyle, — ile. VI. 35. 9. — **adversus** albo Adverbium = *e regione*, *contra* roz. *hostes*, więc strona zwrócona ku nieprzyjacielowi; albo Partic. od *adverto*, czemu przeciwne jest *aversus* I. 26. 2. więc z przodu, od czoła; to samo co później *in frontem*. — **lateris dejectus** = *latera praerupta* = spadziste boki, strome boki. — **leniter fastigatus** =

lateris deiectus habebat et in frontem leniter fastigatus paulatim ad planiciem redibat, ab utroque latere eius collis transversam fossam obduxit circiter passuum CD et ad
4 extremas fossas castella constituit ibique tormenta collocavit, ne, cum aciem instruxisset, hostes, quod tantum multitudine poterant, ab lateribus pugnantes suos circumve-
5 nire possent. Hoc facto duabus legionibus, quas proxime conscripserat, in castris relictis, ut, si quo opus esset, subsidio duci possent, reliquas sex legiones pro castris in acie constituit. Hostes item suas copias ex castris eductas instruxerant.

Cap. IX. Palus erat non magna inter nostrum atque hostium exercitum. Hanc si nostri transirent, hostes exspectabant; nostri au-

---

lekko się wznosząc w górę; **ad planiciem redibat**=w równinę się wracał W. — spuszczał. — **ab utroque latere ejus collis**; zwichnięcie składni, Anacoluthon, spowodowane przez zdanie wtrącone. —**transversam fossam**=rów poprzeczny; *transversus* mówi się, kiedy linia zostaje przecięta chociaż nie pod kątem prostym, co się zowie *directo transversus*; tutaj rów ten, a raczéj nowy po obu stronach pagórka wstrzymywały nieprzyjaciela, aby w boki Rzymianom nie wpadł. **obduxit**; = przeciągnął; *ob* wskazuje cel, aby przeszkodzić.

4. **extremas fossas** =po końcach tych rowów. I. 22. 1. *prima luce*. — **castella**; I. 8. 2.—**tormenta**; Urz. w. rz. §. 23. — **instruxisset**; jaki czas w orat. recta? — **pugnantes**=podczas boju.

5. **duabus legionibus quas** etc. były to *tirones*, jeszcze w boju niezaprawiony żołnierz. p. c. 2. 1 —**si quo**; por. I. 48. 4. *si quo erat longius prodeundum*, więc= jeśliby się gdzie (właśc. dokąd) potrzeba okazała; inni dopełniają z zdania głównego *subsidio*; więc jeżeliby się okazała gdzie potrzeba pomocy.

Utarczka nad rzeką Aisne.

Cap. IX. **Palus erat**; bagno to nie zbyt wielkie two-

tem, si ab illis initium transeundi fieret, ut
impeditos aggrederentur, parati in armis e-
rant. Interim proelio equestri inter duas
acies contendebatur. Ubi neutri transeundi
initium faciunt, secundiore equitum proelio 2
nostris Caesar suos in castra reduxit. Ho- 3
stes protinus ex eo loco ad flumen Axonam
contenderunt, quod esse post nostra castra
demonstratum est. Ibi vadis repertis par-
tem suarum copiarum traducere conati sunt 4
eo consilio, ut, si possent, castellum, cui
praeerat Quintus Titurius legatus, expugna-
rent pontemque interscinderent; si minus po- 5
tuissent, agros Remorum popularentur, qui
magno nobis usui ad bellum gerendum erant,
commeatuque nostros prohiberent.

Cap. X. Certior factus ab Titurio Caesar

---

rzyła po obu swoich brzegach mała rzeczka Miette, przedzielająca Belgów od Rzymian, za którą opierając się tyłem o większą rzekę Aisne stał na wzgórzu obóz Cezara. —**si**=czy; I. 8.4. —**nostri... erant**; uporządkuj: *nostri autem parati, — ut, — si — fieret, impeditos agrederentur, in armis erant;*—**ut aggrederentur** zawisłe od **parati**=gotowi by rzucić się na nich; *in armis esse*=stać pod bronią; *paratus, ut* I 44. 4.—**impeditus**; I 12. 3.

2. **secundiore equitum proelio**=*quum p. sec. esset* cap. 8. 3. **loco opportuno.**

3. **quod demonstratum est**; c. 5. 4.

4. **si possent**; Conj. możliwości. — **castellum**, redutę, naczołek mostu, o którym Cez. wspomina c. 5. 5. *In eo flumine pons erat.* — **cui praeerat**=jednym wyrazem? —[Belgowie więc koło ujścia Mietty do rzeki Aisne chcieli przeprawić się—i tym sposobem z lewego boku a częścią z tyłu obejść Cezara].

5. **si minus potuissent**; I. 47. 1. *si minus vellent*, poprzedza Imperf. *si possent;* w jakiem znaczeniu to a tamto? — **nobis usui - erant**= usługę nam dawali.

Belgowie rozbici ustępują.

Cap. X. **levis armat. Num. fundit. sagittariosque.** c. 7. 1.

Numidas... pontem tra-

omnem equitatum et levis armaturae Numidas, funditiores sagittariosque pontem traducit atque ad eos contendit.
2 Acriter in eo loco pugnatum est. Hostes impeditos nostri in flumine aggressi magnum eorum numerum occiderunt:
3 per eorum corpora reliquos audacissime transire conantes multitudine telorum repulerunt; primos, qui transierant, equitatu circumventos interfecerunt.
4 Hostes ubi et de expugnando oppido et de flumine transeundo spem se fefellisse intellexerunt neque nostros in locum iniquiorem progredi pugnandi causa viderunt, atque ipsos res frumentaria deficere coepit, concilio convocato constituerunt optimum esse, domum suam quemque reverti et quorum in fines primum Ro-

---

ducit; I. 12. 2. — **ad eos**; c. 1. 2.

2. **in eo loco**, gdzie się zetknął z Belgami. — **Hostes aggressi,—eorum**; I. 12. 3.— **impeditos**; I. 12. 3.

3. **per corpora**; przez ich trupy, po ich trupach. — **primos** bez spójnika; Asyndeton? — **qui transierant** roz. przed nadciągnięciem Rzymian.

4. **Hostes** roz. nie ci, których pobił, lecz ogólnie wszyscy Belgowie, którzy nie wyruszywszy z obozu, tylko tam pozostawszy, jedną tylko częścią zaatakowali Cezara. — **de expugnando oppido**; jakiego miasta? c. 6 1. —**in locum iniquiorem**; roz. *in paludem;* c. 9 1. — **res frument. deficere coepit**; ponieważ Belgowie nie przywykli do dłuższych wypraw, nie zaopatrzyli się w żywność na czas dłuższy. —**concilio convocato**; *concilium* = rada wojenna. — **constituerunt optimum esse,—reverti, et—convenirent**; dwa różnie zawisłe zdania od jednego słowa, a z tego powodu różna ich składnia, wynikła z toku myśli piszącego, który mniej na prawidła składni, niżeli na myśl zważa. *Syllepsis;* t. j. stanęła uchwała, że to daleko lepiéj wrócić, a *(et* adversativum) do którychby Rzymianie przyszli, (to postanowili) aby tym w pomoc przybywać.—**quemque** = *quamque partem Belgarum* c. 4. 4. — **primum**; I. 31. 4. — **copiis rei fru-**

mani exercitum introduxissent, ad eos defendendos undique convenirent, ut potius in suis quam in alienis finibus decertarent et
domesticis copiis rei frumentariae uteren- 5
tur. Ad eam sententiam cum reliquis causis haec quoque ratio eos deduxit, quod Divitiacum atque Haeduos finibus Bellovacorum appropinquare cognoverant. His persuaderi, ut diutius morarentur neque suis auxilium ferrent, non poterat.

Cap. XI. Ea re constituta secunda vigilia magno cum strepitu ac tumultu castris egressi nullo certo ordine neque imperio, cum sibi quisque primum itineris locum peteret et domum pervenire properaret, fecerunt, ut consimilis fugae profectio vide-
retur. Hac re statim Caesar per specula- 2

---

mentariae; obfitość wyrazów wynikła z właściwéj Cezarowi dokładności mówienia; V. 47. *peditatus equitatusque copias* VII. 5. i 76. dostateczny byłby tutaj wyraz *copiae*; genit. służy do oznaczenia, w czem te *copiae* polegały=zasoby w czem.

5. **sententiam**=uchwała, postanowienie. — **Divitiacum —appropinquare**; na wezwanie Cezara; c. 5. 3.—**neque suis auxilium ferrent** nie zawiera osobnéj czynności, bo wtedy stałoby *ferre*, lecz wyjaśnione następstwo zdania pierwszego;=nie można było ich nakłonić, aby się zatrzymali a przez to swoim pomocy odmówili – **non poterat** na końcu zdania dla ważności=żadną miarą nie można było.

Cap. XI. **secunda vigilia** I. 12. 2. dla czego nie *de sec. vig.* — **primum itineris locum**; *itineris*=*in itinere*=w drodze. — **fecerunt, ut**, właściwy zwrot łać — **consimilis fugae**; *con* dla dosadności — zupełnie podobny, *fugae* Dat. tak bowiem u Cez. zawsze *consimilis;* p. V. 12. 3. VI, 27. 1. – **profectio**=pochód.

2. **Hac re Caesar cognita**; tak Cezar zwykł zawsze podmiot umieszczać między Ablat. absol. I. 4. *die constituta.* – **exercitum equitatumque**; więc *exercitus* ? I. 48. 1

tores cognita insidias veritus, quod, qua de causa discederent, nondum perspexerat, exercitum equitatumque castris continuit.
3 Prima luce confirmata re ab exploratoribus omnem equitatum, qui novissimum agmen moraretur, praemisit. His Quintum Pedium et Lucium Aurunculeium Cottam legatos praefecit. Titum Labienum legatum
4 cum legionibus tribus subsequi iussit. Hi novissimos adorti et multa milia passuum prosecuti magnam multitudinem eorum fugientium conciderunt, cum ab extremo agmine, ad quos ventum erat, consisterunt fortiterque impetum nostrorum militum sustinerent, priores,
5 quod abesse a periculo viderentur neque ulla necessitate neque imperio continerentur, exaudito clamore perturbatis ordinibus omnes in fuga sibi praesidium ponerent. Ita sine
6 ullo periculo tantam eorum multitudinem no-

---

3. **Prima luce**: I. 22. 1. **novissimum agmen** ci sami o późniéj **novissimos**: I. 15. 2.—**His** odnosi się na?

4. **Hi** odnosi się na? **novissimos adorti, multitudinem eorum** I 12. 3. — **cum ab extremo agmine — consisterent**, zdanie zawierające przyczynę poprzedzającego — gdyż,... zwłaszcza gdy... ze zmianą podmiotu. — **ab extremo agmine** t. j ostatnie szeregi *agminis novissimi*; *ab* por. I 1. 5. — **ad quos**, odnosi się na? — **priores** bez spójnika, zawiera bowiem przeciwstawienie do *ab extremo agmine (ii), ad quos ventum erat*, więc ci, którzy na przodzie szli.

5. **quod viderentur** *viderentur*=putarent; Conj? I. 23. 3. — **exaudito clamore perturbatis ordinibus** = usłyszawszy krzyki z złamanemi szykami; dwa Abl. abs. połączone jak często u Cez. por. I. 24 5. II. 26. 3. III 3. 3. VI. 12 6. — **sibi**, na przeciw tych, którzy mężnie opór stawili. — **praesidium** = *salutem*.

6. **tantam multitudinem**,

stri interfecerunt, quantum fuit diei spatium, sub occasumque solis destiterunt seque in castra, ut erat imperatum, receperunt.

Cap. XII. Postridie eius diei Caesar, priusquam se hostes ex terrore ac fuga reciperent, in fines Suessionum, pui proximi Remis erant, exercitum duxit et magno itinere confecto ad oppidum Noviodunum contendit. Id ex itinere oppugnare conatus,
2
quod vacuum ab defensoribus esse audiebat, propter latitudinem fossae murique altitudinem paucis defendentibus expugnare non potuit. Castris munitis vineas agere quae-
3
que ad oppugnandum usui erant comparare

---

quantum spatium, taką mnogość (tyle) ubili, ile dzień dopuszczał —Porównanie rzeczy wcale niepodobnych — gdy właściwie chodziło tylko o stosunek ich wzajemny: ilość ubitych do długości dnia IV. 35 3 V. 19 3 —[Dokonał więc Cezar swego zamiaru: Bełgowie się roz, roszywszy rozdzielili swoje siły, —którym razem możeby był Cezar nie sprostał; tak zaś rozpoczyna on podbijać pojedyńczo lud za ludem.]

Cezar ciągnie nad rzekę Sambre.

Cap. XII. **priusquam se reciperent**; Conj? — **ex fuga se recipere** z poniesionych trudów w ucieczce przyjść do siebie. — **proximi Remis** I. 31. 4 **magno itinere confecto**; forsowny marsz odbywszy. Cezar drogę tę dziesięciu mil odbył prawie w 14 godzinach Göler.

2. **ex itinere**; I. 25 6. II. 6 1. — **oppugnare conatus** — a później **expugnare non potuit**; *oppugnare* oblęgać, szturmować; *expugnare* szturmem wziąść, bez żadnych dzieł oblężniczych. — **quod audiebat**; Imperf. z różnych stron, z wszelkich donoszeń — **paucis defendentibus** w rozumieniu przypuszczającem; mimo że ... — **propter lat. fossæ**; rów ten trzeba było przedtem wypełnić — aby przezeń przeszedłszy drabinami wedrzeć się na mury.

3. **vineas agere**. Urz w. rz. §. 57. **usui erant**; I. 30. 3 — **comparare** nie *parare* = szybko, żwawo przygotować.

4 **omnis ex fuga multitudo**; właściwie *omnis in fuga mult.* t. j. *omnis multitudo-*

4 coepit. Interim omnis ex fuga Suessionum multitudo in oppidum proxima nocte convenit.
5 Celeriter vineis ad oppidum actis, aggere iacto turribusque constitutis magnitudine operum, quae neque viderant ante Galli neque audierant, et celeritate Romanorum permoti legatos ad Caesarem de deditione mittunt et, petentibus Remis, ut conservarentur, impetrant.

Cap. XIII. Caesar obsidibus acceptis primis civitatis atque ipsius Galbae regis duobus filiis armisque omnibus ex oppido traditis in deditionem Suessiones accepit exercitumque in
2 Bellovacos ducit. Qui cum se suaque omnia in oppidum Bratuspantium contulissent, atque

---

quae in fuga erat, in oppidum convenit; tak więc *ex fuga* przez pewien rodzaj Attrakcyi stosuje się tutaj do orzeczenia *convenit.* (VII. 24. 5.) zajmującego miejsce Adjectivi=zbiegła. — [*in oppidum convenit*; stąd widać, iż Cezar tylko od strony południowéj miasto obsaczył, część jego północna zwrócona ku rzece Aisne była wolna, i tędy mogli Swesionowie rzucić się do miasta].

5. **vineis — actis, aggere jacto, — turribus constitutis**; wszystkie te sposoby wyrażenia są stałe; mówiono także *aggerem exstruere, instruere*. — **de deditione**; względem I. 14. 6. — **petentibus R.** = za wstawieniem się R. — **ut conservarentur**; *conservare aliquem* = zachować kogo dry życiu; życie wolność darować; — nie *conserventur*, bo zawisło od *petentibus*, nie od *impetrant*; a *patentibus*?

Cap. XIII. **primis** jest podmiot; zresztą=*princeps*. I. 12 6. — **Galb regis**; c. 4. — **ex oppido**; zwięźle zam. *quae in oppido erant, ex oppido* .. podobnie jak wyżéj *omnis ex fuga — multitudo*,= więc miastowe. — **in deditionem accepit**, mówi się także *recipere, redigi, venire* o tych który nie chąc rzeczy do ostateczności doprowadzić, sami się poddają; inne znaczenie ma *ditio* = nieograniczona władza pana nad innymi, których pod swojem panowaniem i w poddaństwie trzyma. I. 31. 7. — **accepit** a po niem następuje Praes. **ducit** dla wyrażenia szybkości w działaniu.

2. **in oppidum** a później

ab eo oppido Caesar cum exercitu circiter mi-
lia passuum quinque abesset, omnes maiores
natu ex oppido egressi manus ad Caesarem ten-
dere et voce significare coeperunt, sese in eius
fidem ac potestatem venire neque contra popu-
lum Romanum armis contendere. Item, cum 3
ad oppidum accessisset castraque ibi poneret,
pueri mulieresque ex muro passis manibus suo
more pacem ab Romanis petierunt.
Cap. XIV. Pro his Divitiacus, — nam post
discessum Belgarum dimissis Haeduorum co-
piis ad eum reverterat, — facit verba: *Bellova-* 2
cos omni tempore in fide atque amicitia ci-
vitatis Haeduæ fuisse: impulsos a suis prin- 3
cipibus, qui dicerent Haeduos ab Cæsare in
servitutem redactos omnes indignitates con-
temuliasque perferre, et ab Haeduis defecis-
se et populo Romano bellum intulisse. Qui 4
eius consilii principes fuissent, quod intelle-
gerent, quantam calamitatem civitati intulis-
sent, in Britaniam profugisse. Petere non 5

---

ex opido. c. 3. 3. – **venire** =przychodzą, a raczéj oddają się.

3. **passis manibus**; I. 51. 3.

Cap. XIV. **Pro**; I. 31. 2. –**reverterat**; I. 31. 1.

3. **indignitates**; Pluralis rzeczownika oderwanego oznacza gatunek, rodzaj i t. p. więc = wszelakie niegodziwości.

4· **principes** = *auctores* V. 54. 4 VI. 4. 1. VII. 37. 6. —**quod intellegerent**; zdanie przyczynowe w szyku przestawnym pierwéj postawione niżeli główne. Imperf. ni Plsqmprf. albowjem ta czynnosć równoczesną jest z *profugisse* i podczas téj trwającą. **in Brit.** – **profugisse** roz. *eos* **pro his** § 1. **sua clementia et man suetudine**; *sua* przed subst położone zwykle = swój własny, właściwy. *Clementia* a téj przeciwną jest *severitas* i *crudelitas*, i jest łaskawość, *Mansuetudo* a téj przeciw. jest *feritas*, jest — ludzkość. —**fecerit**, jaki czas w oratio recta?

solum Bellovacos, sed etiam pro his Hæduos, ut tua clementia ac mansuetudine in eos usatur.
6 *Quod si fecerit, Hæduorum auctoritatem apud omnes Belgas amplificaturum; quorum auxiliis atque opibus, si qua bella inciderint, sustentare consuerint.*

Cap. XV. Caesar honoris Divitiaci atque Haeduorum causa sese eos in fidem recepturum et conservaturum dixit; quod erat civitas magna inter Belgas auctoritate atque hominum multitudine praestabat, sexcentos obsides poposcit. His traditis omnibusque armis ex oppido collatis ab eo loco in fines Am-
2 bianorum pervenit, qui se suaque omnia sine mora dediderunt.
3 Eorum fines Nervii attingebant; quorum de natura moribusque Caesar cum quaereret, sic repe-

---

6. **Hæduorum ... amplificaturum** roz. *eum*. — **si inciderint** stoi ze względu na *consuerint,* mające znaczenie praesentis t. j. = *soleant;* tak *consuevi* = *soleo;* w oratio recta: *si qua bella inciderent, sustentare consuerunt* = *solent*. 1. 14. 7. — **sustentare**, albo bezwzględnie jak c. 6. 1 albo z dopełnieniem przedmiotu *bella*, jak *famem, inopiam sustentare.*

Cap. XV. **honoris causa**; *honor, qui Divitiaco habetur,* więc tutaj: *ut Divitiaco et Haeduis honorem haberet* = dla poważania ku D i ku Hed. — **in fidem recepturum** *in fidem recipere*, wyrażenie bardzo częste = wziąć w obronę (sumienną, wierną). — **conservaturum** c. 12. 5. — **quod** ... zdanie przyczynowe, lecz oraz zawierające przeciwstawienie z poprzedzającem *(honoris .. dixit)*, dla tego Asyndeton; zażądał bowiem ogromną liczbę (600) zakładników, stosownie do wielkości i potęgi tego ludu. — [**Eorum fines**. W pobliskości dzisiejszego miasta Fins między Peronne a Cambrai stykały się granice Ambianów i Nerwiów]

3. **attingebant**; Imperf. jak często przy opisaniach geograficznych· tutaj równie też Praesens stosowne. — **natura moribusque**; *natura* każde przyrodzone usposobienie tak

riebat: *Nullum aditum esse ad eos mercatoribus;* 4
nihil pati vini reliquarumque rerum inferri,
quod iis rebus relanguescere animos eorum
et remitti virtutem existimarent: esse homines 5
feros magnaeque virtutis, increpitare atque
incusare reliquos Belgas, qui se populo Roma-
no dedidissent patriamque virtutem proiecis-
sent: confirmare sese neque legatos missuros 5
neque ullam condicionem pacis accepturos.

Cap. XVI. Cum per eorum fines triduum
iter fecisset, inveniebat ex captivis Sabim flu-
men ab castris suis non amplius milia pas-
suum X abesse: trans id flumen omnes Ner- 2
vios consedisse adventumque ibi Romanorum
exspectare una cum Atrebatis et Viromanduis,
finitimis suis (nam his utrisque persuaserant,
uti eandem belli fortunam experirentur); ex- 3
spectari etiam ab iis Aduatucorum copias at-

---

duszy jak ciała; *mores* nie są tu zwyczaje i charakter ludzi pojedynczych, — lecz raczej przyjęte zaprowadzone i ustalone zwyczaje w życiu towarzyskiem i obywatelskiem tyle co *leges, instituta.* — **sic reperiebat;** c. 4. 1.

4. **aditum**=przystęp; I. 43 5 **nihil pati vini** zam. *non pati quidquam vini*, ponieważ negacya należy do *pati.* — **reliquarumque rerum** = i inne podobne rzeczy; *rerum* a później *rebus?* — **relanguescere animos eorum:** właść *suos*, lecz to ze stanowiska opowiadających Ambianów nie z myśli Nerwiów; — **animos** = odwaga słabnie. — **remitti**=wolnieje. — Dotąd Cez. przedstawił *mores* Nerwiów; teraz następuje opisanie *naturae.*

5. **homines feros — magnaeque virtutis;** Genit. qualitatis *(attributivus)* obok adjektywu: jak V. 35. 6. V 54. 2. — **dedissent**=już poddali, — **projecissent**=porzucili; =wyrzekli się.

6, **sese** należy do *confirmare*, czy do *missuros?*

Cap. XVI. [**Cum triduum iter fecisset**, więc był koło dzis. St Vaastles = Bavay, Göler]. — **inveniebat** tutaj = *quaerendo inveniebat*, dla tego z *ex*; — Imperf?

2. **trans id flumen**, więc

4 que esse in itinere: mulieres quique per aetatem ad pugnam inutiles viderentur in eum locum coniecisse, quo propter paludes exercitui aditus non esset.

Cap. XVII. His rebus cognitis exploratores centurionesque praemittit, qui locum ido-
2 neum castris deligant. Cum ex dediticiis Belgis reliquisque Gallis complures Caesarem secuti una iter facerent, quidam ex his, ut postea ex captivis cognitum est, eorum dierum consuetudine itineris nostri exercitus perspecta nocte ad Nervios pervenerunt atque iis demonstrarunt inter singulas legiones impedimentorum magnum numerum intercedere, ne-
3 que esse quicquam negotii, cum prima legio in castra venisset reliquaeque legiones magnum spatium abessent, hanc sub sarcinis ado-
4 riri; qua pulsa inpedimentisque direptis futu-

---

na prawym brzegu rzeki Sambre. — **cum Atrebatis**; zwykle u Cez. *Atrebates*; c. 4. 9. — c. 23 1. VII. 75.3.—**persuaserant** jak c. 4. 11. jako objaśniający dodatek samego pisarza w Indicat. — **uti eandem belli fortunam experirentur** roz. *quam ipsi (Nervii) experturi essent.*

4. **quique** zam. *eosque qui.* — **per**=ze względu, dla. — **exercitui**, dla wojska ogólnie nie tylko rzymskiego.

Cap. XVII. **exploratores centurionesque**; *exploratores.* I. 21. 1.—*centurionesque; que* łączy tutaj wyobrażenia nierówne ale raczéj różne, lecz ku jednemu celowi przeznaczone.—**castris** zależy od *deligant* nie od *idoneum*, więc jest Dat.

2. **eorum dierum consuetudine itineris nostri exercitus**; skupienie kilku Genitywów wzajemnie od siebie zawisłych; *eorum dierum*; I. 5. 3. zawisło od *consuetudine* = wypatrzywszy zwykły owych dni naszego wojska pochód. tak I. 19. 5. I. 30. 1. III. 18. 3. VII. 76. 2.— **numerum** = część. **cum — venisset — abessent**; *cum* jest temporale a conjunctivus stoi dla orat. obl. więc *venisset* = Fut. ex. a *abessent* = Fut. I. — **in castra**; *castra* — obozowisko, t. j. miejsce, gdzie

rum, ut reliquae contra consistere non auderent. Adiuvabat etiam eorum consilium, qui rem deferebant, quod Nervii antiquitus, cum equitatu nihil possent (neque enim ad hoc tempus ei rei student, sed, quiquid possunt, pedestribus valent copiis), quo facilius finitimorum equitatum, si praedandi causa ad eos venissent, impedirent, teneris arboribus incisis atque in latitudinem remis enatis et rubis sentibusque interiectis effecerant, ut instar muri hae sepes munimenta praeberent, quo non modo intrari, sed ne perspici quidem posset. His rebus cum iter agminis nostri impediretur, non omittendum sibi consilium, Nervii existimaverunt.

---

miał być obóz założony.

3. **magnum spatium**; Acc. loci, odległości.

4 **futurum, ut**, opisanie zamiast? — **Adjuvabat** = zalecać. — **consilium** = wniosek, propozycya. — **deferebant** = donieść. — **quod . . .** zdanie w miejscu podmiotu należące do *adjuvabat* = ta okoliczność, że . . . — **nihil possent, — quiquid possunt**; *posse* por. I. 18. 6. — **ad hoc tempus** = *usque ad* — **venissent, — impedirent** podobnie jak wyżéj *venisset — abessent.* — **teneris arboribus incisis . . . interjectis.** Ażeby jeździe wpadającéj więcéj przeszkód stawili, sadzili rzędem młode drzewa *(teneris arboribus)*, nadcinali je *(incisis)*, tak że gałęzie nie rosły w górę lecz w szerz *(in lat. ramis enatis)*, a nadto pomiędzy nie sadzili jeżyny *(rubus)* i ciernie *(sentis)*; więc = nadcinajac młode drzewka (Abl. absol). i gałęzie w szerz rozpuszczając (właść. skoro wyrosły), a między nie jeżyny i ciernie rozsadzając; = *(arbores incidebantur atque rami enascebantur, et rubi sentesque interjeciebantur*, są tu tylko dwa członki)

5. **quo** = *in quae*. c. 7. 1. — **non modo, — sed ne quidem**; I. 16. 2. — **consilium** jak wyżéj § 4.

Miejsce walki nad rzeką Sambre.

Cap. XVIII. **Loci**, a później **quem locum?** - **ab summo**

Cap. XVIII. Loci natura erat haec, quem
locum nostri castris delegerant. Collis ab
summo aequaliter declivis ad flumen Sabim,
2 quod supra nominavimus, vergebat. Ab eo
flumine pari acclivitate collis nascebatur ad-
versus huic et contrarius, passus circiter du-
centos infimus apertus, ab superiore parte
silvestris, ut non facile introrsus perspici
3 posset. Intra eas silvas hostes in occulto se-
se continebant; in aperto loco secundum flu-
men paucae stationes equitum videbantur.
Fluminis erat altitudo pedum circiter trium.

Cap. XIX. Caesar equitatu praemisso sub-
sequebatur omnibus copiis; sed ratio ordo-
que agminis aliter se habebat, ac Belgae ad

= od szczytu; począwszy od szczytu; *summo* jest subst jak VI. 26. 2. *ab summo;* III. 19. 1. *ab imo;* VII 19. 1 *ab infimo*. — **aequaliter declivis** =jednakowo pochodzisty, W. jednakowo bez przerwy lub odmiany pochylony. **flumen Sabim, quod**; I. 12 1. — **supra** c. 16. 1. — **vergebat**; I. 1. 5.

2. **Ab eo flumine**=od téj rzeki, roz. po drugiéj stronie. — **pari acclivitate** nie *declivis*, bo ze stanowiska od rzeki do góry; równą pochodzistością. — **nascebatur** = wznosił się. W łać. przenośnia =wzrastał, lecz nie każda łać. przenośnia da się dosłownie wyłożyć. Nagelsb stronnica 371. — **adversus huic et contrarius**· *advers s* jest= przeciwny = na przeciw; *contrarius* = odpowiedny lub w równoległym biegu = równoległy, t j. dolne krańce tych pagórków dotykające się rzeki równolegle się ciągnęły, tak iż wklęsłości jednego przyjmowały występujące części drugiego i t d. - **passus circiter ducentos infimus apertus** =u dołu *(infimus* p. I. 22. 1. *prima luce)* 200 kroków wolny *(apertus)*, wyższa część zaś była lasem pokryta *(silvestris)*, więc 200 kroków nie oznacza przestrzeni między rzeką a pagórkiem, lecz część dolną samego pagórka.

3. **in occulto** a temu przeciwne **in aperto**. — *in occulto* odpowiada *silvestris, in aperto* odpow. *passus* . . *apertus;* dla tego przeciwstawci-

Nervios detulerant. Nam quod hostibus ap- 2
propinquabat, consuetudine sua Caesar sex le-
giones expeditas ducebat; post eas totius
exercitus impedimenta collocarat; inde duae
legiones, quae proxime conscriptae erant. to-
tum agmen claudebant praesidioque impedi-
mentis erant. Equites nostri cum funditori- 4
bus sagittariisque flumen transgressi cum ho-
stium equitatu proelium commiserunt. Cum 5
se illi identidem in silvas ad suos reciperent
ac rursus ex silva in nostros impetum face-
rent, neque nostri longius, quam quem ad

---

nia, oba te zdania bez spójników, Asyndeton — **secundum flumen** = wedle rzeki. W. po nad rzeką. — **pauce** = tylko niewiele, gdzie niegdzie tylko. · **videbantur**; Imperf.? *Videre* tutaj w znacz. biernem = widziano, dały się widzieć: ukazywały się. W.— [Miejsce tutaj opisane są owe dwa pagórki nad rzeką Sambre między Boussieres a Louvroil. Z lasów dawnych mało już pozostało, tylko lasek kolo Quesnoy].

Bitwa nad rzeką Sambre:

1 *Chwila pierwsza.*

Cap. XIX. [Jazda Cezara przekracza rzekę, rozbija jazdę nieprzyjacielską, a sześć jego legionów zaczyna fortyfikować obóz.] — **omnibus copiis**; I. 24. 4. *cum omnibus carris* —**aliter, ac**; I. 28. 5. — **detulerant**; c 17. 4.— **hostibus appropinquabat**: *appropinquare* łączy Cez. z Dat. II. 10. 5. c. 31. 1. IV. 10. 4. c. 25. 6 — 28. 2. V. 44. 1. VI. 37. 2. VII. 18. 1. —22. 5.—47. 3. — 82. 4. — **expeditas** więc nie *sub sarcinis*; tak było u Cez. zwyczajem, kiedy się do nieprzyjaciela zbliżał. I. 49. 3.

3. **proxime** o przeszłości = nowo spisane. W.

4. **funditoribus sagittariisque** c. 7. 1.

5. **in silvas** — a potem **ex silva**; sing. *silva*, las jako całość; plur· *silvae*, są różne części, które właśnie las tworzyły. — **quam quem ad finem** = o ile, pokąd; jeno póki. W. — **porrecta loca** są to miejsca, o których c. 18. Cez. mówi *passus circiter 200 infimus apertus*. · **pertinebant** I. 1. 6. pokąd tylko wolnego miejsca stawało. W. · **quae primae** = najpierw. — **opere dimenso**; *opus* tutaj = oszańcowanie, wał i rów na około

finem porrecta loca pertinebant, cedentes insequi auderent, interim legiones sex, quae primae venerant, opere dimenso castra munire coeperunt.

6 Ubi prima impedimenta nostri exercitus ab iis, qui in silvis abditi latebant, visa sunt, quod tempus inter eos committendi proelii convenerat, ut intra silvas aciem ordinesque constituerant atque ipsi sese confirmaverant, subito omnibus copiis provolaverunt impetum-
7 que in nostros equites fecerunt. His facile pulsis ac proturbatis incredibili celeritate ad flumen decucurrerunt, ut paene uno tempore et ad silvas et in flumine et iam in mani-
8 bus nostris hostes viderentur. Eadem autem celeritate adverso colle ad nostra castra atque eos, qui in opere occupati erant, contenderunt.

---

obozu; tak *opus* często stoi w tem znaczeniu. I. 8. 2.— I. 49. 3. III. 3. 1.—*opus dimetiri;* właściwie: *castra metiri; dimenso* w znacz. biernem.

2. *Chwila druga.*

[Belgowie wszystką siłą zmuszają jazdę Cezara do odwrotu i nacierają na jego sześć legionów. Prawe skrzydło mocno przyparte, lewe pod dowództwem Labiena zdobywa obóz Belgów.]

6. **prima impedimanta**; *prima* I. 22. 1. więc *prima* = początek taboru, pierwsza część. — **qui latebant**; *latere* u Cez. zawsze osobowo III. 14. 9. — **quod tempus convenerat**; I. 36. 5. — **ut constituerant**; tak jak się w szyku bojowym (*aciem ordinesque*) ustawili i jak się wzajemnie zagrzali t. j. *ut subito omnibus copiis provolarent;* tak też i uczynili t. j. *omnib. cop. prov.* — **omnibus copiis provolaverunt**; c. 7. 3.

7. **in manibus nostris** t. j. tak blisko, że ręką można było dosięgnąć = w naszem ręku: że niemal tegoż czasu i w lesie i u rzeki i u naszych byli W.—**viderentur**; w znacz. biern. jak c. 18. 3.

8. **adverso colle**; Abl: viae; przez pagórek, lub pagórkiem, *adversus* t. j. ten, na którym Rzymianie stali, więc: w górę.—**qui in opere**

Cap. XX. Caesari omnia uno tempore erant
agenda: vexillum proponendum, quod erat
insigne, cum ad arma concurri oporte-
ret, signum tuba dandum, ab opere revocan-
di milites, qui paulo longius aggeris peten-
di causa processerant, arcessendi, acies instru-
enda, milites cohortandi, signum dandum.
Quarum rerum magnam partem temporis
brevitas et successus hostium impediebat. 2
His difficultatibus duae res erant subsidio, 3
scientia atque usus militum, quod superio-
ribus proeliis exercitati, quid fieri oporte-
ret, non minus commode ipsi sibi praescri-
bere, quam ab aliis doceri poterant, et quod
ab opere singulisque legionibus singulos le-
gatos Caesar discedere nisi munitis castris
vetuerat. Hi propter propinquitatem et ce- 4

---

occupati erant = szańcownicy.

Cap. XX. **uno** = *uno eodemque* 1. 22. 3. — **erant agenda** = miałby był czynić. — **vexillum proponendum**; Urz. w. rz. §. 36. — **insigne** = znak. VII. 88. 1. — **signum tuba dandum**; znak dać trąbą — t. j. trąbą odwołać żołnierzy zatrudnionych przy fortyfikowaniu obozu i tych, którzy dla zwożenia darni byli się oddalili, a tym sposobem ściągnąć ich w szeregi i porządek — **signum dandum**; znak do natarcia; dawał go wódz przez wianie swoją chorągwią *(vexilli)*, co Cez. czyni później c. 21. 3.

2. **successus** = podchodzenie, zbliżanie się; co szczególnym było warunkiem krótkości czasu.

3. **His difficultatibus**; Dat. = ku. — **scientia atque usus** inaczej IV. 1. 6. *ratio et usus*, = wiadomość i wćwiczenie (obrotnośc) wojenna. — **ab opere singulisque legionibus singulos legatos discedere vetuerat**, zakazał legatom opuszczać swoje leg. — lub nakazał, żeby żaden legat swego legionu nie odstępywał.

4. **nihil** = *non*, lecz z wzmocnionem znaczeniem = wcale nie; I. 40. 12.

Cap. XXI. **necessariis rebus**, — tylko najpotrzebniejsze,

leritatem hostium nihil iam Caesaris imperium exspectabant, sed per se quae videbantur administrabant.

Cap XXI. Caesar necessariis rebus imperatis ad cohortandos milites, quam in partem
fors obtulit, decucurrit et ad legionem deci-
2 mam devenit. Milites non longiore oratio-
ne cohortatus, quam uti suae pristinae vir-
tutis memoriam retinerent neu pertubaren-
3 tur animo hostiumque impetum fortiter su-
stinerent, quod non longius hostes aberant,
quam q o telum adici posset, proelii commit-
4 tendi signum dedit. Atque in alteram par-
tem item cohortandi causa profectus pugnan-
5 tibus occurrit. Temporis tanta fuit exigui-
tas hostiumque tam paratus ad dimicandum
animus, ut non modo ad insignia accommo-

---

najkonieczniejsze) rzeczy zarządził. — **quam in partem fors obtulit**: zwięzle wyrażenie zam. *Caesar ad cohortandos milites in eam partem quam fors obtulit, decucurrit;* z tego przez pewien rodzaj attrakcyi powstało: *quam in part. f. obtulit. Pars*, jak prepozycya *in* wskazuje, odnosi się osobliwie do miejsca, lecz z toku rzeczy oznacza tutaj pojedyńcze zastępy wojska. — **ad legionem decimam**, która stała na lewem skrzydle.

2. **suae** c 14. 5. — **uti retinerent neu perturbarentur** jest jeden członek zawierający rzecz ogólną i jej szczegółowe następstwo, aby zachowali i nie dali się zatrwożyć: V. 34. 3. *neu*: I. 26 6. — **hostiumque impetum sustinerent**, drugi członek zawisły od poprzedniego *uti*.

3. **quod non etc.** należy do zdania następującego .... **dedit** ...- **quam quo telum adjici posset**, nie dalej jak na dorzucenie: więc oznacza większą bliskość, jak pojedyncze *jaci*; dla tego dał znak do natarcia. — **signum dedit**; § 1 *signum dandum*

4. **in alteram partem** do skrzydła prawego — **pugnantibus occurrit**: już potykających się — już w boju — trafił.

5. **insignia**; I. 22 2. są ozdoby szczególnie na hełmach; tak oficerowie używa-

danda, sed etiam ad galeas induendas scu-
tisque tegimenta detrahenda tempus defu-
erit. Quam quisque ab opere in partem 6
casu devenit quaeque prima signa conspe-
xit, ad haec constitit, ne in quaerendis suis
pugnandi tempus dimitteret.

Cap. XXII. Instructo exercitu, magis ut loci
natura deiectusque collis et necessitas tem-
poris, quam ut rei militaris ratio atque or-
do postulabat, cum diversis legionibus aliae
alia in parte hostibus resisterent, sepibus-
que densissimis, ut ante demonstravimus, in-
teriectis prospectus impediretur, neque cer-
ta subsidia collocari neque, quid in quaque
parte opus esset, provideri neque ab uno
omnia imperia administrari poterant. Ita- 2

---

li pióropuszów: w marszu je zwykle zdejmowali. Równie też i same hełmy *(galeas)* zdejmowali Rzymianie w marszu, wieszając je albo przed sobą na piersiach albo na plecach.—**scutisque tegimenta detrahenda.** Tarczę pokrywali skórzanym futerałem, aby ozdoby, jak arabeski, obrazy, malowidła, imię wodza, liczbę legionu się nie uszkodziły. – **ut — defuerit;** – jaka różnica od *deesset!*

6. **prima signa;** *prima* w miejsce polskiego przysłówka: podobnie jak c 19. 6 — **signa** rozumie się pojedyńczych kohort.

Cap. XXII. **natura dejectusque,** tak wyobrażenie ogólne bliżej oznaczone jest szczegółowo przez *dejectus;* c. 8. 3. — **necessitas temporis;** w znacz. czynnem jak I. 16. 2. =potrzeba, wymaganie. — **ratio atque ordo** podob. c. 19 1. — **diversis legionibus,** Ablat. absol. *diversis* jest Adjectivum nie Participium; participium oznaczałoby, że legiony były w różnym kierunku i miejscach rozrzucone, lecz ten wzgląd oznaczają już wyrazy następ. *aliae alia in parte,* co byłoby nadzwyczajnym u Cezara pleonasmem. *Diversae* p. Urz. w. rzym. § 38. Sam Abl. absol. niezwykle złożony, właściwie powinno było być: *cum diversae legiones aliae alia in parte consisterent.* — **aliæ alia in parte,** różne na

que in tanta rerum iniquitate fortunae quoque eventus varii sequebantur.

Cap. XXIII. Legionis nonae et decimae milites, ut in sinistra parte acie constiterant, pilis emissis cursu ab lassitudine exanimatos vulneribusque confectos Atrebates, — nam his ea pars obvenerat, — celeriter ex loco superiore in flumen compulerunt et transire conantes insecuti gladiis magnam partem eorum
2 impeditam interfecerunt. Ipsi transire flumen non dubitaverunt et in locum iniquum progressi rursus resistentes hostes redinte-
3 grato proelio in fugam coniecerunt. Item alia in parte diversae duae legiones, undeci-

---

różnych miejscach; każda gdzie indziej; jedna tu inna tam. — **ut ante demonstravimus** c. 17. 4. — **certa subsidia** = odwody, rezerwy pewne, na któreby się opierać można. — **imperia administrari**; *imperium* (sing). *administrare*, c. 20. 4. naczelne dowództwo sprawować; *imperia* (plur). *admin.* = pojedyńczemi dowództwami, t. j. poddowództwami władać; niemi kierować.

2. **in tanta rerum iniquitate**; por. I. 27. 4. *in tanta multitudine*. I. 33. 2, *in tanto imperio*.

Cap. XXIII. **Legionis nonae et decimae** = dziewiątego i dziesiątego (nie dziewiętnastego)? te dwa legiony stanowiły diwizyon, dowodzony przez Labiena jak z c. 26. 4. — **ut** = jak — podług tego, jak. — **sinistra parte** = *sinistro cornu.* — **acie** jest zwykła u Cezara forma Genitywu zam. *aciei.* — **constiterant** = razem stanąć = razem się trzymać; *consistere* = *firmum, stabilem constantem esse*. — **cursu et lassitudine**; hendiadys: *cursus lassitudine*; — **exanimatos** = bez tchu = zadyszany. — **vulneribus confectos**, rany odebrali od rohatyn. — **nam iis ea pars obvenerat**, więc Atrebaci zajmowali u swoich skrzydło lewe — naprzeciw prawego Rzymskiego. — **conantes** - **eorum**; I. 12. 3. — **impeditam** — przebywaniem rzeki I. 12. 2.

2. **transire** — **dubitaverunt**; Infinit? — **progressi**; zdanie imiesłowowe ze zdania przypuszczającego.

ma et octava, profligatis Viromanduis, qui-
buscum erant congressi ex loco superiore,
in ipsis fluminis ripis proeliabantur. At to- 4
tis fere a fronte et ab sinistra parte nuda-
tis castris, cum in dextro cornu legio duo-
decima et non magno ab ea intervallo sep-
tima constitisset, omnes Nervii confertissi-
mo agmine duce Boduognato, qui summam
imperii tenebat, ad eum locum contenderunt;
quorum pars aperto latere legiones circum- 5
venire, pars summum castrorum locum pete-
re coepit.

Cap. XXIV. Eodem tempore equites no-
stri levisque armaturae pedites, qui cum iis

---

3. **diversae duae legiones** jak c. 22. *diversis legionibus*; dwa różne do jednej dywizyi należące—legiony. —**profligatis**, a z tem łączyć należy **ex loco superiore.**—**erant congressi**: odnosząc się na *legiones* - jest synesis. - **in ripis**; I. 37. 3. — [**nudatis castris**. Armia rzymska nie tworzyła tutaj, jak zwykle, jednéj linii przed obozem, lecz ustawiwszy się podług potrzeby zostawiły legiony wolną przestrzeń pomiędzy sobą. Mianowicie środkowa diwizya składająca się z ósmego i jedynastego legionu odparłszy nieprzyjaciół, posunęła się naprzód, zbliżając się ku swojemu lewemu skrzydłu, i zostawiła między sobą a prawem skrzydłem (7, i 12. leg). wielką wolną przestrzeń i odsłoniła *(nudare)* obóz od czoła i od lewéj strony, gdy tym czasem 7. i 12. leg. stojące na prawem skrzydle, prawą stronę obozu zasłaniały].

4. **confertissimo agmine**; I. 25. 5.—**qui summam imperii tenebat** = jednem słowem?

5. **pars — pars**; więc Nerwiowie w dwóch kolumnach podążyli w to miejsce otwarte *(ad eum locum)*; jedna z nich starała się oskrzydlić dwa legiony prawego skrzydła (7. i 12), druga wsuwając się między legion ósmy i dwunasty usiłowała zdążyć do rzymskiego obozu.—**summum castrorum locum** nie: najwyższe stanowisko, miejsce obozu, lecz: wysokość obozu, t. j. najwyższe miej-

una fuerant, quos primo hostium impetu pul-
sos dixeram, cum se in castra reciperent, ad-
versis hostibus occurrebant ac rursus aliam
2 in partem fugam petebant, et calones, qui ab
decumana porta ac summo iugo collis no-
stros victores flumen transisse conspexerant,
praedandi causa egressi, cum respexissent
et hostes in nostris castris versari vidissent,
3 praecipites fugae sese mandabant. Simul eorum,
qui cum impedimentis veniebant, clamor fre-
mitusque oriebatur, aliique aliam in partem
4 perterriti ferebantur. Quibus omnibus rebus
permoti equites Treveri, quorum inter Gal-
los virtutis opinio est singularis, qui auxilii
causa ab civitate ad Caesarem missi venerant,

---

sce, na którem obóz stał.

Cap. XXIV. **equites nostri levisquae armaturae pedites**; ci sami, którzy (c. 19. 7), od Nerwiów do ucieczki zmuszeni zostali, i właśnie teraz — [między dziewiątym a jedenastym legionem się przesunąwszy] na obóz swój się cofali. **qui fuerant**, róż. przed pierzchnięciem, po którem się rozsypali i różnemi drogami także do obozu wracali.—**dixeram**, Plusqmprfct? p. c. 1. 1. — c. 28. 1. — IV. 27. 2. — **adversis hostibus**=wprost na nieprzyjaciela: albowiem z innej strony ku obozowi dążyli i zetknęli się oko w oko tuż pod obozem z Nerwiami.—**fugam petebant**, wyrażenie rzadkie, utworzone podlug: *salutem fuga petere.*

2. **calones**, c. 17. 3. Urz. w. rz. § 24.—**ab decumana porta** = od tylnej bramy; p. Urz. w. rzym. § 47. — **ac summo jugo collis** nie jest to inne miejsce od tego *ab decumana porta*, tylko objaśnia, iż ztamtąd, jako z najwyższego miejsca można to było zobaczyć. — **nostros victores**, I. 31. 10. *victoribus*; więc czyli *nostros* jest Adjectivum? — **nostris castris**, *nostris* dla ważności na czele położone.

3 **qui cum impedimentis veniebant**, c. 19. 3. t. j. także *calones*, *agasones*, nie zaś — już sługi oficerów i pacholęta. — **ferebantur**; tutaj kończą się Imperfecta, które dotąd opisywały poboczne okoliczności wydarzające się podczas czynności głównej. — Dalej Cezar opowiada już

cum multitudine hostium castra compleri, nostras legiones premi et paene circumventas teneri, calones, equites, funditores, Numidas diversos dissipatosque in omnes partes fugere vidissent, desperatis nostris rebus domum contenderunt; Romanos pulsos superatosque, castris impedimentisque eorum hostet positos civitati renuntiaverunt.

Cap XXV. Caesar ab decimae legionis cohortatione ad dextrum cornu profectus, ubi suos urgeri signisque in unum locum collatis duodcimae legionis confertos milites sibi ipsos ad pugnam esse impedimento vidit, quartae cohortis omnibus centurionibus occisis signiferoque interfecto, signo amisso, reliquarum cohortium omnibus fere centu-

---

rzeczy główne i dla tego stoją Perfecta.

4. **Quibus... contenderunt**: uporządkuj: *quibus — permoti contenderunt equites Treveri, quorum — singularis, qui — venerant, domum, desperatis — rebus, cum—vidissent.* — **virtutis opinio**: c. 8. 1. tem większe było dla Cezara niebezpieczeństwo, kiedy go tak waleczny lud opuszczał i wieść o jego klęsce roznosił. **quorum — est singularis. qui...** bez spójnika: por. I. 1.4.— **ab civitate**: I. 2. 3. **circumventas teneri**; 1. 15. 1. — **funditores, Numidas**, c. 7. 1. — **diversos**, tutaj participium, = rozbitych, **dissipatos** = w rozsypce. — **desperatis nostris rebus** = zwątpiwszy o naszem położeniu.

Cap. XXV. **ab — cohortatione** = bezpośrednio po ... c. 21. 1. — **signisque**; *signa* u Rzymian p. Urz. w. rzym. § 36. - **in unum locum** = w jedno miejsce; zamiast jak powinno było być podług szyku t. j. manipuł stał za manipułem, więc w tym porządku także i chorągwie; albowiem przednie miejsce *(locum)* zajmował pierwszy manipuł, środkowe drugi, trzecie trzeci. — **duodecimae legionis**; c. 23. 4. — **ad pugnam—impedimento**; *ad* określa wzgląd przeszkody w téj rzeczy, która ma się dokonać. I. 25. 3. VII. 26. 2. VII. 10. 1.—**signiferoque in.**

rionibus aut vulneratis aut occisis, in his primipilo P. Sextio Baculo, fortissimo viro, multis gravibusque vulneribus confecto, ut iam se sustinere non posset, reliquos esse tardiores et nonnullos ab novissimis deserto proelio excedere ac tela vitare, hostis neque a fronte ex inferiore loco subeuntes intermittere, et ab utroque latere instare et rem esse in augusto vidit, neque ullum esse subsidium, quod submitti posset, scuto ab novissimis uni militi
2 detracto, quod ipse eo sine scuto venerat, in primam aciem processit centurionibusque nominatim appellatis reliquos cohortatus milites signa inferre et manipulos laxare iussit,
3 quo facilius gladiis uti possent. Cuius adventu spe illata militibus ac redintegrato animo,

---

terfecto, nie rozumie się tutaj chorąży czwartej kohorty, jakby się z *que* należało domyślać, lecz był to raczej *signifer* pierwszego manipułu tej czwartej koh. którego chorągiew uchodziła dla całej koh. por. § 1.— **signo amisso**, asyndeton? — **primipilus**; Urz. w. rz. § 17. — **nonnullos ab novissimis**; *ab* = *ex* jak również następnie **ab novissimis uni**; (rzadko). — **deserto proelio excedere**; *proelio* (lub *ex) excedere*, z pola ustępować. W. IV. 33. 2. —*excedere aliquid*; I. 44. *fines egredi; modum*=przechodzić. — **neque — intermittere** jest jeden członek, **et — subsidium** drugi; drugie *neque —(et nullum)* zawiera jak *et rem esse in angusto vidit* — również następstwa ogólnego zdania *et ab utroque latere instare*. VII. 20. 4, — **ex inferiore loco**; I. 10. 4. — **intermittere**=ustawać (intrans). właśc. zwykle z Inf. więc: *subire;* **subeuntes**= w podchodzeniu. — **ab utroque latere**, obie strony, flanki.— **in angusto**; *angustum* jako rzeczownik; III. 3 4. *hoc reservato* 19. 1. *ab imo*. IV. 24. 3.— **vidit**. dla jasności powtórzono *vidit*, które już raz przy rozpoczęciu tego opisania położono. — **subsidium**=odwód, rezerwa.

2. **signa inferre**; I. 25. 7. — **manipulos laxare**, czemu przeciwne na początku *confertos milites*, tym więc kazał rozwieść manipuły, stanąć szerzej po bokach.

cum pro se quisque in conspectu imperatoris etiam in extremis suis rebus operam navare cuperet, paulum hostium impetus tardatus est.

Cap. XXVI. Caesar, cum septimam legionem, quae iuxta constiterat, item urgeri ab hoste vidisset, tribunos militum monuit, ut paulatim sese legiones coniungerent et conversa signa in hostes inferrent. Quo facto 2
cum alius alii subsidium ferret, neque timerent, ne aversi ab hoste circumvenirentur, audacius resistere ac fortius pugnare coeperunt
Interim milites legionum duarum, quae in 3
novissimo agmine praesidio impedimentis fuerant, proelio nuntiato cursu incitato in sum-

---

3 **pro**=podług, w stosunku, w miarę: każdy podług swoich sił.—**in extremis suis rebus**, w ostatecznem niebezpieczeństwie; p. I. 27. 4. podobnie c. 27. 3. *in extrema spe salutis*.—**operam navare**, *navare (navus, navitas)* dzielny, tęgi, skuteczny; więc *operam navare* = dzielnie etc. przyłożyć się do czego.

Cap. XXVI. **juxta**: legion siódmy stał w niewielkim odstępie obok dwunastego. **conjungerent et conversa signa in hostes inferrent** = połączyć się i uczyniwszy zwrot na nieprzyjaciela natrzeć. [To jest, C. kazał legiony ściągnąć, przy tem siódmy za dwónasty prowadzić, temu siódmemu zwrot w tył zrobić, a tak dwónastemu od czoła, siódmemu od tyłu na nieprzyjaciela natrzeć. Göler].

2. **alius alii subsidium ferret**: jeden legion drugiemu. — **neque timerent**, a *timeret?* co jest podmiotem? po *alius — alium, uterque quisque.* VII. 71. 2. — **aversi** = zwróceni tylem ku sobie=od tylu = *a tergo;* temu przeciwne *adversi* c. 24. 1.

3. *Chwila trzecia.*

Legion trzynasty i czternasty przybywają na pole walki; Labienus posyła leg. dziesiąty, aby zajął tył Nerwiom. Zupełne rozgromienie połączonych Nerwiów.

3. **legionum duarum** c. 19. 3. - **proelio nuntiato cursu incitato**, połączenie

4 mo colle ab hostibus conspiciebantur, et T. Labienus castris hostium potitus et ex loco superiore, quae res in nostris castris gererentur, conspicatus decimam legionem subsidio
5 nostris misit. Qui cum ex equitum et calonum fuga, quo in loco res esset, quantoque in periculo et castra et legiones et imperator versaretur, cognovissent, nihil ad celeritatem sibi reliqui fecerunt.

Cap. XXVII. Horum adventu tanta rerum commutatio est facta, ut nostri etiam qui vulneribus confecti procubuissent, scutis innixi proelium redintegrarent. Tum calones perterritos hostes conspicati etiam inermes ar-
2 matis occurrerunt; equites vero, ut turpitudinem fugae virtute delerent, omnibus in locis pugnant, quo se legionariis militibus prae-

---

dwóch Abl. abs. z których pierwszy zwykle zawiera przyczynę następnego; p. c. 11. 5. II. 35. 1.—**in summo colle**, na którem Cezar się rozłożył;—**conspiciebantur**, ukazywały się.

4. **T. Labienus** etc. który (c. 23. 1). miał pod sobą leg. 9. i 10.—**ex loco superiore**; I. 10. 4.—**equitum et calonum fuga**; c. 24 1.—2.

5. **in loco** I. 18. 8. **versaretur**. pomimo że się odnosi do więcej podmiotów — stosuje się tylko do najznakomitszego. IV. 11. 3. II 26. 5. — **nihil sibi reliqui fecerunt**. właściwy językowi łać. sposób wyrażenia = nic ze względu na pospiech *(ad celeritatem)* nie pominęli t. j. wszelką staranność dołożyli, ile możności się spieszyli.

Cap. XXVII. **nostri etiam qui** z.m. *nostrorum etiam ii, qui* p. I. 52. 5. VII. 47. 7. *tres suos manipulares*. Rozumieją się ci wszyscy, którzy . . .—**qui procubuissent** zdanie względne jako skutkowe.

2. **omnibus in locis** — nie działając massą jak legioniści, lecz na różnych punktach nacierając. — **ut delerent** zawisło właściwie tylko od *pugnant*, albowiem *equites* podawszy przedtem haniebnie tył, a tym sposobem nie walcząc, teraz walczyli, *ut turpitudinem fugae delerent; quo . . . praeferrent* zawisło właściwie od *in omnibus locis*, albowiem

ferrent. At hostes etiam in extrema spe sa- 3
lutis tantam virtutem praestiterunt, ut, cum
primi eorum cecidissent, proximi iacentibus
insisterent, atque ex eorum corporibus pu-
gnarent; his deiectis et coacervatis cadave- 4
ribus, qui superessent, ut ex tumulo tela
in nostros conicerent et pila intercepta remit-
terent: ut non nequicquam tantae virtutis ho- 5
mines iudicari deberet ausos esse transire la-
tissimum flumen, ascendere altissimas ripas,
subire iniquissimum locum; quae facilia ex
difficillimis animi magnitudo redegerat.

Cap. XXVIII. Hoc proelio facto et prope ad internecionem gente ac nomine Nerviorum redacto maiores natu, quos una cum pueris mulieribusque in aestuaria ac paludes coniectos dixeramus, hac pugna nuntiata, cum vi-

---

walczyć *(pugnare)* walczyli także i legioniści, lecz *equites* po rożnych punktach walczyli, i tem ich walka przewyższała legionistów.

3. **in extrema spe salutis**; c. 25. 3. — **primi** = pierwsi t. j. którzy na przedzie stali, więc **proximi** nie najbliżsi lecz?

4. **his dejectis**, są ci którzy najpierw stanęli na trupach swoich rodaków, jeszcze nie bardzo licznie skupionych; po zwaleniu tych stosy trupów rosły *(coacervatis cadaveribus)* — **qui superessent** = *superstites*. I. 36. 1. *qui vicissent, iis, quos vicissent.*

5. **ut non nequicquam... deberet** zawiera wynik z poprzedzającego. — **ut non .... ausos esse**; uporządkuj: *ut judicari deberet tantae virtutis homines non nequicquam ausos esse* ... — **non nequicquam** = nie na darmo; Litotes I. 11. 4. — **transire ... locum**, jednakowe następstwo wyrazów, Anaphora. **redegerat**, rzadko = *reddiderat* z z dołączonem znaczeniem umniejszenia czegoś; IV. 34. zwykle z *ad* lub *in (ad internecionem)* c. 28. 1. *in servitutem.*

Cap. XXVIII. **ad internecionem** — **redacto** = do szczętu wykorzenić, zgladzić. — **nomine** w znaczeniu politycznem. — **aestuaria**; *aestus* = burzenie i kipienie, podnoszę-

ctoribus nihil impeditum, victis nihil tutum
arbitrarentur, omnium, qui supererant, con-
sensu legatos ad Caesarem miserunt seque ei
dediderunt et in commemoranda civitatis ca-
2 lamitate ex sexcentis ad tres senatores, ex
hominum milibus LX vix ad quingentos, qui
arma ferre possent, sese redactos esse dixe-
runt. Quos Caesar, ut in miseros ac suppli-
3 ces usus misericordia videretur, diligentis-
sime conservavit suisque finibus atque
oppidis uti iussit, et finitimis imperavit, ut ab
iniuria et maleficio se suosque prohiberent.

Cap. XXIX. Aduatuci, de quibus supra
scripsimus, cum omnibus copiis auxilio Nervi-
is venirent, hac pugna nuntiata ex itinere do-
2 mum reverterunt; cunctis oppidis castellisque
desertis sua omnia in unum oppidum egregie
3 natura munitum contulerunt. Quod cum ex

---

nie się wody i ognia, szczególnie wzburzenie wód morskich, dla tego często = *fluxus et refluxus;* więc *aestuaria* są miejsca wystawione na takie *aestus* = morskie oparzeliska, wysypiska. VI. 31. 3. — **dixeramus**; c. 16. 4. Plsqmprf. c. 1. 1.

2. **senatores**; I. 31. 7. — **vix ad quinq. mil. redactos**, treściwie zam. *ad id redactos, ut vix quinq. milia superessent.*

3. **ut videretur** nie: aby się zdawało; lecz aby się okazało, aby się okazał. **misericordia**; c. 14. 5. — **diligentissime conservavit**; z wielką sumiennością, najsumienniej ich przy życiu i wolności zachował; p. c. 12. 5. — **suisque**, naprzód postawione? — **se suosque prohiberent**; Zeugma, ponieważ *se prohibere* = wstrzymywać się zamiast *se abstinere*, nie mówi się; Cez. nie byłby tak mówił, gdyby nie następywało *suos*.

Cezar ciągnie na Adwatuków; położenie ich miasta.

Cap. XXIX. **supra**; c. 16. 4. — **omnibus copiis**, bez *cum?* — **ex itinere**, I. 25. 6. — **reverterunt**; I. 31. 1. — **cunctis** etc. asyndeton, p. 1. 7. 2.

2. **oppidis**; I. 8. 2. — **castellisque**, 1. 5. 2.

omnibus in circuitu partibus altissimas rupes
despectusque haberet, una ex parte leni-
ter acclivis aditus in latitudinem non
amplius ducentorum pedum relinquebatur;
quem locum duplici altissimo muro munie-
rant: tum magni ponderis saxa et praeacutas
trabes in muro collocabant. Ipsi erant ex 4
Cimbris Teutonisque prognati, qui, cum iter
in provinciam nostram atque Italiam facerent,
iis impedimentis, quae secum agere ac porta-
re non poterant, citra flumen Rhenum depo-
sitis custodiam ex suis ac praesidium sex
milia hominum una reliquerunt. Hi post eo- 5
rum obitum multos annos a finitimis exagi-
tati, cum alias bellum inferrent, alias illatum
defenderent, consensu eorum omnium pa-

---

3. **despectusque** Miasto leżało na skałach (wapiennych) bardzo stromych ze wszystkich stron, dla tego ze wszystkich stron wolnego widoku na dół *(despectus)* dozwalało; (III. 14. 9).—**despectus**, Plur. bo z wszystkich stron. — **acclivis i**; c. 28. 2. —**relinquebatur**; Imperf. opisujące, jak później **collocabant**. — **duplici altissimo muro**; oba adjectiva stoją bez spójnika; ponieważ liczbowniki, zaimki i adjectiva miejscowe lub czasowe łączą się z rzeczownikiem, który już z adjektywem połączony jest, bez żadnego spójnika; I. 38. 7.— Miasto Adwatuków, o którem tutaj mowa, teraz nie istnieje. Jest to jednak teraz góra Falhise nad Mosą (Maas) naprzeciw miasta Huy położona. Göler.

4. **prognati** — rzadko używane u prozaików. Cez. używa go jeszcze VI. 18. 1.— **impedimentis**; z czego się składały ich *impedimenta*, skoro Cezar mówi *agere et portare*? — **citra Rhenum**; t. j. *in Gallia*.— **custodiam**=straż; **præsidium** =obrona. — **post obitum**; *obitus* zwykle tylko o śmierci pojedyńczych osób — tutaj o zagładzie całego ludu.— **exagitati**=tam i sam pędzić, niepokoić. — **alias — alias**—*alio tempore;* raz — inną razą; zwykle używa się tylko czasowo, lecz por. V 54. 1. V. 57. 3.— **bellum in-**

ce facta hunc sibi domicilio locum delegerunt.

Cap. XXX. Ac primo adventu exercitus nostri crebras ex oppido excursiones faciebant parvulisque proeliis cum nostris con-
2 tendebant; postea vallo pedum XII, in circuitu XV milium crebrisque castellis circum-
3 muniti oppido sese continebant. Ubi vineis actis aggere exstructo turrim procul constitui viderunt, primum irridere ex muro atque increpitare vocibus, quod tanta machinatio
4 ab tanto spatio instrueretur: quibusnam manibus aut quibus viribus praesertim homines tantulae staturae, — nam plerumque omnibus Gallis prae magnitudine corporum suorum brevitas nostra contemptui est, — tanti oneris turrim in muros sese collocare confiderent?

---

ferre = prowadzić wojnę zaczepną. — **illatum defendere**: prow. woj. odporną. — **hunc locum** — nie samo tylko owo miejsce, na którem *cum impedimentis* byli usiedli, lecz cały obszar między Mosą i Skaldą.

Zdobycie miasta Adwatuków.

Cap. XXX. **primo adventu** na podobieństwo *prima luce*, *prima nocte* = w pierwszej chwili przybycia. 22. 1.

2. **vallo pedum XII**; jak przy rowach (II. 5. 6). jeżeli wyraźnie się nie dodaje rozmiar, rozumie się szerokość, tak przy wale tyczy się to wysokości. — **castellis**; I. 8. 2.

3. **vineis actis aggere exstructo**; c. 12. 3. — **irridere** — **increpitare**; Inf. — in, crepitare vocibus, głośno wyznawać, przeciwne cichemu naśmiewaniu się *(irridere)*. — **tanta machinatio**: Urz. w. rz. § 58. — **ab tanto spatio** = tak opodal. W. — *ab* c. 7. 3. *ab milibus*. — **instrueretur** = że się przyrządza VIII. 41. 2.

4. **tantulae staturae** = tak malutkiego wzrostu. — **prae** = w porównaniu, w stosunku. — **in muros collocare confiderent**; *in* = kv., przeciw, *collocare* nie: ustawić, lecz nakierować: stosowny kierunek nadać, więc: ku murom na-

Cap. XXXI. Ubi vero moveri et appropin-
quare moenibus viderunt, nova aque inusi-
tata specie commoti legatos ad Caesarem de
pace miserunt, qui ad hunc modum locuti:
non existimare Romanos sine ope divina bel- 2
lum gerere, qui tantae altitudinis machina-
tiones tanta celeritate promovere possent, se 3
suaque omnia eorum potestati permittere di-
xerunt. Unam petere ac depecari: si for- 4
te pro sua clementia ac mansuetudine, quam
ipsi ab aliis audirent, statuisset Aduatucos
esse conservandos, ne se armis despoliaret.
Sibi omnes fere finitimos esse inimicos ac 5
suae virtuti invidere; a quibus se defendere
traditis armis non possent. Sibi præstare, 6
si in eum casum deducerentur, quamvis for-
tunam a populo Romano pati, quam ab his
per cruciatum interfici, inter quos domina-
ri consuessent.

---

kierować; dla tego odmiennego znaczenia *collocare* nie łączy się tutaj, jak zwykle z Ablat, lecz Accus.

Cap. XXXI. **Ubi vero**= ale, skoro, istotnie... czego się nie spodziewali. — **moveri et appropinquare**; co jest podmiotem?—**specie**=zjawisko.— **de**=względem.

2. **non existimare** roz. *se;* I. 7. 2. *rogare.*

3. **permittere** roz. *se*; bo pierwsze *se* jest Accus. przedmiotu. — **dixerunt** a poprzedza **locuti**; od *locuti* zawisłe są słowa: *non existimare... possent;* a od *dixerunt* zawisło: *se suaque omnia... permittere;*=mówiąc, że nie sądzą, aby Rzymianie bez pomocy bogów wojny prowadzili, gdyż *(qui)*... zdołają; oświadczyli — że się oddają.

4. **petere ac deprecari**; ogólne *petere* szczegółowo określone przez *deprecari* = prośbami odwrócić. — **si forte**; po *si* nigdy nie kładzie się *fortasse, forsitan*—lecz *forte*.—**pro**=podług=stosownie do. – **clementia ac mansuetudine**; p. c. 14. 5. **conservandos**; c. 12. 5.

5. **inimicos** = wróg. —**a quibus**=tak, że od nich...

6. **si in eum casum deducerentur**; t. j. do tego, aby

Cap. XXXII. Ad haec Caesar respondit:
*Se magis consuetudine sua quam merito eo-
rum civitatem conservaturum, si prius, quam*
2 *murum aries attigisset, se dedidissent: sed de-
ditionis nullam esse condicionem nisi armis
traditis. Se id, quod in Nerviis fecisset, fac-
turum finitimisque imperaturum, ne quam de-*
3 *diticiis populi Romani iniuriam inferrent.* Re
nuntiata ad suos, *quae imperarentur, facere*
4 dixerunt. Armorum magna multitudine de
muro in fossam, quae erat ante oppidum, ia-
cta, sic ut prope summam muri aggerisque
altitudinem acervi armorum adaequarent, et
tamen circiter parte tertia, ut postea per-
spectum est, celata atque in oppido retenta
portis patefactis eo die pace sunt usi.

Cap. XXXIII. Sub vesperum Caesar por-

---

wybierali między Rzymianami a Gallami. — **per cruciatum interfici,** śmiercią męczeńską ginąć. — **consuesset;** I. 14. 5.

Cap. XXXII. **consuetudine, — merito;** jakie Ablatt? —**priusquam mur. ar. attigisset** t. j. za nimby właściwe szturmowanie się rozpoczęło, po którem o dobrowolnem poddaniu mowy nie ma. — **aries** Urz. w. rz. §. 57. — **dedidissent** jaki czas w orat. recta?

2. **in Nerviis;** *in* z Ablat. osoby zwykle się kładzie dla wyrażenia nie: przeciw komu lecz względem kogo, na kim; najczęściej przy czasownikach radości, bojaźni, nagany. VII 21. 1. *in eo.*

3. **facere** roz. *se* lub *eos;* Praes. Inf. nie Fut. dla wyrażenia, że się rzecz już robi — nie, że się kiedyś zrobi.— **dixerunt;** t. j. posłowie, którzy powtórnie przybyli do Cezara i w imieniu swego ludu donieśli (dla tego wyżéj *eos* odnośnie do *suos; se* na samych siebie).

4. **summam muri aggerisque**=wierzch muru i wału; muru owego podwójnego c. 29. 3. wału, który Cezar był wyniósł — aż do fossy przed murem.

tas claudi militesque ex oppido exire iussit, ne quam noctu oppidani ab militibus iniuriam acciperent. 2 Illi ante inito, ut intellectum est, consilio, quod deditione facta nostros praesidia deducturos aut denique indiligentius servaturos crediderant, partim cum iis, quae retinuerant et celaverant, armis, partim scutis ex cortice factis aut viminibus intextis, quae subito, ut temporis exiguitas postulabat, pellibus induxerant, tertia vigilia, qua minime arduus ad nostras munitiones ascensus videbatur, omnibus copiis repentino ex oppido eruptionem fecerunt. 3 Celeriter, ut ante Caesar imperarat, ignibus significatione facta ex proximis castellis eo

---

Cap. XXXIII. **vesperum** I. 26. 2. tak zwykle u Cez. — **ab militibus** a przedtem **militesque.**

2. **præsidia deducturos**, załogi tych baszt *(castella)*, które na linii fortyfikacyjnej Cezar wybudował był, miały być podług mniemania Adwatuków ściągnięte *(deducere)*.—**aut denique**, albo przynajmniej.—**indiligentius servaturos** — przedmiotem jest *praesidia*; niedbalej, mniej czujnie odbywać; albo bez przedmiotu=niedbalej strzedz. —**ex cortice factis**=łubiany. —**(ex) viminibus intextis** = plecionka; *intextis* nie odnosi się na *scutis*, jakoby *scuta viminibus intexta*, co jednak się nigdy nie mówi; lecz jest *scuta ex viminibus intextis facta*—t. j. tarcze z wici wplecionych, plecionych, utkanych —*(contextis)* zrobione. 16. 4. —**qua**: Abl. viae. I. 6. 1. — **munitiones** jest właśnie ów wał przez Cezara wzniesiony i owe *castella*. — **repentino**: rzadka Adverbii forma, tylko raz używana tutaj.

3. **ignibus significatione facta**=sygnały ogniowe.

4. **in extrema spe salutis**; c. 27. 3.—**qui jacerent**; Conjunctivus nie wyraża tego zdania jako zdarzenia historycznego, nie jako historyczne określenie tych nieprzyjaciół, z którymi wtedy Adwatukowie mieli do czynienia, lecz jako ogólne określenie takich okoliczności, w jakich dla Adwatuków przeciw jakiemu bądź nieprzyjacielo-

concursum est, pugnatumque ab hostibus ita
4 acriter est, ut a viris fortibus in extrema
spe salutis iniquo loco contra eos, qui ex val-
lo turribusque tela iacerent, pugnare debu-
it, cum in una virtute omnis spes salutis con-
5 sisteret. Occisis ad hominum milibus quat-
6 tuor reliqui in oppidum reiecti sunt. Postri-
die eius die refractis portis, cum iam de-
fenderet nemo, atque intromissis militibus
nostris sectionem ejus oppidi universam Cae-
7 sar vendidit. Ab iis, qui emerant, capitum
numerus ad eum relatus est milium quinqua-
gita trium.

Cap. XXXIV. Eodem tempore a P. Crasso, quem cum legione una miserat ad Vene-

---

wi walka byłaby bardzo trudną; więc *contra eos, qui tela jacerent* nie jest przeciw tym, którzy wtedy ciskali, lecz przeciw nieprzyjaciołom w tak korzystnem stanowisku, że ci... ciskali; więc jest to zdanie zawierające skutek, wynikający z jakości rzeczy, w jakiem zawsze stoi Conjunctivus.—**in una virtute**=jedynie w męstwie.

5. **ad**=*circiter; ad* przy wyrażeniach liczbowych zwykle przysłówkowe; I. 4. 2. *ad hominum milia decem.*

6. **nemo**, na którem miejscu?- **sectionem**; *sectio* tutaj obejmowała całą zdobycz; *sectio* w ogólności nazywano wszystko, co wystawiano na publiczną sprzedaż *(sub hasta vendere)* przez licytacyę, czy to była zdobycz wojenna, czy majątek skonfiskowany; kupicieli nazywano *sectores*, ponieważ *bona secabant* rozdrabiali, dzieląc i sprzedając nabytą rzecz częściowo.

7. **Ab iis, qui emerant**=*ab sectoribus.*—**ad eum relatus**; t. j. w obrachowaniu, w liście mu dodanej. —**milium quinquaginta trium**; pomimo tej wielkiej liczby i pomimo, iż Cez. c. 29 mówi: *cum omnibus copiis* i *cunctis oppidis castellisque desertis*—i t. d. nie byli tutaj wszyscy Adwatukowie zgromadzeni; V. 38. i 39. występują oni znowu.

Cap. XXXIV. **cum legione una**; t. j. z siódmym leg. III. 7. 2.—**ad**=*adversus, contra;* c. 1 2.—**quae sunt ci-**

tos, Venellos, Osismos, Curiosolitas, Esubios, Aulercos, Redones, quae sunt maritimae civitates Oceanumque attingunt, certior factus est omnes eas civites in dicionem potestatemque populi Romani esse redactas.

Cap. XXXV. His rebus gestis omni Gallia pacata tanta huius belli ad barbaros opinio perlata est, uti ab iis nationibus, quae trans Rhenum incolerent, mitterentur legati ad Caesarem, qui se obsides daturas, imperata facturas pollicerentur. Quas legationes Caesar, 2
quod in Italiam Illyricumque properabat, inita proxima aestate ad se reverti iussit. Ip- 3
se in Carnutes, Andes, Turones, quaeque civitates propinquae iis locis erant, ubi bel·

---

vitates; relativum stosuje się do następującego imienia, jak często u Cezara po imionach ludowych, miastowych; c. 35. 3. V. 54. 2. VII. 59. 5. — Byłyto ludy mieszkające na wybrzeżu morskiem, które później pod ogólną nazwą *Aremoricae civitates* są objęte. V. 53. 6. VII. 75. 4. **Oceanumque attingunt**; I. 1. 5. — **omnes eas**; dlaczego nie tak jak zwykle *eas omnes?* (Tak zwykle *ii*, *hi*, *illi*, *ceteri*, *reliqui*, *alii omnes*). — **dicionem potestatemque**; *dicio* a nie *deditio; ditio* = nieograniczona władza nad kim; I. 31. 7. — Jednakże i tutaj Cezar przesadza, albowiem państwa te III. 8. 5. odwołują danych zakładników. — To samo tyczy się wyrażenia c. 35. *omni Gallia pacata*.

Zimowe leże.

Cap. XXXV. **His rebus gestis omni Gallia pacata**; c. 11. 5. — **belli opinio**; c. 24. 4. — **quae — incolerent**; Często u Cezara zdania względne, zawisłe od zdania w konjunktywie stojącego; stoją w Conjunct. tutaj rzecz przedstawiona jako wyobrażenie w duszy Cezara, które staje się powodem jego zdziwienia (takie ludy nawet, które za Renem mieszkały, po których tego spodziewać nie można było). — **qui se daturas** nie *daturos*, dla dobitności — że posłowie mieli jako zastępcy

lum gesserat, legionibus in hibernacula deductis in Italiam profectus est. Ob easque res ex litteris Caesaris dierum quindecim supplicatio decreta est, quod ante id tempus accidit nulli.

---

tych narodów to ich przyrzeczenie donieść.—**imperata facturas**; c. 3. 3.

2. **Illyricumque** należące do namiestnictwa czyli prowincyi Cezara. — **inita aestete**; c. 2. 1.

3. **hibernacula**; właść. namioty zimowe; *hiberna*, leże zimowe.—**ex litteris** w skutek. —**supplicatio**, dziękczynienie które senat nakazywał, było połączone z modlitwami publicznemi ku odwróceniu nieszczęść a podziękowaniu za pomyślne rzeczy. Było to zawsze wyszczególnieniem dla wodza, a im dłuższe, tem zaszczytniejsze. —**quod—accidit nulli**; *nulli* przy końcu? — Najdłużéj do tychczas obchodził Pompejusz t. j. 12. dni.—Lecz zaiste wielkich tutaj dokonał Cezar czynów, z ośmioma legionami pobił ludy liczące do 300,000 zbrojnych.

COMMENTARIUS TERTIUS.

TREŚĆ.

Wojna w r. 56. prz. Chr. — Przed upływem roku 57. legat Serwiusz Galba niektóre ludy alpejskie poraził i podbił; Sedunów i Weragrów uskromił,—i do prowincyi wrócił; c. 1—6. Wojna z państwami aremoryckiemi prowadzona na morzu, mianowicie przeciw Wenetom, szczęśliwie ukończona; c. 7.—16. Równocześnie legaci Tyturyusz Sabinus Wenellów a P. Krassus Akwitanów zwyciężają; c. 17.—27. Cezar ciągnie na Morynów i Menapiów, spustoszywszy ich role, — dla niepogody—wraca na leże zimowe.

Cap. I. Cum in Italiam proficisceretur Caesar, Servium Galbam cum legione XII et parte equitatus in Nantuates, Veragros Se-

---

Galba szczęśliwie walczy z góralami Alpejskimi.

Cap. I. Zdarzenia w c. 1.—6. opowiedziane należą do r. 57.

in Ital. proficisceretur.

2 mas Alpes pertinent. Causa mittendi fuit, quod iter per Alpes, quo magno cum periculo magnisque cum portoriis mercatores ire
3 consuerant, patefieri volebat. Huic permisit, si opus esse arbitraretur, uti in his lo-
4 cis legionem hiemandi causa collocaret. Galba secundis aliquot proeliis factis castellisque compluribus eorum expugnatis missis ad eum undique legatis obsidibusque datis et pace facta constituit cohortes duas in Nantuatibus
5 collocare et ipse cum reliquis eius legionis cohortibus in vico Veragrorum, qui appellatur Octodurus, hiemare; qui vicus positus in valle non magna adiecta planicie altissimis montibus
6 undique continetur. Cum hic in duas partes flumen divideretur, alteam prartem eius vici dunosque misit, qui ab finibus Allobrogum et lacu Lemanno et flumine Rhodano ad sum-

---

II. 35. 3. Podczas pobytu Cezara w Wyższéj Italii odbył się zjazd tryjumwirów w Luce. p. Wst. — **proficisceretur**: Imperf. conatus = wybierał się. I. 43. 4. — **ad** = aż do — **summas Alpes** p. I. 22. 1. — **pertinent**. I. 1. 6.

2. **iter per Alpes**; droga ta przez Wielki Bernard, Wallis nad jezioro Genewskie była daleko krótszą, niżeli ta, którą Cezar zeszłego roku prowadził swoje nowo zaciągnięte legiony przez Segusian i Lyon do Gallii, lecz była niebezpieczną i narażała kupców na rabunki lub ogromne opłaty. — **quo** = *per quas;* II. 17. 5. — **portoriis**; I. 18. 3.

4. **secundis proeliis factis** ... **pace facta**; dowodny przykład kilku po sobie następujących Ablatt. absol. wyrażających okoliczności nawzajem się albo objaśniające, albo po sobie kolejno następujące. II. 35. 1. — **in Nantuatibus**; I. 10. 5.

5. **cum reliquis cohortibus**; ile kohort? — **in vico** — **qui vicus** — **ejus vici**? — **continetur** jest zamknięta.

6. **flumine**; rzeczka Dranse. Dawne Octoduros po obu brzegach Dransy, dzisiejsze Martigny całe na prawym brzegu jest zbudowane.

Gallis ad hiemandum concessit, alteram va-
cuam ab his relictam cohortibus attribuit.
Eum locum vallo fossaque munivit.
Cap. II. Cum dies hibernorum compluıes
transisissent, frumentumque eo comportavı ius-
sisset, subito per exploratores certiór fac-
tus est ex ea parte vici quam Gallis con-
cesserat, omnes noctu discessisse, montesque,
qui impenderent, a maxima multitudine Se-
dunorum et Veragrorum teneri. Id aliquot 2
de causis acciderat, ut subito Galli belli re-
novandi legionisque opprimendae consilium
caperent: primum, quod legionem neque e- 3
am plenissimam detractis cohortibus duabus
et compluribus singillatim, qui commeatus
petendi causa missi erant, propter paucita-
tem despiciebant; tum etiam, quod propter 4
iniquitatem loci, cum ipsi ex montibus in val-
lem decurrerent et tela conicerent, ne pri-
mum quidem posse impetum suum sustine-
ri existimabant. Accedebat, quod suos ab 5
se liberos abstractos obsidum nomine dole-

Cap. II. **eo**=*in vicum Octodurum*. **quam concesserat**, Indicat. z myśli opowiadającego, nie z myśli *exploratorum*. II. 4. 10. — **jussisset**, zmiana podmiotu.

2. **ut... caperent** podob. jak I. 5. 1. epexegesis słówka *id*.

3. **primum** nie *primo;* I. 31. 5. — **neque eam** = która nawet nie: podobnie *et is*, *atque is*, *is quidem*=a nawet.— **et compluribus** roz. *detractis* — **singillatim** podob. użyte jak I. 17. 1. *privatim* zamiast *singulis*.

4 **cum—decurrerent**: Conjunct. z myśli nieprzyjaciół.

5. **Accedebat, quod** p. III. 13. 9. częsty zwrot u Cez. dla wyrażenia jawnego jakiegoś powodu lub przyczyny istotnej do oporu. V 54. 4. VII. 77. 15. — **obsidum nomine**=jako zakładników, pod pozorem; VI. 19. I. VII. 89. 5. V. 27. 2. — **adjungere** = wcielić.—**sibi persuasum ha-**

bant, et Romanos non solum itinerum causa, sed etiam perpetuae possessionis, culmina Alpium occupare conari et ea loca finitimae provinciae adiungere sibi persuasum habebant.

Cap. III. His nuntiis acceptis Galba, cum neque opus hibernorum munitionesque plene essent perfectae, neque de frumento reliquoque commeatu satis esset provisum, quod deditione facta obsidibusque acceptis nihil de bello timendum existimaverat, consilio celeriter convocato sententias exquire-
2 re coepit. Quo in consilio, cum tantum repentini periculi praeter opinionem accidisset, ac iam omnia fere superiora loca multitudine armatorum completa conspicerentur, neque subsidio veniri neque commeatus supportari interclusis itineribus possent, prope
3 iam desperata salute nonnullae huius modi sententiae dicebantur, ut impedimentis relictis eruptione facta isdem itineribus, quibus eo pervenissent, ad salutem contende-

---

bebant; rzadka konstrukcya; ponieważ jednak z *persuasum est* łączy się zwykle Dat. osoby,—to łatwo stać się mogło, iż przeszedł również w zwrot *persuasum habere*, jednakże *sibi* nie należy łączyć z *habere*, lecz z *persuasum*, tak iż *sibi persuasum habere* podobne jest do *cognitum exploratum habere*, gdzie *habere* jest dodatkowem. I. 15. 1.

Cap. III. **opus hibern. munitionesque** nie hendiadys, lecz do ogólnego=roboty około zimowych leż -- dodano szczegól: okopy.—**de frumento** I. 42. 1.—**frumento reliquoque commeatu**; I. 39. 1. —**deditione**, II. 13. 1. — **de bello**; I. 42. 1. ze względu na.—**consilio** rada wojenna; I. 40. 1.

2. **repentini**—**praeter opinionem**, dobitnie dla opisania nagłego i niespodziewanego niebezpieczeństwa. — **completa** nie *compleri*? II. 28. i 25 —**neque** jak I. 36. 5.

3. **desperata salute**; *despe-*

rent. Maiori tamen parti placuit hoc re-
servato ad extremum consilio interim rei e-
ventum experiri et castra defendere.
Cap. IV. Brevi spatio interiecto, vix ut iis
rebus, quas constituissent, collocandis atque
administrandis tempus daretur, hostes ex
omnibus partibus signo dato decurrere, la-
pides gaesaque in vallum coniicere. No- 2
stri primo integris viribus fortiter repugna-
re neque ullum frustra telum ex loco supe-
riore mittere, ut quaeque pars castrorum
nudata defensoribus premi videbatur; eo oc- 3
currere et auxilium ferre, sed hoc supera-
ri, quod diuturnitate pugnae hostes defessi
proelio excedebant, alii integris viribus suc-
cedebant, quarum rerum a nostris propter
paucitatem fieri nihil poterat, ac non modo 4

---

rare rem tylko w Abl. absol.—zresztą zawsze *desp. de re.*—**dicebantur, ut**; tak stoi *ut* po *censere* VI. 40. 2. por. I. 35. 4. **imped. relict. eruptione facta** – **iisdem itineribus**; dwojakie Ablat.

4. **ad extremum** rzeczownikowo = *ad extremum casum* c. 5 1. tak Cez. używa neutra: II. 18. *summum*; II. 25. *augustum;* III. 19 i IV. 17. *imum;* IV. 24. 26. 29. *aridum.* **rei eventum experiri** podob. *fortunam experiri* I. 31. 10, i *extremum auxilium exper.* III. 5. 2. z tą różnicą; że w ostatnich dwóch miejscach *experiri* = doświadczyć, probować, a tu wyczekiwać.

Cap IV. **vix ut**; I. 6. 1.—**quas constituissent**; II. 35. 1. *quae incolerent.* —**collocandis** = rozporządzić, **administrandis** = wykonać. — **decurrere** — **conjicere**; I. 16. 1. 32. 3. podobn. *repugnare* etc. — **gesaque**, gatunek włóczni Galijskiéj.

2. **ex loco superiore** roz. *vallo*, albowiem nieprzyjaciel już był pod walem. **ut quaeque—videbatur,** przy wyrażeniu powtarzanej w przeszłości czynności Cez. używa Indic. Imperf. lub. Plsqmprf.—inni pisarze Conjunct. tych czasów.

3. **superari** nie: zwyciężać lecz = *inferiores esse*; *superare* = górę brać—**quarum rerum**

defesso ex pugna excedendi, sed ne saucio quidem eius loci, ubi constiterat, reliquendi ac sui recipiendi facultas dabatur.

Cap. V. Cum iam amplius horis sex continenter pugnaretur ac non solum vires, sed etiam tela nostros deficerent, atque hostes acrius instarent languidioribusque nostris vallum scindere et fossas complere coepissent, resque esset iam ad extremum perdu-
2 cta casum, Publius Sextius Baculus, primi pili centurio, quem Nervico proelio compluribus confectum vulneribus diximus, et item Gaius Volusenus, tribunus militum, vir et consilii magni et virtutis, ad Galbam accurrunt atque unam esse spem salutis docent, si eruptione facta extremum auxilium
3 experirentur. Itaque convocatis centurionibus celeriter milites certiores facit, paulisper intermitterent proelium ac tantum modo tela missa exciperent seque ex labore re-

---

I. 29. 2. V. 1. 7. VI. 42. 3.

4. **non modo—sed ne quidem**; II. 17. 5. — **sui recipiendi**; podobn. jak II. 12. 1.

Cap. V. **languidioribusque nostris**; II. 9. 2.—**vallum scindere** = wał burzyć, ostrokoły rozrywać. V. 51. 4. VII. 86. 5. — **fossas complere**. Urz. w. rz. § 54. **fossas** plur.? I. 54. 1 *ripas*.— **ad extremum casum** = do ostateczności.

2. **primi pili cent.** Urz. w. rz. §. 17.—**Nervico proelio**; II. 25.—**Nervico**; zamiast Genit. rzeczownika lub przyimka z rzeczownikiem często a mianowicie przy *bellum*, *proelium* — adjectivum ludu lub króla kładzie się; IV. 16. 1. *Germanico* b III. 18. 6. *Venetici* b. — **consilii magni et virtutis**; *magni* równie należy i do *virtutis*, zwykle jednak wspólne adjectivum albo przed albo po odnośnych rzeczownikach stoi. — **auxilium** = środek ocalenia, ratunku.

3. **certiores facit — intermitterent**; *certiorem facere* tutaj = *mandare*, *hortari*, dla tego też następuje sam Con-

ficerent, post dato signo ex castris erum-
perent atque omnem spem salutis in virtu-
te ponerent.

Cap. VI. Quod iussi sunt, faciunt ac subi-
to omnibus portis eruptione facta neque co-
gnoscendi, quid fieret, neque sui colligendi
hostibus facultatem relinquunt. Ita commu- 2
tata fortuna eos, qui in spem potiundorum
castrorum venerant, undique circumventos
interficiunt et ex hominum milibus amplius
XXX, quem numerum barbarorum ad castra
venisse constabat, plus tertia parte interfecta
reliquos perterritos in fugam coniciunt ac ne
in locis quidem superioribus consistere pa-
tiuntur. Sic omnibus hostium copiis fusis 3
armisque exutis se in castra munitionesque
suas recipiunt. Quo proelio facto, quod sae- 4
pius fortunam temptare Galba nolebat atque
alio se in hiberna consilio venisse meminerat,

---

junct. (lub także z *ut*). I. 20. 5. Podobnie po *communicare* V. 36. 3. po *scribere* V. 11. 4. V. 49. 3. — **ex labore** = z pracy = po pracy. — **dato signo** przez kogo? i czem?

Cap. VI. **omnibus portis**, Abl. viae. — **cognoscendi** = rozpoznać. — **sui colligendi**. Przy *sui*, nawet jeśli = Plur, stoi gerundium w Singul. Inni uważają *colligendi facultas* za jeden wyraz, od którego *sui* zawisło, inni uważają *mei*, *tui*, *sui* za Genit. neutr. pron. posses. IV. 13. 2. V. 17. 2. VII. 43. 1. **commutata** = zupełnie zmienić, nie: *mutata*. — **potiundorum castrorum**; II. 7. 2. I. 18. 6. VII. 12. 4. — **ad castra**; **ad** = *adversus*.

3. **armisque exutis**; *armis* jest Ablat. objecti zawisły od *exuere*; *exutis* jest Abl. absol. jak *fusis*; więc Nom. *copiae armis exutae*. Wyrażenie *hostem armis exuere* nie jest = broń nieprzyjacielowi odjąć, obedrzeć go ze zbroi, lecz zmusić go do porzucenia broni i do ucieczki. V. 51. 5. IV. 37. 4. **castra munitionesque**; c. 3. 1.

4. **alio consilio** aliis rebus = w innym celu, na inne rzeczy. — **venisse meminerat**; a *venire*? — **frumenti**

aliis occurrisse rebus viderat, maxime frumenti commeatusque inopia permotus postero die omnibus eius vici aedificiis incensis in provinciam reverti contendit ac nullo hoste prohibente aut iter demorante incolumem legionem in Nantuates, inde in Allobroges perduxit ibique hiemavit.

Cap. VII. His rebus gestis cum omnibus
de causis Caesar pacatam Galliam existima-
ret, superatis Belgis, expulsis Germanis, vi-
ctis in Alpibus Sedunis, atque ita inita hie-
me in Illyricum profectus esset, quod eas
quoque nationes adire et regiones cogno-
scere volebat, subitum bellum in Gallia co-
2 ortum est. Eius belli haec fuit causa. P.
Crassus adolescens cum legione septima pro-
ximus mare Oceanum in Andibus hiemarat.
3 Is, quod in his locis inopia frumenti erat,

---

commeatusque; I. 39. 1.—**reverti contendit**; I. 7. 1. *maturat proficisci*.

Wyprawa przeciw Wenetom.

Cap. VII. **omnibus de causis** należy łączyć z **existimaret**. — **pacatam**; I. 6. 2. Gallowie jednak nie uważali się za podbitych c. 8. 4.—**expulsis Germanis**: umieszczenie Giermanów między Belgami a Sedunami niedozwala myśleć tutaj o pobiciu Aryowista, lecz albo o Adwatukach, których tutaj Giermanami zowie, albo o Kondruzach, Eburonach, Cerezach, Pemanach, których również za Giermanów uważa II. 4. 10. — **expulsis** roz. z ich miasta *unum oppidum egregie natura munitum*, II. 29. do którego wszyscy się byli ściągnęli.—**inita hieme**; II. 2. 1. — **regiones** = kraje, ziemie w rozumieniu gieograficznem — **coortum est** (nie *ortum*) = nagle powstać.

2. **P. Crassus**; I. 52. 7. — **adolescens**; I. 47. 4. Do r. 17. Rzymianie byli *pueri*; od r. 17—40 *adolescentes* lub *juvenes;* od 40—60 *viri*; a nad 60 *senes*. — **mare Oceanum**; I. 30. 2. Ocean Atlantycki.—**in Andibus**; koło dzisiejszego Angers.—**hiemarat**; Plusquamprf. zostawia tę czynność z tym czasem w którym

praefectos tribunosque militum complures in
finitimas civitates frumenti causa dimisit;
quo in numero erat T. Terrasidius missus in 4
Esuvios, M. Trebius Gallus in Curiosolita ,
Q. Velanius cum T. Silio in Venetos.

Cap. VIII. Huius est civitatis longe amplissima auctoritas omnis orae maritimae regionum earum, quod et naves habent Veneti plurimas, quibus in Britanniam navigare consuerunt, et scientia atque usu nauticarum rerum reliquos antecedunt et in magno impetu maris atque aperto paucis portibus interiectis, quos tenent ipsi, omnes fere, qui eo
mari uti consuerunt, habent vectigales. Ab 2
his fit initium retinendi Silii atque Velanii,
quod per eos suos se obsides, quos Crasso
dedissent, reciperaturos existimabant. Ho- 3

Cezar do Galli przybył i wojnę rozpoczął. I. 39. 7.

3. **præfectos tribunosque**; —I. 39. 2.

Cap. VIII. **Hujus**=*horum*. I. 9. 3 - **omnis orae**; Genit, zawisły od *amplissima auct.*— **regionum earum** od *omnis orce* jako Genit. ograniczający, gdyż to tyczy się tylko państw tych krajów nadmorskich; — **omnis oræ maritimæ** *omnis orae maritimae civitatum*, podob. jak I. 3. 7. *totius Galiae plurimum*, zresztą znajdują się u Cez. zestawienia Genitywów od siebie zawisłych I. 18. 10. II. 17. 3.—**plurimas**; na końcu zdania?—**scientia**; II. 20. 3. — **in magno impetu maris atque aperto**=przy ogromnym a nadto *(atque)* otwartym, niepohamowanym (zatokami nieograniczonym) nawale morza; z tego powodu *pauci portus interjecti* były dla żeglujących dobrodziejstwem i dla tego też Wenetowie, którzy te porty posiadali, z cła mieli wielkie dochody i utrzymywali inne nadmorskie ludy w pewnej zawisłości.—**In impetu**; podobn. jak I. 33. *in tanto imperio; aperto* a temu przeciwne c. 9. 7. *conclusum mare*. - **paucis portibus interjectis**; Abl. causae.—**mari uti**=żeglować po morzu; tak *utor* w różnych składach różne a stosowne przybiera znaczenie. — **vecti-**

rum auctoritate finitimi adducti, ut sunt Gallorum subita et repentina consilia, eadem de causa Trebium Terrasidiumque retinent, et celeriter missis legatis per suos principes inter se coniurant, nihil nisi communi consilio acturos eundemque omnis fortunae exitum esse laturos, reliquasque civitates
4 sollicitant, ut in ea libertate, quam a maioribus acceperint, permanere quam Romano-
5 rum servitutem perferre mallent. Omni ora maritima celeriter ad suam sententiam perducta communem legationem ad P. Crassum mittunt, *si velit suos recipere, obsides sibi remittat.*

Cap. IX. Quibus de rebus Caesar ab Crasso certior factus, quod ipse aberat longius, naves interim longas aedificari in flumine Ligere, quod influit in Oceanum, remiges ex

---

gales jest orzeczenie.

2. **Ab his fit initium retinendi**=Ci to... *initium fit* nie poczynać, lecz dosłownie = początek zrobić czego, w czem,—a Genit. *Silii*, *Velanii* w łacinie bezpośrednie, w polskim wykładają się pośrednio z dodaniem: to jest ... — **Crasso dedissent**; II. 34.

3. **subita et repentina**: *subitus*=nagły, niepotrzebując wiele czasu; *repentinus* (od *repo*) nieprzestrzeżony dla szybkości, niespodziewany, więc z dorozumieniem się pewnego podstępu. Tak Cez. lubi zestawiać synonima zawsze jednak różnego odcienia. II. 8. *opportunus atque idoneus;* II. 18. *adversus et contrarius;* II. 24. *diversos dissipatosque*; IV. 1. *rursus in vicem;* IV.4. *inopinantes et inscii;* V. 16. *integri et recentes.* — **nisi**=jak tylko. - **omnis fortunæ**, I. 31. 10. *fortunam, quaecunque accidat.*

4. **mittunt** – **remittat**; ten sam stosunek zdań jak c. 5. 3. *certiores facit, intermitterent.*

Cap. IX. **aberat longius**; gdzie?- **naves longas**, okręty wojenne; *longae*, bo były dłuższe niż *naves onerariae*, aby dłuższe szeregi żołnierzy ustawić. – **flmine Ligere, quod**

provincia instituí, nautas gubernatoresque
comparari iubet. His rebus celeriter admi- 2
nistratis ipse, cum primum per anni tempus po-
tuit, ad exercitum contendit. Veneti reli- 3
quaeque item civitates cognito Caesaris ad-
ventu, simul quod, quantum in se facinus ad-
misissent, intellegebant, legatos, quod nomen
ad omnes nationes sanctum inviolatumque
semper fuisset, retentos ab se et in vin-
cula coniectos, pro magnitudine periculi
bellum parare et maxime ea quae ad usum
navium pertinent, providere instituunt, hoc
maiore spe, quod multum natura loci confi-
debant. Pedestria esse itinera concisa ae- 4
stuariis, navigationem impeditam propter in-
scientiam locorum paucitatemque portuum
sciebant, neque nostros exercitus propter fru- 5

V. 11. 8. — **ex provincia** = *Gallia narbonensi* **institui** = zbierać, bo do tego każdy był zdolny; **comparari** sprowadzać, ściągać, bo do żeglugi i sterowania wyuczonych w tym względzie potrzeba było.

2. **administratis**; c. 4. 1. **per anni tempus**; *per;* II. 16. 4.

3. **legatos... retentos... conjectos**; epexegegis do *quantum facinus admisissent,* tak iż *intellegebant* jest verbum regens obu zdań. — **legatos, quod nomen** zam. polskiej składni: *nomen, quod...* zresztą niewłaściwie i tylko do podniesienia zbrodni nadaje im Cezar nazwę legatów. — **ad omn. nat.** zam. *apud;* I. 31. 1. V. 16. 7. — **pro magnitudine**; I. 2. 5. — 14. 5. — 42. 3. — 51. 1. — **quæ ad usum navium pertinent.** *navium* Genit. subjectivus więc = potrzeby okrętowe; inaczej c. 14. 7. *usus navium,* tu *navium* jest Genit. object. = użycie, używanie okrętów. — **hoc majore spe** jak I. 2. 3. *hoc facilius.* — **multum confidebant** = *valde* (rzadko). *Multum* i *tantum* stoi zwykle przy słowach wyrażając miarę, jak *multum abesse, proficere;* lecz c. 25. 1. VII. 55. 10.

4. **concisa** dosł. poprzerzynane. — **æstuariis**; II. 28. 1.

6. **ac jam ut** przypuszczająco a przypuściwszy nawet,

menti inopiam diutius apud se morari posse
6 confidebant: ac iam ut omnia contra opinio-
nem acciderent, tamen se plurimum navi-
bus posse, Romanos neque ullam facultatem
habere navium neque eorum locorum, ubi
bellum gesturi essent, vada, portus, insulas
7 novisse; ac longe aliam esse navigationem
in concluso mari atque in vastissimo Ocea-
8 no perspiciebant. His initis consiliis oppi-
da muniunt, frumenta ex agris in oppida com-
9 portant, naves in Venetiam, ubi Caesarem
primum esse bellum gesturum constabat,
10 quam plurimas possunt, cogunt. Socios si-
bi ad id bellum Osismos, Lexovios, Namne-
tes, Ambivaritos, Morinos, Diablintres, Me-
napios adsciscunt: auxilia ex Britannia, quae
contra eas regiones postia est, arcessunt.

Cap. X. Erant eae difficultates belli gerendi,
quas supra ostendimus, sed multa Caesa-
2 rem tamen ad id bellum incitabant: iniu-
riae retentorum equitum Romanorum, rebel-
lio facta post deditionem, defectio datis ob-

że, ... a gdyby nawet; zam. *ac (atque) ut jam*. Cap. 4. *vix ut*. — **facultatem navium**. I. 38. 3.

7. **in concluso mari** temu przeciwny *vastissimus Oceanus*, więc rozumie się tutaj morze śródziemne. — **atque**; I. 28. 5.

8. **His.. consiliis** odnosi się do § 3; rzeczy bezpośrednio poprzedzające zawierają tylko powody i pobudki do postanowienia. — **frumenta**; plur? I, 16. 2.

9. **constabat**; było pewnem, powszechnem mniemaniem.

10. **contra** = *adversus*, *e regione*, naprzeciw.

Cap. X. **Erant** umieszczone czele zdania? — **supra** c 9. — **sed tamen** jak w polsk. lecz jednak.

2. **injuriæ retentorum equitum Romanorum**; II. 17. 2. **retent... Rom.** nie Genit. obj. lecz *injuria* wynikła z zatrzymania rycerzów, więc Part. Perf. jest zam. rzeczownika: *retenti equites* zatrzymanie rycerzów; Genitivus

sidibus, tot civitatum coniuratio, imprimis,
ne hac parte neglecta reliquae nationes sibi i-
dem licere arbitrarentur. Itaque cum intel- 3
legeret omnes fere Gallos novis rebus stu-
dere et ad bellum mobiliter celeriterque ex-
citari, omnes autem homines natura liberta-
ti studere et condicionem servitutis odisse,
priusquam plures civitates conspirarent, par-
tiendum sibi ac latius distribuendum exerci-
tum putavit.

Cap. XI. Itaque T. Labienum legatum
in Treveros, qui proximi flumini Rheno sunt,
cum equitatu mittit. Huic mandat, Remos 2
reliquosque Belgas adeat atque in officio con-
tineat Germanosque, qui auxilio a Belgis ar-
cessiti dicebantur, si per vim navibus flu-
men transire conentur, prohibeat. P. Cras- 3
sum cum cohortibus legionariis XII et magno
numero equitatus in Aquitaniam proficisci
iubet, ne ex his nationibus auxilia in Galliam

---

taki wyrażający, w czem się co zasadza, na czem co polega, zowie się *Genit definitivus*. - **injuriæ**; plur. dla powtórzonej zbrodni u różnych ludów. — **equitum**; najpierw nazwał ich Cez. *tribuni*, potem *legati*, teraz *equites*, z których to względów uważał on tę rzecz za godną zbrojnego wystąpienia przeciw winowajcom.— **hac parte**, temu odpowiada **reliquæ nationes**, więc *pars* kraj.

3. **novis rebus studere** I. 9. 3. *studere*, a później znowu *studere*. — **excitari** (zwrotnie) dają się poruszyć.

Cap. XI. **proximi Rheno**; I. 46. 1.— **sunt**, czy są?

2. **mandat** — **adeat**; c. 5. 3.— **in officio** posłuszeństwo.

3. **cohortibus legionariis** tym przeciwne **cohortes auxiliariæ**. Urz. w. rz. § 21. — **tantae** tak potężne.— **conjungantur**=się połączyć.

4. **eam manum** jest to właściwie constructio ad sensum, bo odnosi się na *copiae ex Venellis etc. cogendae*, więc: właśnie te siły, hufce, zastępy.— **qui curet**: Conj?

mittantur, ac tantae nationes coniungantur.
4 Q. Titurium Sabinum legatum cum legionibus tribus in Venellos, Curiosolites Lexoviosque mittit, qui eam manum distinendam
5 curet. Decimum Brutum adolescentem classi Gallicisque navibus, quas ex Pictonibus et Santonis reliquisque pacatis regionibus convenire iusserat, praeficit et, cum primum posset, in Venetos proficisci iubet. Ipse eo pedestribus copiis contendit.

Cap. XII. Erant eiusmodi fere situs oppidorum, ut posita in extremis lingulis promunturiisque neque pedibus aditum haberent,

---

5. **Decimum Brutum adolescentam**, z tym dodatkiem wspomina Cez o nim VII. 9. i 87; oprócz niego jeszcze tak nazywa P. Krassa i K. Wolkacyusza Tullusa VI. 29. Widoczna z tego, że ci żadnego pewnego urzędu ani godności nie piastowali, lecz będąc z wysokiego rodu i towarzysząc Cezarowi, używani od niego byli do różnych ważniejszych posług.— **cum primum posset**, z Indicat. Fut. I.—I. 8. 2. *si conarentur;*—stoi jednak także w tym razie i Praes. Conj. § 2. *si conentur.* **pedestribus copiis**; bez cum? – [Siłą więc swoją t. j. 8 legionami tak rozporządził: Labienus z jazdą poszedł do Trewerów; Krassus z 2 kohortami i jazdą do Akwitanii; Titurius Sabinus z 3 legionami do północno-zachodniej Normandyi; Decymus Brutus z flotą na wybrzeża Wenetów.]

Cap. XII. **situs**:plur? -**posita**=zbudowane. W.–**extremis lingulis**; *lingulae*=cyple, kończyny,–tutaj bliżéj określone przez *promunturiis* (nie *promontoriis* od *mons* — lecz od *promineo –litus prominens)* =przylądek. W —**pedibus** — lądem a później **navibus** — morzem. — **aditum habere** — przystęp mieć dla wojennych celów.—**cum se incitavisset**; Conj. powtarzającej się czynności=zawsze kiedy... I. 25. 3. **ex alto aestus** *aestus maris;* a później *aestus minuit*= opada (jako intransit.) t. j. *accessus* i *decessus maris ;* przypływ i odpływ morza. — **bis accidit** – **spatio** t. j. zawsze po upływie 12 godzin.— **afflictarentur**; Conj. dla domyślnego zdania warunkowe-

cum ex alto se aestus incitavisset, quod bis
accidit semper horarum XII spatio, neque na-
vibus, quod rursus minuente aestu naves in
vadis afflictarentur. Ita utraque re oppido- 2
rum oppugnatio impediebatur; ac si quando
magnitudine operis forte superati extruso 3
mari aggere ac molibus atque his oppidi moe-
nibus adaequatis, suis fortunis desperare coe-
perant, magno numero navium appulso, cu-
ius rei summam facultatem habebant, sua de-
portabant omnia seque in proxima oppida
recipiebant: ibi se rursus isdem opportunitati- 4
bus loci defendebant. Haec eo facilius ma- 5
gnam partem aestatis faciebant, quod nostrae
naves tempestatibus detinebantur, summaque
erat vasto atque aperto mari, magnis aesti-
bus, raris ac prope nullis portibus, difficul-
tas navigandi.

---

go: *si navibus aditus quaereretur;* **afflctari** często o okrętach IV 29. 2. tutaj ustrzęgnąć na mieliznach. — [Tak więc lądem dobywać tych miast nie można było, bo prace oblężnicze zalewały przypływy morza, ani morzem, bo podczas odpływu okręty usiadały na mieliznach].

2. **operis** = *munitionum*, które zaraz bliżéj oznacza. **superati** odnosi się? — więc nie *oppida* lecz mieszkańcy.

3. **extruso . . . adæquatis;** zdanie rzecz bliżéj określające, w polskiem połączone przez: to jest: jeżeli nawet po wyparciu morza (*extruso mari* Abl. abs. przypływu jego i zalewania przez to prac oblężniczych) przez groblę i ogromem swoim (*molibus* mianowicie nadając téj grobli silny fundament, ogromne kamienie i silne boki z belek) — i zrównawszy tę budowę z wysokością murów (*moenibus* Dat.) miasta . . . — **suis fortunis desperare** tak z Dat. tylko jeszcze VII. 50. 4. — **cujus rei;** I 29. 2. — **facultatem;** I. 38. 3.

4. **opportunitatibus;** plur?

5. **eo facilius — quod;** I. 14. 1. — **magnam partem;** I. 26. 5. — **vasto... portibus;** Ablatt. absol. por. II. 9. 2. —

Cap. XIII. Namque ipsorum naves ad hunc modum factae armataeque erant: carinae aliquanto planiores quam nostrarum navium, quo facilius vada ac decessum aestus exci-
2 pere possent; prorae admodum erectae atque item puppes ad magnitudinem fluctuum
3 tempestatumque accommodatae; naves totae factae ex robore ad quamvis vim et contu-
4 meliam perferendam; transtra pedalibus in altitudinem trabibus confixa clavis ferreis
5 digiti pollicis crassitudine; ancorae pro funi-
6 aus ferreis catenis revinctae: pelles pro velis alutaeque tenuiter confectae, hae sive propter lini inopiam atque eius usus inscientiam, sive eo, quod est magis verisimile, quod tantas tempestates Oceani tantosque

---

magnis aestibus, tutaj *aestus* nawalność.

Cap. XIII. **Namque...** podaje powód, czemu okręty Gallów nie podpadły tym przypadkom, jak Rzymskie.— **ad hunc modum;** tak II. 31, 1. – **armatae,** uzbrojone w żagle, kotwice, liny etc.—**carina**=*dno*.—**aliquanto**=o wiele. —**planiores** = płaskatsze. W. — **excipere**=wytrzymać.

2. **prorae**=czoło:— **ad magnit.** I. 25. 3.

3. **contumeliam,** zwykle tylko o żywotnych; tutaj, przeciwności, wypadek.

4. **transtra** zwykle=ławy wiosłowe, burty, lecz ponieważ okręty Wenetów wioseł nie miały c. 15. 3. to *transtra* ze względu na ich opisanie są belki poprzeczne, łączące ściany czyli boki okrętu—stanowiące pokład.— **pedalibus—trabibus,** Abl. qual. należący do *transtra;* **in altitudinem**=*crassitudinem;* więc —z belek w miąsz na stopę. W. — **digiti pollicicis;** Nominat. *digitus pollex;* jak *mare Oceanus.*

5. **pro funibus;** zamiast powrozami; *pro* jest raczej Adverbium niż Praepos.

6. **alutaeque tenuiter confectae**=skóry cienko wyprawione *(subactae)* — a **pelles** surowe skóry. *Alutae* od *alumen*, witryol do garbowania używany. — **ejus usus;** albo *ejus lini usus*, albo *ejus usus* od *is usus*=*ejus rei usus*=z niewiadomości tego u-

impetus ventorum sustineri ac tanta onera navium regi velis non satis commode posse arbitrabantur. Cum his navibus nostrae classi 7
eiusmodi congressus erat, ut una celeritate et pulsu remorum praestaret, reliqua pro loci natura, pro vi tempestatum illis essent aptiora et accommodatiora. Neque enim his no- 8
strae rostro nocere poterant (tanta in iis erat firmitudo), neque propter altitudinem facile telum adiciebatur, et eadem de causa minus commode copulis continebantur. Accedebat 9
ut, cum saevire ventus coepisset, et tempestatem ferrent facilius et in vadis consisterent tutius et ab aestu relictae nihil saxa et cautes timerent; quarum rerum omnium nostris navibus casus erat extimescendus.

Cap. XIV. Compluribus expugnatis oppidis Caesar, ubi intellexit frustra tantum laborem sumi, neque hostium fugam captis op-

---

życia. Podobnie *is numerus* = *eorum num.* c. 27. 1. *is metus* = *ejus rei metus* V. 19. 2. Podobnie c. 11. 4. *eam manum* = *eorum manum*. — **eo quod**; I. 23. 3. — **onera navium** = ciężkie okręty. — **non satis** = *parum*.

7. **una celeritate**; I. 32. 1. — **pro**; I. 2. 5. — **illis** = u nich.

8. **copulis** wyraz ogólny = więży, zamiast szczegolnego do zahaczania okrętów, *harpagones*, *manus ferreae*, haki okrętowe.

9. **Accedebat, ut**; *accedit, quod* dodaje nowy powód lub pobudkę; *accedit, ut*, podaje rzecz podrzędną, którą jeszcze pod rozwagę wziąść trzeba. — **cum coepisset**; c. 12. 1. *cum se incitavisset*. — **tempestatem ferrent facilius**, dla (§ 2 i 3.) sposobu budowy i materyału. — **in vadis consisterent tutius**, dla (§ 1.) płaskatszych den. — **nihil saxa et cautes timerent**, dla (§. 3.) materyału dębowego; *nihil timerent;* I. 40. 12. II. 20 4. — **casus singul.** jakoby oderwane wyraża następstwo połączone z wszystkiemi powyższemi okolicznościami; *casus* jako plur. przypadki. VIII. 34. 1.

Cap. XIV. **neque hostium** ... i ani, ani; I. 36. 5.

pidis reprimi neque iis noceri posse, sta-
2 tuit exspectandam classem. Quae ubi con-
venit ac primum ab hostibus visa est, cir-
citer CCXX naves eorum paratissimae at-
que omni genere armorum ornatissimae
profectae ex portu nostris adversae con-
3 stiterunt; neque satis Bruto, qui classi prae-
erat, vel tribunis militum centurionibus-
que, quibus singulae naves erant attribu-
tae, constabat, quid agerent aut quam ra-
4 tionem pugnae insisterent. Rostro enim no-
ceri non posse cognoverant: turribus autem,
excitatis tamen has altitudo puppium ex
barbaris navibus superabat, ut neque ex in-
feriore loco satis commode tela adici pos-
sent et missa ab Gallis gravius acciderent.
Una erat magno usui res praeparata a no-
5 stris, falces praeacutae insertae affixaeque

---

2. **omni genere armorum**; *arma* u okrętów znaczą uzbrojenie ich; więc = we wszelką zbroję obfite, lub t. p. — to samo §. 7. **armamenta**.

3. **neque satis**; tutaj *neque* przy *satis* nie jest ani, lecz stoi zam. *et non*, dla tego może następywać *vel*... — **quibus singulae... attrib.** = z których każdy swój miał okręt... W. — **rationem — insisterent**; na podobieństwo: *viam insistere*; zwykle: *rationem inire*.

4. **cognoverant**, podług Plsqmprf. poznać, że już byli przedtem tej rzeczy doświadczyli, zaraz przy swojem nadejściu. — **turribus — excitatis**; następujące *tamen* pokazuje stosunek zdań: a chociażby nawet wystawiono... to przecież. — **has** nie odnosi się do *turres excitatas*, lecz na samo partic. więc: to wtedy, to w tym razie nawet; tak demonstrativum powtórzone uwydatnia czasem znaczenie participii. IV. 21. 6 — **ex barb. navibus** zam. Genit. *barbararum navium* — nie całkiem stosownego obok *puppium*. — **neque — satis**; § 3.

5. **f. praeacutae**, brzeszczot sierpa t. j. strona jego wewnętrzna, oznacza się tutaj przez

longuriis, non absimili forma muralium fal-
cium. His cum funes, qui antemnas ad 6
malos destinabant, comprehensi adducti-
que erant, navigio remis incitato praerum-
pebantur. Quibus abscisis antemnae neces- 7
sario concidebant, ut, cum omnis Gallicis
navibus spes in velis armamentisque con-
sisteret, his ereptis omnis usus navium
uno tempore eriperetur. Reliquum erat cer- 8
tamen positum in virtute, qua nostri mili-
tes facile superabant, atque eo magis, quod
in conspectu Caesaris atque omnis exercitus
res gerebatur, ut nullum paulo fortius fac-
tum latere posset; omnes enim colles ac lo- 9
ca superiora, unde erat propinguus despec-
tus in mare, ab exercitu tenebantur.

Cap. XV. Disiectis, ut diximus, antemnis, cum singulas binae ac ternae naves circumsteterant, milites summa vi transcedere in

---

prae jako strona przednia w przeciwieństwie do tyłu czyli grzbietu. — *Praeacutae* więc oznacza z wyostrzoną stroną przednią — czyli jak u sierpa zwykle mówimy sierpy wyostrzone. — **non absimili forma mur. falcium,** zwięźle zam. *forma non absimili forma mur. fal.* — Do rzeczy p. Wst. — **absimilis** u Cez. tylko raz tutaj; **non absim.** I. 42 6.

6. **cum comprehensi erant**; następ. Imperf. **perrumpebantur** wskazuje, że i poprzedzająca czynność odbywała się częściej, więc podob. c. 15. 1. tak IV. 17. 4. V. 35. 1. por. c. 4. 2.

7. **velis armamentisque**; podob. I 39. 1. *rei frumentariae commeatusque*. IV. 14. 4. albowiem i *vela* należą do *armamenta* (c. 13. 1) — **usus navium** p. c 9. 3 — **uno tempore**, w jednej chwili.

8. **superabant**; III. 4. 3.

9. **despectus**; II. 29. 3.

Cap. XV. **cum... circumsteterant** — gdy każdy ich okręt dwa lub trzy nasze obskoczyły. W. — Do Plsqmprf. p. c. 14 6. — **binae** nie *duae?* — **ternae**, a *trinae?* I. 53. 5 — **ac**, a nawet.

2 hostium naves contendebant. Quod postquam barbari fieri animadverterunt, expugnatis compluribus navibus, cum ei rei nullum reperiretur auxilium, fuga salutem
3 petere contenderunt. Ac iam conversis in eam partem navibus, quo ventus ferebat, tanta subito malacia ac tranquillitas exstitit, ut se ex loco commovere non pos-
4 sent. Quae quidem res ad negotium con-
5 ficiendum maxime fuit opportuna: nam singulas nostri consectati expugnaverunt, ut perpaucae ex omni numero noctis interventu ad terram pervenirent, cum ab hora fere quarta usque ad solis occasum pugnaretur.

Cap. XVI. Quo proelio bellum Venetorum totiusque orae maritimae confectum est.
2 Nam cum omnis iuventus, omnes etiam gravioris aetatis, in quibus aliquid consilii aut dignitatis fuit, eo convenerant, tum

---

2. **ei rei**; 2. 20. 3 *his difficultatibus.*

3. **Ac** postępując do ważniejszego = a, lecz: c 17. 3. VI. 41. 2 - **in eam partem, quo**, I. 42. 5. – **quo ventus ferebat** bez przedmiotu, kędy wiatr niósł, gdy się za wiatrem puściły. W.— **malăcia ac tranquillitas**, cisza i spokojność, rzadszy wyraz zwyklejszym objaśniony. c. 8. 3.

4. **negotium conficiendum** = dopełnić sprawy.

5. **interventu**; Abl. causae. — **ab hora quarta**; kolo 10téj zrana. I. 26. 2 — [Bitwę tę stoczono najprawdopodobniej na wybrzeżu Sarzeau na przeciw Quiberon. G].

Cap. XVI. **bellum Venetorum**; c. 5. 2.

2 **omnes gravioris aetatis... fuit** § 4. **senatus. eo**; dokąd? albo *ad id bellum*, albo *in oram maritimam.* – **navium quod ubique fuerat** = co tylko okrętów gdziekolwiek było; co jeno okrętów, kędy mieli. W. V. 2. 3 VII. 55. 8.

navium quod ubique fuerat in unum locum
coëgerant; quibus amissis reliqui neque quo 3
se reciperent, neque quemadmodum oppida
defenderent, habebant. Itaque se sua- 4
que omnia Caesari dediderunt. In quos
eo gravius Caesar vindicandum statu-
it, quo diligentius in reliquum tempus
a barbaris ius legatorum conservaretur. Ita-
que omni senatu necato reliquos sub co-
rona vendidit.

Cap. XVII. Dum haec in Venetis gerun-
tur, Q. Titurius Sabinus cum iis copiis,
quas a Caesare acceperat, in fines Unel-
lorum pervenit. His praeerat Viridovix ac 2
summam imperii tenebat earum omnium
civitatum, quae defecerant, ex quibus exer-
citum magnasque copias coëgerant. Atque 3

---

3. **habebant** (nie mieli) = wiedzieli.

4. **eo gravius, quod**=dla tego, aby tem. – **vindicandum**; *vindicare in aliquem* właść. skargę wnieść na ukaranie; potem: ukarać, mścić się, sprawiedliwość sobie wyrządzić, lecz sposobem słusznym. *Sibi* (lub *ad se) aliquid vindicare*. rzecz sobie przywłaszczać; *vindicare aliquem in libertatem*. – **diligentius**=sumienniéj. – **in reliq. temp.** = na przyszłość. – **sênatu**; II. 5. 1. **sub corona vendidit**. Jeńców wojennych sprzedawano jako niewolników wkładając im na głowę wieńce.

Kw. Tituryusza Sabina wyprawa przeciw Unellom.

Cap. XVII. **Q. Tit. Sab. cum iis copiis**; c. 11. 4. z trzema legionami.

2. **ex quibus** bez spójnika; por I. 1. 4. – **exêrcitum magnasquê copias**; wojsko i lud zbrojny nie zasoby, albowiem Cez. *cogere copias* tylko o ludziach mówi a potem c. 18. 6. *inopia cibariorum*; wreszcie c. 17. 4. *magna multitudo hominum* etc.

3. **Atque** = *atque adeo immo* nawet, nadto c. 15. 3. – **his pauc. diêbus**, po przybyciu Sabina. – **sênatu**; c. 16. 2. – **auctores belli ésse no-**

his paucis diebus Aulerci Eburovices Lexo-
viique senatu suo interfecto, quod aucto-
res belli esse nolebant, portas clauserunt
4 seque cum Viridovice coniunxerunt: ma-
gnaque praeterea multitudo undique ex Gal-
lia perditorum hominum latronumque con-
venerat, quos spes praedandi studiumque
bellandi ab agricultura et quotidiano labo-
5 re revocabat. Sabinus idoneo omnibus re-
bus loco castris sese tenebat, cum Virido-
vix contra eum duum milium spatio conse-
disset quotidieque productis copiis pugnan-
di potestatem faceret, ut iam non solum
hostibus in contemptionem Sabinus veniret,
sed etiam nostrorum militum vocibus non-
6 nihil carperetur; tantamque opinionem timo-
ris praebuit, ut iam ad vallum castrorum ho-
7 stes accedere auderent. Id ea de causa facie-
bat, quod cum tanta multitudine hostium,
praesertim eo absente, qui summam impe-

---

lebant, nie chcieli dać zezwolenia (*senatores* domniemani z *senatu* II. 11. 3. *his;*) sposób mówienia wzięto z politycznego życia rzymskiego: *patres auctores fiunt*, senat potwierdza, podobnie jak sam wyraz *senatus*. — **clausèrunt — conjunxèrunt** opowiadające zdarzenia ważniejsze, a dalej Plspmprff. dla przedwczesnych wypadków.

4 **quos rèvócabat**, odwodziła nie tylko wtedy, lecz ogólnie zawsze.

5. **omnibus rebus** = ze wszech względów. 14. 2. VIII. 8. 1. — **cum**; I. 26. 2. chociaż, gdy tymczasem. — **contra** = *e regione;* c. 9. 10. **hostibus**; u, przed, w obliczu; I. 28. 1. — **vocibus**; I. 39. 1. — **nonnihil**; co innego *nihil non*.

6. **opinionem timoris**; II. 8. 1. pozorna bojaźń — **praebuit**, okazywał.

7. **Id** roz. *castris se tenere*. — **faciebat** Imperf? — **nisi** c. 8. 3. — **aut** = albo w ogólności; ponieważ *aequus locus* również jest *opportunitas*. —

rii teneret, nisi aequo loco aut oportunitate
aliqua data legato dimicandum non existimabat.

Cap. XVIII. Hac confirmata opinione ti-
moris idoneum quodam hominem et calli-
dum delegit, Gallum, ex iis, quos auxilii
causa secum habebat. Huic magnis prae- 2
miis pollicitationibusque persuadet, uti ad
hostes transeat, et, quid fieri vellit, edo-
cet. Qui ubi pro perfuga ad eos venit, ti- 3
morem Romanorum proponit, *quibus angu-
stiis ipse Caesar a Venetis prematur, docet,
neque longius abesse, quin proxima nocte Sa-* 4
*binus clam ex castris exercitum educat et
ad Caesarem auxilii ferendi causa proficisca-*

---

legato, on, jako legat. — **dimicandum** = stanowczą bitwę stoczyć.

Cap. XVIII. **opinione timoris** c. 17. 6.

2. **praemiis pollicitationibusque**, nagrody i objetnice, pierwsze rzeczywiście dane, drugie przyrzeczone na przyszłość, c. 8. 3. Dodaj substantiva synon. I. 1. *cultus et humanitas*. I. 7. *injuria et maleficium;* II. 19. *ratio ordoque;* V. 44. *contentio et certamen;* VI. 11. *arbitrium judiciumque;* VII. 55. *praesidia custodiæque;* VII. 69. *excubitores et firma praesidia;* VII. 76. *jura legesque.*

3. **quid fieri velit, edocet**, to zwykły szyk i wyrażenie u Cez. podobnych zdań; V. 2. 3. I. 20. 6. I. 21. 2. rozkazy, zlecenia dać. — **pro perfuga**, jako zbieg, jakoby był zbiegiem. I. 22. 4. *pro viso*. — **proponit**; *rem gestam* (zdarznie, czynność) *proponere*, przedstawić, opisać, opowiedzieć. — **angustiis**; przenośnie = trudne położenie. I. 39. 6.

4. **neque longius abesse, quin educat**; albo: i że nie zbyt wiele (*longius* zbyt daleko, jako wzmocniony positivus) brakuje do tego, żeby... nie; lub raczéj *longius* jako właściwy Comparativus mający w sobie siłę porównywającą; porównywa czas obecny z przyszłym: nie późniéj jak przyszłej nocy; więc właść. =

5 *tur*. Quod ubi auditum est, conclamant omnes occasionem negotii bene gerendi amittendam non esse, ad castra iri oportere.
6 Multae res ad hoc consilium Gallos hortabantur: superiorum dierum Sabini cunctatio, perfugae confirmatio, inopia cibariorum, cui rei parum diligenter ab iis erat provisum, spes Venetici belli et quod fere libenter homines id, quod volunt, credunt.
7 His rebus adducti non prius Viridovicem reliquosque duces ex consilio dimittunt, quam ab his sit concessum, arma uti capiant et
8 ad castra contendant. Qua re concessa laeti, ut explorata victoria, sarmentis virgultisque collectis, quibus fossas Romanorum compleant, ad castra pergunt.

Cap. XIX. Locus erat castrorum editus et paulatim ab imo acclivis circiter passus mille. Huc magno cursu contenderunt, ut

---

że nie jest w dalszéj odległości, (w dalszej zwłoce), żeby on już w przyszłej nocy nie pociągnął; więc zamiast czego stoi tutaj *quin?*

5. **ad castra iri oportere**, asyndeton?—przeciwstawienie, jakie?

6. **sup. dierum Sab. cunctatio**, jak II. 17. 2. I. 30. 2. **inopia cibariorum**, albowiem c. 17. 2. *copiae* nie tyczyło się, jak wiadomo, żywności. — **parum** (nie mało) lecz: za mało, nie dość; temu przeciwne *nimis*. — **spes Venetici belli**, na wojnę, co za Genit? **Venetici** c. 5. 2. — **fere** = zwykle, pospolicie.

7. **non prius quam sit concessum**, nie pierwej... ażby nie zezwolili - z myśli Gallów. — **capiant** — **contendant**. I. 19. 5,

8. **explorata** = *certissima*; właściwie: wybadany, a więc pewny, niezawodny. V. 43. 3.

Cap. XIX. **ab imo**; II. 25. 1. *in angusto*.—**passus mille** ściśle połączone z **acclivis** t. j. pochyłość rozciągała się *passus mille*. II. 18. 2. — **daretur** = *concederetur*. I. 14. 1. — **exanimatique**; II. 23. 1.

quam minimum spatii ad se colligendos ar-
mandosque Romanis daretur, exanimatique
pervenerunt. Sabinus suos cohortatus cupien- 2
tibus signum dat. Impeditis hostibus prop-
ter ea, quae ferebant, onera subito duabus
portis eruptionem fieri iubet. Factum est 3
opportunitate loci, hostium inscientia ac de-
fetigatione, virtute militum et superiorum
pugnarum exercitatione, ut ne unum quidem
nostrorum impetum ferrent ac statim terga
verterent. Quos impeditos integris viribus 4
milites nostri consecuti magnum numerum
eorum occiderunt; reliquos equites consec-
tati paucos, qui ex fuga evaserant, relique-
runt. Sic uno tempore et de navali pugna 5
Sabinuset de Sabini victoria Caesar certior
factus est, civitatesque omnes se statim Ti-
turio dediderunt. Nam ut ad bella susci- 6

---

que oznacza następstwo, więc: i dla tego.

2. **signum**; co za znak, i do czego?—**onera** jakie? — **duabus portis**,—Abl. viae. c. 6. 1.

3. **defetigatione** (od *defetigo*)=*defatigatione*. — **superiorum pugnarum exercitatione** jak c. 18. 6. lub c. 2. 1. *dies hibernorum*. — **ac statimac**; poprzeczeniu *ne quidem* nie jest czysto łączące, lecz oraz przeciwnicze: lecz, tylko IV. 35. 2. 36. 4. VII. 43. VI. 7. 6. etc.

4. **Quos . . . eorum**; I. 12. 3.—**impeditos** co tu znaczy? a przeciwko temu jest *integris viribus nostri*. — **milites** jest piechota, bo potem następują *equites*. — **reliquos** tych, których piechota nie wycięła.—**qui evaserant, reliquerunt**, którzy uszli pogoni przed doścignięciem, dla tego Plusqmperf.

5. **uno**=*eodemque*.—**Titurio** a przedtem **Sabinus**, zamiana nazwisk, zresztą tutaj jasna; *Sabinus* a *Caesar* cognomina przeciwstawione, *Titurius* imię rodowe.

6 **animus** (nie *animi*, u mysły roznamiętnione), skłonność, ochota. W. **mens** (właśc. rozum) statek. W. ogólnie duch. — **resistens**; Partic.

pienda Gallorum alacer ac promptus est animus, sic mollis ac minime resistens ad calamitates perferendas mens eorum est.

Cap. XX. Eodem fere tempore P. Crassus, cum in Aquitaniam pervenisset, quae pars, ut ante dictum est, et regionum latitudine et multitudine hominum ex tertia parte Gallia est aestimanda, cum intellegeret in iis locis sibi bellum gerendum, ubi paucis ante annis L. Valerius Praeconius legatus exercitu pulso interfectus esset, atque unde L. Mallius proconsul impedimentis amissis profugisset, non mediocrem sibi diligentiam ad-

---

w znaczeniu Adjectivi — wyrażając zdolność do tej czynności stałą, którą czasownik oznacza, więc = wytrwały. Nägelsb. str. 195.

P. Krassa wyprawa do Akwitanii.

Cap. XX. **P. Crassus;** c. 11. 3. z 12 kohortami, koło 6000 ludzi. — **ante dictum est;** I. 1. — **latitudine, multitudine;** Ablatt. limit. = co się tyczy. — **quae pars — ex tertia parte Gallia est aestimanda** = *quae pars (Galliae) est Gallia ex tertia parte aestimanda,* którą część (Gallii) trzeba jako Gallię w trzeciej swej części uważać, stanowi ⅓ Gallii; *ex tartia parte* jest wyrażenie podobne do zwykłego: *haeres ex asse, ex semisse, ex triente = ex tertia parte* = spadkobierca trzeciej części. Tak u Cezara często zwroty z prepozycyami zastępują inne przypadki mianowicie Genitt. i Ablatt. IV. 33. 1. *ex essedis pugna;* V. 13. 1. *omnes ex Gallia naves;* V. 13. 4. *certis ex aqua mensuris.* Zresztą podaje Cezar Akwitanię za wielką. — **cum intellegeret** po **cum pervenisset** bez spójnika, jest drugim członkiem zdania, a raczej główna jego część, jakoby: *Crassus, cum, postquam pervenit, intellegeret;* podobnie do podwójnego Ablat. absol. II. 26. 3. — **in iis locis** = właśnie... **ubi** (c. 15. 3.) **paucis etc.** Zdarzenia te dotyczą wojny Sertoryusza (c. 23. 5.) w której tenże r. 78. nad Malliuszem, prokonsulem *Galliae ulterioris* odniósł zwycięztwo. — **non mediocrem;** I. 11. 4. — **diligentiam** = sprężystość, energię, **adhibendam** = rozwinąć...

hibendam intellegebat. Itaque re frumen- 2
taria provisa, auxiliis equitatuque compara-
to, multis praeterea viris fortibus Tolosa et
Narbone, quae sunt civitates Galliae pro-
vinciae finitimae his regionibus, nominatim
evocatis in Sontiatum fines exercitum intro-
duxit. Cuius adventu cognito Sontiates ma- 3
gnis copiis coactis equitatuque, quo plurimum
valebant, in itinere agmen nostrum adorti pri-
mum equestre proelium commiserunt, deinde 4
equitatu suo pulso atque insequentibus no-
stris subito pedestres copias, quas in conval-
le in insidiis collocaverant, ostenderunt. Hi
nostros disiectos adorti proelium renova-
runt.

Cap. XXI. Pugnatum est diu atque acriter,
cum Sontiates superioribus victoriis freti in
sua virtute totius Aquitaniae salutem positam
putarent, nostri autem, quid sine imperato-
re et sine reliquis legionibus adolescentulo
duce efficere possent, perspici cuperent: tan-
dem confecti vulneribus hostes terga verte-
re. Quorum magno numero interfecto Cras- 2
sus ex itinere oppidum Sontiatum oppugnare
coepit. Quibus fortiter resistentibus vineas
turresque egit. Illi alias eruptione tempta- 3

---

2. **auxilio** roz. *peditum*. — **comparato**; Singul? I. 26. 4. — **Galliae provinciae**; I. 28. 4.

3. **copiis coactis**; c. 17. 2. — **agmen**, Urz. w. rz. § 40.

4. **in convalle** = kotlina.

Cap. XXI. **superioribus victoriis**; c. 20. 1.—**sine re- reliquis leg.** mial tylko...? **vertere**; Perf. z formą na *ere* zam. *erunt* w bell. gall. tylko tutaj.

2. **ex itinere**; I. 25. 6.—**oppugnare** *(oppugnatio)* Urz. w. rz. §. 53.—**vineas turresque**; Urz. w. rz. § 57.

3. **alias**; II. 29. 4. — **aerariae** roz. *fodinae* = kopalnie kruszców; jak VII. 22. 2. *sectu-*

ta, alias cuniculis ad aggerem vineasque actis (cuius rei sunt longe peritissimi Aquitani, propterea quod multis locis apud eos aerariae sunt), ubi diligentia nostrorum nihil rebus profici posse intellexerunt, legatos ad Crassum mittunt seque in deditionem ut recipiat, petunt. Qua re impetrata arma tradere iussi faciunt.

Cap. XXII. Atque in ea re omnium nostrorum intentis animis alia ex parte oppidi Adiatunnus, qui summam imperii tenebat, cum DC devotis, quos illi soldurios appellant,
2 quorum haec est conditio, uti omnibus in vita commodis una cum iis fruantur, quorum se amicitiae dediderint, si quid his per vim accidat, aut eundem casum una ferant aut
3 sibi mortem consciscant; neque adhuc hominum memoria repertus est quisquam, qui eo interfecto, cuius se amicitiae devovisset, mo-
4 ri recusaret, — cum his Adiatunnus erup-

---

raeque.—**diligentia**; Abl. causae. c. 29, 2. — **deditio** nie *ditio?* - **faciunt**; bezwzględnie dla łatwo domyślnego podmiotu z *tradere jussi*. p. c. 6. 1.

Cap. XXII. **in ea rę intentis**; zwykle *intentus rei*, *ad*, *in rem;* c. 26. 2. VII. 80. 2. — **animis** = uwaga. — **devotis** właściwie = ślubem związany = zaprzysięgłych = dziecię śmierci.—**soldurios** = wiarusy; t. j. wiarą lub przysięgą zobowiązani, z germańskiego „*soll.*"

2. **quorum** .. aż do **recusaret** zdanie wtrącone. — **conditio** = stosunek. - **dediderint**; Conjunct. z myśli ugody wzajemnej. — **si quid . . . accidat**; I. 18. 9.—**per vim**; I. 42. 4.

3. **adhuc** = dotąd, t. j. do tego czasu, w którym Cezar o tem donosi. — **hominum memoria** I. 12. 5. II. 4. 2. — **devovisset**; Conj? II. 33. 4. —**mori recusaret**; Cez. *recusare* różnie używa—lecz najczęściej z Inf. I. 44. 4. V. 41. 5. IV. 7. 3. I. 31. 7.

4. **cum his**; temi słowy Cez. przerwany tok opowia-

tionem facere conatus, clamore ab ea parte munitionis sublato, cum ad arma milites concurrissent vehementerque ibi pugnatum esset, repulsus in oppidum tamen, uti eadem deditionis condicione uteretur, a Crasso impetravit.

Cap. XXIII. Armis obsidibusque acceptis
Crassus in fines Vocatium et Tarusatium pro-
fectus est. Tum vero barbari commoti, quod 2
oppidum et natura loci et manu munitum
paucis diebus, quibus eo ventum erat, expu-
gnatum cognoverant, legatos quoquoversum
dimittere, coniurare, obsides inter se dare,
copias parare coeperunt. Mittuntur etiam 3
ad eas civitates legati, quae sunt citerioris
Hispaniae finitimae Aquitaniae: inde auxilia
ducesque arcessuntur. Quorum adventu ma- 4
gna cum auctoritate et magna cum homi-
num multitudine bellum gerere conantur.
Duces vero ii deliguntur, qui una cum Q. Ser- 5
torio omnes annos fuerant summamque scien-

---

dania ujmuje = więc z tymi. *Epanalepsis.* — **conditione** II. 32. 2 I. 28. 5.

Cap. XXIII. 2. **manu** = sztuką. — **paucis diebus, quibus**, w przeciągu kilku dni, odkąd ... w kilku dniach po ... IV. 18. 1. V. 26. 1. — **quoquoversum** = na wszystkie strony, wszędy, = *in omnes partes.* VII. 4. 5. — **inter se dare**; II. 1. 1.

3. **quæ sunt citerioris Hispaniæ finitimæ Aquitaniae**; *Hispania citerior* = *Hisp. Tarraconensis*, między Pyreneami a Iberem. Genit. *cit. Hispaniae* zawisł albo od domyślnego rzeczownika *civitates*, lub od *sunt* (należą) jako Genit. przynależności; *finitimae* jest appozycya, od którėj zawisło *Aquitaniae.*

4 **Quorum adventu** czasowo i przyczynowo = z ich przybyciem. — **auctoritate** = nacisk, poparcie.

5. **cum Sertorio**; c. 20. 1. — **ommes annos** rozumie się: lata wojny. — **summamque**; do *que* c. 19. 1. *exanimatique.*

6 tiam rei militaris habere existimabatur. Hi
consuetudine populi Romani loca capere,
castra munire, commeatibus nostros in-
7 tercludere instituunt. Quod ubi Crassus
animadvertit, suas copias propter exiguita-
tem non facile diduci, hostem et vias obside-
re et castris satis praesidii relinquere, ob
eam causam minus commode frumentum com-
meatumque sibi supportari, in dies hostium
numerum augeri, non cunctandum existima-
8 vit, quin pugna decertaret. Hac re ad con-
silium delata ubi omnes idem sentire intelle-
xit, posterum diem pugnae constituit.

Cap. XXIV. Prima luce productis omnibus
copiis duplici acie instituta, auxiliis in me-
diam aciem coniectis, quid hostes consilii ca-
2 perent, exspectabat. Illi, etsi propter mul-
titudinem et veterem belli gloriam pauci-
tatemque nostrorum se tuto dimicaturos exi-

---

6. **consuetudine** = podług ... **loca capere**, nie: zdobywać, lecz stanowiska dogodne, pozycye obierać. VII. 51. 2.—**instituunt**=*incipiunt*, zaczęli.

7. **Quod ubi**; przedmiot oznaczony przez *quod* następnie przez Accus. Inf. dokładniej określony. Skoro więc zobaczył ... że ... - **non facile diduci** ze znaczeniem możliwości, można, da się podzielić; I. 6. 2.—**minus commode**; I. 11. 4.

8. **ad consilium delata**, wnieść na radzie wojennej.—**idem sentire** = tego samego zdania być, zdanie podzielać. —**posterum diem** nie *posteram?* — **pugnæ**; co za przypadek?

Cap. XXIV. **duplici acie instituta**; w dwie dywizye (nie dwa szeregi); Urz. w. rz. § 38.—**in mediam aciem**; I. 22. 1. - **conjectis**, wyraz wojskowy=*collocare.* — **quid caperent** zam. *essent capturi* jak zwykle po *exspectare*, ponieważ *exspectabant* mieści w sobie znaczenie przyszłości.

2. **tuto dim.** — **tamen tutius**; przeciwstawienie widoczne.—**obsessis viis commea-**

stimabant, tamen tutius esse arbitrabantur
obsessis viis commeatu intercluso sine ullo
vulnere victoria potiri et, si propter inopiam 3
rei frumentariae Romani sese recipere coe-
pissent, impeditos in agmine et sub sarcinis
infirmiore animo adoriri cogitabant. Hoc 4
consilio probato ab ducibus productis Ro-
manorum copiis sese castris tenebant. Hac 5
re perspecta Crassus, cum sua cunctatione
atque opinione timoris hostes nostros mili-
tes alacriores ad pugnandum effecissent, at-
que omnium voces audirentur, exspectari diu-
tius non oportere, quin ad castra iretur,
cohortatus suos omnibus cupientibus ad ho-
stium castra contendit.

Cap. XXV. Ibi cum alii fossas complerent, alii multis telis coniectis defensores vallo munitionibusque depellerent, auxiliaresque, quibus ad pugnam non multum Crassus confi-

---

tu intercluso. II. 11. 5. **sine ullo vulnere** = bez żadnego krwi rozlewu.

3. **impeditos;** I. 12. 3. zresztą jest to domiot do *Romanos*, zam. polsk. będących w nieładzie; c. 19. 4. — **in agmine;** Urz. w. rz § 40. — **sub sarcinis;** Urz. w. rz. § 24. — **impeditos . . . animo** = *cum impediti in agmine et sub sarcinis infirmiore animo essent; infirmiore animo*, Abl. qual.

4. **ab** = ze strony. — **productis copiis;** zdanie przypuszczające = mimo że, chociaż. — **Romanorum;** zwykle Cez. w swojem opowiadaniu mówi: *nostri* — tu jednak dla przeciwstawienia z *sese*. p. jeszcze V. 32. 1.

5. **opinione timoris;** c. 17. 6. — **audirentur** = daly się słyszeć — **ad castra;** II. 1. 2.

Cap. XXV. **Ibi . . . depellerent.** Urz. w. rz. § 54. — **vallo munitionibusque;** c. 3. 1. **munitiones** = *turres*. Urz. w. rz. § 57. — **ad pugnam;** I. 25. 3. II. 25. 1. **non multum confidebat;** c. 9. 3. — **ad aggerem;** jak *ad pugnam*; *agger* tutaj nie jest zwykła grobla budowana przy oblęganiach, lecz ziemia do zró-

debat, lapidibus telisque subministrandis et ad aggerem cespitibus comportandis speciem atque opinionem pugnantium praeberent, tum item ab hostibus constanter ac non timide pugnaretur telaque ex loco su-
2 periore missa non frustra acciderent, equites circumitis hostium castris Crasso renuntiaverunt non eadem esse diligentia ab decumana porta castra munita facilemque aditum habere.

Cap. XXVI. Crassus equitum praefectos cohortatus, ut magnis praemiis pollicitationibusque suos excitarent, quid fieri velit,
2 ostendit. Illi, ut erat imperatum, eductis iis cohortibus, quae praesidio castris relictae intritae ab labore erant, et longiore itinere circumductis, ne ex hostium castris conspici possent, omnium oculis mentibus-

---

wnania rowów. — **speciem**=pozór. I. 51. 1 — **opinionem pugnantium praebere**; naprowadzić na domysł, jakoby to byli walczący. — **ac non timide**; *ac non* nie jest=*neque*, lecz po dawnej *cunctatio et opinio timoris* (c. 24. 5). dzieje się coś przeciwnego — dla tego negacya *non* ma wagę=wcale nie.

Ab decumana porta, więc rzeczywiście obóz Gallów był na sposób rzymski (*consuetudine pop. Rom.* c. 23. 6). urządzony.—**ab**; I. 1. 5.—**facilemque**; *que* c. 19. 1.

Cap. XXVI. **equitum praefectos** Urz. w. rz. § 19. — **praemiis pollicitationibusque**; c. 18. 2. — **quid fieri velit, ostendit**; c. 18. 2.

2. **intritae**=*non tritae*=*integrae* tutaj tylko u Cez. rzadko *in* w składzie z partic. ma znaczenie przeczące, wyjąwszy w takich, które stały się adjektywami. — **labore**=walka. — **longiore itinere**; Abl. viae. — **ad pugnam intentis**; c. 22. 1.

3. **prius — quam — posset**, podług reguły powinienby stać Indic. lecz historycy, czyniąc udanie lub nieudanie się przedsięwzięcia od jakiegoś wyższego zrządzenia, od woli nieubłaganego losu,

que ad pugnam intentis celeriter ad eas, quas diximus, munitiones pervenerunt atque his prorutis prius in hostium castris constiterunt, quam plane ab his videri aut, quid rei gere-
retur, cognosci posset. Tum vero clamore 4
ab ea parte audito nostri redintegratis viribus, quod plerumque in spe victoriae accidere consuevit, acrius impugnare coeperunt.
Hostes undique circumventi desperatis omni- 5
bus rebus se per munitiones deicere et fu-
ga salutem petere intenderunt. Quos equita- 6
tus apertissimis campis consectatus ex milium L numero, quae ex Aquitania Cantabrisque convenisse constabat, vix quarta parte relicta multa nocte se in castra recipit.

Cap. XXVII. Hac audita pugna maxima pars Aquitaniae sese Crasso dedidit obsidesque ultro misit; quo in numero fuerunt Tarbelli, Bigerriones, Ptianii, Vocates, Tarusates, Elusates, Gates, Ausci, Garumni, Sibu-
zates, Cocosates: paucae ultimae nationes an- 2

---

używają z tej przyczyny Conjunct. IV. 14. 1. — **quam — videri — aut cognosci posset**; *videri* w znacz. biernem = spostrzeżonym być, a odnosząc się na *hostes* potrzebuje z następującego *posset* dopełnienia *possent*. — **quid r. ager.** = co się dzieje. **cognosci**; p. c. 6. 1.

4. **impugnare** = nacierać.

5. **desp. omn. rebus**; c. 3. 3. — **per munitiones** — przez ... II. 10. 3. - **intenderunt** (nie: *contenderunt*) = usiłowali.

6. **constabat** w polsk. jako zdanie wtrącone. — **relicta** = przy życiu, żywo zostawić. — **multa nocte**. I. 22. 4.

Cap. XXVII. **quo in numero fuerunt** = *in quorum num. f.* **quorum** naturalnie do myśli w *maxima pars Aquit;* tak zawsze mówi się:. *in eo numero* zam. *in eorum num.* por. c. 13. 6. *ejus usus* VII. 75. 4.

2. **paucae ultimae nationes** = *paucae quae ultimae erant, nationes; ultimae* = naj-

ni tempore confisae, quod hiems suberat, hoc facere neglexerunt.

Cap. XXVIII. Eodem fere tempore Caesar, etsi prope exacta iam aestas erat, tamen, quod omni Gallia pacata Morini Menapiique supererant, qui in armis essent neque ad eum umquam legatos de pace misissent, arbitratus id bellum celeriter confici posse eo exercitum adduxit; qui longe alia ratione ac reliqui Galli bellum gerere coeperunt.
2 Nam quod intellegebant maximas nationes, quae proelio contendissent, pulsas superatasque esse, continentesque silvas ac paludes habebant, eo se suaque omnia contulerunt.
3 Ad quarum initium silvarum cum Caesar pervenisset castraque munire instituisset, neque hostis interim visus esset, dispersis in opere nostris subito ex omnibus partibus silvae evolaverunt et in nostros impetum

---

odleglej mieszkające, u stóp Pyreneów; nie *paucae ultimarum nationum*. I. 52. 5. II. 4. 1. — **quod hiems suberat** = zbliżała się, albowiem latem tylko nie zimą zwykli byli Rzymianie wojny toczyć.

Cezara wyprawa przeciw Morynom i Menapiom.

Cap. XXVIII. **Eodem ... adduxit**; uporządkuj; *Eodem f. temp. Caes. adduxit, etsi ... posse, exercitum.* **qui in armis essent — misissent**; zdanie zawierające skutek wynikający z jakości rzeczy = tacy, — w takim stanie, że byli pod bronią. — **qui longe alia**; lecz ci wcale ... c. 25. 1. *ac non timide*. — **ac**; I. 28. 5. ostat.

2. **proelio** = bitwa w otwartem polu. — **silvas** i później **silvarum**; I. 37. 5. — **eo** = *in eas*, jak często; c. 16. 2

3 **interim** podczas obwarowania. — **visus esset**; w znacz. biernem. — **in opere** to samo co wyżéj *castra munire*. — **ex omn partibus silvæ**, Singul. *silvae* = pewnego, jednego lasu. — **evolaverunt** odno-

fecerunt. Nostri celeriter arma ceperunt eosque in silvas repulerunt et compluribus interfectis longius impeditioribus locis secuti paucos ex suis deperdiderunt.

Cap. XXIX. Reliquis deinceps diebus Caesar silvas caedere instituit, et ne quis inermibus imprudentibusque militibus ab latere impetus fieri posset, omnem eam materiam, quae erat caesa, conversam ad hostem collocabat et pro vallo ad utrumque latus exstruebat. Incredibili celeritate magno spa- 2
tio paucis diebus confecto, cum iam pecus atque extrema impedimenta ab nostris tenerentur, ipsi densiores silvas peterent, eiusmodi sunt tempestates consecutae, uti opus necessario intermitteretur et continuatione imbrium diutius sub pellibus milites conti-

---

sząc się na poprzed. *hostis*, jako na collectivum.—**longius**; I. 15. 2. *cupidius*. —**impeditioribus**=mniej dostępne.

Cap. XXIX. **deinceps** między adject. a subst. położone zastępuje miejsce adjectivi lub partic.= po sobie następujących. V. 40. 4. — **inermibus imprud. militibus**; Abl. absol — **conversam ad hostem**; to jest po swoim lewym i prawym boku. —**ad**=ku.—**pro**; I. 26. 3. — **ad utrumque**= po . . — **instituit** — **collocabat** —**exstruebat**, zmiana czasów; przedsięwzięcie było chwilowe, wykonanie trwało.

2. **Incred. celer. mag. spat. pauc. dieb.** różnego znaczenia Ablat. IV. 4. 5. **paucis diebus** — w przeciągu... — **magno spatio confecto** roz. ukończywszy w wycinaniu czyli wyciąwszy. — **extrema impedimenta**: II. 19. 6. *prima imp.* —**ipsi**, asyndet. dla przeciwstawienia: *nostris* a *ipsi*. — **continuatione imbrium**; Abl. causae = dla ustawicznych deszczów. W. — **sub pellibus** pod skórami — t. j. pod namiotami; albowiem namioty rzymskie (roz. letnie) były okryte skórą; zimowe namioty lepiej opatrzone były, *hibernacula*. — **et .. contineri non possent** pod. jak. 25. 1. dla dobitności przeczenie osobne, nie: *neque* lecz: i że żadną

3 neri non possent. Itaque vastatis omnibus eorum agris, vicis aedificiisque incensis Caesar exercitum reduxit et in Aulercis Lexoviisque, reliquis item civitatibus, quae proxime bellum fecerant, in hibernis collocavit.

---

miarą nie można było; żadnym sposobem. W. V. 43. 5.

3. **vicis aedificiisque:** I. 5. 2. — **reliquis item civit.** są wspominane ludy c 17. *Unelli* i c. 20. *Wenetowie* i *Soncyaci*. — **bellum fecerant** = wojnę podnieść, wzniecić = *movere*, *concitare;* często z Dat IV. 22 1. V 28. 1.

COMMENTARIUS QUARTUS.

TREŚĆ.

Wojna w r. 55. prz. Chr. Usipeci i Tenchterowie przyparci od Suebów przekraczają Ren, Cezar ich rozbija i zmusza do powrotu za Ren do Sugambrów, c. 1.—15. Sam przechodzi Ren i spustoszywszy krainę Sugambrów powraca c. 16. — 19. Wyprawa pierwsza do Brytanii. c. 20. — 36. Podbicie Morynów i spustoszenie krainy Menapiów. Nabożeństwo dziękczynne w Rzymie. c. 37.

Cap. I. Ea, quae secuta est, hieme, qui fuit annus Gneo Pompeio Marco Crasso consulibus, Usipetes Germani et item Tencteri magna cum multitudine hominum flumen Rhenum transierunt, non longe a mari quo Rhe-

Wyprawa przeciw Usypetom i Tenkterom.

Cap. I. **hieme, qui fuit annus**=*hieme ejus anni, qui.* I. 38. 1. — **Gn. Pomp. M Crasso**; I. 35. 4.—**Usipetes — Tencteri**. Pierwotną ich siedzibą była część dzisiejszej

2 nus influit. Causa transeundi fuit, quod ab Suebis complures annos exagitati bello premebantur et agricultura prohibebantur.
3 Sueborum gens est longe maxima et bel-
4 licosissima Germanorum omnium. Hi centum pagos habere dicuntur, ex quibus quotannis singula milia armatorum bellandi causa ex finibus educunt. Reliqui, qui domi
5 manserunt, se atque illos alunt. Hi rursus in vicem anno post in armis sunt, illi do-
6 mi remanent. Sic neque agricultura nec ra-
7 tio atque usus belli intermittitur. Sed privati ac separati agri apud eos nihil est, neque longius anno remanere uno in loco in-
8 colendi causa licet. Neque multum frumen-

Saksonii i księstwo Reuss, stąd parci przez Suebów posunęli się ku północnemu zachodowi, aż po Ren.—**magna cum multit.** II. 7. 3. — **a mari, quo** = *ab ea parte maris, in quam (ubi)* III. 15. 3.

2. **causa —quod**; I. 35. 2. — **exagitati**; II. 29. 5.

3. **omnium** na końcu?

4. **centum pagos**; I. 37. 3.—**ex quibus** roz. *pagis*. **quot annis singula m.** roz. nie razem, lecz podzielone na części i oddziały. *sing. m. armat;* I. 49. 3 — **ex finibus** roz. całego kraju.—**qui manserunt**, — **alunt**; czynności powtarzające się i zwykle w zdaniach pobocznych z *qui, cum, si, quoties, ubi* wyrażają się przez Indic. Perf. jeżeli czynność zdania pobocznego jest przedczesną zdania głównego, dla tego tutaj *manserunt;* przeciwnie III. 12. 1. *cum se incitavisset;* por. VI. 13. 6. II. 14. 6.—**alunt** obrabiając rolę.

5. **Hi** roz. *qui manserunt*, jako bliżsi. — **rursus in vicem** = znowu na przemian. — **illi** Asyndet. adversativum.

6. **ratio atque usus** = znajomość i bitność wojenna. I. 39. 2. II. 20. 3.

7. **nihil** przy końcu?—**longius anno** = dłużéj nad rok; *longius* w znacz. czasowem. I. 40 14. VII. 9 2 VII. 71 4. — do Abl. *anno* I. 22. 1. **uno in loco** = *uno eodemque* I. 22. 3.

8. **maximam partem**; Acc. przysłówkowy, jak później **multum** — **sunt in venatio-**

to, sed maximam partem lacte atque pecore
vivunt multumque sunt in venationibus; quae 9
res et cibi genere et quotidiana exercitatione et libertate vitae, quod a pueris nullo officio aut disciplina assuefacti nihil omnino contra voluntatem faciant, et vires alit et immani corporum magnitudine homines efficit. Atque in eam se consuetudi- 10
nem adduxerunt, ut locis fridigissimis neque vestititus praeter pelles habeant quicquam, quarum propter exiguitatem magna est corporis pars aperta, et lavantur in fluminibus.

Cap. II. Mercatoribus est aditus magis eo, ut, quae bello ceperint, quibus vendant, habeant, quam quo ullam rem ad se importa-
ri desiderent. Quin etiam iumentis, quibus 2
maxime Galli delectatur quaequae impenso

---

nibus trudnią się, bawią się; tak *sunt=versantur;* VI. 21. 3. *in armis, in opere, in itinere esse.*

9. **a pueris** od dziecińof stwa; dla czego Plur? — **officio** posłuszeństwo, karność. W. III. 11. 2. — **contra voluntatem faciant** = gwałt swojej woli zadawać; Conjunct. z obcej myśli; z czyjej?

10. **Atque**; III. 15. 3. — **in eam consuet... ut**; tak się przyzwyczaili... że. **adduxerunt** Perf. logic. — **locis frigidissimis** nie tylko miejsce lecz także i stan oznacza = że nawet w tak zimnej strefie. II. 8. 3. — **et lavantur**; zdanie niezawisłe od poprzed. *ut.*

Cap. II. **Mercatoribus ... habeant**; por. I. 21. *qualis esset natura montis* etc. **magis eo, ut... quam quo** — dla tego, aby, niż aby, przez to (*quam quod, quam eo, quod*); zwykła konstrukcya byłaby: *M. est ad eos aditus, non quo ullam rem ad se importari desiderent, sed ut, quae bello ceperint, quibus vendant, habeant.* — **ullam**; *ullus* stoi tylko po negacyach (tutaj negacya zawarta w porównaniu: *non quo*); I. 19. 5. — **quae bello ceperint** = *praedam.*

2. **Quin**; I. 17. 6. — **jumentis** są tutaj konie, tak do po-

parant pretio, Germani importatis non utun-
tur, sed quae sunt apud eos nata, parva at-
que deformia, haec quotidiana exercitatione
3 summi ut sint laboris efficiunt. Equestri-
bus proeliis saepe ex equis desiliunt ac pe-
dibus proeliantur, equosque eodem rema-
nere vestigio assuefecerunt, ad quos se ce-
4 leriter, cum usus est, recipiunt; neque eo-
rum moribus turpius quicquam aut iner-
5 tius habetur, quam ephippiis uti. Itaque
ad quemvis numerum ephippiatorum equitum
6 quamvis pauci adire audent. Vinum ad se
omnino importari non sinunt, quod ea re
ad laborem ferendum remollescere homines
atque effeminari arbitrantur.

Cap. III. Publice maximam putant esse laudem, quam latissime a suis finibus vacare agros: hac re significari magnum numerum civitatium suam vim sustinere non posse.
2 Itaque una ex parte a Suebis circiter milia

---

ciągu jako do konnej jazdy—nie zaś jak zwykle: woły i muły **quibus... delectantur**=kochać się w czem. —**sed quae sunt apud eos nata**, jednem słowem=krajowe.—**laboris**=wytrwałość t. j. zdolność do trudu.

3. **pedibus**=pieszo. Abl. modi, **cum**—kiedy, zawsze kiedy, w polskiem także: jeżeli, co jednak nigdy przez *si* się nie wykłada. – **usus** potrzeba. I. 30. 2.

4. **moribus**=podług.. 23. 6.

5. **quamvis** zatrzymane wzdaniu skróconem — *quamvis pauci sint*

6. **ea re**; I. 29. 2. – **ad laborem**; I. 25. 3. III. 25. 1. II. 25. 1.

Cap. III. **Publice** tyle znaczy co VI. 23. 1. *Civitatibus maxima laus est* więc dla państwa sława narodowa. – **vacare** roz. *incolis* = niezamieszkałe, wyludnione. Czyniono to nie tylko dla sławy, lecz także dla zabezpieczenia się od napadu zewn-ętrznego.

2. **a Suebis**; od st y S.— **agri** jest Genit —**nronpreaaxu**

passuum sexcenta agri vacare dicuntur. Ad 3
alteram partem succedunt Ubii, quorum fuit civitas ampla atque florens, ut est captus Germanorum, et paulo quam eiusdem generis ceteri, sunt humaniores, propterea quod Rhenum attingunt, multumque ad eos mercatores ventitant, et ipsi propter propinquitatem Gallicis sunt moribus assuefacti. Hos 4
cum Suebi multis saepe bellis experti propter amplitudinem gravitatemque civitatis finibus expellere non potuissent, tamen vectigales sibi fecerunt ac multo humiliores infirmioresque redegerunt.

Cap. IV. In eadem causa fuerunt Usipetes et Tencteri, quos supra diximus, qui complures annos Sueborum vim sustinuerunt; ad 2
extremum tamen agris expulsi et multis locis Germaniae triennium vagati ad Rhenum per-

---

to t. j. między Dunajem, Nekarem, Renem i Menem. Zresztą pustyni przestrzeń ogromna, widocznie jest za obszerna, i sam Cez. mówi tylko *dicuntur*.

3. **Ad alteram p. succedunt. U.** = podchodzą, zbliżają się — z przeciwnej strony, również z obszerną pustynią. — **fuit... et sunt**; *fuit* Perf. log. było (lecz już nie jest, będąc od Suebów osłabieni), teraz zaś nawet są *(sunt humaniores)*. — **ut est captus** = pojmowanie, wyobrażenie, krótko: podług wyobrażenia. — **quam ejusdem generis ceteri** = *quam ceteri Germani* = jak inni ich spółplemienni. I. 47. 4. — **multumque**; III. 9. 3. — **moribus asssuefacti**, tak u Cez. zwykle Dat. przy *assuefacio*. c. 1. 9.

4. **propter amplitudinem gravitatemque** = wielkość i potęga. — **hos humiliores... redegerunt** = *reddiderunt; redigere* rzadko z podwójnym Accus. p. II. 27. 5.

Cap. IV. **causa** = położenie = *conditio*. — **supra**; c. 1. 2. — **quos... diximus, qui**; I. 1 4. — IV. 28. 1. — a przeciwnie. IV. 16. 2.

2. **ad Rhenum pervenerunt**; c. 1. 1. — **quas regio-**

venerunt; quas regiones Menapii incolebant
et ad utramque ripam fluminis agros, aedi-
3 ficia vicosque habebant, sed tantae mul-
titudinis aditu perterriti ex iis aedificiis, quae
trans flumen habuerant, demigraverunt et
cis Rhenum dispositis presidiis Germanos
4 transire prohibebant. Illi omnia experti cum
neque vi contendere propter inopiam navium
neque clam transire propter custodias Me-
napiorum possent, reverti se in suas sedes
regionesque simulaverunt et tridui viam pro-
5 gressi rursus reverterunt atque omni hoc
itinere una nocte equitatu confecto inscios
6 inopinantesque Menapios oppresserunt, qui
de Germanorum disscessu per exploratores
certiores facti sine metu trans Rhenum in
7 suos vicos remigraverant. His interfectis
navibusque eorum occupatis, priusquam ea
pars Menapiorum, quae citra Rhenum erat,
certior fieret, flumen transierunt atque

---

nes zam. zdania wskazującego. – **aedificia vicosque**; I. 5. 2.

3. **habuerant**, przed przesiedleniem się przez Ren. — **prohibebant** roz. przez niejaki czas, dlatego Imperf.

4. **contendere** = walczyć dla zeprawienia się = siłą przedrzeć się. — **tridui viam**; I. 38. 1. – **rursus reverterunt** (Perf. I. 31. 1). znowu wrócili; *rursus* zbytecznie dodane, raz bowiem tylko wrócili.

5. **omni confecto**; skupione Ablatt. III. 29. 2. — **inscios inopinantesque** = nieświadomy i niespodziewający się; III. 18. 2. (nie *nec opinant.* albowiem C. *nec* nigdy przed samogłoską nie stawia). 6.—**qui**... objaśniające = ci bowiem...

7. **priusquam — fieret**; III. 18. 7. — **copiis** = zasoby żywności – **flumen transierunt.** Miejsce, gdzie te szczepy giermańskie Ren przeszły — miało być najprawdopodobniej koło Emmerich, gdzie Ren dzieli się na dwie części. Tu mieszkali po obu stronach Menpiowie.

omnibus eorum aedificiis occupatis reliquam partem hiemis se eorum copiis aluerunt.

Cap. V. His de rebus Caesar certior factus et infirmitatem Gallorum veritus, quod sunt in consiliis capiendis mobiles et novis plerumque rebus student, nihil his committendum existimavit. Est autem hoc Gallicae consue- 2
tudinis, uti et viatores etiam invitos consistere cogant et, quod quisque eorum de quaque re audierit aut cognoverit, quaerant, et mercatores in oppidis vulgus circumsistat quibusque ex regionibus veniant quasque ibi res cognoverint, pronuntiare cogant. His rebus atque audi- 3
tionibus permoti de summis saepe rebus consilia ineunt, quorum eos in vestigio poenitere necesse est, cum incertis rumoribus serviant, et plerique ad voluntatem eorum ficta respondeant.

Cap. VI. Qua consuetudine cognita Caesar, ne graviori bello occurreret, maturius, quam consuerat, ad exercitum proficistur. Eo cum 2

Cap. V. **infirmitatem**=niestatek. W. **nov. reb. stud.** I. 9. 3. — **nihil his committendum existimavit**; on sądził, że im nic nie może zostawić do załatwienia, lecz że sam działać musi, z obawy połączenia się Gallów z Giermanami. Mniemanie to wyjaśnia C. w następującem.

2. **Gallicae consuetudinis**; III. 5. 2. — **quod audierit**: zwykle *quid* jako w zdaniu pytającem; lecz tu pytają o to, co każdy z nich słyszał, jako zdanie raczej względne, =co każdy z nich o czem słyszał. — **vulgus circumsistat** a później **cogant?**

3. **His rebus**=wiadomości, bliżéj określone przez **atque auditionibus**=wieści, słuchy. — **in vestigio** dosł. natychmiast. — **serviant**=stosują się, są zawiśli. VII. 34. 1. **ad volunt.** podług...

Cap. VI. **graviori bello**; gdyby się Gallowie z Giermanami połączyli.

2. **facta cognovit**=stwier-

venisset, ea quae fore suspicatus erat, facta
3 cognovit: missas legationes ab nonnullis civitatibus ad Germanos invitatosque eos, uti ab Rheno discederent, omnique, quae postulassent, ab se fore parata. Qua spe adducti Germani latius vagabantur et in fines Eburonum et Condrusorum, qui sunt Treverorum clientes,
6 pervenerant. Principibus Galliae evocatis Caesar ea, quae cognoverat, dissimulanda sibi existimavit eorumque animis permulsis et confirmatis equitatuque imperato bellum cum Germanis gerere constituit.

Cap. VII. Re frumentaria comparata equitibusque delectis iter in ea loca facere coepit, quibus in locis esse Germanos audiebat.
2 A quibus cum paucorum dierum iter abesset,

---

dzone zastał.

3. **missas etc.** t. j. zdania w Accus. c. Inf. są jakoby appozycye do *facta*. — **ab Rheno discederent** roz. w głąb Gallii. — **omniaque... fore parata** jest dalszym ciągiem rozpoczętej mowy ubocznej: *uti ab Rheno discederent*, i zawisło od czasownika (np. *certiores factos)* z *invitatos* domniemanego. — **quae postulassent** roz. *Germani*. Fut. ex. - **ab se**=ze strony, roz. państw czyli ludów galijskich, które poselstwa do Germanów wysłały.

4. **Qua spe**, podob. w polsk. =tą nadzieją, *hujus rei spe*. I. 9. 3. *ea civitate*. — **qui sunt... clientes**; roz. *Condrusi*. I. 31. 6. — **pervenerant**; wtedy kiedy Cezar wojnę przeciw nim postanowił. Nie rozumie się tutaj cały ten szczep, lecz tylko podjazdy i pojedyńcze zagony tego szczepu.

5. **eorumque animis**=*iis*; I. 19. 2. — **permulsis** rzadki wyraz u Cezara = uspokoić; czyni to Cezar udając *(dissimul.)*, że prawdziwego stanu rzeczy nie zna, jakby Gallowie nie sprzyjali wtargnięciu Germanów. — **constituit**=*se velle ostendit*= okazał zamiar prowadzenia wojny. —

Cap. VII. **in ea loca, quibus in locis?** – **audiebat**; I. 50. 4.

2. **A quibus** roz. *locis*, nie *Germanis;* - **iis** odnosi się na

legati ab iis venerunt, quorum haec fuit ora-
tio: *Germanos neque priores populo Romano* 3
*bellum inferre neque tamen recusare, si laces-
santur, quin armis contendant, quod Germa-
norum consuetudo hæc sit a maioribus tra-
dita, quicumque bellum inferant, resistere
neque deprecari. Hæc tamen dicere, venis-
se invitos, eiectos domo; si suam gratiam Ro-
mani velint, posse iis utiles esse amicos; vel* 4
*sibi agros attribuant vel patiantur eos tene-
re, quos armis possederint: sese unis Suebis* 5
*concedere, quibus ne dii quidem immortales
pares esse possint; reliquum quidem in ter-
ris esse neminem, quem non superare possint.*

Cap. VIII. Ad haec quae visum est Caesar respondit; sed exitus fuit orationis: *Sibi nul-*

Germanis. — **paucorum dierum iter;** c. 4. 4.

3. **priores,** nie *primos* lub *prius?*—**recusare... quin;** III. 22. 3. — **quicumque... .inferant, resistere** roz. *iis;* I. 40. 12. Wypuszczenie Pron. demonstrativi przy różnych przypadkach, szczególnie przy *quicunque* i *quisquis.* VII. 31. 3. Można jednak *resistere* uważać bezwzględnie=bronić się. W. — **inferant.** Conjunct. z obcej myśli.—**deprecari,** albo z domu. demonstrat; albo bezwzględnie = w prośby się wdawać. V. 6. 2. VI. 4. 2. — **Haec tamen dicere,** to jednak oświadczają...—**venisse** roz. *se.*

4. **attribuant;** Conj? — **patiantur** (Conj')? **eos tenere**= zostawią w posiadaniu.—**possederint**=posiedli, w posiadanie wzięli, od **posīdēre** = *potiri.*

5. **unis Suebis;** I. 32. 2.— **concedere,** bezwzględnie: ustępować=prym dawać. —**reliquum....esse neminem**=innego (prócz tych), więcej nie ma nikogo.—**in terris**=na kuli ziemskiej.—**neminem;** przy końcu?—**quem non superare possint,** nie jak zwykle *non possint*, albowiem po zdaniach przeczących (*nemo, nihil, quid est*) negacya *non* należy do *qui*=*quin.* VIII. 47. 3. tutaj należy de *superare.* VII. 66. 7.

Cap. VIII. **quae visum est** =*quae respondere visum est* roz. *ei.*—**sed** przeciwstawiając

lam cum his amicitiam esse posse, si in Gallia remanerent; neque verum esse, qui suos fines tueri non potuerint, alienos occupa-
2 *re; neque ullos in Gallia vacare agros, qui dari tantae praesertim multitudini sine iniu-*
3 *ria possint; sed licere, si velint, in Ubiorum finibus considere, quorum sint legati apud se et de Sueborum iniuriis querantur et a se auxilium petant: hoc se Ubiis imperaturum.*

Cap. IX. Legati haec se ad suos relaturos dixerunt et re deliberata post diem tertium ad Caesarem reversuros: interea ne propius se castra moveret, petierunt. *Ne id quidem Caesar ab se impetrari posse* dixit. Cognoverat enim magnam partem aequitatus ab
3 iis aliquot diebus ante praedandi frumentandique causa ad Ambivaritos trans Mosam missam; hos exspectari equites atque eius rei causa moram interponi arbitrabatur.

Cap. X. Mosa profluit ex monte Vosego, qui

---

początek mowy nie mający wielkiego znaczenia z końcem *(exitus)*, który właściwą jéj treść zawierał.— **cum his** roz. *Germanis* - których tutaj posłowie zastępywali. — **remanerent**; Imperf. po *fuit*, następują potem Praes. *potuerint*, *possint* etc. dla wyrażenia ogólnych myśli i obecnych okoliczności. I. 14. 6. I. 31. od § 9. — **verum**=*conveniens* zgodne z czemś, z słusznością =podobne do prawdy.

2. **vacare**; c 3. 1.

Cap. IX. **post. d. tert.** trzeciego dnia; t. j. nie całe dnie, albowiem podług sposobu rzymskiego liczenia pierwszy i ostatni dzień się wliczał. c. 28. 1. VI. 6. 33. — **propius se**; I. 46. 1.

3. **ad Ambivaritos**; **ad**= *contra*.—**moram interponi**= zwłokę czynić.

Cap. X. **ex monte Vosego, qui** c. 1. 1.=*eo monte*=*ea parte montes V. quae....* Vogezy bowiem nie tylko ciągną się przez Lingonów . — **parte** = odnoga, ramię. — **ex Rheno**

est in finibus Lingonum, et parte quadam
ex Rheno recepta, quae appellatur Vacalus
insulamque efficit Batavorum, in Oceanum
influit, neque longius ab Oceano, milibus pas- 2
suum LXXX in Rhenum influit. Rhenus au- 3
tem oritur ex Lepontiis, qui Alpes incolunt,
et longe spatio per fines Nantuatium, Hel-
vetiorum, Sequanorum, Mediomatricum, Tri-
bocorum, Treverorum citatus fertur et, ubi
Oceano appropinquavit, in plures defluit par- 4
tes multis ingentibusque insulis effectis, qua-
rum pars magna a feris barbarisque nationibus
incolitur, ex quibus sunt, qui piscibus atque 5
ovis avium vivere existimantur, multisque
capitibus in Oceanum influit.

Cap. XI. Caesar cum ab hoste non amplius passuum XII milibus abesset, ut erat consti-

---

recepta = *derivata et recepta.* **insulamque efficit Bat.** podmiot jest *Vacalus.* Wyspę tworzyło ramię północne Renu i Morze północne.

2. **neque longius ab Oceano milibus;** I. 22. I. I. 15. 5. opisanie gieograficzne niejasne: Mosa przyjmuje ramię Renu Wal, stąd tworzy się tem ramieniem drugiem północnem i morzem wyspa; dziś Betuve albo Betau, część powiatu Geldern; potem Mosa wpada do Oceanu, również jednak łączy się Mosa przy swojem ujściu z Renem, ten bowiem *in plures defluit partes.*

3. **ex Lepontiis;** I. 3. 4. *in Sequan.* — **citatus fertur** = szybko, rwiąco płynie.

4. **defluit** = rozpływa się. — **partes;** § 1. — **multis ingentibusque** = *multis iisque ingentibus;* = quae III. 19. 1.

5. **sunt, qui existimantur;** Indicat: albowiem są pewni, znani ludzie, (bliżej określeni przez, którzy)... nie zaś: są ludzie tak dalece dzicy, że... VI. 27. 1 — **capitibus** = ujście, zwykle jednak znaczy. źródło, początek. VIII. 41 4.

Cap. XI. **Caesar cum abesset — ad eum revertuntur;** *Caesar* stoi na pierwszem miejscu, jakoby był wspólnym podmiotem, zam. *cum Caesar abesset...* V. 22. 2. VII. 17. 4. VIII. 1. 1. — **in itinere congressi,** zwięźle zam. *cum Cae-*

tutum, ad eum legati revertuntur; qui in itinere congressi magnopere, ne longius pro-
2 grederetur, orabant. Cum id non impetrassent, potebant, uti ad eos equites, qui agmen antecessissent, praemitteret eosque pugna prohiberet, sibique ut potestatem faceret in Ubi-
3 os legatos mittendi; *quorum si principes ac senatus sibi iureiurando fidem fecisset, ea condicione, quæ a Cæsare ferretur, se usuros ostendebant: ad has res conficiendas si-*
4 *bi tridui spatium daret.* Haec omnia Caesar eodem illo pertinere arbitrabatur, ut tridui mora interposita equites eorum, qui abessent, reverterentur; tamen sese non longius milibus passuum quattuor aquationis
5 causa processurum eo die dixit; huc postero die quam frequentissimi convenirent, ut
6 de eorum postulatis cognosceret. Interim ad praefectos, qui cum omni equitatu anteces-

---

sare, qui in itinere erat, congressi.

2. **præmitteret**=posłał — bez przedmiotu.

3. **principes et senatus** podobnie jak u Gallów. — **fidem fecisset** = przyrzeczenie, zapewnienie dać; **fecisset** nie *fecissent* jak II. 26. 5. jaki czas w orat. recta? - **conditione**; I. 42. 2. sama *conditio* wyrażona c. 8. 3. — **ferretur** (nie Plsqmprf). jako czynność jeszcze wtedy trwająca. — **daret**; skąd Conj?

4. **eodem illo pertinere**; I. 14. 4. a roz. na to co. c. 9. 3. nadmieniono. **mora interposita**; c. 9. 3. – **qui abessent**, jednym wyrazem? – **reverterentur**; I. 6. 2.

5. **huc**, tu gdzie mówiący miał przybyć tego dnia. — **quam frequentissimi**, widocznie w celu ich uwięzienia; — **convenirent** jak §. 3. **darent**. – **de postulatis cognosceret** = dla rozpoznania ich żądań; **de** nie jak I. 35. 2. lecz zam. Acc. przedmiotu, co często. VIII 46. 5.

6. **præfectos**; roz. *equitum*; III. 26. 1. VII. 66. 3. — **qui nuntiarent**, donieść rozkaz III. 5. 3 — bezwzględnie. — **sustinerent**, odpornie się trzy-

serant, mittit, qui nuntiarent, ne hostes proelio lacesserent et, si ipsi lacesserentur, sustinerent, quoad ipse cum exercitu propius accessisset.

Cap. XII. At hostes ubi primum nostros equites conspexerunt, quorum erat quinque milium numerus, cum ipsi non amplius octingentos equites haberent, quod ii, qui frumentandi causa ierant trans Mosam, nondum redierant, nihil timentibus nostris, quod legati eorum paulo ante a Caesare discesserant atque is dies indutiis erat ab his petitus, impetu facto celeriter nostros perturbaverunt.
Rursus resistentibus consuetudine sua ad pe- 2
des desiluerunt, subfossis equis compluribusque nostris deiectis reliquos in fugam coniecerunt atque ita perterritos egerunt, ut non prius fuga desisterent, quam in conspectum
agminis nostri venissent. In eo proelio 3
ex equitibus nostris interficiuntur quattuor et septuaginta, in his vir fortissimus, Piso

---

mać; II. 6.4. — **quoad . . . accessisset**, jaki czas w o-rat. recta?

Cap. XII. **quorum erat quinque m. numerus**; jak. c. 15. 3. podob. III. 14. 5. *non absimili forma etc.* — **cum .... haberent**; III. 17. 5. — **nihil tim. nostris .... nostros perturb.** zwroty u Cez. częste, dla uwydatnienia rzeczy powtarza się ona przez zaimek. III. 14.4. V. 4. 3. V. 44. 6. VI. 43. 1. IV. 21. 6.

2. **Rursus resistentibus**; po pierwszym popłochu *(perturb).* znowu opór stawili. — **resistentibus** z opuszczon. Pronom. jak zwykle, które tylko dla ważności się stawia, jako też. mówi się: *cum resisterent*, nie *cum ii resisterent*. — **consuetudine sua**; II. 23. — **ad pedes prosiluerunt**; c. 2 3. 6. — **subfossis** popodkłuwać. I. 26. 3. zdanie bez spójnika dla wyrażenia szybkości **compluribusque nostris**; I 52. 5. — **perterritos egerunt** = przestraszonych przed sobą gnali. W V. 17. 3.

3. **in his** między...

4 Aquitanus, amplissimo genere natus, cuius avus in civitate sua regnum obtinuerat ami-
5 cus ab senatu nostro appellatus. Hic cum fratri intercluso ab hostibus auxilium ferret, illum ex periculo eripuit, ipse equo vulnerato deiectus, quoad potuit, fortissime re-
6 stitit: cum circumventus multis vulneribus acceptis cecidisset, atque id frater, qui iam proelio excesserat, procul animadvertisset, incitato equo se hostibus obtulit atque interfectus est.

Cap. XIII. Hoc facto proelio Caesar neque iam sibi legatos audiendos neque condiciones accipendas arbitrabatur ab iis, qui per dolum atque insidias petita pace ultro bellum
2 intulissent: exspectare vero, dum hostium copiae augerentur equitatusque reverteretur,
3 summae dementiae esse iudicabat, et cognita Gallorum infirmitate, quantum iam apud eos hostes uno proelio auctoritatis essent consecuti, sentiebat; quibus ad consilia ca-
4 pienda nihil spatii dandum existimabat. His

---

4. **regnum**; I. 3. 4. **amicus**; I. 3. 4.

6. **procul**=zdaleka.—**atque** =i tak, i tam.

Cap. XIII. **conditiones accipiendas** podl. c. 11. 5. mieli: *postero die convenire, ut de eorum postul. C. cognosc.* **qui intulissent**; Conj?—**bellum**= *proelium.*

2. **dum reverteretur**; Conj?

3. **infirmitate**, c. 5. 1 —**quibus... existimabat**, zdanie zawirrające następstwo z poprzedzającego wynikające, więc **quibus** = *iis igitur.*

4. **cum legatis et quaestore**; Urz. w. rz. § 27. 28 — **ne... praetermitteret**, zawisło od: *consilio.* **diem pugnae**, dzień bitwy (t j. dzień, w którymby można bitwę stoczyć); nie do bitwy (Dat) **res accidit, quod**, okoliczność się nadarzyła, że... **quod** etc. jest tylko obszerniejszem opisaniem *opportunissimae rei;* więc nie: *ut*, które wtedy stałoby, gdyby okoliczność dodana zawisła od *accidit* jak na-

constitutis rebus et consilio cum legatis et
quaestore communicato, ne quem diem pu-
gnae praetermitteret, opportunissima res ac-
cidit, quod postridie eius diei mane eadem
et perfidia et simulatione usi Germani fre-
quentes omnibus principibus maioribusque
natu adhibitis ad eum in castra venerunt,
simul, ut dicebatur, sui purgandi causa, quod 5
contra, atque esset dictum et ipsi petissent,
proelium pridie commisissent, simul ut, si
quid possent, de indutiis fallendo impetrarent.
Quos sibi Caesar oblatos gavisus illos retine- 6
ri iussit, ipse omnes copias castris eduxit e-
quitatumque, quod recenti proelio perter-
ritum esse existimabat, agmem subsequi
iussit.

Cap. XIV. Acie triplici instituta et celeri-
ter VIII milium itinere confecto prius ad ho-
stium castra pervenit, quam, quid ageretur,
Germani sentire possent. Qui omnibus re- 2
bus subito perterriti et celeritate adventus

---

stępstwo, wynik, skutek. — **postridie ejus diei**; I. 2. 3. 1. **Germani... adhibitis venerunt**, byli to *principes et majores natu* czyli *senatus*, więc podl. c. 1. 1. *magna c. mult. hom.*

5. **simul... simul**, raz tylko tutaj u Cezara. — **sui purgandi causa**; III. 6. 1. — **dictum**=postanowić, więc: **contra atque esset dictum**=przeciw układowi, ugodzie. **contra, atque**; I. 28. 5. — **de indutiis... impetrarent**; I. 4?. 1.

6. **Quos... illos**; Pronom. demonst. *ille* (nie *is)* powtórzone. po relat. dla przeciwstawienia między *illos (retineri jussit)* a *ipse (eduxit)* **gavisus**, *gavisus eos sibi esse oblatos, illos*... [Postępowanie to Cezara niesprawiedliwe oburzyło pewne stronnictwo w Rzymie, iż Kato uczynił wniosek, aby Cezara za naruszenie prawa narodówi targnięcie się na posłów, jako zdrajcę stanu Giermanom wydać, i tym sposobem od zemsty boskiej się uwolnić].

Cap. XIV. **prius... quam ...possent**; III. 26. 3.

2. **omnibus rebus**; III. 17,

nostri et discessu suorum, neque consilii habendi neque arma capiendi spatio dato, perturbantur, copiasne adversus hostem ducere, an castra defendere, an fuga salutem pe-
3 tere praestraret. Quorum timor cum fremitu et concursu significaretur, milites nostri pristini diei perfidia incitati in castra ir-
4 ruperunt. Quo loco qui celeriter arma capere potuerunt, paulisper nostris restiterunt atque inter carros impedimentaque proelium
5 commiserunt: at reliqua multitudo puerorum mulierumque, — nam cum omnibus suis domo excesserant Rhenumque transierant,—passim fugere coepit; ad quos consectandos Caesar equitatum misit.

Cap. XV. Germani post tergum clamore audito, cum suos interfici viderent, armis abiectis signisque militaribus relictis se ex castris
2 eiecerunt et cum ad confluentem Mosae et

---

5. — **celeritate... discessu**; Ablatt. causae. —**suorum** roz. *principum et maiorum natu*, a przez to obawa, co się z nimi dzieje.—**consilii habendi n. arma capiendi**; zmiana konstrukcyi zam. *armorum capiendorum*. — **consilium hab.**=odbyć radę wojenną.— **perturbantur, copiasne....** pytania zawisłe od *perturb.* =*perturbati dubitant*=w zamieszaniu nie wiedzieli, czy...

3. **pristini diei**=*hesterni*; jak w polsk. przeszły dzień= wczorajszy; podobnie *posterus*, *insequens dies*=*crastinus*. Tak zawsze w opowiadaniu rzeczy przeszłych, w którém nie liczymy czasu od rzeczywistej teraźniejszości. Nägelsb. 186 —**perfidia** roz. napad c. 12. 1. chociaż tego jako *perfidia* uważać nie można, bo *pax* była tylko *petita* (c. 13. 1). i *dies indutiis* również tylko *petitus* (c. 12. 1.) jeszcze rzeczy nie ułożono.

4. **Quo loco qui** = gdzie kto...—**inter carros impedimentaque**; I. 26. 1. III. 14. 6.

Cap. XV. **Clamore**; okrzyk wojenny Rzymian, zmieszany z wrzaskiem zabijanych niewiast i dzieci uciekających.

2. **ad confluentem Mosae et Rheni** roz. *alveum*, co zwykle się wypuszcza, albo *ad*

Rheni pervenissent, reliqua fuga desperata magno numero interfecto reliqui se in flumen praecipitaverunt atque ibi timore, lassitudine, vi fluminis opressi perierunt. Nostri ad 3
unum omnes incolumes perpaucis vulneratis ex tanti belli timore, cum hostium numerus capitum CCCCXXX milium fuisset, se in castra receperunt. Caesar iis, quos in castris 4
retinuerat, discedendi potestatem fecit. Illi 5
supplicia cruciatusque Gallorum veriti, quorum agros vexaverant, remanere se apud eum velle dixerunt. His Caesar libertatem concessit.

Cap. XVI. Germanico bello confecto multis de causis Caesar statuit sibi Rhenum esse transeundum; quarum illa fuit iustissima, quod, cum videret Germanos tam facile impelli, ut

---

confluentes Mosam et Rhenum. Miejscem tem może być tylko spływ Wala (ramienia Renu c. 10.) I. z Mosą; albo, jak się inni domyślają ma być. *ad cofl. Mosellae et Rheni.*—**magno numero iterfecto** zdanie przyczynowe. - **reliqui. . perierunt**; jednakże oba ludy później jeszcze występują w historyi. — **atque**; c. 12. 6.

3. **ad unum omnes**=wszyscy co do jednego.—**ex tanti belli timore**, ściśle łączy się z poprz. *incolumes*=z tak groźnej wojny. — **se . . . receperunt** = powrócili; nie II. 12. 1.

5. **supplicia cruciatusque** (I. 31. 12). **Gallorum** (Genit. subject). **veriti**; z tego widoczna, że Germanowie nie na wezwanie Gallów wtargnęli. —**libertatem concessit** = udarował ich wolnością. — [Przeprawa Usypetow i Tenkterów przez Ren odbyła się powyżej rozłączenia się tej rzeki na ramiona; koło Emmerich. Wyraz: *non longe a mari* c. 1. jest tylko względny. Bitwa sama odbyła się na prawym brzegu Mosy].

Cezar po raz pierwszy przekracza Ren.

Cap. XVI. **Germanico bello**; III. 18. 6.—**justissima** = najsłuszniejsza. W. — **quod** nie *quoniam*. I. 35. 2. —**impelli** =dają się nakłonić.—

in Galliam venirent, suis quoque rebus eos timere voluit, cum intellegerent et posse et auderepopuli Romanis exercitum Rhenum trans-
2 ire. Accessit etiam, quod illa pars equitatus Usipetum et Tencterorum, quam supra commemoravi praedandi frumentandique causa Mosam transisse neque proelio interfuisse, post fugam suorum se trans Rhenum in fines Sugambrorum receperat seque cum iis
3 coniunxerat. Ad quos cum Caesar nuntios misisset, qui postularent, eos, qui sibi Galliaeque bellum intullissent, sibi dederent, respon-
4 derent: *Populi Romani imperium Rhenum finire: si se invito Germanos in Galliam transire non æquum existimaret, cur sui quicquam esse imperii aut potestatis trans Rhenum postu-*
5 *laret?* Ubii autem, qui uni ex Transrhenanis ad Caesarem legatos miserant, amicitiam fecerant, obsides dederant, magnopere orabant, *ut sibi auxilium ferret, quod graviter*
6 *ab Suebis premerentur; vel, si id facere occupationibus populi Romani prohiberetur, exer-*

---

suis=ich własny. — **rebus** = byt, stan. -**voluit** III. 1. 2. *volebat;* Perfectum rzadkie. — **cum intellegerent**, gdyby rozumieli, więc Conjunct. nie od *cum* zawisły.

2. **Accessit... quod**; III. 13. 9. — **supra**; c. 9. 3.

3. **postularent.... dederent**; (bez *ut)* I. 43. 9. III. 5. 3.

4. **imperium Rhenum finire**; panowanie (władza) Rzym. kończy się z Renem, sięga tylko po Ren. - **se invito**; I. 8. 2. — **sui imperii aut potestatis**; Genitt. propriet. zawisle od *esse;* **imperium**=panowanie, **potestas**= władza, rozkazy. - **quicquam**; I. 19. 5. I. 40. 2. IV. 2. 1.

5. **qui uni**; I. 32. 2. — **ex**; I. 26. 4. — **Transrhenanis**= Zarenanie. W. — **miserant... fecerant... dederant** bez spójników?

6. **facere... prohiberetur**; c. 4. z Infinit? II. 4. 2. — **occupationibus pop. Rom.**= sprawy polityczne, względy polityczne... c. 22. 2. — **trans-**

citum modo Rhenum transportaret: id sibi ad auxilium spemque reliqui temporis satis futurum. Tantum esse nomen atque opinio- 7
nem eius exercitus Ariovisto pulso et hoc novissimo proelio facto etiam ad ultimas Germanorum nationes, uti opinione et amicitia populi Romani tuti esse possint. Navium magnam 8
copiam ad transportandum exercitum pollicebantur.

Cap. XVII. Caesar his de causis, quas commemoravi, Rhenum transire decreverat; sed navibus transire neque satis tutum esse arbitrabatur, neque suae neque populi Romani dignitatis esse statuebat. Itaque, etsi summa dif- 2
ficultas faciendi pontis proponebatur propter latitudinem, rapiditatem altitudinemque fluminis, tamen id sibi contendendum aut aliter non traducendum exercitum existimabat. Rationem pontis hanc instituit. Tigna bina 3
sesquipedalia paulum ab imo praeacuta, dimen-

---

portaret: skąd Conjunct? — **spemque reliqui temporis**; III. 18. 6. *spes Venet belli.*

7. **nomen atque opinionem... exercitus**=imię i sława wojska - jak później *opinione... pop. Rom.* — **ejus** *(Caesaris)* **exercitus**; Geni. od Geni. zawisły. I. 12. 7. *ejus soceri avum.* VI. 29. 5. — **ad ultimas**, ad=*apud* lub *usque ad;* III. 9. 3. I. 31. 1.

Cap. XVII. **decreverat**, Plsqmprf. bo jeszcze przed tem co c. 16. 3. powiedziano. — **neque satis tutum**, przeprawie bowiem pojedyńczemi okrętami łatwo mógł nieprzyjaciel przeszkodzić. — **dignitatis**=majestat.

2. **summa** jest orzeczenie do *proponebatur* = przedstawiła się jako, czem...

3. **Tigna** (slupy, pale) **bina sesquipedalia**=półtory stopy roz. grube czyli w miasz. — **ab imo**=u spodu. III. 19. 1. **praeacuta**=zaostrzone=przyciesane. — **dimensa** (w znacz. biernem, jak II. 19. 5.) rozmierzone, roz. co do długości=długie wedle głębokości rzeki. W. — więc były krótsze i dłuższe.

sa ad altitudinem fluminis intervallo pedum
4 duorum inter se iungebat. Haec cum machi-
nationibus immissa in flumen defixerat fistu-
cisque adegerat, non sublicae modo directe
ad perpendiculum, sed prone ac fastigate, ut
secundum naturam fluminis procumberent,
5 his item contraria duo ad eundem modum
iuncta intervallo pedum quadragenum ab
inferiore parte contra vim atque impetum
6 fluminis conversa statuebat. Haec utraque

---

4. **machinationibus** = są przyrządy do wpuszczania *(immissis)* tych słupów w wodę, były to łodzie ze sobą połączone, na których różne przyrządy techniczne się znajdowały. Wargocki nazywa to „kafarem" — **fistucisque adegerat**=babami powbijał — **cum ...adegerat**; Plsqmprf. czynności powtarzanéj. III. 4. 2. — **non sublicæ modo**; *sublica* pal. — **directe** (prosto) **ad perpendiculum**=podług pionu =pionowo. **prone** = pochyło, **fastigate**=spadzisto (jak dach). — **secundum naturam flum.** podług biegu; za wodą. W.

5. **his item contraria**=naprzeciw tym .... **intervallo pedum quadragenum** (forma skócona) czemu Distributivum? — **ab inferiore parte** roz. *fluminis*=niżej. — **contra vim atque impetum** = siła i nawalność.

6. **Hæc utraque**=te obie pary (słupów naprzeciw stojące). — **bipedalibus trabibus immissis** = belki porrzeczne dwóstopowej grubości wpuszczone z góry między taką parę słupów. — **quantum** = *nam tantum*. — **binis utrimque fibulis ab extrema parte distinebantur**. Co były *fibulae*, dotąd stanowczo nie rozwiązano; jedni sądzą, że to były klamry, banty (W).

a. słupy, pale, *ligna sesquiped.*
b. belek poprzeczn. główny, *trabs biped.*
c. ć. fibulae, progi, zawory.
c. wewnętrzny, *ć* zewnętrzny.

insuper bipedalibus trabibus immissis, quantum eorum tignorum iunctura distabat, binis utrimque fibulis ab extrema parte distinebantur; quibus disclusis atque in contra- 7
riam partem revinctis tanta erat operis firmitudo atque ea rerum natura, ut, quo maior vis aquae se incitavisset, hoc artius illigata tenerentur. Haec directa materia iniecta con- 8
texebantur, ac longuriis cratibusque consternebantur: ac nihilo secius sublicae et ad in- 9
feriorem partem fluminis oblique agebantur, quae pro ariete subiectae et cum omni opere coniunctae vim fluminis exciperent, et aliae 10

---

inni, że ukośne belki spajające, inni że rodzaj zasuwek, inni że czopy. Najprawdopodobniej były to progi, zawory, których przy każdéj parze słupów po dwa było, t. j. jeden u góry w kącie między oboma słupami a belkiem poprzecznym — wewnętrzny; drugi dolny również między oboma słupami a belkiem po za te słupy wystającym—zewnętrzny; *utrimque* więc znaczy z obu stron=wewnątrz i zewnątrz. Progi te wpuszczone były w wręby, iż się nie mogły posuwać, lecz musiały przy nacisku wody tem czelniej w swoje miejsca wchodzić. Oto widok boczny tego wiązania, tylko jednej pary słupów; z których tylko przedni widoczny; **binis fibulis** jest Ablat. abs. = *quum binae fibulae essent* -**ab extrema parte**=przy końcu, wierzchu, u góry.

7. **quibus disclusis**—Abl. absol. *discludere* to samo, co poprzednio *distinere*=rozpierać, rozłączać. — **atque in contr. part. revinctis**=a tem samem ku sobie (t. j. w przeciwną stronę jak *disclusis*) ściągnąwszy, ujàwszy. — **rerum**= budową. — **se incitavisset**; III. 12. 1. — **illigata tenerentur**; *illigata* ogólnie= całe wiązanie się trzymało.

8. **directa materia**=wzdłuż położone belki = dyle roz. wzdłuż mostu — **contexebantur** =zabudować.—**longuriis cratibusque**=drągi (mościna. W.) i chróst.

9. **nihilo secius**; pomimo tej trwałości i siły, — **sublicae . . . oblique** *agebantur*= podpory. — **pro ariete**=jakoby taran podsadzane; — **excipere** III. 13 1.

item supra pontem mediocri spatio, ut, si arborum trunci sive naves deiciendi operis essent a barbaris missae, his defensoribus earum rerum vis minueretur, neu ponti nocerent.

Cap. XVIII. Diebus decem, quibus materia coepta erat comportari, omni opere effecto
2 exercitus traducitur. Caesar ad utramque partem pontis firmo praesidio relicto infi-
3 nes Sugambrorum contendit. Interim a compluribus civitatibus ad eum legati veniunt: quibus pacem atque amicitiam pententibus liberaliter respondit obsidesque ad se adduci
4 iubet, Sugambri ex eo tempore, quo pons institui coeptus est, fuga comparata hortantibus iis, quos ex Tencteris atque Usipetibus apud

---

10. **aliae item**=*aliae (sublicae) item (eodem modo=oblique)* **agebantur**. — **supra pontem**=powyż mostu. — **naves deicjiendi operis**; Genit. *dejic. operis* zawisł od *naves* jako Genit. qualit. jakoby okręty rozwalające (dzieło) — **defensoribus**=*defendentibus*, obrona; wyraz ten nie tylko czynność bronienia, lecz oraz własność i cel tych palów przez personifikacyę podaje. — **neu**=*neve;* I. 26. 6.

[O miejscu, gdzie ten most na Renie został zbudowany różne są zdania. To tylko pewna, że był poniżej Koblenc, a to podług jednych koło Andernach, podł. innych koło Neuwied, podł. innych koło Engers; strategiczne względy najwięcej skłaniają, że był koło Urmitz, miasteczka między Neuwied i Engers położonem, G.)

Cap. XVIII. **Diebus decem, quibus**: III. 23. 2. — **coepta erat comportari**: I. 47. 1. — **opere effecto**= *erfecto*.

2. **firmo praesidio** roz. porobiwszy naczółki okopane po obu stronach rzeki.

3. **liberaliter**= uprzejmie, łaskawie; II. 5. 1. — **respondit** (Perf.) ... **jubet** (Praes.), pierwsze oznacza rzecz główną, drugie rzecz szczegółową. V. 49. 6.—z innej przyczyny II. 13. 1.

4. **ex eo tempore, quo**= odkąd; zam. *ex quo;* prepozycya ta *ex* przy relatywie, odnoszącem się na demonstrativum z praepos. często wypuszcza się. — **institui coeptus est** p. §. 1. *instituere*= stawiać, budować. V. 11. 4

se habebant, finibus suis excesserant suaque omnia exportaverant seque in solitudinem ac silvas abdiderant.

Cap. XIX. Caesar paucos dies in eorum finibus moratus omnibus vicis aedificiisque incensis frumentisque succisis se in fines Ubiorum recepit, atque iis auxilium suum pollicitus, si ab Suecis praemerentur, haec ab iis
cognovit: Suebos, posteaquam per explorato- 2
res pontem fieri comperissent, more suo concilio habito nuntios in omnes partes dimisisse, uti de oppidis demigrarent, liberos, uxores suaque omnia in silvis deponerent, atque omnes, qui arma ferre possent, unum in lo-
cum convenirent: hunc esse delectum medium 3
fere regionum earum, quas Suebi obtinerent: hic Romanorum adventum exspectare atque
ibi decertare constituisse. Quod ubi Caesar 4
comperit, omnibus rebus iis confectis, quarum

V. 52. 2. — **fuga comparata hortantibus iis**; dwa Ablatt. III. 3. 3. *fugam comparare* = przysposobić się, przygotować się do ucieczki; podob. *bellum parare*. VII. 61. 4.— **quos... apud se habebant**; c. 16. 2.

Cap. XIX. **vicis aedificiisque**; I. 5. 2.—**frumentisque**: I. 16. 2.—**ab iis cognovit**; I. 22. 2.

2. **consilio habito**=w skutek narady odbytej—**nuntios in omnes partes dimis.** III. 23. 2. *quoquoversum*.—**dimisisse ut**; c. 11. 6. III. 5. 3. —**qui arma ferre possent**= zdolnych do broni.

3. **hunc** jest orzeczenie = na to, do tego, **medium** środek, jest podmiotem w składni łacińskiej, lecz w polsk. także: obrano go w środku... —**reg. earum** Genit. zawisł od domniemanego wyrazu *locum* do *medium*. VI. 13. 10. inaczej I. 34. 1.—**exspectare** roz. *eos*.

4. **rebus..., quarum rerum?** — **ut... injiceret etc**= to jest, aby i t. d. epexegesis. I 5. 1. — **ut... ut.. ut**; I. 19. 1. *quod*. — **obsidione**=ucisk. c. 3. 4. c. 16. 5.—**die-**

rerum causa traducere exercitum constituerat, ut Germanis metum iniceret, ut Sugambros ulcisceretur, ut Ubios obsidione liberaret, diebus omnino decem et octo trans Rhenum consumptis satis et ad laudem et ad utilitatem profectum arbitratus se in Galliam recepit pontemque rescidit.

Cap. XX. Exigua parte aestatis reliqua Caesar, etsi in his locis, quod omnis Gallia ad septentriones vergit, maturae sunt hiemes, tamen in Britanniam proficisci contendit, quod omnibus fere Gallicis bellis hostibus nostris inde subministrata auxilia intel-
2 legebat et, si tempus anni ad bellum gerendum deficeret, tamen magno sibi usui fore arbitrabatur, si modo insulam adisset et genus hominum perspexisset, loca, portus, adi-

---

bus omnino decem; I. 6. 1. — **ad laudem**; I. 25. 3.

Pierwsza wyprawa do Brytanii.

I. *Zbieranie się w Wissant.*

Cap XX. **reliqua**; I. 12. 2. — **etsi**, I. 46. 3. **omnis Gallia** I. 1. 1. — **ad septempr. vergit**; I. 16. 2. — **proficisci contendit**; I. 10. 3.=udać się umyślił. W. - **quod... intellegebat**=*certo sciebat.* O dostarczaniu pomocy ze strony Brytanów nie wspomina wyraźnie Cezar (chyba III. 9. 10. i II. 14. 14.)—jednak łatwo to być mogło. Najprawdopodobniej miała to być przedwstępna wyprawa do zbadania tamtejszych stosunków, co Cezar w następującem sam stwierdza.—**Gallicis bellis**, III. 18. 6.—**subministrata** z dorozumieniem się sposobu tajemnego.— **tempus anni**=pora.

2. **deficeret**=nie wystarczyłaby. — **tamen**, I. 32. 4.— **usui fore** i c. 25. 1.=korzyść odnieść—**adisset et perspexisset, . . . cognovisset**, I. 46. 1. *accedere et adequitare* etc. jakie czasy w Indicat? **perspicere**=rozpoznać. — **quae omnia incognita**=rzeczy, które wszystkie były . . . Cez. utrzymuje, że te rzeczy były Gallom nieznane, chociaż inaczej wydawałoby się z III. 8. 1. i II. 4. 7. jednakże te sto-

tus cognovisset; quae omnia fere Gallis erant
incognita. Neque enim temere praeter mer- 3
catores illo adit quisquam, neque iis ipsis
quicquam praeter oram maritimam atque eas
regiones, quae sunt contra Gallias, notum est.
Itaque vocatis ad se undique mercatoribus 4
neque quanta esset insulae magnitudo, neque
quae aut quantae nationes incolerent, neque
quem usum belli haberent aut quibus institu-
tis uterentur, neque qui essent ad maiorum
navium multitudinem idonei portus, reperire
poterat.

Cap. XXI. Ad haec cognoscenda, priusquam
periculum faceret, idoneum esse arbitratus
Gaium Volusenum cum navi longa praemitit.
Huic mandat, ut exploratis omnibus rebus ad 2
se quam primum revertatur. Ipse cum omni- 3
bus copiis in Morinos proficiscitur, quod in-
de erat brevissimus in Britanniam traiectus.
Huc naves undique ex finitimis regionibus et 4
quam superiore aestate ad Veneticum bellum

---

sunki widać nie przechodziły celu czysto handlowego.

3. **temere**=*facile;* I. 40. 2. **contra Gallias** w rozumieniu gieograficznem=różne części Gallii.

4. **vocatis** Partic. ze zdania przypuszczającego. **quae aut quantae,** II. 4. 1. **usum belli,** I. 39. 2.— **qui essent . . . idonei portus**=któreby dla większych okrętów tam sposobne porty były. W. —**idonei portus** jest orzeczenie; z jaką różnicą byłoby: *qui portus... idonei essent?* — **majorum navium** roz. *longarum et onerariarum.* — **reperire**=dowiedzieć się; w tem znacz. często I. 18. 1. I. 50. 3. II. 4. 1. II. 15. 3.

Cap. XXI. **Gaium Volusenum** *(Quadratum);* III. 5. 2. VI. 4. 2. VIII. 48. 1. **navi longa;** III. 9. 1.

3. **inde erat breviss. trajectus** t. j. do Wissant, 8 godzin jazdy.

4. **Veneticum bellum;** III. 5. 2.

5 effecerat classem iubet convenire. Interim
consilio eius cognito et per mercatores per-
lato ad Britannos a compluribus insulae ci-
vitatibus ad eum legati veniunt, qui polli-
ceantur obsides dare atque imperio populi
6 Romani obtemperare. Quibus auditis libe-
raliter pollicitus hortatusque, ut in ea sen-
tentia permanerent, eos domum remittit et
7 cum iis una Commium, quem ipse Atrebati-
bus superatis regem ibi constituerat, cuius
et virtutem et consilium probabat et quem
sibi fidelem esse arbitrabatur, cuiusque auc-
toritas in his regionibus magni habebatur,
8 mittit. Huic imperat, quas possit, adeat
civitates horteturque, ut populi Romani fi-
dem sequantur, seque celeriter eo venturum
9 nuntiet. Volusenus perspectis regionibus o-

---

5. **polliceantur...dare. obtemperare**; Infinitt. Praes. zam. zwykłych Inf. Fut. jednakże czasem przy słowach mieszczących w sobie znaczenie i odniesienie się do przeszłości *(sperare, polliceri)* kładzie się Inf. Praes. przy czem najczęściéj *se* wypuszcza się. II. 32. 3. II. 30. 4. *collocare confid.* VIII. 23. 6.

6. **Quibus auditis** *(legatis)* Abl. absol... **eos remittit**; III. 14. 4. częsta konstrukcya. c. 12. 1. I. 40. 8. V. 44. 6. VI. 4. 4. VI. 43. 1.– **liberaliter** (c. 18. 3.) **pollicitus** bezwzględnie, łaskawe, uprzejme czyniąc zapewnienia, przyrzeczenia

7. **quem constituerat, cujus** bez spójnika; I. 1. 4. – **Atreb· superatis**; II. 23. 1.— **regem**, V. 54. 2. V. 25. 2. nie było to istotne królestwo, lecz naczelnictwo szczególnie wojenne. – **Atred. superatis... ibi** *(apud eos)* jak § 6. **quibus auditis...eos.** – **consilium** =przezorność. — **probabat**= cenił, uznawał. – **regionibus** roz. *Galliae* co *his* okazuje.

8. **imperat.... adeat**; c. 16. 3. — **fidem sequantur**=spuścić się na opiekę. V. 20. 1. II. 3. 2. c. 22. 3. II. 15. 1. — **seque** roz. *Caesarem*; więc nie odnosi się na podmiot najbliższy, lecz na polecającego jak. II 35. 1.

mnibus, quantum ei facultatis dari potuit, qui navi egredi ac se barbaris committere non auderet, quinto die ad Caesarem revertitur quaeque ibi perspexisset renuntiat.

Cap. XXII. Dum in his locis Caesar navium parandarum causa moratur, ex magna parte Morinorum ad eum legati venerunt, qui se de superioris temporis consilio excusarent, quod homines barbari et nostrae consuetudinis imperiti bellum populo Romano fecissent, seque ea, quae imperasset, facturos pollicerentur. Hoc sibi Caesar satis opportune 2
accidisse arbitratus, quod neque post tergum hostem relinquere volebat neque belli gerendi propter anni tempus facultatem habebat neque has tantularum rerum occupationes Britanniae anteponendas iudicabat, magnum iis numerum obsidum imperat. Quibus adductis eos in fidem recepit. Navibus circiter 3

---

9. **quantum... potuit**=o ile mu sposobności nadarzyć się mogło. – **qui... auderet**=*quippe qui...*

Cap. XXII. **de superioris temp. cons.** c. 14. 3. *pristini diei perfidia*. Do rzeczy III. 28. **consilio** = zachowanie się, postępywanie. – **hom. barbari** = ludzie prości. – **nostr. consuetu imperiti** = *(ignari)*, nie wiedząc, że Rzymianie tych, którzy się dobrowolnie poddają, w opiekę swoję przyjmują i ich od obcej napaści bronią. **bellum pop. R. fecissent**; III. 29. 3.

2. **anni tempus**; c. 20. 1. – **tantularum rerum**=drobnostki, rzeczy podrzędne. – **occupationes**=sprawy, zajęcie się. – **has occupationes Britanniae**; *Britanniae* jest Dat.=te sprawy nad Brytanię... zam. *has occupationes Britanniae* (Genit,) *occupationibus*. Brytania zestawiona ze sprawami; podob. I. 3. 7. – **Quibus adductis** roz. *obsidibus*, ... **eos** roz. *Morinos*.

3. **coactis contractisque**; **coactis**=pozbierawszy z różnych stron; **contractis**, ściągnąwszy na pewne miejsce razem. Okręty te (80) były przeznaczone do przewiezienia

LXXX onerariis coactis contractisque, quot satis esse ad duas transportandas legiones existimabat, quod praeterea navium longarum habebat, quaestori, legatis praefectis-
4 que distribuit. Huic accedebant XVIII onerariae naves, quae ex eo lóco ab milibus passuum octo vento tenebantur, quo minus in eundem portum venire possent: has equiti-
5 bus distribuit. Reliquum exercitum Q. Titurio Sabino et L. Aurunculeio Cottae legatis in Menapios atque in eos pagos Morinorum, ab quibus ad eum legati non vene-
6 rant, ducendum dedit; P. Sulpicium Rufum legatum cum eo praesidio, quod satis esse arbitrabatur, portum tenere iussit.

---

dwóch legionów (7. i 8.) t. j. dwudziestu kohortów, tak iż każda kohorta cztery okręty dostała t. j. dla każdego manipulu po jednemu, a na pakunki etc. czwarty. Okręt jeden mógł wziąść najmniej 150 ludzi. p. IV. 37. Więc na tych 80 okrętach prowadził C. piechotę. —**quod praeterea navium longarum habebat... distribuit;** wojenne okręty oddał swoim poddowódzcom, i te służyły jako eskorta i orona, tudzież jako przewodniki okrętom ładownym, które nie tak szybko płynęły. — **quod navium habebat.** III 16. 2. — **praefectis** nie *equitum*. I. 39. 2.

4. accedebant 18 onerariae naves roz. *coacta quidem sed nondum contractae* **ex eo, le-**

nondum contractae. — **ex eo loco ab milibus passuum octo;** II. 7. 3. V. 32. 1. VI. 7. 1.= w odległości tylu a tylu kroków. Zwykle przy tym zwrocie stawia się wtedy tylko *ex eo loco*, jeżeli miejsce, od którego odległość się liczy, nie jest wyrażone. Miejscem tem, gdzie się okręty zatrzymały, jest dziś port Wissant, $2^2/_3$ mili powyżej Ambleteuse. — **tenebantur, quo minus**=*retinebantur...* — **has equitibus distribuit.** Licząc na dwa legiony ·600 jeźdców, to mniej więcej na jeden okręt wypadało 30 koni, t. j. jedna *turma*.

6. **cum eo praesidio quod** =*cum tanto praesidio, quantum....* krótko; z dostateczną załogą. —**portum** roz. Wissant.

Cap. XXIII. His constitutis rebus nactus
idoneam ad navigandum tempestatem tertia
fere vigilia solvit equitesque in ulteriorem
portum progredi et naves conscendere et se
sequi iussit. A quibus cum paulo tardius 2
esset administratum, ipse hora circiter diei
quarta cum primis navibus Britanniam atti-
git atque ibi in omnibus collibus expositas
hostium copias armatas conspexit. Cuius lo- 3
ci haec erat natura, atque ita montibus an-
gustis mare continebatur, uti ex locis supe-
rioribus in litus tellum adigi posset. Hunc 4
ad egredienum nequaquam idoneum locum ar-
bitratus, dum reliquae naves eo convenirent,
ad horam nonam in ancoris exspectavit. Inte- 5
rim legatis tribunisque militum convocatis et

Cap. XXIII. **tertia f. vigilia**; I. 12. 2. — **solvit**=odbił (od lądu), odpłynął. V. 23. 6. bez *naves*; c. 28. 1. *naves* (Nom.) *solverunt*.—**in ulteriorem portum** t. j. Calais, ten sam co c. 28. *port. superior*.

2. **cum tardius esset administratum**=wziąć się do rzeczy; tak bezwzględnie c. 29. 2. c. 31. 3.—**ipse** przeciwstawione poprzed. *quibus*.—**hora quarta** III; 15. 5.—**expositas**=wysunięte. — **expositas.... copias armatas** (jedno pojęcie).

3 **atque ita... continebatur**=bliższe opisanie słów: *haec erat natura*. Morze ciasnemi i stromemi górami było zamknięte; co znaczą ciasne góry, pokazuje zdanie następujące, *ut*... t. j te góry nad samem morzem były, że między morzem, wybrzeżem a temi górami ciasne tylko miejsce pozostawało. Miejsce to jest na wybrzeżu Cantium czyli w dziś. hrabstwie Kent. Góry te otaczają odnogę morską koło Dover

4. **ad horam**=*usque ad* I. 44. 4.

5. **et quae ex Vol. cognosset, et quae fieri vellet**, oba zdania wyłożyć przez rzeczowniki. — **ex Vol.** I. 22. 2.—2.—**rei militaris ratio** ogólnie: taktyka wojenna.—**maritimae res**=taktyka wojny morskiej lub wojna na morzu.—**ut quae**=*quippe quae;* więc, której są właściwe ru-

quae ex Voluseno cognosset, et quae fieri vellet, ostendit monuitque, ut rei militaris ratio, maxime ut maritimae res postularent, ut quae celerem atque instabilem motum haberent, ad nutum et ad tempus omnes res ab
6 iis administrarentur. His dimissis et ventum et aestum uno tempore nactus secundum dato signo et sublatis ancoris circiter milia passuum septem ab eo loco progressus aperto ac plano litore naves constituit.

Cap. XXIV. At barbari consilio Romanorum cognito praemisso equitatu et essedariis, quo plerumque genere in proeliis uti consuerunt, reliquis copiis subsecuti nostros navibus egre-
2 di prohibebant. Erat ob has causas summa difficultas, quod naves propter magnitudinem nisi in alto constitui non poterant, militibus autem ignotis locis, impeditis manibus magno et gravi onere armorum oppres-

---

chy szybkie i niepewne; lub w której ruchy szybkie i nie zawsze dadzą się opanować.— **ad nutum** = na skinienie;— **ad tempus** = w stosownej chwili. **administrarentur** zawisłe od *monuit* bez *ut*.

6. **ventum et aestum** III. 12. 1. **secundum**=pomyślny. — **circiter**.. **aperto ac plano litore naves constituit.** Popłynął koło 2½ mili ku północnowschodniej stronie, i przybił do wybrzeża, które było otwarte (nie górami najeżone) i równe—w pobliskości dziś. Walmercastle.

Lądowanie.

Cap. XXIV. **consilio cognito**; stojąc na wzgórzach łatwo mogli domyśleć się zamiaru odpłynięcia i ścigać wzrokiem kierunku okrętów. — **essedariis** = wozowi, jak **equites**=konni W. **quo genere** odnosi się na? - **plerumque**, miejsce? – **reliquis copiis subsecuti**; III. 7. 3. - **egredi prohibebant**; II. 4. 2. c. 16. 6.

2. **ob has causas, quod ...?** — **nisi in alto...non poterant**; III. 8. 3. — **ignotis locis**; c.

sis simul et de navibus desiliendum et in
fluctibus consistendum et cum hostibus erat
pugnandum, cum illi aut ex arido aut pau- 3
lum in aquam progressi omnibus membris
expeditis, notissimis locis audacter tela con-
icerent et equos insuefactos incitarent. Qui- 4
bus rebus nostri perterriti atque huius omni-
no generis pugnae imperiti non eadem ala-
critate ac studio, quo in pedestribus uti proe-
liis consuerant, utebantur.

Cap. XXV. Quod ubi Caesar animadvertit,
naves longas, quarum et species erat barba-
ris inusitatior et motus ad usum expeditior,
paulum removeri ab onerariis navibus et re-
mis incitari et ad latus apertum hostium con-
stitui atque inde fundis, sagittis, tormentis
hostes propelli ac submoveri iussit; quae res
magno usui nostris fuit. Nam et navium fi- 2
gura et remorum motu et inusitato genere
tormentorum permoti barbari consiterunt ac
paulum modo pedem retulerunt. Atque no- 3

---

1. 10. i później §. 3 **notissimis locis.**—**simul et...** podobne opisanie II. 20. 1.

3. **cum** = gdy przeciwnie; c. 12. 1. **ex arrido**; II. 25. 1. *in angusto*. III. 3. 4. III. 19. 1. IV. 17. 3.—**insuefactos** wzwyczajony, wprawiony, tresowany, tylko tutaj u Cezara.

4. **alacritas**; I. 41. 1. **alacr. ac studio, quo**; I. 40. 5. *usus ac disciplina, quae*. **in pedestribus proeliis** = w bitwach na stałym lądzie —**uti... utebentur?**

Cap. XXV. **motus ad usum expeditior** = poruszanie łatwiejsze a do celu odpowiedne. Widocznie że i Brytanie (III. 15. 3) nie znali wioseł przy wielkich okrętach.—**ad latus** = *contra*....—**atque** = a stąd.

2. **constiterunt** t. j. nie posuwali się naprzód.—**paulum modo** = tylko nieco, trochę.

3. **Atque a..**; w przechodzie do czegoś nowego.—**qui ...ferebat** = *aquilifer*. Urz. w. rz. § 36.—**contestatus deos,**

stris militibus cunctantibus, maxime propter altitudinem maris, qui decimae legionis aquilam ferebat, contestatus deos, ut ea res legioni feliciter eveniret: *Desilite*, inquit, *milites*, *nisi vultis aquilam hostibus prodere: ego certe meum reipublicae atque imperato-
4 ri officium praestitero.*' Hoc cum voce magna dixisset, se ex navi proiecit atque in ho-
5 stes aquilam ferre coepit. Tum nostri cohortati inter se, ne tantum dedecus admit-
6 teretur, universi ex navi desiluerunt. Hos item ex proximis primis navibus cum conspexissent, subsecuti hostibus apropinquarunt.

Cap. XXVI. Pugnatum est ab utrisque acriter. Nostri tamen, quod neque ordines servare neque firmiter insistere neque signa subsequi poterant, atque alius alia ex navi, quibuscumque signis occurrerat, se aggregabat, magnopere perturbabantur; hostes vero, notis

---

ut=*contestando rogare*, *ut* c. 14. 2. *perturbantur*, *ne.*—**ea res** = to przedsięwzięcie. — **præstitero**; Fut. ex. bezwzględne (rzadkie) dla wyrażenia doraźnéj czynności.

4. **in hostes** = ku nieprzyjacielowi. W.

8. **nostri... universi** roz. tego okrętu .— **cohortati inter se**, nie *se inter se*. VI. 8. 1. VI. 40. 4.

6. **ex proximis primis navibus**=*ii*, *qui in proximis navibus erant*, *ex iis cum conspexissent*,... = z najbliższych pierwszej linii *(primis = in primo ordine)* okrętów; por. II. 29. 3. *duplici altiss. muro.*

Cap. XXVI. **utrisque**, plur? — **ordines servare** = szeregów dotrzymać. — **signa subsequi**, roz. manipułami się szykować, albowiem, jak wiemy, każdy manipuł miał swój znak.—**alius ex alia navi**; I. 39. 3.— **quibuscunque** z opuszczonem demonstrat. c. 7. 3 —**quibuscunq. occurrerat, se aggregebat** a później **ubi conspexerant**, **adoriebantur**; III. 14. 6. III. 4. 2.

omnibus vadis, ubi ex litore aliquos singu- 2
lares et navi egredientes conspexerant, incitatis
equis impeditos adoriebantur, plures paucos 3
circumsistebant, alii ab latere aperto in univer-
sos tela coniciebant. Quod cum animadvertisset 4
Caesar, scaphas longarum navium, item specu-
latoria navigia militibus compleri iussit et, quos
laborantes conspexerat, his subsidia submit-
tebat. Nostri, simul in arido constiterunt, 5
suis omnibus consecutis in hostes impetum
fecerunt atque eos in fugam dederunt, neque
longius prosequi potuerunt, quod equites cur-
sum tenere atque insulam capere non potu-
erant. Hoc unum ad pristinam fortunam Cae-
sari defuit.

---

2. **ex litore** jako miejsce, skąd widzieli. — **aliquos singulares** przeciwne późniejszemu §. 3. **in universos**, a **paucos** = kilku, są to ci sami *singulares* już w małe gromadki połączeni.

3. **ab latere aperto**; I. 25. 6. II. 23. 4. *a fronte; latus apertum* była to strona okrętami wojennemi nie zasłonięta.—**in universos** t. j. rzucali pociski na wszystkich Rzymian, nie wybierając pewnych na cel.

4. **scaphas** = baty, łodzie należące do okrętów wojennych. — **speculatoria navigia** łodzie używane do rozpoznania wybrzeża i t. p. lub do czat; były lekkie i małe i bez dzioba. — **jussit... submittebat**; zmiana czasów?

5. **simul** = **simul ac**. – **in arrido**; c. 24. 3 – **in fugam dederunt**; V. 51. 5. — **neque** = **neque tamen**. 1. 47. 1. V. 6. 2. **quod equites cursum tenere non potuerant** = dotrzymać biegu, drogi, kierunku; t. j. jezdcy nie zdążyli ze swojem przybyciem z Gallii, więc bez jazdy ściganie nieprzyjaciela było niepodobnem c. 28. 2.—**insulam capere** = dobić do wyspy (Brytanii); również c. 28.

Sprawy w Brytanii.

Cap. XXVII. **se ex fuga receperunt**; II. 12. 1. — **de pace**; I. 27. 1. — **obsides daturos** etc. asyndeton; ponie-

Cap. XXVII. Hoste roelio superati, simul
atque se ex fuga recpeperunt, statim ad Cae-
sarem legatos de pace miserunt, obsides da-
turos quaeque imperasset facturos sese pol-
2 liciti sust. Una cum his legatis Comnius
Atrebas venit, quem supra demonstraveram
3 a Caesare in Britanniam praemissum. Hunc
illi e navi egressum, cum ad eos oratoris
modo Caesaris mandata deferret, compre-
henderant atque in vincula coniecerant; tum
4 proelio facto remiserunt. In petenda pace
eius rei culpam in multitudinem coniecerunt
et propter imprudentiam ut ignosceretur, pe-
5 tiverunt. Caesar questus, quod, cum ultra
in continentem legatis missis pacem ab se
petissent, bellum sine causa intulissent, igno-
scere imprudentiae dixit obsidesque impera-
6 vit; quorum illi partem statim dederunt,
partem ex longinquioribus locis arcessitam
7 paucis diebus sese daturos dixerunt. Interea
suos remigrare in agros iusserunt, principes-

---

waż do ogólnego *de pace miserunt* dodaje się pewna szczegółowa okoliczność.—**imperasset**, jaki czas w Indicat? p. c. 6. 2. *postulassent*.

2. **supra**; c. 21. 8. — **emonstraveram** I. 1. 1.

3. **cum... deferret** równie jak. §. 5. **cum... petissent** są zdania przypuszczające.—**oratoris modo**=jako, = własności... *Orator*=poseł='*egatus*, jeśli jako mówca rzecz ustnie wykłada.

4. **ejus rei** t. j. iż go do więzienia wtrącili; — **culpam** t. j. nadweręźenie prawa narodów przez pogwałcenie osoby posła. — **imprudentiam**= nieroztropność.

5. **legatis missis**; c. 21. 5. **ignoscere** roz. *se*.

6. **arcessitam**; z jakiego czasu Partic. powstało?—**paucis diebus** = w przeciągu ... w kilku dniach.

7. **principes**; I. 30. 1.

que undique convenire et se civitatesque suas Caesari commendare coeperunt.

Cap. XXVIII. His rebus pace confirmata post diem quartum, quam est in Britanniam ventum, naves XVIII, de quibus supra demonstratum est, quae equites sustulerant, ex superiore portu leni vento solverunt. Quae cum 2
appropinquarent Britanniae et ex castris viderentur, tanta tempestas subito coorta est, ut nulla earum cursum tenere posset, sed aliae eodem, unde erant profectae, referrentur aliae ad inferiorem partem insulae, quae est propius solis occasum, magno sui cum periculo deicerentur; quae tamen ancoris iac- 3
tis cum fluctibus complerentur, necessario adversa nocte in altum profectae continentem petierunt.

Cap. XXVIII. **Post diem quartum** (c. 9. 1.) **quam** = *quarto die postquam;* tak Cezar zwykle rozdziela ten spójnik; — cztery dni po przybyciu. — **de quibus... demonstr.** I. 42. 1. por. c. 27. 2. — **de quibus**.. **quae**; c. 4.1. — **supra**; c. 22. 4. i c. 23. 1. — **sustulerant** roz. się o wzięciu na się. — **superiore portu** t. j. Calais, ten sam, który c. 23. 1. nazywa się *ulterior*. — **solverunt**; c. 23. 1.

2. **viderentur** w znacz. biernem. — **coorta est**; III. 7. 1. — **cursum tenere**; p. c. 26. 5. — **ad inferiorem partem insulae**... t. j. ku zachodniemu wybrzeżu Brytanii. — **magno sui cum periculo**; Genit. pron. person. zam. *suo* kładzie się zwykle przy substant. verbalia; jak V. 29. 2. — tym jednak Genit. object. podnosi się ważność osoby = z wielkiem własnej osoby niebezpieczeństwem.

3. **tamen ancoris jactis** = tu zaś, skoro pomimo burzy zdołały zarzucić kotwice, a jednak *fluctibus complecterentur;* więc *tamen* odnosi się do poprzedz. *tempestas; ancoris jactis* = postquam ancoras jecerunt. — **necessario**; I. 16. 6.) łączy się z **profectae**. — **adversa nocte**, zdanie przypuszczające chociaż... pomimo niebezpieczeństwa nocy; tak

Cap. XXIX. Eadem nocte accidit, ut esset
luna plena, qui dies maritimos aestus ma-
ximos in Oceano efficere consuevit, nostris-
2 que id erat incognitum. Ita uno tempore
et longas naves, quibus Caesar exercitum
transportandum curaverat quasque in aridum
subduxerat, aestus compleverat, et onera-
rias, quae ad ancoras erant deligatae tem-
pestas afflictabat, neque ulla nostris fa-
cultas aut administrandi aut auxiliandi da-
3 batur. Compluribus navibus fractis reliquae
cum essent funibus, ancoris reliquisque ar-
mamentis amissis ad navigandum inutiles,
magna, id quod necesse erat accidere, to-
4 tius exercitus perturbatio facta est. Neque
enim naves erant aliae, quibus reportari pos-

---

adversus przeciwny zamiarowi, niepomyślny. I. 18. 10. albo *adv. nocte* jest w znaczeniu właściwem=noc nastająca lub jak zwykle mówimy: pod noc. II. 24. 1.

Cap. XXIX. **luna plena.** Pełnia była wtedy w nocy z 9 na 10go września r. 55. prz. Chr. (Cezar więc przybił był do Brytanii 6. września p. c. 28. 1.) — **qui dies** roz. *plenilunii* (c. 36. 2. *die aequinoctii); dies* jako mascul. jest tutaj: dzień astronomiczny nie dzień jako przeciwna chwila nocy, doba, dla tego następuje po *nocte.* — **maritimos aestus** (jedno pojęcie) **maximos**; — **nostrisquae**; *quae*=a; — **erat incognitum,** albowiem na morzu Śródziemnem zjawisko to morskie bardzo jest nieznaczne i dla tego nie było znane.

2. **uno tempore** =*uno eodemque;* I. 22. 3. — **in aridum**; c. 24. 3. — **compleverat**; Plsqmprfct. dla czynności przed *afflictabat* odbytej —**ad ancoras**; porównaj dla rozróżnienia c. 23. 4. **administrandi aut auxiliandi**; p. c. 23. 2.

3. **Compluribus**; I. 8. 4. zwykle u Cezara=wiele.—**ancoris reliq. armamentis**; III. 14. 6.—**id quod necesse erat accidere**=co koniecznie nastąpić musiało.

4. **possent**; Conjunct?—**Neque... erant, et... usui** jest pierwszym członkiem, **et.... non erat** drugim. podob. II.

sent, et omnia deerant, quae ad reficiendas naves erant usui, et, quod omnibus constabat hiemari in Gallia oportere, frumentum his in locis in hiemem provisum non erat.

Cap. XXX. Quibus rebus cognitis principes Britanniae, qui post proelium ad Caesarem convenerant, inter se collocuti, cum equites et naves et frumentum Romanis deesse intellegerent et paucitatem militum ex castrorum exiguitate cognoscerent, quae hoc erant etiam angustiora, quod sine impedimentis Caesar
legiones transportaverat, optimum factu es- 2
se duxerunt rebellione facta frumento commeatuque nostros prohibere et rem in hiemem producere, quod his superatis aut reditu interclusis neminem postea belli inferendi causa in Britanniam transiturum confidebant. Itaque rursus coniuratione facta paulatim ex castris discendere ac suos clam ex agris deducere coeperunt.

Cap. XXXI. At Caesar, etsi nondum eorum consilia cognoverat, tamen et ex eventu na-

---

25. 1. *neque... intermittere..* —**omnibus constabat**; III. 9. 9. **in hiemem**=na zimę.—**non erat**, przy końcu zdania? **et non** nie *neque* podl. III. 29. 2.

Cap. XXX. **principes**; c. 27. 7.—**inter se collocuti**=zmówiwszy się.—**ex... exiguitate**; I. 22. 2. -**hoc,... quod**; I. 23. 3. *eo,...quod*.

2. **duxerunt**=uważali; **factu** zwykle u Cezara zbytecznie stoi. — **aut**=albo przynajmniej. **rursus**, nie=powtórnie, lecz odnosząc się na niedotrzymanie rokowań pokojowych jest=znowu.- **deducere**=ściągać roz. *in eum locum, qui bello gerendo idoneus videretur*. II. 33. 2.

Cap. XXXI. **ex eventu**=*fortuna*, *sors* lub *ex eo, quod navibus evenerat*.—**ex eo quod**=z tego (tej okoliczności), że. — **quod accidit**=co istotnie się stało. c. 32. 1. *quod erat;* w których to zwrotach polski wyraz: istotnie, rzeczy-

vium suarum et ex eo, quod obsides dare intermiserant, fore id, quod accidit, suspica-
2 batur. Itaque ad omnes casus subsidia comparabat. Nam et frumentum ex agris quotidie in castra conferebat et quae gravissime afflictae erant naves, earum materia atque aere ad reliquas reficiendas utebatur et quae ad eas res erant usui ex continenti comportari iubebat.
3 Itaque, cum summo studio a militibus administraretur, duodecim navibus amissis, reliquis ut navigari commode posset, effecit.

Cap. XXXII. Dum ea geruntur, legione ex consuetudine una frumentatum missa, quae appellabatur septima, neque ulla ad id tempus belli suspicione interposita, cum pars hominum in agris remaneret, pars etiam in castra ventitaret, ii, qui pro portis castrorum in statione erant, Caesari nuntiaverant pulverem maiorem, quam consuetudo ferret,

---

wiście już jest zawarty.

2. **ad omnes casus** = na wszelkie wypadki; — **subsidia comparabat** = zabezpieczał się; środki zabezpieczenia gotował. — **et frumentum... conferebat** (pierwszy członek), **et quæ... jubebat** (drugi). — **quæ... naves, earum materia... utebatur** zamiast zwykłego szyku? — **ad eas res** raczej Singul. lecz nie tyczy się to tylko naprawy, lecz całego uzbrojenia okrętów *(armamenta)*. — **ex continenti** t. j. *ex Gallia;* V. 11. 3.

3. **studio** = ochota. **administraretur**; c. 23 2. — **duod nav. amissis** z jakiego zdania skrócone? — **reliquis ut**; szyk wyrazów? III. 9. 6. I. 25. 4. *multi ut.*

Cap. XXXII. **ex consuetudine** należy do *una* = zwykle tylko jedna. — **quae apellabatur septima**; **Septima** jest jakoby imię własne, więc i w polskiem: Septyma. — **ad** = *usque ad*. **suspicione interposita**; *suspicio interponitur* = podejrzenie zachodzi. — **belli suspicione**, Genit. *belli?* — **in statione** = na forpocztach; w pewnej odległości od

in ea parte videri, quam in partem legio
iter fecisset. Caesar id, quod erat, suspi- 2
catus, aliquid novi a barbaris initum consi-
lii, cohortes, quae in stationibus erant, secum
in eam partem proficisci, ex reliquis duas
in stationem cohortes succedere, reliquas ar-
mari et confestim sese subsequi iussit. Cum 3
paulo longius a castris processissent, suos ab
hostibus premi atque aegre sustinere et con-
ferta legione ex omnibus partibus tela coni-
ci animadvertit. Nam quod omni ex reliquis 4
partibus demesso frumento pars una erat re-
liqua, suspicati hostes huc nostros esse ven-
turos noctu in silvis delituerant; tum disper- 5
sos depositis armis in metendo occupatos su-
bito adorti pauctis interfectis reliquos incer-

---

obozu. — **consuetudo ferret** (VI. 7. 8.)=zwykly; — **in ea parte, quam in partem?—id, quod erat**; c. 31. 3.

2. **aliquid... initum consilii** jest epexegesis do *id:* I. 5. 1. — **quae in stationibus erant**; te dwie kohorty jako uzbrojone natychmiast poprowadził; **ex reliquis duas**, więc zwykle dla różnych straż obozowych używano 1/10 całej załogi obozowej. — **ex reliquis.. reliquas?**—**in stationem**; Singul. rzecz ogólnie nazwana, bez względu na pojedyńcze części rzeczy. — **armari**=uzbroić się.

3. **sustinere**, bezwzględnie, jak c. 11. 6. — **conferta legione**; Abl. absol. *cum conferta esset*, to było powodem że ze wszech stron *undique tela* nań ciskano; więc *tela conjici* roz. *in eam*

4. **pars una**=jedna tylko.

5. **occupatos... paucis interfectis... reliquos** są to jedni i ci sami: zajęci przy żniwie: z tych kilku zabili, a resztę tych samych *perturbaverant*, dla czego? albowiem ich *ordines* były *incerti*, gdyż nie mogli się w tak krótkim czasie zebrać przy swoich manipułach, z których zapewne mała część po różnych miejscach dla strzeżenia złożonej broni i dla bezpieczeństwa rozstawiona była; więc *incertis ordinibus*=*cum (eorum* t. j. *reliquorum) ordi-*

tis ordinibus perturbaverant, simul equitatu atque essedis circumdederant.

Cap. XXXIII. Genus hoc est ex essedis pugnae. Primo per omnes partes perequitant et tela coniciunt atque ipso terrore equorum et strepitu rotarum ordines plerumque perturbant, et cum se inter equitum turmas insinuaverunt, ex essedis desiliunt et pedibus
2 proeliantur. Aurigae interim paulatim ex proelio excedunt atque ita currus collocant, ut, si illi a multitudine hostium premantur,
3 expeditum ad suos receptum habeant. Ita mobilitatem equitum, stabilitatem peditum in proeliis praestant, ac tantum usu quotidiano et exercitatione efficiunt, uti in declivi ac praecipiti loco incitatos equos sustinere et

---

nes incerti erant=szeregi, szyki były niepewne=były w zamieszaniu. — **perturbaverant ... circumdederant** roz. przed nadejściem Cezara.

Cap. XXXIII. **ex essedis pugnæ**=walka z wozów=wozowa; substantivum z praepos. zastępuje miejsce domiotu (attributi); tak częściej u Cezara. III. 20. 1. V. 27. 1. —**perequitant**, odnosi się? podmiot? = objeżdżają, okrążają wszystkie oddziały *(partes)* nieprzyjacielskie. — **ipso terrore** = już samym... **terrorĕ equorum**; Genit. subject. przestrach przez koni. — **cum se... ininsuaverunt** roz. między odstępy (*intervalla*) własnej swojej jazdy się wsuwają, wjeżdżają. — **cum se insinuaverunt,... proeliantur**; c. 1. 5.—**pedibus**; c. 2. 3. roz. razem z jazdą, z czego wynika to, co §. 2. mówi.

2. **ex proelio excedunt** II. 25 1.—**ita currus collocant, ut**... t. j. wozy tyłem ku walczącym zwracają, i tym sposobem wolny *(expeditum)* bezpieczny odwrót udzielają.

3. **stabilitatem**, asyndeton adversativum.—**usu .. et exercitatione** roz. *equorum et hominum*. — **declivi** (pochyły) **ac** (a nawet) **praecipiti** (spadzisty, stromy); III. 8 3. – **incitatos** = rozpędzony, w pędzie.—**brevi** roz. *tempore* więc właść. w krótkim czasie, szybko, lub łatwo a odnośnie do człowieka=zręcznie. — **sustinere** = powstrzymać od upa-

brevi moderari ac flectere et per temonem percurrere et in iugo insistere et se inde in currus citissime recipere consuerint.

Cap. XXXIV. Quibus rebus perturbatis no-
stris novitate pugnae tempore oportunissimo
Caesar auxilium tulit: namque ejus adventu
hostes constiterunt, nostri se ex timore rece-
perunt. Quo facto ad lacessendum et ad com- 2
mittendum proelium alienum esse tempus ar-
bitratus suo se loco continuit et brevi tem-
pore intermisso in castra legiones reduxit.
Dum haec geruntur, nostris omnibus occupa- 3
tis qui erant in agris reliqui discesserunt. Se- 4
cutae sunt continuos complures dies tempe-
states, quae et nostros in castris continerent
et hostem a pugna prohiberent. Interim bar- 5
bari nuntios in omnes partes dimiserunt pau-
citatemque nostrorum militum suis praedica-

---

dnięcia. —**moderari**, zastanowić. W. — **per temonem**=po dyszlu II. 10. 3. — **jugo** = jarzmo.

Cap. XXXIV. **Quibus rebus**; Abl instrum. — **perturbatis nostris** Dat. zawisły od *auxilium tulit*. —**novitate pugnae** Abl. causae. – **ejus adventu**; III. 23. 4. **nostri etc** asyndet. advers. —**se ex timore recep.** II. 12. 1.

2. **lacessendum** bezwzględnie. I 15. 3.

4. **qui erant in agris reliqui**; są to ci Brytanie, którzy dla pozoru pozostali byli po wsiach i polach (c. 32. 1. *cum pars hominum in agris remaneret)*, tych także ściągnięto. – **reliqui**; I. 12. 2 — **continuos complures dies**; c. 25. 6. – **tempestates, quae continerent ... prohiberent,** zdanie względne zawierające skutek wynikający z jakości rzeczy=takie pluty, że.

5. **prædicaverunt** głosili; porównywając swoje pomyślne położenie z niepomyślnemi stosunkami Rzymian. — **prædae faciendae**, co jednak było zmyślonem, gdyż Cezar przedsięwziąwszy tę wyprawę nie dla zdobycia kraju, lecz dla wywiedzenia się jego sto-

verunt. His rebus celeriter magna multitudine peditatus equitatusque coacta ad castra venerunt.

Cap, XXXV. Caesar etsi idem, quod superioribus diebus acciderat, fore videbat, ut, si essent hostes pulsi, celeritate periculum effugerent, tamen nactus equites circiter XXX, quos Commius Atrebas, de quo ante dictum est, secum transportaverat, legiones in acie
3 pro castris constituit. Commisso proelio diutius nostrorum militum impetum hostes fer-
3 re non potuerunt ac terga verterunt. Quos tanto spatio secuti, quantum cursu et viribus efficere potuerunt, complures ex iis occiderunt, deinde omnibus longe lateque aedificiis incensis se in castra receperunt.

Cap. XXXVI. Eodem die legati ab hostibus missi ad Caesarem de pace venerunt.
2 His Caesar numerum obsidum, quem antea

---

sunków. (c. 20. 2. i t. d.) był *sine impedimentis*. c. 30. 1. — **sui liberandi**; III. 6. 1.—**His rebus** odnosi się na to przedstawienie i opowiadanie.

Cap. XXXV. **quod superioribus diebus acciderat**, wspomina Cez. o tem tylko c. 26. 5.—**ut etc** t. j. że... Epexeg. do *idem*. — **nactus equites**, którymiby mógł ścigać pobitego nieprzyjaciela. — **de quo ante dict. e.** c. 21. 7.

2. **Commisso proelio diutius** t. j. nie dłużej jak tylko przy rozpoczęciu bitwy. — **ac**; c. 36. 4. III. 19. 3.

3. **Quos.. secuti... ex iis**; I. 12. 3.—**tanto spatio, quantum**; właść. = w takiej przestrzeni, ile — tak daleko, jak lub ile. II. 11. 6. V. 19. 3. VIII. 29. 3. - **cursu et viribus** = ile nogi (w ściganiu) i siły (do bicia) starczyły.

Powrót do Gallii.

Cap. XXXVI. **legati de pace ven.** c. 27. 1. I 27. 1. II. 6. 4.

2. **quem antea imp.** c. 27 5.—**duplicavit** za karę.—**adduci jussit**, lecz nie czekał na ich dostawienie, a powód na-

imperaverat, duplicavit eosque in continentem adduci iussit, quod propinqua die aequinoctii infirmis navibus hiemi navigationem subiciendam non existimabat. Ipse idoneam tempe- 3
statem nanctus paulo post mediam noctem naves solvit; quae omnes incolumes ad continentem pervenerunt; sed ex iis onerariae 4
duae eosdem, quos reliqui, portus capere non potuerunt et paulo infra delatae sunt.

Cap. XXXVII. Quibus ex navibus cum essent expositi milites circiter trecenti atque in castra contenderent, Morini, quos Caesar in Britanniam proficiscens pacatos reliquerat, spe praedae adducti primo non ita magno suorum numero circumsteterunt ac si, sese interfici nollent, arma ponere iusserunt. Cum illi 2

---

stępuje: *quod* etc. — **propinqua die aequinoctii**, kiedy burze na morzu panują; zrównanie dnia z nocą jesienne przypadło w owym roku na 24. września; V. 23. 5. — **infirmis navibus**, bo były tylko ponaprawiane; c. 31. 3.— **hiemi** = burze zimowe.—**subjiciendam**=wystawić na co.

3. **nanctus** forma pierwotna obok *nactus*.

4. **reliqui** nie odnosi się na *naves*, lecz *qui in navibus erant*, a o których w następującym rozdziale mowa.—**portus capere**; c. 26. 5. – **et** adversativum; IV. 19. 3.—**paulo infra**: prawdopodobnie w południowym kierunku koło Boulogne.

Cap. XXXVII. **circiter trecenti**, więc na każdym okręcie jeden manipuł 150 ludzi. c. 22. 3.—**in castra**: najbliższy obóz był Sulpicyusza Rufa; c. 22. 6.— **pacatos reliquerat**; c. 22. 1. i 2.—**primo** nie *primum*? I. 31. 5. — **Morini... non ita magno suorum numero circumst.** podobny sposób mówienia jak I. 51. 2. i II. 7. 3.— **circumsteterunt** bez przedmiotu (I. 48. 6.) równie też *ponere jusserunt*.

2. **orbe facto**; Urz. w. rz. §. 40. Używano tego szykowania się w położeniu już rozpaczliwem. V. 33. 5. – **ad clamorem**=na...– **omnem ex castris equitatum**=obozowa jazda. II. 12. 4. Cezar nie całą jazdę, lecz tę którą miał

orbe facto sese defenderent, celeriter ad clamorem hominum circiter milia sex convenerunt. Qua re nuntiata Caesar omnem ex ca-
3 stris equitatum suis auxilio misit. Interim nostri milites impetum hostium sustinuerunt atque amplius horis quattuor fortissime pugnaverunt et paucis vulneribus acceptis com-
4 plures ex his occiderunt. Postea vero quam equitatus noster in conspectum venit, hostes abiectis armis terga verterunt magnusque eorum numerus est occisus.

Cap. XXXVIII. Caesar postero die T. Labienum legatum cum iis legionibus, quas ex Britannia reduxerat, in Morinos, qui rebellio-
2 nem fecerant, misit. Qui cum propter siccitates paludum, quo se reciperent, non haberent, quo superiore anno perfugio fuerant usi, omnes fere in potestatem Labieni pervene-
3 runt. At Q. Titurius et L. Cotta legati, qui in Menapiorum fines legiones duxerant, omnibus eorum agris vastatis, frumentis succisis,

---

pod ręką w obozie swoim posłał im w pomoc; więc tę, którą miał Sulpicyusz i która nie zdążyła dobić do Brytanii (c. 28. 2).

3. **paucis vulneribus acceptis** właśc. = niewiele, nieco ran odniosłszy. W. lub = nie wielu rannych mając = bez ciężkich strat.

4. **Postea vero quam**; c. 18. 1.

Cap. XXXVIII. **rebellionem fecerant**; *rebellio*, *rebellare* właśc. = na nowo wojnę podnieść, rokosz podnieść, zbuntować się; „byli się bowiem poddali. c. 22. 1.

2. **siccitates**; Plur. abstracti dla Plur. *paludum* VI. 30. 3. *propinquitates*. — **paludum, quo** = *in quas*. — **quo... usi**, zdanie względne odnoszące się do *paludum* VII. 44. 1. — **superiore anno**; III. 28. i 29. — **fuerant usi** = *erant usi*.

3. **qui duxerant**; c. 22. 5. — **omnes**, umieszczenie wyrazu?

aedificiis incensis, quod Menapii se omnes in
densissimas silvas abdiderant, se ad Caesa-
rem receperunt. Caesar in Belgis omnium le- 4
gionum hiberna constituit. Eo duae omnino
civitates ex Britannia obsides miserunt, reli-
quae neglexerunt. His rebus gestis ex litteris 5
Caesaris dierum viginti supplicatio a senatu de-
creta est.

---

4. **duæ omnino**; I. 6. 1. —**reliquæ**, asyndeton?

5. **ex litteris**; II. 35. 3. *litterae*=sprawozdanie, raport, —**dierum viginti suppl.** II. 35. dłuższa *supplicatio* tyczyła się szczególnie wyprawy do krajów przedtem nieznanych, Germanii i Brytanii, które rzeczywiście Cezar pierwszy zbrojną siłą naszedł.

COMMENTARIUS QUINTUS.

TREŚĆ.

Wojna w r. 54. przed Chr. Rozkazawszy legatom w Gallii gotować okręty, udaje się Cezar do Illyryku dla poskromienia Pirustów. c. 1. Wróciwszy do Gallii uspakaja Trewerów. 2.—7. Druga wyprawa do Brytanii. Opisanie gieograficzne i etnograficzne. Kassywelaun, wódz Brytanów pobity. Trynobanci i inne ludy poddają się. c. 8.—22. Powrót do Gallii. Eburoni pod Ambioryksem i Katuwolkiem powstają; 15 kohortów rzymskich pod Tituryuszem Sabinem i Aurunkulejem Kottą zniesione. c. 23.–27. Szturm na obóz Kwinta Cycerona połączonych Eburonów, Nerwiów, Adwatuków. Cezar przybywa na odsiecz i rozgramia nieprzyjaciół. c. 38.—51. Niepokoje Senonów i Trewerów wstrzymuje Labienus; uspokojenie tych ludów z śmiercią przewódzcy Inducyomara. c. 52.—58.

Cap. I. L. Domitio, Ap. Claudio consulibus discedens ab hibernis Caesar in Italiam, ut quotannis facere consuerat, legatis imperat,

---

Czynności Cezara podczas zimy.

Cap. I. Przygotowania do wyprawy Brytańskiej.

L. Domitio, Ap. Claudio bez spójnika, I. 2. 1. *Domitius Ahenobarbus*, *Claudius Pulcher* r. 54. przed Chr.—

quos legionibus praefecerat, uti quam plurimas possent hieme naves aedificandas veteresque reficiendas curarent. Earum modum formamque demonstrat. Ad celeritatem onerandi subduc- 2
tionesque paulo facit humiliores, quam quibus in nostro mari uti consuevimus, atque id eo magis, quod propter crebras commutationes aestuum minus magnos ibi fluctus fieri cognoverat, ad onera ac multitudinem iumentorum transportandum paulo latiores, quam quibus in reliquis utimur maribus. Has omnes actuarias 3
imperat fieri, quam ad rem humilitas multum adiuvat. Ea, quae sunt usui ad armandas na- 4

---

in Italiam=*in citeriorem Galliam.*—**consueverat**; I. 14. 5. —**quos leg. praefecerat**; nie rozumie się tutaj: pewnym legatom, którym legiony powierzył (jakoby: *iis legatorum, quos legionibus praef.*) lecz każdy legion miał legata (I. 52. 1.) z tego powodu nie stoi: *legatis, quos praef. imperat.* c. 52. 4.— **Earum** odnosi się do **aedificandas**. — **modum formamque** = kształt i sposób. W.—**demonstrat**=wskazał.

2. **Ad celeritatem** = do szybkiego... lub: aby szybko ...—**subductiones**=wyciągnienie na brzeg. Do tego spowodował go wypadek zeszłoroczny w Brytanii. — **facit** = kazał budować. — **quam quibus** = *quam eae sunt, quibus*.— **nostri mari**, morze Śródziemne. — **eo magis quod**; I. 47. 2. — **quod propter... cognoverat**; nie dla częstéj zmiany prądów morskich mniejsze powstają bałwany, lecz dla płytkiej wody, o czem wtedy Cezar jeszcze nie wiedział. — **ad onera etc.** bez spójnika? I. 18. 1. — **in reliquis... maribus**, są różne odnogi morza Śródziemnego. Forma *maribus* jako też *marium*, zresztą nigdzie nie znajduje się.

3. **actuarias** = wiosłowe, burtowe. — **quam ad rem** = do czego.—**imperat fieri**; *imperare* składa się także z Acc. c. Inf. lecz zawsze z Inf. pass. c. 7. 6.

4. **Ea, quae sunt usui**; słowem: przybory. — **armandas naves.** III. 13. 1. I. 14. 2. IV. 29. 3.—**ex Hispania**; kraj obfitował nie tylko w kru-

5 vas, ex Hispania apportari iubet. Ipse conventibus Galliae citerioris peractis in Illyricum proficiscitur, quod a Pirustis finitimam partem provinciae incursionibus vasta-
6 ri audiebat. Eo cum venisset, civitatibus milites imperat certumque in locum conve-
7 nire iubet. Qua re nuntiata Pirustae legatos ad eum mittunt, qui doceant nihil earum rerum publico factum consilio, seseque paratos esse demonstrant omnibus rationibus
8 de iniuriis satisfacere. Percepta oratione eorum Caesar obsides imperat eosque ad certam diem adduci iubet: nisi ita fecerint, sese
9 bello civitatem persecuturum demonstrat. Iis ad diem adductis, ut imperaverat, arbitros inter civitates dat, qui litem aestiment poenamque constituant.

Cap II. His confectis rebus conventibusque peractis in citeriorem Galliam revertitur at-

---

szce różnego rodzaju, lecz oraz w *spartum*, rodzaj sitowia, z którego kręcono liny i powrozy.

5. **conventibus.** I 54. 3.— **Galliae citerioris** = *Italiae.*— **Illyricum**; II. 35. 2 —**vastari audiebat** IV. 7 1.

7. **earum rerum** roz. *incursionum;* III. 4. 3. — **paratos... satisfacere;** I. 44. 4.— **demonstrant** roz. *Pirustae per legatos*; związek: *mittunt, seseque demonstrant.* — **de injuriis**; I. 42. 1.

8. **Percepta** = rozpoznawszy.—**ad certam d.** II. 5. 1.

9. **arbitros** = rozjemca, sędzia który jednak nie podług ustaw prawnych, jak *judex*, lecz podług słuszności *(aequum et bonum)* i własnego przekonania *(judicium ex bona fide)* rzecz załatwiał. — **inter civitates dat** = *civitatibus inter civ. dat.* II. 1. 1. — **dat**; *dare* jest stałym wyrazem przy *judices, arbitros, testes, judicium.* — **litem aestiment;** *lis* właściwie: rzecz sporna, tutaj: szkoda wyrządzona. — **poena** = kara tutaj pieniężna, więc wynagrodzenie, grzywna. VI. 13. 5.

Cap. II. **in citeriorem Galliam** p. c. 1. 1. skąd?

que inde ad exercitum proficiscitur. Eo cum 2
venisset, circuitis omnibus hibernis singulari
militum studio in summa omnium rerum
inopia circiter sexcentas eius generis, cuius
supra demonstravimus, naves et longas XXVIII
invenit instructas neque multum abesse ab
eo, quin paucis diebus deduci possint. Col- 3
laudatis militibus atque iis, qui negotio praefuerant,
quid fieri velit, ostendit atque omnes
ad portum Itium convenire iubet, quo ex portu
commodissimum in Britanniam traiectum
essse cognoverat, circiter milium passuum
XXX transmissum a continenti. Huic rei quod
satis esse visum est militum reliquit. Ipse 4
cum legionibus expeditis IV et equitibus
DCCC in fines Treverorum proficiscitur, quod

---

2. **circuitis hibernis** = objeżdżał W. tak *circumire vigilias, stationes, portas*.—**in summa inopia**; I. 33. 2. także: pomimo że: I. 27. 4. II. 22. 2. — **cujus** = *cujus generis naves* = takie, jakieśmy wyżej opisali. W.—**instructas** roz. *armamentis*. — **neque mult. abesse ab eo, quin**; Cezar pomimo dodanego *ab eo* (po którem zwykle stoi *ut)* kładzie *quin*, ponieważ w zdaniu głównem przeważa myśl przecząca. — **possint** po Praes. *invenit*.

3. **iis, qui negotio praef.** słowem: naczelników, budowniczych. — **quid fieri velit, ostendit**, zwrot u Cezara bardzo częsty = wydał potrzebne rozkazy. III. 18. 2. VII 16. 2. II. 27. 1. i t. d. — **ad portum Itium**. Jest to dzisiejsze Calais, ta zatoka, z której roku zeszlego jazdę wyprawiał. IV. 28. 1. — **quo ex portu** a poprzedza portum? — **milium** Genit. zawisł od *transmissum*. — **Huic rei** = do tego, t. j. ażeby bez zaniepokojenia nieprzyjacielskiego tam się zgromadzić mogły. — **quid militum**; III. 16. 2.

4. **leg. exped.** I. 49. 3.— **concilia** — zwołane przez Cezara, nie takie jak II. 44. więc widocznie nowa ustawa, mianowicie do nakazania posiłków. Uchylenie się Trewirów od tych zborów, było oznaką

hi neque ad consilia veniebant neque imperio parebant Germanosque Transrhenanos sollicitare dicebantur.

Cap. III. Haec civitas longe plurimum totius Galliae equitatu valet magnasque habet copias peditum, Rhenumque, ut supra de-
2 monstravimus, tangit. In ea civitate duo de principatu inter se contendebant, Indutioma-
3 rus et Cingetorix; e quibus alter, simulatque de Caesaris legionumque adventu cognitum est, ad eum venit, se suosque omnes in officio futuros neque ab amicitia populi Romani defecturos confirmavit quaeque in Trever-
4 ris gererentur ostendit. At Indutiomarus equitatum peditatumque cogere iisque, qui per aetatem in armis esse non poterant, in silvam Arduennam abditis, quae ingenti magnitudine per medios fines Treverorum a flumine Rheno ad initium Remorum pertinet, bellum para-
5 re instituit. Sed posteaquam nonnulli princi-

---

ich odpadnięcia.—**neque imperio parebant.** Był to naród twardy i niechętnie powodujący się wolą Rzymian. VIII. 25. 2.

Cap. III. **plurimum totius Galliæ**; I. 3. 7. – **Rhenumque... tangit**; tem większe było niebezpieczeństwo dla sąsiedztwa Giermanów. c. 2. przy końcu.—**supra**; III. 11. 1.

2. **duo de principatu** (I. 3. 5.) **contendebant**, z czego C. korzystać mógł. Cyngietoryks był zięciem Inducyomara. c. 56. 3.

3. **de adventu** I. 42. 1.— **in officio futuros** = w powinnem, posłuszeństwie zostawać. III. 11. 2. wiernym pozostać.

4. **qui... in armis esse non poterant**; krótko: niezdolni do broni. – **per ætatem**; II. 16. 4.—**in silvam... abditis** nie *in silva?* I. 39. 4. – **per medios fines**; I. 22 1.— **ad** = *usque ad*. – **pertinet**; I. 1. 6.

pes ex ea civitate et familiaritate Cingetori-
gis adducti et adventu nostri exercitus perter-
riti ad Caesarem venerunt et de suis privatim
rebus ab eo petere coeperunt, quoniam civitati
consulere non possent, veritus, ne ab omnibus
desereretur, Indutiomarus legatos ad Caesa-
rem mittit: Sese idcirco ab suis discedere atque 6
ad eum venire noluisse, quo facilius civita-
tem in officio contineret, ne omnis nobilita-
tis discessu plebs propter imprudentiam la-
beretur: itaque esse civitatem in sua potesta- 7
te, seseque, si Caesar permitteret, ad eum in
castra venturum, suas civitatisque fortunas
eius fidei permissurum.

Cap. IV. Caesar, etsi intellegebat, qua de cau-
sa ea dicerentur, quaeque eum res ab instituto
consilio deterreret, tamen, ne aestatem in Tre-
veris consumere cogeretur omnibus ad Britan-
nicum bellum rebus comparatis, Indutioma-
rum ad se cum ducentis obsidibus venire ius-
sit. His adductis, in iis filio propinquisque 2

---

5. **de suis privatim rebus**; *privatim* określając bliżej *suis* przez miejsce środkowe między wyrazami, zastępuje miejsce adjectivi – podobn. III. 29. 1. *deinceps*. Nägelsb. 202. — **privatim** odpowiada następ. **civitati** = względem (*de* I. 42. 1.) swoich własnych, osobistych spraw. — **quoniam**; I. 35. 2 — **civitati consulere** = dla dobra państwa (powszechnego) czynić.

6. **Sese** etc. Orat. obl. zawisła od? — **in officio**; p. § 2. — **discessu**; III. 23. 4 *adventu*. — **laberetur** = zbłądzić t. j. odpaść; wyraz łagodniejszy. —

7. **si C. permitteret**; albo wiemwiedział, iż C. przejrzał jego zdradliwe zamysły, mógł więc otrzymać odpowiedź odmowną. — **fortunas** I. 11. 6. — **fidei permissurum**; IV. 21. 8. II. 3. 2.

Cap. IV. **Britannicum bellum**: III. 5. 2.

2. **evocaverat** = zawezwał był. — **consolatus** = uspokoił Induc. a to względem losu

eius omnibus, quos nominatim evocaverat,
consolatus Indutiomarum hortatusque est,
3 uti in officio maneret; nihilo tamen secius
principibus Treverorum ad se convocatis hos
singillatim Cingetorigi conciliavit, quod cum
merito eius a se fieri intellegebat, tum ma-
gni interesse arbitrabatur eius auctoritatem
inter suos quam plurimum valere, cuius tam
4 egregiam in se voluntatem perspexisset. Id
tulit factum graviter Indutiomarus, suam
gratiam inter suos minui, et qui iam ante
inimico in nos animo fuisset, multo gravius
hoc dolore exarsit.

Cap. V. His rebus constitutis Caesar ad
2 portum Itium cum legionibus pervenit. Ibi
cognoscit LX naves, quae in Meldis factae
erant, tempestate reiectas cursum tenere non
potuisse atque eodem, unde erant profectae,

---

jego własnego, jako też jego krewnych, których ze sobą do Brytanii wziąć zamyślał. c. 5. i 6 — **in officio**; c. 3. 2.

3. **principibus**; I. 30. 2.— **principibus convocatis, hos**; IV. 21. 6. — **singillatim**; III. 2. 3.— **Cing. conciliavit**; *alicui conciliare aliquem* = sprowadzić kogoś do stronnictwa czyjegoś; połączyć go z kimś. — **cum** a temu odpow. **tum**. — **valere**; I. 40. 13.— **cujus... perspexisset**; Conj. jak IV. 21. 9.

4. **suam gratiam.. minui**; Epexegesis do *id factum*, jak IV. 21. 9. I. 7. 1.— **et qui... fuisset** = a ponieważ... Conj. jak *cujus perspexisset*. — **hoc dolore** = *hujus rei dolore*. c. 19. 2. III. 13. 5.

Przygotowania do przeprawy do Brytanii.

Cap. V. **constitutis** = załatwiwszy.

2. **in Meldis**; lud mieszkający w okolicy Meaux, między Sekwaną a Matroną, oddalony wprawdzie od morza, lecz jak III. 9. 1. Loarą, tak tutaj Sekwaną spuszczano statki do morza. — **cursum tenere**; IV. 26. 5. — **atque**; IV. 35. 2.—**revertisse**; I. 31. 1. — **omnibus rebus** = we wszystko.

revertisse; reliquas paratas ad navigandum at-
que omnibus rebus instructas invenit. Eodem 3
equitatus totius Galliae convenit numero mi-
lium quattuor principesqe ex omnibus civita-
tibus; ex quibus perpaucos, quorum in se fi-
dem perspexerat, relinquere in Gallia, reli- 4
quos obsidum loco secum ducere decreverat,
quod, cum ipse abesset, motum Galliae ve-
rebatur.

Cap. VI. Erat una cum ceteris Dumnorix
Haeduus, de quo ante ab nobis dictum est.
Hunc secum habere imprimis constituerat,
quod eum cupidum rerum novarum, cupidum
imperii, magni animi, magnae inter Gallos
auctoritatis cognoverat. Accedebat huc, quod 2
in concilio Haeduorum Dumnorix dixerat si-
bi a Caesare regnum civitatis deferri; quod
dictum Haedui graviter ferebant, neque re-
cusandi aut deprecandi causa legatos ad Cae-
sarem mittere audebant. Id factum ex suis 3

---

3. **milium quatt.** zawislo od *equitatus*, a *numero* jest wyraz zbyteczny, pleonasmus. I. 9. 2. I. 49. 3. III. 26. 6.

4. **obsidum loco**=*pro*...— **cum... abesset**; IV. 16. 1.

Cap. VI. **ante**; I. 3. i 18. —**cupidum... magni... magnæ**; Anaphora.—**rerum novarum**: I. 18. 3.—**magni animi, magnæ auctoritatis... cogn**. I. 28. 5. I. 18. 2.

2. **Accedebat, quod**; III. 13. 9. Imperf. *accedebat* dla trwających pobudek. — **regnum** I. 3. 5.—**civitatis tu-taj**=ojczyzny.—**quod dictum gr. fer.** Ponieważ C. u innych ludów *reges* ustanawial (IV. 21. 6.) to było to zmyślenie ze strony Diwicyaka tem więcej do prawdy podobnem; a do podburzenia Heduów niecierpiących takich *reges*— stosowne. — **neque**; I. 47. 1. IV. 26. 5. — **recusandi**=przedstawić, **deprecandi** =uprosić.

3. **primo**; I. 31. 5. — **precibus petere contendit** = prośbami wymódz usiłowal.— **quod... diceret**; I. 23. 3.—**re**

hospitibus Caesar cognoverat. Ille omnibus primo precibus petere contendit, ut in Gallia relinqueretur, partim quod insuetus navigandi mare timeret, partim quod re-
4 ligionibus impediri sese diceret. Posteaquam id obstinate sibi negari vidit, omni spe impetrandi adempta principes Galliae sollicitare, sevocare singulos hortarique coepit,
5 uti in continenti remanerent; metu territare: non sine causa fieri, ut Gallia omni nobilitate spoliaretur; id esse consilium Caesaris, ut, quos in cospectu Galliae interficere vereretur, hos omnes in Britanniam traductos
6 necaret; fidem reliquis interponere, iusiurandum poscere, ut, quod esse ex usu Galliae intellexissent, communi consilio administrarent. Haec a compluribus ad Caesarem deferebantur.

Cap. VII. Qua re cognita Caesar, quod tantum civitati Haeduae dignitatis tribuebat,

---

ligionibus = religijne przeszkody, jak *omina*, *auguria; sortes et vaticinationes*; I. 50. 4.

4. **territare** a późniéj **interponere, poscere** Inf. histor. I. 16. 1.

5. **metu territare... fieri** Acc. c. Inf. zawisł od zdania *metu terr.*=przedstawieniami wzniecał obawę, że...lub: straszył ukazując, że...W. — **non sine**; I. 11. 4. — **nobilitate**; I. 2. 1.—**interficere vereretur** nie odważa się zabić, dla tego *vereri* z Inf.

6. **fidem reliquis interponere** = dał swoje słowo, zaręczenie; *fidem* roz. *suam*, a żądał przysięgi *(jusjurandum)*, aby *(ut)...*—**ex usu**; I. 30. 2.—**communi consilio**= za wspólnem porozumieniem się. — **deferebantur**; roz. z różnych stron, dla tego Imperf. I. 50. 4.

Cap. VII. **Quod tantum civ. Haed. dign. tribuebat**; t. j. ponieważ państwu Heduów taką wagę przypisywał, iż gdyby ono za powodem Dumnorygesa odpadło, wszy-

coercendum atque deterrendum, quibuscum-
que rebus posset, Dumnorigem statuebat:
quod longius eius amentiam progredi vide- 2
bat, prospiciendum, ne quid sibi ac rei pu-
blicae nocere posset. Itaque dies circiter 3
XXV in eo loco commoratus, quod Corus ven-
tus navigationem impediebat, qui magnam par-
tem omnis temporis in his locis flare consuevit,
dabat operam, ut in officio Dumnorigem con-
tineret, nihilo tamen secius omnia eius con-
silia cognosceret: tandem idoneam nactus tem- 4
pestatem milites equitesque conscendere in
naves iubet. At omnium impeditis animis 5
Dumnorix cum equitibus Haeduorum a ca-
stris insciente Caesare domum discedere coe-
pit. Qua re nuntiata Caesar intermissa pro- 6
fectione atque omnibus rebus postpositis ma-
gnam partem equitatus ad eum insequendum
mittit retrahique imperat; si vim faciat ne- 7
que pareat, interfici iubet, nihil hunc se ab-
sente pro sano facturum arbitratus, qui prae-

---

stkie zamysły jego, tyczące się obecnej wyprawy, zniweczoneby zostały.

2. **longius** = za daleko. – **prospiciendum** = starać się, aby nie...

3. **commoratus** = Part. praes. = bawiąc. VII. 32. 1.— **Corus** *(Chorus, Caurus)* wiatr północnozachodni. *Corus ventus* podob. jak *terra Gallia*. I. 30. 2. III. 13. 4 - **magnam partem**: I. 40. 5. *aliquid*. **temporis** = pora roku.

4. **milites equitesque**; I. 48: 4. — **conscendere in naves** równie też *consc. naves* (bez *in)*.

5. **impeditis animis**; *animis* I. 19. 2. *impeditis* = zajęci byli przysposobieniem się do odpłynięcia. – **discedere** = uchodzić.

6. **retrahique imperat**; c. 1. 3.

7. **hunc** = *talem*. – **pro sano** = jak roztropny. — **qui... neglexisset**; c. 4. 3.

8 sentis imperium neglexisset. Ille enim revocatus resistere ac se manu defendere suorumque fidem implorare coepit saepe clamitans *liberum se liberaeque esse civitatis.*
9 Illi, ut erat imperatum, circumsistunt hominem atque interficiunt; at equites Haedui ad Caesarem omnes revertuntur.

Cap. VIII. His rebus gestis Labieno in continente cum tribus legionibus et equitum milibus duobus relicto, ut portus tueretur et rem frumentariam provideret, quaeque in Gallia gererentur cognosceret consiliumque
2 pro tempore et pro re caperet, ipse cum quinque legionibus et pari numero equitum, quem in continenti reliquerat, ad solis occasum naves solvit et leni Africo provectus

---

8. **enim**; dopełnić trzeba myśl: Jakoż C. miał słuszność; albowiem... – **se manu defendere** = z bronią w ręku... — **sæpe clamitans** = często wołając, nie: krzycząc; *clamitare* = głośno wołać. — **liberum se liberæque** . . . *Epizeuxis, quae verbum repetit cum vi.*

9. **ut erat imperatum.** Cezar nie stara się bynajmniej upozorować tego czynu, i owszem rzecz przedmiotowo opisując powiada i powtarza, że z jego rozkazu został Dumn. zabity, chociaż się powoływał na swoję niepodległość. — **omnes** sztucznie umieszczone.

Przeprawa i wylądowanie w Brytanii.

Cap. VIII. **portus** roz. *Itium* i przyległe. – **rem frum. provideret**; Cez. składa *providere* często z Acc. III. 9. 3. także z Dat. III. 18. 6. IV 29. 4. 4. VI. 10. 2. — także z *de* III. 3. 1. — **pro tempore et pro re** = podług czasu i okoliczności.

2. **pari numero . . . quem**; **par** = *idem*, więc: *eodem numero, quem.* IV. 36. 4. *eosdem quos reliqui.* — **naves solvit** króciej? IV. 23. 1. — **cursum non tenuit**; IV. 26. 5 — **et** IV. 35. 2. — **delatus æstu... conspexit.** Cezar odbił od lądu koło ósmej godziny wieczór; podług spostrzeżeń, prąd morski o tym czasie szedł od północnego wschodu ku południowemu zachodowi.

media circiter nocte vento intermisso cursum
non tenuit et longius delatus aestu orta luce sub
sinistra Britanniam relictam conspexit. Tum 3
rursus aestus commutationem secutus remis
contendit, ut eam partem insulae caperet,
qua optimum esse egressum superiore aesta
te cognoverat. Qua in re admodum fuit mi- 4
litum virtus laudanda, qui vectoriis gravibus-
que navigiis non intermisso remigandi labore
longarum navium cursum adaequarunt. Ac- 5
cessum est ad Britanniam omnibus navibus
meridiano fere tempore, neque in eo loco ho-
stis est visus; sed, ut postea Caesar ex capti- 6
vis cognovit, cum magnae manus eo conve-
nissent, multitudine navium perterritae, quae
cum annotinis privatisque, quas sui quisque
commodi fecerat, amplius octingentae uno e-
rant visae tempore, a litore discesserant ac
se in superiora loca abdiderant.

---

wiatr dął południowo zachodni *(Africus)*. Te dwie spierające się siły prądu i wiatru niosły okręty w kierunku północnozachodnim ku Brytanii. Lecz około północy ustał wiatr (*vento interm)*. a prąd zmienił kierunek ku północnemu wschodowi. Stąd flota zaniesioną została w tym kierunku i Cezar ujrzał Brytanię ze świtem po lewej ręce *(sub sinistra)*. Göler.

3. **rursus aest. commut. secutus.** Zrana prąd znowu się zmienił na południowozachodni i tym też Cez. płynął do lądu. — **remis contendit, ut... caperet;** = wiosłami spieszyć kazał, aby .... — **caperet;** IV. 26. 5. IV. 36. 4. — **qua ... cognoverat;** IV. 23. 3.

4. **vectoriis .... navigiis;** Abl. instr. *vectoria navigia* = okręty przewozowe, *gravibusque* = a do tego ciężkie. — **non interm. rem. lab.** = bezustannie wiosłując.

5. **est visus** w znacz. biernem.

6. **cum.** I. 26. 2. — **quae** nie *quarum?* — **annotinis** = przeszłoroczne, które c. I. 1. zowią się *veteres*. — **quas sui commodi** (roz. *naves)* **fec.** = dla własnej potrzeby; *sui commodi* jak *dejic. operis.* IV.

Cap. IX. Caesar exposito exercitu et loco castris idoneo capto, ubi ex captivis cognovit, quo in loco hostium copiae consedissent, cohortibus X ad mare relectis et equitibus CCC, qui praesidio navibus essent, de tertia vigilia ad hostes contendit eo minus veritus navibus, quod in litore molli atque aperto deligatas ad ancoram relinquebat, et praesidio na-
2 vibus Quintum Atrium praefecit. Ipse noctu progressus milia passuum circiter XII ho-
3 stium copias conspicatus est. Illi equitatu atque essedis ad flumen progressi ex loco superiore nostros prohibere et proelium com-
4 mittere coeperunt. Repulsi ab equitatu se in silvas abdiderunt locum nancti egregie et na-

---

17. 10. – **quisque** t. j. każdy, który posiadał, nie: każdy bez wyjątku. – **superiora loca** I. 10. 4

Walki w Brytanii.

Cap. IX. **capto** III. 23. 6. — **cohortibus decem**, co do liczby cały legion, lecz nie jeden, ile się zdaje, lecz z każdego z 5 legionów po dwie kohorty. — **ad mare**; I. 1. 7. — **de tertia vigilia**. I. 12. 2. — **veritus navibus**; *veritus* tutaj na podobieństwo słów *metuo*, *timeo* złożone, bardzo rzadko stoi z Dat. IV. 16. 1. VII. 24. 4. VII. 56. 2. **eō minus, quod**; 1. 14. 1. — **molli** = lekko wznoszący się *molliter acclivi*. VII. 46. 1.— **aperto** = otwarty, bez przeszkód. — **ad ancoram** Sing. dla ogólnego oznaczenia rzeczy, nie dla oznaczenia szczegółowego przy każdym okręcie. — **relinquebat** = zostawiał nie, zostawił, opisuje w jakim stanie zostawiał. – **et..præfecit** należy łączyć ze zdaniem głównem *contendit et præfecit*. — **navibus** zawisło od *praesidio* nie od *praefecit*, t. j. zrobił Atryusza przełożonym zasłony okrętowej, nie: zrobił Atryusza przełożonym okrętów dla zasłony, bo Atr. sam zasłoną być nie mógł.

3. **equitatu atque essedis**; I. 8. 1. – **ad flumen**; prawdopodobnie rzeka Stour koło Sturry. — **committere coeperunt** = zaczęli rozpoczynać. Pleonasmus.

4. **nancti**; IV. 36. 3. – **et natura et opere** = z natury

tura et opere munitum, quem domestici bel-
li, ut videbatur, causa iam ante praeparave-
rant: nam crebris arboribus succisis omnes 5
introitus erant praeclusi. Ipsi ex silvis rari 6
propugnabant nostrosque intra munitiones in-
gredi prohibebant. At milites legionis sep- 7
timae testudine facta et aggere ad munitiones
adiecto locum coeperunt eosque ex silvis ex-
pulerunt paucis vulneribus acceptis. Sed eos 8
fugientes longius Caesar prosequi vetuit, et
quod loci naturam ignorabat, et quod magna
parte diei consumpta munitioni castrorum tem-
pus relinqui volebat.

Cap. X. Postridie eius diei mane tripertito
milites equitesque in expeditionem misit, ut
eos, qui fugerant, persequerentur. His ali- 2
quantum itineris progressis, cum iam extre-

---

i sztuki. III. 23. 1. **ante præpar.** Pleonasmus.

6. **rari** = pojedyńczo, rozproszeni. c. 16. 4 — **propugnabant** = prowadzić walkę z ... tutaj z lasów. jak VII. 86. 5. **ex turribus** = z wież. — **ingredi prohibebant**; II. 4. 2. IV. 16. 6. — **prohibebant**; Imperf conatus.

7. **legionis septimæ**; IV. 32 1. — **testudine**; Urz. w. rz. §. 39. **aggere** (groblę) **ad munitiones** (zasieki) **adjecto**; zwyzwykle *jacto* II. 12. 5. — **paucis vulneribus acceptis**; IV. 37. 3.

3. **eos** roz. *milites* legionu siódmego. — **fugientes** roz. *hostes*. — **prosequi** = ścigać, zwykle: *persequi; prosequi* = ścigając razem iść. **loci naturam**; miało to być koło Canterbury.

Cap. X. **Postridie ejus diei**; I. 23. 1. — **tripertito** = w trzech osobnych kolumnach różnemi drogami; nie w trzech spólnie połączonych, bo wtenczas byłoby *acie triplici*. — **milites equitesque** I. 48. 4. — **in expeditionem** = na wyprawę w pogoń; „*expeditio est iter adversus hostem a militibus expeditis suscipiendum.*" VIII. 8. 3. — **ut eos...** Epexegesis.

2. **essent in prospectu** = w oddaleniu widzieć. — **coorta**; III. 7. 1. — **in litore ejectas**

mi essent in prospectu, equites, a Quinto Atrio ad Caesarem venerunt, qui nuntiarent superiore nocte maxuma coorta tempestate prope omnes naves afflictas atque in litore eiectas esse, quod neque ancorae funesque subsisterent, neque nautae gubernatoresque vim tem-
3 pestatis pati possent: itaque ex eo concursu navium magnum esse incommodum acceptum.

Cap. XI. His rebus cognitis Caesar legiones equitatumque revocari atque in itinere resi-
2 stere iubet, ipse ad naves revertitur; eadem fere, quae ex nuntiis litterisque cognoverat, coram perspicit, sic ut amissis circiter XL navibus reliquae tamen refici posse magno nego-
3 tio viderentur. Itaque ex legionibus fabros de-
4 ligit et ex continenti alios arcessi iubet; Labieno scribit, ut quam plurimas posset, iis legionibus, quae sunt apud eum, naves instituat
5 Ipse, etsi res erat multae operae ac laboris,

---

esse nie *in litus*, więc = na brzegu wyrzucone się znajdują, leżą. — **subsisterent** = *sustinerent;* Imperf. nie Plusqmprf. jako rzecz podczas burzy. I. 40. 5. *sublevarent.* **gubernatoresque**; III. 9. 1.

3. **ex eo concursu**; I. 9. 2. Łacinnik często demonstrativa i relativa zamiast w Genit. stawia jako domiot przy substantywie. I. 10. 1. *quae civitas.* III. 11. 4. *eam manum.* c. 4. 4. III. 13. 6· IV. 6. 4. VII. 26. 5.

Cap. XI. **in itinere resistere** = w pochodzie zatrzymać się.

2. **coram**; I. 32. 4. jest adverbium = osobiście, naocznie; ustnie. - **sic** odnosi się na całe zdanie poprzedzające = a to w takim stanie... — **magno negotio**; Abl. modi = z wielką trudnością. W. podobne: *pari modo, magno opere.*

3. **ex leg. fabr. deligit**, więc nie tylko korpus *fabrorum* (Urz. w. rz. § 22). lecz i inni żołnierze zdatni. - **ex continenti**; IV. 31. 2.

4. **scribit, ut.** III. 5. 3. — **posset... instituat;** *posset* za Indic. Fut. III. 11. 5. - **iis legionibus**; I. 8. 1 — **quae**

tamen commodissimum esse statuit omnes naves subduci et cum castris una munitione coniungi. In his rebus circiter dies X consumit 6
ne nocturnis quidem termporibus ad laborem militum intermissis. Subductis navibus castris- 7
que egregie munitis easdem copias, quas ante, praesidio navibus reliquit, ipse eodem, unde redierat, proficiscitur. Eo cum venis- 8
set, maiores iam undique in eum locum copiae Britannorum convenerant summa imperii bellique administrandi communi consilio permissa Cassivellauno; cuius fines a maritimis civitatibus flumen dividit, quod appellatur Tamesis, a mari circiter milia passuum LXXX. Huic superiore tempore cum reliquis 9
civitatibus continentia bella intercesserant; sed nostro adventu permoti Britanni hunc toti bello imperioque praefecerant.

Cap. XII. Britanniae pars interior ab iis incolitur, quos natos in insula ipsi memoria pro-

---

sunt apud eum, opisanie zamiast: u niego się znajdujących; stąd zdanie to jest niezawisłe i dla tego Indicat. VII. 78. 1. *qui inutiles sunt;* podob. II. 4. 10. III. 8. 4.

5. **multae operae ac laboris;** rzecz wielkiej mozoły i pracy, mozolna i trudna.

6. **ad laborem intermissis;** *ad* oznacza cel, tak c. 40 5.

8 **cum venisset... convenerant;** *convenerant* = *convenisse vidit.* — **summa imperii** = naczelnictwo, objaśnione szerzej przez *bellique administrandi.* — **communi consilio;** c. 6. 6. — **flumen, quod appell. Tamesis:** inaczej I. 37. 1.

9. **intercesserant**=zaszły, były między nim a **toti bello imperioquae**, to samo co §. 8. tylko w innym porządku.

Cap. XII. Opisanie Brytanii przez Cez. co do kształtu, położenia i obszerności jest częścią niedokładne, częścią mylne, bo oparte na owczesnych niedokładnych i mylnych wyobrażeniach.—**natos in insula**=krajowcy, tubylcy, *indigenae.*—**memoria pro-**

2 ditum dicunt, maritima pars ab iis, qui prae-
dae ac belli inferendi causa ex Belgio trans-
ierunt (qui omnes fere iis nominibus civi-
tatum appellantur, quibus orti ex civitatibus
eo pervenerunt) et bello illato ibi permanse-
3 runt atque agros colere coeperunt. Hominum
est infinita multitudo creberrimaque aedificia
fere Gallicis consimilia, pecorum magnus nu-
4 merus. Utuntur aut aere aut taleis ferreis
ad certum pondus examinatis pro nummo
5 Nascitur ibi plumbum album in mediterra-
neis regionibus, in maritimis ferrum, sed eius
exigua est copia; aere utuntur importato.
Materia cuiusque generis ut in Gallia est prae-
6 ter fagum atque abietem. Leporem et galli-
nam et anserem gustare fas non putant; haec
tamen alunt animi voluptatisque causa. Loca
sunt temperatiora quam in Gallia remissio-
ribus frigoribus.

---

ditum = przez pamięć, t. j. przez podanie ustne=podług podania; a *memoriae proditum?*

2. **praedae ac belli infer. causa**; c. 11. 8.—**quibus.... ex civitatibus...** pron. relat. powinno się odnosić do *nominibus*, lecz *iis nominibus civitatum appellantur*=*earum civitatum nominibus appellantur*, więc tym sposobem Anacolut. można objaśnić. — **ex civitatibus**; *ex* należy tak do *orti* (pochodząc) jak do *pervenerunt*. II. 29. 4. — **bello illato** właść. *confecto*.

3. **consimilia**. II. 11. 1.

4. **taleis ferreis** podłużne kawałki żelaza.—**ad**=podług.

5. **plumbum album** = cyna. — **in mediterr. regionibus**, w dzisiejszym Cornwallis. — **in maritimis**, Asyndeton?—**fagum... abietem**=buczyna i jedlina. Singularis?

6. **gustare**=nawet skosztować. — **animi voluptatisque causa**; samo *animi* (dla uciechy VII. 77. 10.) byłoby dostatecznem. -- **Loca** = klimat, niebo.—**rem. frigoribus** (zimno) Abl. abs. Plur. I. 16. 2.

Cap. XIII. Insula natura triquetra, cuius u-
num latus est contra Galliam. Huius lateris
alter angulus, qui est ad Cantium, quo fere
omnes ex Gallia naves appelluntur ad orientem
solem, inferior ad meridiem spectat. Hoc per- 2
tinet circiter milia passuum quingenta. Alterum
vergit ad Hispaniam atque occidentem solem;
qua ex parte est Hibernia, dimidio minor, ut ae-
stimatur, quam Britannia, sed pari spatio trans-
missus atque ex Gallia est in Britanniam. In 3
hoc medio cursu est insula, quae appellatur
Mona. Complures praeterea minores obiectae
insulae existimantur, de quibus insulis non-
nulli scripserunt dies continuos XXX sub bru-
ma esse noctem. Nos nihil de eo percontatio- 4
nibus reperiebamus, nisi certis ex aqua men-
suris breviores esse quam in continenti noctes
videbamus. Huius est longitudo lateris, ut 5

Cap. XIII. **triquetra**=trójkątny (?) — **contra**; I. 44. 3. =naprzeciw. — **quo**=*ad quem*. III. 16. 2. — **omnes ex Gallia naves**; I. 18. 7. *sororem ex matre*. III. 17. 4. *ex Gallia*. IV. 33. 1; **appelluntur**: *appelli* zwykle u Cez. nie *appellere*. — **inferior** odpowiada poprzedz. *alter*.

2. **pertinet**=rozciąga się; *vergit*. I. 1. 6. — **qua ex parte** = skąd. — **est** =*extenditur* lub leży, poczyna się. — **pari spatio transmissus**; Genit. *transmissus* zawisł od Abl. qual. *pari spatio*.

3. **medio cursu**=w połowie drogi; I. 24. 2. — **insulae** a potem znowu **insulis**? — **objectæ**=naprzeciw tej samej strony, jak § 6. — **de quibus . . . noctem**; składnia nieco niedbała, zam. *in quibus insulis... dies... esse noctem... nonnulli scripserunt*. — **continuos**, ustawicznie, bez przestanku. — **sub** (podczas) **bruma**=przesilenie zimowe. VIII 49. 2.

4. **nisi**=*nisi quod*, jak to tylko, że; okrom, że. W. — **certis ex aqua mensuris**; umieszczenie w środku wyrazu *ex aqua* nadaje mu znacz. adjectivi, do opisania klepsydry czyli zegaru wodnego IV. 33. 1.

6 fert illorum opinio DCC milium. Tertium est contra septentriones; cui parti nulla est obiecta terra, sed eius angulus lateris maxime ad Germaniam spectat. Hoc milia passuum octingenta in longitudinem esse existi-
7 matur. Ita omnis insula est in circuitu vicies centum milium passuum.

Cap. XIV. Ex his omnibus longe sunt humanissimi, qui Cantium incolunt, quae regio est maritima omnis, neque multum a Galli-
2 ca differunt consuetudine. Interiores plerique frumenta non serunt, sed lacte et carne vivunt pellibusque sunt vestiti. Omnes vero se Britanni vitro inficiunt, quod caeruleum efficit colorem, atque hoc horridiores sunt
3 in pugna aspectu; capilloque sunt promisso atque omni parte corporis rasa praeter caput
4 et labrum superius. Uxores habent deni duodenique inter se communes et maxime fratres cum fratribus parentesque cum liberis;
5 sed qui sunt ex his nati, eorum habentur liberi, quo primum virgo quaeque de ducta est.

---

5. **DCC milium** podob. IV. 12. 1.

6. **contra** zwykle *ad septentr.*

7. **vic. cent. milium**; Gen. qual. podob. I. 25. 4.

Cap. XIV. **humanissimi**; I. 1. 3.—**quae regio**; IV. 1. 1. — **omnis** przy końcu zdania?—**a Gallica consuet.** *Gallica* jak III. 5. 2.=*Gallorum;* co się tyczy *consuetudo*, por. VI. 11.—20.

2. **Interiores**=głębiej w kraju mieszkający. — **frumenta**: Plur. III. 9. 8. — **vitro** = farbownik ziele; wilczy ogon, W. dający *(efficit)* farbę modrą.

4. **deni duodenique**, dziesięciu lub dwunastu. — **maximo** = zwykle, po największej części. I. 47. 2.

5. **sed qui**=*sed si qui.*— **quo**=*ad quos.* c. 13. 1.- **deducta**, właściwe rzymskie wyrażenie dla uroczystości sprowadzenia panny młodéj z domu rodzicielskiego do domu męża.

Cap. XV. Equites hostium essedariique acri-
ter proelio cum equitatu nostro in itinere con-
flixerunt, tamen ut nostri omnibus partibus
superiores fuerint atque eos in silvas colles-
que compulerint; sed compluribus interfec- 2
tis cupidius insecuti nonnullos ex suis ami-
serunt. At illi intermisso spatio impruden- 3
tibus nostris atque occupatis in munitione ca-
strorum subito se ex silvis eiecerunt impetu-
que in eos facto, qui erant in statione pro
castris collocati, acriter pugnaverunt, dua- 4
busque missis subsidio cohortibus a Caesare
atque his primis legionum duarum, cum hae
perexiguo intermisso loci spatio inter se con-
stitissent, novo genere pugnae perterritis no-
stris per medios audacissime perruperunt se-
que inde incolumes receperunt. Eo die Q. 5
Labreius Durus, tribunus militum, interfici-
tur. Illi pluribus submissis cohortibus repel-
luntur.

Dalszy ciąg walk w Brytanii.

Cap. XV. **in itinere**=podczas pochodu, w marszu. — **tamen ut**=*ita tamen, ut*. — **omnibus partibus**; Abl. loci. — **fuerint... compulerint**; a *essent... compellerent?*

2. **cupidius**; I. 15. 2.

3. **occupatis in munitione**; IV. 32. 2. — **se ejecerunt** rzucili się z.. wypadli z.

4. **atque his**; *atque* z następnem pron. demostr. zwykle=*atque his quidem*, a to. — **primis**, które składały się z najdzielniejszych żołnierzy. Urz. w. rz. §. 12. — **perexiguo interm. loci spatio**, roz. odstęp między jednym a drugim legionem, *intervallum*. — **inter se** odnosi się do poprzedz. nie do *constitissent*. — **novo genere**, albo te kohorty nie brały udziału w pierwszej Cezara wyprawie do Brytanii, albo ten sposób walczenia był dla nich jeszcze nowy. — **per medios**=przez środek=pomiędzy.

5. **die**=dzień, potrzeba.

Cap. XVI. Toto hoc in genere pugnae cum sub oculis omnium ac pro castris dimicaretur, intellectum est nostros propter gravitatem armorum, quod neque insequi cedentes possent neque ab signis discedere auderent, minus aptos esse ad huius generis hostem,
2 equites autem magno cum periculo proelio dimicare, propterea quod illi etiam consulto plerumque cederent et, cum paulum ab legionibus nostros removissent, ex essedis desilirent et pedibus dispari proelio conten-
3 derent. Equestris autem proelii ratio et cedentibus et insequentibus par atque idem pe-
4 riculum inferebat. Accedebat huc, ut numquam conferti, sed rari magnisque intervallis proeliarentur stationesque dispositas haberent, atque alios alii deinceps exciperent, integrique et recentes defatigatis succederent.

Cap. XVII. Postero die procul a castris hostes in collibus constiterunt rarique se osten-

---

Cap. XVI. **Toto... pugnæ** = w całym tym sposobie walczenia. — **nostros** roz. *milites legionarios*, a to odpowiada późniejszemu §. 2. *equites autem*. — **neque.. possent** roz. w ściśnionych szeregach, **neque... auderent**, bo do tej taktyki nie byli ułożeni.

2. **dimicare**; I. 16. 1. — **ex essedis desil. et pedibus** (IV. 2. 3.) **disp. proel. cont.** nierówną była walka, ponieważ wozownicy zeskoczywszy z wozów stawali się piechotą, mieli więc za sobą korzyści dwojakiej broni: jazdy i piechoty.

3. **Equestris .. proelii ratio** roz. *Britannorum*, przeciwstawione poprzedz. *ex essed. desil. et ped. contend.* — **et cedent. et inseq.** = czy ustępowali czy też gonili. — **par** = odpowiedny.

4. **Accedebat...ut**; III. 13. 9. — **rari**; c. 9. 6. — **integrique**; III. 19. 1. *exanimatique*. — **stationes** są tutaj oddziały stojące w odwodzie, rezerwy.

Cap. XVII. **lenius** = nie tak natarczywo.

dere et lenius quam pridie nostros equites
proelio lacessere coeperunt. Sed meridie cum 2
Caesar pabulandi causa tres legiones atque
omnem equitatum cum Gaio Trebonio legato
misisset, repente ex omnibus partibus ad pa-
bulatores advolaverunt, sic uti ab signis le-
gionibusque non absisterent. Nostri acriter 3
in eos impetu facto repulerunt neque finem
sequendi fecerunt, quoad subsidio confisi
equites, cum post legiones viderent, praecipi-
tes hostes egerunt, magnoque eorum numero in-
terfecto neque sui colligendi neque consisten-
di aut ex essedis desiliendi facultatem dede-
runt. Ex hac fuga protinus, quae undique 5
convenerant, auxilia discesserunt, neque post
id tempus umquam summis nobiscum copiis
hostes centenderunt.

Cap. XVIII. Caesar cognito consilio eorum ad flumen Tamesim in fines Cassivellauni exercitum duxit; quod flumen uno omnino lo-

---

2. **sic uti... non absisterent**; napadli nie tylko na picowników. lecz oraz na uszykowanych legionistów tak zajadle, że się od nich oderwać nie mogli. — **absisterent** tylko tutaj w tem znacz. u Cez.

3. **in eos impetu facto repulerunt**, z opuszczeniem przedmiotu *eos* I. 6. 3. c. 7. 6. *retrahique imperat.* — **post**, Adverb. **præcip. host egerunt**; IV. 12. 3.

4. **sui colligendi**; III. 6. 4. — **neque...aut**; **aut** często prowadzi dalej rozpoczęte przeczenie, w polsk. ani, ani, ani.

5. **summis copiis**=z całem połączonem wojskiem, z wszystkiem wojskiem. Nägelsb. p. 212.

Cap. XVIII. **Cognito consilio** t. j. że postanowili toczyć tylko wojnę podjazdową. c. 19. I. — **in fines Cassiv.** w dziś. Middlessex i Buckinghamshire. — **uno omnino**; I. 6. 1.=tylko na jednem. — **pedibus**=w bród. — **atque hoc ægre**; c. 15. 4. *aegre* albowiem § 5. *cum capite solo. exstarent.*

co pedibus, atque hoc aegre, transiri potest.
2 Eo cum venisset, animum advertit ad alteram fluminis ripam magnas esse copias ho-
3 stium instructas. Ripa autem erat acutis sudibus praefixis munita, eiusdemque generis sub aqua defixae sudes flumine tegebantur.
4 His rebus cognitis a captivis perfugisque Caesar praemisso equitatu confestim legiones
5 subsequi iussit. Sed ea celeritate atque eo impetu milites ierunt, cum capite solo ex aqua exstarent, ut hostes impetum legionum atque equitum sustinere non possent ripasque dimitterent ac se fugae mandarent.

Cap. XIX. Cassivellaunus, ut supra demonstravimus, omni deposita spe contentionis dimissis amplioribus copiis, milibus circiter quattuor essedariorum relictis, itinera nostra servabat paulumque ex via excedebat locisque impeditis ac silvestribus sese occultabat

---

2. **Eo**; koło Kingston. **animum adv.** I. 24. 1.—**ad**=na.

3. **acutis sudibus præfixis**; II. 29. 3. dwa adjectiva bez spójnika?=ostrokoły sterczące.—**sub aqua defixæ**=pod wodą=na dnie.—**tegebantur**; I. 38. 4.

4. **His rebus... iussit.** Rozumiemy tak: Cezar wysłał najpierw swoję jazdę, i rozkazał jej przeprawić się wpław przez rzekę, — na miejscu wprawdzie głębszem, lecz wolnem od ostrokołów. Natarcie azdy na nieprzyjaciela odciągnęło tegoż od stanowczej obrony swego zabarykadowania, a legiony w przeprawie swej uzyskały czasu do zwalczenia i zburzenia ostrokołów.

5. **Sed.** . Należy sobie dopełnić myśl: Było to wprawdzie rzeczą przetrudną, lecz *(sed)*.—I. 26. 2. — **ripasque**; III. 25. przy końcu. Plur. **ripas** (I. 37. 3.) **dimitterent** =brzegów odstąpili, odbiegli.

Cap. XIX. **ut supra dem.** łączy się z *omni dep. spe cont.* a odnosi się do c. 17. 5.— **amplioribus** = największą część.—**milibus**; Asynd?—**servabat**=*observabat* I. 39, *tene-*

atque iis regionibus, quibus nos iter facturos cognoverat, pecora atque homines ex a-
gris in silvas compellebat et, cum equitatus 2
noster liberius praedandi vastandique causa se in agros eiecerat, omnibus viis semitisque essedarios ex silvis emittebat et magno cum periculo nostrorum equitum cum iis confligebat atque hoc metu latius vagari prohibebat.
Relinquebatur, ut neque longius ab agmine 3
legionum discedi Caesar pateretur, et tantum in agris vastandis incendiisque faciendis hostibus noceretur, quantum labore atque itinere legionarii milites efficere poterant.

Cap. XX. Interim Trinobantes, prope firmissima earum regionum civitas, ex qua Mandubracius adolescens Caesaris fidem secutus ad eum in continentem Galliam venerat,—cuius pater in ea civitate regnum obtinuerat inter-
fectusque erat a Cassivelauno, ipse fuga mor- 2
tem vitaverat,—legatos ad Caesarem mittunt

---

re = *retinere* I. 40. *tenere* = *continere* III. 5. *scindere* = *rescindere*. **ex via exced.** = z drogi ustępywać.—**impeditis** = niedostępny. — **quibus**; Abl. viae.

2. **cum .. se... ejecerat,... emittebat, confligebat, prohibebat.** III. 4. 2. — **vagari prohibebat.** c. 9. **6.** — **hoc metu** (Abl. causae) = *hujus rei metu*. V. 10. 3.

3. **neque... et**; I. 25. 1. — **tantum — quantum eff. pot.** IV. 35. 3. - **in agris vast.** *in* = w czem? na czem? szkodzić. —**incend. faciendis** = podłożenie ognia. — **labore atque itinere**; uważamy to za Hendiadys = *laboriosis itineribus* — uciążliwe pochody.

Cap XX. **firmissima**; I. 3. 8.—**earum regionum**, które się były połączyły pod Kassiwelaunem. **fidem secutus**; IV. 21. 8.—**Galliam** dodano, ponieważ nie przybył ani do Italii ani do Illyricum.—**regnum**; I. 3. 5.

2. **ipse... vitaverat**, Asynd. bez powtórnego relat. jako przeciwne poprzedzającemu.

pollicenturque sese ei dedituros atque impe-
3 rata facturos; petunt, ut Mandubracium ab
iniuria Cassivellauni defendat atque in civi-
tatem mittat, qui praesit imperiumque obti-
4 neat. His Caesar imperat obsides quadra-
ginta frumentumque exercitui, Mandubracium-
que ad eos mittit. Illi imperata celeriter fece-
runt, obsides ad numerum frumentumque mi-
serunt.

Cap. XXI. Trinobantibus defensis atque ab
omni militum iniuria prohibitis Cenimagni,
Segontiaci, Ancalites, Bibroci, Cassi legationi-
2 bus missis sese Caesari dedunt. Ab his co-
gnoscit non longe ex eo loco oppidum Cas-
sivelauni abesse silvis paludibusque munitum,
quo satis magnus hominum pecorisque nu-
3 merus convenerit. Oppidum autem Britanni
vocant, cum silvas impeditas vallo atque fos-
sa munierunt, quo incursionis hostium vitan-
4 dae causa convenire consuerunt. Eo proficis-
citur cum legionibus: locum reperit egregie
natura atque opere munitum; tamen hunc
duabus ex partibus oppugnare contendit.

---

cujus pater. interf. erat.=sam zaś... — **sese ei dedituros**; *sese* jest Acc. object. Acc. subjecti opuszczony. II. 3. 2.

3. **civitatem** = ojczyzna. — **qui** (*Mandubracius*) **praesit** a nadto coś ważniejszego: **imperiumque obtineat.**

4. **ad numerum**=w oznaczonéj liczbie=co do jednego; podob. *ad tempus.*

Cap. XXI. **defensis**=wziąwszy w obronę w opiek **prohibitis** = zabezpieczywszy.

2. **Ab his**; IV. 19. 1. — **ex eo loco**, *ubi constiterat Caesar.* — **quo**=*in quod;* c. 14. 5.

3. **Oppidum Brit... consuerunt** podob. Gallowie. I. 5. 2. — **impeditas** = niedostępny. — **munierunt** Perf. log. = Praes. I. 1. *cum prohibent.* — Prawdopodobnie jest to teraz wyżyna koło Wendower.

4. **natura atque opere**; c. 9. 4.

Hostes paulisper morati militum nostrorum 5
impetum non tulerunt seseque alia ex parte
oppidi eiecerunt. Magnus ibi numerus pecoris 6
repertus multique in fuga sunt comprehensi
atque interfecti.

Cap. XXII. Dum haec in his locis geruntur,
Cassivellaunus ad Cantium, quod esse ad mare supra demonstravimus, quibus regionibus quattuor reges praeerant, Cingetorix, Carvilius, Taximagulus, Segovax, nuntios mittit atque his imperat, uti coactis omnibus copiis castra navalia de improviso adoriantur atque oppugnent. Ii cum ad castra venissent, nostri erup- 2
tione facta multis eorum interfectis, capto etiam nobili duce Lugotorige suos incolumes reduxerunt. Cassivellaunus hoc proelio nuntia- 3
to, tot detrimentis acceptis, vastatis finibus, maxime etiam permotus defectione civitatum, legatos per Atrebatem Commium de deditione ad Caesarem mittit. Caesar, cum constituisset 4
hiemare in continenti propter repentinos Galliae motus, neque multum aestatis superesset, atque id facile extrahi posse intellegeret, obsides imperat et quid in annos singulos vectigalis populo Romano Britannia penderet, consti-

---

5. **paulisper** tylko czasowo, również też *parumper*.

Cap. XXII. **ad Cantium**=w okolicę K. – **ad mare**=nad morzem.—**supra**; c. 14. 1.— **quibus regionibus**; IV. 4 2. – **castra navalia**; c. 11. 5.

2. **Ii cum venissent**. IV. 11. 1.

3. **legatos per** (za pośrednictwem) **Atreb. Commium**. IV. 21. 6.

4. **propter repentinos G. mot.** = dla niespodziewanych.... por. III. 8. 3. – **id** *(non multum aestatis)* **extrahi** =upłynąć. – **quid**=ile.— **in annos singulos**=każdego roku

5 tuit; interdicit atque imperat Cassivellauno, ne Mandubracio neu Trinobantibus noceat.

Cap. XXIII. Obsidibus acceptis exercitum
2 reducit ad mare, naves invenit refectas. His deductis, quod et captivorum magnum numerum habebat, et nonnullae tempestate deperierant naves, duobus commeatibus exerci-
3 tum reportare instituit. Ac sic accidit, uti ex tanto navium numero tot navigationibus neque hoc neque superiore anno ulla omnino navis, quae milites portaret, desideraretur;
4 at ex iis, quae inanes ex continenti ad eum remitterentur et prioris commeatus expositis militibus et quas postea Labienus faciendas curaverat numero LX, per paucae locum caperent, reliquae fere omnes reicerentur.
5 Quas cum aliquamdiu Caesar frustra exspectasset, ne anni tempore a navigatione exclu-

---

5. **interdicit atque imperat**; dwa verba zamiast jednego z adverbium=najsurowiej zakazał. Nägelsb p. 221.

Powrót do Gallii.

Cap. XXIII. **naves... A**-synd?

2. **deperierant**, a *perierant?*—**duobus commeatibus** = dwiema forami, w dwóch transportach.

3. **Ac sic accidit**=i szczególniejszą rzeczą było że... — **tot navigationibus** (myśl przypuszczająca)=pomimo ... —**neque ullo omnino**= ani jeden.

4. **quae inanes... remitterentur et prioris... et quas**; Cez. rozróżnia dwa gatunki próżnych (*inanes*) okrętów: te które pierwszy transport żołnierzów w Gallii wysadziwszy do niego z powrotem wróciły, i te które Labienus kazał zbudować. Do tych ostatnich nie dobrze stosuje się *remitterentur*, albowiem nie były jeszcze w Brytanii, trzeba więc z tego czasownika dopełnić sobie ogólny: *mittere* = *quas postea* (c. 11. 4.) *factas Labienus miserat*. Rodzaj Zeugma. — **locum caperent**=dobić do miejsca przeznaczonego.

5. **anni tempore**; IV. 20. 1.—**quod aequinoctium sub**-

deretur, quod aequinoctium suberat, necessario angustius milites collocavit ac summa tranquillitate consecuta, secunda inita cum solvisset vigilia, prima luce terram attigit omnesque incolumes naves perduxit.

Cap. XXIV. Subductis navibus concilioque Gallorum Samarobrivae peracto, quod eo anno frumentum in Gallia propter siccitates angustius provenerat, coactus est aliter ac superioribus annis exercitum in hibernis collocare legionesque in plures civitates distribuere. Ex quibus unam in Morinos ducendam 2
Gaio Fabio legato dedit, alteram in Nervios Quinto Ciceroni, tertiam in Esuvios Lucio Roscio; quartam in Remis cum Tito Labieno in confinio Treverorum hiemare iussit: tres 3
in Belgis collocavit: his M. Crassum quaestorem et L. Munatium Plancum et Gaium Trebonium legatos praefecit. Unam legionem, 4
quam proxime trans Padum conscripserat, et cohortes quinque in Eburones, quorum pars maxima est inter Mosam ac Rhenum, qui sub imperio Ambiorigis et Catuvolci erant, misit.

---

erat IV. 36. 2. Więc z końcem września wrócił Cez. do Gallii, zabawiwszy w Brytanii prawie trzy miesiące.—**suberat** = zbliżać się.—**inita vigilia**; III. 7. 1.

Rozpołożenie wojsk w Gallii.

Cap. XXIV. **Subductis navibus**; IV. 29. 2. — **concilioque Gall.** c. 2. 4. — **siccitates** = posucha; c. 12. 6 *frigora*.—**frumentum . . . angustius provenerat** = zbiory były szczuplejsze.

2. **unam . . . . alteram . . . tertiam**; I. 1. 1. — **Q. Ciceroni**; brat Cycerona mówcy.

4. **Unam legionem et cohortes quinque**; więc razem wszystkich było 8 legionów i 5 kohortów.—**in Eburones**, koło Aduatuca.—**quorum . . . qui**; I. 1. 4.

5 His militibus Quintum Titurium Sabinum et
Lucium Aurunculeium Cottam legatos praees-
6 se iussit. Ad hunc modum distributis legio-
nibus facillime inopiae frumentariae sese me-
7 deri posse existimavit. Atque harum tamen
omnium legionum hiberna, praeter eam, quam
Lucio Roscio in pacatissimam et quietissimam
partem ducendam dederat, milibus passuum
8 centum continebantur. Ipse interea, quoad
legiones collocatas munitaque hiberna cogno-
visset, in Gallia morari constituit.

Cap. XXV. Erat in Carnutibus summo loco
natus Tasgetius, (huius maiores in sua civi-
2 tate regnum obtinuerant): huic Caesar pro
eius virtute atque in se benevolentia, quod in
omnibus bellis singulari eius opera fuerat usus,
3 maiorum locum restituerat. Tertium iam hunc
annum regnantem inimicis multis palam ex ci-
4 vitate et iis auctoribus eum interfecerunt. De-
fertur ea res ad Caesarem. Ille veritus, quod
ad plures pertinebat, ne civitas eorum impul-
su deficeret, Lucium Plancum cum legione ex

---

7. **tamen;** roz. chociaż oddziały jeden od drugiego oddalone były. — **milibus pass. cent. continebantur,** nie w obwodzie, lecz w odległości wzajemnej, a ta wzajemna odległość wszystkie oddziały obejmowała, *(continere).*

Rokosz Eburonów.

Cap. XXV. **summo loco natus**=z szlachetnego, wysokiego rodu. – **civitate;** c. 20. 3.

3. **Tertium i. h ann regnantem** (III. 17. 3); już trzeci rok panował, był to już rok trzeci jego panowania. =**inimicis mult. pal. ex civ. et iis auctor. eum interfecerunt** = *cum multi ex civitate palam ei inimici iidemque auctores (caedis) essent.* Podmiotem jest *Carnutes.* — **ex civitate**=*ex civibus.*

4. **quod ad plures pertinebat** roz. *ea res,* to zabójstwo. — **cum legione,** t. j. z jednym z owych (c. 24. 3).

Belgio celeriter in Carnutes proficisci iubet
ibique hiemare, quorumque opera cognoverat
Tasgetium interfectum, hos comprehensos ad
se mittere. Interim ab omnibus legatis quae- 5
storeque, quibus legiones tradiderat, certior
factus est in hiberna perventum locumque hi-
bernis esse munitum.

Cap. XXVI. Diebus circiter XV, quibus in
hiberna ventum est, initium repentini tumul-
tus ac defectionis ortum est ab Ambiorige et
Catuvolco; qui, cum ad fines regni sui Sabino 2
Cottaeque praesto fuissent frumentumque in hi-
berna comportavissent, Indutiomari Treveri
nuntiis impulsi suos concitaverunt subitoque
oppressis lignatoribus magna manu ad ca-
stra oppugnatum venerunt. Cum celeriter 3
nostri arma cepissent vallumque adscendis-
sent atque una ex parte Hispanis equiti-
bus emissis equestri proelio superiores fu-
issent, desperata re hostes suos ab oppugna-
tione reduxerunt. Tum suo more conclamave- 4

---

trzech legionów.—**quorum opera** = sprawą. — **hos.** IV. 21. 6.

5. **quaestoreque** roz: *M. Crasso*: c. 24. 3. — **hibernis**; Dat.

Cap. XXVI. **Diebus.. quibus** (zam *postquam*); III. 23. 2. IV. 18. 1. — **initium ortum est**; Pleonasmus podobnie VIII. 6. 1. — **ab Amb.** I. 39. 2.

2. **ad fines**; c. 22. 1.—**regni** = kraju. — **præsto fuissent** = stawili się: dla przyjęcia ich. — **oppugnatum**, przedmiot *castra*. I. 30. 1.

3. **desperata re**; III. 3. 3. *res* = przedsięwzięcie.—**hostes suos.. redux.** I. 51. 2.

4. **suo more**; właśc. Ablat. causae = z swego zwyczaju; więc nie przez posłów, lecz ogólnym okrzykiem.—**aliqui**, rzadka forma rzeczownikowa zam. *aliquis*. — **controversias minui** = spór załatwić. — **minui posse sperarent**; I. 3 8.

runt, uti aliqui ex nostris ad colloquium prodiret: habere sese, quae de re communi dicere vellent, quibus rebus controversias minui posse sperarent.

Cap. XXVII. Mittitur ad eos colloquendi causa G. Arpineius, eques Romanus, familiaris Quinti Titurii, et Q. Junius ex Hispania quidam, qui iam ante missu Caesaris ad Ambiorigem ventitare consuerat. Apud quos Ambiorix ad
2 hunc modum lucutus est: *Sese pro Caesaris*
in se beneficiis plurimum ei confiteri debere,
quod eius opera stipendio liberatus esset,
quod Aduatucis, finitimis suis, pendere con-
suesset, quodque ei et filius et fratris filius
ab Caesare remissi essent, quos Aduatuci
obsidum numero missos apud se in servitu-
3 *te et catenis tenuissent; neque id, quod fece-*
rit de oppugnatione castrorum, aut iudicio aut
voluntate sua fecisse, sed coactu civitatis, sua-
que esse eiusmodi imperia, ut non minus ha-
beret iuris in se multitudo, quam ipse in mul-
4 *titudinem. Civitati porro hanc fuisse belli*

Cap. XXVII. **Junius ' ex Hispania quidam.** IV. 33. 1. --**missu** § 3. **coactu**; te substant. verbalia na *us* używają się zwykle tylko w Abl.— u Cez. dość częste. – **Apud quos**; *apud=coram*, tak zwykle u Cez. o mowach przed kim.

2. **ejus opera**=*per eum.*— **ei... remissi essent**; I. 6. 3. I. 11. 3. I. 35. 3 — **fratris filius**, jednym wyrazem?— **obsidum numero**; I. 26. 6. III. 2. 5. *nomine.* — **in servitute et catenis**; I. 31. 12.

3. **fecerit**; conseq. temp.? wprawdzie czynność przeszła, lecz skutek trwa podczas układów. - **de oppugnatione**= względem... c. 53. 4.—**neque ...aut...aut**; c. 17. 4. — **civitatis** = spółobywateli. — **suaque**; IV. 29. 1. *nostrisque.*— **imperia** = prawa zwierzchnicze, panowanie.

4. Baczyć należy na następn. conseq. temporum:

causam, quod repentinae Gallorum coniurationi resistere non potuerit. Id se facile ex humilitate sua probare posse, quod non adeo sit imperitus rerum, ut suis copiis populum
Romanum superari posse confidat. Sed esse 5
Galliae commune consilium: omnibus hibernis Caesaris oppugnandis hunc esse dictum diem ne qua legio alterae legioni subsidio
venire posset. Non facile Gallos Gallis ne- 6
gare potuisse, praesertim cum de recuperanda communi libertate consilium initum videre-
tur. Quibus quoniam pro pietate satisfecerit, 7
habere nunc se rationem officii pro beneficiis Caesaris: monere, orare Titurium pro hospi-
tio, ut suae ac militum saluti consulat. Ma- 8
gnam manum Germanorum conductam Rhe-
num transisse; hanc affore biduo. Ipsorum 9
esse consilium, velintne prius, quam finitimi sentiant, eductos ex hibernis milites aut ad Ciceronem aut ad Labienum deducere, quorum

---

Opowiadający raz stawia się równocześnie z czasem układów, drugi raz opowiada rzecz jako przeszłą, stąd zmiana czasów. — **porro** = dalej, zasię, z drugiej strony. — **humilitate** = bezwładność. — **rerum** = położenie, stosunki, okoliczności.

5 **hunc...diem** = dzień dzisiejszy. — **alterae**; forma starożytna = *alteri*. VII. 89. 5. *toto*. VI. 13. 1. *nullo*.

6. **negare** = odmówić, opuścić (bez pomocy).

7. **Quibus** roz. *Gallis*. — **pro pietate** (miłość ojczyzny, patryotyzm), dalej **pro hospitio** = gwoli... — **officii pro beneficiis** = powinność wdzięczności za... — **monere, orare**, Asyndet. dla skreślenia pozornej troskliwości.

8. **conductam** = *coactam* lub *mercede conductam*. II. 1. 4. c. 55. 2. I. 31. 4. — **biduo** = w przeciągu dwóch dni.

9. **Ipsorum** = *penes eos (Romanorum)* = w ich ręku = od nich zawisło... — **ab iis** roz. *hibernis*.

alter milia passuum circiter quinqaginta, al-
10 *ter paulo amplius ab iis absit. Illud se polli-*
ceri et iureiurando confirmare, tutum iter per
11 *fines daturum. Quod cum faciat, et civitati*
sese consulere, quod hibernis levetur, et Caesa-
ri pro eius meritis gratiam referre. Hac ora-
tione habita discedit Ambiorix.

Cap. XXVIII. Arpineius et Iunius, quae
audierunt, ad legatos deferunt. Illi repenti-
na re perturbati, etsi ab hoste ea diceban-
tur, tamen non neglegenda existimabant, ma-
ximeque hac re permovebantur, quod civi-
tatem ignobilem atque humilem Eburonum sua
sponte populo Romano bellum facere ausam
2 vix erat credendum. Itaque ad consilium rem
deferunt, magnaque inter eos exsistit contro-
3 versia. Lucius Aurunculeius compluresque tri-
buni militum et primorum ordinum centuri-
ones *nihil temere agendum neque ex hibernis i-*
4 *niussu Caesaris discedendum existimabant: quan-*
tasvis copias etiam Germanorum sustineri
posse munitis hibernis docebant: rem esse

---

10. **datarum** roz. *se.* — **per fines** = przez swoje granice, kraj.

11. **hibernis levetur** = od uciążliwości leż zimowych uwolnić.

Cap. XXVIII. **ignobilem** = nieznaczny. — **sua sponte** = na własną rękę. — **pop. R. bellum facere;** III. 29. 3. — **vix erat credendum** = ledwie do uwierzenia zdawało się podobnem, ledwie wierzyć można było. Przy przeczeniu i przy *vix* gerundium i gerundivum wykładamy przez wyrazy możliwości lub podobieństwa.

3. **primorum ord. cent.** I. 40. 1.

4. **quantasvis copias** = *tam magnas, quantas vel cogitatione tua vis eas esse,* = nie wiedzieć jakie. — **rem** = fakt. — **ultro vuln. ill.** nie tylko że wytrzymali, lecz zadali im nadto wiele ran. c. 40. 7. VI. 35. 4.

testimonio, quod primum hostium impetum multis ultro vulneribus illatis fortissime sustinuerint: re frumentaria non premi; interea 5
et ex proximis hibernis et a Caesare conventura subsidia: postremo quid esse levius aut 6
turpius, quam auctore hoste de summis rebus capere consilium?

Cap. XXIX. Contra ea Titurius *sero facturos* clamitabat, *cum maiores manus hostium adiunctis Germanis convenissent, aut cum aliquid calamitatis in proximis hibernis esset acceptum. Brevem consulendi esse occasionem.*
Caesarem arbitrari profectum in Italiam; ne- 2
que aliter Carnutes interficiendi Tasgetii consilium fuisse capturos, neque Eburones, si ille adesset, tanta contemptione nostri ad ca-
stra venturos esse. Non hostem auctorem, 3
sed rem spectare: subesse Rhenum: magno esse Germanis dolori Ariovisti mortem et supe-
riores nostras victorias; ardere Galliam tot 4

---

5. **re frum. n. premi**=niedostatek żywności nie dokucza.

6. **quid esse levius** (lekkomyślniejszego), I. 14. 3.—**auctore**=za sprawą, radą.

Cap. XXIX. **Contra ea** zam. zwykłego *contra*. — **sero** =za późno, po niewczasie.— **facturos** (podmiot? c. 31. 3. *prima luce ituros*): co teraz za rzecz hańbiącą uważają, zrobią, ale już po niewczasie. —**convenissent; esset acceptum**; Fut. ex. Conj. c. 5. *cum abesset*.—**aliquid** silniej zam. *quid*.

2. **Cæsarem arbitrari** i § 3. **spectare** roz. *se*. — **Carnutes**; c. 25. 3.—**contempt nostri**; IV. 28. 2.—**neque... venturos esse**; w orat. recta: *neque aliter Carnutes... consilium coepissent* (nie *caperent*), *neque Eb. si ille adesset, ad castra venirent* (nie *venissent*).

3. **subesse**=(jest) nie daleko. — **Ariovisti mortem**. Prawdopodobuie śmierć Aryowista musiała wkrótce po bitwie (I. 52) nastąpić, chociaż Cez. o niej tam nie wspomina.

4. **ardere**; gore. W. stoi

contumeliis acceptis sub populi Romani imperium redactam, superiore gloria rei militaris
5 *exstincta. Postremo quis hoc sibi persuaderet, sine certa re Ambiorigem ad eiusmodi*
6 *consilium descendisse? Suam sententiam in utramque partem esse tutam: si nihil esset durius, nullo periculo ad proximam legionem perventuros; si Gallia omnis cum Germanis consentiret, unam esse in celeritate po-*
7 *sitam salutem. Cottae quidem atque eorum, qui dissentirent, consilium quem habere exitum? in quo si non praesens periculum, at certe longinqua obsidione fames esset timenda.*

Cap. XXX. Hac in utramque partem disputatione habita, cum a Cotta primisque ordinibus acriter resisteretur: „*Vincite*, inquit *si ita vultis*," Sabinus, et id clariore voce, ut
2 magna pars militum exaudiret; „*neque iis sum*," inquit, „*qui gravissime ex vobis mortis periculo terrear; hi sapient; si gravius*

---

w płomieniach.—**superiore**=dawniejszy.

5. **quis h. s. persuaderet**: I. 43. 8.—**sine certa re**=nie mając pewności, bez pewnej podstawy. — **descendisse** = zgodzić się na co, skłonić się do czego. VII. 33. 1. VII. 78. 1.

6. **in utramque partem**= w każdym razie, na każdy wypadek=*in bonam atque malam*. — **tutam** = bezpieczny (w znacz. czynnem=ubezpieczający). — **si nihil esset durius**. I. 48. 6.

7. **quem habere exitum?** c. 28: 6.

Cap. XXX. **in utramque partem** zam. niełacińskiego: *pro et contra*=za i przeciw.—**prim. ordinibus**=*primorum ordinum centurionibus;* c. 28. 3. — **Vincite** = niech na waszem stanie. — **inquit... Sabinus** podobny szyk VII. 20. 12.– **et id**; c. 15. 4. — **exaudiret** = dosłyszeć, nie = wysłuchać.

2. **hi** (ci oto żołnierze) **sapient**=zrozumieją=poznają. —**si... acciderit**; I. 18. 9.

quid acciderit, abs te rationem reposcent; qui, 3
*si per te liceat, perendino die cum proximis
hibernis coniuncti communem cum reliquis
belli casum sustineant, non reiecti et relegati
longe ab ceteris aut ferro aut fame intereant."*
Cap. XXXI. Consurgitur ex consilio; compre-
hendunt utrumque et orant, *ne sua dissensio-
ne et pertinacia rem in summum periculum
deducant: facilem esse rem, seu maneant,* 2
*seu proficiscantur, si modo unum omnes
sentiant ac probent; contra in dissensione
nullam se salutem perspicere.* Res dispu- 3
tatione ad mediam noctem perducitur.
Tandem dat Cotta permotus manus: superat
sententia Sabini. Pronuntiątur prima luce
ituros. Consumitur vigiliis reliqua pars noc- 4
tis, cum sua quisque miles circumspiceret,
quid secum portare posset, quid ex instrumen-
to hibernorum relinquere cogeretur. Omnia 5
excogitantur, quare nec sine periculo manea-

---

3. **si... liceat,—sustineant;** a *liceret, sustineret?* — non silniej zam. *nec.* **rejecti**=porzuceni. W. bliżej określone przez *relegati*=odłączeni.

Klęska Tyturyusza.

Cap. XXXI. **comprehendunt**=*prensant, amplectuntur*; wzięli między siebie. W.—**in summum peric.** =do ostateczności.

2. **maneant, proficiscantur** dla czego Conjunct. po *seu seu?*—**modo unum;**=tylko jedno, zwykle wystarcza samo ***unum,*** nigdy zaś w tem znaczeniu nie dodaje się *tantum:* c. 41. 7. I. 9. 1. III. 17. 5.

3. **ad**=*usque ad.*—**dat . . . manus** = podał ręce, poddał się, uległ.—**superat**; bezwzględnie jak w polskiem.—**ituros** roz. *se.*

4. **cum... posset;** Attractio zam. *cum ex suis (rebus) quisque miles, quid secum portare posset, circumspiceret.* — **instrumento hibernorum** = = sprzęt zimowy; potrzeby do leż zimowych należące. W

5. **Omnia excogitantur**, **quare** *(ut per ea* VI. 33. 2). **...augeatur.** Rozumiemy: wy-

tur et languore militum et vigiliis periculum
6 augeatur. Prima luce sic ex castris proficiscuntur, ut quibus esset persuasum non ab hoste, sed ab homine amicissimo Ambiorige consilium datum, longissimo agmine maximisque impedimentis.

Cap. XXXII. At hostes, posteaquam ex nocturno fremitu vigiliisque de profectione eorum senserunt, collocatis insidiis bipertito in silvis opportuno atque occulto loco a milibus passuum circiter duobus Romanorum
2 adventum exspectabant, et cum se maior pars agminis in magnam convallem demisisset, ex utraque parte eius vallis subito se ostenderunt novissimosque premere et primos prohibere ascensu atque iniquissimo nostris loco proelium committere coeperunt.

Cap. XXXIII. Tum demum Titurius, qui nihil ante providisset, trepidare et concursare co-

---

myślają, jakoby naumyślnie, powody, dla czego bez narażenia się na niebezpieczeństwo pozostać na miejscu nie można; a dają takie rozporządzenia, które z powodu znużenia żołnierzy i z powodu bezsenności, niebezpieczństwo wymarszu zwiększają.

6. **ut** = jak; roz. *ii.*—**quibus esset**; Conj. causal.—**longissimo agmine** jak sam Cez. II. 17. 2. lecz nie w blizkości nieprzyjaciela, czyni.

Cap. XXXII. **de prof. senserunt** podobnie *cognoscere de.* I. 35. 2. I. 42. 1. — **bipertito** = w dwóch oddziałach.—**a milibus c. duobus.** II. 7. 3. — **Romanorum** zwykle mówi Cez. *nostrorum.* (III. 24. 4).

2. **convallem** (III. 20. 4). = kotlina, a potem *ejus vallis* tylko ogólnie. — **committere coeperunt**; Pleonasmus. c. 9. 3.

Cap. XXXIII. **qui... providisset**; *qui* przeciwnicze: Tyturyusz, on co przedtem... **trepidare, concursare** (tam i sam biegać), **disponere**: Inf. hist. I. 16. 1. — **timide** Elipsis słowa *facere.*—**ut** = *ita ut.*

horesque disponere, haec tamen ipsa timide atque ut eum omnia deficere viderentur; quod plerumque iis accidere consuevit, qui in ipso negotio consilium capere coguntur. At Cotta, qui 2
cogitasset haec posse in itinere accidere atque ob eam causam profectionis auctor non fuisset, nulla in re communi saluti deerat et in appellandis cohortandisque militibus imperatoris et in pugna militis officia praestabat. Cum propter longitudinem agminis minus 3
omnia per se obire et, quid quoque loco faciendum esset, providere possent, iusserunt pronuntiare, ut impedimenta relinquerent atque in orbem consisterent. Quod consilium 4
etsi in eiusmodi casu reprehendendum non est, tamen incommode accidit: nam et nostris 5
militibus spem minuit et hostes ad pugnam alacriores effecit, quod non sine summo timore et desperatione id factum videbatur. Praeterea accidit, quod fieri necesse erat, ut 6
vulgo milites ab signis discederent, quaeque

—**omnia** t. j. odwaga, przytomność i t. d. = głowę stracił. — **viderentur**; II. 28. 3. —**plerumque** zbyteczne przy *consuevit*.

2. **qui cogitasset**; Conj. w zdaniu przyczynowem· — **auctor non fuisset** = nie pochwalał... III. 17. 3.

3. **per se** = sami. — **jusserunt pronuntiare** nie Inf. pass? przedmiot łatwo domniemany: *tribunos et centuriones;* podob. c. 34. 1. — **pronuntiare, ut**; IV. 11. 6. — **in orbem**; Urz. w. rz. §. 39.

4. **ejusmodi casu** t. j. w rozpaczliwem położeniu.— **non est** przy końcu? c. 28. 1. *vix...*

6. **ab signis** od znaków czyli od swoich oddziałów.— **carissima** wyraz ze zdania głównego wciągnięty do względnego. — **properare** Cez. nigdy nie składa z Supinum lecz jak tutaj z Inf.

quisque eorum carissima haberet, ab impedimentis petere atque arripere properaret, clamore et fletu omnia complerentur.

Cap. XXXIV. At barbaris consilium non defuit. Nam duces eorum tota acie pronuntiare iusserunt, *ne quis ab loco discederet: illorum esse prædam atque illis reservari, quaecumque Romani reliquissent: proinde o-*
2 *mnia in victoria posita existimarent.* Erant et virtute et numero pugnando pares nostri. Tametsi ab duce et a fortuna deserebantur, tamen omnem spem salutis in virtute ponebant, et quotiens quaeque cohors procurrerat, ab ea parte magnus numerus hostium
3 cadebat. Qua re animadversa Ambiorix pronuntiari iubet, ut procul tela coniiciant neu propius accedant et, quam in partem Roma-
4 ni impetum fecerint, cedant: levitate armorum et quotidiana exercitatione nihil iis noceri posse: rursus se ad signa recipientes insequantur.

Cap. XXXV. Quo praecepto ab iis diligen-

Cap. XXXIV. **tota acie**; I. 39. 5. *totis castris.* — **illorum... illis**; I. 44. 11. — **reliquisset**: Fut. ex. — **proinde** (przeto) **existimarent**; Conj?

2. **Erant... nostri** = Nasi i męstwem i liczbą walce sprostali; t. j. co do męstwa i liczby nasi byli do walki dostatecznie silnymi; — **pugnando**, Dat. — **Tametsi... ponebant**; rozumiemy: chociaż z dwóch względów, t. j. że ich wódz i szczęście opuszczało byli słabszymi, przecież... *Tametsi ... tamen;* I. 30. 2. VII. 43. 4. — **quotiens ... procurrerat... cadebat**; c. 35. 1. IV. 26. 1. III. 4. 2.

3. **procul**; c. 36. 1. = zdaleka = *e longinquo.* — **neu accedant, et... cedant.** II. 21. 2. — **fecerint** jaki czas w orat. recta? **cedant** roz. *ab ea (parte).*

4. **levitate ... exercitatione**; Ablat. causae III. 29. 2.

Cap. XXXV. cum exces-

tissime observato, cum quaepiam cohors ex
orbe excesserat atque impetum fecerat, ho-
stes velocissime refugiebant. Interim eam 2
partem nudari necesse erat et ab late-
re aperto tela recipi. Rursus, cum in eum
locum, unde erant egressi, reverti coeperant,
et ab iis, qui cesserant, et ab iis, qui proxi-
mi steterant, circumveniebantur; sin autem 4
locum tenere vellent, nec virtuti locus relin-
quebatur, neque ab tanta multitudine coniec-
ta tela conferti vitare poterant. Tamen tot 5
incommodis conflictati, multis vulneribus ac-
ceptis resistebant et magna parte diei con-
sumpta, cum a prima luce ad horam octavam
pugnaretur, nihil, quod ipsis esset indignum,
committebant. Tum Tito Balventio, qui su- 6
periore anno primum pilum duxerat, viro for-
ti et magnae auctoritatis, utrumque femur
tragula traicitur; Quintus Lucanius, eiusdem 7
ordinis, fortissime pugnans, dum circumvento
filio subvenit, interficitur; Lucius Cotta lega- 8

---

serat... rêfugiebat; c. 34. 2. —**quæpiam**=jaki, nie: który.

2. **eam partem,** roz. *copiarum*, *quae excesserant*. — **ab latere aperto**; strona tarczami nie zasłonięta. I. 25. 6.

3. **qui proximi stet.** nieprzyjaciele z boku najbliżej stojący.

4. **locum** *(orbem)* miejsce swoje, stanowisko. — **conferti** ze zdania przyczynowego.

5. **Tamen** nie zwykle na czele zdania, dla dobitności; jako znowu III. 10. 1. na czwartem miejscu z tego samego powodu.—**cum pugnaretur**=chociaż... — **ad horam octavam**; I. 26. 2.—**quod... indignum** = coby ich było niegodnem.

6. **qui superiore anno .. duxêrat,** więc był *evocatus* pod *vexillum veteranorum*.

7. **ejusdem ordinis** t. j. *primipilus*. Genit. z domniemanym: *vir*. I. 18. 3.

8. **ordinêsque**=*centurias*. —**in advezsum os** z przodu w twarz.

tus omnes cohortes ordinesque adhortans in adversum os funda vulneratur.

Cap. XXXVI. His rebus permotus Q. Titurius, cum procul Ambiorigem suos cohortantem conspexisset, interpretem suum Gneum Pompeium ad eum mittit rogatum, ut si-
2 bi militibusque parcat. Ille appellatus respondit: *Si velit secum colloqui, licere; sperare a multitudine impetrari posse, quod ad militum salutem pertineat; ipsi vero nihil nocitum iri, inque eam rem se suam fidem interponere.*
3 Ille cum Cotta saucio communicat, si videatur, pugna ut excedant et cum Ambiorige una colloquantur: sperare ab eo de sua ac
4 militum salute impetrari posse. Cotta se ad armatum hostem iturum negat atque in eo perseverat.

Cap. XXXVII. Sabinus quos in praesentia tribunos militum circum se habebat et primorum ordinum centuriones se sequi iubet et, cum propius Ambiorigem accessisset, iussus arma abicere imperatum facit suisque, ut idem
2 faciant, imperat. Interim, dum de condicionibus inter se agunt longiorque consulto ab Ambiorige instituitur sermo, paulatim circum-

---

Cap. XXXVI. procul c. 34. 3.

2. sperare ... impetrari posse i § 4. I. 3. 8.—a multitudine; c. 27. 3. — inque eam rèm=na to.—suam fidem interponere; V. 6. 6. dać swoje swoje słowo w załakd

3. communicat, ut, roz. z wezwaniem, aby III. 5. 3. —pugna ut, I. 25. 4. — de sua roz. *Titurii et Cottae.*— de... salute impetrari; I. 42. 1. IV. 13. 5.

Cap. XXXVII. in præsentia; I. 15. 4. — propius Ambiorigem; I. 46. 1.

2. longiorque=nieco dłuższa.

ventus interficitur. Tum vero suo more vic- 3
toriam conclamant atque ululatum tollunt
impetuque in nostros facto ordines perturbant.
Ibi Lucius Cotta pugnans interficitur cum 4
maxima parte militum. Reliqui se in castra
recipiunt, unde erant egressi. Ex quibus L. 5
Petrosidius aquilifer, cum magna multitudine
hostium premeretur, aquilam intra vallum proie-
cit, ipse pro castris fortissime pugnans oc-
ciditur. Illi aegre ad noctem oppugnatio- 6
nem sustinent; noctu ad unum omnes despe-
rata salute se ipsi interficiunt. Pauci ex proe- 7
lio elapsi incertis itineribus per silvas ad
T. Labienum legatum in hiberna perveniunt
atque eum de rebus gestis certiorem faciunt.

Cap. XXXVIII. Hac victoria sublatus Ambiorix statim cum equitatu in Aduatucos, qui

---

3. **suo more... ululatum tollunt**; rozpoczynalo się mruczeniem powoli głośniejszem, aż wzrosło do ogromnego ryku, podobnego do grzmotu bałwanów morskich łamiących się na skałach.—**victoriam conclamant**; treściwie zam. *conclamant victoriam partam esse*.

5. **aquilifer** Urz. w. rz. §. 36.

6. **Illi** roz. *reliqui milites, qui in castra se receperant.* — **ad unum omnes**; IV. 15. 3. — **desperata salute**; I. 40. 4. czyli *desperare aliqid?* —**se ipsi** (nie *ipsos?*) **interficiunt**; sposób wyrażenia: *se interficit* rzadki, równie też *se ipse interficit*.

7. *incertis*=niepewny, nieznajomy.—*Labienum;* c. 24. 2. *Połączone siły Eburonów, Adwatuków i Nerwiów uderzają na leże zimowe Cycerona.*

Cap. XXXVIII. *in Aduatucos;* II. 33. 7. – *ejus regno;* c. 26. 1. – **neque noctem neque diem**; I. 38. 7. podług istotnego porządku rzeczy: pochód swój rozpoczęli w nocy. — **noctem... diem intermittit** (nie = *interm.* z domniemanem *iter noctem*, jako Accus. czasu); Cez. mówi *intermittere rem.* c. 11. 6. c 40. 5. VII 24. 2.

erant eius regno finitimi, proficiscitur; neque
noctem neque diem intermittit peditatumque
2 subsequi iubet. Re demonstrata Aduatucis-
que concitatis postero die in Nervios perve-
nit hortaturque, *ne sui in perpetuum libe-
randi atque ulciscendi Romanos pro iis, quas
3 acceperint, iniuriis occasionem dimittant: in-
terfectos esse legatos duos magnamque par-
tem exercitus interisse demonstrat: nihil esse
negotii subito oppressam legionem, quae cum
Cicerone hiemet, interfici; sed ad eam rem
4 profitetur adiutorem.* Facile hac oratione Ner-
viis persuadet.

Cap. XXXIX. Itaque confestim dimissis nun-
tiis ad Ceutrones, Grudios, Levacos, Pleumo-
xios, Geidumnos, qui omnes sub eorum imperio
sunt, quam maximas manus possunt cogunt
et de improviseo ad Ciceronis hiberna advo-
lant, nondum ad eum fama de Titurii morte
2 perlata. Huic quoque accidit, quod fuit ne-
cesse, ut nonnulli milites, qui lignationis mu-
nitionisque causa in silvas discessissent, re-
repentino equitum adventu interciperentur.
3 His circumventis magna manu Eburones, Ner-

---

2. **in Nervios**; II. 28. 2.—**hortaturque**, roz. *eos.* c. 7. 6. *retrahique imperat*, roz. *eum.*—**sui liberandi**; III. 6. 1.

3. **nihil esse negoti**=bez żadnéj trudności; II. 17. 2. I. 45. 1.—**oppressam**=napadnięty.

4. **profitetur** = ofiarować się. W.

Cap. XXXIX. **sub eorum** roz. *Nerviorum.* — **ad Cicer. hiberna**; na lewym brzegu Mosy, Namur (Namurcum).

2. **Huic quoque** jak c. 26. 2. przed tem Tyturyuszowi i Kotcie; więc: *idem accidit, quod modo Titurio et Cottae acciderat.* — **qui... discessissent**; c. 33. 2. IV. 21. 9.—**munitionisque**=potrzeby fortyfikacyjne.

3. **atque** stanowi drugi

vii, Aduatuci atque horum omnium socii et clientes legionem oppugnare incipiunt. Nostri celeriter ad arma concurrunt, vallum con-
scendunt. Aegre is dies sustentatur, quod 4
omnem spem hostes in celeritate ponebant atque hanc adepti victoriam in perpetuum se fore victores confidebant.

Cap. XL. Mittuntur ad Caesarem confestim ab Cicerone litterae magnis propositis praemiis, si pertulissent: obsessis omnibus viis
missi intercipiuntur. Noctu ex materia, quam 2
munitionis causa comportaverant, turres admodum CXX excitantur incredibili celeritate; quae deesse operi videbantur, perficiun-
tur. Hostes postero die multo maioribus co- 3
actis copiis castra oppugnant, fossam com-
plent. Eadem ratione, qua pridie, ab nostris 4
resistitur. Hoc idem reliquis deinceps fit die-

---

członek (nie czwarty) zdania. **concurrunt . . . conscedunt**; Asyndeton.

4. **is dies sustent.** c. 37. 6.—**adepti**=*si adepti essent; confidebant, se, si victoriam adepti essent... fore victores.*

Cap. XL. Należy uwagę zwrócić na Cap. następujący, w którym zdania bez spójników po sobie następują (Asynd.) a to, aby nawał rzeczy i szybkie ich następstwo skreślić. por. VI. 38. *Hic diffisus...* VII. 88. *Utrimque....* **si pertulissent**=*iis, qui ferebant litteras.* - **missi** rzeczownikowo=posłańcy. Nägelsb. p. 89.

2. **materia**; IV. 17. 8. — **munitionis**; c. 39 2. — **turres** CXX; ogromna ta liczba na pierwszy rzut oka nieprawdopodobna, da się wyjaśnić tem, że te wieże miały bardzo pojedyńczą konstrukcyę, i były raczej tylko krytemi szopami osadzonemi na wałach, mającemi po dwa do czterech piątr.—**admodum** przy wyrazach miary, i liczbownikach=okrągło, w całości, najmniej.

4. **reliquis deinceps diebus**; III. 29. 1.

5 bus. Nulla pars nocturni temporis ad laborem intermittitur; non aegris, non vulneratis facultas quietis datur. Quaecumque ad proximi diei oppugnationem opus sunt, noctu
6 comparantur; multae praeustae sudes, magnus muralium pilorum numerus instituitur; turres contabulantur, pinnae loricaeque ex
7 cratibus attexuntur. Ipse Cicero, cum tenuissima valetudine esset, ne nocturnum quidem sibi tempus ad quietem relinquebat, ut ultro militum concursu ac vocibus sibi parcere cogeretur.

Cap. XLI. Tunc duces principesque Nerviorum, qui aliquem sermonis aditum causamque amicitiae cum Cicerone habebant,
2 colloqui sese velle dicunt. Facta potestate eadem, quae Ambiorix cum Titurio egerat, commemorant: *omnem esse in armis Galliam*;

---

5. **ad laborem interm.** c. 11. 6. — **ad proximi diei oppugnationem**: IV. 14. 3

6 **præustæ sudes** = drągi opalone, W. zwęglone; czyniono to na jednym końcu drąga dla łatwiejszego ich w razie potrzeby rozżarzenia, i rzucano jako pociski na nieprzyjaciela. — **muralium pilorum** = rohatyna murowa. W. cięższa, rzucana z muru i z wału. VII. 82. 1. — **turres contabulantur** = wieże zapiętrzono, — aby żołnierz mógł na deskach stać i stamtąd walczyć. Co innego VIII. 9. 3. — **pinnæ** = blanki. W. — **loricae** = przedpiersień, parapet, przywałek; obie te rzeczy zasłaniały żołnierza. — **ex cratibus**: zam. adject. (IV. 33. 1.) VIII. 9. 3. dla oznaczenia materyi, z jakiej rzecz się robi. c. 43. 1. *ex argilla*. VII. 46. 3. *ex... saxis* = z plecionki, pleciony.

7. **cum... esset** = chociaż. — **ultro** = aż, dopiero.

Cap. XLI. **sermonis aditum** (I. 43. 5). = *facultatem*, sposobność, środek. **causamque amicitiæ** = podstawę do przyjaźni, pewien rodzaj przyjaźni.

Germanos Rhenum transisse: Caesaris reli- 3
quorumque hiberna oppugnari. Addunt etiam 4
de Sabini morte: *Ambiorigem ostentant fidei*
faciundæ causa. Errare eos dicunt, si quic- 5
quam ab his præsidii sperent, qui suis re-
bus diffidant; sese tamen hoc esse in Cicero-
nem populumque Romanum animo, ut nihil
nisi hiberna recusent atque hanc inveterasce-
re consuetudinem nolint: licere illis incolumi- 6
bus per se ex hibernis discedere et, quascum-
que in partes velint, sine metu proficisci. Cice- 7
ro ad haec unum modo respondit: *non esse*
consuetudinem populi Romani accipere ab ho-
ste armato conditionem: si ab armis disce- 8
dere velint, se adiutore utantur legatosque
ad Caesarem mittant; sperare pro eius insti-
tia, quæ petierint, impetraturos.

Cap. XLII. Ab hac spe repulsi Nervii vallo pedum IX et fossa pedum XV hiberna cin-
gunt. Haec et superiorum annorum consue- 2
tudine ab nobis cognoverant et, quos de exer-

---

4 **Addunt de**=względem, o jak *cognoscere de* — **Ambiorigem ostentant** = wskazywali, W. 'odwoływali się na Amb.

5. **eos** roz. *Ciceronem ejusque milites.* — **ab his** roz *ab reliquis Romanis.* — **suis** = *(propriis)* **rebus diffidant** będąc sami w obozach napadnięci. — **inveterascere**; właść.=zastarzeć się; nie można jednak każdej przenośni łacińskiej dosłownie tłómaczyć, my mówimy: zakorzenić się. Nägelsb. p. 365. por. VI. 1. 3

6. **licere iis incolumibus... discedere**; częsta Attractio.— **per se** należy do *licere.*

7. **unum modo**; c. 31. 2.

8. **utantur, mittant**; Conjunct? — **justitia** = szluszność.

Cap. XLII. **spe**. roz. oszukania go. — **vallo p. IX.** roz. wysokości. — **fossa p. XV.** roz szerokość.

2. **super. annorum**=przeszłorocznych wypraw, wojen.

citu habebant captivos, ab his docebantur;
3 sed nulla ferramentorum copia, quae esset ad hunc usum idonea, gladiis cespites circumcidere, manibus sagulisque terram exhauri-
4 re videbantur. Qua quidem ex re hominum multitudo cognosci potuit: nam minus horis tribus milium passuum XV in circuitu muni-
5 tionem perfecerunt, reliquisque diebus turres ad altitudinem valli, falces testudinesque, quas idem captivi docuerant, parare ac facere coeperunt.

Cap. XLIII. Septimo oppugnationis die maximo coorto vento ferventes fusili ex argilla glandes fundis et fervefacta iacula in casas, quae more Gallico stramentis erant tec-
2 tae, iacere coeperunt. Hae celeriter ignem comprehenderunt et venti magnitudine in o-
3 mnem locum castrorum distulerunt. Hostes maximo clamore sicuti parta iam atque explorata victoria turres testudinesque agere et

---

3. **nulla ferramentorum** (naczynia, narzędzia żelazne) **copia**; Abl. abs = w niedostatku... **quae esset**=*ut ea esset.*—**videbantur**; Pass.

4. **minus hor. trib.** = w przeciągu...

5. **ad**=wedle, w miarę — rzymskiego wału.—**falces** III 14. 5. — **testudinesque.** Urz. w. rz. §. 59.

Cap. XLIII. **ferventes** = *(candentes)* **glandes** były żarzące kule z rozmiękczonej gliny *(ex fusili argilla)*, które długo zatrzymując gorącość zapalały słomę. — **fusili ex arg.** c 40. 6. IV. 33. 1. — **fervefacta jacula** pociski, których końce okute żelazem były również rozpalone.—**casas**=*hibernacula* (III. 29. 2.) były to namioty zimowe, silniej zbudowane, z belek i desek, pokrytych skórami i słomą.

3. **maximo clamore**; c. 37. 3. — **explorata**; III. 10. 8. — **turres**, czy takie jak c. 40. 2? — **tur. test. agere**; II. 12. 5. — **scalis.** Urz. w. rz. §. 54.

scalis vallum ascendere coeperunt. At tanta 4
militum virtus atque ea praesentia animi fu-
it, ut, cum undique flamma torrerentur ma-
ximaque telorum multitudine premerentur
suaque omnia impedimenta atque omnes for-
tunas conflagrare intellegerent, non modo de-
migrandi causa de vallo decederet nemo,
sed paene ne respiceret quidem quisquam, ac
tum omnes acerrime fortissimeque pugnarent.
Hic dies nostris longe gravissimus fuit; sed 5
tamen hunc habuit eventum, ut eo die maxi-
mus numerus hostium vulneraretur atque in-
terficeretur, ut se sub ipso vallo constipa-
verant recessumque primis ultimi non da-
bant. Paulum quidem intermissa flamma et 6
quodam loco turri adacta et contingente val-
lum tertiae cohortis centuriones ex eo, quo
stabant, loco recesserunt suosque omnes re-
moverunt, nutu vocibusque hostes, si intro-
ire vellent, vocare coeperunt; quorum progre-
di ausus est nemo. Tum ex omni parte lapidi-
bus coniectis deturbati, turrisque succensa est.

---

4. **cum**=chociaż. — **fortunas**; I. 11. 6. — **non modo... nemo sed... ne quidem**; I. 16. 2. — **demigrandi causa**=*loci deserendi*. — **nemo** przy końcu? — **ac** przeciwnicze; **ac tum**=a, lecz właśnie.

5. **dies**; c. 39. 4. — **die**=dzień. — **ut se... constipaverant**; *ut* (jak) przedstawia położenie, które się stało powodem, więc ut=ile że, gdyż, ponieważ. II. 23. 1. *ut constit.* VII. 46. 5. VII. 68. 1. — **recessumque... non dabant**; III. 29. 2.

6. **intermissa flamma**=ogień przerwany został, i mogli teraz wieżę blisko przytoczyć. — **turri**; Ablat. — **nutu .. vocare**=*invitare*. — **si... vellent**=czyliby... nie chcieli. I. 8. 4. — **quorum**=*sed eorum*.

7. **deturbati**, roz. *sunt*. — **turrisque**=a wieża...

Cap. XLIV. Erant in ea legione fortissimi
viri, centuriones, qui primis iam ordinibus
2 appropinquarent, T. Pulio et L. Vorenus. Hi
perpetuas inter se controversias habebant,
quinam anteferretur, omnibusque annis de
3 locis summis simultatibus contendebant. Ex
his Pulio, cum acerrime ad munitiones pugnaretur,
„*Quid dubitas*," inquit, „*Vorene? aut quem locum tuae pro laude virtutis exspectas? hic dies de nostris controversiis iudica-*
4 *bit.*" Haec cum dixisset, procedit extra munitiones,
quaeque pars hostium confertissima
5 est visa, irrumpit. Ne Vorenus quidem sese
vallo continet, sed omnium veritus existi-
6 mationem subsequitur. Tum mediocri spatio
relicto Pulio pilum in hostes immittit atque
unum ex multitudine procurrentem traiicit;
quo percusso et exanimato hunc scutis protegunt,
in hostem tela universi coniciunt ne-
7 que dant regrediendi facultatem. Transfi-
gitur scutum Pulioni et verutum in balteo
8 defigitur. Avertit hic casus vaginam et gla-

Cap. XLIV. **qui.. appropinquarent** = zbliżali się do stopnia centuryonów pierwszej klasy t. j. oba mieli nadzieję do tego awansu; zdanie skutkowe.

2. **quinam** zam. *uter.* — **omnibus annis** roz. *militiae* (wojennej służby). — **de locis** = stopień, ranga. — **simultatibus** = zawiść.

3. **tuae pro laude virt.** szyk wyrazów? — **judicabit** = rozstrzygnie.

4. **irrumpit** roz. *in eam.* = uderzył. c. 34. 3. *cedant.*

5. **Ne . . . quidem** = Lecz i W... nie.

6. **mediocri sp. relicto** t. j. między sobą a nieprzyjacielem, aby skutecznie mógł *pilum* rzucić. — **quo percusso... hunc**; IV. 21. 6.

7. **verutum** (grot Gallijski) **in balteo** = pas rycerski.

8. **Avertit . . . . vaginam;** pochwa się przesunęła z prawego boku ku lewemu.

dium educere conanti dextram moratur ma-
num, impeditumque hostes circumsistunt. Suc- 9
currit inimicus illi Vorenus et laboranti sub-
venit. Ad hunc se confestim a Pulione omnis 10
multitudo convertit: illum veruto arbitrantur
occisum. Gladio comminus rem gerit Vore- 11
nus atque uno interfecto reliquos paulum pro-
pellit; dum cupidius instat, in locum deiectus 12
inferiorem concidit. Huic rursus circumven- 13
to fert subsidium Pulio, atque ambo incolu-
mes compluribus interfectis summa cum lau-
de sese intra munitiones recipiunt. Sic fortu- 14
na in contentione et certamine utrumque ver-
savit, ut alter alteri inimicus auxilio saluti-
que esset neque diiudicari posset, uter utri
virtute anteferendus videretur.

Cap. XLV. Quanto erat in dies gravior atque asperior oppugnatio, et maxime quod magna parte militum confecta vulneribus res ad paucitatem defensorum pervenerat, tanto crebriores litterae nuntiique ad Caesarem mittebantur; quorum pars deprehensa in conspectu nostrorum militum cum cruciatu necabatur.
Erat unus intus Nervius nomime Vertico, lo- 2

---

dextr. mor. manum; miecz nosili Rzymianie na prawym boku, więc prawica szukając go tam zabawiła się. **impeditumque** I. 12. 3.

10. **illum,** kogo?

12. **cupidius;** I. 15. 2.—**dejectus**=potknął się. W.

14. **fortuna... versavit** = los (*fortuna*) obracała. W. tam i sam rzucała, doświadczała.

Cap. XLV. **in dies;** III. 23. 7.=z każdym dniem.—**et maxime**=a zwłaszcza; I. 47. 2.—**crebriores litterae,** *litterae* u Cez. często=listy.

2. **unus** nie=*quidam* lecz, tylko jeden.—**loco nat. hon.** c. 25. 1. — **a prima obsid.** I. 24. I. *prima luce* = początek.

co natus honesto, qui a prima obsidione ad
Ciceronem perfugerat suamque ei fidem prae-
3 stiterat. Hic servo spe libertatis magnisque
persuadet praemiis, ut litteras ad Caesarem
4 deferat. Has ille in iaculo illigatas effert et
Gallus inter Gallos sine ulla suspicione ver-
5 satus ad Caesarem pervenit. Ab eo de peri-
culis Ciceronis legionisque cognoscitur.

Cap. XLVI. Caesar acceptis litteris hora
circiter XI diei statim nuntium in Bellova-
cos ad M. Crassum quaestorem mittit, cuius
hiberna aberant ab eo milia passuum XXV;
2 iubet media nocte legionem proficisci cele-
3 riterque ad se venire. Exit cum nuntio Cras-
sus. Alterum ad Gaium Fabium legatum
mittit, ut in Atrebatium fines legionem ad-
4 ducat, qua sibi sit iter faciendum. Scribit
Labieno, si reipublicae commodo facere pos-
set, cum legione ad fines Nerviorum veniat.

---

4. **in jaculo illigatas** najprawdopodobniej wsadzono w wydrążone drzewce. — **ad Cæsarem** t. j. do Samarobrywy.

5. **de peric... cognoscitur** =dowiedziano się o...

Cezar idzie na odsiecz.

Cap. XLVI. **hora XI.** = koło piątej wieczorem. I. 26. 2.—**ad M. Crassum**; c. 24. 3.

3. **Exit cum nuntio**; *cum* oznacza wspólność czasową, więc = razem, równocześnie z posłańcem; tak mówi się *cum prima luce, cum diluculo.* — **ad G. Fabium**, stojącego u Morynów 8 mil od Samarobrywy, koło dzisiejszego miasta Doulens. — **mittit, ut**; IV. 11. 6. *qui nuntiarent.* — **sibi** roz. Caesari, aby się tam połączyli.

4. **si posset, veniat**; III. 11. 5. orat. dir.=*si poteris, veni.* — **rei publ. commodo**; Ablat. modi. więc nie dla dobra, lecz z dobrem, z korzyścią... — **Reliquam p. ex**; t. j. legion pod Roscyuszem. c. 24. 2. i 7. i pod Plankusem; c. 25. 4.—**equites circ. quadring. ex prox. hib.** t. j. z najbliższych leż zimowych Krassa.

Reliquam partem exercitus, quod paulo aberat longius, non putat exspectandam; equites circiter quadrigentos ex proximis hibernis colligit.

Cap. XLVII. Hora circiter tertia ab ante-
cursoribus de Crassi adventu certior factus
eo die milia passuum XX procedit. Crassum 2
Samarobrivae praeficit legionemque attribuit,
quod ibi impedimenta exercitus, obsides civi-
tatum, litteras publicas frumentumque omne,
quod eo tolerandae hiemis causa devexerat,
relinquebat. Fabius, ut imperatum erat, non 3
ita multum moratus in itinere cum legione
occurrit. Labienus interitu Sabini et caede 4
cohortium cognita, cum omnes ad eum Tre-
verorum copiae venissent, veritus, ne, si ex
hibernis fugae similem profectionem fecisset,
hostium impetum sustinere non posset, prae-
sertim quos recenti victoria efferri sciret, lit-

Cap. XLVII. **Hora c. tertia** koło dziewiątej z rana.— **antecursoribus** = przedbiegacze. Warg. t. j. szpica od przedniej straży.— **de Crassi adv. cert. fact... procedit**; więc nie czekając samego Krassa, któremu zostawił tylko rozkaz, aby Samarobrywę obsadził *(praeficit)* sam udał się w pochód.

2. **attribuit**, roz. *ei* - **imped. exerc. obsid.... litter. frumentumque**; I. 1. 2 — **litteras publicas** = archiwum rządowe. — **relinquebat** = zostawiał, nie, zostawił, bo Samarobrywa miała się stać podstawą i składem głównym do dłuższych operacyj wojennych.

3. **non ita multum** = bardzo krótko. IV. 37. 1.

4. **ad eum**; II. 1. 2. —**veritus, ne... non posset**; *ne non* po verb. timendi kładzie się, jeżeli poprzedza negacya, lub jeżeli negacya w zdaniu pobocznem nie do całego zdania, lecz do jednego wyrazu należy, jak w naszym wypadku.—**si... fecisset**; Fut. ex.— **quos.. sciret**, zdanie przyczynowe.

5 teras Caesari remittit, quanto cum periculo
legionem ex hibernis educturus esset, rem ge-
stam in Eburonibus perscribit, docet omnes
equitatus peditatusque copias Treverorum
tria milia passuum longe ab suis castris con-
sedisse.

Cap. XLVIII. Caesar consilio eius probato,
etsi opinione trium legionum deiectus ad duas
redierat, tamen unum communis salutis au-
2 xilium in celeritate ponebat. Venit magnis iti-
neribus in Nerviorum fines. Ibi ex captivis
cognoscit, quae apud Ciceronem gerantur quan-
3 toque in periculo res sit. Tum cuidam ex
equitibus Gallis magnis praemiis persuadet,
4 uti ad Ciceronem epistolam deferat. Hanc
Graecis conscriptam litteris mittit, ne inter-
cepta epistola nostra ab hostibus consilia
5 cognoscantur. Si adire non possit, monet, ut
tragulam cum epistola ad amentum deligata
6 intra munitionem castrorum abiiciat. In litte-

---

5. **in Eburonibus** koło Aduatuki. — **perscribit**=dokładnie opisać.—**equitatus ped. copias**; VI· 7. 1. VII. 5. 3. VII. 76. 6. VI. 10. 1. —**longe** zbytecznie dodane, z mowy powszedniej. VII. 16. 1.

Cap. XLVIII. **opinione** (=*spe* **trium legionum** (Gen. obj). = nadzieja, (oczekiwania) na trzy leg. — **dejectus**=zawiedziony. I. 8. 4.—**ad duas redierat**, w polsk. dosłownie= na dwie był zeszedł, lub: przy dwóch się został.—**auxilium**= sposób ratunku. Nägelsb. p. 135.

3. **equitibus Gallis**; Cez. przy imionach osobowych nie używa *Gallicus*, ani też *Germanicus*. VI. 37. 1. VII. 13. 1. VIII. 36. 2.

4. **Græcis conscr. litteris** =greckiem pismem I. 29. 1. VI. 14. 3. lecz prawdopodobnie i w greckiej mowie.— **nostra ab hostibus** zestawienie rzeczy przeciwnych obok siebie.

5. **amentum**, rzemień rohatynowy w środku drzewca, do nadania pociskowi silniejszego pędu.

ris scribit se cum legionibus profectum cele-
riter affore; hortatur, ut pristinam virtutem
retineat. Gallus periculum veritus, ut erat 7
praeceptum, tragulam mittit. Haec casu ad 8
turrim adhaesit neque ab nostris biduo ani-
madversa tertio die a quodam milite conspi-
citur, dempta ad Ciceronem defertur. Ille per- 9
lectam in conventu militum recitat maxima-
que omnes laetitia afficit. Tum fumi incen- 10
diorum procul videbantur; quae res omnem
dubitationem adventus legionum expulit.

Cap. XLIX. Galli re cognita per exploratres
obsidionem relinquunt, ad Caesarem omnibus
copiis contendunt. Hae erant armata circiter
milia LX. Cicero data facultate Gallum ab eo- 2
dem Verticone, quem supra demonstravimus,
repetit, qui litteras ad Caesarem deferat.
Hunc admonet, iter caute diligenterque faciat. 3
Perscribit in litteris hostes ab se discessisse
omnemque ad eum multitudinem convertisse.

---

8. **neque** = *neque tamen*. — **biduo** Abl. temp. przez przeciąg dwóch dni.

*9. **perlectam** roz. *epistolam*, chociaż poprzedza *tragulam*.

10. **incediorum**=*incendiis aedificiorum*. VIII. 3. 2.— **procul**; c. 36. 1.— **quæ res... expulit** = co wszelką wątpliwość odjęło c. 41. .5. *inevet rascere*.

Klęska połączonych Gallów.

Cap. XLIX. **ad Cæsarem**, Asyndet? - **Hæ** *(copiae)* **erant armata m. LX**. orzeczeniem jest ***arm. m. LX***. podmiotem: *hae*, dosłow: te wojska były 60 tysiącami zbrojnemi czyli=składały się z...

2. **data facultate** odnosi si na ustąpienie Gallów, przez co drogi do Cezara stały się bezpieczniejsze, = bacząc podobieństwo do przesłania listu. W. lub: mając teraz sposobność. — **Gallum** roz. nie tego samego, co pierwszy raz, bo byłoby: *eundem G*. - **quem** roz. *Verticonem*.—**qui... deferat**; Conj?

3. **admonet... faciat**; III. 5. 3. **omnemque multitu-**

4 Quibus litterris circiter medianocte Caesar allatis suos facit ceertiores eosque ad dimican-
5 dum animo confirmat. Postero die luce prima movet castra et circiter milia passuum quattuor progressus trans vallem et rivum
6 multitudinem hostium conspicatur. Erat magni periculi res tantulis copiis iniquo loco dimicare; tum, quoniam obsidione liberatum Ciceronem sciebat, aequo animo remittendum
7 de celeritate existimabat: consedit et, quam aequissimo loco potest, castra communit atque haec, etsi erant exigua per se, vix hominum milium septem praesertim nullis cum impedimentis, tamen angustiis viarum, quam maxime potest, contrahit, eo consilio, ut in summam contemptionem hostibus
8 veniat. Interim speculatoribus in omnes partes dimissis explorat, quo commodissime itinere vallem transire possit.

---

dinem **convertisse**; *multid.* jest przedmiotem, a domniem. *hostes* jest podmiotem. jak. I. 51. 2. V. 22. 2.

4. **Quibus litt... Cæsar allatis.** szyk jak II. 1. 2.—**circiter.** Adverb.—**animo** (Abl. loci) **confirmat** = w duchu, w odwadze utwierdził.

5. **trans vallem et virum** należy do **cospicatur.**

6. **tantulis copiis**; nie: z... lecz podł. c. 42. 3. Abl. causae—**tum**=wszakże w obecnem położeniu, wtedy—**remittendum** w znacz. jak. c. 28. 1. —**consedit,** bez spójnika *(itaque)*, Asyndeton summativum, podając wynik poprzedzającego. — **consedit. . communit...** §. 8. **contrahit,** zmiana czasów IV. 18. 3.

7. **vix hominum milium septem**; wprawdzie dwa legiony c. 48. 1. lecz przez wojny uszczuplone. **milium** Genit zawisły od **hæc** *(castra) hominum* od *milium.*—**nul c. imped.** c. 47. 2.—**angustiis viarum** jak c. 45. *paucitate defensorum.* Hendiadys. *viae* są ulice w obozie.— **hostibus** = u nieprzyjaciół.

Cap. L. Eo die parvulis equestribus proeliis
ad aquam factis utrique sese suo loco conti-
nent: Galli, quod ampliores copias, quae non- 2
dum convenerant, exspectabant; Caesar, si for- 3
te timoris simulatione hostes in suum locum
elicere posset, ut citra vallem pro castris proe-
lio contenderet; si id efficere non posset, ut
exploratis itineribus minore cum periculo val-
lem rivumque transiret. Prima luce hostium 4
equitatus ad castra accedit proeliumque cum
nostris equitibus committit. Caesar consulto 5
equites cedere seque in castra recipere iubet;
simul ex omnibus partibus castra altiore val-
lo muniri portasque obstrui atque in his ad-
ministrandis rebus quam maxime concursari
et cum simulatione agi timoris iubet.

Cap. LI. Quibus omnibus rebus hostes invita-
ti copias traducunt aciemque iniquo loco con-
stituunt, nostris vero etiam de vallo deductis
propius accedunt et tela intra munitionem ex 2
omnibus partibus coniiciunt praeconibusque
circummissis pronuntiari iubent, *seu quis Gal-* 3
lus seu Romanus velit ante horam tertiam ad
se transire, sine periculo licere; post id tem- 4

Cap. L. **parvulis equestribus proeliis**; II. 29. 3. *dupl. alt. mur.*—**ad aquam**=*ad rivum.* — **utrique**; Plur? I. 53. 4: tutaj=obie strony.

3. **si**; I. 8. 4. II. 9. 2.— **Caesar si... posset** porząd. *Caesar, ut, si... posset, timoris...* — **timoris simulatione**; I. 40. 10 *rei frum. simulat.* — **in suum**, temu przeciwny jest tutaj **iniquus**, więc *suus?*=por. c 51. 1.

4. **ad castra**=pod obóz.

5. **administrandis**; III. 4. 1.—**concursari**; c. 33. 1.

Cap. LI. **deductis** roz. do środka obozu.

4. **ac** =a nawet, i rzeczywiście.— **obstructis in spec. port.** *ad speciem* I. 51. 1.- **quod... videbantur**=*sibi vi-*

pus non fore potestatem: ac sic nostros contempserunt, ut obstructis in speciem portis singulis ordinibus cespitum, quod ea non posse introrumpere videbantur, alii vallum manu scindere, alii fossas complere inciperent.
5 Tum Caesar omnibus portis eruptione facta equitatuque emisso celeriter hostes in fugam dat, sic uti omino pugnandi causa resisteret nemo, magnumque ex eis numerum occidit atque omnes armis exuit.

Cap. LII. Longius prosequi veritus, quod silvae paludesque intercedebant neque etiam parvulo detrimento illorum locum relinqui videbat, omnibus suis incolumibus copiis eodem
2 die ad Ciceronem pervenit. Institutas turres, testudines munitionesque hostium admiratur; legione producta cognoscit non decimum quemque esse reliquum militem sine
3 vulnere. Ex his omnibus iudicat rebus, quanto cum periculo et quanta cum virtute res
4 sint administratae: Ciceronem pro eius merito legionemque collaudat; centuriones singilla-

---

debantur, *opinabantur*. III. 11. 5.— **ea**=tamtędy. — **vallum... scindere**; III. 5. 1. — **manu** =golemi rękami.

5. **omnibus portis**; Abl. viae. — **eruptione facta** z legionistami. – **nemo**; c. 43. 4. — **armis exuit**; III. 6. 3.

Cap. LII. **prosequi** (c. 9. 8.) **veritus**; co znaczy *vereri* z Infinit? — **neque... videbat** =*neque ocasionem (locum) videbat relinqui vel (etiam) parvulo detrimento* (Dat). *illorum*. tak *locus*; c. 35. 4. VI. 42. 1.— **illorum** Genit? — **neque... etiam**=*ac ne... quidem*. VII. 66. 6.

2. **leg. producta** = kazawszy leg. wystąpić.

3. **administratæ**: III. 4. 1.

4. **centuriones... tribunosque milit. appellat, quorum**; c. 1. 1.—**quorum egreg. fuisse virtutem... cognove-**

tim tribunosque militum appellat, quorum egregiam fuisse virtutem testimonio Ciceronis cognoverat. De casu Sabini et Cottae certius 5
ex captivis cognoscit. Postero die contione habita rem gestam proponit, milites consolatur et confirmat: quod detrimentum culpa et te- 6
meritate legati sit acceptum, hoc aequiore animo ferendum docet, quod beneficio deorum immortalium et virtute eorum expiato incommodo neque hostibus diutina laetatio neque ipsis longior dolor relinquatur.

Cap. LIII. Interim ad Labienum per Remos incredibili celeritate de victoria Caesaris fama perfertur, ut, cum ab hibernis Ciceronis milia passuum abesset circiter LX, eoque post horam nonam diei Caesar pervenisset, ante mediam noctem ad portas castrorum clamor oreretur, quo clamore significatio victoriae gratulatioque ab Remis Labieno fieret. Hac 2
fama ad Treveros perlata Indutiomarus, qui postero die castra Labieni oppugnare decreverat, noctu profugit copiasque omnes in Treveros reducit.

---

rat; czy można dosłownie wyłożyć?

5. **De casu... cognoscit**; c. 3. 3.— **rem gestam proponit**; III. 18. 3.— **cognoscit,... proponit,... consolatur et confiirmat**; tylko trzy członki.

6. **hoc,... quod** = tem większy, (ile) że... — **beneficio,... virtute... incommodo**; Ablatt. różnorodne. — **lætatio**; rzadko zam. *laetitia*.

Cap. LIII. **per Remos** roz. przez krajinę Remów [t. j wzdłuż doliny Mozy i Semoy] do Labiena, która o 20 mil od Cycerona [koło dzisiejszego Chiny (Meduantum) nad rzeką Semoy] miał swoje leże. — **cum** = chociaż. — **post hor. nonam** = koło trzeciej po południu. — **ad portas** = przed bramami, u bram. — **clamor...** a potem **quo cla-**

3 Caesar Fabium cum sua legione remittit in biberna, ipse cum tribus legionibus circum Samarobrivam trinis hibernis hiemare constituit et, quod tanti motus Galliae exstiterant, totam hiemem ipse ad exercitum manere decre-
4 vit. Nam illo incommodo de Sabini morte perlato omnes fere Galliae civitates de bello consultabant, nuntios legationesque in omnes partes dimittebant et, quid reliqui consilii caperent atque unde initium belli fieret, explorabant nocturnaque in locis desertis con-
5 cilia habebant. Neque ullum fere totius hiemis tempus sine sollicitudine Caesaris intercessit, quin aliquem de consiliis ac motu Gal-
6 lorum nuntium acciperet. In his ab L. Roscio, quem legioni tertiaedecimae praefecerat, certior factus est magnas Gallorum copias earum civitatum, quae Aremoricae appellan-

---

more? — **oreretur** tak rzadziej, zwykle podł. konjugacyi czwartej *oriretur*. — **quo .. fieret**; Conj. w zdaniu celowem. — **ab** = ze strony.

Rokosze ludów w Aremoryce, Senonów i Trewerów.

3. **Fabium**; c. 47. 3. i 24. 2. więc znowu do Morynów. — **trinis hibernis** (Abl. modi). Zamiast *terni* używa się przy Pluralia tantum *trini; trina castra* = trzy obozy; *terna castra* = co trzy obozy. I. 53. 5. — **ad exercitum** = apud.

4. **incommodo**; I. 13. 4. — **de Sab. morte**. c. 27. 3. **reliqui**; Nom. Plur.

5. **Neque ullum tempus ... intercessit, quin**; zamiast czego stoi tutaj *quin?* — **sine sollicit. Cæsaris** wsadzone w zdanie główne, a należy właściwie do zd. pobocznego z podmiotem *Caesar*. — **aliquem** silniej zam. *quem*.

6. **In his** *(nuntiis)* = między temi (nowinami) W. — **quem praefec.** c. 24. 2. koło Seez. — **magnas Gall. cop. earum civitatum**; *earum civit.* zawisło od *Gallorum* t. j. *magnas copias Gallorum earum civitatum — qui sunt earum civitatum, quae... quae Arem. appellantur;* Indicativus; III. 2. 2.

tur, oppugnandi sui causa convenisse neque 7
longius milia passuum octo ab hibernis suis
afuisse, sed nuntio allato de victoria Caesaris
discessisse, adeo ut fugae similis discessus vi-
deretur.
Cap. LIV. Ac Caesar principibus cuiusque
civitatis ad se evocatis alias territando, cum
se scire, quae fierent, denuntiaret, alias co-
hortando magnam partem Galliae in officio
tenuit. Tamen Senones, quae est civitas im- 2
primis firma et magnae inter Gallos auctori-
tatis, Cavarinum, quem Caesar apud eos regem
constituerat, (cuius frater Moritasgus adven-
tu in Galliam Caesaris cuiusque maiores reg-
num obtinuerant), interficere publico consilio 3
conati, cum ille praesenissset ac profugisset,
usque ad fines insecuti regno domoque expu-
lerunt et, missis ad Caesarem satisfaciendi
causa legatis, cum is omnem ad se senatum
venire iussisset, dicto audientes non fuerunt.
Tantum apud homines barbaros valuit, esse 4
aliquos repertos principes inferendi belli, tan-
tamque omnibus voluntatum commutationem

---

7. **longius milia**; I. 15. — **adeo** = z takim pośpiechem...

Cap. LIV. **alias,... alias** = to,... to; raz,... innem razem. II. 29. 5.—**in officio**; III. 11. 2.

2. **Tamen** na czele zdania: c. 35. 5. — **Senones, quæ est civit.** II. 34. 1.—**firma**; I. 3. 8. —**adventu** czasowo.—**adv. in Gall. Cæsaris**; IV. 33. 1. V. 2. 3. — **interf. publ. cons.** jak. c. 25. 3.

3. **senatum**; II. 5. 1. — **dicto aud.** I. 39. 7.

4. **esse... belli**; cale zdanie zastępuje miejsce podmiotu słowa *valuit*.—**principes**=*auctores*, *primi*.—**volunt. commutationem** odnośnie do §. 1. *in officio tenuit*. **praecipuo honore**; I. 26 6.—**alteros,... alteros** = jednych,.. drugich, tamtych,... tych.—. **alteros pro vetere**; I. 11. 3.

attulit, ut praeter Haeduos et Remos, quos praecipuo semper honore Caesar habuit, alteros pro vetere ac perpetua erga populum Romanum fide, alteros pro recentibus Gallici belli officiis, nulla fere civitas fuerit non
5 suspecta nobis. Idque adeo haud scio mirandumne sit, cum compluribus aliis de causis, tum maxime, quod ei, qui virtute belli omnibus gentibus praeferebantur, tantum se eius opinionis deperdisse ut a populo Romano imperia perferrent, gravissime dolebant.

Cap. LV. Treveri vero atque Indutiomarus totius hiemis nullum tempus intermiserunt, quin trans Rhenum legatos mitterent, civitates sollicitarent, pecunias pollicerentur, magna parte exercitus nostri interfecta multo
2 minorem superesse dicerent partem. Neque tamen ulli civitati Germanorum persuaderi potuit, ut Rhenum transiret, cum *se bis expertos* dicerent, *Ariovisti bello et Tencterorum transitu: non esse amplius fortunam temptaturos.*
3 Hac spe lapsus Indutiomarus nihilo minus copias cogere, exercere, a finitimis equos parare, exules damnatosque tota Gallia ma-
4 gnis praemiis ad se allicere coepit. Ac tantam

—**alteros pro recent.** II. 3. — 5. — **Gallici belli officiis**, usługi w wojnie G. IV. 16. 6. IV. 22. 2. — **ut... fuerit**; a *esset* z jaką różnicą?

5. **adeo** odnosi się do **mirandum.** — **praeferebantur** jako stan trwający Imperf. — **ejus opinionis** = sława. IV. 16. 7. — **imperia** c. 27. 3.

Cap LV. **null. temp. intermiserut, quin**; c. 53. 5.

2. **persuaderi pot. ut.** I. 2. 1, — **cum se expertos** (I. 44. 4). **dicerent** = ponieważ, jak powiadali, już doświadczyli . . . **Tencterorum** zwykle połączeni z Usipetami IV. 4.

3. **spe delapsus**; c. 48. 1. — **exules** = włóczęga.

sibi iam his rebus in Gallia auctoritatem comparaverat, ut undique ad eum legationes concurrerent, gratiam atque amicitiam publice privatimque peterent.

Cap. LVI. Ubi intellexit ultro ad se veniri,
altera ex parte Senones Carnutesque conscien-
tia facinoris instigari, altera Nervios Aduatu-
cosque bellum Romanis parare, neque sibi vo-
luntariorum copias defore, si ex finibus suis
progredi coepisset, armatum concilium indicit.
Hoc more Gallorum est initium belli: quo lege 2
communi omnes puberes armati convenire con-
suerunt; qui ex iis novissimus convenit, in con-
spectu multitudinis omnibus cruciatibus affec-
tus necatur. In eo concilio Cingetorigem, alte- 3
rius principem factionis, generum suum, quem
supra demonstravimus Caesaris secutum fidem
ab eo non discessisse, hostem iudicat bonaque
eius publicat. His rebus confectis in concilio 4
pronuntiat arcessitum se a Senonibus et Car-
nutibus aliisque compluribus Galliae civitati-
bus; huc iturum per fines Remorum eorumque 5

---

4. **publice privatimque**=w imieniu rządów i we własnem. I. 16. 1.

Cap. LVI. **ultro**=sami bez wzywania. — **conscientia facinoris**; c. 54. 2. i 25. 3: — **voluntariorum**=ochotnicy.— **coepisset**; Fut. ex. — **armatum concilium** = zbrojny sejm.

2. **Hoc** roz. *concilium*. — **quo**=*ad quod*; I. 4. 2.— **convenire** o pojedyńczym człowieku = stawić się, przybyć. — **novissimus** = ostatni lub najpóźniej. — **convenit**; Perf. IV. 1. 5. *manserunt*. — **omnibus**=wszelki.

3. **supra**; c. 3. 3. — **secutum fidem**; IV. 21. 8. - **discessisse**=*ab amicitia ejus defecisse;* **non discessisse**=*in fide mansisse.*

5. **huc** (zam. *illuc*) roz. *ad has civitates*, o których co dopiero mówił. — **ac**=nadto.

agros populaturum ac, priusquam id faciat, castra Labieni oppugnaturum. Quae fieri velit, praecipit.

Cap. LVII. Labienus, cum et loci natura et manu munitissimis castris sese teneret, de suo ac legionis periculo nihil timebat; ne quam occasionem rei bene gerendae dimitteret, co-
2 gitabat. Itaque a Cingetorige atque eius propinquis oratione Indutiomari cognita, quam in concilio habuerat, nuntios mittit ad finitimas civitates equitesque undique evocat:
3 his certum diem conveniendi dicit. Interim prope quotidie cum omni equitatu Indutiomarus sub castris eius vagabatur, alias ut situm castrorum cognosceret, alias colloquendi aut territandi causa: equites plerumque omnes
4 tella intra vallum coniciebant. Labienus suos intra munitionem continebat timorisque opinionem, quibuscumque poterat rebus, augebat.

Cap. LVIII. Cum maiore in dies contemptione Indutiomarus ad castra accederet, nocte una intromissis equitibus omnium finitimarum civitatum, quos accersendos curaverat, tanta

---

Cap. LVII. **loci natura et manu**; III. 23. 2. V. 9. 4. V. 21. 4. — **de... periculo** = względem... losu. — **nihil timebat,... cogitabat.** Asyndeton adversativum. — **rei bene gerendae**=świetny czyn. I. 40. 12.

2. **equitesque undique ev.** Jazdę zwykle na zimę rozpuszczano. – **certum diem** nie *certam?*

3. **alias,... alias**; c. 54. 1 — **plerumque** należy do **conjiciebant**.

4. **timoris opinionem** jak III. 17. 6. i c. 50. 5. — **augebat** Imperf. conatus = starał się powiększyć. c. 9. 6.

Cap. LVIII. in dies; c. 45. 1.—**nocte una** jak. c. 45 2. = jednej nocy... wszystkich, przez co tę rzecz w tajemnicy mógł utrzymać.

diligentia omnes suos custodiis intra castra
continuit, ut nulla ratione ea res enuntiari aut
ad Treveros perferri posset. Interim ex con- 2
suetudine quotidiana Indutiomarus ad castra
accedit atque ibi magnam partem diei consu-
mit; equites tela coniciunt et magna cum con-
tumelia verborum nostros ad pugnam evocant.
Nullo ab nostris dato responso, ubi visum 3
est, sub vesperum dispersi ac dissipati dis-
cedunt. Subito Labienus duabus portis o- 4
mnem equitatum emittit: praecipit atque in-
terdicit, proterritis hostibus atque in fugam
coniectis (quod fore, sicut accidit, videbat)
unum omnes peterent Indutiomarum, neu
quis quem prius vulneret, quam illum in-
terfectum viderit, quod mora reliquorum spa-
tium nactum illum effugere nolebat; magna 5
proponit iis, qui occiderint, praemia; sub-
mittit cohortes equitibus subsidio. Comprobat 6
hominis consilium fortuna, et cum unum om-
nes peterent, in ipso fluminis vado deprehen-
sus Indutiomarus interficitur, caputque eius

---

2. **ex consuet.** w polsk. dosłownie = ze zwyczaju. — **contumelia verborum** = sromotne słowa. W.

3. **ubi visum est** dopełnić z następującego: *discedere.* — **dispersi** co do porządku wojennego, **dissipati** co do pojedyńczej każdego osoby.

4. **duabus portis**; c. 51.

5. **praecipit atque interdicit**; c. 22. pierwsze tyczy się *unum. omn. peterent*, drugie *neu quis quem prius vulneret.* — **proterritis,... coniectis** z jakich czasów wynikły te Participia? — **viderit.** Fut. ex. — **mora** (Abl. causae) z powodu (przez) zatrzymania się — **reliquorum** *(Gallorum).* **nactum** z jakiego czasu wynikłe Partic?

6. **Comprobat . . fortuna**

refertur in castra: redeuntes equites, quos
7 possunt, consectantur atque occidunt. Hac re cognita omnes Eburonum et Nerviorum, quae convenerant, copiae discedunt, pauloque habuit post id factum Caesar quietiorem Galliam.

=sprzyjała, przychyliła się. —**hominis**=*ejus*, a temu odpowiada w przeciwstawieniu **fortuna**: człowiek i los. — **in ipso... vado** = właśnie jeszcze w brodzie (rzeki Somoy).

COMMENTARIUS SEXTUS.

TREŚĆ.

Wojna w r. 53. prz. Chr. Cezar ściąga posiłki, podbija Nerwiów, Senonów, Karnutów i Menapiów; Trewerów Labienus; c. 1. — 8. Druga przeprawa przez Ren do Giermanii przeciw Swebom bezskuteczna. Opisanie i porównanie Gallów z Giermanami. c. 9.— 29. Wojna z Eburonami. Sugambrowie dla plądrowania i pustoszenia Eburonów przybyli uderzają na obóz Cycerona, lecz nic nie sprawiwszy przed Cezarem ustępują do domu. Cezar pustoszy krajinę Eburonów; c. 30. — 43. Skończywszy sejm w Gallii Cezar udaje się do Italii. c. 44.

Cap. I. Multis de causis Caesar maiorem Galliae motum exspectans per Marcum Silanum, Gaium Antistium Reginum, Titum Sextium legatos delectum habere instituit; simul 2
ab Gneo Pompeio proconsule petit, quoniam

Cezar ściąga posiłki.

Cap. I. **delectum hab. instituit** w Italii. c. 32. 5.

2. **ab Gn. Pomp. etc.** Pompejusz r. 55. otrzymawszy prowincyę Hiszpanię, zawiadywał nią przez swoich legatów, sam został w Italii, aby być blisko Rzymu i kierować sprawami wewnętrzne-

ipse ad urbem cum imperio reipublicae causa remaneret, quos ex Cisalpina Gallia consulis sacramento rogavisset, ad signa conve-
3 nire et ad se proficisci iuberet, magni interesse etiam in reliquum tempus ad opinionem Galliae existimans tantas videri Italiae facultates, ut, si quid esset in bello detrimenti acceptum, non modo id brevi tempore resarciri, sed etiam maioribus augeri copiis
4 posset. Quod cum Pompejus et reipublicae et amicitiae tribuisset, celeriter confecto per suos delectu tribus ante exactam hiemem et constitutis et adductis legionibus duplicatoquo earum cohortium numero, quas cum Q. Titurio amiserat, et celeritate et copiis do-

---

mi, a to pod pozorem zawiadywania żywnością, który to urząd polecono mu na 5 lat. Nie złożył jednak *imperium*, i dla tego nie w Rzymie, lecz pod miastem był. —**quoniam... remaneret**; Conj? — **ipse** dla podniesienia podmiotu (Pompejusza).—**quos... rogavisset**; Pompejusz i Krassus r. 55. otrzymali pozwolenie zaciągania gdziekolwiek bądź wojska. Tak więc Pomp. mógł w *Gallia cisalpina*, która należała do prowincyi Cezara, pobory zarządzić. — **sacramento rogare**; właść. pytać kogo, czy chce się przysięgą zobowiązać do służby wojskowej u kogo *(consulis)*; więc *sacramento* Abl. instr.= których jako konsul zaprzysiągł, od których... przysięgę odebrał, konsulową przysięgą zobowiązał. W. — **ad se** *(Caesarem)*.

3. **ad opinionem**; przy *interest* to w czem? lub ze względu na co?... zależy kładzie się z *ad*. II. 5. 2.— **videri**: II. 28. 3. i c. 3. 4. — **facultates**=środki, zasoby.—**resarciri**=powetować; - **majoribus augeri copiis** = w dwójnasób nagrodzić. Przenośnia Nägelsb. p. 396.

4. **reipublicæ et amicitiæ tribuisset** roz. *Caesari*. Pompejusz stał jeszcze w stosunkach przyjaźnych — przynajmniej pozornych—z Cezarem. Później zażądał oddania tego legionu. VIII. 54. 2.—**duplicatoque... numero**; więc zamiast 15 kohortów poległych pod Tyturyuszem zrobił 30—

cuit, quid populi Romani disciplina atque opes possent.

Cap. II. Interfecto Indutiomaro, ut docuimus, ad ejus propinquos a Treveris imperium defertur. Illi finitimos Germanos sollicitare et
pecuniam polliceri non desistunt. Cum ab pro- 2
ximis impetrare non possent, ulteriores temptant. Inventis nonnullis civitatibus iureiurando inter se confirmant obsidibusque de pecunia cavent: Ambiorigem sibi societate et
foedere adiungunt. Quibus rebus cognitis Cae- 3
sar, cum undique bellum parari videret, Nervios, Aduatucos ac Menapios adiunctis Cisrhenanis omnibus Germanis esse in armis, Senones ad imperatum non venire et cum Carnutibus finitimisque civitatibus consilia communicare, a Treveris Germanos crebris legationibus sollicitare, maturius sibi de bello cogitandum putavit.

---

a liczbę legionów (7) podniósł do 10 c. 32. 5. — **disciplina** = urządzenia wojenne.

Wyprawa na Nerwiów i Senonów.

Cap. II. **ut docuimus**; V. 58. 6. — **ad ejus prop.** widocznie więc Cez. po Brytańskiej wyprawie uwolnił ich. V. 4. 2

2. **impetrare** bezwzględnie. — **proximis... ulteriores** roz. ludy Giermańskie. — **inter se confirmant** (nie *se inter se* IV. 25. 5). lecz: utwierdzają ten układ. — **de** = względem. — **cavent** = warować, W. zabezpieczyć się. VII. 2. 2. — **societate et foedere**; III. 8 2.

3. **bellum parari** = do wojny gotować się. — **Cisrhenanis... Germ.** na lewym brzegu Renu, w Belgii. — **Senones... non venire**; V. 54. 2. — 4. **ad imperatum** w znaczeniu rzeczownika = rozkaz, wezwanie. Nägelsb p. 87. — **consilia communicare cum**; to zwykła składnia; inna. c. 13. 7. c. 23. 9.

Cap. III. Itaque nondum hieme confecta pro-
ximis quattuor coactis legionibus de impro-
2 viso in fines Nerviorum contendit et, prius-
quam illi aut convenire aut profugere pos-
sent, magno pecoris atque hominum numero
capto atque ea praeda militibus concessa va-
statisque agris in deditionem venire atque
3 obsides sibi dare coëgit. Eo celeriter confec-
to negotio rursus in hiberna legiones reduxit.
4 Concilio Galliae primo vére, ut instituerat,
indicto, cum reliqui praeter Senones, Carnu-
tes Treverosque venissent, initium belli ac de-
fectionis hoc esse arbitratus, ut omnia post-
ponere videretur, concilium Lutetiam Pari-
5 siorum transfert. Confines erant hi Senonibus
civitatemque patrum memoria coniunxerant,
sed ab hoc consilio afuisse existimabantur.
6 Hac re pro suggestu pronuntiata eodem die
cum legionibus in Senones proficiscitur ma-
gnisque itineribus eo pervenit.

Cap. III. **prox quatt. coact. leg.** jednę Fabiusza (V. 24. 2) a trzy zostające pod Samarobrywą Krassa, Treboniusza i Cycerona. (V. 53. 3.)

2. **priusquam—posset**; zdanie celowe. II. 12. 1.—**in deditionem venire**; II. 13. 1.

4. **Conciliō... indicto**: V. 2. 4.—**primo vere**; I. 22. 1. — **ut instituerat** = *ut facere consueverat*=zaprowadził zwyczaj. V. 1. 1. c. 44. 3. VII. 13. 1. I. 50. 1. — **Treverosque**; *que?* więc ile członków? — **hoc** roz. to nieprzybycie. —**videretur** c 1. 3.

5. **civitatemque... conjunxerant** roz. *Senonibus;* t. j państwa swoje połączyli w jedno. —**patrum memoria** = za pamięci ich ojców = dawniej — **ab hoc consilio** t. j. *belli ac defectionis* (§. 4).

6. **Hac re** odnosi się na: *consilium ... transfert.* — **pro suggestu**=z mownicy.

Cap. IV. Cognito eius adventu Acco, qui
princeps eius consilii fuerat, iubet in oppida
multitudinem convenire. Conantibus, prius-
quam id effici posset, adesse Romanos nun-
tiatur. Necessario sententia desistunt legatos- 2
que deprecandi causa ad Caesarem mittunt.
Adeunt per Haeduos, quorum antiquitus erat
in fide civitas. Libenter Caesar petentibus 3
Haeduis dat veniam excusationemque accipit,
quod aestivum tempus instantis belli, non
quaestionis esse arbitratur. Obsidibus impera- 4
tis centum hos Haeduis custodiendos tradit.
Eodem Carnutes legatos obsidesque mittunt 5
usi deprecatoribus Remis, quorum erant in
clientela: eadem ferunt responsa. Peragit 6
concilium Caesar equitesque imperat civita-
tibus.

Cap. V. Hac parte Galliae pacata totus et
mente et animo in bellum Treverorum et Am-
biorigis insistit. Cavarinum cum equitatu Se- 2
nonum secum proficisci iubet, ne quis aut ex

Cap. IV. **priusquam... posset**; III. 26. 3.=przed wykonaniem.

2. **Necessario**; I. 16. 6.—**in fide**=pod opieką.

3. **pet. Hæduis**: Ablat. abs. — **instantis belli, non quæstionis** rozumie się powtórnie: *tempus*. Tę *quaestio* przedsięwziął po wojnie c. 44. 1.

4. **Obsidibus imperatis... hos**; IV. 21. 6.

5. **Carnutes.... mittunt**; przeciwnie twierdzi Hircyusz VIII. 31. 3. — **clientela**; I. 31. 6.

Wyprawa na Menapiów.

Cap. V. **mente et animo**; I. 39. 1. — **in bellum... insistit**=*incumbit*.—**Treverorum et Ambiorigis**; I. 30. 1. c. 29. 4.

2. **iracundia** = mściwość z powodu swego wygnania.—**ex eo, quod meruerat** = zasłużona srogością i okrucieństwem.—**civitatis**=*civium*.

eo, quod meruerat, odio civitatis motus exsi-
3 stat. His rebus constitutis, quod pro explo-
rato habebat Ambiorigem proelio non esse
concertaturum, reliqua eius consilia animo cir-
4 cumspiciebat. Erant Menapii propinqui Ebu-
ronum finibus, perpetuis paludibus silvisque
muniti, qui uni ex Gallia de pace ad Caesarem
legatos nunquam miserant. Cum his esse ho-
spitium Ambiorigi sciebat; item per Treveros
venisse Germanis in amicitiam cognoverat.
5 Haec prius illi detrahenda auxilia existima-
bat quam ipsum bello lacesseret, ne desperata
ta salute aut se in Menapios abderet aut
6 cum Transrhenanis cogredi cogeretur. Hoc
inito consilio totius exercitus impedimenta
ad Labienum in Treveros mittit duasque le-
giones ad eum proficisci iubet; ipse cum le-
gionibus expeditis quinque in Menapios pro-
7 ficiscitur. Illi nulla coacta manu loci praesi-
dio freti in silvas paludesque confugiunt sua-
que eodem conferunt.

Cap. VI. Caesar partitis copiis cum Gaio Fabio legato et M. Crasso quaestore celeriter-

---

3. **pro explorato**; III. 18. 8. — **concertaturum** = zmierzyć się nie zechce; co innego I. 50. 4.— **animo**; V. 49. 4.

4. **Menapii . . . miserant**; III. 28. 1. — **propinqui** do **finibus**. — **perpetuis** = *continentibus*. c. 31. 2. — **uni**; I. 32. 2. por. V. 41. 7.—**per**= przez pośrednictwo.

5. **desperata salute** = w rozpaczy. - **congredi** = *(se conjungere)* **cogeretur** roz. Ambiorix.

6. **ad Labienum in Treveors**; Labienus już nie stał na Remsko-Trewerskiej granicy, lecz posunął się ze swoim obozem do samych Trewerów, koło Arlon.—**leg. expeditis**; I. 49. 3.

Cap. VI. **partitis** w znacz: biernem c. 33. 1. VII. 24. 5. — **quaestore**; I. 52. 1. więc jednym oddziałem dowodził

que effectis pontibus adit tripertito aedificia vicosque incendit, magno pecoris atque hominum numero potitur. Quibus rebus coacti Me- 2
napii legatos ad eum pacis petendae causa mittunt. Ille obsidibus acceptis hostium se 3
habiturum numero confirmat, si aut Ambiorigem aut eius legatos finibus suis recepissent. His confirmatis rebus Commium Atrebatem 4
cum equitatu custodis loco in Menapiis relinquit; ipse in Treveros proficiscitur.

Cap. VII. Dum haec a Caesare geruntur, Treveri magnis coactis peditatus equitatusque copiis Labienum cum una legione, quae in eorum finibus hiemaverat adoriri parabant, iam- 2
que ab eo non longius bidui via aberant, cum duas venisse legiones missu Caesaris cognoscunt. Positis castris a milibus passuum XV 3
auxilia Germanorum exspectare constituunt.

Cez. sam, drugim legat Fabiusz, trzecim kwestor Krassus.—**pontibus** przez owe *paludes*. c. 5. 4. — **tripertito** w trzech kolumnach, oddziałach. — **aedificia vicosque**; I. 5. 2.

2. **pacis pet. causa**; króciej =*de pace*.

3. **hostium se habit. numero** (roz. *eos*); I. 26. 6.— **recepissent**; Fut. ex.

4. **confirm. rebus**=ustaliwszy, uporządkowawszy. V. 5. 1.—**Commium Atreb.** IV. 21.—**custodis loco**; V. 5. 4.

Labienus gromi Trewerów.

Cap. VII. **pedit. equitatusque cop.** V. 47. 5.—**hiemaverat**; Plusqmprcft. dla oznaczenia czynności, która do chwili obecnej już dawno przeszła, bez względu na jej dalsze obecne trwanie. — **adoriri parabant**; *parare* z Infinit. = zamyślać, zamierzać. VII. 71. 9.

2. **jamque... aberant, cum cognoscunt** (Indicat)? podobnie VII. 26. 3. c. 8. 1. *Vix agmen etc.* — **longius bidui** (Gen. qual). **via aberant**; I. 22. 1. = *longius quam bid. viam*, lub *longius quam bid. via* I. 41. 5.—**missu**; V. 27. 1.

3. **a mil p. XV**... II. 7. 3.

4 Labienus hostium cognito consilio sperans te-
meritate eorum fore aliquam dimicandi facul-
tatem praesidio quinque cohortium impedimen-
tis relicto cum viginti quinque cohortibus
magnoque equitatu contra hostem proficisci-
tur et mille passuum intermisso spatio castra
5 communit. Erat inter Labienum atque hostem
difficili transitu flumen ripisque praeruptis.
Hoc neque ipse transire habebat in animo ne-
5 que hostes transituros existimabat. Augeba-
tur auxiliorum quotidie spes. Loquitur in con-
silio palam, *quoniam Germani appropinqua-
re dicantur, sese suas exercitusque fortunas
in dubium non devocaturum et postero die pri-
7 ma luce castra moturum.* Celeriter haec ad
hostes deferuntur, ut ex magno Gallorum equi
tum numero nonnullos Gallicis rebus favere
8 natura cogebat. Labienus noctu tribunis mili-
tum primisque ordinibus convocatis, quid sui sit
consilii, proponit et, quo facilius hostibus timo-
ris det suspicionem, maiore strepitu et tumultu,
quam populi Romani fert consuetudo, castra
moveri iubet. His rebus fugae similem pro-
9 fectionem effecit. Haec quoque per explora-

---

4. **impedimentis** nie przy tych, ktore założył u Trewerów. c. 5. 6. lecz które ze sobą wziął c. 8. 3. – **interm. spatio**=w odległości...

5. **flumen**, podług Gölera jest to rzeka Alzette.

6. **auxiliorum**; Genit. object.—**in dubium non devocaturum**=sprowadzić w niepewne położenie, na niepewność wystawić, narazić—**et**; III. 19. 3. *ac.*

7. **ut**; V. 43. 5. –**rebus**= sprawa.

8. **prim. ord.** V. 30. 1. I. 41. 3.–**quid sui sit consilii**; I. 21. 2.–**populi Rom.** dla czego nie *exercituum* lub *militum Rom?*

9. **in tanta propinquitate**; I. 27. 4.

tores ante lucem in tanta propinquitate ca-
strorum ad hostes deferuntur.
Cap. VIII. Vix agmen novissimum extra mu-
nitiones processerat, cum Galli cohortati inter
se, *ne speratam praedam ex manibus dimitte-
rent:* — *longum esse perterritis Romanis Ger-
manorum auxilium exspectare, neque suam
pati dignitatem, ut tantis copiis tam exiguam
manum praesertim fugientem atque impeditam
adoriri non audeant,*—flumen transire et ini-
quo loco committere proelium non dubitant.
Quae fore suspicatus Labienus, ut omnes ci- 2
tra flumen eliceret, eadem usus simulatione
itineris placide progrediebatur. Tum praemis- 3
sis paulum impedimentis atque in tumulo quo-
dam collocatis, „*Habetis*," inquit, „*milites,
quam petistis, facultatem: hostem impedito at-* 4
*que iniquo loco tenetis: praestate eandem no-
bis ducibus virtutem, quam saepenumero im-
peratori praestitistis, atque illum adesse et
haec coram cernere existimate.*" Simul signa 5

Cap. VIII. **agmen noviss.** I. 15. 2.—**processerat, cum... non dubitant;** c. 7. 2.—**cohortati inter se;** IV. 25. 5. nie: *se inter se*, ponieważ pronom. *se* wyłączając wszelką wzajemność odnosi się tylko do podmiotu działającego. Nägelsb. p. 239.—**longum esse... audeant;** Acc. c. Inf. zawisł od? — **longum esse...** jak w orat recta, czy *long. est*, czy *long. esset?* a podł. tego jak w polskiem? — **præsertim** = a do tego, zwlaszcza. — **atque**=a nadto. —**impeditam** I. 12. 3.—**committere.. dubitant;** Infin? — **dubitare**=wątpić?

2. **ut eliceret;** Epexegesis do *quae*.

4. **existimate** = uważajcie, jakoby . . . **coram**=osobiście, własnemi oczyma.

5. **ad hostem**=ku . . . —**aciemque dirigi** = uszykować się; zwykle *aciem instruere*, *constituere*, *instituere*. — **turmis** Urz w. r. z. §. 19.

ad hostem converti aciemque dirigi iubet et paucis turmis praesidio ad impedimenta dimissis reliquos equites ad latera disponit.
6 Celeriter nostri clamore sublato pila in hostes immittunt. Illi, ubi praeter spem quos fugere credebant infestis signis ad se ire viderunt, impetum modo ferre non potuerunt ac primo concursu in fugam coniecti proximas silvas pe-
7 tierunt. Quos Labienus equitatu consectatus magno numero interfecto, compluribus captis paucis post diebus civitatem recepit. Nam Germani, qui auxilio veniebant, percepta Tre-
8 verorum fuga sese domum receperunt. Cum his propinqui Indutiomari, qui defectionis auctores fuerant, comitati eos ex civitate exces-
9 serunt. Cingetorigi, quem ab initio permansisse in officio demonstravimus, principatus atque imperium est traditum.

Cap. IX. Caesar, postquam ex Menapiis in Treveros venit, duabus de causis Rhenum trans-
2 ire constituit; quarum una erat, quod auxilia contra se Treveris miserant, altera, ne ad eos

---

6. **præter spem** = nadspodziewanie. = **ad se** = na, przeciw. — **impetum modo** = samo natarcie. W. pierwsze natarcie. VII. 76. 6.

7. **civitatem recepit** roz. *ex rebellione et defe tione;* = do powinności przywrócił. — **percepta;** V. 1. 8. = dowiedziawszy się, w tem znacz. rzadko.

8. **commitati eos** Pleonasmus po *cum his.*

9. **quem... demonstr.** V. 3. 3. i V. 56. 3. — **in officio;** IV. 1. 9. — **princip. atq. imper.** I. 3. 5.

Druga wyprawa do Giermanii.

Cap. IX. **Cæsar, postquam ... venit;** dalszy ciąg opowiadania z cap. 6. 4.

2. **contra se;** przy Indicat. *miserant* spodziewać się należało *eum;* przez *se* wchodzi to zdanie więcéj w obręb zdania głównego, jakoby: *Caesar*

Ambiorix receptum haberet. His constitutis 3
rebus paulum supra eum locum, quo ante
exercitum traduxerat, facere pontem instituit.
Nota atque instituta ratione magno militum 4
studio paucis diebus opus efficitur. Firmo in 5
Treveris ad pontem praesidio relicto, ne quis
ab his subito motus oreretur, reliquas copias
equitatumque traducit. Ubii, qui ante obsides 6
dederant atque in deditionem venerant, pur-
gandi sui causa ad eum legatos mittunt, qui
doceant *neque auxilia ex sua civitate in Tre-*
veros misssa neque ab se fidem laesam: pe- 7
tunt atque orant, *ut sibi parcat, ne communi*
odio Germanorum innocentes pro nocentibus
poenas pendant; si amplius obsidum vellet,
dare pollicentur. Cognita Caesar causa repe- 8
rit ab Suebis auxilia missa esse; Ubiorum sa-
tisfactionem accipit, aditus viasque in Suebos
perquirit.

Cap. X. Interim paucis post diebus fit ab Ubiis certior Suebos omnes in unum locum co-

---

Rhenum transire constituit, cum intellegeret, Germanos contra se auxilia misisse. — **ad**=*apud*.

3. **His constitutis rebus,** słowem=Tak tedy.—**paulum** zam. zwyklejszego *paulo* przy wyrażeniach porównywających *(supra)*, jest Accus. mensurae. c. 19. 4. IV. 36. 3. [Most stał koło Koblenz, przez wyspę „Niederwerth."]

4. **instituta ratione**; właść. sposób wyuczony = stały.— **studio**;=ochota.

5. **ab**=ze strony. — **oreretur**; V. 53. 1.

6. **ante**; IV. 16. 5.—**purg. sui causa**; III. 6. 1.

7. **Germanorum**; Genit?— **si... vellet**, zmiana czasów; I. 7. 3.—**amplius**, jako rzeczownik = *ampliorem numerum*. —**dare pollicentur**; IV. 21. 5.

8. **Cognita Cæsar causa** szyk znajomy. II. 11. 2. V. 49. 4.—I. 19. 5.— **satisf. accipit**; I. 41. 3.

Cap. X. **Suebos.** Tem nazwiskiem nazywa Cezar różne

pias cogere atque iis nationibus, quae sub eorum sint imperio, ut auxilia peditatus equi-
2 tatusque mittant. His cognitis rebus rem frumentariam providet, castris idoneum locum deligit; Ubiis imperat, ut pecora deducant suaque omnia ex agris in oppida conferant, sperans barbaros atque imperitos homines inopia cibariorum adductos ad iniquam pugnan-
3 di condicionem posse deduci; mandat, ut crebros exploratores in Suebos mittant quaeque
4 apud eos gerantur cognoscant. Illi imperata faciunt et paucis diebus intermissis referunt: *Suebos omnes, posteaquam certiores nuntii de exercitu Romanorum venerint, cum omnibus suis sociorumque copiis, quas coëgissent,*
5 *penitus ad extremos fines se recepisse: silvam esse ibi infinita magnitudine, quae appellatur Bacenis; hanc longe introrsus pertinere et pro nativo muro obiectam Cheruscos ab Suebis Suebosque ab Cheruscis iniuriis incursionibusque prohibere: ad eius initium silvae Suebos adventum Romanorum exspectare constituisse.*

---

ludy w głębszej Giermanii, które oznacza koczowników, włóczęgów. Cezara Suebowie zdają się być jednym z szczepów Giermańskich, zwani Chattami. Momsen. — **omnes** należy do **copias.**—**in unum loc. cog.** jak IV. 19. 2. — **quæ... sint** opisanie zam. Partic. lub Adject. = będących, zostających.—**aux. ped. equit.** V. 47. 5.

2. **rem frument.** z jaką różnicą *rei frum*? — **cibariorum;** I. 5. 3.- **deduci** podobne znacz. jak. c. 7. 6. *devocare*;

4. **omnes** na drugiem miejscu? — **extremos fines**; I. 22. 1.

5. **appellatur**; Indicat? II. 4. 10. III. 2. 1. — **introrsus pertinere**=w głąb kraju się ciągnie. — **ab Suebis** = ze strony; **injuriis**=przeciw, od; **prohibere**=broni, zasłania. **ad ejus initium silvae**; III. 28. 3.

Cap. XI. Quoniam ad hunc locum perventum est, non alienum esse videtur de Galliae Germaniaeque moribus et, quo differant hae nationes inter sese, proponere.

In Gallia non solum in omnibus civitatibus at- 2
que in omnibus pagis partibusque, sed paene
etiam in singulis domibus factiones sunt, ea-
rumque factionum principes sunt qui sum- 3
mam auctoritatem eorum iudicio habere exi-
stimantur, quorum ad arbitrium iudiciumque
summa omnium rerum consiliorumque redeat.
Itaque eius rei causa antiquitus institutum vi- 4
detur, ne quis ex plebe contra potentiorem
auxilii egeret: suos enim quisque opprimi et
circumveniri non patitur, neque, aliter si fa-
ciat, ullam inter suos habet auctoritatem.
Haec eadem ratio est in summa totius Gal- 5
liae: namque omnes civitates in partes divi-
sae sunt duas.

Cap. XII. Cum Caesar in Galliam venit, al-

Charakterystyka Gallów i Giermanów.

Cap. XI. Opisanie niniejsze obyczajów galijskich i giermańskich jest jednem z najważniejszych źródeł do historyi starożytnej.

2. **pagis**; I. 12. 4.—**partibusque** (civitatum) są inne podziały kraju. — **in singulis dom.** czy = w pojedyńczych domach? V. 22. 4.

3. **quorum** bez spójnika, nie odnosi się do *eorum*, lecz na poprzedz zdanie względne I. 1. 4 **quorum... redeat**; = odnosi się; tak *redire* używa się przy *regnum*, *imperium*, *res*, *summa imperii*. zdanie skutkowe.—**summa rerum et consul.** = ostateczne roztrzygnięcie w czynie i radzie.

4. **Itāque** (nie itàque) = **Et ita**. - **potentiorem**, jako rzeczownik, Nägelsb. p. 80.—**faciat**, a *faciant?* **habet**, a *habent?*

5. **in summa** = w ogólności. — **totius Galliae** zawisłe od **ratio.**—**duas** przy końcu?

Cap. XII. **Cum . . . venit**;

terius factionis principes erant Haedui, alte-
2 rius Sequani. Hi cum per se minus valerent,
quod summa auctoritas antiquitus erat in
Haeduis magnaeque eorum erant clientelae,
Germanos atque Ariovistum sibi adiunxerant
eosque ad se magnis iacturis pollicitationi-
3 busque perduxerant. Proeliis vero compluri-
bus factis secundis atque omni nobilitate Hae-
duorum interfecta tantum potentia anteces-
4 serant, ut magnam partem clientium ab Hae-
duis ad se traducerent obsidesque ab iis prin-
cipum filios acciperent et publice iurare
cogerent, nihil se contra Sequanos consilii
inituros et partem finitimi agri per vim occu-
5 patam possiderent Galliaeque totius princi-
patum obtinerent. Qua necessitate adductus
Divitiacus auxilii petendi causa Romam ad
senatum profectus imperfecta re redierat.
6 Adventu Caesaris facta commutatione rerum,
obsidibus Haeduis redditis, veteribus cliente-
lis restitutis, novis per Caesarem comparatis,
quod hi, qui se ad eorum amicitiam aggregave-

Indicat? — **alterius Sequani**; por. I. 31. Stronnictwo Arwernów zostało zwyciężone przez Sekwanów, którzy dla swej pomocy sprowadzili byli Giermanów.

2. **antiquitus**; nie zupełnie zgodnie z prawdą, bo dopiero przez Rzymian Heduowie przyszli do przewództwa. — **magnaeque... clientelae** = opieka szeroko się rozciągała. **jacturis**=ofiary. I. 44. 2.

4. **publice jurare cogerent** = w imieniu całego obywatelstwa przysiądz zmusili.

5. **Divitiacus Romam prof.** p. Wst. i I. 31. 9. działo to się r. 61. przed. Chr. — **imperfecta re**=nie dokonać.

6. **Adventu** (za przybyciem)... **commutatione**; **obsidibus... clientelis... comparatis**; II. 11. 5. — **imperio**= rząd, w znacz. biernem. — **reliq. rebus**; Abl. instr.=innemi sposobami, środkami. **dimiserant**=postradali.

rant, meliore condicione atque aequiore impe-
rio se uti videbant, reliquis rebus eorum gra-
tia dignitateque amplificata Sequani princi-
patum dimiserant. In eorum locum Remi suc- 7
cesserant: quos quod adaequare apud Caesarem
gratia intellegebatur, ii, qui propter veteres
inimicitias nullo modo cum Haeduis coniun-
gi poterant, se Remis in clientelam dicabant.
Hos illi diligenter tuebantur: ita et novam et 8
repente collectam auctoritatem tenebant. Eo 9
tum statu res erat, ut longe principes habe-
rentur Haedui, secundum locum dignitatis Re-
mi obtinerent.

Cap. XIII. In omni Gallia eorum hominum,
qui aliquo sunt numero atque honore, genera
sunt duo. Nam plebes paene servorum habetur
loco, quae nihil audet per se, nullo adhibetur
consilio. Plerique, cum aut aere alieno aut 2
magnitudine tributorum aut iniuria potentio-
rum premuntur, sese in servitutem dicant no-
bilibus. In hos eadem omnia sunt iura, quae 3
dominis in servos. Sed de his duobus generi-

---

7. **quos**; Accus. podmiotu. — **adaequare** roz. *Haeduos.* tak Cez. ***adaequare*** = równać się — zawsze z Accus. składa. I. 48. 7. II. 32. 4. — **conjungi** = połączyć się. — **tenebant** = posiadali.

9. **eo... statu**; Abl. qual. jak wskazuje następujące zdanie. - **secundum**; Asyndet? — **haberentur Haedui... Remi obtinerent**; Chiasmus; c. 16. 3. I. 3. 4.

Cap. XIII. **aliquo... numero atque honore**; I. 26. 6. — **plebes**, forma druga *plebs.* — **nullo**; V. 27. 5.

2. **aere alieno prem**; I. 4. 2. *oberatosque.* — **magnit. tribut**; V. 45. *paucitates defensorum.*

3. **Sed...** tem wraca się Cez. do głównej rzeczy. — **druidum.** Wst. Gallia cz. Cez.

bus alterum est druidum, alterum equitum.
4 Illi rebus divinis intersunt, sacrificia publica ac privata procurant, religiones interpretantur. Ad hos magnus adolescentium numerus disciplinae causa concurrit, magnoque hi sunt
5 apud eos honore. Nam fere de omnibus controversiis publicis privatisque constitunt et, si quod est admissum facinus, si caedes facta, si de hereditate, de finibus controversia est, idem decernunt; praemia poenasque constitu-
6 unt; si qui aut privatus aut populus eorum decreto non stetit, sacrificiis interdicunt. Haec
7 poena apud eos est gravissima. Quibus ita est interdictum, hi numero impeorum ac sceleratorum habentur, his omnes decedunt, aditum sermonemque defugiunt, ne quid ex contagione incommodi accipiant, neque his petentibus ius redditur neque honos ullus com-
8 municatur. His autem omnibus druidibus praeest unus, qui summam inter eos habet aucto-
9 ritatem. Hoc mortuo aut, si qui ex reliquis ex-

---

4. **rebus div. intersunt:** *interesse*=mieć czynny udział w czem; sprawować co. - **procurant** = zarządzają, aby w swojem miejscu i czasie, od właściwych osób i podług rytuału się odbywały. — **religiones**=religijne obrzędy. — **disciplinae**=nauka. — **apud eos** roz. *Gallos*.

5. **constituunt**=rozstrzygają, de; I. 42. 1 — **idem** = *iidem*. — **constituunt**, a poprzednio także **constituunt**. I. 3. 3.

6. **si qui... non stetit,... interdicunt**; IV. 1. 4 — **decreto stare**=na wyroku przestawać. — **privatus** pojedyńczy. — **sacrificiis interdicunt**; I. 46. 4. w jakim przypadku dorozumiewać się należy Pronomen?

7. **numero**; I. 26. 5. — **decedunt**. roz. *de via*=ustępują z drogi, unikają. — **aditum serm defugiunt**; Asyndeton explicativum. — **his... communicatur** rzadsza składnia zamiast zwykłej z *cum*; V. 36. 3. por. c. 23. 9.

cellit dignitate, succedit, aut, si sunt plures
pares, suffragio druidum, nonnumquam etiam
armis de principatu contendunt. Hi certo anni 10
tempore in finibus Carnutum, quae regio totius
Gallia media habetur, considunt in loco consecra-
to. Huc omnes undique, qui controversias ha-
bent, conveniunt eorumque decretis iudiciisque
parent. Disciplina in Britannia reperta atque in- 11
de in Galliam translata esse existimatur, et 12
nunc qui diligentius eam rem cognoscere volunt,
plerumque illo discendi causa proficisciuntur.

Cap. XIV. Druides a bello abesse consuerunt
neque tributa una cum reliquis pendunt, mili-
tiae vacationem omniumque rerum habent im-
munitatem. Tantis excitati praemiis et sua 2
sponte multi in disciplinam conveniunt et a pa-
rentibus propinquisque mittuntur. Magnum
ibi numerum versuum ediscere dicuntur. Ita- 3
que annos nonnulli vicenos in disciplina perma-
nent. Neque fas esse existimant ea litteris
mandare, cum in reliquis fere rebus, publicis

---

10. **in finibus C. quae regio**; IV. 1. 1. — **totius Galliae media**=w środku... miało to być koło Chartres. Momsen, lub koło Deux. — **considunt**=zasiadają. W.

11. **Disciplina... existimatur.** Nauka ta podług jednych rozwinęła się w Brytanii, podług innych ma być tradycyą pytagorejskiej szkoły.

12. **et**=*etiam* w tem znaczeniu tylko przy pronom. osobowych i przy *nunc, simul*. — **diligentius** = dokładniej, głębiej, — **illo**=*in eum locum*.

Cap. XIV. **a bello abesse** =na wojnę nie idą. W. — **rerum**=daniny, podatki.

3. **versuum**, więc nauka ułożona była w pojedyńczych wierszach oderwanych. — **vicenos** nie *viginti*? — **ea**=*eas res*, które są w wierszach zawarte.— **cum**=chociaż.— **fere** =pospolicie, zwykle.— **publicis privat. rationibus**; Asyndet.=jak np... w publicznych i pryw. stosunkach.— **Graecis lit.**=greckie pismo nie mowa.

privatisque rationibus Graecis litteris utan-
4 tur. Id mihi duabus de causis instituisse videntur, quod neque in vulgum disciplinam efferri velint neque eos, qui discunt, litteris confisos minus memoriae studere; quod fere plerisque accidit, ut praesidio litterarum diligentiam in perdiscendo ac memo-
5 riam remittant. Imprimis hoc volunt persuadere, non interire animas, sed ab aliis post mortem transire ad alios, atque hoc maxime ad virtutem excitari putant, metu
6 mortis neglecto. Multa praeterea de sideribus atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine, de rerum natura, de deorum immortalium vi ac potestate disputant et iuventuti tradunt

Cap. XV. Alterum genus est equitum. Hi, cum est usus atque aliquod bellum incidit (quod fere ante Caesaris adventum quotannis accidere solebat, uti aut ipsi iniuras inferrent aut illatas propulsarent), omnes in

---

4. **quod... velint**; Conjunct. I. 23. 3. — **eos, qui discunt**; jednym wyrazem? — **litteris confisos** = w zaufaniu na... **ut remittant** = (słabną w czem); Epexegesis do *quod... accidit.* **perdiscendo** = dokładnie uczyć się.

5. **hoc**; Pleonasmus. - **persuadere, non interire**; I. 2. 1. Właśnie ten ustęp z nauki Druidów przypomina metempsychozę pytagorejską. — **atque hcc**; **hoc** odnosi się na poprzedzającą myśl: nieśmiertelność duszy, a *metu mortis neglecto* zawiera powód tego. — **ad virtutem excitari** = wszyscy zagrzewają się do waleczności (bez *homines*). Tak Passivum słów nijakich przybiera znaczenie treściwsze; np. *undique ad arma concurritur* = wszyscy chwytają za broń, uzbrajają się. Nägelsb. 314.

6. **terrarum** = *orbis terrarum*. - **rerum natura** = *natura*, istota stworzeń.

Cap. XV **equitum**; rycerstwo, stan rycerski, = *nobiles* najwyższa szlachta.—**cum est**

bello versantur, atque eorum ut quisque est 2
genere copiisque amplissimus, ita plurimos
circum se ambactos clientesque habet. Hanc
unam gratiam potentiamque noverunt.

Cap. XVI. Natio est omnis Gallorum admo-
dum dedita religionibus, atque ob eam causam 2
qui sunt affectio gravioribus morbis quique in
proeliis periculisque versantur, aut pro victi-
mis homines immolant aut se immolaturos vo-
vent administrisque ad ea sacrificia druidibus
utuntur, quod, pro vita hominis nisi hominis vi- 3
ta reddatur, non posse deorum immortalium
numen placari arbitrantur, publiceque eius-
dem generis habent instituta sacrificia. Alii im- 4
mani magnitudine simulacra habent, quorum
contexta viminibus membra vivis hominibus
complent; quibus sucensis circumventi flamma
exanimantur homines. Supplicia eorum, qui in 5
furto aut in latrocinio aut aliqua noxia sint com-

---

usus; IV. 2. 3.—**incidit**; Perf. Perf. IV. 1. 5. – **quod... propulsarent**; c. 14. 4. — **uti... propuls.** podobnie I. 1. 4. c. 23. 4.

2. **ut quisque... amplissimus, ita plurimos**; w polsk. przez Comparativos. – **ambactos** (albo z kieltyckiego *ambi* =około i *aig*=*agere*=otaczający, towarzysz; albo z germańskiego *and*=ku i *bak*= plecy, zapleczny, sługa, niewolnik. Momsen). III. 22. 1. *soldurios*.—**clientesque**; I. 4. 2. — **Hanc unam gratiam** = ten jeden rodzaj wziętości.

Cap. XVI. **Natio est omnis**; szyk jak: *Gallia est omnis* I. 1. 1. — **religionibus**= obrzędy religijne, do których należą tutaj i zabobony, gusła, etc.

2. **administrisque** = jako zarządców; lub do zarządzenia...

3. **pro vita hom nisi hom. vita.** Chiasmus. I. 3. 4.– **nisi, non posse**; I. 44. 6.

4. **simulacra**=bałwany W.

5. **aut aliqua noxia** (nie *noxa*)=albo na jakiemkolwiek przewinieniu. — **sint comprehensi**; Conjunct? — **cum .. de-**

prehensi, gratiora dis immortalibus esse arbitrantur; sed cum eius generis copia defecit, etiam ad innocentium supplicia descedunt.

Cap. XVII. Deum maxime Mercurium colunt: sunt huius plurima simulacra. Hunc omnium inventorem artium ferunt, hunc viarum atque itinerum ducem, hunc ad quaestus pecuniae mercaturasque habere vim maximam arbitrantur.
2 Post hunc Appollinem et Martem et Jovem et
Minervam. De his eandem fere, quam reliquae
gentes habent opinionem: Appollinem morbos
depellere, Minervam operum atque artificio-
rum initia tradere, Jovem imperium coele-
3 stium tenere, Martem bella regere. Huic, cum
proelio dimicare constituerunt, ea, quae bello
ceperint, plerumque devovent: cum superave-
runt, animalia capta immolant reliquasque res
4 in unum locum conferunt. Multis in civitati-
bus harum rerum exstructos tumulos locis con-

---

fecit; c. 15. 1. — **descendunt**; łacińska przenośnia. V. 41. 5

Cap. XVII. **Deum**; Genit. plur. — **Mercurium**; Cezar oznacza bóstwa gallijskie nazwami rzymskiemi. *Mercurius* jest celtycki *Teutates* słow. *Radost, Radość*. — **hujus . . . hunc... hunc... hunc**; I. 19. 3. *quod... quod...* i t. d. — **quaestus pec. mercaturasque**; Plur. = różne sposoby zysku i handlu.

2. **Martem**; celt. *Hesus*, słow. *Tur*. — **Jovem**; celt. *Taranis*, słow. *Perkun*. — **Appollinem**; słow. *Życiowrot*. — **operum atque artif. initia** = początki rzemiosł i sztuk.

3. **cum constituerunt... cum superaverunt**; c. 15. 1 — **quae... ceperint,... devovent**; *ceperint* jest Fut. ex, a *devovent* = *se dedicaturos vovent;* t. j. przyrzekają ofiarować wtedy kiedy bić się postanowili, to co zdobędą. **ea quae ceperint** = zdobycz (przyszłą). — **superaverunt** bezwzględnie; I. 50. 5. — **reliquasque res . . . conferunt**, pod tem należy rozumieć zdobycze, łupy, zbroje.

4. **tumulos** = mogiły; coś

secratis conspicari licet; neque saepe accidit, 5
ut neglecta quispiam religione aut capta apud
se occultare aut posita tollere auderet, gravis-
simumque ei rei supplicium cum cruciatu consti-
tutum est.
Cap. XVIII. Galli se omnes ab Dite patre pro-
gnatos praedicant idque ab druidibus proditum
dicunt. Ob eam causam spatia omnis tempo- 2
ris non numero dierum, sed noctium finiunt;
dies natales et mensium et annorum initia
sic observant, ut noctem dies subsequatur.
In reliquis vitae institutis hoc fere ab reliquis 3
differunt, quod suos liberos, nisi cum ado-
leverunt, ut munus militiae sustinere possint,
palam ad se adire non patiuntur filiumque pue-
rili aetate in publico in conspectu patris as-
sistere turpe ducunt.
Cap. XIX. Viri, quantas pecunias ab uxori-
bus dotis nomine acceperunt, tantas ex suis

---

podobnego jak słowiańskie.

5. **religione**=ślub, świętą objetnicę. — **posita**=ofiarowane, w ofierze złożone.

Cap. XVIII. **ab Dite patre** = Plutone; słow. *Pilwit*, *Pikal*. lub *Merol*. — **patre** nie =ojciec lecz przodek; **a D. p. prognatos**. II. 29; 4. — **a druidibus proditum est**=podług podania ustnego (tradycyi) Druidów. Z tą tradycyą pochodzenia od boga podziemnego połączona jest wiara Gallów, że są autochtonami; jak Brytanie V. 12. 1 Stąd może poszedł zwyczaj liczenia czasu nie na dnie lecz nocy.

2. **spatia** = ustępy. — **finiunt**=*definiunt*. c. 25. 1.

3. **vitae institutis**=sposób życia, obyczaj, zwyczaj. — **hoc fere**=tem chyba. — **nisi... non patiuntur**; 1. 44 6. — **cum adoleverunt**; a *adoleverint?* (należałoby do dozwolenia). — **puerili aetate**; Abl. qual. — **in publico** = na publicznem miejscu, w obecności ludzi. — **in conspectu**=w obliczu. — **turpe**=za sromotę. W. rzecz nieprzyzwoita

Cap. XIX. **Viri** na czele? — **dotis nomine**=w posagu. — **communicant** =dołączają.

bonis aestimatione facta cum dotibus commu-
2 nicant. Huius omnis pecuniae coniunctim ra-
tio habetur fructusque servantur: uter eorum
vita superavit, ad eum pars utriusque cum
fructibus superiorum temporum pervenit.
3 Viri in uxores, sicuti in liberos, vitae necis-
que habent potestatem; et cum paterfamiliae
illustriore loco natus decessit, eius propinqui
conveniunt et, de morte si res in suspicionem
venit, de uxoribus in servilem modum quae-
stionem habent et, si compertum est, igni at-
que omnibus tormentis excruciatas interfi-
4 ciunt. Funera sunt pro cultu Gallorum ma-
gnifica et sumptuosa; omniaque, quae vivis
cordi fuisse arbitrantur, in ignem inferunt,
etiam animalia, ac paulo supra hanc memo-
riam servi et clientes, quos ab iis dilectos es-
se constabat, iustis funeribus confectis una
cremabantur.

Cap. XX. Quae civitates commodius suam rempublicam administrare existimantur, habent legibus sanctum, si quis quid de republi-

---

2. **conjunctim ratio habetur** wspólny rachunek się prowadzi; spólnie używają. W.—**uter** mascul? — **vita superavit**=przeżyje=*superstes fuit alteri* Perf. c. 15. 1.

3. **de morte si res in suspicionem venit** = wypadek śmierci jest podejrzany, zam. *de morte si est suspicio*, tak *res* często jako podmiot zbyteczny dodaje się; VII. 35. 2.—**in servilem modum**=jak z niewolnikami; t. j. torturą. — **quaestionem habent**= śledztwo prowadzić z...

4. **pro cultu** = w miarę, w stosunku oświaty. — **paulo supra hanc memoriam**=nieco przed naszą (teraźniejszą) pamięcią, przed naszemi czasami.—**justis**=należyty, przynależny.

Cap. XX. **commodius** (II. 20. 3. VII. 6. 1.) dobrze, należycie. — **habent leg. sanctum**=mają prawami zawarowane; **sanctum** = *sancitum;*

ca a finitimis rumore aut fama acceperit, uti
ad magistratum deferat neve cum quo alio
communicet, quod saepe homines temerarios 2
atque imperitos falsis rumoribus terreri et ad
facinus impelli et de summis rebus consilium
capere cognitum est. Magistratus quae visa sunt 3
occultant, quaeque esse ex usu iudicaverunt,
multitudini produnt. De re publica nisi per
concilium loqui non conceditur.

Cap. XXI. Germani multum ab hac consue-
tudine differunt. Nam neque druides habent,
qui rebus divinis praesint, neque sacrificiis stu-
dent. Deorum numero eos solos ducunt, quos 2
cernunt et quorum aperte opibus iuvantur.
Solem et Vulcanum et Lunam, reliquos ne fa-
ma quidem acceperunt. Vita omnis in vena- 3
tionibus atque in studiis rei militaris consi-
stit: ab parvulis labori ac duritiae student.
Qui diutissime impuberes permanserunt, ma- 4
ximam inter suos ferunt laudem: hoc ali statu-
ram, ali vires nervosque confirmari putant.

---

habent sanctum silniej jak *sanxerunt*. — **rumore aut fama** = z pogłoski lub wieści.

2. **terreri**=trwożą się, **impelli**=pochop biorą. W.

3. **quae visa sunt** (*occultare*) — co sądzi; — **ex usu**; I. 30. 2. — **nisi non**; I. 44. 6. — **per concilium**=drogą sejmu. — **loqui conceditur**, tak z Infinit. rzadko, zwykle z odpowiednią konjunkcyą.

Cap. XXI. **neque druides habent**; rozumie się tutaj, że Germanie nie mieli osobnego stanu duchownego, nie zaś pojedyńczych kapłanów. — **qui... praesint**; Conjunct? — **neque sacrificiis student** = nie oddają się służbie ofiarnej, — tak powszechnej jak Gallowie.

2. **quorum aperte opibus**; adverbium w środku? — **Solem et Vulc. et Lunam**; Tacyt wspomina także o Merkuryuszu, Herkulesie, Marsie.

3. **a parvulis**=od maleńkości.

5 Intra annum vero vicesimum feminae notitiam habuisse in turpissimis habent rebus; cuius rei nulla est occultatio, quod et promiscue in fluminibus perluuntur et pellibus aut parvis rhenonum tegimentis utuntur magna corporis parte nuda.

Cap. XXII. Agriculturae non student, maiorque pars eorum victus in lacte, caseo, car-
2 ne consistit. Neque quisquam agri modum certum aut fines habet proprios; sed magistratus ac principes in annos singulos gentibus cognationibusque hominum, qui communiter coieruunt, quantum et quo loco visum est agri attribunt atque anno post alio transire cogunt.
3 Eius rei multas afferunt causas: ne assidua consuetudine capti studium belli gerendi agricultura commutent; ne latos fines parare studeant, potentioresque humiliores possessionibus expellant; ne accuratius ad frigora atque aestus vitandos aedificent; ne qua oria-

---

5. **Intra annum... vicesimum;** I. 36. 7. — **habuisse;** a Inf. Praesentis? — **occultatio**=możność, sposobność ukrycia. — **pellibus... nuda;** IV. 1. 10. **rhenonum tegimentis;** *rheno* (*reno*) nie jest ren (zwierzę), na które Cezar nazwy nie ma (c. 26.) — lecz jest kożuch, szuba, futro krótkie jak kurtki; **rhenonum tegimenta**=odzież futrzana.

Cap. XXII. **Agriculturae non student,** o tyle, że nie mając stałych siedzib, lecz prowadząc życie koczownicze nie odddają się rolnictwu.

2. **Neque... aut;** V. 7. 4. — **in annos singulos**=na... V. 22. 4. — **gentibus cognationibusque;** *gens* = ród, pochodzący od jednej głowy, familia; *cognationes* związki familijne; I. 11. 4. — **quantum et quo loco visum est**=ile i gdzie się im zda. W. — **agri** od *quantum.* — **alio**=*in alium locum.*

3. **Ejus rei** odnosi się na? — **consuetudine**=ustawiczno-

tur pecuniae cupiditas, qua ex re factiones dis-
sensionesque nascuntur; ut animi aequitate 2
plebem contineant, cum suas quisque opes cum
potentissimis aequari videat.

Cap. XXIII. Civitatibus maxima laus est
quam latissime circum se vastatis finibus soli-
tudines habere. Hoc proprium virtutis existi- 2
mant, expulsos agris finitimos cedere, neque
quemquam prope audere consistere; simul hoc 3
se fore tutiores arbitrantur, repentinae incur-
sionis timore sublato. Cum bellum civitas 4
aut illatum defendit aut infert, magistratus,
qui ei bello praesint, ut vitae necisque ha-
beant potestatem, deliguntur. In pace nullus 5
est communis magistratus, sed principes re-
gionum atque pagorum inter suos ius dicunt
controversiasque minuunt. Latrocinia nullam 6
habent infamiam, quae extra fines cuiusque

ścią. W. — **accuratius** = zbyt troskliwie. **frigora atque aestus**; V. 12. 6.

4. **ut animi aequitate plebem contineant** = aby pospólstwo utrzymać w zadowolnieniu; więc zadowolnienie w stosunkach swoich uważa Rzymianin jako jednakowość umysłu; genus pro specie. Nägelsb. p. 31. — **opes cum potentissimis** = *cum opibus potentissimorum;* zestawienie rzeczy z sobą. c. 27. 1.

Cap. XXIII. **Civit. max. laus est** .. IV. 3 1.

2. **Hoc** odnosi się na poprzed c 14. 5. — **expulsos .. cedere** powód; c. 14. 5. — **proprium** jest substantivum. — **expulsos**; Accus. podmiotu

3. **hoc se fore... sublato**; c 14. 5. *hoc* odnosi się również na poprzed.

4. **defendit aut infert**; II. 29. 4. nie Conjunct?

5. **nullus est communis magistratus** nie sprzeciwia się c. 22. 2. tutaj bowiem mowa jest o wspólnym urzędzie, gdy tymczasem każdy powiat miał swoje osobne *magistratus* i *principes*. — **principes** (naczelnicy) **regionum** = okręgów, obwodów, **atque pagorum** (c. 11. 2) = kosz, powiat (Gau). — **controv. min**. 6. 3. 2 V

civitatis fiunt, atque ea iuventutis exercendae ac desidiae minuendae causa fieri praedicant.
7 Atque ubi quis ex principibus in concilio dixit se ducem fore, qui sequi velint, profiteantur, consurgunt ii, qui et causam et hominem probant, suumque auxilium pollicentur atque
8 ab multitudine collaudantur: qui ex his secuti non sunt, in desertorum ac proditorum numero ducuntur, omniumque his rerum po-
9 stea fides derogatur. Hospitem violare fas non putant; qui quaqua de causa ad eos venerunt, ab iniuria prohibent, sanctos habent, hisque omnium domus patent victusque communicatur.

Cap. XXIV. Ac fuit antea tempus, cum Germanos Galli virtute superarent, ultro bella inferrent, propter hominum multitudinem agrique inopiam trans Rhenum colonias mitte-
2 rent. Itaque ea, quae fertilissima Germaniae sunt, loca circum Hercyniam silvam, quam

---

6. **quae... fiunt**=za granicą popełnione.

7. **Atque**=jakoż.—**ubi.. dixit... profiteantur**; *dixit*=*dicit* (c. 15. 1). czynność w teraźniejszości powtarzana, dla tego następuje Praes. — **causam**=sprawę. — **hominem**=osobę.

8. **qui**=ci zaś, którzy. — **secuti non sunt**, roz. dawszy przyrzeczenie. — **numero**; I. 26 6.—**fides derogatur**=wiary, zaufania odmawiają.

9. **quaqua**=(*quacunque*)=jakikolwiek. — **victusque communic.** c. 13. 7.

Cap. XXIV. **Ac.** IV. 25. 3.—**fuit tempus, cum superarent**; I. 23. 1. . **fuit** co za Perf? — **trans Rhenum col. mitt.** Podług podania już za czasów Tarkwiniusza Starego jakiś król celtycki Ambiatus słał osadników za Ren.

2. **silvam, quam... video quam... appellant** dwa zdania poboczne po głównem bez spójnika; c. 11. 3. Nägelsb. p. 428. **Eratostheni**; Eratostenes ur. w Cyrene r. 272. przed Chr. umarł r. 192. jako jeden z bibliotekarzów w Alexandryi, szczególnie biegły w a-

Eratostheni et quibusdam Graecis fama notam esse video, quam illi Orcyniam appellant, Volcae Tectosages occupaverunt atque ibi consederunt; quae gens ad hoc tempus his sedi- 3
bus sese continet summamque habet iustitiae et bellicae laudis opinionem. Nunc quod in ea- 4
dem inopia, egestate patienta, qua Germani permanent, eodem victu et cultu corporis utuntur.
Gallis autem provinciarum propinquitas et 5
transmarinarum rerum notitia multa ad copiam atque usus largitur, paulatim assuefac- 6
ti superari multisque victi proeliis ne se quidem ipsi cum illis virtute comparant.

Cap. XXV. Huius Hercyniae silvae, quae supra demonstrata est, latitudo novem dierum iter expedito patet: non enim aliter finiri potest, neque mensuras itinerum noverunt. Ori- 2
tur ab Helvetiorum et Nemetum et Rauraco-

---

stronomii, matematyce i gieografii.—**et quibusdam Graecis**=i kilku innych pisarzów greckich. **video**=*litterarum usu cognovi; vidi* tyle co: sam osobiście doświadczyłem; podobnie: *audio* i *audivi*.

3. **ad hoc temp.**=teraz jeszcze, dziś. — **summamque... justitiae et bellicae laudis** = (dzielności) **opin.** II. 8. 1. VII. 59. 5.

4 **inopia** = niedostatek; **egestate** = ubóstwo; **patientia** =umiarkowanie, mierność. — **qua** Abl. przez Attrakcyę od praepos. **in** (*in ead. inopia*). —**victu et cultu corp.**—sposób życia.

5. **provinciarum**; *Galliae et Hispaniae.*—**copiam atque usus** (Plur.) dobry byt i różne potrzeby.

6. **assuefacti superari**; IV. 3. 3.—**ne se quidem ipsi** zam. *ne ipsi quidem se* lub *ne se ipsi quidem*, dla ważności wyrazu *ipsi;* III. 6. 2.

Cap. XXV. **iter**; Accus. jaki? **expedito**; I. 12. 3. = tęgi piechotnik=*si quis expeditus proficiscitur.*—**patet**; I. 16. — **finiri**; c. 18 3. **mensuras itinerum** = mierzenie dróg podług *passus*, lub *stadia*

2. **rectaque fl. Dan. re-**

rum finibus rectaque fluminis Danuvii regione pertinet ad fines Dacorum et Anartium;
3 hinc se flectit sinistrorsus diversis ab flumine regionibus multarumqne gentium fines prop-
4 ter magnitudinem attingit; neque quisquam est huius Germaniae, qui se aut adisse ad initium eius silvae dicat, cum dierum iter LX processerit, aut, quo ex loco oriatur, accepe-
5 rit; multaque in ea genera ferarum nasci constat, quae reliquis in locis visa non sint; ex quibus quae maxime differant ab ceteris et memoriae prodenda videantur, haec sunt.

Cap. XXVI. Est bos cervi figura, cuius a media fronte inter aures unum cornu exsistit excelsius magisque directum his, quae no-
2 bis nota sunt, cornibus: ab eius summo sicut
3 palmae ramique late diffunduntur. Eeadem

---

gione w prostym kierunku, równolegle z Dunajem.

3. **diversis ab fl. regionibus** przeciwne: *recta\{ue* i t. d.

4. **hujus Germ.**═tej części G. t. j. zachodniej. — **qui se aut adiisse... dicat... aut acceperit**: *se* na początku, jakoby należało do obu zdań; VIII. 13. 3.—**ad initium**; roz. część wschodnia. — **qui... dicat**; Conj.—**cum... process?**═chociażby szedł.

5. **multa.. genera ferarum**═wiele rozmaitego zwierza. W. — **quae visa** (Pass.) **non sint**; Conjunct? — **differant**; Conj. potent.

Cap. XXVI. **bos cervi figura**; *bos* zwykła nazwa u Rzymian na zwierzęta większe, rogate, dwukopytne i żyjące trawami. Mowa tu jest o renie czyli reniferze. — **a media fronte**; I. 22. 1. — **unum cornu**; opisanie niedokładne, a polegające może na widzianym renie, kiedy jeden róg zrzucił.

2. **ab ejus summo**═z wierzchołku, *summo* jest subst. — **sicut palmae ramique**; **palmae**, albo═*palma* t. j. liście palmowe, albo═guzy, sęki u drzewa przy których gałęzie są osadzone, albo═dłoń (płaskatość)═z jego wierzchu jakoby łopaty (szufle) i gałę-

est feminae marisque natura, eadem forma ma-
gnitudoque cornuum.
Cap. XXVII. Sunt item, quae appellantur
alces. Harum est consimilis capris figura et
varietas pellium, sed magnitudine paulo an-
tecedunt mutilaeque sunt cornibus et crura
sine nodis articulisque habent, neque quietis
causa procumbunt, neque, si quo afflictae ca- 2
su conciderunt, erigere sese aut sublevare pos-
sunt. His sunt arbores pro cubilibus: ad eas 3
se applicant atque ita paulum modo reclina-
tae quietem capiunt. Quarum ex vestigiis cum 4
est animadversum a venatoribus, quo se re-
cipere consuerint, omnes eo loco aut ab radi-
cibus subruunt aut accidunt arbores, tantum
ut summa species earum stantium relinqua-
tur. Huc cum se consuetudine reclinaverunt, 5
infirmas arbores pondere affligunt atque una
ipsae concidunt.

---

zie szeroko się rozwijają. —**diffunduntur**; przenośnia; V. 41. 5.

3. **natura**=własności.

Cap. XXVII. **Sunt i q. appellantur**. Indicac? IV. 10. 5. —**alces**=łosie. —**consimilis**; II. 11. 1. — **cons. capris figura**; c. 22. 4. — **varietas pell.** = odmiana maści; grzywa brunatna, tułów brunatny i biały, ogon koło osady brunatny, u dołu biały. — **mutilaeque sunt cornibus** (Abl. limit). = mają rogi ztępione, szerokie; nie zupełne rogi mają W. **et crura sine nodis..** również i to opisanie bez podstawy prawdziwej.

2. **si... conciderunt**, dalej: §. 4. **cum est animadversum** i §. 5. **sum se reclin.** IV. 1. 4. **erigere sese aut sublevare** = wstać lub podnieść się. W.

3. **paulum modo**; IV. 25. 2.

4. **ab radicib. subruunt**= podkopują. — **accidunt** = nadcinają. — **tantum ut** = tyle tylko, że... — **summa species** = ostateczny pozór, ledwie pozór. — **earum stantium** = stojących lub: że, jakoby stały. — **relinquatur** zostaje się.

5. **consuetudine** (VII. 24. 2). —z Praepos. *ex* IV. 32. 1.

Cap. XXVIII. Tertium est genus eorum, qui
uri appellantur. Hi sunt magnitudine paulo
infra elephantos, specie et colore et figura
2 tauri. Magna vis eorum est et magna velo-
citas, neque homini neque ferae, quam con-
3 spexerunt, parcunt. Hos studiose foveis cap-
tos interficiunt. Hoc se labore durant ado-
lescentes atque hoc genere venationis exer-
cent, et qui plurimos ex his interfecerunt, re-
latis in publicum cornibus, quae sint testimo-
4 nio, magnam ferunt laudem. Sed assuescere
ad homines et mansuefieri ne parvuli quidem
5 excepti possunt. Amplitudo cornuum et figu-
ra et species multum a nostrorum boum cor-
6 nibus differt. Haec studiose conquisita ab
labris argento circumcludunt atque in amplis-
simis epulis pro poculis utuntur.

Cap. XXIX. Caesar postquam per Ubios exploratores comperit Suebos sese in silvas recepisse, inopiam frumenti veritus, quod, ut supra demonstravimus, minime omnes Germani agriculturae student, constituit non

---

połączone z Adject. lub Genit. zwykle bez praepos. rzadziej z Praepos.

Cap. XXVIII. **Tertium est genus eorum**=*tertium genus est genus eorum.*—**uri**=żubr. —**paulo infra**; c. 35. 6. —**specie... figura**=powierzchowność, postać... kształt.—**tauri**; Nominat. czy Genit?

3. **in publicum** = przed zgromadzeniem, gminą;—**quae sint testimonio**; Conjunct? = na świadectwo. W.

4. **excepti** (wyraz myśliwski)=złapane, z gniazda wzięte. W.

5. **Amplitudo cornum etc. a cornibus diff**. c. 22. 4.

6. **ab labris**; łacinnik mówi od krawędzi; my: około krawędzi, lub brzeg, krawędź. — **circumclud**. = oprawiają.

Koniec wyprawy przeciw Giermanom.

Cap. XXIX. **Caesar etc.** dalszy ciąg c. 10. — **supra**;

progredi longius; sed, ne omnino metum re- 2
ditus sui barbaris tolleret atque ut eorum au-
xilia tardaret, reducto exercitu partem ulti-
mam pontis, quae ripas Ubiorum continge-
bat, in longitudinem pedum ducentorum rescin-
dit, atque in extremo ponte turrim tabulato- 3
rum quattuor constituit praesidi umque co-
hortium duodecim pontis tuendicausa po-
nit magnisque eum locum munitionibus fir-
mat. Ei loco praesidioque Gaium Volca-
tium Tullum adolescentem praefecit. Ipse, 4
cum maturescere frumenta inciperent, ad bel-
lum Ambiorigis profectus per Arduennam sil-
vam, quae est totius Galliae maxima atque ab
ripis Rheni finibusque Treverorum ad Nervios
pertinet milibusque amplius quingentis in
longitudinem patet, L. Minucium Basilum cum
omni equitatu praemittit, si quid celeritate iti-
neris atque opportunitate temporis proficere
possit; monet, ut ignes in castris fieri prohi- 5
beat, ne qua eius adventus procul significatio
fiat: sese confestim subsequi dicit.

Cap. XXX. Basilus, ut imperatum est, facit. Celeriter contraque omnium opinionem confec-

---

c. 22. 1.—**minimae omnes... student**; c. 22. 1.

2. **reducto exerc.** na lewy brzeg Renu.

3. **in extremo ponte**; I. 22. 1.—**præsidiumque** = załogę.

Wyprawa na Ambioryxa.

4 **bellum Ambiorigis**; c. 5. 1. —**pertinet**. I. 1. 6.—**si ... posset**; c. 37. 4. *posse* = wykonać.

5. **ejus adventus**; IV. 16. 7. Nominat. jest: *ejus adventus* (nie *is adv*).—**sese subsequi dixit** nie Inf. Fut. II 32. 3.

Cap. XXX. **contraque omn. opin.** II. 3. 1.—**eor indicio** = na ich doniesienie

to itinere multos in agris inopinantes deprehendit: eorum indicio ad ipsum Ambiorigem contendit, quo in loco cum paucis equitibus
2 esse dicebatur. Multum cum in omnibus rebus tum in re militari potest fortuna. Nam magno, ut accidit, casu, ut in ipsum incautum etiam atque imparatum incideret, priusque eius adventus ab hominibus videretur, quam fama ac nuntius afferertur, sic magnae fuit fortunae omni militari instrumento, quod circum se habebat, erepto, redis equisque com-
3 prehensis ipsum effugere mortem. Sed hoc quoque factum est, quod aedificio circumdato silva, ut sunt fere domicilia Gallorum, qui vitandi aestus causa plerumque silvarum atque fluminum petunt propinquitates, comites familiaresque eius angusto in loco paulisper
4 equitum nostrorum vim sustinuerunt. His pugnantibus illum in equum quidam ex suis intulit: fugientem silvae texerunt. Sic et ad subeundum periculum et ad vitandum multum fortuna valuit.

---

co za Ablat?- **adP**—**quo in loco**, zam. *in locum, in quo;* IV. 1. 1.

1. **magno casu**=nadzwyczajny wypadek; trafunek. W. — **etiam** = jeszcze (czasowo). **videretur;** Pass. - **magnae fuit fortunae** (Genit)?=szczególne, nadzwyczajne szczęście. — **erepto,... comprehensis** ze zdania przypuszczającego. —**ipsum effugere mortem** jest podmiotem do *magnae f. fortunae.* V. 54. 4.

3. **hoc quoque**=nawet i to, odnosi się na poprzed.—**fere**; c. 14. 3. — **propinquitates**; IV. 38. 2.—**angusto in loco** w znacz. właściwem nie przenośnem.

4. **in equum... intulit** = wsadził go na koń. - **subeundum... vitandum** odnoszą się na Ambioryxa.

Cap. XXXI. Ambiorix copias suas iudicione
non conduxerit, quod proelio dimicandum non
existimarit, an tempore exclusus et repenti-
no equitum adventu prohibitus, cum reliquum
exercitum subsequi crederet, dubium est; sed 2
certe dimissis per agros nuntiis sibi quem-
que consulere iussit. Quorum pars in Ardu-
ennam silvam, pars in continentes paludes
profugit; qui proximi Oceano fuerunt, hi in- 3
sulis sese occultaverunt, quas aestus efficere
consuerunt: multi ex suis finibus egressi se 4
suaque omnia alienissimis crediderunt. Catu- 5
volcus, rex dimidiae partis Eburonum, qui una
cum Ambiorige consilium inierat, aetate iam
confectus, cum laborem belli aut fugae ferre
non posset, omnibus precibus detestatus Am-
biorigem, qui eius consilii auctor fuisset, ta-
xo, cuius magna in Gallia Germaniaque co-
pia est, se exanimavit.

Cap. XXXII. Segni Condrusique ex gente et
numero Germanorum, qui sunt inter Eburo-

Cap. XXXI. **judicione** = czy z rozmyslu; V. 27. 3. — **existimarit,... cum crederet**; wprost: *existimavit*, *quia cedebat*, pierwsze jako wynik jego zastanowienia się (bezwzględnie), drugie jako powód wtedy istniejący (względnie). — **tempore exclusus** = dla braku czasu. VII. 11. 5.

2. **sed certe** = to jednak pewna. W. — **continentes paludes** (c. 5. 4. III. 28. 2). = rozlegle bagna.

3. **prox. Oceano**; I. 46. 1. — **insulis** = *aestuariis*. II. 28. 1.

4. **alienissimis** = ludziom zupełnie obcym.

5. **dimidiae pył** = jednej połowy. — **lab. belli aut fugae f. non posset**; *aut* i lub a-ni... ani (*nec... aut posset*). V. 17. 4. — **omnibus precibus detestatus** = przeklinając go; albowiem przekleństwo jest u starożytnych prośbą wołającą o pomstę. Nägelsb. p. 31. — **taxo** = cisina (jagodami)

Cap. XXXII. **Segni Condrusique**; II. 4. 10. — **ex gen-**

nes Treverosque, legatos ad Caesarem miserunt oratum, ne se in hostium numero duceret neve omnium Germanorum, qui essent citra Rhenum, unam esse causam iudicaret: nihil se de bello cogitasse, nulla Ambiorigi au-
2 xilia misisse. Caesar explorata re quaestione captivorum, si qui ad eos Eburones ex fuga convenissent, ad se ut reducerentur, imperavit: si ita fecissent, fines eorum se violatu-
3 rum negavit. Tum copiis in tres partes distributis impedimenta omnium legionum Adua-
4 tucam contulit. Id castelli nomen est. Hoc fere est in mediis Eburonum finibus, ubi Titurius atque Aurunculeius hiemandi causa
5 consederant. Hunc cum reliquis rebus locum probarat, tum quod superioris anni munitiones integrae manebant, ut militum laborem sublevaret. Praesidio impedimentis legionem quartamdecimam reliquit, unam ex his tribus, quas proxime conscriptas ex Italia traduxe-
6 rat. Ei legioni castrisque Quintum Tullium

---

te et **numero Germ.**=pochodzący i należący... tak Abl. z praepos. lub Genit. stoi często zamiast przymiotnika dopełniającego. IV. 20. 1.—**Germ. qui sunt etc.** c. II. 3. t. j. *Germ. Cisrhenani...*—**numero;** I. 26. 6.—**causam;** c. 23. 7. —**nihil;** I. 40. 12. II. 20. 4. —**nulla;** Asyndet?

2. **fecissent;** co za czas w orat. recta?—**se violaturum negavit;** I. 8. 3.

4. **in mediis finibus Eburonum;** nie=w środku kraju Eb. lecz jak obecne poszukiwania dowodzą a c. 31. 5. i V. 26. okazuje, że kraj ten dla swego podziału na dwie połowy miał w środku rozgraniczenie, to=na środkowem, wewnętrznem rozgraniczeniu. — **ubi Tit... consed.** V. 24... c. 37. 8.

5. **reliquis rebus** (Abl. causae)=z innych względów. III. 17. 5. — **integrae manebant** (nie *manserant*)=nieuszkodzone zostawały. — **prox conscrip.** c. 1. 4.

Ciceronem praeficit ducentosque equites attribuit.

Cap. XXXIII. Partito exercitu T. Labienum
cum legionibus tribus ad Oceanum versus in
eas partes, quae Menapios attingunt, proficis-
ci iubet; Gaium Trebonium cum pari legionum 2
numero ad eam regionem, quae ad Aduatucos
adiacet, depopulandum mittit; ipse cum reli- 3
quis tribus ad flumen *Sabim*, quod influit in
Mosam, extremasque Arduennae partis ire
constituit, quo cum paucis equitibus profec-
tum Ambiorigem audiebat. Discendens post 4
diem septimum sese reversurum confirmat;
quam ad diem ei legioni, quae in praesidio re-
linquebatur, deberi frumentum sciebat. Labie- 5
num Treboniumque hortatur, si reipublicae
commodo facere possint, ad eum diem revertantur, ut rursus communicato consilio exploratisque hostium rationibus aliud initium belli capere possint.

Cap. XXXIV. Erat, ut supra demonstravimus, manus certa nulla, non oppidum, non

---

Cap. XXXIII. **Partito**; c. 6. 1. — **ad Oceanum versus**; VII. 8. 5.

3. **ad fl. Sabim, quod infl. in Mosam**; p. Słow. geogr. — **ire** = *contendere*. I. 26. 5. V. 18. 5. VII. 62. 8. — **quo**?

4. **post diem septimum** siódmego dnia; IV. 9. 1. tego dnia przypadał termin (*dies*), dla tego różnica rodzajów. **in praesidio** = w załodze. — **relinquebatur**, *cum ipse discederet*, dla tego Imperf. — **deberi frumentum**; I. 16. 5.

5. **reipub. commodo**: I. 35. 4. V. 46 — **revertantur** Conjunct? III. 5. 3. — **initium** = sposób rozpoczęcia.

Cap. XXXIV. Należy uwagę zwrócić na same prawie Imperfecta tego rozdziału. — **supra**; c. 31. 1. — 4. — **manus certa** = wojsko zebrane, skupione. — **praesidium**; miejsce, miasto obsadzone, gród. — **quod se... defenderet**; c. 21. 1. zdanie skutkowe.

praesidium, quod se armis defenderet, sed in
2 omnes partes dispersa multitudo. Ubicunque
aut valles abdita aut locus silvestris aut pa-
lus impedita spem praesidii aut salutis ali-
3 quam offerebat, consederat. Haec loca vici-
nitatibus erant nota, magnamque res diligen-
tiam requirebat non in summa exercitus tu-
enda (nullum enim poterat universis ab per-
territis ac dispersis periculum accidere), sed
in singulis militibus conservandis; quae tamen
ex parte res ad salutem exercitus pertine-
4 bat. Nam et praedae cupiditas multos lon-
gius evocabat, et silvae incertis occultisque
5 itineribus confertos adire prohibebant. Si ne-
gotium confici stirpemque hominum scelera-
torum interfici vellet, dimittendae plures ma-
6 nus diducendique erant milites; si continere
ad signa manipulos vellent, ut instituta ratio
et consuetudo exercitus Romani postulabat,
locus ipse erat praesidio barbaris, neque ex
occulto insidiandi et dispersos cirumveniendi sin-

2. **impedita?**=V. 19. 1.— **praesidii**=obrony.

3. **vicinitatibus** = sąsiedniim okolicom. — **magnamque** i dla tego... — **in summa exercitus tuenda**=całość wojska; wszystkiego wojska obrona. W.—**a perterr. accidere**; I. 20. 4. — **quae tamen ex parte res**; szyk c. 21. 2.= okoliczność, która przecież; *res=singulorum militum conservatio*.

4. **Nam etc.** zawiera powód do *magnam res diligentiam requ.*—**longius**; Comparat?— **evocabat**; Przenośnia =uwodzić, wieść. — **adire prohibebant**; II. 4. 2.

5. **vellet** roz. Caesar.—**manus** = oddziały. — **diducendi erant** nie *essent?*

6. **continere ad signa manipulos** t. j. walka kohortami; temu przeciwne poprzed. *dimitt. pl. manus* i *diducendae*.—**instituta ratio**; c. 3. 4 wprowadzony sposób. — **singulis** odnosi się na kogo?

gulis deerat audacia. Ut in eiusmodi difficul- 7
tatibus, quantum diligentia provideri poterat,
providebatur, ut potius in nocendo aliquid
praetermitteretur, etsi omnium animi ad ulci-
scendum ardebant, quam cum aliquo militum
detrimento noceretur. Dimittit ad finitimas 8
civitates nuntios Caesar: omnes ad se vocat spe
praedae ad diripiendos Eburones, ut potius
in silvis Gallorum vita quam legionarius mi-
les periclitetur, simul ut magna multitudine
circumfusa pro tali facinore stirps ac nomen
civitatis tollatur. Magnus undique numerus ce- 9
leriter convenit.

Cap. XXXV. Haec in omnibus Eburonum
partibus gerebantur, diesque appetebat septi-
mus, quem ad diem Caesar ad impedimenta le-
gionemque reverti constituerat. Hic, quantum 2
in bello fortuna possit et quantos afferat ca-
sus, cognosci potuit. Dissipatis ac perterritis 3
hostibus, ut demonstravimus, manus erat nulla,
quae parvam modo causam timoris afferret.
Trans Rhenum ad Germanos pervenit fama di- 4
ripi Eburones atque ultro omnes ad praedam
evocari. Cogunt equitum duo milia Sugambri, 5

---

7. **Ut in eiusmodi difficultatibus**; *ut* w zdaniach skróconych zatrzymuje to samo znaczenie, co w zdaniach pełnych, więc=w miarę, podług (IV. 3. 3). i odnosi się zwykle na adjectivum zdania głównego (VIII. 21. 4. na *magnum)* tutaj na *quant. dil. prov. pot.*

8. **ad se vocat... ad dirip. Eb.** celem *vocandi* było *ad dirip. Eb.*

9. **facinore**; co za zbrodnię rozumie Cezar? -- **Magnus... etc**; Asyndeton summativum. Nägelsb. p. 558.

Cap. XXXV. 2. **quantum ... possit... afferat... potuit**: *potuit* jest Perf. log.

3. **quae... afferet**; Conj?

4. **ultro**; V. 28. 3.

5. **supra**; IV. 16. 2.

qui sunt proximi Rheno, a quibus receptos ex
fuga Tencteros atque Usipetes supra docuimus.
6 Transeunt Rhenum navibus ratibusque triginta
milibus passuum infra eum locum, ubi pons
erat perfectus praesidiumque ab Caesare relictum:
primos Eburonum fines adeunt; multos
ex fuga dispersos excipiunt, magno pecoris
numero, cuius sunt cupidissimi barbari, po-
7 tiuntur. Invitati praeda longius procedunt. Non
hos palus in bello latrociniisque natos, non silvae
morantur. Quibus in locis sit Caesar, ex captivis
quaerunt; profectum longius reperiunt
omnemque exercitum discessisse cognoscunt.
8 Atque unus ex captivis: „*Quid vos*" inquit „*hanc
miseram ac tenuem sectamini praedam, quibus
licet iam esse fortunatissimis? Tribus horis
Aduatucam venire potestis: huc omnes suas for-*
9 *tunas exercitus Romanorum contulit: praesidii
tantum est, ut ne murus quidem cingi possit,
neque quisquam egredi extra munitiones*
10 *audeat*". Oblata spe Germani quam nacti erant
praedam in oculto relinquunt; ipsi Aduatucam
contendunt usi eodem duce, cuius haec indicio
cognoverant.

Cap. XXXVI. Cicero, qui per omnes superio-

---

6. **triginta milibus p. infra e. l.** Ablat comparationis po *infra* (c. 28. 1. *paulo)* — **ubi pons erat perf.** c. 9. 3. więc przeprawili się koło Bonn. — **perfectus**; VII. 56. 1. — **primos** = najpierw. — **longius**, czy=za daleko?

7. **Non,... non**; Anaphora. I. 14. 3.

8. **Atque** = wtedy. — **captivis** roz. *Eburonibus*. — **quibus lic. esse fortunatissimis**; V. 41. 6.

9. **tantum**=tylko tyle; II. 8. 2. — **cingi** roz. *a militibus*.

10. **usi eodem duce**; *dux* czy=dowódca, wódz? — **cujus haec indicio**; szyk?

Cap. XXXVI. **qui.. providisset.. passus esset**; Conj. w zdaniu przypuszcz. V. 33. 1. —

res dies praeceptis Caesaris cum summa dili-
gentia milites in castris continuisset ac ne ca-
lonem quidem quemquam extra munitionem
egredi passus esset, septimo die diffidens de
numero dierum Caesarem fidem servaturum,
quod longius progressum audiebat, neque ul-
la de reditu eius fama afferebatur, simul eo-
rum permotus vocibus, qui illius patientiam 2
paene obsessionem appellabant, siquidem ex
castris egredi non liceret, nullum eiusmodi
casum expectans, quo novem oppositis legio-
nibus maximoque equitatu dispersis ac paene
deletis hostibus in milibus passuum tribus of-
fendi posset, quinque cohortes frumentatum
in proximas segetes mittit, quas inter et ca-
stra unus omnino collis intererat. Complures 3
erant ex legionibus aegri relicti, ex quibus qui
hoc spatio dierum convaluerant, circiter CCC,
sub vexillo una mittuntur, magna praeterea
multitudo calonum, magna vis iumentorum,
quae in castris subsederant, facta potestate
sequitur.

---

praeceptis; Abl. causae=z rozkazu. c. 30. 1.—**in castris continuisset**; zwykle *continere* i *tenere castris* bez *in*; pierwsze raczej miejscowo, drugie jakoby Abl. instr. lub modi.—**quemquam** jako przymiotnik, co zwykle dzieje się tylko przy imionach osobowych; to samo *nemo*. — **de num.**=względem... co do... — **fidem servat**=slowa dotrzymać.—**quod long. progr. audiebat** roz. *eum*.

2. **vocibus**=mowy.—**patientiam**=bezczynność, bierne zachowanie się. — **si quidem**=gdyż, ile że.—**novem ... legionibus**: c. 33. 1.—3. —**in mil. passuum tribus**= w odległości...—**offendi** (nieosobowo)=nieszczęście spotkac.—**quas inter**; VII. 33.— **unus omnino**; I. 6. 1.

3. **ex legionibus** t. j. z różnych leg.—**relicti** roz. w Aduatuce. — **sub vexillo**=pod osobną chorągwią. Urz. w. rz.

Cap. XXXVII. Hoc ipso tempore et casu
Germani equites interveniunt protinusque eo-
dem illo, quo venerunt, cursu ab decumana
2 porta in castra irrumpere conantur, nec prius
sunt visi obiectis ab ea parte silvis, quam
castris appropinquarent, usque eo, ut qui
sub vallo tenderent mercatores recipiendi
3 sui facultatem non haberent. Inopinantes no-
stri re nova perturbantur, ac vix primum
4 impetum cohors in statione sustinet. Circum-
funduntur ex reliquis hostes partibus, si quem
5 aditum reperire possent. Aegre portas no-
stri tuentur, reliquos aditus locus ipse per
6 se munitioque defendit. Totis trepidatur ca-
stris, atque alius ex alio causam tumultus
quaerit; neque quo signa ferantur, neque
quam in partem quisque conveniat, provi-
7 dent. Alius castra iam capta pronuntiat, a-

---

§. 36. — **subsederant**; podobnie w polsk.=przesiadywali; przebywali, zostali; w tem znacz. tylko tutaj u Cez.

Cap. XXXVII. **Hoc ipso tempore et casu** = Właśnie w tej chwili i w takiem położeniu im sprzyjającem: *casu* nie = przypadkiem. — **Germ. equit.** V. 48. 3. — **ab decumana porta**; II. 24. 2.

2. **nec prius... quam... appropinquarent**; III. 26. 3. — **sunt visi**; Pass. — **usque eo, ut** =*usque adeo ut*=tak dalece że. — **qui sub vallo** (pod wałami) **tenderent**=namioty mieli; w kramach siedzieli. W. — **recip. sui**. III. 6. 1.

3: **Inopinantes**; IV. 4. 5. — **cohors in statione**; jakoby jeden wyraz=kohorta stacyonowa, koh. znajdująca się na warcie. III. 20. 1.

4. **si... possent**: c. 29. 4. I. 8 4.

5. **reliquos aditus** = w targnięcie się innemi miejscami.

6. **Totis trep. castris**, I. 39. 5. - **alius ex alio**=jeden drugiego. - **quo signa ferantur, neque... conveniat**, wyrazy wojenne = stanąć frontem; i... ustawić się na miejscach zbornych.—**conveniat**; V. 56. 2.

7. **Alius... alius... plerique**; jedni,... inni... najwię-

lius deleto exercitu atque imperatore victores
barbaros venisse contendit; plerique novas si- 8
bi ex loco religiones fingunt Cottaeque et Ti-
turii calamitatem, qui in eodem occiderint ca-
stello, ante oculos ponunt. Tali timore omni- 9
bus perterritis confirmatur opinio barbaris, ut
ex captivo audierant, nullum esse intus prae-
sidium. Perrumpere nituntur seque ipsi adhor- 10
tantur, ne tantam fortunam ex manibus di-
mittant.

Cap. XXXVIII. Erat aeger cum praesidio re-
lictus P. Sextius Baculus, qui primum pilum
ad Caesarem duxerat, cuius mentionem supe-
rioribus proeliis fecimus, ac diem iam quintum
cibo caruerat. Hic diffisus suae atque o- 2
mnium saluti inermis ex tabernaculo prodit:
videt imminere hostes atque in summo esse rem
discrimine: capit arma a proximis atque in
porta consistit. Consequuntur hunc centurio- 3
nes eius cohortis, quae in statione erat: paulis-
per una proelium sustinent. Relinquit animus 4
Sextium gravibus acceptis vulneribus: aegre
per manus tractus servatur. Hoc spatio inter- 5

---

większa część. - **deleto exercitu atque imperatore**; Zeugma; delere stosuje się właściwie tylko do *exercitus*.— **victores**; Aposit. I. 40. 6.

8. **novas... religiones fingunt** = zabobonne wymysły tworzyli.—**Cottaeque et Tit. calam.** c. 32. 4. V. 28...— **occiderint**; Conj? (czyja myśl?)

9. **opinio barbaris** = domysł u...

Cap. XXXVIII. **qui prim. pil. dux.** Urz. w. rz. §. 17. —**ad?** I. 31. 1. – **superioribus proeliis**; II. 25. 1. III. 5. 2.

2. **Hic diffisus... §. 4. servatur**; same Asyndeta. V. 40. Nägelsb. p. 563. — **videt imminere** nie *imminentes?*

3. **Consequuntur hunc** = za nim rzucili się. W.

4. **animus** = przytomnosć.

posito reliqui sese confirmant tantum, ut in munitionibus consistere audeant speciemque defensorum praebeant.

Cap. XXXIX. Interim confecta frumentatione milites nostri clamorem exaudiunt: praecurrunt equites; quanto res sit in periculo co-
2 gnoscunt. Hic vero nulla munitio est, quae perterritos recipiat: modo conscripti atque usus militaris imperiti ad tribunum militum centurionesque ora convertunt: quid ab his prae-
3 cipiatur exspectant. Nemo tam est fortis, quin rei novitate perturbetur. Barbari signa procul
4 conspicati oppugnatione desistunt: redisse primo legiones credunt, quas longius discessisse ex captivis cognoverant: postea despecta pau-
3 citate ex omnibus partibus impetum faciunt.

Cap. XL. Calones in proximum tumulum procurrunt. Hinc celeriter deiecti se in signa manipulosque coniciunt: eo magis timidos
2 perterrent milites. Alii, cuneo facto ut celeriter perrumpant, censent, quoniam tam propinqua sint castra, et si pars aliqua circumventa ciciderit, at reliquos servari posse confidunt;

—**per manus**=z rąk do rąk. VII. 25. 2. VIII. 15. 5.

Cap. XXXIV. **exaudiunt**; V. 30. 1. — **quanto res s. i. per.** = ogrom, wielkość niebezpieczeństwa.

2. **Hic**=*tum vero*=Tu zaś. —**quae... recipiat.** Conjunct? —**modo**=*nuper*. — **usus militaris**; I 40. 5.—**quid... praecipiatur** (Conj. Fut. III. 24. 1). **exspectant**=rozkazy.

4. **primo**, a *primum?* I. 31. 5.

Cap. XL. **in signa manipulosque**=na kohorty i manipule.

2. **cuneo**; Urz. w. rz. §. 40. — **ut perrumpant, censent**=byli za tem, aby; tam. *perumpendum esse* I. 35. 4. Czy można powiedzieć: *censeo, utperrumpam?* — **si** =*etiamsi*.

alii, ut in iugo consistant atque eundem omnes 3
ferant casum. Hoc veteres non probant mi- 4
lites, quos sub vexillo una profectos docuimus. Itaque inter se cohortati duce Gaio Trebonio, equite Romano, qui eis erat praepositus, per medios hostes perrumpunt incolumesque ad
unum omnes in castra perveniunt. Hos subse- 5
cuti calones equitesque eodem impetu militum
virtute servantur. At ii, qui in iugo constite- 6
rant, nullo etiam nunc usu rei militaris percepto neque in eo, quod probaverant, consilio permanere, ut se loco superiore defenderent, neque eam quam prodesse aliis vim celeritatemque viderant imitari potuerunt, sed se in castra recipere conati iniquum in locum de-
miserunt. Centuriones, quorum nonnulli ex in- 7
ferioribus ordinibus reliquarum legionum virtutis causa in superiores erant ordines huius legionis traducti, ne ante partam rei militaris laudem amitterent, fortissime pugnantes con-
ciderunt. Militum pars horum virtute submo- 8
tis hostibus praeter spem incolumis in castra

---

3. **at reliquos**=to przynajmniej resztę.

4. **inter se cohortati**; c. 8. 1. IV. 25. 5. **ad unum omnes**; IV. 15. 3.

5. **subsequuti**=połączyć się. — **militum**=piechoty. I. 48. 4.

6. **etiam nunc**=*etiam tunc*; t. j. nietylko wtedy podczas boju, lecz i teraz kiedy to piszę (Cezar) rzecz się nie zmienila VII. 62. 6.—**usu... percepto**=doświadczenie sobie przywłaszczyć, nabyć.— **ut... defenderent**; Epexegesis. I. 5. 1. **vim celeritatemque**; ze zdania wskazującego do względnego przeniesione.— **se recipere conati... demiserunt** roz. *se*.

7. **ex inferior. ordinibus... in super. ordin.** z niższej rangi do wyższej t. j. z awansem. Urz. w. rz. §. 14.

8. **pars... pervenit**; t. j. trzy kohorty, podlug c. 44. 1. ***duarum cohort. damno.***

pervenit, pars a barbaris circumventa periit.

Cap. XLI. Germani desperata expugnatione castrorum, quod nostros iam constitisse in munitionibus videbant, cum ea praeda, quam in silvis deposuerant, trans Rhenum sese re-
2 ceperunt. Ac tantus fuit etiam post discessum hostium terror, ut ea nocte, cum Gaius Volusenus missus cum equitatu ad castra venisset, fidem non faceret adesse cum incolumi
3 Caesarem exercitu. Sic omnino animos timor praeoccupaverat, ut paene alienata mente deletis omnibus copiis equitatum se ex fuga recepisse dicerent neque incolumi exercitu Germanos castra oppugnaturos fuisse conten-
4 derent. Quem timorem Caesaris adventus sustulit.

Cap. XLII. Reversus ille eventus belli non ignorans, unum, quod cohortes ex statione et praesidio essent emissae, quaestus—ne minimo quidem casu locum relinqui debuisse — multum fortunam in repentino hostium ad-
2 ventu potuisse iudicavit, multo etiam amplius, quod paene ab ipso vallo portisque castrorum

---

Cap. XLI. **quam in silvis depos.** c. 35. 10.

2. **Ac**; III. 15. 3.—**G. Volusenus**; III. 5. 2. IV. 21. 1.—**fidem non faceret**=nie wzbudzał, nastręczał wiary, ufności, zaufania.

3. **alienata mente**=jakoby rozum utraciwszy. W. odchodząc od rozumu.—**se ex fuga recep.** IV. 5. 3.—**incolumi exercitu** Abl. absol. ze zdania warunk.—**Quem**=*hunc vero*.

Cap. XLII. **eventus**; Acc. plur.=losy wojny.—**unum.** V. 41. 7. **ex statione et praesidio**=ze swego stanowiska i z załogi=*ex castris*.—**casu**=*casui*.—**locum rel. debuisse**; V. 52. 1. Acc. c. Inf. zawisł od verbum dicendi zawartego w *questus*.

2. **amplius**—w większym stopniu; daleko więcej. W.

barbaros avertisset. Quarum omnium rerum 3
maxime admirandum videbatur, quod Germa-
mani, qui eo consilio Rhenum transierant, ut
Ambiorigis fines depopularentur, ad castra Ro-
manorum delati optatissimum Ambiorigi bene-
ficium obtulerunt.

Cap. XXLIII. Caesar rursus ad vexandos ho-
stes profectus magno coacto numero ex finiti-
mis civitatibus in omnes partes dimittit. Om- 2
nes vici atque omnia aedificia, quae quisque
conspexerat, incendebantur; praeda ex omni- 3
bus locis agebatur; frumenta non solum a tan-
ta multitudine iumentorum atque hominum
consumebantur, sed etiam anni tempore atque
imbribus procubuerant, ut, si qui etiam in
praesentia se occultassent, tamen his deduc-
to exercitu rerum omnium inopia pereundum
videretur. Ac saepe in eum locum ventum est 4
tanto in omnies partes diviso equitatu, ut modo
visum ab se Ambiorigem in fuga circumspi-
cerent captivi nec plane etiam abisse ex con-

---

3. **Quarum rerum... admirandum vid**; *res* i tutaj służy do opisania, a po takiem może następywać neutr. *admirandum*. por III. 4. 3. V. 1. 7.- **optatissimum... beneficium** = najpożądańszą (nie lada) posługę. W.

Cap. XIII. **magno coacto numero... dimittit** roz. *eos*; podobna składnia jak IV. 21. 6. VII. 4. 1. VII. 29. 1.

2. **vici... aedificia**; I. 5. 2. — **quae quisque** = (kto; nie: każdy) **conspexerat incendebantur**. III. 14 6. V. 34. 2.

3. **anni temp. atque imbribus procubuerant**; nieprzyjaźna pora i deszcze powaliły. — **in presentia**; I. 15. 4.

4. **in eum locum** = do tego, tak blisko, — **diviso** = rozesłać. — **ut modo** (przed chwilą) **visum** (Pass). **ab se Ambiorigem in fuga** (c. 37. 3. = uchodzący) **circumspicerent** = oglądać się za kim na wszyskie stony). — **nec plane etiam** (jam) = nie całkiem, nie zupełnie jeszcze.

5 spectu contenderent, ut spe consequendi illata atque infinito labore suscepto, qui se summam ab Caesare gratiam inituros putarent, paene naturam studio vincerent, semperque paulum ad summam felicitatem defuisse vi-
6 deretur, atque ille latebris aut saltibus se eriperet et noctu occultatus alias regiones partesque peteret non maiore equitum praesidio quam quattuor, quibus solis vitam suam committere audebat.

Cap. XLIV. Tali modo vastatis regionibus exercitum Caesar duarum cohortium damno Durocortorum Remorum reducit, concilioque in eum locum Galliae indicto de coniuratione Senonum et Carnutum quaestionem habe-
2 re instituit, et de Accone, qui princeps eius consilii fuerat, graviore sententia pronuntia-
3 ta more maiorum supplicium sumpsit. Nonnulli iudicium veriti profugerunt. Quibus cum aqua atque igni interdixisset, duas legiones

---

5. **ut spe**; *ut* zawisłe od zdania poprzed. (nie od: *in eum locum*). — **spe illata** = ożywić, wzbudzić nadzieję. - **ab Caesare** = ze strony C. u Cez. — **qui . . . putarent**; Conj. w zdaniu przyczynowem. - **paene naturam studio vincerent**; dosłownie = prawie naturę (ludzką) . . . prześcigali; nadludzkie wydobywali siły. - **ad summam felicitatem** t. j. pojmania Ambiorygesa.

6. **saltibus** = bory. — **se eriperet** = *se erip. ex manibus*. I. 53. 6. VII. 46. 5. — **occultatus** = kryjąc się. — **solis** = jedynie. — Ambioryx żył jeszcze r. 51. a Cezar podjął drugą wyprawę na Eburonów. VIII. 24.

Cap. XLIV. **damno** Abl. modi = ze stratą. I. 35. 4. V. 46. 4. — **de conj... quaestionem hab. inst.** c. 4.

2. **more maj. suppl. sumpsit**; VIII. 38. *verberibus exanimatum corpus securi feriebatur*.

ad fines Treverorum, duas in Lingonibus, sex reliquas in Senonum finibus Agedinci in hibernis collocavit frumentoque exercitui proviso, ut instituerat, in Italiam ad conventus agendos profectus est.

---

3. **aqua atque ig. interd.** I. 46. 4. — **ut instituerat** = *ut quotannis facere consuerat.* V. 1. 1. c. 3. 4. — **ad conv. ag.** I. 54. 3.

COMMENTARIUS SEPTIMUS.

TREŚĆ.

Wojna w. r. 52. prz. Chr. Różne w różnych krainach Gallii rokosze. Najpierw Karnutowie powstają, zabijają rzymskich negocyatorów w Genabum. Vercyngietoryx z Arwernii staje na czele całego ruchu i ściąga wielkie wojska. Lukteryusz zagraża Prowincyi. cap. 1. — 7. Cezar przybywa z Italii, zdobywa miasta Senonów, Karnutów i Biturygów twierdzę Awarykum. Spory u Heduów załatwia. c. 7.—32. Labienus z czterema legionami ciągnie do Senonów i Parysyów. Cezar z sześcioma legionami staje obozem pod Giergowią. U Heduów nowe niespokoje. Cezar odstępuje od oblężenia Gergowii; łączy się z Labienem, który szczęśliwie walczył u Parysyów. c. 33. —62. Walka szersze przybiera rozmiary, wszystkie ludy Gallijskie, z wyjątkiem Remów, Lingonów i Trewerów. powstają. W drodze do Sekwanów napada Wercyngietoryx na Cezara, zostaje pobity. cap. 63.—67. Wercyngietoryx ustępuje do Alezyi. Cezar to miasto oblęga. Gallowie mimo przybytej odsieczy poddają się i wydają Wercyngietoryga. cap. 67.—90.

Cap I. Quieta Gallia Caesar, ut constituerat, in Italiam ad conventus agendos proficiscitur.

Wstęp.

Cap. I. **Quieta Gallia**; II. 35. 1. III. 28. 1. V. 58. 7.— **Ibi cognoscit**=dowiedział się (I. 42. 1). **de Clodii caede**; zabójstwo za sprawą Milona (20.

Ibi cognoscit de Clodii caede senatusque consulto certior factus, ut omnes iuniores Italiae coniurarent, dilectum tota provincia habere instituit. Eae res in Galliam Transalpinam celeriter perferuntur. 2 Addunt ipsi et affingunt rumoribus Galli, quod res poscere videbatur: retineri urbano motu Caesarem neque in tantis dissensionibus ad exercitum venire posse. Hac impulsi occasione, qui iam ante se populi Romani imperio subiectos dolerent, liberius atque audacius de bello consilia inire incipiunt. 3 Indictis inter se principes Galliae conciliis silvestribus ac remotis locis queruntur de Acconis morte; posse hunc casum ad ipsos recidere demonstrant: 4 miserantur communem Galliae fortunam: omnibus pollicitationibus ac praemiis deposcunt, qui belli initium fa- 5

---

stycznia r. 52. przed Chr.) dokonane. Zaburzenia stąd powstałe i walki stronnictw poruczył senat samemu Pompejuszowi do uśmierzenia, gdyż obiorów konsularnych w tym roku nie było. Pomp. stał pod miastem (VI. 1. 2). miał teraz czuwać nad bezpieczeństwem państwa i wolno mu było pobór wojska w całej Italii odbywać. W skutek rozporządzenia senatu, również i Cezar zarządził pobór w Wyższej Italii, z czego jednak tylko część do wyrównania liczby *suplementum* (c. 7. 5). do Gallii przyszło. — **cert. factus, ut**; III. 5. 2. — **juniores** są popisowi od 17. do 46. r. — **conjurarent**=*simul jurarent*, temu przeciwne jest *sacramento rogare*. VI. 1. 2=ryczałtem przysięgę składać, nie każdy pojedyńczo.

2. **affingunt rum.**=dodają, powiększają... — **quod r. posc. vid.**=podług okoliczności. — **urbano motu**; III. 5. 2. *Nervico p.* — **in tant. dissensionibus**. I. 33. 2.

3. **qui... dolerent**; V. 4. 4. V. 33. 2.

4. **Indictis int. se principes G. conciliis**; szyk? II. 11. 2. V. 49. 4. — **de Acconis m.** VI. 44 2. — **posse hunc casum** (los). **recidere** = paść na... trafić, spotkać.

5. **pollicit. ac praemiis**; III. 18. 2. — **qui... faciant,...**

ciant et sui capitis periculo Galliam in liber-
6 tatem vindicent. Imprimis rationem esse ha-
bendam dicunt, priusquam eorum clandesti-
na consilia efferantur, ut Caesar ab exercitu
7 intercludatur. Id esse facile, quod neque le-
giones audeant absente imperatore ex hiber-
nis egredi, neque imperator sine praesidio ad
8 legiones pervenire possit. Postremo in acie
praestare interfici, quam non veterem belli
gloriam libertatemque, quam a maioribus ac-
ceperint, recuperare.

Cap. II. His rebus agitatis profitentur Car-
nutes *se nullum periculum communis salutis
causa recusare principesque ex omnibus bel-*
2 *lum facturos pollicentur et, quoniam in prae-
sentia obsidibus cavere inter se non possint,
ne res efferatur, ut iureiurando ac fide san-
ciatur, petunt, collatis militaribus signis, quo
more eorum gravissima caerimonia contine-
tur, ne facto initio belli ab reliquis deseran-*
3 *tur*. Tum collaudatis Carnutibus, dato iure-

---

vindicent; zdania zawierające skutek wynikający z jakości rzeczy.—**sui**=(własny) **capitis periculo**= z niebezpieczeństwem własnego bytu. VI. 14. 1. *damno*.

6. **rat. asse habendam... ut**=*videndum esse ut*.—**eorum**; I. 6. 3. I. 11. 3.

7. **sine praesidio**=bez zasłony obronnej.

8. **non veterem**; *non* umieszczone na czele? - **quam a maj. acceperint** = od przodków odziedziczoną, przekazaną.

Wybuch powstania.

Cap. II. **principesque**; I. 12. 6. III. 3. 1. — **bellum facturos**; III. 29. 3.—**in praesentia**; I. 15. 4.

2. **obsidibus cavere inter se**=zapewnić się wzajemnie. VI. 8. 1. i VI. 2. 2.—**jurejurando ac fide**; ⁞I. 3. 7.= przysięgą i ślubem.—**collatis milit. signis**; przed temi znakami wojennemi zwykli byli składać przysięgę.—**quo more**=zwyczaj, który... lub: na tym bowiem zwyczaju.—**continetur**=polega, zasadza się.

iurando ab omnibus, qui aderant, tempore
eius rei constituto ab concilio disceditur.

Cap. III. Ubi ea dies venit, Carnutes Cotua-
to et Conconetodumno ducibus, desperatis
hominibus, Genabum signo dato concurrunt
civesque Romanos, qui negotiandi causa ibi
constiterant, in his Gaium Fufium Citam, ho-
nestum equitem Romanum, qui rei frumenta-
riae iussu Caesaris praeerat, interficiunt bo-
naque eorum diripiunt. Celeriter ad omnes 2
Galliae civitates fama perfertur. Nam ubicum-
que maior atque illustrior incidit res, clamore
per agros regionesque significant; hunc alii
deinceps excipiunt et proximis tradunt, ut
tum accidit. Nam quae Genabi oriente sole 3
gesta essent, ante primam confectam vigiliam
in finibus Arvernorum audita sunt, quod spa-
tium est milium passuum circiter CLX.

Cap. IV. Simili ratione ibi Vercingetorix,
Celtilli filius, Arvernus, summae potentiae ado-
lescens, cuius pater principatum Galliae to-

---

3. **qui aderant** opisanie brakującego Partic. Praes. = obecny, przytomny.

Cap. III. **desperatis hom.** = desperat. W. człowiek nie mający nic do stracenia, bez widoków —**negotiandi causa**; są to *negotiatores*, zwykle ze stanu rycerskiego, trudniący się lichwiarstwem, zakupywaniem zboża, dzierżawieniem cła i podatków. — **constiterant** = stale się osiedlić. —**in his**; I. 16. 5

2. **incidit**; VI. 15. 1. IV. 1. 5.—**clamore**=wołaniem.— **excipiunt**=słyszą.

3. **quae.. gesta essent**; Conjunct. albo=takie rzeczy, które nawet, albo: choćby one się zdarzyły.—**ante pr. conf. vig.** = przed dziewiątą god. wieczór.—**in fin. Arv.** odległość była 53 mil.

Cap. IV. **ibi**=*in Arvernis*.

Vercingetorix... incendit. Wercyngietoryx, ów bohaterski przeciwnik Cezara, który jeden zdołał najdłużej a najskuteczniej opierać się naje-

tius obtinuerat et ob eam causam, quod re-
gnum appetebat, ab civitate erat interfectus,
convocatis suis clientibus facile incendit. Cogni-
2 to eius consilio ad arma concurritur. Prohi-
betur ab Gobannitione, patruo suo, reliquis-
que principibus, qui hanc temptandam fortu-
nam non existimabant, expellitur ex oppido
3 Gergovia; non destitit tamen atque in agris
habet delectum egentium ac perditorum. Hac
coacta manu, quoscumque adit ex civitate,
4 ad suam sententiam perducit; hortatur, ut
communis libertatis causa arma capiant, ma-
gnisque coactis copiis adversarios suos, a qui-
bus paulo ante erat eiectus, expellit ex civi-
5 tate. Rex ab suis appellatur. Dimittit quoquo-
versus legationes, obtestatur, ut in fide ma
6 neant. Celeriter sibi Senones, Parisios, Picto-
nes, Cadurcos, Turonos, Aulercos, Lemovices,
Andos reliquosque omnes, qui Oceanum attin-
gunt, adiungit: omnium consensu ad eum defer-
7 tur imperium. Qua oblata potestate omnibus his
civitatibus obsides imperat, certum nume-
rum militum ad se celeriter adduci iussit.

---

zdniczym rzymskim legionom. Pamięć jego do dziś dnia przechowała się żywą tradycyą w jego kraju, w Owernii. — **principatum... regnum**; I. 3. 5. - **convocatis suis clientibus... incendit**; VI. 43. 1.

2. **hanc temptandam fortunam** I. 36. 3. V. 55. 2. *hanc* oznacza rodzaj, jakość = tem przedsięwzięciem probować szczęścia.

3. **non destitit... atque habet**; IV. 25. 2. IV. 18. 3. V. 49. 6. c. 12. 1. **atque** = lecz. c. 13. 2. — **egentium ac perditorum** (Subst). — **quoscunque** łączy się z **ex civitate** = *(civibus)*.

5. **quoquoversus**. III. 23. 2. — **in fide**; wiernym (przysiędze).

6. **omnium consensu** = *omnium voluntate* II. 4. 7. = jednozgodnie.

Armorum quantum quaeque civitas domi quod- 8
que ante tempus efficiat, constituit; imprimis
equitatui studet. Summae diligentiae summam 9
imperii severitatem addit; magnitudine sup-
plicii dubitantes cogit. Nam maiore commis- 10
so delicto igni atque omnibus tormentis necat,
leviore de causa auribus desectis aut singu-
lis effossis oculis domum remittit, ut sint re-
liquis documento et magnitudine poenae per-
terreant alios.

Cap. V. His suppliciis celeriter coacto exerci-
tu Lucterium Cadurcum, summae hominem
audaciae, cum parte copiarum in Rutenos mit-
tit; ipse in Bituriges proficiscitur. Eius adven- 2
tu Bituriges ad Haeduos, quorum erant in fi-
de, legatos mittunt subsidium rogatum, quo
facilius hostium copias sustinere possint. Hae- 3
dui de consilio legatorum, quos Caesar ad e-
xercitum reliquerat, copias equitatus peditatus-
que subsidio Biturigibus mittunt. Qui cum ad 4
flumen Ligerim venissent, quod Bituriges ab
Haeduis dividit, paucos dies ibi morati neque

---

8. **quodque**=*et quod*.—**ante tempus**=do pewnego czasu. — **efficiat**=zebrać, przygotować. — **studet** = uwagę zwrócić na...

9. **magnitudine**=surowość. — **dubitantes** (Subst).

10. **commisso delicto... necat, leviore de causa... remittit.** VI. 43. 1.—**singulis oculis** =jedno oko. W. - **documento**=przestroga.

Cap. V. **summae hominem aud.** szyk?—**in Rutenos mittit**; dziś departament Aveyron.

2. **ejeus adventu**=za jego przybyciem; oznacza i czas i przyczynę. — **quor. e. i. fide.** VI. 4. 2.

3. **de consilio**=w skutek... podobnie: *de more*, *consuetudine*, *de sententia*.—**ad**; VI. 38. 1.—**cop. equit. peditat.** V. 47. 5.

4. **flumen Lig. quod**; VI. 33. 3. *Ligerim* I. 12. 2. *Arar*. c. 11. 9. – **neque**=a nie...

5 flumen transire ausi domum revertuntur legatisque nostris renuntiant se Biturigum perfidiam veritos revertisse, quibus id consilii fuisse cognoverint, ut, si flumen transissent, una ex parte ipsi, altera Arverni se circumsiste-
6 rent. Id eane de causa, quam legatis pronuntiarunt, an perfidia adducti fecerint, quod nihil nobis constat, non videtur pro certo esse
7 proponendum. Bituriges eorum discessu statim cum Arvernis iunguntur.

Cap. VI. His rebus in Italiam Caesari nuntiatis, cum iam ille urbanas res virtute Gnei Pompei commodiorem in statum pervenisse intellegeret, in Transalpinam Galliam profec-
2 tus est. Eo cum venisset, magna difficultate afficiebatur, qua ratione ad exercitum perve-
3 nire posset. Nam si legiones in provinciam arcesseret, se absente in itinere proelio dimi-
4 caturas intellegebat; si ipse ad exercitum contenderet, ne iis quidem eo tempore, qui quieti viderentur, suam salutem recte committi videbat.

---

5. **revertisse**: I. 31. 1.—**si transirent... circumsisterent**: zmiana podmiotów.—**ipsi** roz. *Bituriges*.

6. **pro certo**=za rzecz pewną; VI. 5. 3. — **proponendum**=opisywać.

7. **eorum discessu**, §. 2. **adventu**.

Przeprawa Cezara do Arvernów.

Cap. VI. **urbanas** r. c 1. 2.—**virtute**=energią, stanowczość. Pomp. jako jedyny konzul uspokoił rozruchy, które powstały po zabiciu Klodynsza. — **commodiorem in statum**; V. 20. 1.

2. **difficultate efficiebatur, qua rat...** podob. IV. 14. 2 *perturb. copiasne...* wielkiej trudności doznawał, jakby...

3. **si... si**=jeżeliby... jeżeliby zaś.

4. **salutem**=osobę. - *comitt. vid.* por. *vado transitur;* III. 23. 7. ze znaczeniem możliwości

Cap. VII. Interim Lucterius Cadurcus in
Rutenos missus eam civitatem Arvernis con-
ciliat. Progressus in Nitiobriges et Gabalos ab 2
utrisque obsides accipit et magna coacta ma-
nu in provinciam Narbonem versus eruptio-
nem facere contendit. Qua re nuntiata Cae- 3
sar omnibus consiliis antevertendum existi-
mavit, ut Narbonem proficisceretur. Eo cum 4
venisset, timentes confirmat, praesidia in Ru-
tenis provincialibus, Volcis Arecomicis, To-
losatibus circumque Narbonem, quae loca ho-
stibus erant finitima, constituit; partem copia- 5
rum ex provincia supplementumque, quod ex
Italia adduxerat, in Helvios, qui fines Arver-
norum contingunt, convenire iubet.

Cap. VIII. His rebus comparatis represso
iam Lucterio et remoto, quod intrare intra
praesidia periculosum putabat, in Helvios
proficiscitur. Etsi Cevenna, qui Arvernos ab 2
Helviis discludit, durissimo tempore anni al-
tissima nive iter impediebat, tamen discus-
sa nive sex in altitudinem pedum atque ita viis

Cap. VII. 2. **in provinciam Narbonem versus**=do prowincyi ku (w kierunku) Narbonie..

3. **omnibus consiliis** (Dat.) **antevertendum**=*antecapiendum* = przedewszystkiem (wszystkiemi planami) trzeba tego dokonać, aby... przedewszystkiem starania przyłożyć trzeba, aby go w pochodzie dō Narbony uprzedził. W.

4. **timentes.** Subst. **in Rutenis provincialibus**; część Rutenów, mieszkających na pograniczu Prowincyi, należała do niej.

5. **supplementumq.** c. 1. 1.

Cap. VIII. **His rebus comp. represso**=(odeprzeć) L. II. 11. 5. II. 26. 3. III. 24. 2.— **intra praesidia** roz. *Romanorum.*

2. **discussa**=rozkopawszy. —**summo.. sudore**=niewypowiedziana pracą. W. krwawym potem.

patefactis summo militum sudore ad fines Ar-
3 vernorum pervenit. Quibus oppressis inopi-
nantibus, quod se Cevenna ut muro munitos
existimabant, ac ne singulari quidem umquam
homini eo tempore anni semitae patuerant,
equitibus imperat, ut quam latissime possint
vagentur et quam maximum hostibus terro-
4 rorem inferant. Celeriter haec fama ac nun-
tiis ad Vercingetorigem perferuntur; quem
perterriti omnes Arverni circumsistunt atque
obsecrant, ut suis fortunis consulat, neve ab
hostibus diripiantur, praesertim cum videat
5 omne ad se bellum translatum. Quorum ille
precibus permotus castra ex Biturigibus mo-
vet in Arvernos versus.

Cap. IX. At Caesar biduum in his locis mo-
ratus, quod haec de Vercingetorige usu ven-
tura opinione praeceperat, per causam sup-
plementi equitatusque cogendi ab exercitu
discedit, Brutum adolescentem his copiis
2 praeficit; hunc monet, ut in omnes partes equi-

---

3. **oppressis**=napadłszy.— **ac**=a.— **patuerant**=otworem stały.

4. **haec**, zamiast zwyklejszego wyrażenia? — **neve ab host. diripiantur**; treściwie zam· *neve se ab hostibus diripi patiantur*. I. 19. 5. II. 26. 1. c. 9. 2. – **bellum** = pole walki; cały ciężar wojny.

5. **in Arv. versus**; VI. 33. 1. *Cezar przybywa do legionów w środkowej Gallii.*

Cap. IX. **de Vercing.** V. 53. 4.—**usu ventura**; *usu venire*= *evenire*, *accidere;* więc podług zwrotu: *quid de me* (względem mnie) *fiet*=*quod haec de Vercing. futura*...— **opinione praecep.** = domyślał się, przeczuwał, przewidywał. – **per causam**; u Cez. zwykle=pod pozorem. — **per caus. supplementi cog.** treściwie = pod pozorem zebrania niedoboru i jazdy.

2. **hunc mon. ut... equites... pervagentur**=aby kazał... zagony zapuszczać; c. 8. 4.—**longius triduo**; IV. 1. 7.

tes quam latissime pervagentur: daturum se operam, ne longius triduo ab castris absit.
His constitutis rebus suis inopinantibus quam 3
maximis potest itineribus Viennam pervenit.
Ibi nanctus recentem equitatum, quem multis 4
ante diebus eo praemiserat, neque diurno neque nocturno itinere intermisso per fines Haeduorum in Lingones contendit, ubi duae legiones hiemabant, ut, si quid etiam de sua salute ab Haeduis iniretur consilii, celeritate praecurreret.
Eo cum pervenisset, ad reliquas legiones mit- 5
tit priusque omnes in unum locum cogit, quam
de eius adventu Arvernis nuntiari posset. Hac 6
re cognita Vercingetorix rursus in Bituriges exercitum reducit atque inde profectus Gorgobinam, Boiorum oppidum, quos ibi Helvetico proelio victos Caesar collocaverat Haeduisque attribuerat, oppugnare instituit.

Cap. X. Magnam haec res Caesari difficultatem ad consilium capiendum afferebat, si reliquam partem hiemis uno in loco legiones contineret, ne stipendiariis Haeduorum expu-

---

3. **suis inopinantibus**; aby zamiar swój ukryć, nawet przed swoimi go nie wydawał.

4. **nanctus**; IV. 36. 3. – **recentem** = świeżą. — **neque diurno etc.** I. 8. 7. – **si quid .. consilii**; szyk? VI. 12. 4. = jeżeliby jaki zamach... – **de sua** (*Caesaris*) **salute** = względem jego osoby. c. 19. 5.

5. **priusque... cogit. quam ... posset**; Conj? III. 26. 3.

6. **quos.. collocaverat**; I. 28. 5. – **Helv. proelio**; III. 5. 2. *Cezar ciągnie w pomoc Bojom, zdobywa Vellaudunum, Genabum i Noviodunum.*

Cap. X. **diffic. ad consilium capiendum**; II. 25. 1. — **ne deficeret**, przed tem zdaniem dopełnić: albowiem obawiał się, że... (*timenti*, *ne*) c. 35. 1. – **stipendiariis** (roz. *Bois*. I. 28. 5.)... **expugnatis**; *expugnare* = zwyciężyć, rzadko o osobach. – **in eo** rozt *Caesare* nie *in se*, bo to jes. z myśli *cunctae Galliae* nie *Caesaris*. – **ab re frum.** = ze

gnatis cuncta Gallia deficeret, quod nullum
amicis in eo praesidium videret positum esse;
si maturius ex hibernis educeret, ne ab re fru-
2 mentaria duris subvectionibus laboraret. Prae-
stare visum est tamen omnis difficultates per-
peti, quam tanta contumelia accepta omnium
3 suorum voluntates alienare. Itaque cohorta-
tus Haeduos de supportando commeatu prae-
mittit ad Boios, qui de suo adventu doceant
hortenturque, ut in fide maneant atque ho-
4 stium impetum magno animo sustineant. Dua-
bus Agedinci legionibus atque impedimentis
totius exercitus relictis ad Boios proficiscitur.

Cap. XI. Altero die cum ad oppidum Seno-
num Vellaunodunum venisset, ne quem post se
hostem relinqueret, quo expeditiore re fru-
mentaria uteretur, oppugnare instituit idque
2 biduo circumvallavit; tertio die missis ex op-
pido legatis de deditione arma conferri, iu-
3 menta produci, DC obsides dari iubet. Ea qui
conficeret, G. Trebonium legatum relinquit.
Ipse, ut quam primum iter faceret, Genabum
4 Carnutum proficiscitur qui tum primum al-

---

względu na... lub króciej=na. — **duris subvectionibus** = z powodu trudnych dowozów, więc Abl?

2. **tamen** na czwartem miejscu; V. 35. 5. V. 54. 2. III. 10. 1. - **alienare**=odstręczyć.

3. **in fide**; c. 4. 5. – **magno animo**=dzielnie.

Cap. XI. **Altero die** = nazajutrz. - **quo** (I. 14. 5.) **expeditiore re frum.** wygodniejsza dostawa żywności. — **oppugnare instit. idque... circumvallavit**: *id* albo należy do obu czasowników, albo *oppugnare* jest użyte bezwzględnie. — **circumvallavit**; Urz. w. rz. §. 55.

3. **Ea qui conficeret** = do przeprowadzenia tego. I. 3, 2. – **ut quam primum iter faceret** = ażeby jak najprędzej zdążył roz. do Gorgobiny; — **Genabum Carn. prof.** które miasto po drodze było.

4. **ductum iri**; I. 16. 1.= przeciągnie, przewlecze się.

lato nuntio de oppugnatione Vellaunoduni,
cum longius eam rem ductum iri existimarent,
praesidium Genabi tuendi causa, quod immit-
terent, comparabant. Huc biduo pervenit. Ca- 5
stris ante oppidum positis diei tempore ex-
clusus in posterum oppugnationem differt
quaeque ad eam rem usui sint, militibus im-
perat et, quod oppidum Genabum pons flumi- 6
nis Ligeris contingebat, veritus, ne noctu ex op-
pido profugerent, duas legiones in armis excu-
bare iubet. Genabenses paulo ante mediam 7
noctem silentio ex oppido egressi flumen trans-
ire coeperunt. Qua re per exploratores nun- 8
tiata Caesar legiones, quas expeditas esse ius-
serat, portis incensis intromittit atque op-
pido potitur perpaucis ex hostium numero de-
sideratis, quin cuncti caperentur, quod pon-
tis atque itinerum angustiae multitudinis fu-
gam intercluserant. Oppidum diripit atque in- 9
cendit, praedam militibus donat, exercitum
Ligerem traducit atque in Biturigum fines
pervenit.

---

quod immiterent, nie zbytecznie dodano; załogę tę bowiem dopiero mieli do Genabum posłać.

5. **diei temp. exclusus**: VI. 31. 1. — **quaeque** = *(et quae)*... **usui sint,.. imperat**; Conj. ponieważ imperat=*dicit*, *indicat; quae usui sint indicat*, *eaque imperat*. c. 16. 2. c. 31. 4.

6. **quod opp. G, pons fl. Lig. contingebat** = ponieważ most pod samo miasto dochodził; samego się miasta dotykał. VI. 29. 2.

8. **quas exped. esse jusserat**; te same co *duas leg. in armis excubare jubet*. — **perpaucis.. desideratis, quin cuncti caperentur** = *non multum aberat, quin cuncti cap.* — **itinerum angustiae** (I. 40. 10) między mostem a ulicą.

9. **diripit** = złupił; dał na łup. W. — **exercitum Ligerem** (c. 5. 4.) **traducit**. I. 12. 2

Cap. XII. Vercingetorix, ubi de Caesaris adventu cognovit, oppugnatione destitit atque
2 obviam Caesari proficiscitur. Ille oppidum No-
3 viodunum oppugnare instituerat. Quo ex oppido cum legati ad eum venissent oratum, ut sibi ignosceret suaeque vitae consuleret, ut celeritate reliquas res conficeret, qua pleraque erat consecutus, arma conferri, equos
4 produci, obsides dari iubet. Parte iam obsidum tradita, cum reliqua administrarentur, centurionibus et paucis militibus intromissis, qui arma iumentaque conquirerent, equitatus hostium procul visus est, qui agmen Vercin-
5 getorigis antecesserat. Quem simulatque oppidani conspexerunt atque in spem auxilii venerunt, clamore sublato arma capere, portas
6 claudere, murum complere coeperunt. Centuriones in oppido cum ex significatione Gallorum novi aliquid ab iis iniri consilii intellexissent, gladiis destrictis portas occupaverunt suosque omnes icoolumes receperunt.

Cap. XII. **de adventu**; I. 42. 1. – **oppugnatione** roz. *Gorgobinae*. – **destitit atque... proficiscitur**; c. 4. 3.

2. **Ille**=*Caesar* — w porównaniu (gramatycznem) z głównym podmiotem *Vercingetorix*.

3. **cum leg. ven. orat. ut ... consuleret, ut... conficeret, jubet.** Chiasmus sententiarum.

4. **administrarentur**; III. 4. 1. — **qui... conquirerent**; Conj?— **qui agm. Verc. antecess.**=który stanowił straż przednią Wercyngetoryxa.

5. **simulatque . . . atque**; III. 9. 7. — **in spem auxilii ven.** I. 18. 9.

6. **Centur. in oppido** podob. jak VI. 37. 3. *cohors in statione*. – **ex signif. Gall.** z ich zachowania się. — **suosque omn... receperunt** = swoich wszystkich... do siebie ściągnęli.

Cap. XIII. Caesar ex castris equitatum edu-
ci iubet, proelium equestre committit: laboran-
tibus iam suis Germanos equites circiter CCCC
submittit, quos ab initio habere secum insti-
tuerat. Eorum impetum Galli sustinere non 2
potuerunt atque in fugam coniecti multis a-
missis se ad agmen receperunt. Quibus pro-
fligatis rursus oppidani perterriti comprehen-
sos eos, quorum opera plebem concitatam exis-
timabant, ad Caesarem perduxerunt seseque
ei dediderunt. Quibus rebus confectis Caesar 3
ad oppidum Avaricum, quod erat maximum
munitissimumque in finibus Biturigum atque
agri fertilissima regione, profectus est, quod
eo oppido recepto civitatem Biturigum se in
potestatem redacturum confidebat.

Cap. XIV. Vercingetorix tot continuis incom-
modis Vellaunoduni, Genabi, Novioduni accep-
tis suos ad concilium convocat. Docet *longe* 2
*alia ratione esse bellum gerendum atque antea
gestum sit. Omnibus modis huic rei studendum,
ut pabulatione et commeatu Romani prohibean-
tur. Id esse facile, quod equitatu ipsi abundent* 3

Cap. XIII. **Germanos equites**; V. 48. 3. — **instituerat**; VI. 3. 4.

2. **atque**; c. 4. 3. — **opera** = namowa, podburzanie.

3. **agri** *(Biturigum)* **fertil. regione**; dopełnić należy *in* z poprzed. — **oppido recepto** = z zajęciem tego miasta; Abl. absol. podob. jak. VI. 41. 3. *incolumi exercitu;* z jakiego czasu powstało Partic. *recepto?*

Oblężenie miasta Avaricum.

Cap. XIV. 2. **longe alia rat. esse bell. ger.** t. j. że trzeba prowadzić wojnę podjazdową. — **alia... atque**; I. 28. 5. — **ut... prohibeantur**; Epexegesis do *huic rei.*

3. **anni tempore** t. j. koniec zimy a początek wiosny. c. 32. 2.

4 *et quod anni tempore subleventur. Pabulum secari non posse; necessario dispersos hostes ex aedificiis petere: hos omnes quotidie ab equi-*
5 *tibus deleri posse. Praeterea salutis causa rei familiaris commoda neglegenda: vicos atque aedificia incendi oportere hoc spatio a Boia quoquoversus, quo pabulandi causa adire*
6 *posse videantur. Harum ipsis rerum copiam suppetere, quod, quorum in finibus bellum ge-*
7 *ratur, eorum opibus subleventur: Romanos aut inopiam non laturos aut magno cum pe-*
8 *riculo longius ab castris processuros: neque interesse, ipsosne interficiant impedimentisne exuant, quibus amissis bellum geri non pos-*
9 *sit. Praeterea oppida incendi oportere, quae non munitione et loci natura ab omni sint periculo tuta, neu suis sint ad detractandam militiam receptacula neu Romanis proposita ad copiam commeatus praedamque tollendam.*

---

4. **necessario**; I. 16. 5. — **dispers. hostes**: Accus. podmiotu.—**petere** roz. *id*=*(pabulum.)*—**hos omnes** t. j. *pabulatores.*

5. **salutis** roz. *communis*, a temu przeciwne: *rei familiaris* — **vicos atq. aedificia**; I. 5. 2. — **hoc spatio a Boia quoquoversus** (III. 23. 2.)= w tym kierunku (okolicy, obrębie, pasmie) od (strony) Boji na wszystkie strony; t. j. nie szło tutaj o to, aby krainę Bojów spustoszyć, lecz tylko o pasmo krainy Biturygów, które przytykało do Bojów.—**quo**=dokąd.

6. **ipsis**; główna osoba jaka?

8. **ipsosne... impedimentisne**; *ne... ne* (zam?) bardzo rzadko; u Cez. tylko tutaj.—**impedimentis**=środki potrzebne do dowozu żywności.

9. **munitione et loci natura** = *natura atque opere munita.* III. 23. 1. **neu... neu** *(ne aut — aut)* bardzo rzadko;=aby ani.. ani.—**detractandam milit.** = odciąganie się od służby wojennej — **proposita** = przygotowane, dogodne. — **copiam**; I. 28. 3.

Haec si gravia aut acerba videantur, multo 10
illa gravius aestimare, liberos, coniuges in servitutem abstrahi, ipsos interfici; quae sit necesse accidere victis.

Cap. XV. Omnium consensu hac sententia probata uno die amplius XX urbes Biturigum
incenduntur. Hoc idem in reliquis fit civitati- 2
bus: in omnibus partibus incendia conspiciuntur; quae etsi magno cum dolore omnes ferebant, tamen hoc sibi solatii proponebant, explorata victoria celeriter amissa reciperaturos.
Confligebant de Avarico in communi concilio, 3
incendi placeret, an defendi. Procumbunt omnibus Gallis ad pedes Bituriges, *ne pulcherrimam prope totius Galliae urbem, quae praesidio et ornamento sit civitati, suis manibus*
succendere cogerentur; facile se loci natura 5
defensuros dicunt, *quod prope ex omnibus partibus flumine et palude circumdata unum*
habeat et perangustum aditum. Datur peten- 6
tibus venia dissuadente primo Vercingetorige, post concedente et precibus ipsorum et mise-

---

10. **gravius aestimare** roz. *se*, a podmiotem tego jest następujące zdanie: *liberos... abstrahi...*

Cap. XV. **Omnium consensu**; c. 4. 6. — **uno**; I. 22. 3. **amplius**; I. 15. 5. — **incendia**=pożary.

2. **explorata victoria** (III. 18. 8.)... **reciperaturos**; Epexegesis do *hoc*.

3. **Confligebant**=spór był, spierali się, spierano się. — **de**=względem.

4. **Proc. omnibus Galils ad ped. Birturiges**; *omnibus Gallis*, którzy byli obecni. **ne... quae... sit... cogerentur... habeat.** I. 7. 3. — **suis** = własny.

5. **unum**; V. 41. 7. **et**= *et quidem.*

6. **primo**; I. 31 5. **concedente** = skłaniał się, ustąpił. — **ipsorum** roz. *Biturigum*. — **misericordia** jest Ablatt. albo z litości nad... a wtedy *vulgi* Gen. object. al.

ricordia vulgi. Defensores oppido idonei deliguntur.

Cap. XVI. Vercingetorix minoribus Caesarem itineribus subsequitur et locum castris deligit paludibus silvisque munitum ab Ava-
2 rico longe milia passuum XVI. Ibi per certos exploratores in singula diei tempora, quae ad Avaricum agerentur, cognoscebat et, quid
3 fieri vellet, imperabat. Omnes nostras pabulationes frumentationesque observabat dispersosque, cum longius necessario procederent, adoriebatur magnoque incommodo afficiebat, etsi quantum ratione provideri poterat, ab nostris occurrebatur, ut incertis temporibus diversisque itineribus iretur.

Cap. XVII. Castris ad eam partem oppidi positis Caesar, quae intermissa a flumine et a paludibus aditum, ut supra diximus, angustum habebat, aggerem apparare, vineas agere, turres duas constituere icoepit: nam cir-
2 cumvallare loci natura prohibebat. De re fru.

---

bo=z powodu żalu *vulgi* (Gen. subject.) nad swojem miastem. —**oppido** należy do *deliguntur*.

Cap. XVI. **longe**; V. 47. 5.

2. **in singula diei temp.** = mało nie każdej godziny. W. Nägelsb. p. 23. 5.—**quid fieri vellet, imperabat**; c. 11. 5.

3. **cum longius** (nieco dalej, za daleko) **necessario**= (z potrzeby) **procederent.** Conjunct. I. 25. 3. — **ratione** = przezorność. — **occurrebatur** = zapobiegać. — **ut... iretur.** bliższe określenie wyrazu *occurrebatur*: mianowicie tym sposobem, że... Epexegesis.

Cap. XVII. **intermissa** = nie otoczona (zam. czasownika z przeczeniem) Nägelsb. p. 287. I. 38. 5.—**aggerem apparare**=przygotowania do sypania grobli robić.—**vineas... turres.** Urz. w. rz. §. 57.—**circumvallare** (roz. *id.*) **prohibebat**; II. 4. 2.

2. **De?—adhortari non destitit** = ustawicznie napomi-

mentaria Boios atque Haeduos adhortari non destitit: quorum alteri, quod nullo studio agebant, non multum adiuvabant, alteri non magnis facultatibus, quod civitas erat exigua et infirma, celeriter, quod habuerunt, consumpserunt. Summa difficultate rei frumentariae af- 3
fecto exercitu tenuitate Boiorum, indiligentia Haeduorum, incendiis aedificiorum, usque eo ut complures dies frumento milites caruerint et pecore ex longinquioribus vicis adacto extremam famem sustentarent, nulla tamen vox est ab iis audita populi Romani maiestate et superioribus victoriis indigna. Quin etiam Caesar cum 4
in opere singulas legiones appellaret et, si acerbius inopiam ferrent, se demissurum oppugnationem diceret, universi ab eo, *ne id faceret*, petebant: *sic se complures annos il-* 5
lo imperante meruisse, ut nullam ignominiam acciperent, nusquam infecta re discederent: hoc se ignominiae laturos loco si inceptam 6
oppugnationem reliquissent: praestare omnes 7
perferre acerbitates, quam non civibus Roma-

---

nal. — **nullo studio agebant** =wcale się nie starać, opieszale działać. — **non magnis facult.** c. 10. 1.

3. **Summa difficultate... exercitu tenuitate**; Ablatt. połączone? — **tenuitate**=ubóstwo, niedostatek. — **usque eo**, odnosi się na **affecto exercitu** ut VI. 37. 2. — **ut... caruerint**; **et... sustentarent**; Perf. jako wynik bez względu na główną czynność; Imperf. ze względu na czas czynności głównej; = **caruerunt et sustentabant.** por VI. 31. 1. — **ab iis**=z ich strony.

4. **Quin**; I. 17. 6. — **Cæsar cum .. appellaret... petebant**; szyk?. IV. 11. 1.

5. **sic se... meruisse**; I. 11 3.=że przecież tyle... zasłużyli...

6. **loco**; I. 26. 6. — **reliquissent** jaki czas w oratio recta?.

7. **praestare... perferre, quam non... parentarent.** Składnia zwichnięta, Anaco-

nis, qui Genabi perfidia Gallorum interissent,
8 *parentarent.* Haec eadem centurionibus tribunisque militum mandabant, ut per eos ad Caesarem deferrentur.

Cap. XVIII. Cum iam muro turres appropinquassent, ex captivis Caesar cognovit Vercingetorigem consumpto pabulo castra movisse propius Avaricum atque ipsum cum equitatu expeditisque, qui inter equites proeliari consuessent, insidiarum causa eo profectum, quo nostros postero die pabulatum ventu-
2 ros arbitrarentur. Quibus rebus cognitis media nocte silentio profectus ad hostium castra ma-
3 ne pervenit. Illi celeriter per exploratores adventu Caesaris cognito carros impedimentaque sua in artiores silvas abdiderunt, copias omnes in loco edito atque aperto instru-
4 xerunt. Qua re nuntiata Caesar celeriter sarcinas conferri arma expediri iussit.

Cap. XIX. Collis erat leniter ab infimo acclivis. Hunc ex omnibus fere partibus palus difficilis atque impedita cingebat non latior pe-
2 dibus quinquaginta. Hoc se colle interruptis

---

uthon; wzorowa c. 10. 2. — **parentarent** *(alicui)* pomścić się za...

Cap. XVIII. **qui int. eq. proel consuessent**; I. 48. 4. —7.

2. **silentio** = w cichości, po cichu. I. 36. 5. *injuria.*

4. **sarcinas conferri**: tłómoki, tornistry złożyć, co zawsze przed każdą bitwą czyniono. I. 24. 3. **arma expediri** = broń do boju przygotować = gotowym być do boju.

Cap. XIX. **ab infimo**; VI. 26. 2. II. 18. 1. — **acclivis**; II. 18. 1. i 2. — **difficilis** = trudny do przebycia. — **impedita**; V. 19. 1. **non latior pedibus** I. 22. 1.

2. **generatimque**; I. 51. 2. — **omnia vada ac saltus** = wszystkie przeprawy i lesiste przesmyki. Nägelsb. d.

pontibus Galli fiducia loci continebant genera-
timque distributi in civitates omnia vada ac
saltus eius paludis obtinebant sic animo pa-
rati, ut, si eam paludem Romani perrumpere co-
narentur, haesitantes premerent ex loco superio- 3
re; ut, qui propinquitatem loci videret, paratos
prope aequo Marte ad dimicandum existimaret,
qui iniquitatem condicionis perspiceret, inani
simulatione sese ostentare cognosceret. Indi- 4
gnantes milites Caesar, quod conspectum su-
um hostes perferre possent tantulo spatio in-
teriecto, et signum proelio exposcentes edo-
cet, *quanto detrimento et quot virorum for-
tium morte necesse sit constare victoriam; quos* 5
*cum sic animo paratos videat, ut nullum pro
sua laude periculum recusent, summae se ini-
quitatis condemnari debere, nisi eorum vitam
sua salute habeat cariorem.* Sic milites conso- 6
latus eodem die reducit in castra reliquaque,

---

136. — **animo**; V. 49. 4.—**sic ...parati, ut... premerent** jak §. 5. VIII. 28. 1 —**haesitantes** *(Romanos)*=grzęznących, ugrzęzłych.

3. **ut, qui... videret... existimaret, qui... perspiceret ... cognosceret.** Wzorowy szyk wyrazów i zdań sobie odpowiadających=a było to położenie takie, że kto bliskość tylko uwzględniał, sądzić mógł, że nieprzyjaciel gotów jest bić się pod równemi okolicznościami; kto jednak przeglądnął, jak nieprzyjazne jest położenie miejsca (dla szturmujących Rzymian), ten poznałby, że próżnem tylko udawaniem (odwagi) się szczycą (że się na próżno ochotą swoją popisują. W).—**aequo Marte**=*pari proelio.* V. 16. 2. **sese ostentare** = szczycić się, popisywać się, pysznić się.

4. **Indign. mil. Caesar**; szyk?. c. 17. 1. — **morte** = śmierć, ofiara, okup.

5. **sic paratos... ut**; § 2. — **sua laude** a później **sua salute**: dla jego sławy, nad własne szczęście, powodzenie.

quae ad oppugnationem pertinebant oppidi, administrare instituit.

Cap. XX. Vercingetorix, cum ad suos redisset proditionis insimulatus, quod castra propius Romanos movisset, quod cum omni equitatu discessisset, quod sine imperio tantas copias reliquisset, quod eius discessu Romani tanta opportunitate et celeritate ve-
2 nissent: non haec omnia fortuito aut sine consilio accidere potuisse; regnum illum Galliae malle Caesaris concessu quam ipsorum habere beneficio — tali modo accusatus ad
3 haec respondit: *Quod castra movisset, factum inopia pabuli etiam ipsis hortantibus; quod propius Romanos accessisset, persuasum loci opportunitate, qui se ipse ut muni-*
4 *tione defenderet: equitum vero operam neque in eo loco palustri desiderari debuisse et illi*
5 *fuisse utilem, quo sint profecti.* *Summam im-*

---

6. **opppidi,** przy końcu zdania?

Cap. XX. **quod,... quod,... quod,... quod;** I. 14. 3.— **sine imperio** = bez dowództwa, bez wodza. — **ejus discessu;** c. 5. 2. — **tanta opport. et celerit.** w polskim przez stósowne Adverbia.

2. **regnum;** I. 3. 5. **concessu** (V. 27. 1.) a temu przeciwne **beneficio.** — **tali modo accus. haec respondit,** po kilku zdaniach wtrąconych prowadzi to zdanie dalej składnię zdania głównego: *Verc... prod. insimulatus.*

3. **Quod... quod;** I. 13. 5 — **etiam ipsis hortantibus** = na własne ich nalegania. — **persuasum** roz. *id sibi persuasum esse*, więc *persuasum jest* Neutr. odpowiadając poprzed. *factum*. (*persuasum* z domniemanem *se*, jako składnia osobowa — jakoby mogło być *persuadeor* — jest niestósownem objaśnieniem). — **tu munitione** = *ut munitus*, jakoby obwarowany.

4. **neque... et;** II. 25. 1. c. 26. 2. V. 19. 3. = wcale nie, a, gdy tymczasem.

5. **Nulli** zam *nemini*. — **studio** = ślepa gorliwość. —

perii se consulto nulli discedentem tradidisse,
ne is multitudinis studio ad dimicandum im-
pelleretur; cui rei propter animi mollitiem stu-
dere omnes videret, quod diutius laborem fer-
re non possent. Romani si casu intervene- 6
rint, fortunae, si alicuius indicio vocati, huic
habendam gratiam, quod et paucitatem eo-
rum ex loco superiore cognoscere et virtutem
despicere potuerint, qui dimicare non ausi
turpiter se in castra receperint. Imperium 7
se ab Caesare per proditionem nullum desi-
derare, quod habere victoria posset, quae iam
esset sibi atque omnibus Gallis explorata:
quin etiam ipsis remittere, si sibi magis hono-
rem tribuere, quam ab se salutem accipere
videantur. „*Haec ut intellegatis*" inquit, „*a me* 8
sincere pronuntiari, audite Romanos milites."
Producit servos, quos in pabulatione paucis 9
ante diebus exceperat et fame vinculisque ex-
cruciaverat. Hi iam ante edocti, quae inter- 10
rogati pronuntiarent, *milites se esse legiona-*
rios, dicunt; *fame et inopia adductos clam ex*
castris exisse, si quid frumenti aut pecoris in
agris reperire possent: simili omnem exerci- 11

---

cui rei na *dimicandum*. I. 29 2.

6 **Romani... gratiam**. Anaphora sententiarum.—**si alicujus**; I. 14. 2. – **qui** odnosi się do *eorum*.

7. **per proditionem** a temu przeciwne **victoria**; czemu nie w jednakowym przypadku? — **nullum**, przy końcu? - **explorata**; III. 18. 8.— **remittere** roz. *imperium* = składać. — **videantur**; III. 11. 5.

10. **interrogati** = na zapytanie. — **pronuntiarent** = odpowiadać powinni. por. I. 6. 1. *ducerentur*. — **exisse, si.. possent**; VI. 29. 4. VI. 37 4. I. 8. 4.

11. **operis**, roboty oblężnicze. — **si... profecissent; jaki**

tum inopia premi, nec iam vires sufficere cu-
iusquam nec ferre operis laborem posse: ita-
que statuisse imperatorem, si nihil in oppu-
gnatione oppidi profecissent, triduo, exerci-
12 *tum deducere.* „*Haec*" inquit, „*a me,*" Vercin-
getorix, „*beneficia habetis, quem proditionis*
insimulatis; cuius opera sine vestro sangui-
ne tantum exercitum victorem fame consump-
tum videtis; quem turpiter se ex fuga recipien-
tem ne qua civitas suis finibus recipiat, a me
provisum est."

Cap. XXI. Conclamat omnis multitudo et
suo more armis concrepat, quod facere in eo
consuerunt, cuius orationem approbant; sum-
mum esse Vercingetorigem ducem nec de e-
ius fide dubitandum, nec maiore ratione bel-
2 lum administrari posse. Statuunt, ut decem
milia hominum delecta ex omnibus copiis in
3 oppidum mitantur, nec solis Biturigibus com-
munem salutem committendam censent, quod
penes eos, si id oppidum retinuissent, sum-
mam victoriae constare intellegebant.

---

ki czas w orat. recta? — **triduo**=w przeciągu...

12. **Hæc, inq. a me, Verc.** szyk. V. 30. 1. najważniejszym wyrazem staje się *a me.* — **opera;** V. 25. 4. **victorem**=zwycięzkie; I. 31. 10. — **se ex fuga recipientem** II. 12. 1. — **suis finibus recipiat;** w tem znacz. *recipere* z Ablat. VI. 6. 3. c. 66. 7.

Cap. XXI. **in eo**=u tego, temu. II. 32. 2.—**nec... nec;** pierwsze *nec* należy do zdania poprzedzającego, określając sposobem ujemnym jego myśl, drugie *nec* przywodzi zupełnie nową rzecz; więc nie ani... ani I. 36. 5. III. 3. ?). —**fide**=szczerość zamiarów. —**ratione;** c. 16. 3.

3. **penes eos** *(Bituriges)*=w ich ręku. — **summam victoriam**=szczyt zwycięstwa, pomyślne zakończenie wojny polega *(constare.)* — **constare:** Inf. Praes. zam. Fut?

Cap. XXII. Singulari militum nostrorum vir-
tuti consilia cuiusquemodi Gallorum occur-
rebant, ut est summae genus solertiae atque
ad omnia imitanda et efficienda, quae ab
quoque traduntur, aptissimum. Nam et la- 2
queis falces avertebant, quas, cum destina-
verant, tormentis introrsus reducebant, et
aggerem cuniculis subtrahebant, eo scientius,
quod apud eos magnae sunt ferrariae atque
omne genus cuniculorum notum atque usita-
tum est. Totum autem murum ex omni par- 3
te turribus contabulaverant atque has coriis
intexerant. Tum crebris diurnis nocturnis- 4
que eruptiōnibus aut aggeri ignem inferebant
aut milites occupatos in opere adoriebantur
et nostrarum turrium altitudinem, quantum
has quotidianus agger expresserat, commis- 5

Cap. XXII. **occurrebant** tyle co: niweczyć. — **ut est** ... V. 43. 5. — **quæ ab quoque traduntur** dosłownie: co od kogo (mu) zostaje podanem, więc = czego się od kogo nauczy. por. IV. 5. 2.

2. **laqueis** = (sidłami) **falces** (roz. *murales*) **avertebant** w znacz. przenośnem = skutek ich usuwali, czynili bezskutecznemi. — **cum destinaverant**, = (uchwycili)... **reducebant** III. 4. 2. — **tormentis**: były to windy i wielokluby do przeciągania. — **introrsus** = do miasta. — **subtrahebant**; dosł. wyciągnąć coś z pod czego, tutaj ziemię, więc = podkopami psuć. — **eo... quod** = a to tem... ile że I. 23. 2. — **ferrariæ**; III. 21. 3.

3. **turribus contabulaverant** = opietrzyli, wieżami opatrzyli. Nägelsb. p. 280.

4. **aggeri ignem inferebant**; *agger* zawierał wiele drzewa. p. Urz. w. §. 57. — **quantum has quotid. agg. expresserat** = o ile je codzienna (grobla) praca (nasypywanie) wznosiła. *exprimere* wyraz techniczny = w górę wysadzać.

5. **commissis suarum turrium malis adaequabant** Z tego widać, że wał był prowadzony nie poziomo, lecz wznosząc nieco się w górę. (Urz. w. rz. §. 58.) tak iż im

sis suarum turrium malis adaequabant et apertos cuniculos praeusta et praeacuta materia et pice fervefacta et maximi ponderis saxis morabantur moenibusque appropinquare prohibebant.

Cap. XXIII. Muri autem omnes Gallici hac fere forma sunt. Trabes directae perpetuae in longitudinem paribus intervallis distantes inter se binos pedes in solo collocantur.
2 Hae revinciuntur introrsus et multo aggere vestiuntur; ea autem, quae diximus, intervalla grandibus in fronte saxis effarciuntur.
3 His collocatis et coagmentatis alius insuper

---

bliższym był miasta, tem też i wyższym. *Malus* jest belek pionowy, słup, w który wpuszczają się płatwy, *committere malos* jest: belki spajać; widocznie więc, że do późniejszego dopiętrzenia słupy sterczały ponad piątro ostatnie i płatwami spojone stanowiły nowe piątro, tem wyrównywano wysokości wież rzymskich. Inaczej Göler.—**adaequabant**; Imperf. conatus. **apertos cuniculos**; *agger* każdy wewnątrz od samego dołu na pewną wysokość i szerokość był próżny, można było tamtędy przechodzić; czyniono to, aby z pod grobli można mury podkopywać. Otóż taki przechód *(cuniculus)* podgroblowy był naturalnie ku miastu otwarty. Urz. w. rz. §. 58. — **praeusta et praeacuta mat.**=nadwęglone i przy końcu zaostrzone belki. — **moen. approp. prohib.** t. j. z robotami.

Cap. XXIII. **Trabes directae**=belki w prostem położeniu = pionowem. IV. 17. 4. **perpetuae**=bez przerwy, **in longitudinem** (roz. *muri*) = wzdłuż długości muru w równych odstępach dwustopowych kładą się na ziemię. Więc jak długi belek, tak szeroki mur.

2. **revinciuntur introrsus** (IV. 17. 7.) = wiążą się, (belkami innemi, klamrami i t. p.) od strony miasta. (c. 22. 2.) — **grandibus in fronte saxis** = od czoła, od pola zakładają się te dwustopowe odstępy wielkiemi kamieniami.

3. **His** t. j. *trabibus* stanowiące pierwszy rząd, czyli warstwę. — **alius insuper ordo additur** = na nie kładzie

ordo additur, ut idem illud intervallum ser-
vetur neque inter se contingant trabes, sed
paribus intermissae spatiis singulae singulis sa-
xis interiectis arte contineantur. Sic deinceps 4
omne opus contexitur, dum iusta muri altitudo
expleatur. Hoc cum in speciem varietatem- 5
que opus deforme non est alternis trabibus
ac saxis, quae rectis lineis suos ordines ser-
vant, tum ad utilitatem et defensionem ur-
bium summam habet opportunitatem, quod
et ab incendio lapis et ab ariete materia de-
fendit, quae perpetuis trabibus pedes quadra-
genos plerumque introrsus revincta neque per-
rumpi neque distrahi potest.

Cap. XXIV. His tot rebus impedita oppugnatione milites, cum toto tempore frigore et

---

się inny (drugi) rząd. **ut**= *ita ut.* – **idem illud interv. serv.**=że się taki sam odstęp zachowuje = zachowując t. s. odst. (t. j. na 2 stopy).—**neque int. s. cont. trabes**= a belki (wierzchne z dolnemi) między sobą się nie stykają. — **sed paribus intermissae spat.**=lecz równemi odstępami rozdzielone.—**singulae singulis saxis interj.** = każda para belków wielkiemi kamieniami wsadzonemi (a więc nawzájem się rozpierającemi) silnie *(arte)* się trzyma.

4. **contexitur**=buduje się. - **justa**= właściwą.—**dum?**= z Conjunct.

5. **cum**, a temu odpowiada **tum**. —**in speciem varietatemque**=ze względu na powierzchowność i odmianę.— **deforme non est**=wcale źle nie wygląda. — **alternis trabibus et saxis** (Ablatt causae) = mając... składając się na przemian z...—**rectis lineis**= w prostych liniach.—**ordines servant**=w rzędach, warstwach; rzędami, warstwami stoją.—**ad**=(ze względu) **utilitatem** a temu przeciwne powyższe *in spec variet.*—**opportunitatem**=dobre strony — **perpetuis trabibus.** Abl. absol. = *cum trabes perpetuae sint.* — **pedes quadragenos** należy do **introrsus revincta** ... dla oznaczenia długości belków.

Cap. XXIV. **cum** temu odpowiada **tamen**. — **omnia haec** = wszystkie trudy.—**ag-**

assiduis imbribus tardarentur, tamen continenti labore omnia haec superaverunt et diebus XXV aggerem latum pedes CCCXXX,
2 altum pedes LXXX exstruxerunt. Cum is murum hostium paene contingeret, et Caesar ad opus consuetudine excubaret militesque hortaretur, ne quod omnino tempus ab opere intermitteretur, paulo ante tertiam vigiliam est animadversum fumare aggerem, quem cunicu-
3 lo hostes succenderant, eodemque tempore toto muro clamore sublato duabus portis ab u-
4 troque latere turrium eruptio fiebat. Alii faces atque aridam materiem de muro in aggerem eminus iaciebant, picem reliquasque res, quibus ignis excitari potest, fundebant, ut, quo primum curreretur aut cui rei ferretur auxi-
5 lium, vix ratio iniri posset. Tamen, quod instituto Caesaris semper duae legiones pro castris excubabant pluresque partitis temporibus erant in opere, celeriter factum est, ut alii eruptionibus resisterent, alii turres re-

---

gerem latum p. CCCXXX, altum p. LXXX. Rozmiary nie do uwierzenia: prawdopodobnie nie *latum* lecz *longum*, równie też nie LXXX lecz XXXX należałoby czytać.

2. **consuetudine** zam. *pro*, *ex*. VI. 27. 5. tak §. 5. *instituto*. c. 32. *legibus*. c. 33. *more*.—**ab opere intermitt.** por. V. 11. 6. — **succenderant**; c. 22. 4.

3. **toto muro**=po... **duabus portibus**; Abl. *viae*. — **ab utroque latere turrium** t. j. wież rzymskich: więc uderzyli od strony lewej i od prawej tych wież, iż one razem z groblą w środku wypadających stały.—**fiebat**; por. II. 24. 3. i 29. 3.

4. **quo**=dokąd = *in quem locum*.—**instituto**; §. 2.

5. **partitis temporibus** = od czasu do czasu, na przemian. — **factum est, ut**; I. 2. 4. — **eruptionibus**; Plur? — **turres reducerent**=w tył potoczyli, cofnęli. —**interscinde-**

ducerent aggeremque interscinderent, omnis vero ex castris multitudo ad restinguendum concurreret.

Cap. XXV. Cum in omnibus locis consumpta iam reliqua parte noctis pugnaretur semperque hostibus spes victoriae redintegraretur, eo magis, quod deustos pluteos turrium videbant nec facile adire apertos ad auxiliandum animadvertebant, semperque ipsi recentes defessis succederent omnemque Galliae salutem in illo vestigio temporis positam arbitrarentur, accidit inspectantibus nobis, quod dignum memoria visum praetereundum non existimavi-
mus. Quidam ante portam oppidi Gallus per 2
manus sevi ac picis traditas glebas in ignem
e regione turris proiciebat: scorpione ab latere
dextro traiectus exanimatusque concidit. Hunc 3
ex proximis unus iacentem transgressus eodem
illo munere fungebatur; eadem ratione ictu
scorpionis exanimato alteri successit tertius ter-
tio quartus, nec prius ille est a propugnatoribus 4
vacuus relictus locus, quam restincto aggere

---

przerwali dla powstrzymania dalszego szerzenia się ognia. —**omnis ex castr.** (obozowa) **mult.** II. 12 4.—**ad restinguendum** bez przedmiotu, jak w polsk.=do gaszenia.

Cap. XXV. **consumpta ... noctis**, więc był już dzień.—**pluteos turrium**, zasłony służące do ochrony walczących z wieży żołnierzów. Urz. w. rz. §. 59. — **nec facile adire... animadvertebant**; *nec* =*et non; et* należy do zdania głównego, *non* do pobocznego;=*et animadv. non facile adire.*—**apertos**=odsłoniętych (żołnierzy).—**ipsi**=z ich strony,—**vestigio temp.**=chwila. —**accidit... quod**= wydarzyła się rzecz, która.—**dignum mem. visum**; Appos do *quod.*

2. **per manus**; VI. 38. 4. —**sevi ac picis... glebas**= bryły łoju i smoły. — **in ignem e reg. turr.** razem należy. — **scorpione.** Urz. w. rz. §. 23.

atque omni ex parte summotis hostibus finis est pugnandi factus.

Cap. XXVI. Omnia experti Galli, quod res nulla successerat, postero die consilium ceperunt ex oppido profugere, hortante et iubente
2 Vercingetorige. Id silentio noctis conati non magna iactura suorum sese effecturos sperabant, propterea quod neque longe ab oppido castra Vercingetorigis aberant, et palus, quae perpetua intercedebat, Romanos ad insequendum
3 tardabat. Iamque hoc facere noctu apparabant, cum matresfamiliae repente in publicum procurrerunt flentesque proiectae ad pedes suorum omnibus precibus petierunt, ne se et communes liberos hostibus ad supplicium dederent, quos ad capiendam fugam naturae et virium
4 infirmitas impediret. Ubi eos in sententia perstare viderunt, quod plerumque in summo periculo timor misericordiam non recipit, conclamare et significare de fuga Romanis coepe-
5 runt. Quo timore perterriti Galli, ne ab equitatu Romanorum viae praeoccuparentur, consilio destiterunt.

---

4. **prius... quam... est factus**; Indicat?

Cap. XXVI. **consilium ceperunt... profugere**; podob. z Infinit. c. 71. 1. **consil. cep.**=*decreverunt*, *constituerunt*.

2. **conati**=*si conati essent*. V. 39. 4. *adepti*. — **neque... et**; c. 20. 4. — **palus, quae perpetua intercedebat**; V. 33. 6. *carissima*, — **ad insequendum tardabat**; II. 25. 1. c. 10. 1.

3. **Jamque... apparabant, cum... procurrerunt**; VI. 7. 2.—**omnibus**=wszelki.—**precibus petierunt**; V. 6. 3. — **commun. liberos**; wspólne dzieci t. j. matki i ojca.— **quos** po **se** (*matresfamiliae*) i **liberos**?

4. **misericordiam non recipit**=litości nie zna.—**signi-**

Cap. XXVII. Postero die Caesar promota turri directisque operibus, quae facere instituerat, magno coorto imbre non inutilem hanc ad capiendum consilium tempestatem arbitratus est, quod paulo incautius custodias in muro dispositas videbat, suosque languidius in opere versari iussit et, quid fieri vellet, ostendit.
Legionibusque intra vineas in occulto expedi- 2
tis cohortatus, ut aliquando pro tantis laboribus fructum victoriae perciperent, iis, quiprimi murum ascendissent, praemia proposuit
militibusque signum dedit. Illi subito ex omni- 3
bus partibus evolaverunt murumque celeriter compleverunt.

Cap. XXVIII. Hostes re nova perterriti, muro turribusque deiecti in foro ac locis patentioribus cuneatim constiterunt, hoc animo, ut, si qua ex parte obviam contra veniretur, acie
instructa depugnarent. Ubi neminem in ae- 2
quum locum sese demittere, sed toto undique

---

ficare de; I. 2. 1.—**quo timore**; V. 19. 2.

Cap. XXVII. **directisque operibus**=skierowawszy dzieła oblężnicze ku miastu (przygotowania do szturmu). – **suosque** (równie też i swoim, *suos* odpow. *custodias*)... **jussit**, zdanie równorzędne z... **arbitratus est**. — **quid fieri vellet, ostendit**; V. 2. 3.

2. **Legionibus... expeditis** (przygotowawszy do szturmu) **cohortatus**; c. 4 1. *convoc. client. incendit.*—**intra vineas** = wewnątrz... pod szopami; **in occulto** = w ukryciu; służy do bliższego określenia poprzed. *intra vin.* jak. I. 31. 1. *secreto in occulto.* – **perciperent**; Imperf. conatus. — **ascendissent** jaki czas w orat. recta?

Cap. XXVIII. **perterriti... dejecti**; pierwsze Partic. zawiera powód drugiego; II. 11. 5. — **cuneatim** (nie jak VI. 40. 2.) = gęstemi hufcami.—**obviam contra** nie Pleonasmus, *contra* oznacza zamiar nieprzyjacielski.—**depugnarent** = rozprawić się I. 50. 4.

2. **circumfundi** roz. *omnes*

maro circumfundi viderunt, veriti, ne omnino spes fugae tolleretur, abiectis armis ultimas oppidi partes continenti impetu petiverunt,
3 parsque ibi, cum angusto exitu portarum se ipsi premerent, a militibus, pars iam egressa
4 portis ab equitibus est interfecta. Nec fuit quisquam, qui praedae studeret. Sic et Genabi caede et labore operis incitati non aetate confectis, non mulieribus, non infantibus pe-
5 percerunt. Denique omni ex numero, qui fuit circiter milium XL, vix DCCC, qui primo clamore audito se ex oppido eiecerunt, incolumes ad Vercingetorigem pervenerunt.
6 Quos ille multa iam nocte silentio ex fuga excepit veritus, ne qua in castris ex eorum concursu et misericordia vulgi seditio oreretur, ut procul in via dispositis familiaribus suis principibusque civitatum disparandos deducendosque ad suos curaret, quae cuique civitati pars castrorum ab initio obvenerat.

Cap. XXIX. Postero die concilio convocato

---

jako przeciwne poprzed. *neminem.* — **continenti impetu** = jednym biegiem, jednym tchem. VI. 37. *eodem cursu.*

3. **angusto exitu**; Abl. causae. — **premerent** na **pars?** — **militibus** = piechota, następuje *equitibus.*

4. **Genabi caede** = *Genabensi caede* V. 54. 4. *Gallici belli officiis.* VIII. Praef. 2. *Galliae.* c. 48. 10. podobnie *labore operis.* — **non... non**; I. 14. 3.

5. **Denique**; I. 40. 7. — **qui fuit... milium**; por. IV. 12. 1.

6. **multa... nocte**; I. 22. 4. — **ex fuga** nie = II. 12. 1. — **misericordia vulgi**; c. 15. 6. — **oreretur**; V. 53. 1. — **ut** = *ita, ut* = tym sposobem, że. — **disparandos** (rzadki wyraz) = rozdzielić. — **quae cuique civitati pars... obvenerat** = *in eam partem castrorum, quae cuiq. civ. obv.* Attractio.

Działanie Wercyngietoryxa po zajęciu Awaryku.

Cap. XXIX. **consilio convocato consulatus est**; VI.

consolatus cohortatusque est, *ne se admodum*
animo demitterent, ne perturbarentur incom-
modo. Non virtute neque in acie vicisse Roma- 2
nos, sed artificio quodam et scientia oppugna-
tionis, cuius rei fuerint ipsi imperiti. Erra- 3
re, si qui in bello omnes secundos rerum pro-
ventus exspectent. Sibi numquam placuisse A- 4
varicum defendi, cuius rei testes ipsos habe-
ret; sed factum imprudentia Biturigum et ni-
mia obsequentia reliquorum, uti hoc incommo-
dum acciperetur. Id tamen se celeriter maio- 5
ribus commodis sanaturum. Nam quae ab re- 6
liquis Gallis civitates dissentirent, has sua
diligentia adiuncturum atque unum consilium
totius Galliae effecturum, cuius consensui ne
orbis quidem terrarum possit obsistere; idque
se prope iam effectum habere. Interea aequum 7
esse ab iis communis salutis causa impe-
trari, ut castra munire instituerent, quo faci-
lius repentinos hostium impetus sustinerent.

Cap. XXX. Fuit haec oratio non ingrata Gal-

---

43. **animo demitt.**=upadać na duchu.—**ne** zam. zwykłego *neve*=*et ne*, więc Asyndeton z powodu ożywionej mowy.—**incommodo**; I. 13. 4.

2. **in acie** = w otwartem polu.

3. **Errare, si qui... exspectent**=Myli się, kto... VI. 32. 2. **omnis**=same (tylko).—**proventus**=*eventus*.

4. **factum... ut**; I. 2. 4.—**imprudentia Biturigum**; c. 15. 4.

5. **sanaturum**=powetować. Przenośnia. V. 41. 5.

6. **Nam ... dissentirent**, przez wciągnienie podmiotu wspólnego *civitates* do zdania względnego stało się prawie jednem tylko zdaniem, zam. *Nam civitates, quae...* —**unum consilium... effecturum**=całą Gallę ku jednemu celowi połączyć.—**cujus** = a taki.—**prope**=prawie.—**effectum habere** czy = *effecisse*?

7. **ab iis... impetrari**=od nich... osiągnąć.

Cap. XXX. **non ingrata**

lis, et maxime, quod ipse animo non defecerat tanto accepto incommodo, neque se in occultum abdiderat et conspectum multitudinis fu-
2 gerat; plusque animo providere et praesentire existimabatur, quod re integra primo incendendum Avaricum, post deserendum cen-
3 suerat. Itaque ut reliquorum imperatorum res adversae auctoritatem minuunt, sic huius ex contrario dignitas incommodo accepto in dies augebatur. Simul in spem veniebant eius affirmatione de reliquis adiungendis civitati-
4 bus; primumque eo tempore Galli castra munire instituerunt, et sic sunt animo consternati homines insueti laboris, ut omnia, quae imperarentur, sibi patienda existimarent.

Cap XXXI. Nec minus, quam est pollicitus, Vercingetorix animo laborabat, ut reliquas civitates adiungeret, atque eas donis
2 pollicitationibusque alliciebat. Huic rei idoneos homines deligebat, quorum quisque aut

---

Litotes I. 11. 4.—**et maxime**; V. 45. 1. — **animo defecerat** =*anim. demitt.* c. 29. 1.—**in occultum**; Substant. IV. 24. 3. c. 35. 3. — **et fugerat** nie *neque*, ponieważ to zdanie jest tylko dalszem rozwinięciem poprzedzającego; oba zawisły od *non... defecerat*, zwykle w tym razie *aut*.

2. **providere et praesentire** = przewiduje i przeczuwa.—**re integra**=gdy rzeczy dobrze stały.— **primo**. I. 31. 5.—**deserendum**; c. 26. 1.

3. **in spem** łączy się **de reliq. adjung. civit.** — **affirmatione**; Abl. causae.

4. **primumque**; I. 31. 5.— **sic consternati... ut... existimarent** jest właściwie zdanie przypuszczające: chociaż im trudno było, przecież... uważali. — **consternati**=przejęci. — **homines... laboris** = *cum essent homines insueti laboris*.

Cap. XXXI. **animo laborabat** = usilnie się starał, wszelkiego starania dokładał. — **alliciebat**; Imperf conatus.

2. **posset**=*valeret*.

oratione subdola aut amicitia facillime pos-
set. Qui Avarico expugnato refugerant, ar- 3
mandos vestiendosque curat; simul, ut demi- 4
nuatae copiae redintegrarentur, imperat certum
numerum militum civitatibus, quem et quam
ante diem in castra adduci velit, sagittariosque omnes, quorum erat permagnus numerus
in Gallia, conquiri et ad se mitti iubet. His
rebus celeriter id, quod Avarici deperierat,
expletur. Interim Teutomatus, Olloviconis fi- 5
lius, rex Nitiobrigum, cuius pater ab senatu nostro amicus erat appellatus, cum magno equitum suorum numero et quos ex Aquitania conduxerat ad eum pervenit.

Cap. XXXII. Caesar Avarici complures dies
commoratus summamque ibi copiam frumenti et reliqui commeatus nanctus exercitum
ex labore atque inopia refecit. Iam prope hie- 2
me confecta cum ipso anni tempore ad gerendum bellum vocaretur et ad hostem proficisci constituisset, sive eum ex paludibus silvisque elicere sive obsidione premere posset, legati ad eum principes Haeduorum veniunt oratum, *ut maxime nesessario tempore*
civitati subveniat: summo esse in periculo rem, 3

---

3. **Qui . . . refugerant armandos curat** roz. *eos* §. 5.

4. **imperat... quem... velit** = *imperat* roz. *indicans*. c. 11. 5. — **quam ante diem;** IV. 9. 1.— **id, quod Av. deperierat** = straty w Aw.

5. **amicus erat appell.** I. 3. 4. — **et quos** = *et cum iis, quos;* §. 3. c. 55. 5. — **conduxerat** albo jak V. 27. 8. = *mercede conduxerat*, lub = ściągnął.

Cezar udaje się do Dececyi i odbywa sejm.

Cap. XXXII. **commoratus;** V. 7. 3. — **nanctus;** IV. 36. 3.— **ex** = po...

2. **ad?** — **sive... sive... posset;** VI. 29. 4. — **necessario temp.** I. 16. 6.

3. **cum** = kiedy, mimo że

quod, cum singuli magistratus antiquitus cre-
ari atque regiam potestatem annum obtine-
re consuessent, duo magistratum gerant et
se uterque eorum legibus creatum esse dicat.
4 *Horum esse alterum Convictolitavem, floren-*
tem et illustrem adolescentem, alterum Cotum,
antiquissima familia natum atque ipsum ho-
minem summae potentiae et magnae cognatio-
nis, cuius frater Valetiacus, proximo anno e-
5 *undem magistratum gesserit. Civitatem esse*
omnem in armis; divisum senatum, divisum
populum, suas cuiusque eorum clientelas.
Quod si diutius alatur controversia, fore uti
pars cum parte civitatis confligat. Id ne ac-
cidat, positum in eius diligentia atque aucto-
ritate.

Cap. XXXIII. Caesar, etsi a bello atque hoste discedere detrimentosum esse existimabat, tamen non ignorans, quanta ex dissensionibus incommoda oriri consuessent, ne tanta et tam coniuncta populo Romano civitas, quam ipse semper aluisset omnibusque rebus

---

— **singuli magistratus**=jednego (naczelnika) I. 16. 5. —**annum**, nie *unum annum*, bo nie ma przeciwstawienia do większej mnogości. c. 81. 1. IV. 1. 7. — **consuessent**; I. 14. 5.—**uterque eorum**?— **legibus**; c. 24. 2.

4. **florentem** co znaczy, pokazuje się z następ. **atque ips . . . summae potentiae** = znaczny, wielkich wpływów; **illustrem** odpow. następ. **magnae cognationis**, więc znakomity. - **atque ipsum**=*eundemque*,=równie też.—**proximo**; I. 44. 9.

5. **senatum**; czy senat?- **suas**=swój osobny.—**fore uti ... confligat** zamiast? — **pars cum parte**=jedno stronnictwo z drugiem. — **Id ne accidat** = Aby temu zapobiedz.—**diligentia**; I. 40. 4.

Cap. XXXIII. **detrimentosum** = szkodliwy; tutaj tylko u Cez.—**aluisset**, Przenośnia. V. 41. 5.—**ornasset**, wyszcze-

ornasset, ad vim atque arma descenderet, atque ea pars, quae minus sibi confideret, auxilia a Vercingetorige arcesseret, huic rei 2
praevertendum existimavit, et, quod legibus Haeduorum iis, qui summum magistratum obtinerent, excedere ex finibus non liceret, ne quid de iure aut de legibus eorum deminuisse videretur, ipse in Haeduos proficisci statuit senatumque omnem et quos inter controversia esset ad se Decetiam evocavit. Cum pro- 3
pe omnis civitas eo convenisset doceretur que, paucis clam convocatis alio loco, alio tempore atque oportuerit fratrem a fratre renuntiatum, cum leges duo ex una familia vivo utroque non solum magistratus creari vetarent, sed etiam in senatu esse prohiberent, Cotum imperium 4
deponere coëgit, Convictolitavem, qui per sacerdotes more civitatis intermissis magistratibus esset creatus, potestatem obtinere iussit.

Cap. XXXIV. Hoc decreto interposito cohor-

---

gólnial.—**descenderet**; V. 29. 5. VI. 16. 5.

2· **deminuisse** *(de)* uszczerbek uczynić... — **quos inter**; VI. 36. 2. — **esset**, Conjunct. z myśli Heduów.

3. **convenisset docereturque**; zmiana podmiotów.—**alio... atque** nie *quam?* — **atque oportuerit** (jakby słuszna było, należało I. 11. 3.) Perf. bo w orat. recta byłoby *oportuit* = byłoby się należało.—**fratrem a fratre** *(Cotum a Valetiaco* c. 32. 4.) **renuntiatum** = brat od brata mianowany roz. *magistratum;* podob. *renuntiare aliquem consulem, praetorem.*—**duo** = *duos.*—**una** — *una eademque.*

4. **more**; c. 24. 2.—**intermissis magistratibus** = z pominięciem, zawieszeniem władzy świeckiej; to zdaje się było *more civitatis*, że przy obiorze czynnymi byli tylko druidowie, inne urzędy ustawały wtedy.

Cezar ciągnie na Giergowię.

Cap. XXXIV. **Hoc decre-**

tatus Haeduos, ut controversiarum ac dissen-
sionis obliviscerentur atque omnibus omis-
sis rebus huic bello servirent eaque, quae me-
ruissent, praemia ab se, devicta Gallia, ex-
spectarent equitatumque omnem et peditum
milia decem sibi celeriter mitterent, quae
in praesidiis rei frumentariae causa dispone-
2 ret, exercitum in duas partes divisit: quat-
tuor legiones in Senones Parisiosque Labie-
no ducendas dedit, sex ipse in Arvernos ad
oppidum Gergoviam secundum flumen Elaver
duxit; equitatus partem illi attribuit, partem
3 sibi reliquit. Qua re cognita Vercingetorix
omnibus interruptis eius fluminis pontibus
ab altera fluminis parte iter facere coepit.

Cap. XXXV. Cum uterque utrimque exis-
set exercitus, in conspectu fereque e regione
2 castris castra ponebant. Dispositis explorato-
ribus, necubi effecto ponte Romani copias tra-
ducerent, erat in magnis Caesaris difficul-
tatibus res, ne maiorem aestatis partem flu-
mine impediretur, quod non fere ante autum-

---

to interposito = rozstrzygnąwszy tym sposobem sprawę; dawszy ten wyrok. V. 6. 6. — **omnib omiss. rebus** = z pominięciem wszystkiego. — **huic** = obecny, teraźniejszy. — **bello servirent**; IV. 5. 3. — **meruissent**; jaki czas w orat. recta? — **ab se** łączy się z **expectarent**. — **in praesidiis** = po różnych miejscach dla obrony.

2. **secundum fl.** II. 18. 3.

Cap. XXXV. **Cum exisset... ponebant**; I. 25. 3 — **utrimque** = po obu brzegach. — **fereque** = zwykle. — **e regione castris**, zwykle z Genit. §. 2. = obóz naprzeciw obozu.

2. **Dispos. explor.** ze strony Wercingetoryxa. — **necubi** = *ne alicubi* = aby gdzie... nie. — **erat in magnis Caesaris diffic. res**, = położenie Cez. było bardzo trudne. VI. 19. 3. podob. II. 25. 1. Nägelsb. p. 404. — **difficult. ne**; c. 10. 1. — **non fere**; §. 1. — **ante**

num Elaver vado transiri solet. Itaque, ne id 3
accideret, silvestri loco castris positis e regio-
ne unius eorum pontium, quos Vercingetorix
rescindendos curaverat, postero die cum dua-
bus legionibus in occulto restitit, reliquas co- 4
pias cum omnibus impedimentis, ut consue-
verat, misit carptis quibusdam cohortibus, uti
numerus legionum constare videretur. His 5
quam longissime possent egredi iussis, cum
iam ex diei tempore coniecturam ceperat in
castra perventum, isdem sublicis, quarum
pars inferior integra remanebat, pontem re-
ficere coepit. Celeriter effecto opere legioni-
busque traductis et loco castris idoneo de-
lecto reliquas copias revocavit. Vercingeto- 6
rix re cognita, ne contra suam voluntatem
dimicare cogeretur, magnis itineribus ante-
cessit.

Cap. XXXVI. Caesar ex eo loco quintis ca-
stris Gergoviam pervenit equestrique eo die
proelio levi facto, perspecto urbis situ, quae

---

autumnum... solet; dla wezbranych wód. — **vado transiri**; I. 6. 2.

3. **ne id** (co?) **accideret**; c. 32. 5.

4. **carptis quibusdam cohortibus** = rozdzieliwszy kilka kohort. Zatrzymawszy dwa leg. (20 kohortów) wysłał dla omylenia nieprzyjaciela cztery (40. koh.) aby jednak te cztery leg. udać za sześć (60 kohortów) musiał Cez. kilka kohort podzielić na drobniejsze oddziały. — **num. constare vid.** = aby pełna liczba się zdawała.

5. **in castra**, które na każdy nocleg robić dopiero musieli. — **pars inferior** = dolna część palów, jeszcze pozostałych. — **remanebat**; I. 35. *munie*t*atur*. VI 32. 5.

Cap. XXXVI. **quintis castris** = piątym obozem. W. piątego dnia. — **equestrique... proelio levi**; dwa Adject. *bez* spójnika? I. 18. 10. — **expugnatione** = szturmem wziąść. Urz. w. rz. §. 54. — **do ob-**

posita in altissimo monte omnis aditus diffici-
les habebat, de expugnatione desperavit, de
obsessione non prius agendum constituit,
2 quam rem frumentariam expedisset. At Ver-
cingetorix castris prope oppidum positis me-
diocribus circum se intervallis separatim sin-
gularum civitatium copias collocaverat, at-
que omnibus eius iugi collibus occupatis, qua
despici poterat, horribilem speciem praebe-
3 bat principesque earum civitatium, quos si-
bi ad consilium capiendum delegerat, prima
luce quotidie ad se convenire iubebat, seu
quid communicandum, seu quid administran-
4 dum videretur, neque ullum fere diem inter-
mittebat, quin equestri proelio interiectis
sagittariis, quid in quoque esset animi ac vir-
5 tutis suorum, periclitaretur. Erat e regione
oppidi collis sub ipsis radicibus montis egre-
gie munitus atque ex omni parte circumci-
sus; quem si tenerent nostri, et aquae ma-
gna parte et pabulatione libera prohibituri

---

sessione (§. 55.) **agendum**; *agere de* znaczy: traktować, układać się względem czego np. *de pace*, *de conditionibus*. Tutaj *agere* użyto bezwzględnie, jak *cognoscere de;* I. 42. 1. wziąć się do oblęgania. — **agendum constituit**; *constituere* zwykle z Inf. *statuere* z Gerund. c. 54. 2.— **expedisset**=przysposobił; jaki czas?

2. **separatim... collocaverat**; c. 19. 2. — **qua despici poterat**=skąd (kędy z niego) pożreć można było.

3. **seu... seu... videretur**; Conjunct?

5. **Erat e regione... commeare possent.** Okres; poprzednik do *tenebatur;* następnik od *Tamen* do końca. W pierwszej części opisanie położenia i ważności tego pagórka, w drugiej zajęcie tegoż. — **circumcisus**, dosłow. w około ścięty, z wszystkich stron stromo spadający.—**hostes**; Accus. przedmiotu; podmiotem również i tego zda-

hostes videbantur. Sed is locus praesidio ab 6
his non nimis firmo tenebatur. Tamrn silen- 7
tio noctis Caesar ex castris egressus, priusquam subsidio ex oppido veniri posset, deiecto praesidio potitus loco duas ibi legiones collocavit fossamque duplicem duodenum pedum a maioribus castris ad minora perduxit, ut tuto ab repentino hostium incursu etiam singuli commeare possent.

Cap. XXXVII. Dum haec ad Gergoviam geruntur, Convictolitavis Haeduus, cui magistratum adiudicatum a Caesare demonstravimus, sollicitatus ab Arvernis pecunia cum quibusdam adolescentibus colloquitur; quorum erat princeps Litaviccus atque eius fratres, amplissima familia nati adolescentes. Cum his prae- 2
mium communicat hortaturque, *ut se liberos et imperio natos meminerint. Unam esse Hae-* 3

---

nia jest *nostri*. **prohibituri videbantur**=zdawało im się (sądzili III. 11. 5.) że zabronią nieprzyjacielowi...

6. **Sed is locus praesidio ... non nimis** (nie zbyt) **firmo tenebatur**=Ale to miejsce...

7. **Tamen etc.** nie odnosi się na najbliższe zdanie poprzedzające, lecz na *egregie munitus atque circumcisus*= chociaż było bardzo obronne stanowisko, przecież... **priusquam... posset**=*ne prius posset*, odnosi się do następ. *dejecto praes... collocavit... perduxit.* — **duodenum**, nie *duodecim?* = *ad minora;* obóz, który właśnie na zdobytem wzgórzu założono. — **tuto ab** =bezpiecznie od... **etiam singuli** nawet po jednemu, pojedyńczo. — **commeare**=chodzić; I. 1. 3.

Zdrada Eduów.

Cap. XXXVII. **demonstravimus**; c. 34. 4. — **erat pr. Litav. atque ej. fratres**; *erat* Singul? II. 26. 5.

2. **Cum his praem.** (t. j. *pecuniam* §. 1.) **communicat**=udzielił im wiadomość, uwiadomił ich o nagrodzie.— **hortaturque** roz. *eos*. — **imperio natos**=do panowania.

3. **Unam**, czy jeden?—**detineat**=wstrzymuje. Conjunct.

duorum civitatem, quae certissimam Galliae
victoriam detineat; eius auctoritate reliquas
contineri; qua traducta locum consistendi Ro-
4 *manis in Gallia non fore. Esse nonnullo se*
Caesaris beneficio affectum, sic tamen, ut ius-
tissimam apud eum causam obtinuerit; sed
5 *plus communi libertati tribuere. Cur enim po-*
tius Haedui de suo iure et de legibus ad Cae-
sarem disceptatorem, quam Romani ad Hae-
6 *duos veniant?* Celeriter adolescentibus et ora-
tione magistratus et praemio deductis, cum
se vel principes eius consilii fore profiteren-
tur, ratio perficiendi quaerebatur, quod civi-
tatem temere ad suscipiendum bellum addu-
7 ci posse non confidebant. Placuit, uti Litavic-
cus decem illis milibus, quae Caesari ad bel-
lum mitterentur, praeficeretur atque ea du-
cenda curaret, fratresque eius ad Caesarem
praecurrerent. Reliqua qua ratione agi pla-
ceat, constituunt.

Cap. XXXVIII. Litaviccus accepto exercitu,
cum milia passuum circiter XXX ab Gergovia
abesset, convocatis subito militibus lacrimans:
2 „*Quo proficiscimur,*" inquit, *milites? Omnis no-*

–**contineri** od opadnięcia.— **qua** roz. *civitate Haeduorum.* — **traducta** roz *a societate Romanorum.*

4. **sic tamen**—o tyle tylko. —**ut justissimam apud eum causam obtin.**=o ile swoją słuszną należytość (to co mu się należało) otrzymał. — **tribuere** roz. *se.*

5. **Cur... veniant?** nie *venire?* por. I. 14. 3.

6. **deductis** w tem samem znacz. co §. 3. *traducta,*— **vel**=nawet.– **principes ejus cons.** V. 54. 4.

7. **decem illis mil.** c. 34. 1. — **mitterentur**; Conjunct? z czyjej myśli?

Cap. XXXVIII. **nobilitas**; I. 2. 1.

2. **indicta**=*non dicta.*

ster equitatus, omnis nobilitas interiit; princi-
pes civitatis, Eporedorix et Viridomarus, in-
simulati proditionis, ab Romanis indicta cau-
sa interfecti sunt. Haec ab ipsis cognoscite, 3
qui ex ipsa caede fugerunt; nam ego fratri-
bus atque omnibus meis propinquis interfec-
tis dolore prohibeor, quae gesta sunt, pronun-
tiare." Producuntur ii, quos ille edocuerat,
quae dici vellet, atque eadem, quae Litaviccus
proniuntaverat, multitudini exponunt: *equites* 5
Haeduorum interfectos, quod collocuti cum Ar-
vernis dicerentur; ipsos se inter multitudinem
militum occultasse atque ex media caede fu-
gisse. Conclamant Haedui et Litaviccum obse- 6
crant, ut sibi consulat. „*Quasi vero*" inquit 7
ille, *consilii sit res, ac non necesse sit nobis*
Gergoviam contendere et cum Arvernis nos-
met coniungere. An dubitamus, quin nefario 8
facinore admisso Romani iam ad nos interfi-
ciendos concurrant? Proinde, si quid in nobis
animi est, persequamur eorum mortem, qui
indignissime interierunt, atque hos latrones
interficiamus." Ostendit cives Romanos, qui 9
eius praesidii fiducia una erant: magnum nu-

---

3. **ex ipsa caede**=z pod miecza samego. W. jak §. 5. *ex media caede*.

5. **collocuti**=zmówić się, zmowę mieć z kim.

6. **uti sibi consulat**; czy=radzić, czy=starać się, to wskazuje następ. **consilii**.

7. **Quasi vero**, krótko zam: Tak mówicie, jakoby... Właśnie jakoby... — **consilii res sit**=rady potrzebowała, rzeczą namysłu była; *haec res est res consilii*. VI. 4. 3 — **ac non**=a nie raczej.

8. **An dubitamus, quin**; *quin*, bo *an dubitamus*,=*non est dubitandum*. — **facinore admisso**; nie inaczej III. 9. 3. *in se facinus admisissent*. — **persequamur** = pomścijmy się.

merum frumenti commeatusque diripit, ipsos
10 crudeliter excruciatos interficit. Nuntios tota civitate Haeduorum dimittit, eodem mendacio de caede equitum et principum permovet; hortatur, ut simili ratione, atque ipse fecerit, suas iniurias persequantur.

Cap. XXXIX. Eporedorix Haeduus, summo loco natus adolescens et summae domi potentiae, et una Viridomarus, pari aetate et gratia, sed genere dispari, quem Caesar ab Divitiaco sibi traditum ex humili loco ad summam dignitatem perduxerat, in equitum numero convenerant nominatim ab eo evocati.
2 His erat inter se de principatu contentio, et in illa magistratuum controversia alter pro Convictolitavi, alter pro Coto summis opibus pugnaverant.
3 Ex his Eporedorix cognito Litavicci consilio media fere nocte rem ad Caesarem defert; orat, *ne patiatur civitatem pravis adolescentium consiliis ab amicitia populi Romani deficere; quod futurum provide-*

---

9. **eius praesidii** *(Haeduorum)*; pod zasłoną Heduów chcieli *magnum numerum frumenti* do Cezara przywieść.

10. **tota civitate**=po...—**simili,.. atque**; I. 28. 5.—**suas injurias**=*inj. sibi illatas.* I. 30. 2. *injuriis pop. Romani.*

Cap. XXXIX. **gratia**; I. 9. 3. — **sibi traditum**=polecongo.—**ad**=*usque ad.* — **in equitum numero**; *qui Caesari ab Haeduis auxilio erant missi.* — **in equit. num.** jest jakoby Appos.=jako jezdcy, w kawaleryi służąc.—**convenerant** bezwzględnie =zejść się, razem być (pod Giergowią).

2. **illa magistr. controv.** c. 33 3. — **alter,... alter pugnaverant**; Plur? VIII. 54. 1.

3. **conjunxerint**; jaki czas w or. recta? **levi momento aestimare**=za rzecz małą uważać. Wartość przez substant. wyrażona stoi przy tych słowach w Ablat.

at, si se tot hominum milia cum hostibus coniunxerint, quorum salutem neque propinqui neglegere neque civitas levi momento aestimare posset.

Cap. XL. Magna affectus sollicitudine hoc nuntio Caesar, quod semper Haeduorum civitati praecipue indulserat, nulla interposita dubitatione legiones expeditas quattuor equitatum-
que omnem ex castris educit. Nec fuit spa- 2
tium tali tempore ad contrahenda castra,
quod res posita in celeritate videbatur: Fa- 3
bium legatum cum legionibus duabus castris
praesidio relinquit. Fratres Litavicci cum com-
prehendi iussisset, paulo ante reperit ad ho-
stes fugisse. Adhortatus milites, *ne necessario* 4
tempore itineris labore permoveantur, cupidis-
simis omnibus progressus milia passuum XXV
agmen Haeduorum conspicatus immisso equi-
tatu iter eorum moratur atque impedit inter-
dicitque omnibus, ne quemquam interficiant.
Eporedorigem et Viridomarum, quos illi in- 5
terfectos existimabant, inter equites versari
suosque appellare iubet. His cognitis et Li- 6
tavicci fraude perspecta Haedui manus tende-

Cap. XL. **nulla interposita dubitatione**=bez żadnej zwłoki, wahania się; nie dając miejsca zwłoki. I. 42. 5 IV. 32. 1 V. 36. 2. V. 6. 6.

2. **spatium**=czasu. **tali tempore**=w takich okolicznościach. **ad contrahenda castra** do zmniejszenia obozu z 6 dla 2 leg. V. 49. 6.

4. **necessario tempore** (Abl. absol.) I. 16. 6.—**ne... permoveantur**=aby nie dali się... — **interdicitque** ale oraz...—**ne quemquam interf.**=nikogo (ktokolwiek by był), nikogo kolwiek nie zabijać; *ne quem interf.*=nikogo nie zabijać. Zwykle po *ne*, *neu*, *num* używa się *quis* rzadko *quisquam*. V. 58. 4.

6. **tendere** jeden członek; **significare et... deprecari** drugi, dla tego **et.** I. 23. 1.

re, deditionem significare et projectis armis
7 mortem deprecari incipiunt. Litaviccus cum suis clientibus, quibus more Gallorum nefas est etiam in extrema fortuna deserere patronos, Gergoviam profugit.

Cap. XLI. Caesar nuntiis ad civitatem Haeduorum missis, qui suo beneficio conservatos docerent, quos iure belli interficere potuisset, tribusque horis exercitui ad quietem datis ca-
2 stra ad Gergoviam movit. Medio fere itinere equites a Fabio missi, quanto res in periculo fuerit, exponunt. Summis copiis castra oppugnata demonstrant, cum crebro integri defessis succederent nostrosque assiduo labore defatigarent, quibus propter magnitudinem castrorum perpetuo esset iisdem in vallo per-
3 manendum: multitudine sagittarum atque omnis generis telorum multos vulneratos; ad haec
4 sustinenda magno usui fuisse tormenta; Fabium discessu eorum duabus relictis portis obstruere ceteras pluteosque vallo addere et se in posterum diem similemque casum appa-
5 rare. His rebus cognitis Caesar summo studio

---

7. **more Gallorum**; III. 22. 2.—3.—**extrema fortuna**; II. 25. 3.

Cap. XLI. **conservatos** roz. *hos*.

2. **Summis copiis**; V. 17. 5.—**quibus**=*quum iis*.—**quibus... iisdem** (przeciw *integri defessis*) którzy ustawicznie ciż sami. W.

4. **discessu** (III. 23. 4.) **eorum** t. j. *Gallorum*. — **obstruere... addere... apparare**; ze względu na poprzedz. *fuerit* (§. 2.) jako Perf. rzeczy, która się stała, te Infinit. nie są Imperfecta lecz Praesentia opowiadające, co Fabiusz teraz czyni — przeciw możliwemu powtórnemu szturmowi.—**pluteos**; c. 25. 1.

5. **His... pervenit**; największy marsz. jaki Cezar kiedykolwiek zrobił; t. j. w jednym

militum ante ortum solis in castra pervenit.

Cap. XLII. Dum haec ad Gerogviam geruntur, Haedui primis nuntiis ab Litavicco acceptis nullum sibi ad cognoscendum spatium relinquunt. Impellit alios avaritia, alios iracun- 2
dia et temeritas, quae maxime illi hominum generi est innata, ut levem auditionem habeant pro re comperta. Bona civium Romano- 3
rum diripiunt, caedes faciunt, in servitutem abstrahunt. Adiuvat rem proclinatam Convic- 4
tolitavis plebemque ad furorem impellit, ut facinore admisso ad sanitatem reverti pudeat. M. Aristium, tribunum militum, iter ad legio- 5
nem facientem fide data ex oppido Cabillono educunt: idem facere cogunt eos, qui negotiandi causa ibi constiterant. Hos continuo in iti- 6
nere adorti omnibus impedimentis exuunt; repugnantes diem noctemque obsident; multis utrimque interfectis maiorem multitudinem armatorum concitant.

Cap. XLIII. Interim nuntio allato, omnes eorum milites in potestate Caesaris teneri, con-

---

dniu i dwóch nocach więcej niż 16 mil.

Cap. XLII. **ad cognoscendum** (bezwzględnie)=do rozpatrzenia, zastanowienia się. — **spatium**=czas. c. 40. 2. i 48. 4.

2. **iracundia et temeritas**; I. 36. 13. — **levem auditionem** = próżną wieść; ladajaką nowinę. W. Nägelsb. p. 162. — **pro re comperta**=za rzecz pewną.

3. **in servitutem abstrahunt** (bez przedmiotu)=w jasyr wloką.

4. **adjuvat rem proclinatam** = *adjuvare* w złem rozumieniu; przyspieszał rzecz do upadku. — **facinore admisso**; c. 38. 8.

5. **fide data** = dawszy mu zaręczenie, list żelazny. — **idem facere** roz. *exire* z poprzed. *educunt*.=*exire jubent*. — **negotiandi causa** c. 3. 1.

Cap. XLIII. **eorum** zam. *ipsorum* lub *suos;* c. 1. 6.—

2 currunt ad Aristium, nihil publico factum consilio demonstrant; quaestionem de bonis direptis decernunt, Litavicci fratrumque bona publicant, legatos ad Caesarem sui purgandi
3 gratia mittunt. Haec faciunt reciperandorum suorum causa; sed contaminati facinore et capti compendio ex direptis bonis, quod ea res ad multos pertinebat, timore poenae exterriti consilia clam de bello inire incipiunt civitatesque reliquas legationibus sollicitant.
4 Quae temetsi Caesar intellegebat, tamen quam mitissime potest legatos appellat: *nihil se propter inscientiam levitatemque vulgi gravius de civitate iudicare neque de sua in Hæ-*
5 *duos benevolentia deminuere.* Ipse maiorem Galliae motum expectans, ne ab omnibus civitatibus circumsisteretur, consilia inibat, quemadmodum ab Gergovia discederet ac rursus omnem exercitum contraheret, ne profectio nata ab timore defectionis similis fugae videretur.

Cap. XLIV. Haec cogitanti accidere visa est

---

publico fact. consilio; V. 54. 2.

2. **sui purgandi gratia**; III. 6. 1.

3. **capti compendio ex dir. bonis**=znęceni zyskiem z dóbr rozszarpanych. c 65. 1. — **ea res** (to wiarołomstwo, zdrada) **ad multos pertinebat**; V. 25. 4.

4. **tametsi... tamen**; I. 30. 2. V. 34. 2.— **de civitate judicare neque** *(quidquam)* **de sua benevol. deminuere**; I. 42. 1.

5. **ab Gergovia**; *ab* przy imieniu miasta?— **omnem exerc. contraheret** t. j. połączyć się z Labienem. c. 34. 2. **ne videretur** odnosi się do *quemadm. discederet.* — **nata ab timore** (Przenośnia) =powstala, powodowana. Nägelsb. 371. II. 18. 2.

Napad na obóz Gallów nie udaje się.

Cap. XLIV. **facultas rei bene gerendæ**; Cezar ogólnie się tylko wyraża, chociaż rzecz

facultas bene rei gerendae. Nam cum in mi-
nora castra operis perspiciendi causa venisset,
animadvertit collem, qui ab hostibus teneba-
tur, nudatum hominibus, qui superioribus die-
bus vix prae multitudine cerni poterat. Admi- 2
ratus quaerit ex perfugis causam, quorum ma-
gnus ad eum quotidie numerus confluebat.
Constabat inter omnes, quod iam ipse Cae- 3
sar per exploratores cognoverat, dorsum es-
se eius iugi prope aequum, sed hunc silve-
strem et angustum, qua esset aditus ad alte-
ram partem oppidi: vehementer huic illos lo- 4
co timere nec iam aliter sentire, uno colle
ab Romanis occupato, si alterum amisissent,
quin paene circumvallati atque omni exitu
et pabulatione interclusi viderentur: ad hunc 5
muniendum omnes a Vercingetorige evocatos.

Cap. XLV. Hac re cognita Caesar mittit com-
plures equitum turmas eo de media nocte, iis
imperat, ut paulo tumultuosius omnibus locis
vagarentur. Prima luce magnum numerum 2

---

widocznie odnosi się na jego zamierzony odwrót; = sposobność dania się we znaki; sposób. do szczęśliwej wyprawy. I 40. 12; — **minora castra**; c. 36. 7. — **prae** = dla, z powodu.

2. **quaerit... causam**, dla czego jest *nudatus hominibus*.

3. **Constabat inter omnes** = Zgadzali się wszyscy. II. 2. 4. — **dorsum ejus jugi** = że grzbiet tej góry (Giergowia) — **sed hunc** = *sed eam partem dorsi (hunc* odnosząc się na *dorsum* wskazuje, że tu Cezar użył *dorsus*, *i)* — **ad alteram p. oppidi**; t. jest od strony północnej.

4. **nec... aliter sentire, quin** = *nec dubitare, quin*. Uporządkuj: *nec... aliter sentire, quin, si, uno .. occupato alterum amisissent, paene etc.* — **amisissent** jaki czas w or. recta? — **videruntur** zbytecznie dodane.

Cap. XLV. **eo** t. j. ku temu *dorsum ejus jugi*. — **omnibus locis** = wszędy po tych miejscach; W. w koło w po-

impedimentorum ex castris mulorumque pro-
duci atque iis stramenta detrahi muliones-
que cum cassidibus equitum specie ac simu-
3 latione collibus circumvehi iubet. His pau-
cos addit equites, qui latius ostentationis cau-
sa vagarentur. Longo circuitu easdem om-
4 nes iubet petere regiones. Haec procul ex op-
pido videbantur, ut erat a Gergovia despec-
tus in castra, neque tanto spatio, certi quid
5 esset, explorari poterat. Legionem unam eo-
dem iugo mittit et paulum progressam infe-
6 riore constituit loco silvisque occultat. Auge-
tur Gallis suspicio atque omnes illo munitio-
7 num copiae traducuntur. Vacua castra hos-
tium Caesar conspicatus tectis insignibus su-
orum occultatisque signis militaribus raros mi-
lites, ne ex oppido animadverterentur, ex ma-
ioribus castris in minora traducit legatisque,
quos singulis legionibus praefecerat, quid fie-

---

bliskości tych miejsc; t. j. tych nowych okopów.

2. **impedimentorum** = konie juczne i pociągowe.—**stramenta** = juki, siodła juczne. — **mulionesque** to samo co *agasones*. Urz. w. rz. §. 24. — **equitum specie ac simulatione** = z pozoru i z udawania jakoby jezdcy.—**collibus** Abl. viae = temi pagórkami; lub Dat. (co zwykle u Cez.) pagórki objechać...

3. **ostentationis causa** = dla okazania się (podmiotnie), dla większego wrażenia (przedmiotnie).

4. **Haec** t. j. te ruchy.—**ut**; VI. 7. 7.—**neque**=*neque tamen*. — **tanto spatio**. Abl. absol.

5. **eodem jugo** (Abl. viae) tem samem góry pasmem.—**inferiore loco**=w nizinie.

6. **Gallis**=u Gallów—**munitionum** to samo co później *castra hostium*; *munitiones* są *castra prope oppidum posita etc.* c. 36. 2.

7. **insignibus**; I. 22. 2. II. 21. 5. — **signis**; II. 25. 1.—**raros**; V. 9. 6. — **in minora** aby stąd szturm czyli napad rozpocząć.

ri velit, ostendit: imprimis monet, ut contine- 8
ant milites, ne studio pugnandi aut spe prae-
dae longius progrediantur; quid iniquitas lo-
ci habeat incommodi proponit: hoc una cele- 9
ritate posse mutari; occasionis esse rem, non
proelii. His rebus expositis signum dat et 10
ab dextra parte alio ascensu eodem tempore
Haeduos mittit.

Cap. XLVI. Oppidi murus ab planicie atque
initio ascensus recta regione, si nullus amfrac-
tus intercederet, MCC passus aberat: quid- 2
quid huc circuitus ad molliendum clivum ac-
cesserat, id spatium itineris augebat. A me- 3
dio fere colle in longitudinem, ut natura mon-
tis ferebat, ex grandibus saxis sex pedum mu-
rum, qui nostrorum impetum tardaret, prae-
duxerant Galli atque inferiore omni spatio
vacuo relicto superiorem partem collis usque
ad murum oppidi densissimis castris comple-
verant. Milites dato signo celeriter ad mu- 4

---

8. **contineant**=w porządku trzymali; nie pozwalali się rozpraszać.

9. **una**=jedynie; I. 32. 2. — **occassionis esse rem** = jest rzeczą sprytu.

10. **alio ascensu** = inną drogą. Abl. viae. Sam uderzał od strony południowej, Heduów wysłał ku stronie prawej miasta.

Cap. XLVI. **recta regione** =w prostym kierunku, wprost w górę. VI. 25. 2. — **si null. anfractus intercederet,... aberat**; zdanie zawarowane, od warunkowego niezawisłe. — **intercederet** Imperf. dla oznaczenia stanu trwającego.

2. **quidquid** łączy się z Genit. *circuitus*. — **huc** = do tego, nad to; t. j. do tych 1200 kroków. — **ad moliendum clivum** = do ulagodzenia spadzistości, aby ułatwić...

3. **medio colle**; I. 22. 1. — **ex grand. saxis... murum**; V. 4. 6. IV. 33. 1. — **sex pedum** roz. *in altitudinem*. — **praeduxerant**; c. 69. 5. — **densissimis castris** = gęstym obozem. W.

4. **trinis castris**; I. 53. 5.

nitionem perveniunt eamque transgressi tri-
5 nis castris potiuntur. Ac tanta fuit in capiendis castris celeritas, ut Teutomatus, rex Nitiobrigum, subito in tabernaculo oppressus, ut meridie conquieverat, superiore corporis parte nudata, vulnerato equo vix se ex manibus praedantium militum eriperet.

Cap. XLVII. Consecutus id, quod animo proposuerat Caesar, receptui cani iussit, legionisque decimae, quacum erat, continuo signa
2 constituit. Ac reliquarum legionum milites non exaudito sono tubae, quod satis magna valles intercedebat, tamen ab tribunis militum legatisque, ut erat a Caesare praeceptum,
3 retinebantur. Sed elati spe celeris victoriae et hostium fuga et superiorum temporum secundis proeliis nihil adeo arduum sibi esse existimaverunt, quod non virtute consequi possent, neque finem prius sequendi fecerunt, quam muro oppidi portisque appropinqua-
4 runt. Tum vero ex omnibus urbis partibus orto clamore qui longius aberant repentino tumultu perterriti, cum hostem intra portas

---

5. **oppressus**=napadnięty. —**ut**=jak właśnie. V. 53. 5. **superiore** ... **nudata** = bez wierzchniej zbroi = *thorace deposito*.

Cap. XLVII. **Consecutus id, quod animo prop.**=Dopiąwszy swego celu. — **quod animo prop.** (c. 4. 3.) *animo* albo Dat. albo Abl. z opuszczonem *sibi*. **signa constituit**=kazał się zatrzymać. — **quacum erat**, jako przy swoim ulubionym legionie.

2. **non exaudito** powstało z jakiego zdania? następuje **tamen**. — **retinebantur**: Imperf. conatus.

3. **elati spe**=uwiedzeni nadzieją, **quod non... possent**; IV. 7. 5.—**prius ... quam .. appropinquarunt**: Indicat?

4. **longius**=w odleglejszej, nieco części miasta.

esse existimarent, sese ex oppido eiecerunt.
Matresfamiliae de muro vestem argentumque 5
iactabant et pectore nudo prominentes passis
manibus obtestabantur Romanos, ut sibi parce-
rent neu, sicut Avarici fecissent, ne a mulie-
ribus quidem atque infantibus abstinerent.
Nonnullae de muris per manus demissae 6
sese militibus tradebant. L. Fabius, centurio 7
legionis VIII, quem inter suos eo die dixis-
se constabat, excitari se Avaricensibus prae-
miis neque commissurum, ut prius quisquam
murum ascenderet, tres suos nactus mani-
pulares atque ab iis sublevatus murum ascen-
dit: hos ipse rursus singulos exceptans in mu-
rum extulit.

Cap. XLVIII. Interim ii, qui ad alteram par-
tem oppidi, ut supra demonstravimus, muni-
tionis causa convenerant, primo exaudito cla-
more, inde etiam crebris nuntiis incitati, op-
pidum á Romanis teneri, praemissis equitibus
magno concursu eo contenderunt. Eorum ut 2
quisque primus venerat, sub muro consistebat

---

5. **vestem**: Singul. w znaczeniu collectivi.—**passis manibus**; I. 5I. 3. — **Romanos**; V. 32. 1. — c. 48. 1. i 4.— **neu,... ne... quidem**; ograniczenie poprzedzającej negacyi w jednem i tem samem zdaniu dzieje się przez *ne—quidem.*—**Avarici**: c. 28. 4.

6. **per manus** (nie jak c. 25. 2. VI. 28. 4.) lecz = za ręce.

7. **Avaricensibus præmiis** (c. 27. 2.) łacińskie adjectivum zam. subst. z Praepos. lub zam. Genit. c. 53. 3. V. 14. 1. — **manipulares**; *manipularis* = szeregowiec ze względu na wyższe stopnie w legionie; *gregarius* = szeregowiec ze względu na wyższe stopnie całej armii; *legionarius* ze względu na *socii*.

Cap. XLVIII **supra**; c. 44. 5.

2. **ut quisque primus venerat** = kto pierwej przyszedł, jako który z nich pierwszy przybył. W.—**ut... venerat...**

suorumque pugnantium numerum augebat.
3 Quorum cum magna multitudo convenisset, matresfamiliae, quae paulo ante Romanis de muro manus tendebant suos obtestari et more Gallico passum capillum ostentare liberosque in conspectum proferre coeperunt.
4 Erat Romanis nec loco nec numero aequa contentio; simul et cursu et spatio pugnae defatigati non facile recentes atque integros sustinebant.

Cap. XLIX. Caesar cum iniquo loco pugnari hostiumque augeri copias videret, praemetuens suis ad T. Sextium legatum, quem minoribus castris praesidio reliquerat, misit, ut cohortes ex castris celeriter educeret et sub infimo colle ab dextro latere hostium constitueret,
2 ut, si nostros loco depulsos vidisset, quo minus libere hostes insequerentur, terreret.
3 Ipse paulum ex loco cum legione progressus, ubi constiterat, eventum pugnae exspectabat.

Cap. L. Cum acerrime comminus pugnaretur, hostes loco et numero, nostri virtute con-

---

consistebat; V. 34. 2. III. 4. 2. III. 14. 6.

3. **Romanis**=ku... — **passum capillum**; I. 51. 3.

4. **loco... numero**; Ablatt. limit.—**spatio** =*diuturnitate*. c. 42. 1.

Cap. XLIX. **minoribus castris**; Dat. — **cohortes**; kilka kohortów 13. leg. c. 51. 2. — **sub infimo colle** (I. 22. 1.) u samych stóp pagórka, na którym *castra minora* stały.

2. **si... vidisset**; czas?—**terreret**=*deterreret*.

3. **Ipse... progressus**; z tego miejsca, gdzie był stanął (c. 47. 1.) w tymże samym celu, co Sekstyusz.

Cap. L. **hostes—confiderent**; Asyndeton, w polskiem =a. IV. 27. 1.—**ab latere nostris** (Dat. incommodi) **aperto**; t. j. od strony prawej. — **quos**; t. j. *Haeduos* . . . c. 45. 10.—**alio ascensu**; c. 45. 10.—**manus** roz. *hostium*.

fiderent, subito sunt Haedui visi ab latere no-
stris aperto, quos Caesar ab dextra parte alio
ascensu manus distinendae causa miserat. Hi 2
similitudine armorum vehementer nostros per-
terruerunt, ac tametsi dextris humeris exser-
tis anidmadvertebantur, quod insigne pacatum
esse consuerat, tamen id ipsum sui falendi cau-
sa milites ab hostibus factum existimabant.
Eodem tempore L. Fabius centurio quique una 3
murum ascenderant circumventi atque interfec-
ti muro praecipitabantur. M. Petronius, eius- 4
dem legionis centurio, cum portas excidere
conatus esset, a multitudine oppressus ac sibi
desperans multis iam vulneribus acceptis ma-
nipularibus suis, qui illum secuti erant: „*Quo-
niam*," inquit, „*me una vobiscum servare non
possum, vestrae quidem certe vitae prospiciam,
quos cupiditate gloriae adductus in pericu-
lum deduxi. Vos data facultate vobis consulite.*"
Simul in medios hostes irrupit duobusque in- 5
terfectis reliquos a porta paulum submovit.
Conantibus auxiliari suis: „*Frustra*," inquit, 6
„*meae vitae subvenire conamini, quem iam
sanguis viresque deficiunt. Proinde abite, dum
est facultas, vosque ad legionem recipite.*" Ita
pugnans post paulum concidit ac suis saluti fuit.

---

2. **tametsi... tamen**; 34. 2. — **dextris hum. exsertis** *(ex sago)* Abl. qual. I. 28. 5. — **insigne pacatum** = znak pokoju. **id ipsum** = właśnie to. — **sui fallendi**. III. 6. 1.

4. **portas** = bramę. — **sibi desperans**; tak z Dat. tylko III. 12. 3. — **quidem certe** = przynajmniej pewnie.

6. **quem... deficiunt** = mnie, którego... a *deficiant?* — **post paulum** = wkrótce; *post* jest Adverb. (VI. 9 3. *paulum supra)* — tak tylko tutaj u Cez. i c. 60. 4. *post paulo*.

Cap. LI. Nostri, cum undique premerentur, XLVI centurionibus amissis deiecti sunt loco. Sed intolerantius Gallos insequentes legio decima tardavit, quae pro subsidio paulo aequio-
2 re loco constiterat. Hanc rursus XIII legionis cohortes exceperunt, quae ex castris minoribus eductae cum T. Sextio legato cepe-
3 rant locum superiorem. Legiones, ubi primum planiciem attigerunt, infestis contra hostes
4 signis constiterunt. Vercingetorix ab radicibus collis suos intra munitiones reduxit. Eo die milites sunt paulo minus septingenti desiderati.

Cap. LII. Postero die Caesar contione advocata temeritatem cupiditatemque militum reprehendit, *quod sibi ipsi iudicavissent, quo procedendum aut quid agendum videretur, neque signo recipiendi dato constitissent neque ab tribunis militum legatisque retineri potuis-*
2 *sent. Exposuit, quid iniquitas loci posset, quid ipse ad Avaricum sensisset, cum sine duce et sine equitatu d-prehensis hostibus exploratam victoriam demisisset, ne parvum mo-*

Cap. LI. **intolerantius**=zuchwale. W.- **pro subsidio** = jako rezerwowa, w odwodzie ... III. 18. 3.

2. **ceperant locum superiorem**; więc porzuciwszy *infimum collem* c. 49. 1. posunęły się ku temu wzgórzu. na którem leżała Giergowia.

3. **infestis... constiterunt** =frontem do nieprzyjaciela stanęli.

4. **paulo minus septingenti**: I. 15. 5.

Cap LII **cupiditatemque** =chciwość (łupu). - **quod sibi ipsi judicavissent**=że sami sobie postanowili. - **neque ...neque**; I. 36. 5.—**signo recipiendi**: I. 48. 7.

2. **Exposuit, quid in. l. posset** = wyłożył im skutki niedogodnego pola.—**ad Avaricum**: c 18. i 19.—**explor. vict.** III. 18. 8.—**ne parvum**

do detrimentum in contentione propter iniqui-
tatem loci accideret. Quanto opere eorum ani- 3
mi magnitudinem admiraretur, quos non castro-
rum munitiones, non altitudo montis, non mu-
rus oppidi tardare potuisset, tanto opere licen-
tiam arrogantiamque reprehendere, quod plus
se quam imperatorem de victoria atque exitu
rerum sentire existimarent; nec minus se ab 4
milite modestiam et continentiam quam virtu-
tem atque animi magnitudinem desiderare.

Cap. LIII. Hac habita contione et ad extre-
mam orationem confirmatis militibus, *ne ob*
hanc causam animo permoverentur neu, quod
iniquitas loci attulisset, id virtuti hostium tri-
buerent, eadem de profectione cogitans, quae
ante senserat legiones ex castris eduxit aciem-
que idoneo loco constituit. Cum Vercingeto- 2
rix nihilo magis in aequum locum descenderet,
levi facto equestri proelio atque secundo in ca-
stra exercitum reduxit. Cum hoc idem poste- 3
ro die fecisset, satis ad Gallicam ostentationem
minuendam militumque animos confirmandos
factum existimans in Haeduos movit castra. Ne 4
tum quidem insecutis hostibus tertio die ad

---

modo detrimentum = ażeby nawet i miała... VI. 35. 3. VI. 8. 6. c. 76. 6.

3. **Quanto opere... tanto opere**=O ile,... o tyle.

Cap. LIII. **ad extremam orationem**; I. 22. 1. — **animo**; V. 49. 4.—**permoverentur**; c. 40. 4. — **eadem de prof. cog... constituit**; c. 43. 5.—**nihilo magis**=pomimo tego nie...

2. **atque**=a do tego...

3. **ad**=ze względu na, dla. I. 25. 3. — **Gallicam ostentationem** c. 47. 7 — **militumque animos**; I. 19. 2.

4 **ad flumen Elaver**; zwykle *in flumine;* **Elaver** tutaj Neutr. — **pontes**; c. 34. 3. c. 35. 2. — **eoque** (Abl. instr.) roz. *flumine.*

flumen Elaver pontes reficit eoque exercitum traducit.

Cap. LIV. Ibi a Viridomaro atque Eporedorige Haeduis appellatus dicit cum omni equitatu Litaviccum ad sollicitandos Haeduos profectum: opus esse ipsos antecedere ad confirmandam
2 civitatem. Etsi multis iam rebus perfidiam Haeduorum perspectam habebat atque horum discessu admaturari defectionem civitatis existimabat, tamen eos retinendos non constituit, ne aut inferre iniuriam videretur aut dare ti-
3 moris aliquam suspicionem. Discedentibus his breviter sua in Haeduos merita exposuit: *quos et quam humiles accepisset, compulsos in oppida, multatos agris, omnibus ereptis copiis, imposito stipendio, obsidibus summa cum con-*
4 *tumelia extortis, et quam in fortunam quamque in amplitudinem deduxisset, ut non solum in pristinum statum redissent, sed omnium temporum dignitatem et gratiam antecessisse viderentur.* His datis mandatis eos ab se demisit.

Cap. LV. Noviodunum erat oppidum Haeduorum ad ripas Ligeris opportuno loco positum.

Cezar ustępuje od Giergowii i ciągnie do Nowiodunu.

Cap. LIV. **a Virid... appellatus** = od Wiryd... przestrzeżony.—**Litaviccum**; c. 37. i nast.—**ad confirmandam** = dla utwierdzenia w wierności. — **civitatem**=*cives*.

2. **Etsi ... tamen**; V. 34. 2. — **perspectam habebat**; I. 15. 1.—**retinendos... constituit**; c 36. 1.—**ne aut... aut** =aby ani... ani. V. 17. 4.

3. **quos** (*quales*) **et quam humiles** = (w jakiem poniżeniu I. 31. 6. VI. 12. 3.) **accepisset**=objął.

4. **et quam**=a... I. 33. 2. — **mandatis**; powiedział im to z poleceniem, aby to *civitati* oświadczyli.

Cap. LV. **pecuniam publicam**=skarb publiczny, kasa wojskowa.

Huc Caesar omnes obsides Galliae, frumentum, 2
pecuniam publicam, suorum atque exercitus
impedimentorum magnam partem contulerat;
huc magnum numerum equorum huius belli 3
causa in Italia atque Hispania coëmptos mise-
rat. Eo cum Eporedorix Viridomarusque ve- 4
nissent et de statu civitatis cognovissent, Li-
taviccum Bibracti ab Haeduis receptum, quod
est oppidum apud eos maximae auctoritatis,
Convictolitavim magistratum magnamque par-
tem senatus ad eum convenisse, legatos ad
Vercingetorigem de pace et amicitia concilian-
da publice missos, non praetermittendum tan-
tum commodum existimaverunt. Itaque inter- 5
fectis Novioduni custodibus quique eo nego-
tiandi causa convenerant pecuniam atque e-
quos inter se partiti sunt: obsides civitatum 6
Bibracte ad magistratum deducendos cura-
verunt; oppidum, quod ab se teneri non pos- 7
se iudicabant, ne cui esset usui Romanis, in-
cenderunt; frumenti quod subito potuerunt 8
navibus avexerunt, reliquum flumine atque in-
cendio corruperunt. Ipsi ex finitimis regioni- 9

---

3. **hujus**=obecnej. c. 34. 1.

4. **de statu... cogn.** I. 42. 1.—**Bibracti**; starożytna końcówka na i Miejscownika (Locativi) miast zakończonych na e (mających zwykle w Abl. e), jak **ruri**. — **Bibracti... receptum**; *recipere* u Cez. = (przyjąć kogo gdzie) zwykle z Ablat. VI. 6. 3. VII. 20. 12. rzadko z *in*, *intra* I. 32. 5.—W innem znacz. zwykle z *in*. c. 71. 8.—**senatus?** — **ad eum convenisse**=u niego się zgromadzili,—**publice**; I. 16. 1. — **tantum commodum** = *tantam opportunitatem*.

5. **quique**=*iisque*, *qui*; c. 31. 5.

8. **frumenti quod** (subst.). III. 16. 2.

9. **si... possent**; VI. 29. 4. — **ab re frum... excludere**;

bus copias cogere, praesidia custodiasque ad ripas Ligeris disponere equitatumque omnibus locis iniciendi timoris causa ostentare coeperunt, si ab re frumentaria Romanos excludere aut adductos inopia in provinciam expellere possent. Quam ad spem multum eos adiuvabat, quod Liger ex nivibus creverat, ut omnino vado non posse transiri videretur.

Cap. LVI. Quibus rebus cognitis Caesar maturandum sibi censuit, si esset in perficiendis pontibus periclitandum, ut prius, quam essent maiores eo coactae copiae, dimicaret.
2 Nam ut commutato consilio iter in provinciam converteret, ut ne metu quidem necessario faciendum existimabat, ita cum infamia atque indignitas rei et oppositus mons Cevenna viarumque difficultas impediebat, tum maxime, quod abiuncto Labieno atque iis legionibus, quas una miserat, vehementer ti-

---

zwykle *intercludere;* albo z Praepos. albo bez takowej. c. 59. 1. 23. 3. Więc celem ich było albo odciąć Rzymianom dowóz żywności, albo dla niedostatku zmusić ich do odwrotu do Prowincyi.

10. **multum**; III. 9. 3. — **ex nivibus creverat**; c. 35. 1.—**vado trans.** I. 6. 2.

Cap. LVI. **si esset in perf. pont. periclitandum**=na wypadek, gdyby był zmuszony z niebezpieczeństwem most budować... t. j. przy budowaniu i przeprawie bitwę stoczyć.

2. **ut... converteret** zawisło od zdań: **cum... impediebat, tum max. quod... timebat**— **ut ne metu quidem necess. fac. exist**; zdanie wtrącone=czego (jak) w grożącej (I. 16. 6. I. 17. 6.) trwodze za rzecz konieczną nie uważał.—**cum... tum maxime** = ponieważ nie tylko ... ale szczególnie. — **infamia atque indignitas rei**=sromota i nieprzystojność. W. VI. 19. 3. *de morte si res...*—**oppositus mons**=góra w drodze, na zawadzie. – **abjuncto**; wyraz rzadki, raz tutaj u Cez. c. 34.

mebat. Itaque admodum magnis diurnis noc- 3
turnisque itineribus confectis contra omnium
opinionem ad Ligerem venit, vadoque per e-
quites invento pro rei necessitate opportu- 4
no, ut brachia modo atque humeri sustinen-
da arma liberi ab aqua esse possent, disposi-
to equitatu, qui vim fluminis refringeret, at-
que hostibus primo aspectu perturbatis inco- 5
lumem exercitum traduxit frumentumque in
agris et pecoris copiam nactus repleto his re-
bus exercitu iter in Senones facere instituit.

Cap. LVII. Cum haec apud Caesarem gerun-
tur, Labienus eo supplemento, quod nuper ex
Italia venerat, relicto Agedinci, ut esset impe-
dimentis praesidio, cum quattuor legionibus
Lutetiam proficiscitur. Id est oppidum Pari-
siorum, quod positum est in insula fluminis
Sequanae. Cuius adventu ab hostibus cognito 2
magnae ex finitimis civitatibus copiae conve-
nerant. Summa imperii traditur Camulogeno 3
Aulerco, qui prope confectus aetate tamen
propter singularem scientiam rei militaris ad
eum est honorem evocatus. Is cum animadver- 4

---

2. — **Labieno . . . legionibus** Dat. od *timebat*.

3. **Ligerem**; c. 5. 4.

4. **pro rei necessitate** = o ile położenie naglące pozwalało. — **disposito equitatu** = ustawiwszy jazdę roz. powyżej brodu, aby *vim fluminis refringeret*.

5. **repleto his reb. exercitu**, prawie zbytecznie dodane.

Wyprawa Labiena na Paryzyów i połączenie się jego z Cezarem.

Cap. LVII. **supplemento**; c 1. 1. i 7. 5. — **insula fl. Sequanae**, na której teraz stoi kościół katedralny, Notredame.

3. **Summa imperii**; I. 41. 3. II. 4. 7.

4. **perpetuam paludem**;

tisset perpetuam esse paludem, quae influeret in Sequanam atque illum omnem locum magnopere impediret, hic consedit nostrosque transitu prohibere instituit.

Cap. LVIII. Labienus primo vineas agere,
cratibus atque aggere paludem explere atque
2 iter munire conabatur. Postquam id dificilius
confieri animadvertit, silentio e castris tertia
vigilia eggressus eodem, quo venerat, itinere
3 Melodunum pervenit. Id est oppidum Senonum in insula Sequanae positum, ut paulo an-
4 te de Lutetia diximus. Deprensis navibus circiter quinquaginta celeriterque coniunctis atque eo militibus iniectis et rei novitate perteritis oppidanis, quorum magna pars erat
ad bellum evocata, sine contentione oppido
5 potitur. Refecto ponte, quem superioribus
diebus hostes resciderant, exercitum traducit et secundo flumine ad Lutetiam iter fa-
6 cere coepit. Hostes re cognita ab iis, qui Meloduno fugerant, Lutetiam incendi pontesque
eius oppidi rescindi iubent; ipsi profecti a pa-

VI. 5. 4. VI. 31. 2. III. 28. 2. — **influeret in Sequ.** podob. zapatrywanie się. I. 8. 1.—**magnopere impediret**= bardzo niedostępnem czyniła. c. 19. 1. Bagno to było po lewym brzegu Sekwany.

Cap. LVIII. **vineas** pod których zasłoną miał rozpocząć dalsze roboty. — **aggere** nie groblą, lecz ziemią, z którejby *agger* się usypał. — **atque... munire**=i tym sposobem przejście (*iter*) ubezpieczyć.

2. **id** roz. to przejście, drogę.—**confieri**: rzadki wyraz= *confici* raz tutaj u Cez. I. 42. 5. I. 51. 3.

4. **eo**=*in eas.*

5. **exercitum traducit**; z lewego brzegu na prawy, aby Lutecyę od strony północnej zdobyć.—**secundo flum**=za wodą; c. 60. 3. *adverso fl.*

6. **pontesque**, łączące miasto z przeciwnemi brzegami —**ipsi profecti a palude** roz

lude ad ripas Sequanae e regione Lutetiae contra Labieni castra considunt.

Cap. LIX. Iam Caesar a Gergovia discessisse audiebatur, iam de Haeduorum defectione et secundo Galliae motu rumores afferebantur, Gallique in colloquiis interclusum itinere et Ligeri Caesarem inopia frumenti coactum in provinciam contendisse confirmabant. Bel- 2
lovaci autem defectione Haeduorum cognita, qui ante erant per se infideles, manus cogere atque aperte bellum parare coeperunt. Tum 3
Labienus tanta rerum commutatione longe aliud sibi capiendum consilium, atque antea senserat, intellegebat, neque iam, ut aliquid 4
acquireret proelioque hostes lacesseret, sed ut incolumem exercitum Agedincum reduceret, cogitabat. Namque altera ex parte Bellovaci, 5
quae civitas in Gallia maximam habet opinionem virtutis, instabant, alteram Camulogenus

---

zostając zawsze jeszcze po lewym brzegu Sekwany. — **castra considunt**=obóz zajęli.

Cap. LIX. **a Gergovia.** c. 45. 5.—**secundo Galliae motu**=o szczęśliwem powstaniu ... c. 53. 2. II. 9. 2.—**interclusum itinere et Ligeri;** *iter*=cel drogi, marszu, którym było Agedincum; *et Ligeri* jest szczegółowe określenie ogólniejszego wyrazu *itinere*, ponieważ jedyna droga do Agedincum prowadziła przez Liger. podob. c. 65. 1. *oppida et muros* II. 22. 1. V. 11. 9.—**interclusum... coactum;** II. 11. 5.

2. qui roz. *Bellovaci.*—**per se**=sami przez się.

3. **tanta . . . commutatione** c. 45. 4. *tanto spatio.*—**aliud ... atque;** I. 28. 5.

4. **neque iam:** IV. 13. 1. i już nie. — **aliquid acquireret**=stanowczą korzyść odnieść.

5. **altera ex parte Bellovaci .. alteram Camulogenus;** Bellowakowie po stronie prawej, więc od tyłu i od północy, Kamulogenus zaś po stronie lewej jemu naprzeciw.—**Bellovaci, quae civitas;** II. 34. 1.—**opinionem virtutis;** VI. 24. 3. — **parato atque in-**

parato atque instructo exercitu tenebat; tum legiones a praesidio atque impedimentis inter-
6 clusas maximum flumen distinebat. Tantis subito difficultatibus obiectis ab animi virtute auxilium petendum videbat.

Cap. LX. Sub vesperum consilio convocato cohortatus, ut ea, quae imperasset, diligenter industrieque administrarent, naves, quas Meloduno deduxerat, singulas equitibus Romanis attribuit et prima confecta vigilia quattuor milia passuum secundo flumine silentio
2 progredi ibique se exspectari iubet. Quinque cohortes, quas minime firmas ad dimicandum esse existimabat, castris praesidio relinquit:
3 quinque eiusdem legionis reliquas de media nocte cum omnibus impedimentis adverso flumine magno tumultu proficisci imperat.
4 Conquirit etiam lintres: has magno sonitu remorum incitatas in eandem partem mittit. Ip-

---

structo gotowem i wprawnem. — **a praesidio**=od swej załogi (w Agedincum).—**interclusas maximum flumen** (*Matrona*, Marne) **distinebat;** podobna dokładność II. 19 5. *porrecta... pertinebant.*

6. **animi virtute** = stanowcze postanowienie.

Cap. LX. Niżej opowiedziany podstęp Labiena podobny do fortelu użytego przez Napoleona przy przeprawie przez Berezynę.—**consilio convocato cohortatus.** c. 29. 1. — **imperasset;** czas? —**naves... singulas... attribuit**=z okrętów... każdy, lub: okręty... po jednemu oddał pod rozkazy. — **secundo flumine** = za wodą. — **progredi** =(posunąć się) o statkach jak c. 61. 5. *processissent.*

3. **reliquas . . . proficisci imperat:** *imperare* składa się zawsze z Accus. c. Inf. Pass. (V. 1. 3.) Inf. deponentis uważa się jako Inf. Pass. — **adverso flum.** c. 58. 5.

4. **post paulo;** c. 50. 6.— **eum locum . . . quo** = (*ad quem*) t. j. *quattuor milia passuum* niżej obozu.

se post paulo silentio egressus cum tribus legionibus eum locum petit, quo naves appelli iusserat.

Cap. LXI. Eo cum esset ventum, explorato-
res hostium, ut omni fluminis parte erant dis-
positi, inopinantes, quod magna subito erat co-
orta tempestas, ab nostris opprimuntur; exer- 2
citus equitatusque equitibus Romanis admini-
strantibus, quos ei negotio praefecerat, celeri-
ter transmittitur. Uno fere tempore sub lucem 3
hostibus nuntiatur in castris Romanorum prae-
ter consuetudinem tumultuari et magnum ire
agmen adverso flumine sonitumque remorum
in eadem parte exaudiri et paulo infra milites
navibus transportari. Quibus rebus auditis, 4
quod existimabant tribus locis transire legio-
nes atque omnes perturbatos defectione Hae-
duorum fugam parare, suas quoque copias in
tres partes distribuerunt. Nam praesidio e re- 5
gione castrorum relicto et parva manu Melodu-
num versus missa, quae tantum progrediatur,

Cap. LXI. **ut... erant dispositi.** V. 43. 5.– **inopinantes.** IV. 4. 5.

2. **exercitus equitatusque;** I. 48. 4. — **administrantibus** (bezwzględnie) IV. 31. 3.

3. **praeter consuetudinem** =nadzwyczajnie.—**tumultuari** w znacz. biernem, nieosobowo. —**magnum ire agmen** chociaż to było tylko tych 5 kohort. — **navibus** te same nazwał c. 60. 4. *lintres.*

4. **quod existimabant tribus locis transire legiones**: tak sądził nieprzyjaciel, Labienus jednak tylko w dwóch punktach rzekę przechodził.

5. **progrediatur, quantum... processissent,... duxerunt;** *processissent;* Fut. ex przechodzi w oratio obl. w Plsqmprf c. 66. 4. i 7.—**niezwykłem** jest *progrediatur* (zam. Imperf.) po Perf. histor. *duxerunt.*

quantum naves processissent, reliquas copias contra Labienum deduxerunt.

Cap. LXII. Prima luce et nostri omnes erant
2 transportati et hostium acies cernebatur. Labienus milites cohortatus, *ut suae pristinae virtutis et secundissimorum proeliorum memoriam retinerent atque ipsum Caesarem, cuius ductu saepe numero hostes superassent, praesentem adesse existimarent*, dat signum proe-
3 lii. Primo concursu ab dextro cornu, ubi septima legio constiterat, hostes pelluntur atque in fugam coniciuntur; ab sinistro, quem locum
4 duodecima legio tenebat, cum primi ordines hostium transfixi telis concidissent, tamen acerrime reliqui resistebant, nec dabat suspi-
5 cionem fugae quisquam. Ipse dux hostium Camulogenus suis aderat atque eos cohortabatur.
6 Incerto nunc etiam exitu victoriae, cum septimae legionis tribunis esset nuntiatum, quae in sinistro cornu gererentur, post tergum hostium
7 legionem ostenderunt signaque intulerunt. Ne eo quidem tempore quisquam loco cessit, sed circumventi omnes interfectique sunt. Eandem
8 fortunam tulit Camulogenus. At ii, qui praesidio contra castra Labieni erant relicti, cum

---

Cap. LXII. **cernebatur** = dały się widzieć.

2. **praesentem adesse**; VI. 8. 4. I. 32. 4. *coram adesset.*

4. **cum**?=następuje *tamen.* —**quisquam** na końcu?

5. **suis aderat**; nie tylko oznacza samą obecność, lecz korzystną dla swoich obecność.

6. **nunc etiam** = nawet i teraz; *etiam nunc* = jeszcze teraz. VI. 40. 6

7. **loco** = z swego miejsca. — **tulit** = podniósł, doznał.

proelium commissum audissent, subsidio suis
ierunt collemque ceperunt, neque nostrorum
militum victorum impetum sustinere potue-
runt. Sic cum suis fugientibus permixti, quos 9
non silvae montesque texerunt, ab equitatu sunt
interfecti. Hoc negotio confecto Labienus re- 10
vertitur. Agedincum, ubi impedimenta totius
exercitus relicta erant: inde cum omnibus co-
piis ad Caesarem pervenit.

Cap. LXIII. Defectione Haeduorum cognita
bellum augetur. Legationes in omnes partes
circummittuntur: quantum gratia, auctoritate, 2
pecunia valent, ad sollicitandas civitates nitun-
tur; nacti obsides, quos Caesar apud eos depo- 3
suerat, horum supplicio dubitantes territant.
Petunt a Vercingetorige Haedui, ut ad se ve- 4
niat rationesque belli gerendi communicet. Re 5
impetrata contendunt, ut ipsis summa imperii
tradatur, et re in controversiam deducta to-
tius Galliae concilium Bibracte indicitur. Eo-
dem conveniunt undique frequentes. Multitu- 6
dinis suffragiis res permittitur: ad unum omnes 7
Vercingetorigem probant imperatorem. Ab hoc

---

8. **neque** I. 47. 1.– **quos non**=*praeterquam quos.*

Powstanie rozszerza się.

Cap. LXIII. **augetur**=większe przybiera rozmiary. — **circummittuntur** roz. *ab Haeduis.*

2. **nituntur**; IV. 24. 4.

3. **quos... deposuerat**; c. 55. 2. — **supplicio**=zagrożeniem śmierci. — **dubitantes**; c. 4. 9.

4. **rationesque b. ger. communicet** roz. *secum*=udzielił im, (dla wspólnego naradzenia się), porozumiał się z nimi o... względem.

6. **suffragiis** Dat. od *permittitur.*

7. **ad unum omnes**; VI. 40. 4. — **Remi L. T... quod amicit. Rom. sequ.** V. 54. 4; —**quae**=co. — **causa, quare.** I. 33. 2. — **neutris** (Plur?)

concilio Remi, Lingones, Treveri afuerunt: illi, quod amicitiam Romanorum sequebantur; Treveri, quod aberant longius et ab Germanis premebantur, quae fuit causa, quare toto abes-
8 sent bello et neutris auxilia mitterent. Magno dolore Haedui ferunt se deiectos principatu; queruntur fortunae commutationem et Caesaris indulgentiam in se requirunt, neque tamen suscepto bello suum consilium ab reliquis se-
9 parare audent. Inviti summae spei adolescentes, Eporedorix et Viridomarus, Vercingetorigi parent.

Cap. LXIV. Ipse imperat reliquis civitatibus obsides diemque huic rei constituit. Omnes equites, quindecim milia numero, celeriter con-
2 venire iubet. Peditatu, quem ante habuerat, se fore contentum dicit, neque fortunam temptaturum aut in acie dimicaturum, sed, quoniam abundet equitatu, perfacile esse factu frumentationibus pabulationibusque Romanos prohi-
3 bere, aequo modo animo sua ipsi frumenta corrumpant aedificiaque incendant, qua rei familiaris iactura perpetuum imperium liber-
4 tatemque se consequi videant. His constitutis

---

auxilia mitterent; słowem= neutralnymi byli.

8. **ferunt** jeden członek; **queruntur... et... requirunt** drugi; dla tego ct. I. 23. 1. — **requirunt** = czuli ubytek, oglądali się. — **suum consilium ab reliquis** zam. *ab consilio reliquorum.* VI. 22. 4.

9. **summae spei** = pełni najlepszych widoków (gdyby przy Heduach naczelnictwo zostało).

Cap. LXIV. **huic rei** t. j. *obsidibus tradendis.*

2. **quem antea habuerat**; II. 4. 10.—**neque aut** V. 17. 4.—**perfacile... factu.** I. 3. 6.

3. **modo** = *dummodo.* — **se consequi videant**; VI. 29. 5.

4. **huc** = do tego.

rebus Haeduis Segusiavisque, qui sunt finitimi
provinciae, decem milia peditum imperat; huc
addit equites octingentos. His praeficit fratrem 5
Eporedorigis bellumque inferri Allobrogibus
iubet. Altera ex parte Gabalos proximosque pa-
gos Avernorum in Helvios, item Rutenos Ca- 6
durcosque ad fines Volcarum Arecomicorum
depopulandos mittit. Nihilo minus clandestinis 7
nuntiis legationibusque Allobrogas sollicitat,
quorum mentes nondum ab superiore bello re-
sedisse sperabat. Horum principibus pecunias, 8
civitati autem imperium totius provinciae pol-
licetur.

Cap. LXV. Ad hos omnes casus provisa e-
rant praesidia cohortium duarum et viginti,
quae ex ipsa provincia ab L. Caesare legato ad
omnes partes opponebantur. Helvii sua sponte 2
cum finitimis proelio congressi pelluntur et
Gaio Valerio Donnotauro, Caburi filio, princi-
pe civitatis, compluribusque aliis interfectis
intra oppida ac muros compelluntur. Allobro-
ges crebris ad Rhodanum dispositis praesidiis 3
magna cum cura et diligentia suos fines tuen-
tur. Caesar, quod hostes equitatu superiores 4

---

7. **Allobrogas**; I. 26. 6. —**sollicitat** roz. przeciwko Cez. — **quorum mentes** = *qui*. I. 19. 2. — **superiore** (dawniejszej, przeszłej) **bello**; t. j. r. 60 przed Chr. I. 6. 2. — **resedisse** = (uspokoić się) **sperabat**; *sperare* z Inf. Praes. i Perf.=*putare*.

Cap. LXV. **Ad**=*contra*.— **provisa erant praesidia**. V. 8. 1. — **præsidia cohortium**; więc nie były to legiony, lecz przez legata zaciągnięte kohorty.—**quae ex ipsa provincia**; albo doroz. *coacta* jak c. 43. 3. albo połączyć z następującem *opponebantur*. = czołem (frontem) stanęły. —**oppida et muros**; c. 59. 1.

3. **ad**=ponad.

4. **eas civitates** = *gentes*. **quas sup. annis**; mowa tu o Ubiach. VI. 9. 6. — **paca-**

esse intellegebat et interclusis omnibus itineribus nulla re ex provincia atque Italia sublevari poterat, trans Rhenum in Germaniam mittit ad eas civitates, quas superioribus annis pacaverat, equitesque ab his arcessit et levis armaturae pedites, qui inter eos proelia-
5 ri consuerant. Eorum adventu, quod minus idoneis equis utebantur, a tribunis militum reliquisque equitibus Romanis atque evocatis equos sumit Germanisque distribuit.

Cap. LXVI. Interea, dum haec geruntur, hostium copiae ex Arvernis equitesque, qui toti
2 Galliae erant imperati, conveniunt. Magno horum coacto numero, cum Caesar in Sequanos per extremos Lingonum fines iter faceret, quo facilius subsidium provinciae ferri
3 posset, circiter milia passuum decem ab Romanis trinis castris Vercingetorix consedit convocatisque ad concilium praefectis equitum
4 *venisse tempus victoriae* demonstrat: *fugere in provinciam Romanos Galliaque excedere: id sibi ad praesentem obtinendam libertatem satis esse; ad reliqui temporis pacem atque*

---

verat; I. 6. 2. — **inter eos proeliari**: I 48. 5.

5. **Eorum adventu**=po ich przybyciu, gdy przybyli. I. 50. 3.—**minus idoneis equis**: IV. 2. 2. *parva atque deformia.*—**reliquisque equitibus Rom.** = od innych rycerzy (nie jezdców) rzymskich, będących przy boku Cezara. Urz. w. rz. §. 9.— **evocatis**: Urz. w. rz. §. 32

Utarczka konna na pograniczu Lingońskiem.

Cap. LXVI. 2. **per extremos Ling. fines** = pograniczem, granicą Lingonów.

3. **trinis castris**; c. 46. 4.

4. **fugere... excedere**; do tego wniosku pozornego mógł pochód Cezara granicą Lingonów naprowadzić. — **praesentem** = na teraz (lecz jeszcze nie na zawsze).—**agmi-**

otium parum profici: maioribus enim coactis
copiis reversuros neque finem bellandi factu-
ros. Proinde agmine impeditos adorirentur.
Si pedites suis auxilium ferant atque in eo mo- 5
rentur, iter facere non posse; si, id quod ma-
gis futurum confidat, relictis impedimentis suæ
saluti consulant, et usu rerum necessariarum
et dignitate spoliatum iri. Nam de equitibus ho- 6
stium, quin nemo eorum progredi modo extra ag-
men audeat, et ipsos quidem non debere dubita-
re. Id quo maiore faciant animo, copias se omnes
pro castris habiturum et terrori hostibus futu-
rum. Conclamant equites: *sanctissimo iureiu-* 7
rando confirmari opertere, ne tecto recipiatur,
ne ad liberos, ne ad parentes, ad uxorem adi-
tum habeat, qui non bis per agmen hostium per-
equitasset.

Cap. LXVII. Probata re atque omnibus iureiurando adactis postero die in tres partes distributo equitatu duae se acies ab duobus lateribus ostendunt, una a primo agmine iter

---

ne impeditos = w pochodzie nie sprawionych. — **adorirentur** powstało z Imperat. orationis rectae.

5. **suis** = swoim t. j. każdego razu, kiedy na nich uderzą.--**in eo** t. j. *in ferendo auxilio*. - **id quod magis fut. confidat**; krótko=jako raczej tuszę. W. – **saluti**. I. 42. 5. —**usu rerum necessar.** = *rebus necessariis*.—**dignitate** = sława.

6. **de equitibus**=co się tyczy jazdy. I. 40. 11. — **progredi modo**; VI. 8. 6. — **et** =*(etiam)* **ipsos quidem**=nawet i oni sami. — **et . . . quidem non** zam. zwykłego: *ne ... quidem*. V. 52. 1.—**Id** odnosi się na §. 4. **agmine imped. ador.**

7. **ne... ne... ne.** I. 14. 3. —**qui non**; IV. 7. 5.—**perequitasset.** Fut. exact.

Cap. LXVII. Cały ten rozdział odznacza się krótkiemi zdaniami, bez spójników (Asyndet.) i Praes. hist. — **Probata re... adactis . . . distri-**

2 impedire coepit. Qua re nuntiata Caesar
suum quoque equitatum tripertito divisum con-
3 tra hostem ire iubet. Pugnatur una omnibus
4 in partibus. Consistit agmen; impedimenta in-
tra legiones recipiuntur. Si qua in parte no-
stri laborare aut gravius premi videbantur,
eo signa inferri Caesar aciemque constitui iu-
bebat: quae res et hostes ad insequendum
tardabat et nostros spe auxilii confirmabat.
5 Tandem Germani ab dextro latere summum
iugum nancti hostes loco depellunt; fugientes
usque ad flumen, ubi Vercingetorix cum pe-
destribus copiis consederat, persequuntur com-
6 pluresque interficiunt. Qua re animadversa
reliqui, ne circumirentur, veriti se fugae man-
7 dant. Omnibus locis fit caedes. Tres nobi-
lissimi Haedui capti ad Caesarem perducun-
tur: Cotus, praefectus equitum, qui contro-
versiam cum Convictolitavi proximis comiti-
is habuerat, et Cavarillus, qui post defectio-
nem Litavici pedestribus copiis praefuerat, et
Eporedorix, quo duce ante adventum Caesaris
Haedui cum Sequanis bello contenderant.

---

buto—una t. j. trzeci hufiec. — **a primo agmine** dosłow. od strony przedniej straży = przednią straż w pochodzie.

2. **tripertito divisum** = na trzy hufce podzielony; *tripertito* = potrójny (nie na troje podzielony).

4 **intra legiones.** W marszu impedimenta szły pomiędzy pojedyńczemi legionami (II. 17. 2.); przy zbliżaniu się nieprzyjaciela brano je w środek. II. 19. 2. — **eo** = *in eam.* — **signa inferri iubebat** roz. tym, którzy byli przy tobołach. — **aciemque constitui** = znowu się uszykować, skoro jeden oddział z nich *signa inferebat.* — **ad insequ. tardabat**; II. 25. 1.

5. **nancti**: IV. 36. 3.—**flumen**; rzeczka Brevon wpadająca do Sekwany.

7. **Cotus**. c. 32. 4.—**comitiis** podobnie jak *senatus* —

Cap. LXVIII. Fugato omni equitatu Vercin-
getorix copias, ut pro castris collocaverat, re-
duxit protinusque Alesiam, quod est oppidum
Mandubiorum, iter facere coepit celeriterque
impedimenta ex castris educi et se subsequi
iussit. Caesar impedimentis in proximum col- 2
lem deductis duabus legionibus praesidio re-
lictis secutus, quantum die tempus est pas-
sum, circiter tribus milibus hostium ex novis-
simo agmine interfectis altero die ad Alesiam
castra fecit. Perspecto urbis situ perterri- 3
tisque hostibus, quod equitatu, qua maxime
parte exercitus confidebant, erant pulsi, ad-
hortatus ad laborem milites circumvallare in-
stituit.

Cap. LXIX. Ipsum erat oppidum Alesia in
colle summo admodum edito loco, ut nisi ob-
sidione expugnari non posse videretur; cuius 2
collis radices duo duabus ex partibus flumina
subluebant. Ante id opidum planicies circiter 3
milia passuum tria in longitudinem patebat:
reliquis ex omnibus partibus colles mediocri 4

---

zastósowana nazwa rzymska. — **Eporedorix** nie ten sam co c. 38. 2. 39. 1. 55. 4. 63. 9. i c. 76. 3. z Wirydomarem wspomniany.

Cap. LXVIII. **ut... collocaverat**; V. 53. 5. więc *sine impedimentis*. — **Alesiam, quod est opp.** I. 38. 1.

2. **imped. deductis** Dat. łączy się z **praesidio**. — **quantum** = o ile. — **equitatu... erant pulsi** = właśnie w jeździe doznali klęski. — **circumvallare** roz. *Alesiam*.

Oblężenie Alezyi.

Cap. LXIX. **in colle summo admodum edito loco** = na szczycie bardzo wysokiego pagórka. — **nisi... non**; I. 44. 6. — **obsidione**. Urz. w. rz. §. 55. — **expugnari** = zdobyć.

2. **duo flumina**; p. Alesia w Słow. gieogr. — **subluebant**; II. 15. 3.

interiecto spatio pari altitudinis fastigio oppi-
5 dum cingebant. Sub muro, quae pars collis ad orientem solem spectabat, hunc omnem locum copiae Gallorum compleverant fossamque et maceriam sex in altitudinem pedum
6 praeduxerant. Eius munitionis, quae ab Romanis instituebatur, circuitus XI milia pas-
7 suum tenebat. Castra opportunis locis erant posita ibique castella XXIII facta; quibus in castellis interdiu stationes ponebantur, ne qua subito eruptio fieret: haec eadem noctu excubitoribus ac firmis praesidiis tenebantur.

Cap. LXX. Opere instituto fit equestre proelium in ea planicie, quam intermissam collibus tria milia passuum in longitudinem pa-
2 tere supra demonstravimus. Summa vi ab utrisque contenditur. Laborantibus nostris Caesar Germanos submittit legionesque pro

---

3. **planicies**; dziś zwana: „Plaine de Laumes."

4. **mediocri interjecto spatio** = w miernem oddaleniu od pagórka, na którym miasto leżało. — **pari altitudinis fastigio** = równej wysokości.

5. **Sub muro .. hunc omn. locum** =*Hunc omnem locum sub muro, quae pars collis.. spectabat, copiae etc.* — **quae pars collis... hunc omn. locum**, zamiast zwykłego u Cez. powtórzenia: *hanc omnem partem.* — **maceriam**=mur gliną spajany, gliniany.

6. **Ejus munitionis, quae ... instit.** t. j. linia kontrawalacyjna Rzymian. Urz. w. rz. §. 55.

7. **opportunis locis**; Plur. ponieważ kilka obozów było. — **castella**; I. 8. 2. — **ne qua ... fieret**; *ne?* należy dopełnić: *quum vererentur, ne ...* — **excubitoribus ac... praesidiis.** Ablat. I. 8. 1. — **stationes, excubitores** Urz. w. rz. §. 51.

Cap. LXX. Sposób przedstawienia rzeczy jak c. 67. — **Opere instituto** = skoro dzieło (okopywanie się rozpoczęło. — **planicie**; c. 69. 3. — **intermissam collibus**; c. 17 1.=wolna od pagórków.

2. **utrisque.** Plur?

castris constituit, ne qua subito irruptio ab
hostium peditatu fiat. Praesidio legionum ad- 3
dito nostris animus augetur: hostes in fugam
coniecti se ipsi multitudine impediunt atque
angustioribus portis relictis coacervantur. Ger- 4
mani acrius usque ad munitiones sequuntur.
Fit magna caedes: nonnulli relictis equis fos- 5
sam transire et maceriam transcendere conan-
tur. Paulum legiones Caesar, quas pro vallo
constituerat, promoveri iubet. Non minus, qui 6
intra munitiones erant, perturbantur Galli:
veniri ad se confestim existimantes ad arma
conclamant; nonnulli perterriti in oppidum
irrumpunt. Vercingetorix iubet portas clau- 7
di, ne castra nudentur. Multis interfectis, com-
pluribus equis captis Germani sese recipiunt.

Cap. LXXI. Vercingetorix priusquam muni-
tiones ab Romanis perficiantur, consilium ca-
pit, omnem ab se equitatum noctu dimittere.
Discedentibus mandat, *ut suam quisque eorum* 2

---

3. **angustior. portis relictis.** Abl. abs.—**coacervantur** (zwykle używa się o rzeczach tylko) ogromny ścisk powstał.

4. **munitiones** roz. Gallorum.

5. **quas pro v. constit.** szyk zdania względnego. V. 1. 1.

6. **qui intra mun. erant** zdanie względne wtrącone w zdanie główne, czego w polskiem nie ma.—**ad**=*contra*.

7. **portas** roz. miasta, ażeby Gallowie zostający *intra munitiones* nie mieli sposobu schronienia się do miasta, a tem samem opuszczenia tych okopów.

Wercyngetoryx wysyła swoją jazdę dla sprowadzenia odsieczy.

Cap. LXXI. **priusquam... perficiantur.** Conj? — **consilium capit... dimittere**; c. 26. 1.

2. **quisque... adeat**; II. 26. 2.—**qui per** (II 16. 4.) ... **possint**, słowem = zdolni do broni.—**cogant** tak Cez.

civitatem adeat omnesque, qui per aetatem
3 *arma ferre possint, ad bellum cogant. Sua in*
illos merita proponit obtestaturque, ut suae
salutis rationem habeant neu se optime de com-
muni libertate meritum hostibus in cruciatum
dedant. Quod si indiligentiores fuerint, milia
hominum delecta LXXX una secum interitura
4 *demonstrat. Ratione inita se exigue dierum*
XXX habere frumentum, sed paulo etiam lon-
5 *gius tolerari posse parcendo.* His datis man-
datis, qua opus erat intermissum, secunda vi-
6 gilia silentio equitatum mittit. Frumentum
omne ad se referri iubet; capitis poenam iis,
7 qui non paruerint, constituit: pecus, cuius ma-
gna erat copia ab Mandubiis compulsa, viri-
tim distribuit; frumentum parce et paulatim
8 metiri instituit; copias omnes, quas pro op-
9 pido collocaverat, in oppidum recepit. His ra-
tionibus auxilia Galliae exspectare et bellum
parat administrare.

---

zwykle po *quisque*, *alius alium*, *uterque* w drugiem zdaniu kładzie Plur. podob. c. 72. 2. IV. 5. 2.

3. **Quod si**; *quod* służy tutaj tylko do połączenia zdań; w polskiem albo nie tłómaczy się wcale, albo przez wnioskującą partykułę: więc, przeto... — **indiligentiores** roz. *in mandatis perficiendis.* — **fuerint**; czas?

4. **Ratione inita**=po obliczeniu VI. 19. 2. c. 76. 3.— **exigue** = ledwie, szczupło. — **dierum XXX.** I. 5. 3.— **tolerari** (nieosobowo) **posse**=można wytrzymać. II. 6. 1.

5. **qua** (I. 6. 1.) **opus erat intermissum** = gdzie oszańcowanie (linia kontrawalacyjna) jeszcze miało przerwę.

6. **iis qui non paruerint**, słowem, nieposłuszni. *paruerint* Conj. Fut. ex. ponieważ *poenam constituere* ma znacz. Futuri.

8. **in oppidum recepit** nie *oppido* c. 55 4. ponieważ tutaj *recipere* = ściągnąć do miasta.

9. **His rationibus** = tak zabezpieczywszy się. — **parat**

Cap. LXXII. Quibus rebus cognitis ex perfugis et captivis Caesar haec genera munitionis instituit. Fossam pedum viginti directis lateribus duxit, ut eius fossae solum tantundem pateret, quantum summae fossae labra distarent; reliquas omnes munitiones ab 2
ea fossa pedes CCCC reduxit, id hoc consilio, quoniam tantum esset necessario spatium complexus, nec facile totum corpus corona militum cingeretur, ne de improvisso aut noctu ad munitiones hostium multitudo advolaret, aut interdiu tela in nostros operi destinatos conicere possent. Hoc intermisso spa- 3
tio duas fossas XV pedes latas, eadem altitudine perduxit; quarum interiorem campestribus ac demissis locis aqua ex flumine de-

---

administr. VI. 7. 1. – **bellum administr.** c. 21. 1.
Opisanie okopów rzymskich.
Cap. LXXII. **fossam pedum viginti;** II. 5. 6. – **directis lateribus** = z prostopadłemi bokami VIII. 9. 3. — **ut.. pateret** bliższe określenie poprzedzającego. — **ejus fossae** po **fossam** I. 40. 1. wyraz *fossa* cztery razy powtórzony.
2. **reliqu. omnes munit.** = wszystkie inne przekopy (mające utrudzać zbliżenie się nieprzyjaciela) —**id** = *atque id, et id quidem*, odnosi się tak na *fossam duxit*, jako też na *reliqu. munit. reduxit.* – **quoniam** (I. 35. 2.)... **esset complexus, nec cingeretur;** Conjunct. ponieważ i te zdania należą do zamiaru Cezara *hoc consilio, ne. . advolaret.* — **tantum spatium** = tak wielką przestrzeń t. j. cały pagórek, na którym leżała Alezya. — **nec** IV. 26. 5.—**totum corpus;** całość okopów, całą linię. — **ne,.. aut... aut;** c. 54. 2. — **advolaret... possent;** c. 71. 2. — **operi destinatos** = zajęci przy okopach.
3. **Hoc intremisso spatio** t. j. w odległości 400 stóp. — **interiorem** = wewnętrzny t. j. bliższy miasta; a *exterior*, którego tutaj wyraźnie nie wspomina, z *agger* i *vallum* stanowił właściwą linię kontrawalacyjną. -- **campestribus ac demissis locis** = w równinie i nizinie. — **ex flumine** c. 69. 2.

4 rivata complevit. Post eas aggerem ac vallum XII pedum exstruxit. Huic loricam pinnasque adiecit, grandibus cervis eminentibus ad commissuras pluteorum atque aggeris, qui ascensum hostium tardarent, et turres toto opere circumdedit, quae pedes LXXX inter se distarent.

Cap. LXXIII. Erat eodem tempore et materiari et frumentari et tantas munitiones fieri necesse deminutis nostris copiis, quae longius ab castris progrediebantur; ac nonnumquam opera nostra Galli temptare atque eruptionem ex oppido pluribus portis summa vi facere conabantur.
2 Quare ad haec rursus opera addendum Caesar putavit, quo minore numero militum munitiones defendi possent. Itaque truncis arborum admodum firmis ramis abscisis atque horum delibratis ac praeacutis cacuminibus perpetuae fossae

---

4. **Post eas** t. j. za oboma. — **aggerem ac vallum** = grobla a raczej *(ac)* wał. — **XII pedum** roz. wysokości. — **loricam pinnasque**; V. 40. 6. — **cervi** = widły, pale, drągi z widłami u góry; sochy. W. — **eminentibus ad commissuras pluteorum atque aggeris**; pale, drągi te widłowate podchodziły *(eminentibus)* aż do miejsca zetknięcia się (*commissuras*), t. j. gdzie się stykały *plutei* (z których składały się *loricae*) i *agger* więc dochodziły do poziomu *aggeris*, idąc od samego dna fosy. — **toto opere** t. j. cały wał, całą linię jest Abl. loci niezawisły od następ. *circumdedit*. I. 38. 6. VIII. 34. 4.

Cap. LXXIII. **eodem**; I. 22. 3. — **materiari** = *materiam conferre*. — **deminutis . . . copiis**; Dat. czy Ablat. absol? — **ac** = a wtedy. — **plur. portis.** Abl. viae.

2. **ad haec** łączy się z **opera**. — **rursus . . . addendum**; bezwzględnie, dodatki porobić, które niżej wylicza i opisuje. — **admod. firmis ramis**; Abl. qual. — **horum** roz. *ramorum*. — **delibratis** (*de* i *liber* łyko, kora) obłupić z ko-

quinos pedes altae ducebantur. Huc illi stipi- 3
tes demissi et ab infimo revincti, ne revelli
possent, ab ramis eminebant. Quini erant or- 4
dines coniuncti inter se atque implicati; quo
qui intraverant, se ipsi accutissimis vallis
induebant. Hos cippos appellabant. Ante 5
quos obliquis ordinibus in quincuncem dispo-
sitis scrobes tres in altitudinem pedes fodie-
bantur paulatim angustiore ad infimum fa-
stigio. Huc teretes stipites feminis crassi- 6
tudine ab summo praeacuti et praeusti demit-
tebantur ita, ut non amplius digitis quattuor
ex terra eminerent; simul confirmandi et 7
stabiliendi causa singuli ab infimo solo pe-
des terra exculcabantur; reliqua pars scro-
bis ad occultandas insidias viminibus ac vir-
gultis integebatur. Huius generis octoni or- 8
dines ducti ternos inter se pedes distabant.

---

ry. - **praeacutis.** IV. 17. 3.— **perpetuae;** c. 23. 1.

3. **stipites** powyższe *trunci arborum.* — **ab infimo** (VI. 26. 2.)=u samego dołu. — **ab ramis** dosłownie: począwszy od gałęzi, więc = gałęziami.

4 **Quini erant ordines** roz. *truncorum;* więc naturalnie było także pięć takich rowów. *(fossae).*—**quo**=*in quos.*—**se... induebant** (c: 82. 1.) = sami się wbijali. — **vallis** *(us, i)* = pal, ostry koniec. — **cippos**= pal, słup, kolec.

5 **Ante quos,** bliżej miasta — **obliquis ordinibus in quincuncem** = w szachownicę.—**tres** należy do **pedes.** — **paulatim ang. ad inf. fastigio** dosł. = powoli z węższem ku dołowi pochyleniem, czyli, zwężające się ku dołowi, u dołu zwężone. — **ad infimum.** Subst. VI. 26. 2.

6. **ab summo;** VI. 26. 2. —**praeacuti;** IV. 17. 3. **præusti;** V. 40. 6. — **ampl. dig. quatt.** I. 15. 5.—**ex terra** = z, ponad...

7. **singuli ab infimo solo pedes;** w każdej takiej jamie na jednę stopę od spodu (dna) nasypano ziemię i około *stipites* ubito.

8. **lilium** (w znacz. collectivum dla tego Singularis) dla

Id ex similitudine floris lilium appellabant.
9 Ante haec talae pedem longae ferreis hamis infixis totae in terram infodiebantur mediocribusque intermissis spatiis omnibus locis disserebantur; quos stimulos nominabant

Cap. LXXIV. His rebus perfectis regiones secutus quam potuit aequissimas pro loci natura XIV milia passuum complexus pares eiusdem generis munitiones, diversas ab his, contra exteriorem hostem perfecit, ut ne magna quidem multitudine, si ita accidat, (eius discessu) munitionum praesidia circumfundi pos-
2 sent; ac ne cum periculo ex castris egredi cogatur, dierum XXX pabulum frumentumque habere omnes convectum iubet.

Cap. LXXV. Dum haec apud Alesiam geruntur, Galli concilio principum indicto non omnes eos, qui arma ferre possent, ut censuit Vercingetorix, convocandos statuunt, sed certum numerum cuique ex civitate imperandum, ne tanta multitudine confusą nec mode-

---

podobieństwa do kielicha lilii nazywano lilią.

9. **pedem longae** nie *unum pedem*. c. 32. 3 c. 81. 1. — **totae in terr. infod.** więc samo drzewo całe zakopywano, a żelazo sterczało.— **stimulos**=kolce, ćwieki:

Cap. LXXIV. **secutus**=stosując się. — **aequissimas** w znacz. przenośnem: najdogodniejszy (nie: równy). — **pro**; c. 56. 4.—**diversas**=w przeciwnym kierunku, naprzeciw. VI. 25. 2. — **contra exter. hostem** t. j. przeciw spodziewanej odsieczy; była wiec to *circumvallatio*, czyli okopy zewnętrzne. Urz. w. rz. §. 55. **ejus discessu** może się chyba odnosić na Cezara, gdyby ten był oddalił się do okopów wewnętrznych, lub podstąpił pod miasto; z resztą dodatek ten nie ma właściwego sensu.

2. **dierum XXX**. c. 71. 4. *Odsiecz nadciąga.*

Cap. LXXV. **eos, qui . . . possent**; c. 71. 2. — **cuique**

rari nec discernere suos nec frumentandi ratio-
nem habere possent. Imperant Haeduis atque 2
eorum clientibus, Segusiavis, Ambluaretis, Au-
lercis Brannovicibus, Brannoviis, milia XXXV;
parem numerum Arvernis adiunctis Eleuteris,
Cadurcis, Gabalis, Vellaviis, qui sub imperio
Arvernorum esse consuerunt; Sequanis, Seno- 3
nibus, Biturigibus, Santonis, Rutenis, Carnu-
tibus duodena milia; Bellovacis X, octona Pic-
tonibus et Turonis et Parisiis et Helvetiis; Am-
bianis, Mediomatricis, Petrocoriis, Nerviis, Mo-
rinis, Nitiobrigibus quina milia; Aulercis Ceno-
manis totidem; Atrebatibus IV; Velocassis, Lexo-
viis et Aulercis Eburovicibus terna; Rauracis et 4
Boiis totidem; XXX universis civitatibus, quae
Oceanum attingunt quaeque eorum consuetu-
dine Aremoricae appellantur, quo sunt in nu-
mero Coriosolites, Redones, Ambibarii, Cale-
tes, Osismi, Namnetes, Venelli. Ex his Bello- 5
vaci suum numerum non compleverunt, quod
se suo nomine atque arbitrio cum Romanis
bellum gesturos dicebant neque cuiusquam im-
perio obtemperaturos, rogati tamen ab Com-
mio pro eius hospitio duo milia una miserunt.

---

t. j. każdemu ludowi reprezentowanemu przez swego *princeps*. II. 4. 4. — **ex civitate** = *ex civibus* = *civium*, zawisło od *numerum* = Gen. partit.

3. **duodena** nie *duodecim?*

4. **quo... in numero**; III. 27. 1.

5. **suum num. n. complev.** = swojej liczby nie dostawili. — **suo**; I. 18. 5. — **pro ejus hospitio** = ze względu na, uwzględniając jego przyjaźń. — **una** razem z innymi. c. 56. 2. VI. 19. 4. — Wojska tego razem było do 250,000.

Cap. LXXVI. Huius opera Commii, ut antea
demonstravimus, fideli atque utili superioribus
annis erat usus in Britannia Caesar; quibus
ille pro meritis civitatem eius immunem esse ius-
serat, iura legesque reddiderat atque ipsi Mori-
2 nos attribuerat. Tamen tanta universae Galliae
consensio fuit libertatis vindicandae et pristinae
belli laudis recuperandae, ut neque beneficiis ne-
que amicitiae memoria movorentur, omnesque et
3 animo et opibus in id bellum incumberent. Coac-
tis equitum VIII milibus et peditum circiter
CCXXXX haec in Haeduorum finibus recense-
bantur, numerusque inibatur, praefecti consti-
tuebantur. Commio Atrebati, Viridomaro et
Eporedorigi Haeduis, Vercassivellauno Arver-
no, consobrino Vercingetorigis, summa impe-
4 rii traditur. His delecti ex civitatibus attri-
buuntur, quorum consilio bellum administra-
5 retur. Omnes alacres et fiduciae pleni ad Ale-
6 siam proficiscuntur, neque erat omnium quis-
quam, qui aspectum modo tantae multitudinis
sustineri posse arbitraretur, praesertim an-

Cap. LXXVI. **antea**; IV. 21. 7. – **civitatem ejus** t. j. Atrebatów. – **immunem**=wolny od podatków.—**jura legesque**. II 3. 5. – **atque** dodaje coś ważniejszego,=stosunek zdań jak c. 40. 6. et. – **attribuerat** c. 9. 6. *Haeduisque attribuerat.* VIII. 6. 2. **Remis erant attributi**=w opiekę oddać, jako lud podbity.

2. **Tamen** na pierwszem miejscu. V. 35. 5. – **universae Galliae consensu... vindicandae... recuperandae**; I. 30. 2. II. 17. 2.

3. **Coactis . . . milibus, . . haec**; IV. 21. 6. — **recensebantur**=przeglądać, przegląd odbyć. — **numerusque inibatur**; c. 71. 4. – **praefecti** tutaj=wodzowie. — **consobrino**=brat stryjeczny lub cioteczny.

6. **modo**; VI. 8. 6.—**ancipiti proelio**; I. 26. 1. — **cum pugnaretur cernerentur** Conjunct? z czyjej myśli?... **foris**

cipiti proelio, cum ex oppido eruptione pugnaretur, foris tantae copiae equitatus peditatusque cernerentur.

Cap. LXXVII. At ii, qui Alesiae obsidebantur, praeterita die, qua auxilia suorum exspectaverant, consumpto omni frumento inscii, quid in Haeduis gereretur, concilio coacto de exitu suarum fortunarum consultabant. Ac variis 2
dictis sententiis, quarum pars deditionem, pars, dum vires suppeterent, eruptionem censebat, non praetereunda oratio Critognati videtur propter eius singularem et nefariam crudelitatem. Hic summo in Arvernis ortus loco et magnae 3
habitus auctoritatis: „*Nihil*," inquit, „*de eorum sententia dicturus sum, qui turpissimam servitutem deditionis nomine appellant, neque hos habendos civium loco neque ad consilium adhibendos censeo. Cum his mihi res sit, qui* 4
eruptionem probant; quorum in consilio omnium vestrum consensu pristinae residere virtutis memoria videtur. Animi est ista mollitia, non 5
virtus, paulisper inopiam ferre non posse. Qui se ultro morti offerant, facilius reperiun-

---

etc... bez spójnika? — **copiae equ. pedit.** V. 47. 5.

Cap. LXXVII. **de exitu suarum fortun.** — o rozstrzygnięciu swego losu.

2. **variis dictis sent... non praetereunda oratio Crit. videtur**, krótko zam. *variis dictis sententiis Critognatus orationem habuit, quae non praetereunda videtur.* — **quarum** odnosi się na *sententiae* zam. na mówców. — **dum suppeterent**; Conj? — **eruptionem censebat** roz. *faciendam.*

3. **magnae habitus auctoritatis**; Gen. qual. **habitus** = Partic. Praes. od *esse.* — **loco**; c. 17. 6. — **ad consilium adhib.** — do obrad przypuścić.

5. **ista** w polsk. = to. — **mollitia** a tej przeciwna *virtus*, więc?

6 *tur, quam qui dolorem patienter ferant. Atque
ego hanc sententiam probarem (tantum apud
me dignitas potest), si nullam praeterquam
7 vitae nostrae iacturam fieri viderem: sed in
consilio capiendo omnem Galliam respiciamus,
quam ad nostrum auxilium concitavimus.
8 Quid hominum milibus LXXX uno loco inter-
fectis propinquis consanguineisque nostris ani-
mi fore existimatis, si paene in ipsis cadave-
9 ribus proelio decertare cogentur? Nolite hos
vestro auxilio exspoliare, qui vestrae salutis
causa suum periculum neglexerunt, nec stul-
titia ac temeritate vestra aut animi imbecili-
tate omnem Galliam prosternere et perpetuae
10 servituti subicere. An, quod ad diem non ve-
nerunt, de eorum fide constantiaque dubita-
tis? Quid ergo? Romanos in illis ulterioribus
munitionibus sine causa quotidie exerceri pu-
11 tatis? Si illorum nuntiis confirmari non po-
testis omni aditu praesepto, his utimini testi-
bus appropinquare eorum adventum; cuius rei
timore exterriti diem noctemque in opere versari*

---

6. **Atque**; III. 17. 3. V. 51. 4. — **dignitas** = szlachetność, powaga, godność odnosi się na tych, którzy *eruptionem probant*, których jednak Crit. nazywa *molles*, gdyż łatwiej im jest ponieść śmierć, niż długo cierpieć nędzę.

8. **decertare** = *depugnare* c. 28.

9. **suum peric.** = swoje własne. osobiste niebezp. — **nec... prosternere** dopełnić należy z poprzedzającego *nolite* tutaj *velitis*.

10. **fide** = słowo, dotrzymanie słowa. — **ulterioribus munit.** t. j. *contra exteriorem hostem* c. 71. 1. — **in... munitionibus ... exerceri** = trapić się czem, pracować nad czem.

11. **illorum** roz. oddalonej odsieczy. — **appropinquare ... adventum** = że. . się zbliża. — **cujus rei** = *hujus rei enim*

santur. Quid ergo mei consilii est? Facere, 12
quod nostri maiores nequaquam pari bello
Cimbrorum Teutonumque fecerunt; qui in op-
pida compulsi ac simili inopia subacti eo-
rum corporibus, qui aetate ad bellum inutiles
videbantur, vitam toleraverunt neque se hosti-
bus tradiderunt. Cuius rei si exemplum non 13
haberemus, tamen libertatis causa institui et
posteris prodi pulcherrimum iudicarem. Nam 14
quid illi simile bello fuit? Depopulata Gallia
Cimbri magnaque illata calamitate finibus qui-
dem nostris aliquando excesserunt atque a-
lias terras petierunt; iura, leges, agros, li-
bertatem nobis reliquerunt. Romani vero quid 15
petunt aliud aut quid volunt, nisi invidia
adducti, quos fama nobiles potentesque bello
cognoverunt, horum in agris civitatibusque
considere atque his aeternam iniungere ser-
vitutem? Neque enim ulla alia condicione bel-
la gesserunt. Quod si ea, quae in longinquis 16
nationibus geruntur, ignoratis, respicite fini-

---

12. **Quid ergo mei cons. est.** I. 21. 2. — **bello Cimbr. Teut.** 1. 33. 4. II. 4. 2. — **qui**=*ii enim.*—**neque** a przecież nie...

13. **institui** = wprowadzić

14. **Nam quid illi simile bello fuit?** Myśl: *Quamquam illud bellum omnibus, quae antea fuerunt, crudelius fuit, tamen . . . excesserunt.* = Cóż owa wojna miała podobnego (z naszą teraźniejszą przeciw Rzymianom) — **Depopulata** w znacz. biernem. I. 11. 4. — **Cimbri** stoi między dwoma zdaniami imiesłowowemi, podob. jak II. 11. 2. i c. 81. 1. — **quidem**=przecież. – **jura leges** (c. 76. 1.), **agros, libertatem** I. 1. 2.

15. **nisi**=*praeterquam;* takie znaczenie ma *nisi* po przeczeniach i po pytaniach mających znaczenie przeczenia. —**ulla** = *(unquam)* należy do *bella.*

16. **Quod si**; c. 71. 3.– **in** =*apud.* — **redacta a** następstwem tego jest **subjecta**. -

timam Galliam, quae in provinciam redacta, iure et legibus commutatis securibus subiecta, perpetua premitur servitute."

Cap. LXXVIII. Sententiis dictis constituunt, ut ii, qui valetudine aut aetate inutiles sunt bello, oppido excedant, atque omnia prius experiantur, quam ad Critognati sententiam de-
2 scendant: illo tamen potius utendum consilio, si res cogat atque auxilia morentur, quam aut deditionis aut pacis subeundam conditionem.
3 Mandubii, qui eos oppido receperant, cum li-
4 beris atque uxoribus exire coguntur. Hi cum ad munitiones Romanorum accessissent, flentes omnibus precibus orabant, ut se in ser-
5 vitutem receptos cibo iuvarent. At Caesar dispositis in vallo custodibus recipi prohibebat.

Cap. LXXIX. Interea Commius reliquique duces, quibus summa imperii permissa erat, cum omnibus copiis ad Alesiam perveniunt et colle exteriore occupato non longius mille pas-

---

securibus (*lictorum proconsulis*) **subiecta** = pod toporem, mieczem. — **premitur** (Przenośnia) = jęczy.

Cap. LXXVIII. **qui sunt**; V. 11. 4. — **excedant... experiantur**, zmiana podmiotów, **experiantur** odnosi się na główny podmiot zdania. — **descendant**; VI. 16. 5. V. 5. 29. 5.

2. **quam .... subeundam** W zdaniach porównywających, jeżeli pierwsze stoi w Acc. c. Inf. to ta konstrukcya zatrzymuje się często także i w drugiem zdaniu z *quam*, mianowicie jeżeli oba zdania mają wspólny podmiot lub orzeczenie. Tutaj są te części różne, mogłoby także stać: *quam ut* z Conjunct. lub z opuszczonem *ut* jak VII. 17. 7.

3. **Mandubii** mieszkańcy Alezyi. c. 68. 1.

5. **recipi prohibebat**; II. 4. 2.

Cap. LXXIX. **ad Alesiam** z praepos. *ad?* — **colle exteriore** pagórek jeden z tych, które się w około Alezyi wznosiły. c. 69. 4.

sibus ab nostris munitionibus considunt. Po- 2
stero die equitatu ex castris educto omnem
eam planiciem, quam in longitudinem tria mi-
lia passuum patere demonstravimus, complent
pedestresque copias paulum ab eo loco abdi-
tas in locis superioribus constituunt. Erat 3
ex oppido Alesia despectus in campum. Con-
currunt his auxiliis visis; fit gratulatio inter
eos atque omnium animi ad laetitiam excitan-
tur. Itaque productis copiis ante oppidum con- 4
sidunt et proximam fossam cratibus integunt
atque aggere explent seque ad eruptionem at-
que omnes casus comparant.

Cap. LXXX. Caesar omni exercitu ad utram-
que partem munitionum disposito, ut, si usus
veniat, suum quisque locum teneat et noverit,
equitatum ex castris educi et proelium commit-
ti iubet. Erat ex omnibus castris, quae sum- 2
mum undique iugum tenebant, despectus, at-
que omnes milites intenti pugnae proventum
exspectabant. Galli inter equites raros sagit- 3
tarios expeditosque levis armaturae interiece-
rant, qui suis cedentibus auxilio succurrerent
et nostrorum equitum impetus sustinerent Ab
his complures de improviso vulnerati proelio

---

2. **planiciem etc.** c. 63. 9. — **abditas** = oddalone, w oddaleniu.

3. **omnium animi**; I. 19. 2.

4. **proximam fossam**, t. j. ową na 20 stóp szeroką.

Cap. LXXX. **exercitu** jak zwykle o piechocie. — **ad utramque part. munit.** t. j. tak na linii kontrawalacyjnej (wewnętrzne), jak cyrkumwalacyjnej (zewnętrzne) okopy). — **si usus veniat**; IV. 2. 3.

2. **ex omnibus castris** = z wszystkich obozów. c. 69. 7. — **proventum**; c. 29. 3.

3. **expeditosque**; Substant. — **Ab his** roz. *sagittariis expeditisque*. — **complures** roz. *nostrorum equitum*.

4 excedebant. Cum suos pugna superiores esse
Galli confiderent et nostros multitudine premi
viderent, ex omnibus partibus et ii, qui
munitionibus continebantur, et hi, qui ad auxilium
convenerant, clamore et ululatu suorum
5 animos confirmabant. Quod in conspectu omnium
res gerebatur neque recte ac turpiter factum
celari poterat, utrosque et laudis cupiditas
et timor ignominiae ad virtutem excitabat.
6 Cum a meridie prope ad solis occasum dubia
victoria pugnaretur, Germani una in parte con-
7 fertis turmis in hostes impetum fecerunt eosque
propulerunt; quibus in fugam coniectis sa-
8 gittarii circumventi interfectique sunt. Item
ex reliquis partibus nostri cedentes usque ad
castra insecuti sui colligendi facultatem non
9 dederunt. At ii, qui ab Alesia processerant,
maesti prope victoria desperata se in oppidum
receperunt.

Cap. LXXXI. Uno die intermisso Galli atque hoc spatio magno cratium, scalarum, harpagonum numero effecto media nocte silentio ex castris egressi ad campestres munitiones accedunt.
2 Subito clamore sublato, qua significatione qui

---

4. **Cum... esse... confiderent** = sądzili, mniemali, że są (nie: że będą), dla tego Inf. Praes. nie Fut. — **confirmabant.** Imperf. conatus.

5. **utrosque,** Plur? I. 53. 4.– **laudis cup. et timor ignom.** szyk? I. 3. 4.

8. **sui collig.** III. 6. 1. — **ab Alesiā** z praepos? — **victoria desperata.** III. 3. 3.

Cap. LXXXI. **Uno** V. 41. 7. por. c. 32. 3. — **hoc spatio** = w tak krótkim przeciągu. – **magno** należy do *numero.* — **harpagonum,** haki do rozdzierania muru, podobne do naszych ogniowych. — **campestres munitiones** = okopy zewnętrzne, cyrkumwalacya.

2. **de adv. cognoscere.** I.

in oppido obsidebantur de suo adventu cognoscere possent, crates proicere, fundis, sagittis, lapidibus nostros de vallo proturbare reliquaque, quae od oppugnationem pertinent, parant
administrare. Eodem tempore clamore exaudi- 3
to dat tuba signum suis Vercingetorix atque
ex oppido educit. Nostri, ut superioribus die- 4
bus, ut cuique erat locus attributus, ad munitiones accedunt; fundis librilibus sudibusque, quas in opere disposuerant, ac glandibus Gallos proterrent. Prospectu tenebris adempto 5
multa utrimque vulnera accipiuntur. Complura tormentis tela coniciuntur. At Marcus An- 6
tonius et Gaius Trebonius legati, quibus hae partes ad defendendum obvenerant, qua ex parte nostros premi intellexerant, his auxilio ex ulterioribus castellis deductos submittebant.

Cap. LXXXII. Dum longius ab munitione aberant Galli, plus multitudine telorum proficiebant; posteaquam propius successerunt, aut se stimulis inopinantes induebant aut in scro-

---

42. 1.—**crates** do przykrycia rowów c. 79. 4

3. **educit**; należy raczej z poprzed. *suis* dopełnić przedmiot, niż uważać ten czasownik w znaczeniu bezwzględnem=wyrusza.

4. **ut cuique erat locus attrib.** c. 80. 1. — **fundis librilibus** (od *libra)* = proce funtowe, któremi ciskano funtowe kamienie. — **sudibusq.** V. 40. 6. — **glandibus** = kule (olowiane).

6. **hae partes ad defend. obven.**=którym te części w obronę dostały się VIII. 37. 3. nie: *defendendi causa;* bo tutaj tyle co: *hae partes defendendae obven.* jak przy czasownikach *do*, *trado*, *sumo*, *mando;* z tą różnicą, iż przez *ad* z Gerund. podmiot działający przez Gerundivum przedmiot bierny wydatniejszym się staje. — **qua ex parte,... his** właściwie = **eo, illo.** — **qua... intellexerant... submittebant**; III. 4. 2. III 14. 6.

bes delati transfodiebantur aut ex vallo et turribus traiecti pilis muralibus interibant.
2 Multis undique vulneribus acceptis nulla munitione perrupta, cum lux appeteret, veriti, ne ab latere aperto ex superioribus castris eruptione circumvenirentur, se ad suos rece-
3 perunt. At interiores, dum ea, quae a Vercingetorige ad eruptionem praeparata erant,
4 proferunt, priores fossas explent, diutius in his rebus administrandis morati prius suos discessisse cognoverunt, quam munitionibus appropinquarent. Ita re infecta in oppidum reverterunt.

Cap. LXXXIII. Bis magno cum detrimento repulsi Galli, quid agant, consulunt; locorum peritos adhibent: ex his superiorum castrorum
2 situs munitionesque cognoscunt. Erat a septentrionibus collis, quem propter magnitudinem circuitus opere circumplecti non potuerant nostri: necessario paene iniquo loco

---

Cap. LXXXII. **Dum... aberant** = Pokąd, jak długo... — **se stimulis... induebant**; c. 73. 4. — **pilis muralibus**. V. 40. 6.

2. **ex superiorib. castris** t. j. z tych obozów, które po obu stronach równiny założone były na linii cyrkumwalacyjnej.

3. **interiores** t. j. ci, którzy w Alezyi się znajdowali.

4. **priores** = pierwsze oddziały ich t. j. *priores interiorum*. II. 11. 5. — **fossas** t. j. rów 20 stóp szeroki c. 72. 1 Plur? I. 37. 3. *ripas*. — **munitionibus** t. j. właściwa linia kontrawalacyjna. — **reverterunt**; I. 31. 1.

Ostatnia walka i klęska Gallów.

Cap. LXXXIII. **superiorum castr. situs** = (pewnego) wysoko położonego obozu położenie.

2. **septentrionibus**: I. 1. 5. — **opere** t. j. linią cyrkumwalacyjną. — **necessario** bez spójnika: więc; stąd zdanie staje się niezawisłem i dla tego

et leniter declivi castra fecerunt. Haec Gaius 3
Antistius Reginus et Gaius Caninius Rebi-
lus legati cum duabus legionibus obtinebant.
Cognitis per exploratores regionibus duces ho- 4
stium LX milia ex omni numero deligunt ea-
rum civitatum, quae maximam virtutis opinio-
nem habebant; quid quoque pacto agi placeat, 5
occulte inter se constituunt; adeundi tempus
definiunt, cum meridies esse videatur. His co- 6
piis Vercassivellaunum Arvernum, unum ex
quattuor ducibus, propinquum Vercingetori-
gis, praeficiunt. Ille ex castris prima vigilia 7
egressus prope confecto sub lucem itinere
post montem se occultavit militesque ex noc-
turno labore sese reficere iussit. Cum iam 8
meridies appropinquare videretur, ad ea ca-
stra, quae supra demonstravimus, contendit,
eodemque tempore equitatus ad campestres
munitiones accedere et reliquae copiae pro ca-
stris sese ostendere coeperunt.

Cap. LXXXIV. Vercingetorix ex arce Alesiae suos conspicatus ex oppido egreditur; crates, longurios, musculos, falces reliquaque,

---

fecerunt nie *fecerant*. – **et leniter declivi** bliższe określenie wyrazu *iniquo loco*.

4. **ex omni num. earum civitatum** = *ex omnibus iis civitatibus*. — **virtutis opinionem**. V. 54. 5.

5. **quid quoque** = *(et quo)* **pacto** = co i jak.

7. **montem** = *collem*.

8. **Cum... videretur**; *cum* jest tutaj czasowe, a Conjunct. dla myśli obcej (tych którzy *definiunt*. §. 5.) — **supra** §. 3. — **campestres munit.** t. j. część linii cyrkumwalacyjnej, leżąca w równinie.

Cap. LXXXIV. **suos** roz. swoją jazdę sprzymierzoną. — **crates, longurios** (żerdzie) do zawalenia rowów. **musculos** pod któremi dobywano murów i walów. – **falces**. III. 14. 5.

2 quae eruptionis causa paraverat, profert. Pu-
gnatur uno tempore omnibus locis, atque om-
nia temptantur: quae minima visa pars firma
3 est, huc concurritur. Romanorum manus tan-
tis munitionibus distinetur nec facile pluri-
4 bus locis occurrit. Multum ad terrendos no-
stros valet clamor, qui post tergum pugnan-
tibus exstitit, quod suum periculum in alie-
5 na vident salute constare: omnia enim ple-
rumque, quae absunt, vehementius hominum
mentes perturbant.

Cap. LXXXV. Caesar idoneum locum nac-
tus, quid quaque ex parte geratur, cognoscit;
2 laborantibus submittit. Utrisque ad animum
occurrit, unum esse illud tempus, quo maxi-
3 me contendi conveniat: Galli, nisi perfrege-
rint munitiones, de omni salute desperant;
Romani si rem obtinuerint, finem laborum
4 omnium exspectant. Maxime ad superiores
munitiones laboratur, quo Vercassivellaunum

---

2. **uno** = *uno eodemque*. — **concurritur** = masami nacierano.

4. **post tergum** należy do **extitit** = za plecami powstał. — **quod suum periculum in aliena vident salute constare** t. j. Rzymianie walczący na wewnętrznych okopach z Gallami, którzy wypadli z miasta, widzieli, iż ich bezpieczeństwo polega (*constare* c. 21. 3.) na waleczności nie własnej lecz obcej t. j. tych, którzy bili się na okopach zewnętrznych przeciw wojsku Gallów odsiecznemu.

5. **plerumque**. V. 57. 3. — **quae absunt** = nieobecne. — **hominum mentes**; I. 19. 2.

Cap. LXXXV. **submittit** bez *auxilium* (IV 11. 2.)

2. **ad animum occurrit** — niezwykła konstrukcya, tylko tutaj zam. *animo* lub samo *occurrit*.

3. **Galli... exspectant.** Anaphora sententiarum. — **perfregerint... obtinuerint**; czas? — **si rem obtin.** jeżeli pola dotrzymają.

4. **quo** = *ad quas*. — demonstr. c. 83. — **Iniquum loci ad declivit. fastigium** =

missum demonstravimus. Iniquum loci ad de-
clivitatem fastigium magnum habet momen-
tum. Alii tela coniciunt, alii testudine facta 5
subeunt; defatigatis in vicem integri succe-
dunt. Agger ab universis in munitionem con- 6
iectus et ascensum dat Gallis et ea, quae in
terra occultaverant Romani, contegit; nec iam
arma nostris nec vires suppetunt.

Cap. LXXXVI. His rebus cognitis Caesar La-
bienum cum cohortibus sex subsidio laboran-
tibus mittit: imperat, si sustinere non posset, 2
deductis cohortibus eruptione pugnaret; id ni-
si necessario ne faciat. Ipse adit reliquos, co- 3
hortatur, ne labori succumbant; omnium supe-
riorum dimicationum fructum in eo die at-
que hora docet consistere. Interiores despe- 4
ratis campestribus locis propter magnitudi-
nem munitionum loca praerupta ex ascensu

---

niedogodna pochyłość miejsca do spadzistości t. j. mała spadzistość miejsca (c. 83. 2.) była dla Rzymian szkodliwą, a dozwalając zbliżenia się, dla Gallów dogodną. — **habet** Praes histor. jak również i następujące czasy.

5. **in vicem** = w zamian, w ich miejsce, ciągle.

6. **Agger** = ziemia do grobli. — **in munitionem** w znacz. zbiorowem = wszystkie zapory.

Cap. LXXXVI. 2. **imperat... pugnaret** (III. 5. 3.)... **faciat**; nie uderza tutaj tyle niewzorowa conseq. temp. jak V. 58. 4. ponieważ zdanie *id... faciat* jest prawie niezawisłe. — **sustinere** (bez wzgląd.) utrzymać się roz przeciw szturmującym Gallom. — **deductis cohortibus** Abl. absol. = cofnąć się z kohortami i... — **eruptione** Abl. modi. — **nisi... ne**; I. 44. 6.

4. **Interiores** t. j. załoga z Alezyi. — **desperatis camp locis** = straciwszy nadzieję zdobycia tych linij. — **loca praerupta... temptant** = rzucają się na okopy położone na stoczystościach, stromych wzgórzach. — **ex ascensu** podobnie jak *ex via*, *ex itinere* = w drapawszy się.

temptant: huc ea, quae paraverant, conferunt. Multitudine telorum ex turribus propugnantes deturbant, aggere et cratibus fossas explent, falcibus vallum ac loricam rescindunt.

Cap. LXXXVII. Mittit primo Brutum adolescentem cum cohortibus Caesar, post cum
2 aliis Gaium Fabium legatum; postremo ipse, cum vehementius pugnaretur, integros sub-
3 sidio adducit. Restituto proelio ac repulsis hostibus eo, quo Labienum miserat, contendit;
4 cohortes quattuor ex proximo castello deducit, equitum partem se sequi, partem circumire exteriores munitiones et ab tergo hostes ado-
5 riri iubet. Labienus postquam neque aggeres neque fossae vim hostium sustinere poterant, coactis una XL cohortibus, quas ex proximis praesidiis deductas fors obtulit, Caesarem per nuntios facit certiorem, quid faciendum existimet. Accelerat, Caesar, ut proelio intersit.

Cap. LXXXVIII. Eius adventu ex colore vestitus cognito, quo insigni in proeliis uti consuerat, turmisque equitum et cohortibus visis,

---

5. **aggere** c. 85. 6. — **rescindunt**; III. 5. 1.

Cap. LXXXVII. 2. **potsemo... integros ssubsidio adducit**, więc kohorty Brutusa i Fabiusza nie były *integrae*, lecz pewnie biły się już w równinie.

5. **postquam... poterant**; Imperf. przy *postquam* dla rwającej czynności w przezłości. — **una** Adverb. nie Numerale. c. 75. 5. — **facit certiorem**=oznajmił mu, *quid... existimet* (Labienus) co sądzi, *faciendum (esse)* że trzeba uczynić=co uważa do czynienia potrzebnem.

Cap. LXXXVIII. **quo** odnosi się na **vestitus** nie na **insigni**, co jest substant. i appos. do **quo** = jako odznakę; był to płaszcz szkarłatny, *paludamentum*. — **ut... cernebantur**; V. 43. 5.

quas se sequi iusserat, ut de locis superioribus
haec declivia et devexa cernebantur, nostri
proelium committunt. Utrimque clamore subla- 2
to excipit rursus ex vallo atque omnibus mu-
nitionibus clamor. Nostri omissis pilis gladiis 3
rem gerunt. Repente post tergum equitatus
cernitur; cohortes aliae appropinquant. Hostes 4
terga vertunt; fugientibus equites occurrunt. Fit
magna caedes. Sedulius, dux et princeps Lemo-
vicum, occiditur; Vercassivellaunus Arvernus vi-
vus in fuga comprehenditur; signa militaria
LXXIV ad Caesarem referuntur: pauci ex tan-
to numero se incolumes in castra recipiunt.
Conspicati ex oppido caedem et fugam suorum 5
desperata salute copias a munitionibus redu-
cunt. Fit protinus hac re audita ex castris Gal- 6
lorum fuga. Quod nisi crebris subsidiis ac to-
tius diei labore milites essent defessi, omnes
hostium copiae deleri potuissent. De media noc- 7
te missus equitatus novissimum agmen conse-
quitur: magnus numerus capitur atque interfi-
citur, reliqui ex fuga in civitates discedunt.

Cap. LXXXIX. Postero die Vercingetorix con-
cilio convocato id bellum se suscepisse non su-
arum necessitatium, sed communis libertatis
causa demonstrat, et quoiam snit fortunae ce- 2

---

2. **Utrimque** do calego następnego opisania. V. 40. VI. 38. 2.—4. — **clamore sublato excipit rursus... clamor** = Na okrzyk z obu stron podniesiony odpowiada... okrzyk wzajemny; *excipit* albo bezwzględnie, albo jak VI. 43. 1.

3. **omnissis pilis . . . gerunt**; I. 52. 4.

5. **ex oppido** = *interiores*. —**a muntionibus** roz. *Romanorum*.

6. **Quod nisi**. VII. 71. 3. —**nisi..**· **essent defessi,... potuissent**; albo *essent defessi* zam. *fuissent defessi*, albo jest Plsqmprf. od *defetiscor*.

Cap. LXXXIX. **non sua-**

dendum, ad utramque rem se illis offerre, seu morte sua Romanis satisfacere seu vivum
3 tradere velint. Mittuntur de his rebus ad Caesarem legati. Iubet arma tradi, principes pro-
4 duci. Ipse in munitione pro castris consedit: eo duces producuntur; Vercingetorix deditur, arma proiciuntur. Reservatis Haeduis atque
5 Arvernis, si per eos civitates reciperare posset, ex reliquis captivis toto exercitui capita singula praedae nomine distribuit.

Cap. XC. His rebus confectis in Haeduos pro-
2 ficiscitur; civitatem recipit. Eo legati ab Arvernis missi quae imperaret se facturos pollicentur. Imperat magnum numerum obsidum.
3 Legiones in hiberna mittit. Captivorum circiter XX milia Haeduis Arvernisque reddit.
4 T. Labienum duabus cum legionibus et equitatu in Sequanos proficisci iubet: huic M.
5 Sempronium Rutilum attribuit. Gaium Fabium legatum et Luium Mincucium Basilum

---

rum necessitatium = dla swoich osobistych celów.

2 **se illis offerre**. II. 3. 2.

4. **in munitione** = wewnątrz okopów. — **consedit** roz. *in tribunali*. — **Vercingetorix deditur**. W pełnej zbroi na koniu stawił się ten bohater przed rzymskim prokonsulem, objechał trybunał a oddając konia i broń rzekł do Cezara: *Habe, (inquit), virum fortem, vir fortissime, vicisti*. Trzymano go potem w więzieniu, a pięć lat później był on największą ozdobą wjazdu Cezara tryumfalnego do Rzymu; poczem został u stóp Kapitolu ścięty. Momsen.

5. **Reservatis** a temu odpowiada... **ex reliquis... distribuit**.—**si... posset**; VI. 29. 4.—**toto** (VI. 13. 1. V. 27. 5.) **exercitu i capita singula**=każdemu z całego swego wojska po jednemu.

Cap. XC. **recipit** krótko zam. *rec. in deditionem*. VI. 8. 7.

2. **quae imperaret**. II. 17. 2. i 4.

4. **attribuit**=dodał do pomocy.

cum legionibus duabus in Remis collocat, ne quam ab finitimis Bellovacis calamitatem accipiant. Gaium Antistium Reginum in Ambi- 6
laretos, Titum Sextium in Bituriges, Gaium Caninium Rebilum in Rutenos cum singulis legionibus mittit. Q. Tullium Ciceronem et P. 7
Sulpicium Cabilloni et Matiscone in Haeduis ad Ararim rei frumentariae causa collocat. Ipse Bibracte hiemare constituit. His litteris 8
cognitis Romae dierum viginti supplicatio redditur.

---

5. **ne... accipiant** roz. *Remi.* por. c. 63. 7.

7. **cum sing. leg.** = każdego z jednym leg. — **Ararim**: I. 12. 2. — **Bibracte** c. 55. 4.

8. **His litteris** = *Harum rerum litteris.* — **supplicatio**: II. 35. 3. IV. 38. 5. — **suppl. redditur**, rzadkie wyrażenie, na podobieństwo *praemia*, *vota redduntur*.

A. Hirtii.

COMMENTARIUS OCTAVUS.

TREŚĆ.

Wojna r. 51. Przedmowa. Nowe rokosze Gallów. Biturygowie poddają się. Karnutowie, Bellowakowie pokonani. Inne państwa stawiają zakładników. c. 1.—23. Cezar pustoszy krainę Eburońską. Labienus idzie na Trewerów. Dumnacus, wódz Andów, zwyciężony. c. 24.—29. Fabiusz sciga Drappesa i Lukteryusza, zamierzających wtargnięcia do Prowincyi; Uxellodunum wpada w ich ręce; Kaniniusz oblega ich. Klęska Gallów. Drappes pojmany. Cezar przybywa i zdobywa Uxellodunum. c. 30. — 44. Labienus zwycięża Trewerów. Cezar ciągnie do Akwitanii, która mu się poddaje, bawi krótko w Prowincyi i zimuje w Belgii. Poddanie się Attrebaty Kommiusza. c. 45 —48.

r. 50. Przedmowa. Łagodniejsze obchodzenie się z podbitemi ludami. Cezar w Italii; powrót do Gallii, połączenie całej armii. Intrygi stronnictwa Pompejuszowego. Pod pozorem potrzeby do wojny z Partami musi Cezar dwa legiony oddać. Początek wojny domowej. c. 49.—55.

Coactus assiduis tuis vocibus, Balbe, cum quotidiana mea recusatio non difficultatis excusa-

Praefatio. **Balbe**; Balbus, przyjaciel Cezara, rodem z Gades, za wnioskiem C. Korneliusza Lentula otrzymał oby-

tionem, sed inertiae videretur deprecationem habere, rem difficillimam suscepi. 2 *Caesaris nostri commentarios rerum gestarum Galliae non conhaerentibus superioribus atque insequentibus eius scriptis contexui novissimumque imperfectum ab rebus gestis Alexandriæ confeci usque ad exitum non quidem civilis dissensionis, cuius finem nullum videmus, sed vitæ Cæsaris.* 3 *Quos utinam qui legent scire possint quam invitus susceperim scribendos, quo facilius caream stultitiæ atque arrogantiæ crimine, qui me mediis interposuerim Cæsaris scriptis.* 4 *Constat enim inter omnes nihil tam operose ab aliis esse perfectum, quod non horum elegantia commentariorum superetur.* 5 *Qui sunt editi, ne scientia tantarum rerum scriptoribus desit, adeoque probantur omnium iudicio, ut prærepta, non præbita facultas scrip-*

---

watelstwo rzymskie. Cycero często wspomina go w swoich listach, również mamy jeszcze mowę Cycerona, mianą w obronie prawa obywatelstwa, którego mu zaprzeczano.—**difficultatis excusationem** = usprawiedliwienie się trudnością; **inertiae... deprecationem** = usuwanie się z lenistwa, zasłaniać się nieumiejętnością. – tak w łacinie kładzie się Genitivus appositionalis lub epexegeticus zam. Praepos. Nägelsb. p. 333 p. c. 12. 5. *aetatis excusatione.*

2. **rerum gest. Galliae**; Genit nominis proprii = adjectivum. VIII. 28. 4. — **non cohaerentibus**; ponieważ Cez· Bellum gall. nie dokończył. — **superioribus** t. j. o bell. gall. — **insequentibus** t. j. o bell. civil. — **novissimumq. imperf.** t. j. niedokończone bell. civ. — **ab rebus gestis Alex.** t. j. o wojnie Alexandryjskiej r. 48. i 47. prz. Chr. w której spory o tron złagodził, a Ptolomeusza młodszego i Kleopatrę nad Egiptem ustanowił.—**usque ad exitum... vitae Caesaris** p. Wst. Cezar jako pisarz przy końcu.

3. **Quos... qui leg.** §. 5. **Qui sunt editi.** §. 6. **Cujus tamen rei.** Częstsze połącze-

toribus videatur. Cuius tamen rei maior nostra, quam reliquorum est admiratio: ceteri enim, quam bene atque emendate, nos etiam, quam facile atque celeriter eos perfecerit, sci-
7 *mus. Erat autem in Caesare cum facultas atque elegantia summa scribendi, tum verissima scientia suorum consiliorum explicando-*
8 *rum. Mihi ne illud quidem accidit, ut Alexandrino atque Africano bello interessem; quæ bella quamquam ex parte nobis Cæsaris sermone sunt nota, tamen aliter audimus ea, quæ rerum novitate aut admiratione nos capiunt, aliter, quæ pro testimonio sumus dictu-*
9 *ri. Sed ego nimirum, dum omnes excusationis causas colligo, ne cum Cæsare conferar, hoc ipsum crimen arrogantiæ subeo, quod meo iudicio cuiusquam existimem posse cum Cæsare comparari. Vale.*

Cap. I. Omni Gallia devicta Caesar cum a superiore aestate nullum bellandi tempus intermisisset militesque hibernorum quiete reficere

---

nie zdań przez relativa jest właściwością Hircyusza. – **qui me . . . interposuerim.** Conjunct?

8. **accidit, ut** (i *quod*) ulubiony zwrot Hircyusza. — **Africano** b. r. 47. i 46. przeciw stronnictwu Pompejuszowemu pod Metellusem Scypionem. Wojna skończyła się klęską Scypiona i Labiena pod Użytą i zdobyciem miasta Thapsus. — **quae pro testimonio simus dicturi** = co mamy zamiar opowiadać, aby służyło na świadectwo.

9. **nimirum** = zaiste; owoż. — **hoc** = *(hac re)* **ipsum crimen** = *ipsum illud* = (właśnie ten sam) **crimen arrogantiæ, quod vitare volo** §. 3.—**crimen . . . subeo** = wpadam w błąd.

Wyprawa na Biturygów.

Cap. I. **Caesar**; szyk? IV. 11. 1. — **a superiore aestate** = począwszy od lata roku zeszłego (§. 3).—**conjurationes facere**; Cezar mówi w Singul. I. 2. 1. por. c. 2. 2.

a tantis laboribus vellet, complures eodem
tempore civitates renovare belli consilia nuntia-
bantur coniurationesque facere. Cuius rei ve- 2
risimilis causa afferebatur, quod Gallis omni-
bus cognitum esset neque ulla multitudine in
unum locum coacta resisti posse Romanis, nec,
si diversa bella complures eodem tempore in-
tulissent civitates, satis auxilii aut spatii aut
copiarum habiturum exercitum populi Roma-
ni ad omnia persequenda; non esse autem ali- 3
cui civitati sortem incommodi recusandam, si
tali mora reliquae possent se vindicare in li-
bertatem.

Cap. II. Quae ne opinio Gallorum confirma-
retur, Caesar M. Antonium quaestorem suis
praefecit hibernis; ipse equitum praesidio pri-
die Kal. Ianuarias ab oppido Bibracte profi-
ciscitur ad legionem XIII, quam non longe
a finibus Haeduorum collocaverat in finibus
Biturigum, eique adiungit legionem XI, quae
proxima fuerat. Binis cohortibus ad impedi- 2
menta tuenda relictis reliquum exercitum in co-

---

2. **neque... nec.** pierwsze *neque...* zawiera myśl przypuszczającą = że ... wprawdzie... nie, drugie *nec* przeciwnicze = ale że również... nie. — **diversa** = na różnych miejscach. — **spatii** = czas.

3. **sortem incommodi** = udział... c. 12. 3. = **tali mora** t. j. przez zatrzymanie się wojska rzymsk. w tym lub owym kraju.

Cap. II. **pridie Kal. Jan.** t. j. 25 Grudnia r. 52. prz. Chr. tak Napoleon III. — **ab opp. Bibracte** gdzie *hiemare constituit.* VII. 90. 7. — **quae proxima fuerat** pod Reginusemin Ambilaretis. VII. 90. 6. — **fuerat** (nie Imperf). ze względu na główną czynność *adjungit* którą uważa już za dokonaną. podob. c. 54. 3.

2. **Binis cohort** = z każdego legionu po dwie kohorty (więc 4 koh.) — **conjurat. facerent.** c. 1. 1

piosissimos agros Biturigum inducit, qui, cum latos fines et complura oppida haberent, unius legionis hibernis non potuerint contineri, quin bellum pararent coniurationesque facerent.

Cap. III. Repentino adventu Caesaris accidit, quod imparatis disiectisque accidere fuit necesse, ut sine timore ullo rura colentes prius ab equitatu opprimerentur, quam confugere
2 in oppida possent. Namque etiam illud vulgare incursionis hostium signum, quod incendiis aedificiorum intellegi consuevit, Caesaris erat interdicto sublatum, ne aut copia pabuli frumentique, si longius progredi vellet, deficere-
3 tur, aut hostes incendiis terrerentur. Multis hominum milibus captis perterriti Bituriges, qui primum adventum potuerant effugere Romanorum, in finitimas civitates aut privatis hospitiis confisi aut societate consiliorum con-
4 fugerant. Frustra: nam Caesar magnis itineribus omnibus locis occurrit nec dat ulli civitati spatium de aliena potius, quam de do-

---

Cap. III. **accidit quod**; Praef. 8. — **disjectisque** t. j. nie połączony razem. — **rura colentes** prawie tylko u poetów używane wyrażenie.

2. **incurs. host signum**, szyk jak V. 54. 2. *advent. in Gall. Caes.* — **signum, quod incend. aedif. intelligi consuevit**; wyrażenie niewłaściwe, gdyż *incendia aedif.* któremi poznawano znak, są właśnie tym znakiem, więc właściwie nie *signum*, lecz *incursio hostium incendiis intelligitur*. — **incendiis aedif.** V. 48. 10. — **copia** (Ablat.)... **deficeretur** podmiotem jest *Caesar*. — **aut host. incendiis terrerentur** i tym sposobem przed Rzymianami uchodzili.

3. **Romanorum.** Umieszczenie Genitywu i innych zawisłych przypadków, na końcu zdań jest właściwością H. c. 18. *insidiarum*. 19. *peditum*. 21. *hostium*. 23. *Commii* itd.

4. **Frustra**; c. 5. 3. — **magnis itineribus** tym przeciwne c. 39. 4. *justa itinera*.

mestica salute cogitandi; qua celeritate et fideles amicos retinebat et dubitantes terrore ad condiciones pacis adducebat. Tali condicione proposita Bituriges, cum sibi viderent clementia Caesaris reditum patere in eius amicitiam finitimasque civitates sine ulla poena dedisse obsides atque in fidem receptas esse, idem fecerunt.

Cap. IV. Caesar militibus pro tanto labore
ac patientia, qui brumalibus diebus, itineribus
difficillimis, frigoribus intolerandis studiosis-
sime permanserant in labore, ducenos sester-
tios, centurionibus tot milia nummum praedae
nomine condonata pollicetur legionibusque in
hiberna remissis ipse se recipit die XXXX Bi-
bracte. Ibi cum ius diceret, Bituriges ad eum 2
legatos mittunt auxilium petitum contra Car-
nutes, quos intulisse bellum sibi querebantur.
Qua re cognita cum dies non amplius decem 3
et octo in hibernis esset moratus, legiones XIV
et VI ex hibernis ab Arare educit, quas ibi col-
locatas explicandae rei frumentariae causa su-
periore commentario demonstratum est. Ita
cum duabus logionibus ad persequendos Carnu-
tes proficiscitur.

Cap. IV. **brumalibus... intolerandis** zawiera myśl przyzwalającą: mimo.—**frigoribus**; I. 16. 2. — **ducenos sestertios**: 100 sestercyów blisko =25 Złp.—**nummum**=*(nummorum)*.—**ipse se**; *ipse* często stoi u H. dla oznaczenia podmiotu różniącego się od poprzednio wymienionych osób c. 2, 1. 28, 1. 36, 5. 38, 2. 39, 4. 46, 3. 52, 2.

3 **leg. XIV. et VI.** Cezar w tym roku miał 11 legionów. p. Wst. — **explicandae** = *expediendae*. VII. 36. 1. = ułatwienie — **superiore comment.** VII. 90. 7.

Cap. V. Cum fama exercitus ad hostes esset perlata, calamitate ceterorum ducti Carnutes desertis vicis oppidisque, quae tolerandae hiemis causa constitutis repente exiguis ad necessitatem aedificiis incolebant (nuper enim devicti complura oppida dimiserant), dispersi
2 profugiunt. Caesar erumpentes eo maxime tempore acerrimas tempestates cum subire milites nollet, in oppido Carnutum Genabo castra ponit atque in tecta partim Gallorum, partim quae coniectis celeriter stramentis tentoriorum integendorum gratia erant inaedificata,
3 milites compegit. Equites tamen et auxiliarios pedites in omnes partes mittit, quascumque petisse dicebantur hostes; nec frustra: nam plerumque magna praeda potiti nostri revertun-
4 tur. Oppressi Carnutes hiemis difficultate, terrore periculi, cum tectis expulsi nullo loco diutius consistere auderent nec silvarum praesidio tempestatibus durissimis tegi possent, dispersi magna parte amissa suorum dissipantur in finitimas civitates.

Wyprawa na Karnutów.

Cap. V. **fama exercitus** = *f. de adventu exercitus.* — **repente** raczej *illico*, *extemplo*, *quam fieri posset celerrime.* — **ad necessit.** = *propter necess.* — **nuper** t. j. *bello Vercingetorigis.* — **dimiserant.** V. 18. 5. VI. 12. 6.

2. **eo maxime temp.** = w tej właśnie porze; koniec lutego i początek marca. — **partim quae** = *partim in ea, quae* II. 16. 4. — **quae... erant inaedificata** = częścią po takich chatach, które ze słomy zniesionej na prędce dla pokrycia namiotów (już dawniej postawionych) były zbudowane. — **compegit** = skupił, ciasno umieścił.

3. **nec frustra**; c. 3. 4.

4. **tempestatibus duriss.** Abl. absol. — **dispersi** = (rozbici, rozproszeni) . . . **dissipantur** = rozbiegają się.

Cap. VI. Caesar tempore anni difficillimo,
cum satis haberet convenientes manus dissipare, ne quod initium belli nasceretur, quantumque in ratione esset, exploratum haberet sub tempus aestivorum nullum summum bellum posse conflari, Gaium Trebonium cum duabus legionibus, quas secum habebat, in hibernis
Genabi collocavit, ipse cum crebris legationi- 2
bus Remorum certior fieret Bellovacos, qui belli gloria Gallos omnes Belgasque praestabant, finitimasque his civitates duce Correo Bellovaco et Commio Atrebate exercitus comparare atque in unum locum cogere, ut omni multitudine in fines Suessionum, qui Remis erant attributi, facerent impressionem, pertinere autem non tantum ad dignitatem, sed etiam ad salutem suam iudicaret, nullum calamitatem socios optime de republica meritos accipere,
legionem ex hibernis evocat rursus XI, litte- 3
ras autem ad Gaium Fabium mittit, ut in fines Suessionum legiones duas, quas habebat, adduceret, alteramque ex duabus ab Labieno arcessit. Ita, quantum hibernorum opportuni-

---

Wyprawa na Bellowaków.

Cap. VI. **initium... nasceretur**; V. 26. 1. — **quantumque in ratione esset** = ile wnioskować (obliczyć) można było. — **tempus aestivorum** wojskowy wyraz = *aestas*. c. 46. 1. — **summum bellum** = powszechna wojna. V. 17. 5. — **Bellovacos qui... praestabant**; VII. 59, 5. — **duce** nie *ducibus*? — **impressionem** = *impetum*. — **non tantum** (nigdy u Cezara) stoi u H. jeszcze c. 41 6. i 52. 5. — **judicaret** zawisło od tego samego *cum* co poprzed. *fieret* (*cum... fieret*), tak często znajdują się u H. dłuższe okresy zawisłe od poprzed. *cum*. c. 46. 1.

3. **ad G. Fabium**, stojącego u Remów. VII. 90. 5. — **alteramque ex duabus** = jednę... — **perpetuo suo labore**

tas bellique ratio postulabat, perpetuo suo labore in vicem legionibus expeditionum onus iniungebat.

Cap VII. His copiis coactis ad Bellovacos proficiscitur castrisque ad eorum finibus positis equitum turmas dimittit in omnes partes ad aliquos excipiendos, ex quibus hostium consilia
2 cognosceret. Equites officio functi renuntiant paucos in aedificiis esse inventos, atque hos, non qui agrorum colendorum causa remansissent, namque esse undique diligenter demigratum, sed qui speculandi causa essent remissi.
3 A quibus cum quaereret Caesar, quo loco multitudo esset Bellovacorum quodve esset con-
4 silium eorum, inveniebat: *Bellovacos omnes, qui arma ferre possent, in unum locum convenisse, itemque Ambianos, Aulercos, Caletos, Veliocasses, Atrebatas; locum castris excelsum in silva circumdata palude delegisse, impedimenta omnia in ulteriores silvas contulisse. Complures esse principes belli auctores, sed multitudinem maxime Correo obtemperare, quod ei summo esse odio nomen populi Romani intelle-*
5 *xissent. Paucis ante diebus ex his castris Atrebatem Commium discessisse ad auxilia Germanorum adducenda; quorum et vicinitas propin-*
6 *qua et multitudo esset infinita. Constituisse au-*

---

a temu przeciwne *in vicem* t. j. sam był bez ustanku zatrudniony, legiony zaś na przemian znosiły uciążliwości wypraw.

Cap. VII. **ad**=*contra*.

2. **atque hos**=*et hos quidem*. V. 15. 4. — **diligenter demigratum** t. j. z takim rozmysłem, iż nawet najdrobniejszej rzeczy nie zostawiono.

Atrebatas; I. 26. 6. — **circumdata**, na *silva*.

5. **quorum** = *horum enim*.

em Bellovacos omnium principum consensu,
summa plebis cupiditate, si, ut diceretur, Cae-
sar cum tribus legionibus veniret, offerre se ad
dimicandum, ne miseriore ac duriore postea
condicione cum toto exercitu decertare cogeren-
tur; si maiores copias adduceret, in eo loco per- 7
manere, quem delegissent, pabulatione autem,
quae propter anni tempus cum exigua tum dis-
iecta esset, et frumentatione et reliquo commea-
tu ex insidiis prohibere Romanos.

Cap. VIII. Quae Caesar consentientibus plu-
ribus cum cognosset atque ea, quae propone-
rentur, consilia plena prudentiae longeque a
temeritate barbarorum remota esse iudicaret,
omnibus rebus inserviendum statuit, quo ce-
lerius hostis contempta suorum paucitate pro-
diret in aciem. Singularis enim virtutis veter- 2
rimas legiones VII, VIII, IX habebat, sum-
mae spei delectaeque iuventutis XI, quae oc-
tavo iam stipendio tamen in collatione reliqua-
rum nondum eandem vetustatis ac virtutis ce-

---

6. **offere se ad dimicandum** = przyjąć walkę, stanąć do walki.

7. **permanere** zawisło od poprzed. *constituisse.* — **exigua**. VII. 71. 4. — **disjecta** (nigdy u Cezara nie używane o rzeczach, lecz o osobach), trzeba było *pabulum* zwozić *ex disjectis aedificiis* (c. 10. 3.) więc i *pabulatio* była *disjecta.* — **prohibere** od *constituisse.*

Cap. VIII. **consilia plena prudentiae**; **plenus** z subst. służy zwykle przy istotach nieżywotnych do opisania Adjektywów określających przymioty istot żywotnych. c 16. 3. 9. 1. — **omnibus rebus**; III. 17. 5. — **inserviendum** przedmiotem (w Dat.) jest następujące zdanie: *omn. reb. inserviendum ei rei, ut... prodiret.*

2. **octavo jam stip.** przyzwalająco = chociaż już 8 lat służył,... **tamen... in collatione** = w porównaniu = *si cum reliquis compararetur.* — **reliquarum** = *cum reliquis.* — **ce-**

3 perat opinionem. Itaque consilio advocato re-
bus iis, quae ad se essent delatae, omnibus
expositis animos multitudinis confirmat. Si
forte hostes trium legionum numero posset
elicere ad dimicandum, agminis ordinem ita
constituit, ut legio septima, octava, nona ante
omnia irent impedimenta, deinde omnium im-
pedimentorum agmen, — quod tamen erat me-
diocre, ut in expeditionibus esse consuevit, —
cogeret undecima, ne maioris multitudinis spe-
cies accidere hostibus posset, quam ipsi depo-
4 poscissent. Hac ratione paene quadrato agmi-
ne instructo in conspectum hostium celerius
opinione eorum exercitum adducit.

Cap. IX. Cum repente instructas velut in acie
certo gradu legiones accedere Galli viderent,
quorum erant ad Caesarem plena fiduciae con-
silia perlata, sive certaminis periculo sive su-
bito adventu sive expectatione nostri consilii
copias instruunt pro castris nec loco superiore
2 decedunt. Caesar etsi dimicare optaverat, ta-
men admiratus tantam multitudinem hostium

---

perat=nabyła. — **opinionem.** II. 8. 1. V. 54. 5.

3. **Si forte... posset**; VI. 29. 4. — **in expeditionibus**; V. 10. 1.— **cogeret** = *clauderet*. — **accidere** zwykle: *ad oculos (ad aures)*=w oko wpadać. — **deposcissent**=życzyli; por. c. 7. 6.

4. **paene quadrato agm.** Urz. w. rz. §. 40.

Cap. IX. **plena fiduciae consilia.** c. 8. 1. — **certaminis periculo**=przerażeni niebezpieczeństwem bliskiej walki. — **copias instruunt** częsty zwrot u H. c. 14. 2. 15. 2. i 3. 19. 4. i t. p. — **nec**=*neque tamen*. I. 47. 1.

2. **dimicare optaverat**; *optare* rzadko składa się z Inf. c. Acc. Cezar składa je z Acc. Substantivi. c. 41. 2.— **valle intermissa** = **interjecta** Abl. absol. — **magis in altit. depressa** =*magis profunda*, = raczej głęboka niż **late patente**=szeroka. —**castr. castr.**

valle intermissa magis in altitudinem depres-
sa quam late patente castra castris hostium
confert. Haec imperat vallo pedum XII mu- 3
niri, loriculam pro hac ratione eius munitio-
nis inaedificari; fossam duplicem pedum de-
num quinum lateribus deprimi directis; tur-
res excitari crebras in altitudinem trium ta-
bulatorum, pontibus traiectis constratisque con-
iungi, quorum frontes viminea loricula mu- 4
nirentur, ut ab hostibus duplici fossa, duplici
propugnatorum ordine defenderentur, quorum
alter ex pontibus, quo tutior altitudine esset,
hoc audacius longiusque permitteret tela, al-
ter, qui propior hostem in ipso vallo colloca-
tus esset, ponte ab incidentibus telis tegere-
tur. Portis fores altioresque turres imposuit.

Cap. X. Huius munitionis duplex erat consilium. Namque et operum magnitudinem et timorem suum sperabat fiduciam barbaris allaturum, et cum pabulatum frumentatumque longius esset proficiscendum, parvis copiis ca-

---

conf. = *e regione castris castra ponere.* VII. 35. 1.

3. **loriculam pro hac ratione ejus munitionis inaedificari,** = napiersień, odpowiedny przeznaczeniu tego rodzaju okopów zbudować. — **fossam ped. denum quinum** (I. 8. 1.) roz. szeroką. V. 42. 1.) — **lateribus directis** VII. 72. 1. — **de primi** wyraz techniczny (c. 40. 3.) = kopać; **pontibus** tutaj nie = mosty lecz galerye wyłożone płatwami *(constratis)* łączyły pojedyńcze wieże między sobą. — **frontes** = przody, t. j. strona do nieprzyjaciela zwrócona. — **viminea loricula**; V. 40. 6.

4. **defenderentur** roz. *castra.* — **permitteret** = dorzucić. V. 40. 1.*pertulissent.* — **ponte** = galeryą. — **ab... telis tegeretur** podobnie jak *defendere ab, tueri ab.* c. 15. 6. — — **Portis** = wejścia. — **fores** = bramy.

Cap. X. **et operum** a temu odpowiada **et cum longius esset prof.** środkowe *et*

2 tra munitione ipsa videbat posse defendi. Interim crebro paucis utrimque procurrentibus inter bina castra palude interiecta contendebatur; quam tamen paludem nonnumquam aut nostra auxilia Gallorum Germanorumque transibant acriusque hostes insequebantur, aut vicissim hostes eadem transgressi nostros lon-
3 gius submovebant. Accidebat autem quotidianis pabulationibus (id quod accidere erat necesse, cum raris disiectisque ex aedificiis pabulum conquireretur), ut impeditis locis disper-
4 si pabulatores circumvenirentur; quae res, etsi mediocre detrimentum iumentorum ac servorum nostris afferebat, tamen stultas cogitationes incitabat barbarorum, atque eo magis, quod Commius, quem protectum ad auxilia Germanorum arcessenda docui, cum equitibus venerat; qui tamet si numero non amplius erant quingenti, tamen Germanorum adventu barbari nitebantur.

Cap. XI. Caesar, cum animadverteret, hostem complures dies castris palude et loci natura munitis se tenere neque oppugnari castra eorum sine dimicatione perniciosa nec locum munitionibus claudi nisi a maiore exercitu posse,

---

timorem należy tylko do *magnitudinem*. — **timorem suum** = *simulationem suam timoris*. — **cum pabul. rumentatumq. longius esset petendum**; Cezar zaś: *cum pabulum frumentumque longius esset petendum*.

2. **eadem** Abl. viae.

4. **cogitationes** = *animos*. — **eo magis quod** I. 14. 1. — **quem... docui** c. 7. 5. — **tametsi . . . tamen**; I. 30. 2. — **non amplius... quingenti**; I. 15. 5.

Cap. XI. **neque. . nec**. I. 36. 5. — **ad Trebonium**, który z legionem 1. i 14. stał pod Genabum. c. 6. 1.

litteras ad Trebonium mittit, ut quam celerrime posset legionem XIII, quae cum T. Sextio legato in Biturigibus hiemabat, arcesseret atque ita cum tribus legionibus magnis itineribus
ad se veniret; ipse equites in vicem Remorum 2
ac Lingonum reliquarumque civitatum, quorum magnum numerum evocaverat, praesidio pabulationibus mittit, qui subitas hostium incursiones sustinerent.

Cap. XII. Quod cum quotidie fieret, ac iam consuetudine diligentia minueretur, quod plerumque accidit diuturnitate, Bellovaci delecta manu peditum cognitis stationibus quotidianis equitum nostrorum silvestribus locis insidias disponunt eodemque equites postero die mit-
tunt, qui primum elicerent nostros, deinde cir- 2
cumventos aggrederentur. Cuius mali sors in- 3
cidit Remis, quibus ille dies fungendi muneris obvenerat. Namqne hi, cum repente hostium equites animadvertissent ac numero superiores paucitatem contempsissent, cupidius inse-
cuti peditibus undique sunt circumdati. Quo 4
facto perturbati celerius, quam consuetudo fert equestris proelii, se receperunt amisso Vertis-
co, principe civitatis, praefecto equitum; qui 5

2. **equites** należy łączyć z *Remorum ac Lingonum*. — **in vicem** = na przemian. c. 19. 1. IV. 1. 5. VII. 85. 5.

Cap. XII. **diligentia** = czujność. — **stationibus** = forpoczty.

3. **mali sors incidit** = los tego nieszczęścia padł na R. — **fungendi muneris.** II. 7. 2. t. j. *pabulandi frumentandique*. c. 10. 1.

4. **Vertisco... prof. equit.** z tego widać, iż nie sami tylko Rzymianie byli *praefecti equitum*, lecz także i Gallowie.

5. **aetatis excusatione.** Praef. 1.

cum vix equo propter aetatem posset uti, tamen consuetudine Gallorum neque aetatis excusatione in suscipienda praefectura usus erat
6 neque dimicari sine se voluerat. Inflantur atque incitantur hostium animi secundo proelio principe et praefecto Remorum interfecto, nos-
7 trique detrimento admonentur diligentius exploratis locis stationes disponere ac moderatius cedentem insequi hostem.

Cap. XIII. Non intermittunt interim quotidiana proelia in conspectu utrorumque castrorum, quae ad vada transitusque fiebant paludis.
2 Qua contentione Germani, quos propterea Caesar traduxerat Rhenum, ut equitibus interpositi proeliantur, cum constantius universi paludem transissent paucisque in resistendo interfectis pertinacius reliquam multitudinem essent insecuti, perterriti non solum ii, qui aut comminus opprimebantur aut eminus vulnera-
3 bantur, sed etiam, qui longius subsidiari consuerant, turpiter refugerunt nec prius finem fugae fecerunt saepe amissis superioribus locis, quam se aut in castra suorum reciperent, aut nonulli pudore coacti longius profugerent.
4 Quorum periculo sic omnes copiae sunt per-

---

7. **admonentur... disponere ac... insequi**; verba, po których zwyle następuje *ut* (*cogo*, *moneo*, *hortor*, *prohibeo*) mogą łączyć się w Pass. z Inf. c. 19. 8.

Cap. XIII. **intermittunt** =ustają. I. 38. 5.

2. **ut equit. interp. proeliar.** VII. 65. 4. I. 48. 5. — **constantius** = nieustraszeni. W.

3. **longius subsidiari** = w odwodzie, w rezerwie, **subsidiari** (nie u Cez.)=*subsidio esse*.—**saepe amissis sup. locis** = tracąc jeden pagórek po drugim,—**quam se... aut reciperent. aut nonnulli... profugerent**;=względem *se*; VI. 25. 4. —**longius**=jeszcze dalej.

turbatae, ut vix iudicari posset, utrum secundis minimisque rebus insolentiores, an adverso mediocri casu timidiores essent.

Cap. XIV. Compluribus diebus isdem in castris consumptis, cum propius accessisse legiones et Gaium Trebonium legatum cognovissent, duces Bellovacorum veriti similem obsessionem Alesiae noctu dimittunt eos, quos aut aetate aut viribus inferiores aut inermes habebant, unaque reliqua impedimenta; quorum perturbatum et confusum dum explicant agmen (magna enim multitudo carrorum etiam expeditos sequi Gallos consuevit), oppressi luce copias armatorum pro suis instruunt castris, ne prius Romani persequi se inciperent, quam longius agmen impedimentorum suorum processisset. At Caesar neque resistentes aggrediendos 3
tanto collis ascensu iudicabat, neque non usque eo legiones admovendas, ut discedere ex eo loco sine periculo barbari militibus instantibus
non possent. Ita, cum palude impedita a castris 4
castra dividi videret, quae transeundi difficultas celeritatem insequendi tardare posset, atque id iugum, quod trans paludem paene ad hostium

---

4. **secundis minim. rebus** = bardzo drobne korzyści. — **adverso mediocri casu** = nieznaczne szkody.

Cap. XIV. **C. Trebonium** c. 11. 1. — **similem obsess. Alesiae**; krótko jak V. 22. 4.

2. **oppressi luce**; tak rzadko, zwykle *nox*, *somnus opprimit;* = zaskoczeni. VII. 46. 5.

3. **tanto collis ascensu**: Abl. causae. — **neque non** = ani też nie. — **militibus** roz. *Romanis*.

4. **impedita** V. 19. 1. — **pertineret**; I. 1. 6. — **animum adverteret**; I. 24. 1. — **pontibus** nie prawdziwe mosty, lecz pomosty z belek i desek. — **declivi fastigio** = spadzistą pochyłością. — **muniebatur**; I. 38. 4.

castra pertineret, mediocri valle a castris eo-
rum intercisum animum adverteret, pontibus
palude constrata legiones traducit celeriter-
que in summam planiciem iugi pervenit, quae
declivi fastigio duobus ab lateribus munieba-
5 tur. Ibi legionibus instructis ad ultimum iugum
pervenit aciemque eo loco constituit, unde tor-
mento missa tela in hostium cuneos conici
possent.

Cap. XV. Barbari confisi loci natura cum di-
micare non recusarent, si forte Romani subire
collem conarentur, paulatim copias distribu-
tas dimittere non possent, ne dispersi pertur-
2 barentur, in acie permanserunt. Quorum per-
tinacia cognita Caesar viginti cohortibus in-
structis castrisque eo loco metatis muniri iu-
3 bet castra. Absolutis operibus pro vallo legio-
nes instructas collocat, equites frenatis equis
4 in statione disponit. Bellovaci, cum Romanos
ad insequendum paratos viderent neque per-
noctare aut diutius permanere sine periculo eo-
dem loco possent, tale consilium sui recipien-
5 di ceperunt. Fasces, ut consueverant, per ma-
nus stramentorum ac virgultorum, quorum

---

5. **ad ultimum jugum** = najwyższy punkt wyżyny. — **cuneos**; VII. 28. 1. Urz. w. rz. §. 40.

Cap. XV. **non recusarent** = ***non dubitarent*** = nie ociągali się — dla tego Inf. nie Conjunctiv. — **paulatim** należy do dimittere; **distributas** = ***divisas***. Asyndeton adversativum.

2. **cohortibus instructis**, a to aby zasłaniały tych, którzy obóz rozbijali. — **metatis** w znacz. biern. II. 19. 5.

3. **frenatis equis** z końmi okiełznanemi.

4. **neque . . . aut**; VII. 64. 2. — **sui recipiendi**. III. 6. 1.

5. **per manus**; VI. 28. 4.

summa erat in castris copia, inter se traditos ante aciem collocarunt extremoque tempore diei signo pronuntiato uno tempore incende- runt. Ita continens flamma copias omnes repen- 6
te a conspectu texit Romanorum. Quod ubi accidit barbari vehementissimo cursu refugerunt.

Cap. XVI. Caesar, etsi discessum hostium animadvertere non poterat incendiis oppositis, tamen id consilium cum fugae causa initum suspicaretur, legiones promovet, turmas mittit ad insequendum; ipse veritus insidias, ne forte in eodem loco subsistere hostes atque elicere nostros in locum conaretur iniquum, tar-
dius procedit. Equites cum intrare summum 2
iugum et flammam densissimam timerent ac, si qui cupidius intraverant, vix suorum ipsi priores partes animadverterent equorum, insidias veriti liberam facultatem sui recipiendi Bello-
vacis dederunt. Ita fuga timoris simul callidi- 3
tatisque plena sine ullo detrimento milia non amplius decem progressi hostes loco munitis-
simo castra posuerunt. Inde cum saepe in insi- 4
diis equites peditesque disponerent, magna detrimenta Romanis in pabulationibus inferebant.

Cap. XVII. Quod cum crebrius accideret, ex captivo quodam comperit Caesar Correum, Bel-

---

6. **a conspectu texit**: c. 9. 4.

Cap. XVI. **animadvertere**; I. 24. 1. — **legiones promoveret**: *promovere* u Cez. zwykle tylko o rzeczach nieżywotnych, jak *castra, turres, machinas*. — **turmas** bez *equitum* przeciwstawione legionistom, jak często u H. c. 19. 1. i 2.

2. **intrare summ. jugum et flammam**. Zeugma, ponieważ *intrare* stosowne tylko jest do *flammam*. — **priores partes** = przody, przednia część.

3. **fuga tim. calliditatisq. plena**; c. 8. 1. 9. 1.

Cap. XVII. **quos . . . . col-**

lovacorum ducem, fortissimorum milia sex peditum delegisse equitesque ex omni numero mille, quos in insidiis eo loco collocaret, quem in locum propter copiam frumenti ac pabuli
2 Romanos missuros suspicaretur. Quo cognito consilio legiones plures, quam solebat, educit equitatumque, qua consuetudine pabulatoribus
3 mittere praesidio consuerat, praemittit: huic interponit auxilia levis armaturae; ipse cum legionibus quam potest maxime appropinquat.

Cap. XVIII. Hostes in insidiis dispositi, cum sibi delegissent campum ad rem gerendam non amplius patentem in omnes partes passibus mille, silvis undique aut impeditissimo flumine munitum, velut indagine hunc insidiis circum-
2 dederunt. Explorato hostium consilio nostri ad proeliandum animo atque armis parati cum subsequentibus legionibus nullam dimicationem recusarent, turmatim in eum locum de-
3 venerunt. Quorum adventu cum sibi Correus oblatam occasionem rei gerendae existimaret, primum cum paucis se ostendit atque in pro-
4 ximas turmas impetum fecit. Nostri constanter incursum sustinent insidiatorum, neque plures

---

locaret: Conjunct?

2. **qua consuetudine . . . . consuerat**; podobnie jak się mówi: *vivere vitam*, *pugnam pugnare*.

3. **auxilia levis armaturae** jak c. 5. 3 *auxiliarios pedites*. VII. 65. 4.

Cap. XVIII. **undique** należy tak do *silvis* jak do *flumine*. — **aut** a poprzedzające *aut* opuszczone=częścią... częścią. — **impeditissimo**; VII. 19. 1. — **indagine**; *indago est ferarum inquisitio, quum oppositis retibus hominibusque omes silvarum exitus ac viae custodiuntur, ne qua feris effugium pateat.*=obława.

2. **nostri** roz. *equites*. — **turmatim**=szwadronami.

4. **plures** roz. *turmae*. — **cum . . . tum** (*cum* = kiedy, skoro, jeżeli), *tum*=to wtedy

in unum locum conveniunt, quod plerumque e-
questribus proeliis cum propter aliquem timo-
rem accidit, tum multitudine ipsorum detri-
mentum accipitur.

Cap. XIX. Cum dispositis turmis in vicem ra-
ri proeliarentur neque ab lateribus circumve-
niri suos paterentur, erumpunt ceteri Correo
proeliante ex silvis. Fit magna contentione di- 2
versum proelium. Quod cum diutius pari Mar-
te iniretur, paulatim ex silvis instructa multi-
tudo procedit peditum, quae nostros coëgit
cedere equites. Quibus celeriter subveniunt le-
vis armaturae pedites, quos ante legiones missos
docui, turmisque nostrorum interpositi constan-
ter proeliantur. Pugnatur aliquamdiu pari con- 3
tentione; deinde, ut ratio postulabat proelii, qui
sustinuerant primos impetus insidiarum, hoc ip-
so fiunt superiores, quod nullum ab insidianti-
bus imprudentes acceperant detrimentum. Ac- 4
cedunt propius interim legiones, crebrique eo-
dem tempore et nostris et hostibus nuntii af-
feruntur, imperatorem instructis copiis adesse.
Qua re cognita praesidio cohortium confisi no- 5
stri acerrime proeliantur, ne, si tardius rem
gessissent, victoriae gloriam communicasse cum
legionibus viderentur; hostes concidunt animis
atque itineribus diversis fugam quaerunt. Ne- 6

Cap. XIX. **im vicem**; c. 11. 2.—**rari**; V. 9. 6.—**ceteri** roz. *equites Gallorum*.

2. **diversum** = na różnych punktach; tak *diversus* używa się często jak *primus*, *summus*, *extremus*. I. 22. 1. — **pari Marte**; VII. 19. 3. — **multitudo procedit peditum**; szyk. c. 3. 3. — **quos docui**, c. 17. 2.

3. **insidiarum** = *insidiatorum* jak *custodiae* = *custodes*. — **quod null. imprud. accep. detrim.** = *quod erant prudentes ideoque null. accep. detrim.*

5. **cohortium**, często u H. = *legionum*. c 36. 4. i 5.

quiquam: nam quibus difficultatibus locorum Romanos claudere voluerant, iis ipsi tenebantur.
7 Victi tamen perculsique maiore parte amissa consternati profugiunt partim silvis petitis, partim flumine, qui tamen in fuga a nostris acriter insequentibus conficiuntur, cum
8 interim nulla calamitate victus Correus excedere proelio silvasque petere aut invitantibus nostris ad deditionem potuit adduci, quin fortissime proeliando compluresque vulnerando cogeret elatos iracundia victores in se tela conicere.

Cap. XX. Tali mod re gesta recentibus proelii vestigiis ingressus Caesar, cum victos tanta calamitate existimaret hostes nuntio accepto locum castrorum relicturos, quae non longius ab ea caede abesse plus minus octo milibus dicebantur, tametsi flumine impeditum transitum videbat, tamen exercitu traducto pro-
2 greditur. At Bellovaci reliquaeque civitates repente ex fuga paucis atque his vulneratis receptis, qui silvarum beneficio casum evitaverant, omnibus adversis cognita calamitate, in-

---

6. **Nequiquam.** c, 3. 4.
7. **consternati** zawiera rezultat wyrazów *victi* i *parte amissa.*
8. **nulla calamitate**; negacya zawarta w *nulla* odnosi się także i na *potuit adduci*, od tego zależy *excedere* i *petere (potuit adduci... excedere... petere*: Inff. c. 12. 7.) jako też *ad deditionem*, wreszcie i do *quin cogeret.*
Cap. XX. **hostes** (c. 16. 3.) główna siła Bellowaków pozostała w obozie.—**plus minus**=*circiter* rzadko używane wyrażenie=mniej więcej. — **tametsi tamen**: c. 10. 4.
2. **repente**=niespodzianie, ponieważ spodziewali się wcale innej t. j. pomyślnej wiadomości. — **ex fuga**. VII. 28. 3.—**atque his vulneratis receptis** rzadkie i niewzorowe połączenie; podob. c. 28. 4. — **atque his**. V 15. 4. — o-

terfecto Correo, amisso equitatu et fortissimis peditibus, cum adventare Romanos existimarent, concilio repente cantu tubarum convocato conclamant, legati obsidesque ad Caesarem mittantur.

Cap. XXI. Hoc omnibus probato consilio Commius Atrebas ad eos confugit Germanos, a quibus ad id bellum auxilia mutuatus erat. Cete- 2
ri e vestigio mittunt ad Caesarem legatos petunque, *ut ea poena sit contentus hostium, quam si sine dimicatione inferre integris posset, pro sua clementia atque humanitate numquam profecto esset illaturus. Afflictas opes equestri* 3
proelio Bellovacorum esse; delectorum peditum multa milia interisse, vix refugisse nuntios caedis. Tamen magnum, ut in tanta calamitate, 4
Bellovacos eo proelio commodum esse consecutos, quod Correus, auctor belli, concitator multitudinis, esset interfectus. Numquam enim senatum tantum in civitate illo viro, quantum imperitam plebem potuisse.

Cap. XXII. Haec orantibus legatis commemorat Caesar: *Eodem tempore superiore anno Bellovacos ceterasque Galliae civitates suscepisse bellum: pertinacissime hos ex omnibus in sententia permanisse neque ad sanitatem reliquo-*

---

mnibus adversis; genus? — **amisso**; Singul? — **conclamant... mittantur**; III. 5. 3.

Cap. XXI. **a quibus... mutuatus erat**; c. 7. 5.

2. **ea poena** t. j. straty Bellowaków poniesione w wojnie z Cezarem, niżej opisane. — **integris** t. j. gdyby żadnej straty nie byli ponieśli, które jednak wyliczają: *Afflictas e c.*— **pro sua clementia**; II. 31. 4.

3. **ut** = w stosunku, ile. VI. 34. 7.

Cap. XXII. **ad sanitatem**; I. 42 2. — **delegari**; *delega-*

2 *rum deditione esse perductos. Scire atque intellegere se causam peccati facillime mortuis delegari. Neminem vero tantum pollere, ut invitis principibus, resistente senatu, omnibus bonis repugnantibus infirma manu plebis bellum concitare et gerere posset; sed tamen se contentum fore ea poena, quam sibi ipsi contraxissent.*

Cap. XXIII. Nocte insequenti legati responsa ad suos referunt: obsides conficiunt. Concurrunt reliquarum civitatium legati, quae
2 Bellovacorum speculabantur eventum. Obsides dant, imperata faciunt excepto Commio, quem timor prohibebat cuiusquam fidei suam
3 committere salutem. Nam superiore anno T. Labienus Caesare in Gallia citeriore ius dicente, cum Commium comperisset sollicitare civitates et coniurationem contra Caesarem facere, infidelitatem eius sine ulla perfidia iu-
4 dicavit comprimi posse. Quem quia non arbitrabatur vocatum in castra venturum, ne temptando cautiorem faceret, Gaium Volusenum Quadratum misit, qui eum per simulationem

---

re peccatum alicui = zwalić winę na kogo.

2. **bonis** = dobrze myślący (w rozumieniu politycznem).

Cap. XXIII. **conficiunt**; II. 4. 5. mówi się *exercitum, milites, copias, pecuniam conficere.*

2. **cujusquam fidei suam committere salutem** = *cuiquam se committere.*

2. **jus dicente** = *conventus agente.* I. 54. 3. — **sine ulla perfidia** = bez złamania wiary. W. bez wyrzutów sumienia, bez wyrzucania sobie wiarołomstwa. Cały ten wypadek rzucający cień na czysty dotąd charakter Labiena dopiero później tutaj opowiedziano. Cezar na właściwem miejscu VII. 75. i 76. go opuścił ze względu na wiernego mu Labiena. Teraz zaś, kiedy H. to pisał, Labienus już był przeszedł do obozu Pompejusza.

4. **temptando** t. j. częstszem

colloquii curaret interficiendum. Ad eam rem delectos idoneos ei tradit centuriones. Cum in 5
colloquium ventum esset et, ut convenerat, manum Commii Volusenus arripuisset, centurio velut insueta re permotus vel celeriter a familiaribus prohibitus Commii conficere hominem non potuit; graviter tamen primo ictu gladio caput percussit. Cum utrimque gladii destricti es- 6
sent, non tam pugnandi, quam diffugiendi fuit utrorumque consilium: nostrorum, quod mortifero vulnere Commium credebant affectum, Gallorum, quod insidiis cognitis plura, quam videbant, extimescebant. Quo facto statuisse Commius dicebatur numquam in conspectum cuiusquam Romani venire.

Cap. XXIV. Bellicosissimis gentibus devictis Caesar cum videret nullam iam esse civitatem, quae bellum pararet, quo sibi resisteret, sed nonnullos ex oppidis demigrare, ex agris diffugere ad praesens imperium evitandum, plures in partes exercitum dimittere constituit. M. 2
Antonium quaestorem cum legione duodecima sibi coniungit. C. Fabium legatum cum cohortibus XXV mittit in diversissimam partem Galliae, quod ibi quasdam civitates in armis esse audiebat, neque C. Caninium Rebilum legatum, qui in illis regionibus erat, satis firmas

---

zapraszaniem do obozu. — G. Volus Quadr. IV. 21. 1.

5. **ut convenerat**=podług umowy. I. 36. 5.

Cezar rozdziela swoje wojsko, sam ciągnie na Eburonów.

Cap. XXIV. **quo**=*ut eo.*

2. **in diversissimam partem Galliae**=całkiem przeciwną część G. t. j. ku południowi, prawdopodobnie do Lutecyi a stąd ku dolnej Sekwanie. — **in illis reg.** VII. 9. 6. t. j. u Rutenów.

3 duas legiones habere existimabat. T. Labienum ad se evocat; legionem autem XV, quae cum eo fuerat in hibernis, in togatam Galliam mittit ad colonias civium Romanorum tuendas, ne quod simile incommodum accideret decursione barbarorum, ac superiore aestate Tergestinis acciderat, qui repentino latrocinio atque
4 impetu Illyriorume rant oppressi. Ipse ad vastandos depopulandosque fines Ambiorigis proficiscitur; quem perterritum ac fugientem cum redigi posse in suam potestatem desperasset, proximum suae dignitatis esse ducebat, adeo fines eius vastare civibus, aedificiis, pecore, ut odio suorum Ambiorix, si quos fortuna reliquos fecisset, nullum reditum propter tantas calamitates haberet in civitatem.

Cap. XXV. Cum in omnes partes finium Ambiorigis aut legiones autauxilia dimisisset atque omnia caedibus, incendiis, rapinis vastasset, magno numero hominum interfecto aut capto Labiénum cum duabus legionibus in Tre-
2 veros mittit; quorum civitas propter Germaniae vicinitatem quotidianis exercita bellis cultu et feritate non multum a Germanis differebat neque imperata umquam nisi exercitu coacta faciebat.

---

3. **T. Labienum** samego bez wojska. — **in togatam Gall.**=*Galliam citeriorem (cispadanam et transpadanam)* c. 54. 3. — **decursione** t. j. napady górali Alpejskich, (z gór) dla tego nie *incursione*.—**simile... ac** I. 28. 5.

4. **vastand de popul.** I. 11. 4.—**fines Ambior.** V. 24. i VI. 29. 1. — **proximum** najbliższą rzeczą (po nieudanem ujęciu Ambioryga); **suae dignitatis** zawisłe od *esse*.— **vastare**=ogołocić = *vacuefacere*.

Cap. XXV. **propter Germ. vic. quot. exerc. bell.** jak

Cap. XXVI. Interim Gaius Caninius legatus,
cum magnam multitudinem convenisse hos-
tium in fines Pictonum litteris nuntiisque Du-
rati cognosceret, qui perpetuo in amicitia man-
serat Romanorum, cum pars quaedam civitatis
eius defecisset, ad oppidum Lemonum conten-
dit. Quo cum adventaret atque ex captivis cer- 2
tius cognosceret multis hominum milibus a
Dumnaco, duce Andium, Duratium clausum,
Lemonum oppugnari neque infirmas legiones
hostibus committere auderet, castra posuit lo-
co munito. Dumnacus, cum appropinquare Ca- 3
ninium cognosset, copiis omnibus ad legiones
conversis castra Romanorum oppugnare insti-
tuit. Cum complures dies in oppugnatione con- 4
sumpsisset et magno suorum detrimento nul-
lam partem munitionum convellere potuisset,
rursus ad obsidendum Lemonum redit.

Cap. XXVII. Eodem tempore C. Fabius lega-
tus complures civitates in fidem recipit, obsi-
dibus firmat litterisque Gai Canini Rebili fit
certior, quae in Pictonibus gerantur. Quibus
rebus cognitis proficiscitur ad auxilium Dura-
tio ferendum. At Dumnacus adventu Fabii co- 2
gnito desperata salute, si tempore eodem coac-
tus esset et externum sustinere hostem et res-

Helwetowie. I. 1. 4. — **cultu** = sposób życia. — **neque imperata... faciebat.** V. 2. 4.

Wyprawa na Dumnaka, wodza Andów.

Cap. XXVI. **legiones hostibus committere** = dać na pastwę nieprzyjacielowi.

Cap. XXVII. **obsidibus firmat** = *facit ut in fide maneant.*

2. **externum... hostem** t. j. odsiecz. c. 37. I. VII. 74. 1. — **respicere** = mieć na oku = *observare.* VII. 16. 3. — **fl. Ligeri quod.** VII 5. 4.

picere ac timere oppidanos, repente ex eo loco cum copiis recedit nec se satis tutum fore arbitratur, nisi flumine Ligeri, quod erat ponte propter magnitudinem transeundum, copias
3 traduxisset. Fabius, etsi nondum in conspectum venerat hostibus neque se Caninio coniunxerat, tamen doctus ab iis, qui locorum noverant naturam, potissimum credidit hostes perterritos eum locum, quem petebant, petituros.
4 Itaque cum copiis ad eundem pontem contendit equitatumque tantum procedere ante agmen imperat legionum, quantum cum processisset, sine defetigatione equorum in eadem se reciperet castra. Consequuntur equites no-
5 stri, ut erat praeceptum, invaduntque Dumnaci agmen et fugientes perrteritosque sub sarcinis in itinere aggressi magna praeda multis interfectis potiuntur. Ita re bene gesta se recipiunt in castra.

Cap. XXVIII. Insequenti nocte Fabius equites praemittit sic paratos, ut confligerent atque omne agmen morarentur, dum conseque-
2 retur ipse. Cuius praeceptis ut res gereretur, Quintus Atius Varus, praefectus equitum, singularis et animi et prudentiae vir, suos hor-

---

3. **potissimum credidit**=uważał za rzecz najprawdopodobniejszą. — **quem petebant**=ku któremu istotnie zdążali.

4. **tantum**=tyle tylko. — **procedere... imperat**; składnia poetyczna zam. **ut.** (po *impero, suadeo, concedo)* V. 1. 3. — **equit... proc. imper... quantum etc... se reciperet**; Attractio zam. *eo usque... procedere, unde... se reciperet.*

5. **magna praeda** od **potiuntur**; **multis interfectis.** Abl. absol.

Cap. XXVIII. **sic paratos, ut confligerent**; VII. 19. 2. i 5.=tak przygotowanych=w tym celu, z tem przeznaczeniem, aby.

2. **turmas partim**=*turmarum partem.*

tatur agmenque hostium cosecutus turmas partim idoneis locis disponit, parte equitum proelium committit. Confligit audacius equitatus 3
hostium succedentibus sibi peditibus; qui toto agmine subsistentes equitibus suis contra nostros ferunt auxilium. Fit proelium acri cer- 4
tamine. Namque nostri contemptis pridie superatis hostibus, cum subsequi legiones meminissent, et pudore cedendi et cupiditate per se conficiendi proelii fortissime contra pedites proeliantur, hostesque nihil amplius copiarum acces- 5
surum credentes, ut pridie cognoverant, delendi equitatus nostri nacti occasionem videbantur.

Cap. XXIX. Cum aliquamdiu summa contentione dimicaretur, Dumnacus instruit aciem, quae suis esset equitibus in vicem praesidio: cum repente confertae legiones in conspectum 2
hostium veniunt: Quibus visis perculsae barbarorum turmae ac perterritae acies hostium perturbato impedimentorum agmine magno clamore discursuque passim fugae se mandant. At nostri equites, qui paulo ante cum resisten- 3
tibus fortissime conflixerant, laetitia victoriae elati magno undique clamore sublato cedenti-

---

3. **sibi** dodano dla dobitności, to bowiem w pojmowaniu Gallów dodawało im odwagi. — **toto agmine subsist.** = całą kolumną stanąć.

4. **contemptis pridie superat** h. c. 20. 2 — **per se** = sami, bez pomocy. c 19. 5.

5. **hostesque**; *que* = a. — **ut pridie cognoverant** = jak to wczoraj doświadczyli c. 27. gdzie tylko jazda rzymska się biła. — **videbantur**. III 11. 5.

Cap. XXIX. **instruit aciem** = uszykował tak swoje wojsko; **quae... esset** = aby... — **in vicem**. c. 11 2.

2 **barbarorum turmae** to samo co *acies hostium*.

3. **quantum . . . tantum** (czasowo) = pokąd . . . dotąd; ile... tyle

bus circumfusi, quantum equorum vires ad persequendum dextraeque ad cedendum valent,
4 tantum eo proelio interficiunt. Itaque amplius milibus XII aut armatorum aut eorum, qui eo timore arma proiecerant, interfectis omnis multitudo capitur impedimentorum.

Cap. XXX. Qua ex fuga cum constaret DrappetemS enonem,—qui, ut primum defecerat Gallia, collectis undique perditis hominibus, servis ad libertatem vocatis, exulibus omnium civitatum ascitis, receptis latronibus impedimenta et commeatus Romanorum interceperat,—non amplius hominum milibus ex fuga quinque collectis provinciam petere unaque consilium cum eo Lucterium Cadurcum cepisse, quem superiore commentario primadefectione Galliae facere in provinciam voluisse im-
2 petum cognitum est, Caninius legatus cum legionibus duabus ad eos persequendos contendit, ne detrimento aut timore provinciae magna infamia perditorum hominum latrociniis caperetur.

XXXI. Gaius Fabius cum reliquo exercitu in Carnutes ceterasque proficiscitur civitates, quarum eo proelio, quod cum Dumnaco fece-

---

4. **omnis multitudo. impedimentorum** = *omnia impedimenta.*

Walki pod Uxellodunum.

Cap. XXX. **ut primum def. Gallia.** VII. 1. i t. d.— **ex fuga** powtórzone dla dłuższego zdania wtrąconego. — **u pperiore comment.** V. 5. I. i 7. 1. — **prima defect.** = na początku rokoszu. I. 22. 1.

2. **infamia . . . latrociniis caperetur;** zwykle *infamiam capere ex...*

Cap. XXXI. **accisas** = *imminutas, fractas*=ciężkie straty ponieść.

rat, copias esse accisas sciebat. Non enim du- 2
bitabat, quin recenti calamitate submissiores
essent futurae, dato vero spatio ac tempore eo-
dem instigante Dumnaco possent concitari.
Qua in re summa felicitas celeritasque in reci- 3
piendis civitatibus Fabium consequitur. Nam
Carnutes, qui saepe vexati numquam pacis fe-
cerant mentionem, datis obsidibus veniunt in
deditionem ceteraeque civitates positae in ul-
timis Galliae finibus, Oceano coniunctae, 4
quae Aremoricae appellantur, auctoritate ad-
ductae Carnutum adventu Fabii legionumque
imperata sine mora faciunt. Dumnacus suis fi- 5
nibus expulsus errans latitansque solus extre-
mas Galliae regiones petere est coactus.

Cap. XXXII. At Drappes unaque Lucterius cum legiones Caniniumque adesse cognoscerent nec se sine certa pernicie persequente exercitu putarent provinciae fines intrare posse nec iam libere vagandi latrociniorumque faciendorum facultatem haberent, in finibus consistunt
Cadurcorum. Ibi cum Lucterius apud suos ci- 2
ves quondam in tegris rebus multum potuisset semperque auctor novorum consiliorum magnam apud barbaros auctoritatem haberet, oppidum Uxellodunum, quod in clientela fuerat eius, egregie natura loci munitum, occupat suis et Drappetis coppiis oppidanosque sibi coniungit.

---

2. **spatio ac tempore** = czas i sposobność.

3. **felicitas celeritasque** = szczęśliwy i szybki skutek. — **recipiendis civ.** VI. 8. 7. — **consequitur** = towarzyszyć. — **qui numquam pacis fecerant mentionem** stoi w sprzeczności z VI. 4. 5. gdzie Cez. mówi, że Karnutowie *legatos obsidesque mittunt*.

4. **auctoritate** = poważny przykład.

Cap. XXXII. 2. **integris rebus** = kiedy Karnutowie byli wolni. VII. 30. 2. — **au-**

Cap. XXXIII. Quo cum confestim Gaius Ca-
ninius venisset animadverteret omnes oppidi
partes praeruptissimis saxis esse munitas,
quo defendente nullo tamen armatis ascende-
re esset difficile, magna autem impedimenta
oppidanorum videret, quae si clandestina fuga
subtrahere conarentur, effugere non modo e-
quitatum, sed ne legiones quidem possent,
tripertito cohortibus divisis trina celsissimo
2 loco castra fecit; a quibus paulatim, quantum
copiae patiebantur, vallum in oppidi circuitum
ducere instituit.

Cap. XXXIV. Quod cum animadverterent op-
pidani miserrimaque Alesiae memoria solliciti
similem casum obsessionis vererentur, maxi-
meque ex omnibus Lucterius, qui fortunae illius
periculum fecerat, moneret frumenti rationem
esse habendam, constituunt omnium consensu
parte ibi relicta copiarum ipsi cum expeditis
2 ad importandum frumentum proficisci. Eo con-
silio probato proxima nocte duobus milibus ar-
matorum relictis reliquos ex oppido Drappes
3 et Lucterius educunt. Hi paucos dies morati
ex finibus Cadurcorum, qui partim re frumen-

---

ctor novorum consil=jako...

Cap. XXXIII. **defendente nullo** ma myśl przyzwalającą, jak wskązuje następ. *tamen*. — **effugere** roz. *oppidani*.—**non modo** *(non)*,... **sed ne... quidem.** III. 4. 4.—**tripertito... divisis**; VII. 67. 2. — **trina castra**. I. 53. 5.

2. **in oppidi circuitum** = w kierunku obwodu, więc: w około miasta.

Cap. XXXIV. **qui fortunae illius periculum fecerat** =który był uczestnikiem tej strasznej przygody, znajdując się prawdopodobnie przy wojsku odsiecznem. VII. 75. 3.

3. **prohibere, quo minus**; inaczej Cez. II. 4. 3. — **expeditionibus**=wycieczka.

taria sublevare eos cupiebant, partim prohibere, quo minus sumerent, non poterant, magnum numerum frumenti comparant, nonnumquam autem expeditionibus nocturnis castella
nostrorum adoriuntur. Quam ob causam Gaius 4
Caninius toto oppido munitiones circumdare moratur, ne aut opus effectum tueri non possit aut plurimis in locis infirma disponat praesidia.

Cap. XXXV. Magna copia frumenti comparata considunt Drappes et Lucterius non longius ab oppido X milibus, unde paulatim
frumentum in oppidum supportarent. Ipsi in- 2
ter se provincias partiuntur: Drappes castris praesidio cum parte copiarum restitit, Lucterius agmen iumentorum ad oppidum ducit.
Dispositis ibi praesidiis hora noctis circiter de- 3
cima silvestribus angustisque itineribus fru-
mentum importare in oppidum instituit. Quo- 4
rum strepitum vigiles castrorum cum sensissent, exploratoresque missi, quae gererentur, renuntiassent, Caninius celeriter cum cohortibus armatis ex proximis castellis in frumenta-
rios sub ipsam lucem impetum fecit. Hi re- 5
pentino malo perterriti diffugiunt ad sua praesidia; quae nostri ut viderunt, acrius contra ar-

---

4. **toto** (forma jak VII. 89. 5.) **oppido**; Dat. — **munitiones** = linia kontrawalacyjna. — **moratur ne** = *moratur veritus, ne*. VII. 69. 7. — **disponat** = *disponere necesse habeat*.

Cap. XXXV. 2. **provincias** = wykonanie przedsięwzięcia, pracę (urząd, zajęcie, zadanie, obowiązek) = *officia*.

3. **ibi** = tam, t. j. pod miastem. — **praesidiis**, dla osłony swego *agmen jumentorum*. — **hora noctis... decima**; czwarta god. z rana.

4. **vigiles** nieużywane u Cez.

5. **ad sua praesidia** = *ad eos, qui ipsis praesidio erant*, do swoich rezerw, później na-

matos incitati neminem ex eo numero vivum capi patiuntur. Profugit inde cum paucis Lucterius nec se recipit in castra.

Cap. XXXVI. Re bene gesta Caninius ex captivis comperit partem copiarum cum Drappete esse in castris a milibus longe non amplius XII. Qua re ex compluribus cognita, cum intellegeret fugato duce altero perterritos reliquos facile opprimi posse, magnae felicitatis esse arbitrabatur neminem ex caede refugisse in castra, qui de accepta calamitate nuntium
2 Drappeti perferret. Sed in experiundo cum periculum nullum videret, equitatum omnem Germanosque pedites, summae velocitatis homines, ad castra hostium praemittit; ipse legionem unam in trina castra distribuit, alte-
3 ram secum expeditam ducit. Cum propius hostes accessisset, ab exploratoribus, quos praemiserat, cognoscit castra eorum, ut barbarorum fere consuetudo est, relictis locis superioribus ad ripas fluminis esse demissa, at Germanos equitesque imprudentibus omnibus de improviso advolasse proeliumque commisisse.
4 Qua re cognita legionem armatam instructamque adducit. Ita repente omnibus ex partibus

---

zwane *armatos*. — **in castra** t. j. *Drappetis*, §. 2. *qui cum parte copiarum restitit.*

Cap. XXXVI. **a milibus**; II. 7. 3.—**longe**; V. 47. 5.—**cum intelleg.** = chociaż... — **neminem.. refugisse** ze zdania warunkowego = *si nemo... refugisset.*

2. **in experiunda** = w probowaniu napadu; aby tę rzecz poprobować. — **trina castra**; c. 33. 1.

3. **ut barb. consuet. est**; Rzymianie zaś przeciwnie na wyżynach — **castra... esse demissa**; tak u Cez. nigdy, lecz *agmen*, *aciem, se in locum demittere.*

4. **legionem** — **legionis** a §. 5. *cohortes;* c. 19. 5.

signo dato loca superiora capiuntur. Quod ubi accidit, Germani equitesque signis legionis visis vehementissime proeliantur. Confestim co-
hortes undique impetum faciunt omnibusque 5
aut interfectis aut captis magna praeda potiuntur. Capitur ipse eo proelio Drappes.

Cap. XXXVII. Caninius felicissime re gesta sine ullo paene militis vulnere ad obsidendos oppidanos revertitur externoque hoste deleto,
cuius timore antea dividere praesidia et muni- 2
tione oppidanos circumdare prohibitus erat, ope-
ra undique imperat administrari. Venit eo- 3
dem cum suis copiis postero die Gaius Fabius partemque oppidi sumit ad obsidendum.

Cap. XXXVIII. Caesar interim M. Antonium quaestorem cum cohortibus XV in Bellovacis relinquit, ne qua rursus novorum consiliorum
capiendorum Belgis facultas daretur. Ipse reli- 2
quas civitates adit, obsides plures imperat, timentes omnium animos consolatione sanat.
Cum in Carnutes venisset, quorum in civitate 3
superiore commentario Caesar exposuit initium belli esse ortum, quod praecipue eos propter conscientiam facti timere animadvertebat, quo celerius civitatem timore liberaret, principem sceleris illius et concitatorum belli, Cotuatum

---

Zdobycie miasta Uxellodunum.

Cap. XXXVII. 2. **cujus timore etc... prohibitus erat** c. 34. 2. i 3. i 4.—do Inf. *dividere et circumdare*. p. II. 4. 2. — **opera** = linia kontrawalacyjna.

3. **sumit ad obsidendum** (nie *obsidendam)*. VII. 81. 6.

Cap. XXXVIII. 2. **timentes omnium animos** = powszechną trwogę. — **senat.** Przenośnia V. 41. 5.

3. **Caes. exposuit.** VII. 3. 1.—**initium... ortum;** V. 26. 1.—**Cotuatum**. VII. 3. 1.

4 ad supplicium depoposcit. Qui etsi necivibus quidem suis se committebat, tamen celeriter om-
5 nium cura quaesitus in castra perducitur. Cogitur in eius supplicium Caesar contra suam naturam concursu maximo militum, qui omnia pericula et detrimenta belli Cotuato accepta referebant, adeo ut verberibus exanimatum corpus securi feriretur.

Cap. XXXIX. Ibi crebris litteris Caninii fit certior, quae de Drappete et Lucterio gesta essent, quoque in consilio permanerent oppida-
2 ni. Quorum etsi paucitatem contemnebat, tamen pertinaciam magna poena esse afficiendam iudicabat, ne universa Gallia non sibi vires defuisse ad resistendum Romanis, sed constantiam putaret, neve hoc exemplo ceterae civitates locorum opportunitate fretae se vindi-
3 carent in libertatem, cum omnibus Gallis notum esse sciret reliquam esse unam aestatem suae proviciae, quam si sustinere potuissent,
4 nullum ultra periculum vererentur. Itaque Q. Calenum legatum cum legionibus reliquit, qui iustis itineribus subsequeretur; ipse cum omni equitatu quam potest celerrime ad Caninium contendit.

---

5. **Cotuato referebant**=K. przypisywali. — **verberibus... feriretur.** VI. 44. 2.

Cap. XXXIX. **de Drapp.** VII. 9. 1. — **quoque in** = *et in quo*. — **oppidani** = mieszkańcy miasta Uxellod.

2. **constantiam** roz. *defuisse.*

3. **unam aestatem proviciae**=jeszcze jedno tylko lato (rok) jego namiestnictwa, prokonsulatu, który się kończył 1. marca r. 49. więc r. 50 był ostatnim. — **quam** Acc. zawisły od *sustinere (aestatem =unius aestatis bellum — sustinere.)* — **ultra** = nadto, na przyszłość.

4. **justis itineribus**; c. 3. 4.

Cap. XL. Cum contra exspectationem om-
nium Caesar Uxellodunum venisset oppidum-
que operibus clausum animadverteret neque
ab oppugnatione recedi videret ulla condicione
posse, magna autem copia frumenti abundare
oppidanos ex perfugis cognosset, aqua prohibe-
re hostem temptare coepit. Flumen infimam 2
vallem dividebat, quae totum paene montem
cingebat, in quo positum erat praeruptum un-
dique oppidum Uxellodunum. Hoc avertere lo- 3
ci natura prohibebat; in infimis enim sic radi-
cibus montis ferebatur, ut nullam in partem
depressis fossis derivari posset. Erat autem 4
oppidanis difficilis et praeruptus eo descensus,
ut prohibentibus nostris sine vulneribus ac pe-
riculo vitae neque adire flumen neque arduo
se recipere possent ascensu. Qua difficulta- 4
te eorum cognita Caesar sagittariis funditori-
busque dispositis, tormentis etiam quibusdam
locis contra facillimos descensus collocatis,
aqua fluminis prohibebat oppidanos.

Cap. XLI. Quorum omnis postea multitudo
aquatorum unum in locum conveniebat sub ip-
sius oppidi murum, ubi magnus fons aquae
prorumpebat ab ea parte, quae fere pedum
CCC intervallo fluminis circuitu vacabat. Hoc 2

Cap. XL. **operibus**. c. 37. 2.
2. **infimam vallem**; I. 22. 1. *prima luce*.
3. *Hoc* roz. **flumen**.— **ferebatur**=płynęła. IV. 10. 3.— **depressis** c. 9. 3.
4. **prohibentibus nostris** z jakiego zdania.
5. **contra facil. descensus** = naprzeciw najłatwiejszym = (najwygodniejszym) ścieżkom.

Cap. XLI. **postea**=potem, odtąd. — **unum**. V. 41. 7. — **quae... flum. circuitu vacabat**; Cezar mówi: I. 38. 5. *qua flumen intermittebat*.
2. **prohiberi posse oppi-**

fonte prohiberi posse oppidanos cum optarent reliqui, Caesar unus videret, e regione eius vineas agere adversus montem et aggerem instruere coepit magno cum labore et continua
3 dimicatione. Oppidani enim loco superiore decurrunt et eminus sine periculo proeliantur multosque pertinaciter succedentes vulnerant; non deterrentur tamen milites nostri vineas proferre et labore atque operibus locorum vin-
4 cere difficultates. Eodem tempore cuniculos tectos ab vineis agunt ad caput fontis; quod genus operis sine ullo periculo, sine suspicione
5 hostium facere licebat. Exstruitur agger in altitudinem pedum sexaginta, collocatur in eo turris decem tabulatorum, non quidem quae moenibus aequaret (id enim nullis operibus effici poterat), sed quae superare fontis fastigium
6 posset. Ex ea cum tela tormentis iacerentur ad fontis aditum, nec sine periculo possent aquari oppidani, non tantum pecora atque iumenta, sed etiam magna hostium multitudo siti consumebatur.

Cap. XLII. Quo malo perterriti oppidani cupas sevo, pice, scandulis complent; eas arden-

---

danos... optarent; c. 9. 2. — **Hoc . . . videret**; uporządkuj *cum reliqui optarent, Caesar unus videret* (Asyndeton ad. versat.). *hoc fonte prohibere posse opidanos...* — **e regione** =*contra*.— **aggerem instruere**. II. 30. 3.

3. **non deterrentur... proferre**; jąk c. 12. 7. jak przy Pass. *admoneri* tak i przy *det erreor* kładzie H. Infinit; zwykle zaś *quominus, ne, quin*.

4. **ab vineis** VII. 73. 3 *ab ramis*.

5. **fontis fastigium** = wysokość źródla;

6. **non tantum**; c. 6. 2.

Cap. XLII. 2. **suppressa** = zatrzymać. — **id ipsum quod morabatur** = to samo właśnie, co wstrzymywało = właśnie te zapory.

tes in opera provolvunt eodemque tempore a-
cerrime proeliantur, ut ab incendio restinguen-
do dimicationis periculo deterreant Romanos.
Magna repente in ipsis operibus flamma exsti- 2
tit. Quaecumque enim per locum praecipitem
missa erant, ea vineis et aggere suppressa com-
prehendebant id ipsum, quod morabatur. Mili- 3
tes contra nostri quamquam periculoso genere
proelii locoque iniquo premabantur, tamen om-
nia fortissimo sustinebant animo. Res enim 4
gerebatur et excelso loco et in conspectu
exercitus nostri magnusque utrimque clamor
oriebatur. Ita quisque, ut erat maxime insi-
gnis, quo notior testatiorque virtus esset eius,
telis hostium flammaeque se offerebat.

Cap. XLIII. Caesar cum complures suos vul-
nerari videret, ex omnibus oppidi partibus co-
hortes montem ascendere et simulatione moe-
nium occupandorum clamorem undique iubet
tollere. Quo facto perterriti oppidani, cum, 2
quid ageretur in locis reliquis, essent suspen-
si, revocant ab impugnandis operibus armatos
in murisque disponunt. Ita nostri fine proelii 3
facto celeriter opera flamma comprehensa par-
tim restinguunt, partim iterscindunt. Cum per- 4
tinaciter resisterent oppidani, magna etiam par-
te amissa siti suorum in sententia permanebant;

---

4. **ut erat maxime insignis** = im był znaczniejszy t. j. im lepiej był widziany. — **testatior** = jawniejsza, widoczniejsza. c. 44. 1. — **ejus** Genit. przy końcu. c. 19. 2.

Cap. XLIII. **complures suos**; I. 52. 5; -- **simulatione moenium occupandorum** = jakoby zamierzał szturmować.

2, **suspensi** = *incerti*, *dubii* = w niepewności, niewiadomości.

3. **interscindunt** ; VII. 24. 5.

ad postremum cuniculis venae fontis intercisae
5 sunt atque aversae. Quo facto repente perennis exaruit fons tantamque attulit oppidanis salutis desperationem, ut id non hominum consilio, sed deorum voluntate factum putarent. Itaque se necessitate coacti tradiderunt.

Cap. XLIV. Caesar, cum suam lenitatem cognitam omnibus sciret neque vereretur, ne quid crudelitate naturae videretur asperius fecisse, neque exitum consiliorum suorum animadverteret, si tali ratione diversis in locis plures consilia inissent, exemplo supplicii deterrendos reliquos existimavit. Itaque omnibus, qui arma tulerant, manus praecidit vitamque concessit, quo testatior esset poena
2 improborum. Drappes, quem captum esse a Caninio docui, sive indignitate et dolore vinculorum sive timore gravioris supplicii paucis diebus cibo se abstinuit atque ita interiit.
3 Eodem tempore Lucterius, quem profugisse ex proelio scripsi, cum in potestatem venisset

---

4. **magna... parte amissa** z jakiego zdania?

Cap. XLIV. **cognitam** roz. *esse,* które podobnie jak u Cez. opuszczone po verba intelligendi, sentiendi, docendi. c. 4. 3. *collatas... demonstratum est.* c. 43. 3. *factum putarent.* c. 50. 4. *gloriarentur... creatos.*—**neque vereretur** = *et cum non verer.* to *neque* nie odpowiada następującemu *neque exitum*, lecz prowadzi myśl poprzedzającą dalej sposobem przeczącym.—**crudelitate naturae** = z wrodzonej srogości. — **exitum suorum consiliorum** t. j. zamiar podbicia całej Galli.—**plures** roz. *civitates.* — **exemplo suplicii** I. 31. 2.—**testatior** c. 42. 4.

2. **docui**; c. 36. 5. —**indignitate vinculorum** = niegodziwość kajdan, **dolor vinculorum** = oburzenie nad, zpowodu, pierwszy powód leżący w przedmiocie, drugi w podmiocie.

3. **scripsi**; c. 35. 5. **quam inimicum... deberet habere,**

Epasnacti Arverni (crebro enim mutandis locis multorum fidei se committebat, quod nusquam diutius sine periculo commoraturus videbatur, cum sibi conscius esset, quam inimicum deberet Caesarem habere), hunc Epasnactus Arvernus, amicissimus populo Romano, sine dubitatione ulla vinctum ad Caesarem deduxit.

Cap. XLV. Labienus interim in Treveris equestre proelium facit secundum compluribusque Treveris interfectis et Germanis, qui nullis adversus Romanos auxilia denegabant, principes eorum vivos redigit in suam potestatem atque
in his Surum Haeduum, qui et virtutum et gene- 2
ris summam nobilitatem habebat solusque ex Haeduis ad id tempus permanserat in armis.

Cap. XLVI. Ea re cognita Caesar cum in omnibus partibus Galliae bene res geri videret iudicaretque superioribus aestivis Galliam devictam subactamque esse, Aquitaniam numquam adisset, per P. Crassum quadam ex parte devicisset, cum duabus legionibus in eam partem Galliae est profectus, ut ibi extremum tempus

---

za jak dalece zawziętego nieprzyjaciela uważać powinien. — **hunc etc.** składnia zwichnięta, nie odpowiadająca poprzednio rozpoczętej. — **ad Caesarem deduxit.** Jak Lukteryusz skończył, H. zamilcza.

Zupełne podbicie Gallii i rozłożenie wojsk rzymskich po leżach zimowych.

Cap. XLV. **Labienus... in Treveris**: c. 25. 1. — **nullis** rzeczownikowo w Plur. rzadko używane. — **in his** roz. *principibus.*

Cap. XLVI. **aestivis**=wojnach, które Rzymianie tylko w lecie prowadzili. c. 6 1. — **adisset... devicisset** zawisłe od poprzed. *cum.* c. 6. 2.— **per Crassum**; III. 20. i t. d. —**aestivorum** = pory wojennej.

2 consumeret aestivorum. Quam rem sicuti cetera celeriter feliciterque confecit. Namque omnes Aquitaniae civitates legatos ad Caesarem
3 miserunt obsidesque ei dederunt. Quibus rebus gestis ipse equitum praesidio Narbonem profectus est, exercitum per legatos in hiber-
4 na deduxit: quattuor legiones in Belgio collocavit cum M. Antonio et C. Trebonio et P. Vatinio legatis, duas legiones in Haeduos deduxit, quorum in omni Gallia summam esse auctoritatem sciebat, duas in Turonis ad fines Carnutum posuit, quae omnem illam regionem coniunctam Oceano continerent, duas reliquas in Lemovicum finibus non longe ab Arvernis, ne qua pars Galliae vacua ab exercitu esset.
5 Paucos dies ipse in provincia moratus, cum celeriter omnes conventus percucurrisset, pu-
6 blicas controversias cognosset, bene meritis praemia tribuisset (cognoscendi enim maximam facultatem habebat, qualiquisque fuisset animo in totius Galliae defectione, quam sustinuerat fidelitate atque auxiliis provinciae illius), his confectis rebus ad legiones in Belgium se recipit hibernatque Nemetocennae.

Cap. XLVII. Ibi cognoscit Commium Atreba-
5 tem proelio cum equitatu suo contendisse. Nam

---

4. **in Belgio** koło Nemetocenny.—**in Turonis** jest Ablat. od *Turoni* (VII. 4. 6. i VII. 75. 3.) oprócz. *Turones* (II. 35. 3.) tak: *Teutoni* i *Teutones*, *Santoni* i *Santones*.

5. **in provincia** t. j. *Narbone*. §. 3. — **conventus**; I. 54. 3.—**cognosset**. IV. 11. 5.

6. **quam sustinuerat** = (podołać) **fid. et auxiliis** (VII. 65. 1.) **prov. illius** = owej t. j. wyżej wspomnianej. c. 47. 2. *illam vulnerationem*.

cum Antonius in hiberna venisset, civitasque Atrebatum in officio esset, Commius, qui post illam vulnerationem, quam supra commemoravi, semper ad omnes motus paratus suis civibus esse consuesset, ne consilia belli quaerentibus auctor armorum duxque deesset, parente Romanis civitate cum suis equitibus latrociniis se suosque alebat infestisque itineribus commeatus complures, qui comportabantur in hiberna Romanorum, intercipiebat.

Cap. XLVIII. Erat attributus Antonio praefectus equitum C. Volusenus Quadratus, qui cum eo hibernaret. Hunc Antonius ad persequendum equitatum hostium mittit. Volusenus ad eam virtutem, quae singularis erat in 2
eo, magnum odium Commii adiungebat, quo libentius id faceret, quod imperabatur. Itaque dispositis insidiis saepius equites eius aggressus secunda proelia faciebat. Novissime, cum 3
vehementius contenderetur ac Volusenus ip-

Poddanie się Atrebaty Kommiusza.

Cap. XLVII 2. **Antonius.** c. 46 4. — **civitasque Atreb. in officio esset** to samo co niżej: *parente Romanis civitate.* — **illam** (c. 46. 6.) **vuln. quam sup. comm.** c. 23. 5. — **armorum** = *belli.* — **civibus** a temu przeciwne *suis equitibus.*—**infestisqui itineribus**; Abl. absol. = *itineribus infestis redditis* czyniąc drogi niebezpiecznemi...

Cap. XLVIII. **praef. equit. C. Volus. Quadr.** IV. 21. 1. — **qui . . . hibernaret;** Conjunct?

2. **quo** = *ita, ut eo; quo* consecutivum jest rzadkie, zwykle tylko finale.—**id... quod imperabatur**, jednem słowem?

3. **Novissime**=*postremo*= ostatnią razą.—**pertinacius**= bez ustanku. —**produxisset** = zwabił.—**inimicus homini** = jego osobisty wróg, gdyż go chciał zamordować. c. 23. 4. —**vulnera... imposita,** zwykle: *illata.*—**per fidem** (I. 46. 3.) *fide data (nec servata);* on wierzył Wolusenowi, który go jednak *per simulationem*

sius intercipiendi Commii cupiditate pertinacius
eum cum paucis insecutus esset, ille autem
fuga vehementi Volusenum produxisset lon-
gius, inimicus homini suorum invocat fidem
atque auxilium, ne sua vulnera per fidem im-
posita paterentur impunita, conversoque equo
se a ceteris incautius permittit in praefectum.
4 Faciunt hoc idem omnes eius equites paucos-
que nostros convertunt atque insequuntur.
5 Commius incensum calcaribus equum coniun-
git equo Quadrati lanceaque infesta magnis
6 viribus medium femur traicit Voluseni. Prae-
fecto vulnerato non dubitant nostri resistere
7 et conversis equis hostem pellere. Quod ubi
accidit, complures hostium magno nostrorum
impetu perculsi vulnerantur ac partim in fuga
proteruntur, partim intercipiuntur; quod ma-
lum dux equi velocitate evitavit: ac sic proe-
lio secundo graviter ab eo vulneratus praefec-
tus. ut vitae periculum aditurus videretur, re-
8 fertur in castra. Commius autem sive expiato
suo dolore sive magna parte amissa suorum
legatos ad Antonium mittit seque et ibi futu-

---

colloqui chciał zabić; **vulnera p. fid. impos.**=rany skrytobójczo zadane.—**a ceteris**= przed innymi.—**se... permittit**=puszcza, rzuca się. I. 22. 2. *equo admisso*.

4. **convertunt** roz. *in fugam*.

5. **equum conjugit equo** = konia z koniem sparł. — **Quadrati — Voluseni** odmiana nazwisk III. 19. 5. szyk. 19. 2. — **lanceaque infesta**, dosł. lancą nienawistną czyli =do ataku złożoną, spuszczoną.—**medium femur** = przez samo udo.

6. **non dubitant... resistere**: Infinit. po *non dubito?*

7. **in fuga proteruntur**= w ucieczce zabić. — **sic** łączy się z *graviter*, poczem następuje *ut consecutivum*.

8. **praescipserit...** jaki czas w orat. recta?

rum, ubi praescripserit, et ea facturum, quae
imperarit, obsidibus firmat; unum illud orat,
ut timori suo concedatur, ne in conspectum
veniat cuiusquam Romani. Cuius postulatio- 9
nem Antonius iudicaret ab iusto nasci timore,
veniam petendi dedit, obsides accepit.

Scio Caesarem singulorum annorum singu- 10
los commentarios confecisse; quod ego non exi-
stimavi mihi esse faciendum, propterea quod
insequens annus, L. Paulo, C. Marcello consu-
libus, nullas habet magnopere Galliae res ge-
stas. Ne quis tamen ignoraret, quibus in locis 11
Caesar exercitusque eo tempore fuissent, pau-
ca esse scribenda coniungendaque huic com-
mentario statui.

Cap. XLIX. Caesar in Belgio cum hiema-
ret, unum illud propositum habebat, contine-
re in amicitia civitates, nulli spem aut causam
dare armorum. Nihil enim minus volebat, 2
quam sub decessu suo necessitatem sibi ali-

---

9. **unum illud** = to tylko **ne in conspect. veniat**; c. 23. 6. — **ab justo.. timore**, roz. *ne iterum per fidem necetur..*

Zakończenie.

10. **sing. annor. sing. comment.** = na każdy rok osobny pamiętnik (księgę). — **insequens annus** t. j. r. 50. prz. Chr. c. 39. 3. — **nullas habet magnop. Galliae res gestas** = nie obejmuje wcale żadnych ważnych rzeczy. — **Galliae res gestas**. Praef. 2. VII. 28. 4.

Cap. XLIX. **continere.. civitates, nulli... dare**; Epexeg. do *unum illud*. Infinit. zam zwykłego w tym przypadku *ut*. — **nulli**: VII. 20. 5. — **armorum** c. 47. 2.

2. **sub decessu**; *sub* z Abl. oznacza czas, w którym lub podczas którego coś się dzieje, *sub* z Accus. oznacza czas, około którego coś się dzieje = około, pod; więc *sub decessu* = wtedy, kiedy miał opuścić. — **decessu** (jak również *decedere*) jest stały wyraz, oznaczający ustąpienie namiestnika z swej prowincyi — **sine praesenti periculo** = nie

quam imponi belli gerendi, ne, cum exercitum deducturus esset, bellum aliquod relinqueretur, quod omnis Gallia libenter sine praesenti periculo susciperet.
3 Itaque honorifice civitates appellando, principes maximis praemiis afficiendo, nulla onera iniungendo defessam tot adversis proeliis Galliam condicione parendi meliore facile in pace continuit.

Cap. L. Ipse hibernis peractis contra consuetudinem in Italiam quam maximis itineribus est profectus, ut municipia et colonias appellaret, quibus M. Antonii, quaestoris sui, com-

---

obawiając się bliskiego niebezpieczeństwa = bez żadnego niebezp. V. 13. 3

3. **condicione parendi meliore**=znośniejszym (lepszym) stanem (stosunkiem) poddaństwa.

Cap. L. **contra consuet. in Ital... est profectus** zwykle bowiem Cez. czynił to w jesieni lub na początku zimy, a teraz na wiosnę. — **municipia et colonias**; *municipia* były miasta w Italii, które po wojnie latyńskiej r. 338. prz. Chr. otrzymały obywatelstwo rzymskie, jedne z zatrzymaniem swoich urządzeń gminnych, inne z utratą tychże, jedne *cum suffragio*, z prawem głosowania w rzymskich komicyach, inne *sine suffragio*. *Lex Julia* r. 90. prz. Chr. nadała wszystkim miastom w Italii pełne obywatelstwo, *civitas cum suffragio*. *Coloniae*, osady, były gminy sprowadzone z Rzymu do kraju zdobytego, zawisłe od swego miasta ojczystego. Służyły albo jako stałe twierdze w zdobytym kraju, albo zaludniały spusztoszałe miasta, albo zakładane były przez przewódców ludowych, lub wodzów—pierwsze aby schlebiać ludowi, drugie aby nagrodzić legionistów (osady wojskowe). Również i *coloniae* otrzymały *lege Julia* prawo głosowania, którego jednak dla wielkiej odległości z trudnością tylko dopełniały. Dla tego C. chwali liczne ich zebranie się (*frequentia* §. 3.) przemawiając osobiście do nich (*appellare*). — **sacerdotii** t. j. *auguratus*. Augurowie od r. 105. prz. Chr. obierani byli przez lud nie jak przed tem przez *collegium augurum*.

mendaverat sacerdotii petitionem. Contende- 2
bat enim gratia cum libenter pro homine sibi
coniunctissimo, quem paulo ante praemiserat
ad petitionem, tum acriter contra factionem
et potentiam paucorum, qui M. Antonii repul-
sa Caesaris decedentis gratiam convellere cu-
piebant. Hunc etsi augurem prius factum, 3
quam Italiam attingeret, in itinere audierat,
tamen non minus iustam sibi causam munici-
pia et colonias adeundi existimavit, ut iis gra-
tias ageret, quod frequentiam atque officium
suum Antonio praestitissent, simulque se et 4
honorem suum sequentis anni commendaret,
propterea quod insolenter adversarii sui glo-
riarentur L. Lentulum et C. Marcellum consu-
les creatos, qui omnem honorem et dignitatem
Caesaris spoliarent, ereptum Ser. Galbae con-
sulatum, cum is multo plus gratia suffragiis-
que valuisset, quod sibi coniunctus et familia-
ritate et consuetudine legationis esset.

Cap. LI. Exceptus est Caesaris adventus ab omnibus municipiis et coloniis incredibili ho-

---

2. **gratia** = wpływ osobisty. — **paucorum** t. j. *nobilium*. c. 52. 3.—**repulsa**=odmowa, odprawa, upadek. — **decedentis** roz. *de provincia*. c. 49. 2. —**gratiam** = wpływ, wziętość.—**officium** = usługę.

4. **honorem suum**. Cez. zamierzał polecić się jako kandydat do konsulatu na rok 48, który podług prawa po upływie 10 lat po pierwszym swoim konsulacie mógł objąć; na r. 49. już byli mianowani konsulami L. Lentulus i C. Marcellus. — **honorem et dignitatem spoliarent**; rzadka konstrukcya: *spoliare aliquid* zam. *aliqua re* —**cum**=chociaż, pomimo że. —**sibi** odnosi się na główny okresu podmiot: *Caesar*. — **consuetudine legationis** = stosunek jako do swego legata.

Cap. LI. **illo univ. Galliæ bello** t. j. *Vercingetorigis*.

2 nore atque amore. Tum primum enim venie-
bat ab universae Galliae bello. Nihil relin-
quebatur, quod ad ornatum portarum, itine-
rum, locorum omnium, qua Caesar iturus e-
3 rat, excogitari poterat. Cum liberis omnis
multitudo obviam procedebat, hostiae omni-
bus locis immolabantur, tricliniis stratis fora
templaque occupabantur, ut vel spectatissimi
triumphi laetitia praecipi posset. Tanta erat
magnificentia apud opulentiores, cupiditas
apud humiliores.

Cap. LII. Cum omnes regiones Galliae to-
gatae Caesar percucurrisset, summa celerita-
te ad exercitum Nemetocennam rediit legio-
nibusque ex omnibus hibernis ad fines Treve-
rorum evocatis eo profectus est ibique exerci-
2 tum lustravit. T. Labienum Galliae togatae
praefecit, quo maiore commendatione conci-
liaretur ad consulatus petitionem. Ipse tan-
tum itinerum faciebat, quantum satis esse ad

---

3. **hostiae** (właść. ofiary ku przebłaganiu), tutaj=*victimae*=ofiary dziękczynne. — **tricliniis stratis** właść. wysłanemi sofami do jedzenia, a tem były *lectisternia*, obiady boże; przy tych stawiano po świątyniach lub po innych miejscach świętych obrazy bogów na poduszkach *(pulvinaria, lecti)*, a przed temi na ołtarzach i stolach strawy. — **spectatissimi triumphi**=najwznioślejszego tryumfu. — **praecipi** *(prae* i *capere)* pierwej, wcześniej używać, doznawać. — **magnificentia**= przepych, wystawność. — **cupiditas**=zapał, entuzyazm.

Cap. LII. **Galliae togatæ**; c. 24. 3. — **exercitum lustravit** = przegląd wojska odbyć.

2. **quo majore commendatio conciliaretur** roz. *Gallia* aby tem większem poleceniem (przez Labiena) Gallia t. j. mieszkańcy posiadający prawo głosowania ujęci zostali do dania mu swoich głosów przy obiorze na konsula V. 4. 3. *Cingetorigi conciliavit* VII. 7. 1. *civitatem Arvernis conciliat.* — **ad mutat. locorum propter salubritatem**=w ce-

mutationem locorum propter salubritatem exis-
timabat. Ibi quamquam crebro audiebat La- 3
bienum ab inimicis suis sollicitari certiorque
fiebat id agi paucorum consiliis, ut interposita
senatus auctoritate aliqua parte exercitus spo-
liaretur, tamen neque de Labieno credidit
quicquam neque, contra senatus auctoritatem
ut aliquid faceret, potuit adduci. Indicabat e-
nim liberis sententiis patrum conscriptorum
causam suam facile obtineri. Nam C. Curio, 4
tribunus plebis, cum Caesaris causam dignita-
temque defendendam suscepisset, saepe erat
senatui pollicitus, si quem timor armorum Cae-
saris laederet, quoniam Pompei dominatio at-
que arma non minimum terrorem foro infer-
rent, discederet uterque ab armis exercitus-
que dimitteret: fore eo facto liberam et sui
iuris civitatem. Neque hoc tantum pollicitus 5

---

lu odmiany miejsc dla (ze względu na...) zdrowia (swoich żołnierzy.)

3. **Labienum... sollicitari** aby przeszedł do stronnictwa Pompejuszowego, co istotnie w następnym roku uczynił. — **interposita senatus auctoritate** = pod pozorem powagi senatu, zasłaniając się powagą (uchwałą) senatu. I. 42. 5.

4. **liberis sententiis patr. conscript.** myśl warunkowa = przy swobodnem (wolnem od obcego nacisku) głosowania senatorów. — **causam suam obtineri**; VII. 37. 4. — C. Curio poplecznik Cezara. — **saepe erat senatui pollicitus** konstrukcya zwichnięta, powinno bowiem następywać: *si Pompejus ab armis discederet, Caesarem idem facturum;* tymczasem następuje: *discederet uterque ab armis*, jakoby poprzedzało: *postulavit;* dlatego nie stoi po *pollicitus est* Inf. Fut. lecz Conjunct. — **dominatio** = władza niepewna. — **terrorem foro inferrent** (*forum* = lud i sędziowie); tak n. p. kazał Pompejusz podczas toczącej się sprawy Milona całe forum zbrojną siłą obsadzić.

5. **Neque pollic. est** = nie tylko to zaręczał. — **per se** = na własną rękę, bez oglądania się na regulamin obrad.

est, sed etiam per se discessionem facere coepit; quod ne fieret consules amicique Pompei iusserunt; at reliqui tamen omnes eo discesserunt.

Cap. LIII. Magnum hoc testimonium senatus erat universi conveniensque superiori facto. Nam Marcellus proximo anno cum impugnaret Caesaris dignitatem, contra legem Pompei et Crassi retulerat ante tempus ad senatum de Caesaris provinciis, sententiisque dictis discessionem faciente Marcello, qui sibi omnem dignitatem ex Caesaris invidia quaerebat, senatus frequens in alia omnia transiit.
2 Quibus non frangebantur animi inimicorum Caesaris, sed admonebantur, quo maiores pararent necessitates, quibus cogi posset senatus id probare, quod ipsi constituissent.

— **discessionem facere** (roz. nad tem, *ut et Caesar et Pomp. ab armis discederent*). Głosowanie w senacie odbywało się przez rozstępowanie się *(discessio)* głosujących. Przewodniczący wzywał do głosowania t. j. do *discessio* temi słowami: *qui hoc censetis, illuc transite, qui alia omnia = (qui non censetis) in hanc partem*. Na to wezwanie opuszczali senatorowie swoje siedzenia i przechodzili na stronę tego, za którego wnioskiem głosowali. Stąd głosować = *discedere, ire, pedibus ire ins ententiam, in alia omnia transire.* c. 53. 1.—**ne fieret... jusserunt**; *jubere (vetare) ut, ne*, bardzo rzadkie, tylko *populus jubet, ut; jubere, ne = vetare, obsistere, repugnare.*

Cap. LIII. **hoc** odnosi się właśnie na wspomnianą dopiero uchwałę.—**superiori facto** zdarzenie zeszłoroczne, *(proximo anno)*. — **contra legem Pomp. et Crassi**; r. 55. postawili konsulowie, Pompejusz i Krassus, wniosek, aby Cezarowi przedłużyć namiestnictwo na dalsze 5 lat; przed upływem tego czasu *(ante tempus)* wniósł Marcellus, aby mu dać następcę, a szczególnie zmusić go do ubiegania się osobistego o konsulat. Tym sposobem musiałby był Cezar wcześniej opuścić swoję prowincyę, nie mógłby był objąć konsulatu zaraz po ukoń-

Cap. LIV. Fit deinde senatusconsultum, ut
ad bellum Parthicum legio una a Cn. Pompe-
io, altera a C. Caesare mitteretur; neque ob-
scure duae legiones uni detrahuntur. Nam Cn.
Pompejus legionem primam, quam ad Caesa-
rem miserat, confectam ex delectu provinciae
Caesaris, eam tamquam ex suo numero dedit.
Caesar tamen, cum de voluntate minime du- 3
bium esset adversariorum suorum, Pompeio
legionem remisit et suo nomine quintamdeci-
mam, quam in Gallia citeriore habuerat, ex se-
natus consulto iubet tradi. In eius locum ter-
tiamdecimam legionem in Italiam mittit, quae
praesidia tueretur, ex quibus praesidiis quinta-
decima deducebatur. Ipse exercitui distribuit 4
hiberna: Trebonium cum legionibus quattuor
in Belgio collocat, C. Fabium cum totidem in
Haeduos deducit. Sic enim existimabat tutissi- 5
mam fore Galliam, si Belgae, quorum maxima
virtus, Haedui, quorum auctoritas summa es-

---

czeniu swego namiestnictwa, co mu jednak osobną uchwałą było dozwolone. Temu wnioskowi zdołał się oprzeć Kuryo. — **de provinciis** t. j *Galliâ cisalpina, transalpina, Illyricum.* — **Caesaris**, Gen. object.

2. **quo**=*ut eo.* — **necessitates**=związki.

Cap. LIV. **ad bellum Parth.** Prokonsul M. Bibulus otrzymawszy po prokwestorze C. Kassyuszu Partyę spodziewał się nowej wojny. Z tego powodu kazano Pompejuszowi i Cezarowi dać po jednym legionie Bibulowi. Pompejusz jednak nie dał żadnego legionu, zażądał bowiem od Cezara, aby ten dał za niego ten legion, który mu pożyczył (c. 6. 1.) tym sposobem Cezar właściwie dwa legiony musiał oddać. — **neque**=*neque tamen.* I. 47. 1.

2. **confectam ex del. prov Caes.** VI. 1. 2.

3. **cum**=chociaż.—**remisit et... jubet;** IV. 18. 3. V. 49. 6. — **suo nomine** = ze swej strony.—**praesidia**=stanowiska (obronne).

set, exercitibus continerentur. Ipse in Italiam profectus est.

Cap. LV. Quo cum venisset, cognoscit per C. Marcellum consulem legiones duas ab se remissas, quae ex senatusconsulto deberent ad Parthicum bellum duci, Cn. Pompeio traditas
2 atque in Italia retentas esse. Hoc facto quamquam nulli erat dubium, quidnam contra Caesarem pararetur, tamen Caesar omnia patienda esse statuit, quoad sibi spes aliqua relinqueretur iure potius disceptandi quam belligerandi. Contendit...

Cap. LV. **cognoscit**; VII. 1. 1.

2. **nulli**; VII. 20. 5. – **quoad... relinqueretur**; Conjunct? **Contendit**, bardzo mało już brakuje do połączenia powieści z *bellum civile;* zwykle tak dopełniają: *Per litteras contendit ab senatu, ut etiam Pompejus se imperio abdicaret, seque idem facturum promisit; sin minus, se neque sibi, neque reipublicae defuturum.*

SŁOWNIK GEOGRAFICZNY.

A.

Admagetobriga p. M. I. 31. miasto w Gallii celtyckiej wschodniej pod którem Aryowist pobił Gallów. Imię miasta niezupełnie pewne: piszą bowiem ad *Magetobriam*, *Amagetobria*, *Admagetobria*, najprawdziwsze zdaje się być Admagetobryga. Położenie tego miasta nie może być dokładnie oznaczone. Jedni dla podobieństwa imion sądzą, że to jest Broye les Pesme nad Oignon, które miasto na mapach pod nazwą Madebroye i la Moigte de Broie znajduje się. Inni sądzą, że to jest Amage nad Brenchin między Luxeuil i Faucogney. Podług Napoleona I. ma to być dzisiejsze Pontaillier sur Saone.

Aduatuca *(Eburonum)*, twierdza *in mediis finibus Eburonum*. VI. 32. w pobliżu dziś. Eupen lub Limburg. Innem miastem jest II. 29. *oppidum egregie natura munitum* Aduatuków, *Aduatucum*, *Aduaca Tungorum* (Tongern). Najprawdopobniej stało to miasto na górze Falhise.

Aduatuci II. 4. 16. 29. 31 V. 27. 38. 39. 56. VI. 2. 33 —Pierwotnie lud giermański, od Eburonów, których później podbili (V. 27.) na lewy brzeg Mosy wyparty i tu jako też nad Mehaigne osiadły. Pierwotna siedziba zachowała dawne imię, sami dostali imię Tongri.

Agedincum VI. 44. VII. 10. 58. 59. główne miasto Senonów w Gallii celtyckiej nad rzeką Icauna (Yonne), dziś Sens w Szampanii.

Alesia VII. 68. twierdza Mandubiów, dziś St. Reine d' Alise w bliskości góry Auxois koło Flavigny, między rzekami Lutosa (l' Oze) i Osera (Ozerain) w depart. Côte d' or.

Allobroges (od *Allobrox)*

I. 6. II. 28. VII. 9. 64. lud potężny i waleczny, pokolenia celtyckiego, między Rodanem, Isarą, jeziorem Lemannus i Alpami, w dzisiejszej Dauphine i Sabaudyi, z głównem miastem Vienna, podbity przez Fabiusza Maxima, a później po powstaniu uśmierzony przez C. Pomptyna.

Alpes, rozgraniczają Italię od Galii. Rozróżniano: *A. Cottiae*, *A. Grajae* (Mont Cenis, mały St. Bernard aż po Aostę), *A. Poeninae*, od wielkiego Sgo Bernarda po Sgo Gotthardа. Ludy alpejskie napadały i łupiły podróżujących kupców, III. 1. — Kilka dróg przez Alpy I. 10. 3.— przesmyk przez wielki St. Bernhard III. 1. 2.

Ambarri I. 11. 14. lud celtyjski, w pónocno-zachodniej stronie od Allobrogów, w rzeczysku Arara (Saône), klienci Heduów, *Haedui Ambarri* I. 11. 4.

Ambiani III. 4. 15. VII. 75. w Gallia Belgica, z głównem miastem Samarobriva Braye sur Somme (Samara) w Pikardyi.

Ambibari VII. 75. w Gallia Celt. lud należący do zjednoczenia zwanego *Aremoria*, w dzisiejszej Normandyi; p. *Ambialiti*.

Ambialiti około Lamballe. p. Ambiorarili.

Ambilareti VII. 90. ci sami co Ambluareti VII. 75. klienci Heduów — mieszkali między Mandubiami a Senonami; koło dzisiejszych dwóch miasteczek Ambilly.

Ambivariti III. 9. Lud belg. na prawym brzegu Mosy, prawdopodobnie zależny od Nerwiów albo Remów, mieszkający między Marienburgiem i Givet; koło ostatniego miasta leży małe miasteczko Hièrges Ambrives.

Ambluareti p. *Ambilareti*.

Anartes, lud nad Cisą *(Tibiscus)* w Dacyi, dokąd podł. C. ciągnęła się *Silva Hercynia* VI. 25.

Ancalites, lud w Brytanii, prawdopodobnie w dzisiejszem hrabstwie Oxford. V. 21.

Andes II. 35 III. 7. VIII. 26. *Andi* VII. 4. lud celtyjski nad Loirą w dzisiejszem Anjou, z gł. m. Juliomagus (Angers sur la Mayenne).

Aquileja I. 10. w *Gallia transpadana*, w terazn. Illiryi, blisko wybrzeża adryatyckiego.

Aquitania p. *Gallia*.

Arar, później Sauconna t. j. Saône I. 12. VIII. 4. rzeka u Heduów i Sekwanów, wypływająca z M. Vosegus wpadająca pod Lugdunum do Rodanu.

Arduenna silva w północno wschodniej Gallii, góry pokryte ogromnemi borami, ciągnące się od Renu aż do Trewirów, Remów i aż po Skaldę. V. 3. VI. 29. 33. — Dzisiejsze Ardeny stosunkowo są małe.

Arecomici p. *Volcae*.

Aremorica, Aremoricae civitates; tak C. V. 53. nazywa te ludy; II. 34. nie nadaje im żadnego nazwiska. Są to ludy nadmorskie, (Celt. *are=ad* i *mori, mor, muir=mare)* między Loirą i Sekwaną w dzisiejszej Bretanii i Normandyi.

Arverni (Auvergne) I. 31. 45. VII. 7. 8. lud potężny w Gallia celt. walczący z Heduami o przewodnictwo, z głównem m. *Gergovia.*

Atrebātes lud belg. II. 4. 16. 23. IV. 35. VII. 75. VIII. 46. z gł. m. *Nemetocenna* dziś. Beauvais.

Aulerci, lud szeroko rozsiadły w czterech pokoleniach:

1) *Aulerci Brannovice* (Briennois nad Loirą) koło Heduów, swoich patronów;

2) *A. Diablintres (Diablintes)* III. 9. koło Jubleins, na wschód od Mayenne.

3) *A. Cenomani* VII. 75

4) *A. Eburovices.* VII. 75 z gł. m. *Mediolanum* (Evreux)

Ausci w Aquitannia III 27. z gł. m. Climberrum lub Augusta (Auch).

Avaricum (Bourges) VII. 13. 15. 18. 31. 37. Twierdza Biturygów, nad rzeką Avera (Evre) VII. 17.

Axŏna (Aisne) wpływa do Isary (Oise) II. 5. 9.

B.

Bacenis silva, część lasu Turyńckiego, rozdzielającego Cherusków od Suebów. VI. 10.

Bagacum dziś. Bavay, główne m. Nerwiów. II. 16.

Baleares, mieszkańcy wysp Belearskich (Majorca i Minorca) dzielni procownicy. II. 7.

Batavorum insula IV. 10. utworzona przez *Vacalus*, odnogę Renu i Morze północne, dziś Betuve czyli Betau.

Belgae p. *Gallia.*

Belgium V. 12. 24. 25. VIII. 46. 49. 54, jest to cały kraj zajęty przez ludy belgijskie=*Gallia belgica.*

Bellovăci II. 4. 13. 14. VII. 59. 75. VIII. 6. 7. 14. itny lud belg. między rzeb kami Sequana (Seine) i Samăra (Somme), z gł. m. *Bratuspantium* II. 13. podług jednych ruiny Bratuspante niedaleleko Breteuil, podług innych Beauvais, najpewniej Montdidier.

Bibracte, później *Augustodunum* (Autun w Burgonii) miasto gł. Heduów. I. 23. VII. 55. 63. między Ararem i Ligerem.

Bibrax, gdzie dziś leży Beaurieux z tą różnicą, że stare Bibrax ciągnęło się aż do samej rzeki Aisne, miasto Remskie.

Bibrŏci, lud w południowo wschod. Brytanii (Bray) V. 21i

Bigerriōnes, w Aquitani

(Bigorre), koło Pyreneów, z m. Tarba, Tarbes. III. 27.

Bituriges lud celt. w dwóch pokoleniach:

1) *B. Vibisci* nad Garumną z m. Burdigala (Bordeaux);

2) *B. Cubi* VII. 5. 15. w dziś. Berry, Bourbonnais, Touraine, z m. Noviodunum i Avaricum.

Boji I. 5. 25. 28. 29. VII. 9. lud celt. bardzo rozgałęziony, wojenny i zmieniający swoje siedziby; r. 191. prz. Chr. pobity w Italii wyższej; część wyparta z Noricum osiedliła się w Panonii, inna częśc połączyła się z Helwetami (I. 28.) a od Cezara pobita między Heduami osiedlona została; z m. *Gorgobina* VII. 9.

Brannovices p. *Aulerci*.

Brannovii VII. 75. lud celt. kienci Heduów.

Bratuspantium p. *Bellovaci*.

Britannia IV. 20–38, V. 5.–23. VI. 13. — Z Rzymian Cezar pierwszy poznał Brytanię – lecz tylko południowo wschodnią jej cześć. Cez. oblicza objętość na 440 mil gieogr. kształt V. 13. 1. Położenie nieco mylnie podane V. 13. Były tam ludy: Celtowie, spokrewnieni z Celtami w Gallii, Druidami, i Kaledoni, lud pierwotny. Miejsce wylądowania i czas IV. 23. 3. – Druga wycieczka dalej sięgała poza Tamizę (Tamesis) V. 18. 1. — Najznakomitszy lud *Trinobantes* (Essex i Middlessex) z gł. m. *Camalodunum* (Colchester) Inne ludy V. 21. 1.

C.

Cabillonum (Chalons sur Saône) w Burgundyi VII. 42. 90. miasto Heduów, gdzie rzymscy negotiatores przebywali.

Cadurci w Aquitanii z m. Divona (dziś Cahors?) VII. 4. 75.

Coeroesi II. 4. w Gallia belgica około Luksemburgu.

Calēti II. 4. VIII. 7. *Calētes* VII. 75. w rzeczyskuSekwany blisko morza w Aremorica.

Cantābri III. 23. 26. lud dziki i wojenny w Hispania Tarraconensis, dzisiejsi Biskajczycy, sprzymierzeńcy Akwitanów iberskich.

Cantium, Kent w Bryt. nad morzem, V. 14. 13 okręty z Galii tu przybijały.

Carnūtes, przytykają od strony południowo wschodniej do Cenomanów, w dzisiejszem Orleans i Chartrain II. 35. V. 25. 29. 56. VI. 2 4. VIII. 31. Miasto gł. Genabum później *(civitas Aurelianorum)* urbs Aurelianensis, Orleans nad Loirą. Ogniem zniszczone VII. 11. Obóz Cezara VIII. 52.

Cassi lud w Bryt. V. 21

Caturiges, lud w Gallia Provincia I. 10.

Celtae p. *Gallia*.

Cenimagni, lud w Bryt. V. 21.

Cenomani p. *Aulerci*

Centrōnes, lud w Gall. Prov. z miastem Darantasia (dziś Centron w dolinie Tarantaise w Sabaudyi) I. 10.

Ceutrones, lud belg. w pobliżu dzisiejszego miasta Gembloux V. 39.

Cevenna mons, les Cevennes, góry rozdzielające Arwernów od Helwetów VII. 8. 56. w połudn. Gallii, ciągnące się po zachodniej stronie Rodanu aż do Lugdunu, a łączące się na południu z Pyreneami.

Cherusci p. *Germania*.

Cimbri ditto

Cisalpina G. p. *Gallia*.

Cisrhenani Germani VI. 2. 3.

Crocosates, lud w Akwitanii III. 27.

Condrusi II. 4. IV. 6. VI. 32. lud giermański w Belgii na prawym brzegu Mosy, klienci Trewerów. (Dziś isnieje wieś Condroz)

Confluens Mosae et Rheni p. *Mosa*.

Curiosolites VII. 75. (Accus. na as) w Aremorica; około dzis. wsi Corseult w północnej Bretanii.

D.

Daci, lud tracki, osiedlony w Dacyi, obejmujący Banat Temeszwarski, Węgry na prawym brzegu Cisy, Siedmiogród, Bukowinę, Multany i Wołoszczyznę; przez cesarza Trajana 105. po Chr. podbity. VI. 25.

Danuvius, Dunaj; *Ister*, dolny, od Panonii do ujścia. VI. 25.

Decetia, miasto u Heduów, nad Loirą (Decize) VII. 33.

Diablintres p. *Aulerci*.

Druentia dzis. Durance.

Dubis (Doubs) poboczna rzeka Arara.

Durocortorum, później Remi, dziś Rheims, gł. m. Remów w Gall. Belg. II. 3. VI. 44.

E.

Eburones, lud belg. II. 4. klienci Trewerów.

Eburovices p. *Aulerci*.

Elăver (Alier) pobo zna rzeka Loiry, wypływająca z Cewennów, rozdziela Bojów od Biturygów.

Eleuteri VII. 75. qui sub

imperio Arvernorum esse consuerunt; także przydomek Kadurków.

Elusātes III. 27. w Akwitanii, miasto Elusa (teraz gruzy Cintat koło Euse lub Eauze).

Esubii II. 4. III. 7. 5. 24. lud celt. w Normandyi, sąsiedzi Aulerków. (Sesuvii).

G.

Gabăli VII. 64. 75. lud celt. w Cewennach, klienci Arwernów.

Gallia. Czasów Cezara dzieliła się na dwie główne części:

1) *Gallia citerior* czyli *cisalpina (togata* VIII. 24. 52.) ziemie 400 lat prz. Chr. osiedlone przez pokolenia Galijskie—w równinie Padańskiej.

2) *Gallia ulterior* czyli *transalpina*, obejmująca dzisiejszą Szwajcaryę, Francyę, prowincye na lewym brzegu Renu i Żuławy.

Część Galli południowo wschodnia zamieszkała przez Celtów i Ligurów i już przed Cezarem zawojowana, nazywała się *Gallia Provincia* (Provence).

Gallia u Cezara I. 1. jest *Gallia Transalpina*, jeszcze niezdobyta, którą właśnie zamierzał zawojować. Dzieli ją podług trzech ludów, które różnią się mową, obyczajami i ustawami, na trzy większe części:

a) Aquitani między Pyreneami, Garumną, oceanem i Prowincyą; są to ludy pokolenia iberyskiego I. 1. 3. 20. tylko *Bituriges* są Celtami.

b) Celtae Galli (w właściwem znaczeniu; tak *Gallia* I. 1. jest *Gallia celt).* między Garumną i Sekwaną z Matroną (Marne), Moselą i Renem, Prowincyą i Oceanem. Ludy te należały do wielkiego szczepu Celtów, który rozsiadł się był w środkowej i w północnej Gallii, w zachodniej i południowej Germanii, u górnego Dunaju, w Brytanii, a w rozproszonych pojedyńczych siedzibach w Wyższej Italii, w Hiszpanii i w Małej Azyi.

c) Belgae I. 1. między *Gallia Celtica* a dolnym Renem i Oceanem. Ludy te trudniące się żeglugą morską, waleczne i dzikie, były po największej części pokolenia germańskiego; opuściwszy dawne swoje siedziby przeniosły się do obfitej i urodzajniejszej Gallii.

Garumna, Garonne, między Akwitanią a Galią celt. wypływa z Pyreneów, gdzie mieszkali Garumni III. 7. Ujście obszerne koło Burdigala (Gironde).

Gates zwykle *Garites* lud w Akwit. III. 27.

Geidumni V. 39. lud belg.

klienci Nerwiów koło wsi Gourdinne w pobliżu Philippeville.

Genabum; p. *Carnutes*.

Genava, Geneva I. 6. Genf, miasto Allobrogów przy wypływie Rodanu z jeziora Genewskiego *(l. Lemannus)*.

Gergovia, miasto Arwernów blisko rzeki Elaver (Allier) na górze niedostępnej. VII. 4. 34. 36. 41. półtory mil. od Clermont—Ferrant.

Germania podług rzymskich opisów między Renem, Dunajem, Wisłą i Oceanem.

Ludy główne:

1. *Suebi* (nie *Suevi)* I. 37. 51. 54. III, 7. 4. i i. ze stoma powiatami, otoczona na około puszczą IV. 2. *Suebi* znaczy „ludzie koczujący, włóczący się" i zdaje się, że za czasów Cezara, Suebi nie było nazwą pewnego powiatu —lecz są to samo co Chattowie—a *Suebi* oznaczało ogólną nazwą każde pokolenie giermańskie.

2. *Cherusci* VI. 10. rozdzieleni od Suebów przez *Bacenis silva* (Hildesheim, Halberstadt, Paderborn).

3. *Ubii*, sprzymierzeńcy Cezara VII. 13. i dla tego znienawidzeni od swoich I. 54. IV. 3. VIII. 19. na prawym brzegu Renu. Agrippa r. 37. prz Chr. przesiedlił ich na lewy brzeg Renu, miasto ich oppidum Ubiorum r. 50 po Chr. stało się osadą Agrypińską, colonia Agrippina i dziś jeszcze Kolonia (Köln).

4. *Sugambri* IV. 16. 18. północni sąsiedzi Ubiów.

5. *Marcomanni* I. 51. właściwie: męże, obrońcy granic." Zdaje się że i ta nazwa nie jest szczepowa, lecz ogólna jak Suebów.

6. *Usipētes* nierozdzielni sprzymierzeńcy Tenkterów IV. 1. 16. 46. Wyparci razem z Tenkterami i Ubiami od Suebów, zamierzyli przedrzeć się do Gallii, lecz odparci od Cezara, przyjęci od Sugambrów osiedli między Lippe i Menem.

7. *Harūdes* I. 31. 37. 51. w Wirtembergu i Badeńskiem.

8. *Nemetes* koło Szpejer.

9. *Triboces* I. 51. *Triboci* IV. 10. koło Sztrasburga.

10. *Vangiones* I. 17. koło Worms.

11. *Latovici* północni sąsiedzi Helwetów, obok Tulingów, koło Donaueschingen.

12. *Tulingi*, obok Latowików lub Latobrygów zamieszkali Czarny Las południowy, koło Thiengen i Stühlingen.

13. *Sedusii* w Paletynacie Pfalc.

14. *Cimbri* i *Teutoni (Teutones)* osiedleni w północnej Jutlandyi i nad morzem Baltyckiem r. 113. prz. Chr. wpadli do Gallii I. 33. 40. II. 4. VII. 77.

Gorgobīna VII. 9. miasto Bojów, którzy w ziemi Heduów za przyzwoleniem Cezara osiedli (dziś Guerche sur l'Aubois).

Grajocēli, górale w Alpach.

Grajskich koło M. Cenis I. 10. z m. *Ocĕlum*. Exiles (w Piemoncie) w Gal. cisalp.

Grudii V. 39. w Gal. belg. klienci Nerwiów, koło Tirlemont (Grimpde, Grunde).

H.

Haedui, potężny lud celtyjski, sprzymierzeńcy Rzymian, między Loirą i Ararem I. 10. 11. 23. 33. i i.

Harudes p. *Germania*.

Helvetii, potężny i bitny lud celtycki między Jurą, jeziorem Genewskiem *(Lacus Lemannus)*, Rodanem i Renem aż po jezioro Boden *(lacus Brigantinus)*, podzielony na cztery powiaty *(pagi)*, z których C. tylko dwa wzmiankuje: *p. Verbigenus* I. 27 .i *p. Tigurinus* I. 12. 26. 29. VII. 4. 8 i i.

Helvii, lud celt. w Prowincyi w dzisiejszym Languedoc. VII. 8. 64. z m. Alba Augusta (Alps).

Hercynia silva VI. 24. 25. Czarny Las ciągnący się od źródeł Dunaju aż po Dacyę (jestto ogólna nazwa wszystkich gór Germanii zacząwszy od Lasu Czarnego aż do Karpat.)

Hibernia, Irlandya. V. 13.

Hispania citerior. III. 23.

I.

Illyricum należące do namiestnictwa Cezara, Dalmacya i Istrya.

Itius portus V. 25. najprawdopodobniej dzi. Calais; inni sądzą, żę to jest Boulogne, inni Wissant czyli Ecale, inni Ambleteuse.

Jura, góry dzielące Helwetów od Sekwanów. I. 2. 6.

L.

Latovici *(Latobrigi)* p. *Germania*

Lemannus lacus, jezioro Genewskie. I. 2.

Lemo i Lemonum Poitiers, miasto Piktonów w Gal. celt. VIII. 26. w Gallii zachodniej.

Lemovīces lud celt. w dz. Limousin, z miastem Augustoritium, Limoges VII. 4.

Lepontii, górale celtyjscy między Gotthardem a lago maggiore IV. 10.

Leuci lud celt. w południowej Lotaryngii z m. Tullium, Toul nad Moselą I. 40.

Levăci, lud belg. klienci Nerwiów, koło Léau, niedaleko Tirlemont.

Lexovii III. 9. 11. 17. 29. VII. 75. w Aremorica, przy ujściu Sekwany. z m. Noviomăgus, Lisieux.

Liger, Loire III. 9. rozdzielająca Biturygów od Heduów, z pobocznicą Elaver (Alier).

Lingŏnes, lud celt. pod Wogezami I. 26. 40. IV. 10. z m. Andematunnum, Langres.

Lutetia, miasto Parysyów, na wyspie Sekwany, Paryż VI. 3. VII. 57.

M.

Magetobriga p. *Admagetobriga*.

Mandubii VII. 68. 78. lud celt. po wyżej Heduów, z m. *Alesia*.

Marcomanni p. *Germania*.

Matisco VII. 90. Maçon, miasto Heduów.

Matrŏna, Marne, wypływa u Lingonów i łączy się pod Lutecyą z Sekwaną.

Mediomatrices IV. 10. *Mediomatrici* VII. 75. lud celt. sąsiedzi Giermanów nad Mozelą i Renem, z m. Divodurum, później Metis, teraz Metz.

Meldi (Meldae) lud celt. między Sekwaną a Matroną, gdzie Cezar okręty dla wyprawy Brytańskiej budował. V. 5.

Melodunum, Melun, m. Melun, m. Senonów na wyspie Sekwany. VII. 58. 60. 61.

Menapii II. 4. 3. 9 lud belg. między Mosą a Skaldą — w okolicy lesistej i bagnistej, z m. Castellum Menapiorum, Kassel, nad Mosą.

Mona V. 13. wyspa Man między Brytanią a Irlandyą; podług innych wyspa Anglesea, dziś Mona.

Morini, lud belg. nad wybrzeżem w Pikardyi, gdzie był Itius portus.

Mosa Maas IV. 10. wypływa z Wogzów u Lingonów, przechodzi Ardeny, przyjąwszy pobocznicę *Sabis* (Sambre) łączy się z odnogą Renu *Vacalus*, Waal i tak uchodzi do morza: *confluens Mosae et Rheni* IV. 15.

N.

Namnĕtes III. 9. lud celt. na prawym brzegu Loiry, z m. Condivincum, Nantes.

Nantuătes III. 1. górale

celt. graniczący z Prowincyą; w terazn. prowincyi sabaudzkiej Fauciny.

Narbo III 20. VIII. 7. Narbonne, miasto handlowe w Prowincyi, należące do ludu Volcae Arecomici.

Nemētes p. *Germania*.

Nemetocenna p. *Atrebates*

Nervii, lud belg. waleczny, nad wybrzeżem aż do Ardenów II. 4. 15. V. 39. 42. 51. VI. 2. z m. *Bagacum*, Bavay.

Nitiobrīges VII. 7. 31. 46. w Akwitanii, z m. Aginnum, (Agen) nad Garumną.

Noreja (Neumarkt w Styryi) dawna stolica Taurysków (po rzymsku Norici); r. 113. prz. Chr. klęska Rzymian przeciw Cymbrom.

Noviodunum II. 12. m. Suesionów, ludu belg. później *Augusta Suessionum*, *Suessionae*, teraz Soissons.—Inne *Noviodunum* VII. 12. u Biturygów teraz Nouan le Fouzelier. Inne *Noviodunum (oppidum Haeduorum)* VII. 55. jest dz. Nevers.

Numidae, lud Afrykański II. 7. 1.

O.

Ocēlum p. *Grajocēli*.

Octodurus; m. Weragrów w Helwecyi, teraz Martigny (Martinach).

Oceanus u Cezara znaczy różne morza:

1. m. Atlantyckie III. 7.
2. m. Baltyckie III. 10. i i. *(mare nostrum)*=m. śródziemne).

Osismi II. 34. III. 9. VII. 75. lud celt. w Aremorica nad wybrzeżem, mieszkający koło dzis. Concarneau w zachodniej Bretanii.

P.

Padus, Pad, Po w Gallia cisalp. V. 24.

Paemāni lud belg. między Renem a Mosą.

Parisii p. *Lutetia*.

Petrocorii, Perigord, lud celt. na prawym brzegu Garumny z m. Vesunna, Perigueux.

Pictōnes lud celt. Poitou, sąsiedzi Santonów.

Pirustae V. 1. lud łotrujący w Iliryi.

Pleumoxii V. 39. lud w Belg. pod opieką Nerwiów. (Lumay, między Jodoigne a Tirlemont).

Provincia p. *Gallia*.

Pitianii lud w Akw. III. 27.

Portus Itius (superior, ulterior) dziś Calais.

Pyrenaei montes I. 1. dzielące Akw.tanię i Prowincyę od Hiszpanii.

R.

Raurici i **Rauräci**, sąsiedzi północni Helwetów. I. 5. 29. VI. 25. VII. 75. koło miasta Basel.

Redŏnes (Rennes w Bretanii) w Aremorica II. 34. koło dzis. Rennes.

Remi, lud belg. potężny nad Matroną po Aksonę (Aisne) w opiece Karnutów VI. 4. por. Durocortorum.

Rhenus, Ren, między Galią a Giermanią I. 1. Cezar, pierwszy z Rzymian z armią go przeszedł. Przed Batawią dzieli się na dwie odnogi, z których zachodnia nazywa się *Vacalus*, później *Vahalis*, teraz Waal, i połączona koło Workum z Mosą do morza wpływa.

Rhodănus, Rodan, Rhone I. 1. 2. 6. 8. 12. i i. między Prowincyą a Helwecyą.

Ruteni I. 45. VII. 5. 75. część należała do Prowincyi VII. 7, część stała przy Arwernach; m. Legodūnum, Rhodez.

S.

Sabis, Sambre, pobocznica Mosy II. 16. 18.

Samara dzis. Samme.

Samarobrīva p. *Ambiani*.

Santones I. 10. i *Santoni* III. 11. VII. 75. w dzis. Saintonge nad północną Garumną, z m. Mediolanum (Saintes).

Scaldis, Skalda, Schelde wpada do m. północnego.

Sedūni III. 1. górale alpejscy, koło Sitten.

Sedusii p. *Germania*.

Segni VII. 32. lud belg. między Eburonami a Trewerami.

Segontiaci V. 21. w połudn. Brytanii.

Segusiavi I. 10. VII. 64. 75. lud celt. na lewym brzegu Rodanu, w opiece Heduów, z m. Lugdunum, Lyon, zbudowanem za Augusta.

Senones, lud celt. potężny V. 54. 2. Przodkowie ich, osiedleni ponad morzem adryatyckiem, zburzyli Rzym. Byli w opiece Heduów VI. 4. p. *Agedincum*.

Sequăna. Seine I. 1. 7. 57. 58. wypł. z Wogezów, rozdziela Gallię od Belgii.

Seqūani I. 9. 31. 32. 33,

35. VI. 12. lud. celt. potężny między Ararem (Saone), Rodanem, górą Jura aż po Sztrasburg, z m. *Vesontio* (Besançon) ku północy ciągnął się aż do Befort, ku południowi aż do Maçon.

Sesuvii, koło dzis. Seez koło Alençon.

Sibuzātes III 27. w Akwit. pod Pyrencami.

Sontiātes III. 20. 21. w Akwit.

Suessiōnes, lud belg. p. Noviodnnum.

Suebi p. *Germania*.

Sugambri p. *Germania*.

T.

Tamesis, Tamiza, Themse V. 11. p. Britannia.

Tarbelli III. 27. lud w Akwit.

Tarusates III. 23. 27. lud w Akwit. obok *Vocates*.

Tectosages p. *Volcae*.

Tencteri p. *Germania*.

Tergestini VIII. 24. w dzis. Tryjestyńskiem.

Teutoni i **Teutones** p. *Germania*.

Tigurinus pagus p. *Helvetii*.

Tolosa, Toulouse p. *Volcae*.

Tolosates, mieszkańcy Tulusy I. 10. III. 20. VII. 7.

Treveri, lud celt. waleczny, po obu brzegach Moseli, z m. Augusta Treverorum, Trier.

Triboces p. *Germania*.

Trinobantes p. *Britannia*.

Tulingi p. *Germania*.

Turōnes i **Turoni** (Touraine) lud celt. nad Loirą z m Caesarodunum, Tours.

U.

Ubii p. *Germania*.

Unelli w Aremorica II. 34. mieszkający w północno-zachodniej Normandyi.

Usipetes p. *Germania*.

Uxellodunum twierdza Kadurków na skalistej górze, leżącej od strony południowej miasta Luzech i otoczonej rzeką Lot, koło folwarku La Pistoule.

V.

Vacalus p. *Rhenus*.

Vangiōnes p. *Germania*.

Vellavii VII. 75. lud celt. pod opieką Arwernów — w Cewennach.

Vellaunodunum VII. 11.

m. Senonów, gdzie dziś miasteczko Ladon.

Veliocasses i **Velliocassi** na prawym brzegu Sekwany, z m. Rotomagus, Rouen, w Normandyi.

Venĕti II. 34. III. 7.—16. i i. lud w Aremorica, potężny na morzu z m. Venetae, Vannes.

Verăgri III. 1. górale celt. w Alpach peniǹskich; koło wielkiego Śgo Bernarda.

Verbigĕnus pagus p. *Helvetii*.

Vesontio p. *Sequani*.

Vienna p. *Allobroges*.

Viromandui II. 4. 16. lud. belg. (Vermandais)

Vocates III. 23. 27. w Akwit. nad Garumną koło dzis. Bazas.

Vocontii I. 10. w Prowincyi—s)rzymierzeńcy Rzymian.

Volcae, lud potężny w Prowincyi między Akwitanią a Rodanem, który dawniej wycieczki czynił do Giermanii i Grecyi. Dwa pokolenia:

1. *V. Tectosăges* od Pyreneów poza miasto Narbo z gł. m. Tolosa; później w części wyszli do Azyi.

2. *V. Arecomici*, ku wschodowi z miastem Nemausus, Nismes. por. *Narbo*.

Vosĕgus lub *Vogesus*, Wogezy, Wasgau, dalsze pasmo północne gór Jura.

Słownik ten z niektóremi odmianami opracowany podług Krahnera.